

ISSN 1563-2415

Алматинская академия
экономики и статистики

Ежеквартальный научно-практический журнал

Статистика, учет и аудит

Статистика,
есеп және аудит

Statistics, account
and audit

Алматы

2(77)2020

Регистрационное свидетельство № 9099-Ж от 25.03.2008 г.
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан,
Комитетом информации и архивов

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и
науки МОН РК № 1027 от 17.10.2016 г.
журнал «Статистика, учет и аудит» включен
в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом
для публикации основных результатов научной деятельности по разделу
«Экономика»

Журнал включен в Российский индекс
научного цитирования (РИНЦ) и
размещается в научной
электронной библиотеке (WWW.ELIBRARY.RU)
(Лицензионный договор с ООО «НЭБ» № 133-03/2016
г.Москва 11 марта 2016 г.).

СТАТИСТИКА, УЧЕТ И АУДИТ

2(77)2020

Ежеквартальный научно-практический журнал издается с 1999 года.

Учредитель «Алматинская академия экономики и статистики»

Главный редактор

Дауренбеков А. – к.э.н., проф. ААЭС

Заместители гл. редактора:

Корвяков В.А. – д.п.н., проф., ректор ААЭС

Сейтхамзина Г.Ж. – к.э.н., проф., проректор по науке и инновациям ААЭС

Члены редколлегии:

Ботобеков А. – д.э.н., проф. кафедры «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» Кыргызского государственного университета им. Жусупа Баласагына, г. Бишкек

Ержанов М.С. – д.э.н., партнер «Grant Tohronton»

Исраилов М.И. – д.э.н., проф., зав. кафедрой «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» Кыргызско-Российского Славянского Университета им. Б. Ельцина, г. Бишкек

Magdalena Osinska – д.э.н., проф. Университета Экономики (Польша, г. Быдгощ)

Мадиев У.К. – д.т.н., проф., академик НАН РК, директор ЦИКУ ААЭС, г. Тараз

Мезенцева Т.М. – д.э.н., профессор Департамента учета, анализа и аудита Финансового университета при Правительстве Российской Федерации

Назарова В.Л. – д.э.н., проф., зав. кафедрой "Учет, аудит и статистика" ААЭС

Садыков К.Р. – проф. Института экономики и менеджмента КГУ им. И. Арабаева, представитель Кыргызской Республики в Межправительственной рабочей группе экспертов по Международным стандартам учета и отчетности (ISAR) при UNCTAD (ООН)

Сейдахметова Ф.С. – д.э.н., проф. Кафедры "Учет, аудит и статистика" ААЭС

Смагулова Б.А. – к.фил.н., доцент, зав. кафедрой "Информационные системы и общеобразовательные дисциплины" ААЭС

Таипов Т.А. – к.э.н., проф., ААЭС

Шокаманов Ю.К. – д.э.н., проф., Зам. директора Департамента статистики Евразийской экономической комиссии, г. Москва

Щербатюк В.В. – д.э.н., Европейский университет Молдовы, г. Кишинев, Молдова

Тиражирование:

Типография: г. Алматы, Жандосова, 58

ТОО «Жания-Полиграф»

Адрес редакции:

050035, г. Алматы, ул. Жандосова, 59,

Алматинская академия экономики и статистики

тел: +7 727 309 58 20, + 7 727 309 58 15

факс: + 7 727 309 30 00

www.aesa.kz, www.sua.aesa.kz

e-mail: anvarbekdaurenbekov@mail.ru

Внештатный корректор: А.А. Дауренбеков

Сдано в набор: 19.06.2020г.

Подписано в печать: 26.06.2020г.

Формат 70x108 1/16

СОДЕРЖАНИЕ

УЧЕТ И АУДИТ

О. Yu . Kogut SOME QUESTIONS OF METHODOICAL ASPECTS OF ACCOUNTING HUMAN CAPITAL	7
F.Seidakhmetova SOME ASPECTS OF ACCOUNTING AND AUDIT IN THE REPUBLIC OF POLAND	11
Ж.Элайдар, К.Алайдаркызы, А.М.Атчабарова, Г.С. Алишиарова СИСТЕМЫ УЧЕТА ЗАТРАТ И КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ РЕМОНТНЫХ РАБОТ.....	16
С. К. Байдыбекова, А.Е.Нурғалиева ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП СТАНДАРТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОРЫТЫНДЫ ЕСЕП БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТАЛДАУЫ	20
Н.Н. Бескемпиrow, А.Д. Аймағамбетова МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДЕГІ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ ЖҮЙЕСІ	25
А.К. Джаксыбекова, Г.С. Каипова ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ КАЧЕСТВА АУДИТОРСКИХ УСЛУГ И ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ ПОВЫШЕНИЮ КАЧЕСТВА НАЛОГОВОГО АУДИТА	29
А. А.Жантаева, К.Алайдаркызы, М.О.Койшыбаева 15 ХҚЕС (IFRS) СТАНДАРТЫНЫҢ БЕС КЕЗЕҢДІК ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ	34
А.А. Корженгулова СУЩНОСТЬ ЗАТРАТ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ	40
А.А. Корженгулова, В.Л. Назарова, Н. Кенесбаев ОСОБЕННОСТИ ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ КОРОНОВИРУСА	45
К.С. Мадиева, А.И. Ныйканбаева, Г.Т. Хасенова, И.С.Нуржанова ТИІМДІ БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУДА СЫЗЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ	47
Г.К. Нурғалиева, У.К.Джакишева, Ж.З.Оралбаева МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУ МЕН ҚАРЖЫЛЫҚ АУДИТТІ ЖҮРГІЗУДІҢ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ	53
Б.Б.Султанова, А.З.Арыстамбаева, Д.Н.Еспаева МЕТОДЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ИСКАЖЕНИЙ В ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ	56
К.Т.Тайгашинова, А.К.Ержанов ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И МЕТОДИКИ УПРАВЛЕНИЯ, УЧЕТА ЗАТРАТ СЕРВИСА ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ	61
А.К. Усабаев, Д.К.Усабаев МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УЧЕТА И ОЦЕНКИ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ СУБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	68

ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ

S.K. Jumambayev, S. Baimukhanova, A. Dosmbek THE RATIO OF THE GROWTH RATE OF LABOR PRODUCTIVITY AND WAGES AS AN IMPORTANT CHARACTERISTIC OF THE MODERNIZED LABOR MARKET IN KAZAKHSTAN	72
K.S.Mustafaev, A.N.Omarkozhaeva., I.Yardyakova, E.N. Zhaylaubaev APPLICATION OF ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT INNOVATIONS IN HOSPITALITY INDUSTRY	76
Zh.K. Malgaraeva, G.A. Taspenova, D. Danladi-Bvay ADOPTION AND IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT DECISIONS IN THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF KCELL JSC IN TIMES OF CRISIS	81
M.Saiymova, A.Tasbolatova, D.Demeuova, B.Bolatova, Z.Akhmetova CURRENT PROBLEMS OF AGRICULTURAL POLICY IN KAZAKHSTAN	86

M.I.Sigarev, L.T.Alshembayeva, G.A.Djambayeva STATUS AND BASIC AREAS OF EXPORT AND IMPORT RELATIONS OF AIC IN KAZAKHSTAN	90
A.S. Tulemetova, G.I. Abdikerimova, I.S. Polezhayeva, I.I. Shevchenko PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE BRANCHES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	93
Г.Ж.Айтбаева, Е.Бесекей, М.Х.Жұбанова, Д.Ж.Ахмеджанова «САБИНА» ҚОНАҚ ҮЙ МЫСАЛЫНДА ҚОНАҚ ҮЙ ҚЫЗМЕТТЕРІН АЛҒА ЖЫЛЖЫТУДА ҒАЛАМТОРДЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ	98
А.Ақзамбекқызы, Ш.Г. Саркамбаева ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТА	103
Э.А.Актуреева, Ш.Т.Алмагамбетова, Р.Ж.Калгулова ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.	107
Н.Т.Батырова, Г.Р.Момбекова, Х.Қожабаев, Д.Н. Келесбаев КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛДАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	111
М. Т. Баетова, У.А.Торекулова, Г.К.Молдашев СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СМК КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТО- СПОСОБНОСТИ АО СТРАХОВАЯ КОМПА АО СТРАХОВАЯ КОМПАНИЯ «ЛОНДОН-АЛМАТЫ»	115
А.Ж.Бралимов, Г.М. Дуйсен СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА, ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ	119
Ж.К.Дюсебаева ПОЛИТИКА НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАН ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА	122
К.М.Жумаксанова, А.З.Нурпейсова, Н. С. Шманова ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕФОРМАЛАРДЫ ЖҮРГІЗУДІҢ ЖЕТІСТІГІ	127
Б.Б. Жунусбекова, О.Ж. Устеннова, М.Р. Смыкова, Т.Ж. Бекбасарова МАРКЕТИНГОВЫЕ ПОДХОДЫ К ИНТЕГРАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ В УНИВЕРСИТЕТАХ	131
С.Т. Зиядин, Г.Ж. Исмаил, Д. Пшембаева ПЛАНИРОВАНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ТУРИЗМА НА ОСНОВЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	136
Ж.К.Капсултанова, Г.И.Абаева, Г.К.Баймуратова ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСТАНА В ЕДИНЫЙ РЫНОК ТРУДА В РАМКАХ ЕАЭС	141
Г.Т. Кунафина, Л.И.Сорокина, З.С.Мухамбетова, Б.К.Сагинова ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА	145
З.С. Кенжебаева, Г.Е.Талапбаева, Г.Б.Кенжебаева ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ ОТДЕЛЬНЫХ СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ	150
Б.С.Мырзалиев, М.Б.Онбаева, Е.Т.Абилкасимов АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІНІҢ ИМПОРТТЫ АЛМАСТЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІ БАСҚАРУДЫҢ ӨДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ	154
Л.К. Мусипова, Е. Ундерис, Р.А. Рахимжанова ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ЕСЕПТІЛІКТІ ДАЙЫНДАУ БОЙЫНША ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӨДІСТЕМЕЛІК НҰСҚАУЛАР	160
А.С.Нургожаев, С. Болатқызы «ЦИФРЛЫ ҚАЗАҚСТАН» БАҒДАРЛАМАСЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫП ЖАТҚАН КЕЗЕҢДЕГІ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДЫ ЭКОНОМИКАНЫҢ БАСҚА СЕКТОРЛАРЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІМЕН САЛЫСТЫРУ	165
И.В. Селезнева, А.К. Шайхутдинова, С.Ж. Пралиева ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ	170

А.П. Садуллаева, Г.Қ. Байжақсынова АЙМАҚТЫҚ БРЕНДИНГТІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ	174
Н.Т. Смагулова, К.Ж. Елишибекова, А.М. Билдемиров ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА КАЗАХСТАНА	178
С.М. Туралина, С.А. Илашева, Б.Д. Бекназаров ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРІНДЕГІ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫ АЗАЙТУ ЖОЛДАРЫ	182
Г.С. Тайкулакова БИЗНЕС АНАЛИТИКА: ОТ ПРОБЛЕМЫ ДО МОДЕЛИ	186

ФИНАНСЫ

K.Zh. Bertaeva, A.K. Kabdybay, A.O. Zhagyparova PROBLEMS AND PROSPECTS OF ONLINE LOAN DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN	193
Ж.А. Бекпаева КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ КАЗАХСТАНА	197
Е.И. Ладаненко, М.К. Айекенова, Т.С. Мусина УПРАВЛЕНИЕ РАСХОДАМИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА	202
Г.Ш. Калиакпарова, Е.Е. Гриднева, С.Б. Сауранбай ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИСЛАМСКИХ ФИНАНСОВ В МИРОВОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ	205
А.А. Кайгородцев, И.В. Бордияну ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	210
М.В. Петровская, Л.С. Васильева, Б.О. Туребекова, С.С. Сапарбаева ЭКСПРЕСС – ОЦЕНКА И ПЛАНИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ НА ОСНОВЕ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ОТ АКТИВОВ	215
А.О. Сыздықова, Г.Ж. Азретбергенова, Б.Б. Бимендеев, Г.Ж. Байбосынова КРИПТОВАЛЮТАНЫҢ ҚАРЖЫ САЛАСЫНДАҒЫ ОРНЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ	219
Р.К. Серкебаева, Г.Ж. Торғаева ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ	223
С.О. Танатова, С.Д. Тажибаяв КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К РАЗРАБОТКЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА КАЗАХСТАНА	228
А.Д. Устемиров, С.С. Арыстанбаева, А.О. Базарбаев ФИНАНСИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ	232
А.Д. Челекбай, Н.А. Альмерекоев БАНК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЖҮЙҮЛІК МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ШАРАЛАРЫ	237
Н.К. Шайханова, А.М. Жапарова, Л.И. Белоусова, Ж.Н. Ерниязова НЕПРОИЗВОДСТВЕННАЯ СФЕРА КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАСХОДОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ БЮДЖЕТА ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ	242

ХРОНИКА ВАЖНЕЙШИХ СОБЫТИЙ В АЭСА

Ветерану органов государственной статистики РК, кандидату экономических наук, профессору кафедры «Учет и аудит» Дауренбекову Анварбеку Коймаганбетовичу 25 мая 2020 года исполнилось 75 лет	254
--	-----

УЧЕТ И АУДИТ

IRSTI 06.35.35
UDC 338.001.36

SOME QUESTIONS OF METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING HUMAN CAPITAL

O.Yu. Kogut

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Republic of Kazakhstan

e-mail: kogut.1108@gmail.com

Annotation. *The article discusses the issues of methodological aspects of accounting for human capital. The issues addressed in this article are the study of the concepts of accounting for human capital, which are based on the identification of human capital as an object of accounting. Scientists who study the problems of economic theory, economics and management, management - speak out about the need to generate in accounting information that characterizes the formation and use of human capital. Currently, researchers are studying proposals for the accounting of human capital as one of the types of non-current assets of the enterprise. The article explores approaches to accounting for human resources: it is an asset model (expense model) and utility model, and it also considers the calculation of depreciation of a human asset using the period of work method. The article explores approaches to accounting for human resources: it is an asset model (expense model) and utility model, and it also considers the calculation of depreciation of a human asset using the period of work method.*

Key words: *human capital, accounting for human capital, methods for accounting for human capital*

Introduction. The debate that human capital should be subject to valuation and reflected in the accounting system has been ongoing for a long time. The subject of discussion related to the study of the problems of the formation and use of accounting information in the human capital management system has always been of great interest to scientists.

To date, there are practically no works that contain a systematic, conceptual approach to the methodological aspects of accounting for operations related to the formation, use and recreation of human capital in the new conditions of economic development.

The research questions are the study of concepts of accounting for human capital, which are based on the identification of human capital as an object of accounting, systematization of methodological approaches of foreign and domestic authors to the formation and use of accounting information in the human capital management system at the current stage of economic development [1].

In the 60s of the XX century. American scientists G. Likert, G. Germanson, E. Flamholtz formed the concept of accounting for human resources or the HRA model. The theoretical basis of HRA was the assertion that people spend on themselves not only to meet current needs, but also for the future of cash and non-cash income. Such expenditure of funds is considered as investment, regardless of whether it is carried out by individuals independently, or by institutions that express their interests. The essence of the concept of human resources accounting was reduced to three components of identifying human resources as an object of accounting, their assessment and the provision of relevant information to interested users.

Supporters of HRA (E. Flamholtz, ED. Maine, J. Groger) are convinced of the need for an accounting reflection of human resources as part of the organization's assets. In his writings, E. Flamholtz revealed three tasks of the HRA model:

- to provide the information necessary for making decisions regarding personnel management for both HR managers and senior management;
- provide managers with methods of costing the human resources needed to make specific decisions;
- motivate managers to think of people not as costs that should be minimized, but as assets that should be optimized [2, c. 440].

The concept, known as HRCA (Human Resources Costing and Accounting) was developed by J. Groger, J. Johanson, J. Eclogue, M. Martensson, pointing to the following actions that form the basis of the account "Human Resource Expenditures":

- 1) correction of human resource management from the point of view of the organization in connection with the growth in the volume of human resource expenditures and coordination of the effect of this activity in the financial statements (in particular, in forms No. 1 and No. 2);
- 2) improvement of organization assessment methodology for investor needs;
- 3) the desire to use financial arguments by specialists in human resource management and intercompany relations while incurring additional costs for them.

Early studies of investments in human resources (G. Hermanson in J. S. Heikiman, C.H. Jones [3], R.L. Brummet [4], B. Lev and A. Schwartz [5] focus on the problems of their accounting display.

The need for generating information in accounting that characterizes the formation and use of human capital is expressed by scientists who study the problems of economic theory, economics and management, management (F. Krendall, G. Likert, E. Flamholtz) [1].

E. Flamholtz [6] believes that reporting on human resources should be formed in order to increase the quality of financial decisions by informing internal and external users about human resources.

G. Turner [7] argues that "progress in accounting for human resources has been slower than the rate of snails in the last two decades, but during 1990, interest in accounting for human resources increased. Johanson J. [8] believes that this is due to the fact that it is used by the main supporters of intellectual capital, however K.E. Swaby [9] opposes accounting for human resources, arguing that its supporters use accounting in order to popularize it. Using money meters, in particular expenses, profit and cost, it becomes possible to fulfill the three main functions of accounting for human resources: 1) to provide information on the value and importance of people as organizational resources; 2) act as a basis for facilitating decision-making; 3) motivate managers and investors to recognize the prospects of accounting for human resources. Johanson J. [10] believes that financiers and accountants are people who support the balance sheet display of human resources and their recognition as accounting objects.

Despite the lack and difficulty in assessing and accounting for human resources, researchers are convinced that significant losses occur due to the fact that traditional financial reports do not disclose such information (B. Becker, J. -J. Philips, B. Leo, J. Fitz) [11,12, 13, 14, 15]. A study by A. Bhayde [16] disclosed data that indicate the detected mass losses of companies due to the lack of methods for assessing and accounting for knowledge, skills, and skills of employees.

In 1991, I. Geer presented a balance sheet, in which last year wages were piled as a liability, which indicates that the company has financial liabilities to employees [17]. The amount of liabilities is equal to the amount of congestion to employees. As a result of this addition, the analysis of the balance sheet shows the new positions of the balance sheet, provide an opportunity to calculate different indicators that characterize it and compare them with different forms. In addition, in accordance with the concepts of I. Geer and J. Johanson, the training of employees is also displayed in the assets:

<i>Assets</i>	<i>Passive</i>
Payroll debt	Pay obligations
Hiring costs	Acceptance Fund
Training costs	Training fund

Researchers note that supplementing the balance with information about employed workers has an economic justification because it is related to the theory of microeconomics and production functions. Dobija M. believes that the study of the theory of money is also aimed at justifying the display of human capital in balance sheets [17].

Among accounting professionals, proposals for recognizing human resources as part of a company's assets provoke resistance due to the lack of market incentives for the need for the results of such studies to be conservative inherent in accounting science.

Research Methods. The problem of accounting for the components of human capital has appeared today, since certain solutions have already been formed. In world practice, there are two approaches to accounting for human resources [1]:

1. Asset model (expense model) - provides for the accounting of expenses on human capital (by analogy with fixed capital) and its depreciation. Has two varieties:

a) chronological cost model. On special accounts reflect the costs of human resources, which, depending on the content, are considered as long-term investments that increase the functioning human capital. or deducted as loss. The most important items of expenses are the selection of personnel, job placement, study during work, payments from social insurance and other personal investments, which are recorded in chronology.

b) the model for accounting for employee replacement costs takes into account:

1. Losses from the decline in production due to the formation of a vacant position.
2. Losses from a decrease in labor productivity of an employee and his colleagues on the eve of dismissal.
3. Low labor productivity of a new employee during the adaptation period in the industry, etc.

Accounting is carried out by cost elements.

2. Utility model - provides an assessment of the economic consequences of personnel development programs and their impact on improving labor productivity and product quality and is determined by the formula:

$$E = T \cdot N \cdot V \cdot K \cdot N \cdot B, \quad (1)$$

where T - the duration of the impact of the program on labor productivity and other factors of employee productivity (years);

N - number of trained employees;

V - cost estimate of the difference in labor productivity of the best workers and medium;
K - coefficient that characterizes the effect of employee training (increase in productivity, expressed as a percentage);

B - training costs per employee.

The basis of this model is the assumption that human assets have value if they are able to generate income in the future, providing their labor. That is, the cost of human capital is the present value of the expected future services or income. It should be borne in mind that in this model the cost of human resources is a probabilistic quantity, which for an enterprise may indicate that not always the employee with the best potential will be the most useful for this enterprise [18, c.201].

When using this method, determine:

1) payback period of investments, that is, the period during which the initial investment will be returned to the investor in the form of income from the implementation of the project;

2) rate of return on investment, that is, the ratio of the average annual amount of profit from the project to the volume of investment.

Thus, at present, several approaches have developed, among which human resources are proposed to be recognized as expenses of the current period, as an obligation, as a separate type of intangible asset, to be considered as an integral part of the business reputation of an enterprise.

Results and discussion. The vast majority of researchers offer to display human capital on off-balance accounts, because by all indications it cannot be attributed to the property of the enterprise.

Sokolov Y.V., P.S. Bezrukikh, I.A. Blank, A.N. Kozyrev argues the impossibility of recognizing certain elements of intellectual capital as intangible assets due to the lack of ownership of the enterprise. However, in international accounting practice, in determining the existence of an asset, ownership is not paramount. In accordance with IFRS, assets are resources controlled by an entity as a result of past events that are expected to bring future economic benefits to the entity [19].

One of the criteria for recognizing company assets is their objective assessment in monetary terms.

Currently, researchers are studying proposals for the accounting of human capital as one of the types of non-current assets of the enterprise. At the same time, the researchers propose to amortize and include in the cost of the created product the costs of the formation and development of human capital, and the costs of developing human capital should be displayed in the context of the stages of the life cycle of human capital: career guidance, search, hiring, adaptation of personnel, accumulation of growth potential, achievement of professionalism, training and professional development, capitalization of knowledge, as a result of professional development, decline, and "moral aging" of professionalism, etc.

At the same time, the authors suggest using accounts to display expenses in the following areas: "Recruitment and selection of personnel", "Introduction to the position", "Primary education", "Training during work" and others and displaying investments in personnel training on the account "Net investments into human capital" [1].

For human resources accounting indicators are calculated:

- acquisition price - the sum of the costs of recruitment, selection, induction and initial training of personnel;
- recoverable amount - training costs during the work period;

-depreciation period - the time during which the employee "fulfills" the funds spent on it and transfers its value to the output.

At the same time, it is proposed for each employee to set the term of employment taking into account age, gender, length of service at a particular enterprise, degree of motivation, etc.

We need to separate the concepts of "ability to work" and actually "labor" as the consumption of labor. Wages are seen as the price of labor, and not as the value of a human asset. Remuneration of labor, contributions to social insurance funds, expenses for medical care, food, expenses for hiring and evaluating personnel, maintenance of the personnel department, etc. the value of a human asset does not apply and is not capitalized. These amounts relate to current costs in accordance with the regulation on the composition of the costs of production and sales of products included in the cost of production, taking into account industry characteristics.

Depreciation of a human asset. It is proposed to calculate the depreciation of a human asset by the method of the period of labor activity (a similar method is the method of lifetime, it is used in assessing the deterioration of the housing stock of buildings).

When calculating depreciation using the period of work concept [20]:

- working age, upon reaching which the employee has the right to receive pension payments (women 63 years old, men 65 years old);

- introductory age - the age of the person who started his career and was first registered for work;

- actual term of labor activity (ATLA) - the period of labor activity on the date of calculation of depreciation. The period from entry age to the age of the person on the date the wear is determined;

- the remaining term of labor activity (RTLA) - the period of time from the date of determination of depreciation to the end of his working age;

- the period of work of the employee (PWE) - the period from admission to the end of working age.

$$PWE = ATLA + RTLA \quad (2)$$

The method is based on the assumption that the actual period of employment relates to the period of the employee's labor activity as accumulated depreciation to the cost of reproduction (replacement) of the asset [21]. The indicators of depreciation, the actual period of employment and the period of employment are in a certain ratio, which can be expressed by the formula:

$$M = [ATLA : (ATLA + RTLA)] * 100\%, \quad (3)$$

where M - depreciation rate of a human asset, %.

The percentage of depreciation calculated in this way can be converted into value terms and the amount of depreciation is determined (O):

$$O = CEIC * (M : 100\%), \quad (4)$$

where CEIC - conditional estimated initial cost of received human assets.

The amount of accrued depreciation of a human asset is not recognized as an entity's expense.

A human asset can be reflected in the balance sheet at a conditional estimated initial cost while reflecting the amount of accumulated depreciation on the balance sheet. An asset is revalued using the index method and the direct translation method. The index method provides that the asset is recalculated based on deflator indices. When applying the direct conversion method, data on current norms and standards for the cost of training are used. To evaluate an asset, a company is entitled to engage independent appraisers.

Conclusion. We can agree with the authors, who are convinced that human capital is susceptible to wear and tear, since performance may decline, knowledge is outdated [22]. But the wear process cannot be proportional in time and be the same for different individuals, which requires additional procedures for assessing the level of qualification, updating knowledge, etc. At the same time, human capital may require a certain revaluation as a result of improvement of professional knowledge, advanced training, growth in wages, etc.

At the present stage of development of the accounting methodology, the problem of accounting for human capital has found sufficient theoretical justification, however, there was a need to develop a methodology for displaying in accounting the costs of the formation of knowledge, skills and professional skills of enterprise employees and the restoration of human capital.

References:

- 1 Davidyuk T.V. Development of human capital accounting. / Approved: Zhytomyr, Zhytomyr State Technological University, monograph, 2011; Publisher: Lambert Academic Publishing.
- 2 Matthews M.R., Perera M.H.B. Theory of accounting: Per. from English / Ed. Ya.V. Sokolova, I.A. Smimova. - M.: Audit; UNITY, 1999. - 663 p.
- 3 Heikiman J.S. Put People on Your Balance Sheet / J.S. Heikiman, C.H. Jones // Harvard Business Review. - Vol. 45, №1. -1967 - Pp. 107-113.
- 4 Brummet R.L. Human Resource Measurement: A Challenge for Accountants / R.L. Brummet, E.G. Flamholtz, W.C. Pyle // The Accounting Review. - Vol. 43, №2. -1968- Pp. 217-224
- 5 Lev B. On the Use of the Economic Concept of Human Capital in Financial Statements / B. Lev, A. Schwarz. - The Accounting Review. -Menasha. - January 1971.- Pp. 103-112.
- 6 Flamholtz E.G. Human Resource Accounting / E.G. Flamholtz. - Jossey-Bass Publishers, San Francisco, USA, 1985.
- 7 Turner G. Human Resource Accounting: Wim or Wisdom? / G. Turner // Journal of Human Resource Costing and Accounting. - 1996. - Vol. 1, №1. - Pp. 63-73.
- 8 Johanson U. Editorial / U. Johanson // Journal of Human Resource Costing and Accounting. - Vol. 1, №1. 1996. -Pp.5.
- 9 Sveiby K.E. The New Organizational Wealth: Managing & Measuring Knowledge-Based Assets / K.E. Sveiby. - Berrett-Koehler, San Francisco, USA, 1997.
- 10 Johanson U. Why the Concept of Human Resource Costing and Accounting Does Not Work: A Lesson from Seven Swedish Cases / U. Johanson. - Personnel Review. - 1999. - Vol. 28, №1/2. -Pp. 91-107.
- 11 Wallman S. The Future of Accounting and Financial Reporting - Part II: The Colorized Approach / S. Wallman Accounting Horizons. -1996. - Vol. 10, №2. -Pp. 138-149.
- 12 Becker B.E. The HR Scorecard: Linking People, Strategy, and Performance / B.E. Becker, M.A. Huselid, D. Ulrich/ - Harvard Business School Press, Boston, USA, 2001.
- 13 Fitz-enz J. The ROI Human Capital: Measuring the Economic Value of Employee Performance / J. Fitz-enz. - Amacon, New York, USA, 2000.

- 14 Lev B. Intangibles: Management, Measurement, and Reporting / B. Lev – The Brookings Institution, Washington D.C., USA, 2001.
- 15 Phillips J.J. The Human Resource Scorecard: Measuring the Return on Investment / J.J. Phillips, R.D. Stone, P. Pulliam Phillips. – Butterworth-Heinemann, Woburn, USA, 2001.
- 16 Bhidé A. The Origin and Evolution of New Business / A. Bhidé. – Oxford University Press, UK, 2000.
- 17 Dobija M. Sprawozdanie bilansowe w rachunkowości społeczno-ekonomicznej / M. Dobija // Zeszyty akademickie w Krakowie. – 1998. – #514. – s. 51-59. (Tom 5, c. 363-367).
- 18 S. Legenchuk Accounting of intellectual capital: dissertation of the candidate of economics. - Zhitomir, 2006. - 264 p.
- 19 International Financial Reporting Standard (IAS) 38 “Intangible Assets” <http://lira-audit.kz/ru/pages/211.html>
- 20 Obushchenko T. N. Accounting of human capital - Internet journal "SCIENCE" Volume 8, No. 3 (May - June 2016) <https://cyberleninka.ru/article/v/buhgalterskiy-uchet-chelovecheskogo-kapitala>
- 21 Mirzoyan N.V. Estimation of the value of real estate // Moscow Finance and Industry Academy. - M. 2005. 199 p.
- 22 Sokolov Y. V. Accounting as a method of conceptual reconstruction of business processes // Accounting, No. 15, 2003. P. 62 - 67.

АДАМИ КАПИТАЛДЫ ЕСЕПКЕ АЛУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

О.Ю.Козут

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: koqut.1108@gmail.com

Түйін. Мақалада адами капиталды есепке алудың әдістемелік аспектілерінің мәселелері қарастырылады. Осы мақалада қарастырылатын мәселелер адами капиталды бухгалтерлік есеп объектісі ретінде сәйкестендіруді негізге ала отырып адами капиталды есепке алу тұжырымдамаларын зерделеуден тұрады. Экономикалық теория, экономика және басқару, менеджмент мәселелерін зерттейтін ғалымдар - бухгалтерлік есепте адами капиталды қалыптастыру мен пайдалануды сипаттайтын ақпараттарды қалыптастыру қажеттілігі туралы айтады.

Түйінді сөздер: адами капитал, адами капитал есебі, адами капитал есебінің әдістері

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ МЕТОДИЧЕСКИХ АСПЕКТОВ УЧЕТА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

Козут О.Ю.

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

e-mail: koqut.1108@gmail.com

Резюме. В статье рассматриваются вопросы методических аспектов учета человеческого капитала. Вопросы, рассматриваемые в данной статье, заключаются в изучении концепций учета человеческого капитала, в основу которых положена идентификация человеческого капитала как объекта бухгалтерского учета. Ученые, которые исследуют проблемы экономической теории, экономики и управления, менеджмента - высказываются о необходимости формирования в бухгалтерском учете информации, которая характеризует формирование и использование человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, учет человеческого капитала, методы учета человеческого капитала

IRSTI(MPHTI) 06.35.31

UDC(УДК) 657.411.

SOME ASPECTS OF ACCOUNTING AND AUDIT IN THE REPUBLIC OF POLAND

F.Seidakhmetova

Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: favziy@inbox.ru

Annotation. The article discusses the features of accounting and auditing in Poland. The author gives the history of accounting and auditing, describes the tax system and organizational forms of ownership in Poland. Information is provided on the types of taxes and how they are paid by various Polish organizations, as well as the legal framework for accounting and auditing, the training system for auditors, the list of exams for obtaining the auditor's qualification, and the requirements for his work in the Polish Republic.

Key words: accounting system, audit, market economy, business, taxes, outsourcing, audit profession, training

Introduction. Formation of legislation and its features. Accounting and auditing in Poland is one of the most important sectors for doing business in accordance with the laws of the Polish state, which has its own national characteristics and development history.

Familiarity with the history of development of Poland shows that private property has always existed in this country. It is these circumstances that greatly facilitated the country's transition to a market economy and influenced the formation of accounting legislation in Poland.

Research Methods. The methods of studying the Polish accounting system are a synthesis of the scientific works of authors dealing with this problem, legislative and legal documents on accounting, taxes and auditing in the Polish Republic. In the course of work, scientific and theoretical materials are used, as well as Internet resources devoted to the study of accounting and auditing in Polish companies.

Results and Discussion. Summarizing the information presented in various sources devoted to the study of the accounting system in Poland, it can be noted that only some works of Russian authors are devoted to this problem. A study of the history of Polish accounting shows that, the main regulatory document governing record keeping was the Commercial Code adopted in 1934. Progressive changes in Polish law are associated with fairly lively economic, scientific and cultural contacts and the study of the best foreign practices of other countries.

Of particular importance in accelerating transition to a free market economy was the method called "shock therapy". Price controls for most products were removed and import restrictions eliminated, opening the market to low-cost foreign products, protecting consumers from a sharp increase in domestic prices.

Transition to a free market economy and economic transformation of enterprises took place in three ways:

1. Creation of new private enterprises, usually in the form of associations or limited liability companies, mostly owned by Polish citizens.

2. Formation of joint ventures with foreign investors, often becoming branches of foreign companies, which subsequently formed subsidiaries for doing business in Poland.

3. Privatization of state-owned enterprises, as well as long-term rental to employees or administration. Some of these becoming commercial enterprises were transferred to the management of national investment funds, whose shares were subsequently sold at par to all citizens of Poland.

A major reform of the accounting system and audit was launched in the 1990s in Poland. During this period, new regulations on the Ministry of Finance (1992-1994) were issued. In 1995, the Parliament adopted the Accounting Act, which consists of three parts:

Part 1. Preparation of financial statements in enterprises. All enterprises whose incomes for the previous year exceed the established level must submit their reports without fail. This part of the law is based on Western concepts, such as comparing income and expenses, the constant use of registration techniques and accounting on an accrual basis. Violation of the law is punishable by a fine or, in some cases, imprisonment.

Part 2. Primary documents, ledgers, security questions, report storage, automation of accounting and inventory. This section highlights the responsibilities of the auditor, the nature of audit reports and the frequency of audits. Polish auditors are required to apply international auditing standards in cases where during the audit it becomes necessary to refer to the relevant standard.

Part 3. Format and content of financial statements, measurement of assets and liabilities, presentation of profits, disclosure of accounting policies, Notes. The amounts of the balance sheet are affixed to the amount of the initial cost. This part describes in detail both the format of reports for an individual company and the format of consolidated reports. A cash flow statement is mandatory [1].

In general, this Law complies with the requirements of the fourth and seventh instructions of the European Union (hereinafter referred to as the EU), which are mandatory for all countries included in this organization. The requirements of these instructions are general in nature and involve the use of various alternative methods. The EU instructions do not contain the registration regime for long-term construction projects, mergers and acquisitions, as well as financial instruments. In the absence of national standards, Polish accountants usually apply international accounting standards.

This Law also establishes compliance with certain the EU regulations and minimum requirements for maintaining registration documents. In particular, large companies such as banks, investment holdings, pension funds, insurance companies and joint-stock companies of all sizes should undergo an audit every year and publish financial statements together with the audit report in the Official Journal. The requirements for small enterprises are simplified and boil down to the fact that all financial statements, whether audited or not, must be submitted to the regional administrative authority and open for access to all interested parties.

The Polish Securities Commission has established additional reporting requirements. As a result, the Warsaw Stock Exchange was highly appreciated by Western observers for the rules and procedures for checking registered companies for compliance with the requirements put forward.

In general, the laws in force in Poland are aimed for protecting the country from illegal expropriation. Profit and paid-up capital can be fully converted into hard currency and exported from the country. All economic and legal conditions that meet the requirements of successful business are created here. Details of the accounting system are written by the authors [2-4].

Polish accounting rules do not have the level of detail, accuracy and completeness that is inherent in US GAAP standards. The Ministry of Finance is systematically working to correct errors and fill in the gaps identified in the Law on Accounting. The principle of sequential and continuous entries in the accounting registers of accounting is implemented in the form of specialized books (ledgers), on the basis of which an annual financial report (sprawozdania finansowego) is prepared.

The reporting includes:

- balance for 12 months (bilans) - is provided until July 15 of the next year;
- information on profit and loss;
- Appendices and explanations: the auditor's report, the protocol on the distribution of profits and the payment of dividends, confirmation that the report was agreed at the meeting of the founders.

When adopting a standard chart of accounts for enterprises of all types of ownership each subject can make a choice:

- 1) use the existing chart of accounts;
- 2) develop list of accounting registers.

To exercise this right, it is enough to fix this norm in order on the accounting policy of the enterprise.

The Polish standard chart of accounts is distinguished by the principle of construction from the most liquid assets.

Since 2019, with the transition to electronic document management, Polish enterprises have been submitting the Package of documents to the National Court Register (KRS) only in electronic form.

If the company is not subject to registration in the register, the report sent through the Central Register - Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej until April 30 of the year following the reporting year.

At the same time, financial statements which are not approved by the founders, are not accepted by the tax authorities.

Following the trends in the information sphere, the Ministry of Finance of Poland has developed and successfully implemented an electronic reporting system using an enhanced electronic digital signature.

Since 2019, some reports (for example, VAT returns) are generally accepted exclusively through KRS online services or on a paid basis through commercial organizations.

The most common types of reports and their forms:

- income tax return - CIT-6 and CIT-7;
- simplified form - CIT-TP;
- Report on determination of personal income tax liability - PIT-36 and PIT-37;
- a document on the withholding personal income tax from the salary of an employee - PIT-11;
- monthly VAT return - VAT-7.

Annual reports submitted before April 30: in paper form - before the tax services are completed, in electronic form - up to 23 hours 59 minutes of the last reporting day.

If the taxpayer works with VAT, then it is necessary to pay extra for the registration of documents in a special register for the registration of VAT documentation. In this case, the final amount also depends on the number of processed securities.

Most goods have a 22% value added tax, and an additional excise tax has been introduced on alcohol, tobacco, cosmetics, passenger cars and gasoline.

One of the common legal forms is individual - entrepreneurs who are popular due to such advantages as:

- not a complex accounting system;
- a more simplified tax system;
- a facilitated system of closing (liquidation) of entrepreneurial activity.

Registration takes place at CEIDG, applications in the established form are submitted in person. The development of a memorandum of association, payment of registration fees, an appeal to a notary to confirm documents are simplified. Registration is carried out within one day.

The taxation system is also simplified and boils down to the fact that depending on the type of activity the interest rate of the tax varies and can be equal to 3%; 5.5%; 8.5; 17.5%; 20%.

Speaking of taxes, we note that in Poland there are more than a dozen direct and indirect taxes, not counting the social insurance fees of employees administered by the Social Insurance Office (Zakład Ubezpieczeń Społecznych - ZUS).

The list of basic and most common taxes for individuals and organizations consists of:

- income tax - CIT;
- personal income tax - PIT;

- value added tax, VAT - VAT;
- excise taxes.

In addition, real estate objects and certain operations of a civil law nature also fall under taxation;

- inheritance and gift tax;
- tax on income from bank deposits.

According to the law, companies are required to provide a simplified form of financial statements where:

- net profit for the reporting year not more than 4 000 000 €;
- officially registered workers at the enterprise (full-time) does not exceed 50 people;
- income reflected in the balance sheet does not exceed € 2,000,000;
- vehicles in personal or commercial possession.

For errors or inaccuracies in the reports, the performers are subject to administrative, and in some cases to criminal punishments.

Recently, the Polish fiscal service has refused a large number of monthly reports in favor of paying regular advance payments with subsequent adjustment of obligations in the annual statements.

Tax payments for simplified systems are separate: forest and agricultural taxes, tonnage tax.

For individuals, there are several more types of contributions.

One of the important tasks in the Polish accounting system is the training of auditors. The Accounting Act raised the status of the audit profession in Poland. The beginning of this profession was laid in 1960, when the Ministry of Finance began to appropriate the qualifications of a sworn accountant, who held leadership positions in accounting.

At the same time, the problem of the lack of an auditor's profession set the task of preparing them, in accordance with the requirements that are imposed in the Common Market countries. The need for such an integration of the Polish economy also contributed to the introduction of certain adjustments to the accounting methodology and approximation of the construction of accounting and reporting with Western European standards.

Development of the profession of an auditor was facilitated by the adoption of the Law "On verification and publication of financial reports, as well as on auditors and their self-government".

In addition to passing special examinations, the auditor must have practical experience of less than four years, including at least two years under the supervision of an experienced accountant-auditor.

An important circumstance is also that future auditors are obligated to take an oath to conscientiously fulfill their duties.

The content of the text of the oath "I promise that as an accountant and auditor I will perform the tasks entrusted to me with a sense of responsibility, with all honesty and impartiality, in accordance with the requirements of the law and professional standards, guided in my actions by professional ethics and independence. The facts and circumstances relating to third parties identified during the audit are committed to being kept confidential".

In order to become an auditor, specialists are required to pass oral and written exams in the following subjects:

- at the general accounting rate;
- at the rate of cost accounting for production;
- assessment of balance sheet and financial position;
- on the organization of internal control in computer science;
- civil and labor law;
- in finance and statistics.

Emphasis in preparation was on ability to read and analyze the balance sheet and annual report during the audit. In addition, future auditors studied ways to accurately determine the financial results and financial position of enterprises, as well as accounting for transactions related to the circulation of securities. Much attention during training given to the study of foundations of private commercial law.

The created Chamber of Chartered Accountants includes a governing council, a representative on disciplinary matters (acting as prosecutor) and a disciplinary commission. The activities of the Chamber are controlled by the Minister of Finance.

Governing bodies are re-elected every four years. In addition, the Chamber is developing audit standards similar to those issued by the International Association of Accountants (IFAC) and compiles a code of ethics. For quality control purposes, the Chamber appoints persons authorized to verify the procedures and reports of any auditor.

The Chamber prepares and conducts examinations for obtaining a certificate, approves a program of continuing education courses and monitors compliance by its members with the established rules.

The disciplinary commission can apply a wide variety of punishments, from reprimand to termination of membership, which corresponds to the loss of the right to practice.

Substantial methodological and financial assistance to Poland in training of specialists of a new type is provided by French auditors through the France-Poland Foundation.

Many large European audit firms have opened offices in major cities in Poland. The most enterprises with foreign capital hire foreign auditors, and many Polish companies do the same.

The requirements for auditors in Poland are standard:

- a license from the Ministry of Finance of Poland for settlement transactions;
- knowledge of the tax and financial legal base;
- at least a superficial acquaintance with labor legislation;
- appropriate education and work experience (preferably with foreign investors);
- skills in working with office applications and specialized software;
- residence permit or Polish citizenship.

Foreign accountants can obtain a license if they have an audit license in their own country, but they must still pass an exam in commercial and tax law in Polish.

Auditors can conduct their practice in the following organizational forms:

- Individual private enterprise or partnership;
- As partners, shareholders or employees of divisions having the status of a legal entity.

All practicing accountants must attend continuing education courses 30 hours a year. In addition to small membership dues, audit firms pay one percent of their income to the Chamber to cover its expenses

In recent years, outsourcing companies have been popular in Poland.

To avoid problems with accounting and auditing, representative offices and branches located in Poland use these services provided by the best specialists in this field.

In particular, outsourcing companies provide the following services:

- advice on maintaining and maintaining books (extracts);
- advice on accounting and tax accounting;
- full audit of business activities;
- escort to the fiscal authorities;
- consulting and financial reporting;
- conducting transaction processes in the EU;
- advice on VAT refunds;
- information and technical support for tax returns PIT, CIT;
- HR management in Poland;
- maintaining and submitting reports to employment funds.

In addition, the functions of these companies may include such types of work as:

- proper accounting and processing of primary documentation data;
- work with accounts, processing bank accounts / payments and warehouse documents,
- accounting for settlements with suppliers, etc.

This work may subsequently be verified by the fiscal authorities.

Therefore, in cooperation with outsourcing companies, tax authorities notified about this within a week (from the moment of signing an agreement with the selected company).

The cost of such services depends on the type of activity of the branch or representative office, the number of operations performed and the number of specialists involved. Professional-level outsourcing companies set the cost of their services immediately after an agreement with a client.

Conclusion. Thus, with the development of new technologies, the possibility of remote interaction between people and organizations is expanding.

In this regard, enterprises are increasingly using external specialists.

The benefits of freelance collaboration include:

- saving on office expenses - especially relevant for entrepreneurs without a stationary workplace, performing on-site orders;
- proportional payment - only for the actual volume of transactions in a month;
- saving on updating the employee's knowledge and improving their qualifications, as well as obtaining licenses and purchasing specialized software.
- the almost complete absence of the "human factor" - illness, vacation and other staff problems.

List of sources used:

- 1 Prospects for the development of accounting in Poland. studall.org/all4-11824.html.
- 2 Accounting in Poland be5.biz/ekonomika1/r2009/1060.htm.
- 3 Accounting in Poland // Accounting, 2000, N 16.
- 4 www.expert.ru - electronic version of the magazine "Expert".

ПОЛЬША РЕСПУБЛИКАСЫНДА БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПШЕН АУДИТТІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Ф.Сейдахметова

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

e-mail: favziy@inbox.ru

Түйін. Мақалада Польшадағы бухгалтерлік есеп және аудит ерекшеліктері қарастырылады. Автор Польша Республикасында бухгалтерлік есеп пен аудиттің қалыптасу тарихын көрсетіп, салық жүйесі мен ұйымдық меншік нысандарын сипаттайды. Түрлі поляк ұйымдары салық түрлері және оларды төлеу тәсілдері туралы ақпарат келтірілген. Сондай-ақ бухгалтерлік есеп пен аудиттің заңнамалық базасы, аудиторларға арналған оқыту жүйесі, аудитордың біліктілігін алуға арналған емтихандар тізбесі және оның Польша Республикасында жұмыс істеуіне арналған талаптары ашылады..

Түйінді сөздер: бухгалтерлік есеп жүйесі, аудит, нарықтық экономика, бизнес, салықтар, аутсорсинг, аудиторлық кәсіп, оқыту.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА В РЕСПУБЛИКЕ ПОЛЬША

Ф.Сейдахметова

Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

e-mail: favziy@inbox.ru

Резюме. В статье рассматриваются особенности бухгалтерского учета и аудита в Польше. Автор дает историю становления бухгалтерского учета и аудита в Республике Польша, описывает налоговую систему и организационные формы собственности. Приводится информация о видах налогов и способах их оплаты различными польскими организациями. Также раскрывается законодательная база бухгалтерского учета и аудита, система обучения для аудиторов, перечень экзаменов для получения квалификации аудитора, и требования для его работы в Польской Республике.

Ключевые слова: система бухгалтерского учета, аудит, рыночная экономика, бизнес, налоги, аутсорсинг, аудиторская профессия, обучение

МРНТИ 06.35.31

УДК 336. 717.6

СИСТЕМЫ УЧЕТА ЗАТРАТ И КАЛЬКУЛИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ РЕМОНТНЫХ РАБОТ

Ж.Әлайдар*, К.Алайдарқызы, А.М. Атчабарова, Г.С.Алишарова

Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

e-mail: kalamkas_alaidar@mail.ru

Аннотация. Возрастающая роль управленческого учета открывает большие возможности для переориентации отечественной теории и практики управления организацией. В современных условиях хозяйствования возникает объективная необходимость в создании нетрадиционных систем получения информации о затратах компании, применении новых и совершенствовании традиционных подходов к процессу калькулирования себестоимости, позволяющих на их основе принимать оптимальные управленческие решения.

Исторически сложилось так, что для исчисления себестоимости выпущенной продукции, выполненных работ и оказанных услуг в западном учете использовались две системы управления затратами - позаказного и попроцессного калькулирования, а в отечественном учете - четыре метода учета затрат и калькулирования (позаказный, попроцессный, попередельный и нормативный). Следует отметить, что учет затрат и калькулирование являются основными задачами производственного учета, который занимает одно из центральных мест в современной системе управленческого учета.

Ключевые слова: калькулирование, себестоимость продукции, центр затрат, центр ответственности, прямые расходы, эффективность деятельности.

Введение. Рыночная экономика, в которой работают современные казахстанские компании, в том числе и ремонтные заводы железнодорожного транспорта, ставит перед ними задачу внедрения эффективной системы управления ресурсами (финансовыми, материальными, трудовыми, производственными, интеллектуальными и т.д.), их учета и контроля показателей деятельности.

В основе решения большого круга управленческих задач лежит понятие себестоимости, а эффективность работы компании во многом зависит от информации о формировании данного показателя. Тому есть причины: затраты на производство продукции являются базой для установления продажной цены и информация о себестоимости лежит в основе прогнозирования и управления производством.

Методы исследования. Методами исследования, которые использовались при написании данной статьи, являются системный подход, сравнительный анализ, наблюдение системы учета затрат и калькули-

рования себестоимости ремонтных работ, дедуктивный, индуктивный методы научного познания. Методологическая основа исследования – труды отечественных и зарубежных учёных, касающиеся вопросов организации управленческого учета.

Результаты и обсуждения. В системе управления затратами и исчисления себестоимости важную роль отводят калькулированию. Информация, содержащаяся в современных калькуляциях, позволяет решать многие задачи от традиционных до прогнозирования экономических последствий различных ситуаций, таких как дальнейший выпуск продукции, обновление ассортимента продукции, обновление действующей технологии и ремонтного парка, оценка качества управленческого персонала.

Еще профессор В. К. Радостовец отмечал, что «калькулирование может проводиться по центрам ответственности (для контроля технологических процессов и деятельности лиц, в них занятых); по изделиям (полная себестоимость для калькулирования цен); по изделиям (частичная себестоимость для контроля использования свободных производственных мощностей)» [1].

Современное калькулирование лежит в основе оценки выполнения принятого организацией или центром ответственности плана. Оно необходимо для анализа причин отклонений от плановых заданий по себестоимости, а также является основой трансфертного ценообразования.

Калькулирование себестоимости представляет собой совокупность приемов и способов, обеспечивающих группировку затрат по объектам калькулирования и исчисления себестоимости калькуляционных единиц, т.е. определение себестоимости производства единицы продукции - одна из основных учетных задач. Следовательно, важное место уделяется определению объекта калькулирования и калькуляционной единицы. Правильный выбор объекта калькулирования и калькуляционной единицы является непременным условием достоверности калькулирования.

С вводом в действие Номенклатуры расходов основных видов хозяйственной деятельности железнодорожного транспорта и с планированием расходов по укрупненным видам работ (УВР) и по видам деятельности были разработаны калькуляционные измерители для расчета себестоимости укрупненных видов работ. Для каждого УВР предлагалась не одна, а несколько калькуляционных единиц. Ремонт локомотивов относится к укрупненному виду работ, и соответственно для расчета их себестоимости были разработаны калькуляционные единицы (табл.1).

Таблица 1

Калькуляционные единицы для расчета себестоимости УВР

№п/п	Укрупненный вид работ	Калькуляционная единица
1.	Ремонт локомотивов	> Локомотивы: - 10 локомотиво-километров в грузовом движении; - 10 локомотиво-километров в пассажирском движении. > Плановые виды ремонта: - в зависимости от рода подвижного состава и вида ремонта – 1 физическая единица, отремонтированная плановым видом ремонта

Примечание - Таблица разработана на основе «Номенклатуры расходов по основной деятельности железных дорог РК» [2]

Такой подход позволяет при планировании увязать расходы каждого УВР и входящих в его состав групп статей с расходами на производство конечной продукции основных видов деятельности.

Калькулирование в любой компании осуществляется в соответствии с определенными принципами:

- классификацией затрат на производство (согласно нормативным документам);
- установлением объектов учета затрат, объектов калькулирования и калькуляционных единиц;
- выбором метода распределения косвенных затрат;
- разграничением затрат по периодам;
- раздельным учетом по текущим затратам на производство и капитальным вложениям;
- выбором метода учета затрат и калькулирования.

Независимо от вида и назначения (нормативная, плановая, сметная, фактическая, общая, индивидуальная и др.) калькуляции по своей структуре - это развернутая номенклатура затрат, включаемых в себестоимость продукции (работ, услуг). Каждый вид затрат, входящих в эту номенклатуру, называется калькуляционной статьей, а перечень этих статей определяется отраслевой принадлежностью компании, а также целями и задачами калькулирования.

В настоящее время существует несколько методов калькулирования себестоимости продукции (работ, услуг) (табл. 2).

На железнодорожном транспорте с его разветвленной структурой филиалов, в том числе на ремонтных заводах применяются традиционная система учета затрат и калькулирования себестоимости продукции (работ, услуг) (позаказный метод).

В настоящее время классификация методов калькулирования себестоимости является объектом дискуссии, поэтому общепринятой классификации таких методов не существует. В экономической литературе традиционно выделяют позаказный, попроцессный, попередельный, нормативный методы калькулирования себестоимости. С развитием рыночных отношений в практике управления затратами отечественных заводов стали внедряться также методы «директ-костинг» и «стандарт-кост». В экономически развитых странах широкое распространение получили методы учета затрат и калькулирования «Activity Based Costing» (или ABC), «Точно в срок» (JIT), которые являются перспективными системами учета затрат и калькулирования для казахстанских компаний, в том числе и для ремонтных заводов железнодорожного транспорта.

Таблица 2
Классификация методов учета затрат и калькулирования

Признаки	Методы учета затрат
По принципу определения подхода к технологическому производственному процессу (по объектам учета затрат)	Позаказный Попроектный Попередельный Пооперационный
По принципу полноты включения затрат в себестоимость продукции, работ, услуг	По полной себестоимости Директ-костинг (метод учета сокращенной себестоимости)
По принципу оперативности учета	ABC JIT «Точно в срок»
По способу оценки затрат	По фактической себестоимости По плановой себестоимости По нормативной себестоимости (стандарт-кост)
Примечание - Таблица разработана на основе литературы [2,5]	

В зависимости от целей калькулирования определяется ее полнота: калькулирование полной или сокращенной себестоимости. Важным этапом калькуляционного процесса, позволяющего выявить взаимосвязь затрат с калькуляционным объектом, является распределение их на прямые и косвенные. Как известно, прямые расходы непосредственно связаны с процессом производства и относятся прямо на себестоимость. Косвенные же расходы связаны с обслуживанием и управлением производства и включаются в себестоимость работ, услуг путем распределения.

Общая сумма прямых затрат компании полностью распределяется по видам производимой продукции, выполненным работам и оказанным услугам. Распределение косвенных затрат связано с определением базы распределения, расчетом нормативной ставки распределения и с выбором конкретного метода распределения.

Организация выбирает базу распределения, которой может быть заработная плата основных производственных рабочих, прямые расходы и др., и пропорционально осуществляет распределение косвенных расходов между объектами калькулирования.

В современных условиях ремонтные заводы выполняют работы и оказывают услуги, как для внутреннего потребления, так и для сторонних компаний и частных предпринимателей в части ремонта локомотивов. Сфера этих услуг с каждым годом растет, в связи с этим возрастает актуальность проблемы правильного формирования полной себестоимости объектов калькулирования с целью определения на ее основе договорных цен.

Анализ разработок по планированию, учету и калькулированию себестоимости продукции в различных отраслях промышленности показал, что простого и универсального подхода к распределению косвенных затрат не существует и правилен тот порядок, согласно которому распределенные косвенные затраты наиболее точно отображают фактическое использование ресурсов.

Распределение косвенных расходов по текущим видам деятельности в системе управленческого учета предлагается осуществить в два этапа. На первом этапе косвенные расходы распределяются в подразделениях линейного уровня между «текущей эксплуатацией» и «ремонтom», на втором - последовательно, начиная с линейного уровня, по текущим видам деятельности. Введенная в АО «НК КТЖ» единая аналитическая форма позволяет на практике осуществлять распределение косвенных расходов.

Завершается весь процесс калькулирования определением фактической себестоимости объекта калькулирования и исчисления себестоимости калькуляционной единицы. При определении себестоимости единицы производственной продукции (работ, услуг) используют формулу:

$$C \text{ ед. рем. пр.} = Пс / K,$$

(1)

где C - ед. рем. пр. - себестоимость единицы производственной ремонтной продукции (тг.);
 $Пс$ - производственная себестоимость готовой отремонтированной продукции (тг.);
 K - количество единиц готовой продукции (шт.)

Этой, на первый взгляд, очень простой формулой на практике не всегда легко воспользоваться. Если организация имеет индивидуальное или мелкосерийное производство, то проблема состоит в определении производственной себестоимости готовой продукции, а производственный процесс может не совпадать с отчетным периодом. А это значит, что в производственную себестоимость попадут только прямые материальные и трудовые затраты, а сумма общепроизводственных расходов будет определена только по окончании отчетного периода. Это отвечает целям финансового учета (отчетность составляется в конце отчетного периода), но не управленческого, так как для принятия эффективных управленческих решений необходимо знать себестоимость производства единицы продукции, работ, услуг в течение отчетного периода. Это позволяет применить позаказный метод калькулирования себестоимости продукции, который широко используется в ремонтных производствах железнодорожного транспорта при выполнении заказов для сторонних компаний и населения.

Сущность позаказного метода подробно описана в специальной экономической литературе, в трудах известных ученых-экономистов [3,5]. В соответствии с этой методикой все прямые затраты учитываются по отдельным производственным заказам, а остальные затраты подлежат учету по местам их возникновения и включаются в себестоимость отдельных заказов согласно установленной базе распределения. Следовательно, объектом учета затрат и соответственно объектом калькулирования будет отдельный производственный заказ. Фактическую себестоимость этого заказа определяют после его изготовления. До момента передачи выполненного заказа клиенту все относящиеся к нему затраты считаются незавершенным производством.

Производственный заказ открывается на основании договора с клиентом, в котором указывается краткое описание изготавливаемой продукции (работ, услуг), ее количество, срок начала и окончания работ, номер цеха и др. [4].

Оформляется производственный заказ специальными бланками, вид которых определяется потребностями компании. В бланке указывается тип заказа, его номер, краткая характеристика заказа, исполнитель, срок исполнения и месяц, в котором учитываются затраты по заказу.

Оформленный бланк заказа направляют в бухгалтерию компании.

Для учета затрат по заказам в бухгалтерии компании открывается карта аналитического учета затрат, которая является основным учетным регистром в условиях позаказного калькулирования себестоимости.

По мере выполнения технологических операций по изготовлению заказа в карте аналитического учета затрат на основании первичных учетных документов отражается информация о прямых затратах, связанных с его выполнением. Затраты, регистрируемые в карте, соотносимы с определенными структурными подразделениями, поэтому карта аналитического учета затрат по заказу представляет собой средство контроля отдельных стадий выполнения заказа и разграничивает персональную ответственность руководителей подразделений за его выполнение. Степень детализации информации, необходимой для обеспечения заказа, варьируется в зависимости от условий конкретного контракта или требований компании.

Заключение. Таким образом, можно сделать вывод о том, что сумма всех затрат, связанных с его выполнением ремонтных работ, определяет фактическую себестоимость производственного заказа. До момента передачи выполненного заказа клиенту все относящиеся к нему затраты считаются незавершенным производством. Если в соответствии с заключенным договором организация изготавливает единичное изделие (работу, услугу), то его себестоимость определяется способом суммирования затрат [5]. Если же договором предусмотрено производство нескольких изделий или их партии, то применяется способ суммирования затрат с последующим прямым расчетом калькуляционной единицы путем деления всех затрат, составляющих себестоимость партии, на количество входящих в неё единиц продукции.

Список использованной литературы:

- 1 Радостовец В.К. Финансовый и управленческий учет на предприятии. - Алматы: НАК «Центраудит», 2002. – 576 с.
- 2 Номенклатура расходов по основной деятельности железных дорог РК (изд.2-е перераб. Часть 1) Алматы.-2000.-154с.
- 3 НАЗАРОВА В.Л. УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ: УЧЕБНИК, - АЛМАТЫ: ААЭС 2018. – 324 С.
- 4 Тайгашинова К.Т. Углубленный управленческий учет Учебник. - Алматы: ААЭС, 2018 – 208 с.
- 5 Тайгашинова К.Т., Ержанов А.К., Назарова В.Л. Управление запасами: затраты создания запасов расходы содержания запасов (до самокупаемости складского хозяйства): Учебно-методическое пособие / Алматы: ААЭС, 2019. -132с.

ЖӨНДЕУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН КАЛЬКУЛЯЦИЯЛАУ ЖӘНЕ ШЫҒЫНДАР ЖҮЙЕСІНІҢ ЕСЕБІ

Ж.Әлайдар*, К.Алайдарқызы, А.М. Атчабарова, Г.С Алишарова

Алматы экономика және статистика академиясы,

Алматы, Қазақстан

e-mail: kalamkas_alaidar@mail.ru

Түйін. Басқарушылық есептің өсіп келе жатқан рөлі ұйымды басқарудың отандық теориясы мен тәжірибесін қайта бағыттауға үлкен мүмкіндіктер ашады. Қазіргі бизнес жағдайында компанияның шығындары туралы ақпарат алудың дәстүрлі емес жүйесін құрудың объективті қажеттілігі бар, шығындарды басқару процесінде жаңа және дәстүрлі тәсілдерді қолдана отырып, оларды басқарудың оңтайлы шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: шығындар, өндіріс құны, шығындар орталығы, жауапкершілік орталығы, тікелей шығындар, өнімділік.

SYSTEMS FOR ACCOUNTING COSTS AND CALCULATING THE COST OF REPAIR WORKS

J. Alaydar*, K. Alaidarkysy, A.M. Atchabarova, G.S. Alisharova

Almaty Academy of Economics and statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: kalamkas_alaidar@mail.ru

Summary. The growing role of managerial accounting opens up great opportunities for the reorientation of domestic theory and practice of organization management. In modern business conditions, there is an objective need for creating unconventional systems for obtaining information on company expenses, applying new and improving traditional approaches to the costing process, which allow them to make optimal management decisions..

Key words: calculation, cost of production, cost center, responsibility center, direct costs, performance.

ҒТАХР(МРНТИ)06.35.31

ӘОЖ(УДК) 657.62

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕП СТАНДАРТТАРЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОРЫТЫНДЫ ЕСЕП БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТАЛДАУЫ

С. К. Байдыбекова, А.Е. Нурғалиева*

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ.

Қазақстан Республикасы

e-mail: asse11808@mail.ru.

Аңдатпа. Мақалада қазақстандық ұйымдарда қорытынды қаржылық есепті жасаудың түпкі мақсаты жеке капитал саласындағы ақша, кірістер мен шығындар, инвестициялар мен кредиттер мен ақпараттар қозғалысын қалыптастыру болып табылады. Жұмыста бухгалтерлік есеп нысандарын және реттеу жүйесін, теориялық және практикалық мәні мен маңызы қарастырылған, сондай-ақ қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарына көшу қажеттілігі, бухгалтерлік есептің әлемдік модельдерін қолдану, сондай-ақ оны жетілдіру жолдары көрсетілген. Әрбір жеке ел әлемдік деңгейдегі есеп үлгілерінің бірін таңдап, отандық бухгалтерлік есеп тұжырымдамасын қалыптастыра алады. Бухгалтерлік есепті типтік модельдеу есеп жүйесінде қойылған мақсаттарды көрсету, есеп жүйесінің міндеттерін тану, есеп ақпаратын пайдаланушылардың мүдделерін қанағаттандыру, бухгалтерлік ақпараттың мазмұны мен құрылымын зерделеу және қаржылық қорытынды есептілікті ұсыну кезеңділігін қамтамасыз ету болып табылады.

Түйінді сөздер: Халықаралық қаржылық есеп стандарты, ұйымдар активі, экономикалық ресурстар, резерв есебі, қаржы салымшы инвесторлар, бухгалтерлік баланс.

Кіріспе. Бухгалтерлік есеп стандарттары беделі жағынан жоғары деңгейдегі ресми құжат. Осы құжатты ары қарай жетілдіріп, халықаралық деңгейде қолдану мәселелеріне бухгалтерлік кәсіп өкілдері, қаржылық қорытынды есеп жасаушылар мен мұның мәліметтерін пайдаланушы кәсіби мамандар, сондай-ақ қоғамдық ұйымдар тартылған. Кейінгі жылдары экономикасы дамыған көптеген елдер назары бухгалтерлік есеп жүйесін халықаралық деңгейде бір ізге салу мәселелеріне аударылып келеді. Мұның өзі нарықтық қатынастар өрісіндегі халықаралық экономикалық одақтардың тұрақты бағытта қызмет атқаруына байланысты қаралған. Алайда әр елдер өз қалауы мен зерделенуіне байланысты халықаралық стандарт жүйесін қабылдаудың жолдарын таңдап алу мүмкіндігі бар.

Тек терең және ұқыпты талдау негізінде ғана кәсіпорынның қаржы тұрақтылығын бағалауға болады. Отандық талдау әдебиеттерінде қаржылық талдау мәселесі аз зерттелген, сол себептен оның прогрессивті әдістері қазіргі кезде бізде ойдағыдай қолданыс таба алмай отыр. Сондықтанда кәсіпорын қызметінің қаржылық нәтижесі мен экономикалық дамуына, ең ақырында еліміздің экономикалық өсуіне кері әсерін тигізеді[1].

Бухгалтерлік қорытынды есеп экономикалық ақпараттар қалыптастырудағы бірден-бір сенімді ақпарат дайындаушы процесс екендігіне байланысты, жалпы есеп ережелері мен әдістерінің қолданылынуы барлық елдерде бірдей мазмұнда қалыптасатындығын естен шығармау керек.

Әр елдің бухгалтерлік есеп жүргізу ерекшеліктері әр түрлі жағдайда және әр түрлі мақсатқа сай ұйымдастырылатынына, сонымен қатар есеп ақпараттарын пайдаланушы топтар мүддесін қанағаттандыруға байланысты ерекшеліктер болатындығын барлық бухгалтерлер білуі керек. Сондықтан іске асырылатын мақсаттардың әр түрлі жағдайда орындалуы әр елдерде әр түрлі мазмұнда қалыптасады.

Кейінгі жылдары экономикасы дамыған көптеген елдер назары бухгалтерлік есеп жүйесін халықаралық деңгейде бір ізге салу мәселелеріне аударылып келеді. Мұның өзі нарықтық қатынастар өрісіндегі халықаралық экономикалық одақтардың тұрақты бағытта қызмет атқаруына байланысты қаралған. Алайда әр елдер өз қалауы мен зерделенуіне байланысты халықаралық стандарт жүйесін қабылдаудың жолдарын тандап алу мүмкіндігі болады[2].

Зерттеу әдістері. Осы тақырып бойынша зерттеулерді орындау кезінде салыстыру, даму көрсеткіштерін талдау, жүйелі тәсіл сияқты жалпы ғылыми әдістер қолданылды.

Талқылау мен нәтижелер. ҚЕХС кезіндегі бухгалтерлік есептің түрлері мен реттеу жүйесін, мәні мен маңызын, ұйымдастыру принциптерін жан - жақты ашу болып табылады. Ұйымның қаржылық есептілігіндегі ақпарат басқа ұйымдардың ақпаратымен салыстырылатын және уақыт бойынша салыстырылатын болуы тиіс. Бұл оның қаржылық жағдайы мен қызметінің нәтижелерін белгілі бір үрдістерді қадағалауға мүмкіндік береді. Бухгалтерлік есеп жүйесінің мәні мен маңызын, оның түрлерін, халықаралық стандартқа көшу қажеттілігін, бухгалтерлік есептің әлемдік моделдерін, оны жетілдіру жолдарын теориялық және практикалық тұрғыдан қарастыру болып табылады.

Сондықтан барлық шаруашылық операцияларды өлшеу және көрсету тандалған есеп саясатына сәйкес дәйекті түрде жүргізілуі тиіс[3].

Қазақстанның есеп жүйесінде болашақта қолданылатын қазақстандық жекелеген есеп объектілеріне тән бухгалтерлік есеп стандарттарын жасау үрдісіне кәсіби мамандығы жоғары және осы саланың білімді ғалым-зерттеушілері қатыстырылып, бұлардың сараптауынан және белгілі бір ұйым тәжірибесінен өтуі керек.

Халықаралық қаржылық есеп стандарттары негізінде отандық бухгалтерлік есеп жүйесін ары қарай жетілдірудің негізгі мәселелерінің бірі — ұйымдарда күні бүгінге дейін екі бақытта жүргізіліп келе жатқан қаржылық және салық есебін біріктіріп, сондай-ақ есептің жаңа қаржылық моделін құру болып табылады. Егер қаржылық есептің үндестірілген жаңа моделі құрылған жағдайда есеп жүргізудің еңбек шығындары біршама азаяды. Сонымен қатар екі түрлі есептің орнына көп мағыналы қаржылық есеп құрылып, мұның өзі салық есебіне тән есептеулер жөніндегі ақпараттар даярлауды да қамтамасыз етеді [4].

Қазақстанның есеп тәжірибесінде күні бүгінге дейін қолданылып келе жатқан ұлттық тұжырымдама және есеп принциптері мен стандарттарының мазмұлы ҚЕХС мазмұнымен гармониялық үйлесімділік тәртіппен қайта қаралып, барлық жағымды тәжірибелер мен есеп жүргізудің ұйымдастырушылық шаралары белгіленіп отыруы керек[5].

Қаржылық қорытынды есеп жасаудың негізгі мақсаты: - қажетті ақпараттармен сыртқы және ішкі пайдаланушыларды қамтамасыз ету болып табылады. Пайдаланушылардың мақсаты қажетті экономикалық шешім қабылдаумен тығыз байланыста болады.

Қаржылық қорытынды есеп қалыптастыру төмендегі өзара байланысқан баланстық жинақтаулардан тұрады.

- Ұйымдар активі = меншікті капитал + міндеттемелер теңдеуі әрқашанда бухгалтерлік және қаржылық қорытынды есеп жүйесінде міндетті түрде сақталады.

- Табыстар = жұмсалған ресурстар сомасы + еңбек ақы шығындары + міндеттемелер жөніндегі пайыздар+салық төлеу шығындары+бөлінбеген табыс теңдігі сақталады.

- Бөлінбеген табыс=дивиденттер+мақсаттық қорлар құру резерві +бөлінбей қалған табыс (таза пайда) сабақтастығы сақталуы керек[6].

Қаржылық қорытынды есепке тән меншікті капитал ұғымы меншік иесінің, басқа да қатысушылардың, құрылтайшылардың, бастапқы кезеңдегі қалыптастырған капиталының базасын құрайды. Сондай-ақ қаржылық қорытынды есепке тән міндеттемелер ұғымы әріптестердің, мемлекеттің (өкілетті органдар арқылы), жеке адамдардың берген, табыс келтіруге арналған қаржы көздерін көрсетеді. Ұйымдар меншігіндегі ~активтер ұғымы экономикалық айналысқа түскен және ұйымдар қызметіне қатыстырылған, бақыланатын барлық активтік сомалар жиынтығынан тұрады[7].

Ұйымдардың қаржылық қорытындысы жөніндегі қызметінің нәтижесі және ұйымның, тапқан таза пайдасының көлемі жөніндегі мәліметтер экономикалық ресурстардың потенциалды өзгеріске түсуі мен көбеюін сипаттап отырады[8].

Қаржылық қорытындының құрамы мен құрамдас бөлігі бірімен-бірі тығыз байланыста болады. Қаржылық қорытынды есеп жасау арқылы меншік иелерінің экономикалық мүддесін сипаттауға да болады.

Қаржылық қорытынды есеп беру және осы арқылы пайдаланушылар талабын қанағаттандыру жөніндегі қаржылық қорытынды есептің жалпы принциптеріне мыналар жатады:

- Ұйымдардың қаржылық жағдайы, қаржы ресурстары, меншікті және қарызға алынған капиталдың жекелеген түрлері мен көлемін айналысқа түсіру;

- Есепті кезең ішіндегі ұйымдардың қаржылық нәтижесін шығару, экономикалық ұтымдылықтың түрі мен мөлшері;

- Ұйымдардың қаржылық жағдайының өзгерісі, қаржыландыру көздерінің өзгерісі, есепті кезең ішіндегі негізгі құралдардың, басқа да активтердің өзгерісі.

Мұндай бағыт пен принциптер қаржылық қорытынды жөніндегі ақпараттар мазмұнын ашып көрсету жөніндегі ХҚЕС талабына сәйкес келеді.

Қаржылық есеп беруді жасамас бұрын оның деректерінің шынайылығын қамтамасыз ету үшін «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп беру туралы» заңға, «Бухгалтерлік қызметті ұйымдастыру» бухгалтерлік есептің стандартына сәйкес субъект мүлкті және міндеттемелерді келесі жағдайларда түгендеуге міндетті:

- Субъект мүлкті жалға, сатуға, сатып алуға, сондай-ақ шаруашылық жүргізуші субъектінің қайта құрылуына тапсырғанда;

- Материалды-жауапты тұлға ауысқанда (істі қабылдау-тапсыру күні);

- Талан-тараж және қаскүнемдік фактілерін белгілегенде, сондай-ақ құндылықтар бұлдірілгенде - мұндай фактілерде дереу түгендеу;

- Тарату (бөліністік) балансы жасалмастан бұрын субъектіні таратуда (қайта ұйымдастыруда);

Аяқталмаған құрылысты түгендеу барысында оның бар-жоқтығын және заттай көлемі тексеріледі, сонымен бірге оның құрамына құрал-сайман, құрастырылмай есептен шығарылған монтаж кіретінін немесе кірмейтінін анықтау; құрылыс-монтаж жұмыстарының құрамында - жорпарсыз жұмыстың бар-жоғы анықталуы керек; тоқтатылған және уақытша тоқтатылған құрылыс объектілерінің жағдайын анықтайды[9].

Аяқталмаған күрделі жөндеулерді түгендеу нақты өндірістің заттай жұмысын, оның көлемін және құнын белгілеуді білдіреді.

Кассадағы ақша қаражатын кассадағы қолда бар ақшаны белгілеу жолымен және қатаң есеп берумен банктерді полистік (сактандыру куәлігі) қайта есептеумен түгендейді. Түгендеу нәтижесін жеке “Қолда бар ақшаны түгендеу актісімен” рәсімдейді[10].

Кассадан түгендеу шаруашылық жүргізуші субъектінің басшылығымен әзірленген және бекітілген кассалық операцияларды жүргізу Ережесіне сәйкес жүзеге асырылады.

Кассаны түгендеу шаруашылық жүргізуші субъектінің басшылығымен әзірленген және бекітілген кассалық операция жүргізу Ережесіне сәйкес жүзеге асырылады. Кассаны түгендеу, қатаң есеп берумен құжаттар және бланкілерді (әуе- және теміржол билеттері, жанар-жағар май (бензин) талондарын және т.б.) түгендеу әдетте бас бухгалтер мен кассирдің қатысумен кенеттен болады. Түгендеу кезінде қолда бар ақша полистік қайта есептеліп, кассада сақтаулы басқа да құндылықтар тексеріледі[11].

Кассир түгендеу сәтінде кассалық есеп беруді жасау керек және кассалық кітап бойынша ақша қаражатының қалдығын шығаруы керек. Кассирден барлық кіріс және шығыс құжаттары есеп беруге кірді және кассада кірістелінбеген, есептен шығарылмаған сома қалған жоқ, деген қолхат алынады. Ақша қайта есептелінгеннен кейін кассадағы ақша қаражатын түгендеу актісі жасалады. Түгендеу нәтижесі кассалық кітапша бойынша бухгалтерлік есеп деректерімен салыстырылады. Актіге анықталған жолсыздықтар туралы кассирдің түсініктемесі және түгендеу нәтижесі бойынша ары қарай шешім туралы субъект басшысының қарары жазылады [12].

Банктегі шот, несие бойынша, салық бойынша банкпен есеп айырысу, бюджетпен, қызметкерлермен еңбекақы бойынша, жабдықтаушылармен, мердігерлермен және басқадай кредит берушілермен бастапқы құжаттардың негізінде түгенделеді, мұнда қалдықтардың нақтылығы белгіленіп, бұл шотқа жататын соманы мұқият тексереді. Берешектің пайда болған мерзімін, оның нақтылығын, талап мерзімін өткізіп алған кінәліні айықтайды. Барлық дебиторлармен және кредиторлармен кәсіпорын қағаздық шоттан үзінді көшірме алмасуы керек және оларға түгендеу комиссиясын ұсыну керек.

Баланстан берешектің есептеп шығаруын тексеріп, 3 жылдың ішінде өндіріп алу мүмкіндігін бақылауды жүзеге асыру аса қажет [13].

Егер айырысуларды түгендеу дебиторлық және кредиторлық берешектер сомасын негіздеу және қысқарту, айыппұл төлеуге, тұрақсыздық төлеміне (айыбы) және күмәнді қарыз бойынша резерв пайда болуына жол бермеу үшін төлем тәртібінің сақталуын қадағалау, бекітілген келірімшарт бойынша өзара есеп айырысу, төлем мерзімін нақтылау мақсатында жүргізіледі. Тексеруге жататындар:

Есеп беруші тұлғалармен есеп айырысу - Қазақстан Республикасы заңында белгіленген іс-сапар және өкілдік шығындардың орнын толтыру нормасына, субъектінің кассалық операцияларды жүргізу Ережесіне сәйкес шаруашылық, өкілдік және іссапар шығындырына арналған ақшалай қаражатты беру негіздемесінің дұрыстығын тексереді. Ақшалай қаражатты беру және шағын кәсіпорындардағы 24 «Шағын кәсіпкерлік субъектілерінің есебі және есеп беруі» Стандартына сәйкес тексеріледі;

Кредиттерді алу және өтеу бойынша банкпен есеп айырысу - тексеру барысында ағымдық, корреспонденттік немесе жинақ шоттары мен оларға тіркелген қосымша ақтау құжаттарына қатысты банк жазулары салыстырылады. Ақшалай кредит сомасының есептелу мерзіміне және процент төлеміне сәйкес тексеріледі;

Сатып алушылар және тапсырыс берушілермен, жабдықтаушылар және мердігерлермен есеп айырысу - субъект таңдаған есептік саясатқа сәйкес тексеріледі. Мынаны есте ұстау керек : талап қою мерзімі 3 жылды құрайды. Талап қою мерзімі келісімшарт негізінде қарызды кешіктіру сәтінен басталады. Талап қою мерзімі біткен дебиторлық берешек субъект басшысының шешімі бойынша резерв есебінен есептен шығарылады немесе резерв құрылмаған болса, онда шаруашылық қызметінің нәтижесіне жатқызылып, салық салғанда түзетуге кіреді;

Еңбекақы бойынша субъектінің қызметкерге берешегі - комиссия істелінген және істелінбеген уақыт үшін есептелген соманы тексеріледі;

Есептеудің дұрыстығы, мөлшерлеме көлемі және салық төлеу мерзімдері жинақтаушы зейнетақы қоры үшін ұсталымдар, сондай-ақ бұлардың бухгалтерлік есеп шоттарында көрініс табуы;

Алдағы кезең шығындары - қысқартылған бойынша шотта көрініс табатын сома белгіленеді;

Жабдықтаушылар және мердігерлермен есеп айырысу - жолдағы тауарлар сомасының бір бөлігі және фактурасы жоқ жеткізілім бойынша.

Инвестицияны түгендеуде құнды қағаздарға жұмсалған шығынды растайтын құжаттар, олардың дұрыс ресімделуі, құнды қағаз балансында ескерілген құнның нақтылығы, уақтылығы және құнды қағаз бойынша алынған табыстардың бухгалтерлік есепте толық көрініс табуы тексеріледі.

Материалдық емес активтерді түгендеуде олардың есепте дұрыс әрі уақтылы көрініс табуы, субъектінің оны пайдалану құқық растайтын (патент, лицензия, тауарлық таңба және т.б.) құжаттардың қолда бар болуы тексеріледі.

Халықаралық қаржылық есеп стандартына сай қаржылық қорытынды есеп дайындау принциптері екі топқа бөлінеді.

Бірінші - негізін салушы жорамал, екінші - қаржылық қорытынды есеп сапасын сипаттау. Қаржылық қорытынды есептің негізін салушы принциптер - есептеу және үздіксіздік принциптерінен тұрады.

Қорытынды есеп құрамындағы бухгалтерлік баланстың мәні өте жоғары. Осы құжат арқылы ұйымның қаржылық жағдайы жөнінде анық және бұрмаланбаған көрсеткіштер жинақтылып, мұның өзі пайдаланушылардың сұранысын қанағаттандырады. Баланс активтер, пассивтер және капитал қозғалысының есебін жүргізуші синтетикалық счеттардың қалдығынан туындайды. Бухгалтерлік есептің жекелеген счеттарынан жинақталған ақпараттардың барлығы пайдаланушылар үшін әрқашанда қажет бола бермейді.

Сондықтан бухгалтерлік баланс көрсеткіштерін оқып түсінудің жолдарын жеңілдету үшін жекелеген счеттарды топтастыру әдісі қолданылған

Баланстың атқаратын міндеттерінің негізгісі - есепті жыл ішіндегі ұйымның қаржылық жағдайы жөніндегі өзгерістерді сипаттау болғандықтан, баланс екі бағаналы кестеден + жылдың басындағы және аяғындағы көрсеткіштерді ажыратып тұрады. Есепті екі жылдың көрсеткіштері жазылған баланста осы жылдың аяғындағы баланстың арнайы тараулары мен баптарына жазылған көрсеткіштер келесі жылдың балансын жасау үшін жылдың басындағы көрсеткіштер болып, баланс бағанасына жазылып отырады.

Ұйымдар өз қызметін алғашқы кезеңнен бастап жүргізуі үшін бұлардың бастапқы капиталы болуы керек. Бастапқы капитал ұйым құрушы құрылтайшылардың қосқан үлестік жарнасынан тұрады. Құрылтайшылардың қосқан жарнасы - жарғылық капитал деп аталынады. Жарғылық капитал қалыптастыруға салынған жарналар: материалды және материалды емес қаражаттардан тұрады[14].

Қорытынды. Қазақстанның есеп жүйесінде болашақта қолданылатын қазақстандық жекелеген есеп объектілеріне тән бухгалтерлік есеп стандарттарын жасау үрдісіне кәсіби мамандығы жоғары және осы саланың білімді ғалым-зерттеушілері қатыстырылып, бұлардың сараптауынан және белгілі бір ұйым тәжірибесінен өтуі керек. Егер сараптаушылар тобы өндіріс ерекшеліктеріне сәйкес келмейтін және ұлттық экономика талабын қанағаттандырмайтын халықаралық стандарттарды енгізу мәселесі орын алған жағдайда, сараптаушылар тобы басқа да альтернативтік шешім қабылдаудың жолдарын қарастырғаны жөн. Қазақстанның есеп тәжірибесінде күні бүгінге дейін қолданылып келе жатқан ұлттық тұжырымдама және есеп принциптері мен стандарттарының мазмұлы ҚЕХС мазмұнымен гармониялық үйлесімділік тәртіппен қайта қаралып, барлық жағымды тәжірибелер мен есеп жүргізудің ұйымдастырушылық шаралары белгіленіп отыруы керек.

Халықаралық ынтымақтастық немесе жаһандану мәселесіне байланысты еліміздегі қоғамдық бухгалтерлік есеп ұйымдарының басқа да халықаралық ұйымдарға мүше болып енуі, басқа да ұлттық ұйымдармен өзара ықпалдастық қызметтер атқару нәтижесінде бухгалтерлік есеп стандарттарын жасауға қатысуының рөлі зор.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Дюсембаев К.Ш. аудит и анализ в системе управления финансами. – а.; «экономика»,2018.
- 2 Ұйымның қаржылық жағдайын талдау. Оқу құралы. (Анализ финансового положения организаций. Учебное пособие.) Г.Т. Андыбаева, Р.Е. Джаншанло Алматы 2016
- 3 Анализ финансового положения организаций Учебное пособие Р.Е. Джаншагло Караганда 2015

- 4 Каржылык Талдау Демесінов Т.Ж. Оқулық. — Алматы: Дәуір, 2011.
- 5 М.А. Вахрушина, Управленческий анализ: вопросы теории, практика проведения: Монография / М.А. Вахрушина, Л.Б. Самарина. — М.: Вузовский учебник, ИНФРА-М, 2015. — 144 с.
- 6 Маркарян Э.А., Герасименко Г.П. Финансовый анализ. - М.: «ПРИОР», 2016.
- 7 Балабанов И.Т. Анализ и планирование финансов хозяйствующего субъекта. Учебн. Пособие. — М.; Финансы и статистика, 2014.
- 8 Артеменко В.Г., Беллендир М.В. Финансовый анализ. Учебн. Пособие. — Издат. «ДИС», НГАЭ и У, 2017.
- 9 Методические рекомендации по составлению финансовой отчетности. Бюллетень бухгалтера, - А.; 2017, №29.
- 10 Ковалев В.В. Финансовый анализ: Управление капиталом. Выбор инвестиций. Анализ отчетности. —М.; Финансы и статистика, 2015.
- 11 Тайгашинова К.Т. Основы бухгалтерского учета: - Алматы: Экономика, 2017.
- 12 Ефимова О.В. Финансовый анализ: Учебник для вузов. 6-е изд., перераб. и доп. М.: Бухгалтерский учет, 2012.
- 13 Теория экономического анализа [Текст]: учебное пособие / Рамзан Есерович Джаншанло.- Алматы: ТОО "Издательство LEM", 2015
- 14 Экономический анализ [Текст]: учебник / Рамзан Есерович Джаншанло.- Алматы: ТОО "Издательство LEM", 2015

ОСОБЕННОСТИ И АНАЛИЗ ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

С. К. Байдыбекова, А.Е.Нургалиева*

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган.

Республики Казахстан

e-mail: assel1808@mail.ru.

Резюме. В статье конечной целью составления итогового финансового отчета в казахстанских организациях является формирование движения денег, доходов и затрат, инвестиций и кредитов и информации в сфере собственного капитала. В работе проведено всестороннее изучение и раскрытие форм бухгалтерского учета и системы регулирования, сущность и значение, принципов организации при МСФО. Рассмотрена теоретическая и практическая сущность и значение системы бухгалтерского учета, а также отражена необходимость перехода на международные стандарты финансовой отчетности, применение мировых моделей бухгалтерского учета, а также пути ее совершенствования. Каждая отдельная страна может сформировать концепцию отечественного бухгалтерского учета, выбрав одну из моделей учета мирового уровня. Типичное моделирование бухгалтерского учета представляет собой выражение целей, поставленных в системе учета, признание задач системы учета, удовлетворение интересов пользователей учетной информации, изучение содержания и структуры бухгалтерской информации и обеспечение периодичности представления финансовой заключительной отчетности.

Ключевые слова: международный стандарт финансовой отчетности, активы организаций, экономические ресурсы, резервный учет, Финансовые вкладчики инвесторы, бухгалтерский баланс.

FEATURES AND ANALYSIS OF FINAL FINANCIAL STATEMENTS BASED ON INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS

S. K. Baidebekova, A. E. Nurgaliyeva*

Zhetysu state University. After I. Zhansugurov, Taldykorgan. Republic of Kazakhstan

e-mail: assel1808@mail.ru.

Summary. In the article, the ultimate goal of the final financial report in Kazakhstan organizations is the formation of the movement of money, income and costs, investments and loans and information in the field of equity. The paper provides a comprehensive study and disclosure of accounting forms and regulatory system, the essence and significance of the principles of the organization under IFRS. The theoretical and practical essence and value of the accounting system are considered, as well as the need to switch to international financial reporting standards, the use of world accounting models, as well as ways to improve it. Each individual country can form the concept of domestic accounting by choosing one of the world-class accounting models. A typical simulation accounting is an expression of the goals set out in the accounting system, recognition of the objectives of the accounting system, satisfy the interests of users of accounting information, to examine the content and structure of accounting information and ensuring the periodicity of submission of the final financial statements.

Key words: international financial reporting standard, assets of organizations, economic resources, reserve accounting, Financial investors, balance sheet.

FTAXP(MPHTI) 06.35.31
ӘОЖ 637.37

МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРДЕГІ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ ЖҮЙЕСІ

Н.Н. Бескемпиров¹, А.Д. Аймағамбетова²

¹«Нархоз Университеті», Алматы қ., Қазақстан

²Қорқыт ата атындағы Қызылорда Мемлекеттік университеті,

Қызылорда қ., Қазақстан

e-mail. nursultan.beskepirov@narхоз.kz

Аңдатпа. Бұл мақаланың мақсаты – басқару есебі жүйесінің медициналық мекемелердегі тиімді басқарушылық шешімдерге әсер ететіндігі зерттеу. Атап айтқанда, денсаулық сақтау мекемелерін тиімді басқаруды арттыратын басқару есебі жүйесінің дизайнына әсер ететін контекстік факторларды анықтау. Ресурстардың жетіспеушілігі оларды тиімді басқаруды іздеуге әкеледі. Осындай жолдардың бірі шығындарды оңтайландыру және ұсынылатын медициналық қызметтердің барабар сапасы жағдайында оларды бақылау болып табылады. Басқару есебінің көмегімен денсаулық сақтау жүйесінің кез келген ұйымы шеңберінде медициналық қызметтердің құнын қалыптастыруды тиімді басқаруды қамтамасыз етуге болады. Зерттеудің мақсаты шаруашылық қызмет қызметтерінде пайда болатын медициналық ұйымдарда шығындарды есепке алудың басқару есебін енгізу мәселелерін шешудің мүмкін жолдарын табу.

Түйінді сөздер: басқару есебі жүйесі, денсаулық сақтау жүйесі, басқару тиімділігі.

Кіріспе. Басқару есебі жүйесінде ауруханалар жұмысының тиімділігі маңызды болып табылады. Ауруханалардың есепке алу жүйесіне үш негізгі талаптардың бар екендігін Kettelhut (1992) ұсынды. Біріншіден, ол пациенттерді бақылау, есепшоттар, жалақы және басқа есеп функциялары сияқты дәстүрлі тапсырмаларды қолдауды жалғастыруы керек. Екіншіден, оны аурухана маркетингінің тиімділігін арттыру үшін пайдалану керек. Үшіншіден, оны ауруханалардың тиімділігін өлшеу және жақсарту үшін пайдалану керек.

Басқару есебі жүйесінің ауруханалардағы маңызды рөліне қарамастан, Қазақстанда басқару және калькуляциялық ақпаратты пайдалану мен нақтылау шектеулі. Меніңше, бухгалтерлік есеп жүргізудің жетілдірілген әдістері мен қызмет түрлері бойынша шығындардың тұжырымдамалары қолданылмайтын сияқты [1].

Зерттеу әдістері. Ғылыми зерттеуде дедукция, талдау және синтездеу әдістері қолданылады.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қазақстанда, мемлекеттік секторда негізгі медициналық қызметтерді ұсынушы - денсаулық сақтау министрлігі және ұлттық денсаулық сақтау палатасы болып табылады, ол жалпыұлттық денсаулық сақтау жүйесін амбулаториядан бастап ірі қалалық ауруханаларға дейін басқарады және стационарлық және амбулаториялық қызметтерді ұсынады. Бұл қызметтер орталықтандырылмаған негізде ұсынылады, көптеген нысандар Қазақстанның обылыстық аймақтарында орналасқан, оларды обылыстық денсаулық сақтау басқармасы қадағалайды. Қорғаныс, авиация, энергетика министрліктеріне және университеттерге арналған сияқты басқа медициналық мекемелер мен ауруханалар бар.

Осы типтегі медициналық мекемелер ақысыз немесе ақылы түрде медициналық қызметтерді ұсынады. Қазақстан халқының көп бөлігін құрайтын табысы төмен топтар үшін мемлекеттік ауруханалар жалғыз қол жетімді таңдау. Алайда, бұл ауруханаларға үлкен сұраныс пен үкіметтің өсіп жатқан шығындардан, қаржылық қиындықтардан, қолда бар ресурстарды тиімсіз пайдалануынан және менеджменттің тиімсіздігінен алға басып жүре алмауы кедергі келтіруде.

Сонымен қатар, Қазақстанда тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемінің жаңа үлгісі және Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру (МӘМС) пакеті енгізілуде және қор 2020 жылдан бастап толықтай жұмыс істей бастайды. МӘМС барлық сақтандырылған азаматтарға, оралмандарға, шетелдіктер мен Қазақстанда тұрақты тұратын адамдарға жасына, жынысына, әлеуметтік мәртебесіне, тұрғылықты жеріне және кірісіне қарамастан әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының қаражаты есебінен медициналық және емдік көмекке тең қол жетімділікті қамтамасыз етеді. Бұл жердегі мәселенің бірі қаржыландырудың бірнеше негізгі көздерінің болуы, яғни бюджеттік қаражат және міндетті сақтандыру төлемдері [2].

Медициналық көмектің басқа провайдері - Қазақстанда медициналық көмек көрсетуде маңызды рөл атқаратын жеке сектор. Жеке сектор үкіметтік емес ұйымдардың провайдерлерінен, сондай-ақ жеке медициналық клиникалар, жеке ауруханалар мен дәріханалар сияқты провайдерлерден тұрады. Жеке меншік сектордағы бәсекелестік оңтайлы көмек көрсетуге алып келді, сондықтан соңғы жылдары жеке сектор жоғары тиімділікке ие болды.

Осылайша, Қазақстанда әр түрлі мемлекеттік, мемлекеттік емес және жеке провайдерлер мен қаржы агенттері бар денсаулық сақтаудың плюралистік жүйесі қалыптасқан. Еліміздегі денсаулық сақтау жүйесі тәжірибесіз басқарумен бірге өте күрделі. Денсаулық сақтау саласындағы саясат пен стратегия дәлелдемелермен расталмайды, ал реттеуші механизмдер жақсы дамымаған.

Қазақстандағы мемлекеттік және жеке аурухананың санының өсуіне қарамастан, көрсетілетін қызметтердің сапасы төмен деңгейде қалып отыр, бұл негізінен кәсіби дайындықтың жоқтығынан және заманауи технологияларды қолданумен байланысты. Елімізде балалар өлімінің айтарлықтай төмендеуіне қол жеткізгеніне қарамастан, жалпы денсаулық көрсеткіштері басқа елдермен салыстырғанда төмен деңгейде қалып отыр. Шын мәнінде, Қазақстандағы денсаулық сақтау жүйесі қазіргі кезде күрделі басқару мәселелерімен бетпе-бет келуде, мысалы, басқарушылық қабілеттіліктің төмендігі және шешім қабылдау үшін ақпараттың жеткіліксіздігі.

Басқару есебі жүйесінің негізгі қызметі басқару шешімдерін қабылдауды және бақылауды қолдау болып табылады (Abernethy және Bouwens, 2005). Бұл болжаулар, белгісіз жағдайларда ақпараттың жақсаруы ресурстардың жақсырақ бөлінуіне және оң нәтиженің болу ықтималдығының артуына әкеледі деп түсіндіретін шешім қабылдаудың экономикалық модельдеріне негізделеді. Басқаша айтқанда, шартты ассоциация – жақсырақ ақпарат тиімді басқарушылық шешім қабылдауды оңтайландырады, ол өз кезегінде ұйым қызметі тиімділігінің артуына алып келеді деп болжайды [3].

Ақпараттың көлемі мен уақтылығы басқару тиімділігіне оң әсер етуі мүмкін. Мысалы, бизнес-ортаның серпінді сипатын ескере отырып, кең мүмкіндіктер мен уақтылы ақпарат менеджерлерге өнімділігін жоғарылатуға әкелетін ақпараттық шешімдер қабылдауға көмектеседі (Gordon және Narayanan, 1984) [4].

Қазіргі заманғы мекеменің жоғары тиімділігі үшін, қай салада жұмыс істесе де, әр түрлі деңгейдегі менеджерлер үшін басқарушылық есепке алу мен есептіліктің қалыптасқан жүйесі қажет. Бір жағынан, мұндай тұжырым өте қарапайым және кең таралған, екінші жағынан, Қазақстанда медициналық мекемелерде басқарушылық есептің тиімді жүйесін құру бойынша ұсыныстар аз, және олар үшін басқару есебі эмбриондық күйде (мысалы, жұмыс кестесі түрінде), немесе ол мүлде жоқ [5].

20 жылдан астам уақыт ішінде АҚШ-тың Басқару есебі институтының басқару есеп комитеті компанияларды басқарушылық есепке алу саласындағы жоғары білікті мамандардың ұсынымдары болып табылатын басқару есебін ұсыну жүйесін дамытуда. Осы ережелер жүйесі бес деңгейден тұрады:

- басқару есебінің мақсаттары;
- терминология;
- концепциялар;
- тәжірибе және технология;
- есептілік қызметін басқару.

Бүгінгі таңда басқару есебінің негізгі, анықтамалық мақсаттарынан бастап, басқару есебінің сөздігіне, басшыларға арналған есеп беру ақпаратының негіздеріне және ABC-костингті енгізуге дейін 60-қа жуық осындай ұсыныстар әзірленді.

Қазақстанның денсаулық сақтау жүйесінде болып жатқан өзгеріс жағдайында корпоративтік басқару әдістерін – экономикалық негізделген басқару шешімдерін қабылдауға, еңбек өнімділігі мен мекеменің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік беретін бір жүйеге енгізу қажеттілігі айқын. Бұл мекемелерді тиімді басқару туралы ғана емес, сонымен бірге оның қатал бәсекелестік жағдайында, оның ішінде халықаралық деңгейде болуы туралы мәселе.

Басқару есебі мәселелерін тиімді шешу үшін нормативтік және анықтамалық ақпаратты қалыптастыру ережелерін реттеу маңызды болып табылады.

Басқару есебі жүйесін енгізу тәжірибесіне сүйене отырып, негізгі мәселе нақты стратегиялық мақсаттардың болмауы деп айтуға болады. Егер мақсаттар анықталмаса, бұл шешілетін міндеттерді дұрыс анықтай алмауға әкеледі. Көбінесе мекемеде бірыңғай нормативтік-құқықтық базаның ғана емес, тіпті біртұтас терминологияның жоқтығы жағдайлары да кездеседі. Жоба менеджерін дұрыс таңдау қажет.

Үлкен мәселе - рөлдердің дұрыс бөлінбеуі болып табылады. Қызметкерлермен сауатты жұмыс жүргізу өте маңызды, өйткені басқарушылық есепті енгізу қосымша функциялар мен лауазымдық міндеттердің пайда болуына әкеледі, бұл қызметкерлер арасында наразылық тудырады. Нақты айқындалмаған мақсаттар мен мерзімдер жиі белгіленеді, сонымен қатар нашар жоспарлау мен құжаттама жүргізілуі мүмкін. Тиімді басқару механизмдерінің болмауына байланысты жоба сәтсіз болуы мүмкін. Ақпараттың нақтылығы мен уақтылы берілмеуі, тіпті мәліметтерді қасақана бұрмалау жағдайлары кездесіп жатады [6].

Қазақстанда басқару есебі жүйесінің белсенді жүргізілуіне, ең алдымен, мекемелердің жоғары басшыларының оған деген дұрыс емес көзқарасы кедергі келтіреді. Бұл көбінесе басқару есебін сыртқы қаржылық талдау үшін қажетті бухгалтерлік ақпараттың бөлігі ретінде қабылдаумен байланысты. Бухгалтерлік есеп, мекеме менеджментіне қызмет ететін ақпарат көзі ретінде қабылданудың орнына, қажеттілікке байланысты ғана жол берілген «ауыртпалық» ретінде қабылдайды.

Сонымен қатар, әдетте басқарушылық есептің жалпы теориялық негіздерімен таныс мекеме басшылары оларды қалай қолдануға болатындығын елестете алмайды. Мекеменің ресурстарын дұрыс пайдалануды қамтамасыз етуде және әр менеджердің жауапкершілік мөлшерін анықтауда басқару есебінің рөлі айқын танылады. Мекеменің ресурстарының есебі, қаржылық-шаруашылық қызметінің талдауы мен

бақылауы, жоспарлау, болжау және болжауды бағалау басқару есебінің негізгі міндеттері ретінде кең қолданылмайды [7].

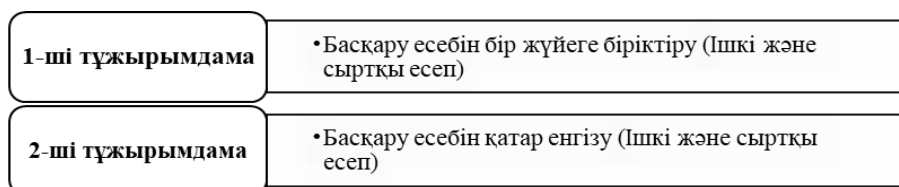
Басқару есебін енгізу үшін денсаулық сақтау мекемесінің қажеттіліктерін қанағаттандыратын, қабылданған есептілік нысандарын ескеретін басқару есебі жүйесін анықтап алу қажет (сурет 1). 1-суреттен байқағанымыздай, мекемедегі қаржылық есеп беру деректеріне басқару есебі жүйесін енгізу, кәсіпорындарды басқару жүйесін дамыту үшін басқару есебін құруды білдіреді. Басқару есебін енгізу кезінде оның қойылуы және жүргізілуі ерекше орын алады. Денсаулық сақтау мекемелеріне басқару есебін енгізу шығындары емханалардың даму жоспарында қарастырылмаған, осыған байланысты басқару есебін енгізу, дамыту ұзақ мерзімді перспективаға қалдырылған [8].

Денсаулық сақтау мекемелерінде (ДСМ) басқару есебін енгізумен бухгалтерлер айналысады, олар қаржылық есеп берумен қатар басқарушылық есепті де жасайды, ал жалақы өзгермейді. Мұндай стратегия есепші кадрлердің айналымына және сапасыз, толық емес есептердің қалыптасуына әсер етеді. ДСМ-де басқарушылық есеп жүйесін енгізумен байланысты мәселелерді шешу үшін ұйымдастыру мәселелерін шешу керек және басқару есебінің тұжырымдамасын, құрылымын және компоненттерін анықтау қажет. Медициналық қызметтердің құны мен кәсіпорынның тиімділігі тұжырымдаманы таңдауға байланысты екенін ескеру қажет [9].

1 сурет – Денсаулық сақтау мекемелерінде басқару есебінің жүйесін қалыптастыру
Ескерту - суретті автор [8] әдебиеттің негізінде құрастырды

ДСМ-де басқарушылық есепті енгізудің негізгі тұжырымдамалары жүйені қалыптастырудағы басты міндеттердің бірі болып табылады. 2-суреттен байқағанымыздай бірінші тұжырымдаманы қолдану кезінде басқарушылық есепке алу үшін мәліметтер қаржылық есептілік деректерінен алынады. Бухгалтерлік есеп деректерінде жоқ басқару есептілігі үшін жетіспейтін мәліметтер, сыртқы мәліметтер базасында әр түрлі себептермен көрсетілмеген қосымша мәліметтермен қалыптастырылады. Басқару есебі алғашқы тұжырымдамасына сәйкес бухгалтерлік есеп және басқару есебі бірдей бағдарламалық базада жүзеге асырылады. Бірыңғай дерекқордағы ақпаратқа сәйкес сыртқы (бухгалтерлік) және ішкі (басқарушылық) есептер дайындалады [10].

2 сурет – ДСМ-дегі басқарушылық есеп жүйесінің тұжырымдамасы
Ескерту - суретті автор [10] әдебиеттің негізінде құрастырды

Бірінші тұжырымдаманы жүзеге асыру үшін келесі 2 әдісті қолдану ұсынылады:

- бірінші әдіс бойынша бухгалтерлік есепті бірыңғай бухгалтерлік деректер базасында жүргізу ұсынылады, ал басқарушылық есептер қаржылық есептілік негізінде құрылады. Сонымен бірге басқару есептілігін қалыптастыру автоматты алгоритмдерді қолдану арқылы немесе Word, Excel және т.б. қолдана отырып, қаржылық есептілікті басқару есептеріне қолмен түрлендіруге болады.

- екінші әдіс бойынша жазбаларды бір деректер базасын жүргізу ұсынылады, онда бухгалтерлік есеп берілмейді, тек басқару есебі жүргізіледі. Бухгалтерлік есептілікті жасау үшін, дәл бірінші әдістегідей автоматты алгоритмдерді қолдану арқылы немесе Word, Excel және т.б. қолдана отырып, басқару есебін бухгалтерлік есептілікке қолмен түрлендіруге болады.

Іс жүзінде бірінші әдіс жиі қолданылады, екінші әдісті қолданатын компаниялар да бар, бірақ олардың саны өте аз. Екінші тұжырымдаманы пайдалану кезінде мұнда сыртқы (бухгалтерлік) және ішкі (басқарушылық) есепке алу параллель жүргізіледі, бухгалтерлік есеп деректер базасынан тек салық мәліметтері пайдаланылады.

Екінші тұжырымдамаға сәйкес сыртқы есепке алу бухгалтерлік есепті дұрыс жүргізу және қаржылық есептілікті уақтылы беру үшін мәліметтер ретінде қарастырылады. Осы тұжырымдаманы қолдану кезінде алынған есептерді талдауға ерекше назар аударылады. Сыртқы (бухгалтерлік) есеп беруде аналитика минималды болады, ал ішкі (басқарушылық) есептілікте барынша егжей-тегжейлі мағыналы аналитиканы алуға болады.

Екінші тұжырымдаманың ерекшелігі - бухгалтерлік есеп пен басқарушылық есеп жүргізудің есеп саясатының әр түрлілігі. Есеп саясатына сәйкес есептік кезеңдер әр түрлі болады. Тұжырымдаманы таңдағанда басқару есебін енгізу мерзімдерін анықтауға мүмкіндік болады [11].

Қорытынды. ДСМ-дегі басқару есебінің мәртебесі туралы зерттеуден кейін, зерттеу нәтижелері бойынша ДСМ-де басқару есебі жүйесін қалыптастыру қажеттілігі көрінді. ДСМ-де басқарушылық есеп жүйесін қалыптастыру үшін, біздің ойымызша, ондағы басқару есебі мәселелерін шешу қажет.

ДСМ-де басқару есебі жүйесін енгізумен байланысты мәселелерді шешу үшін ұйымдастыру мәселелерін шешіп және басқару есебінің тұжырымдамасын, мақсаттарын, міндеттерін және құрамдас элементтерін анықтау қажет. Қаржылық есептілік деректері негізінде басқарушылық есеп жүйесін ДСМ-де енгізу үшін басқару жүйесін енгізудің келесі әдістемесін ұсынамыз:

- ДСМ-дегі басқару есебінің ережелерін әзірлеу;
- ДСМ-дегі шығындардың жіктеуішін қалыптастыру;
- ДСМ-дегі басқару есептілігінің тәртібін құру;
- ДСМ-дегі басқару есептілігінің нысандарын дайындау.

• ДСМ-де басқару есебін енгізген соң, басқару есебі жүйесін жетілдіру бойынша үздіксіз жұмыс жүргізілу қажет. ДСМ-дегі басқару есебі жүйесін жетілдіру, басқару есептілігін пайдаланушылардың ақпараттық қажеттіліктерінің өзгеруін білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Kettelhut, M.C. (1992), "Strategic requirements for IS in the turbulent healthcare environment", Journal of Systems Management, Vol. 43 No. 6, pp. 6-10.
- 2 <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V090005946>
- 3 Abernethy, M.A. and Bouwens, J. (2005), "Determinants of accounting innovation implementation", Abacus, Vol. 41 No. 3, pp. 217-40.
- 4 Gordon, L.A. and Narayanan, V.K. (1984), "Management accounting systems, perceived environmental uncertainty and organization structure: an empirical investigation", Accounting, Organizations and Society, Vol. 9 No. 1, pp. 33-47.
- 5 Вахрушина М.А. Управленческий учет как современная учетная парадигма бюджетных организаций // Учет. Анализ. Аудит. – 2016. – № 1. – С. 74–89.
- 6 Друри К. Введение в управленческий и производственный учет. — ЮНИТИ, 1998.
- 7 Государственная Программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Денсаулық» на 2016 – 2019 годы. Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 15 января 2016 года № 176. Астана, 2016 – 60 с. https://strategy2050.kz/static/files/pr/gprz_ru.pdf. 15.03.2019.
- 8 Вахрушина В.М. Управленческий учет деятельности медицинских государственных (муниципальных) учреждений: организационные подходы. – 2015.
- 9 Health care internal audit: Identifying prevalent risks within your organization / RSM US LLP. URL: http://rsmus.com/pdf/health_care_internal_audit.pdf. 27.01.2019.
- 10 Roberts, J., J. Henderson, L. Olive, and D. Obaka. A Review of Outsourcing of Services in Health Care Organizations// Journal of Outsourcing & Organizational Information Management: 2013. – №1. – P.1-10.
- 11 Карпов А. Управленческий учет и бюджетирование. https://budtech.ru/CD_ma.html

СИСТЕМА УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА В МЕДИЦИНСКИХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Н.Н. Бескемпилов^{*1}, А.Д. Аймагамбетова²

¹«Университет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

²Кызылординский Государственный университет им. КORKYT АТА,
г. Кызылорда, Казахстан

e-mail: nursultan.beskempirov@narxoz.kz

Резюме. Цель данной статьи-предложить структуру для изучения взаимосвязи между контекстуальными факторами, системой управленческого учета и эффективностью управления в отрасли здравоохранения. В частности, она направлена на выявление контекстуальных факторов, влияющих на проектирование системы управленческого учета, что позволит повысить эффективность управленческой деятельности в казахстанских больницах. Одним из таких путей является оптимизация затрат и контроль за ними при условии адекватного качества предоставляемых медицинских услуг. С помощью управленческого учета можно обеспечить надлежащее управление формированием стоимости медицинских услуг в рамках любой организации системы здравоохранения. Найти возможные пути решения вопросов внедрения управленческого учета в медицинских организациях, возникающих у работников бухгалтерских и хозяйственных служб.

Ключевые слова: система управленческого учета, система здравоохранения, эффективность управления.

MANAGEMENT ACCOUNTING SYSTEM IN MEDICAL INSTITUTIONS

N. N. Beskempirov^{*1}, A. D. Aimagambetova²

¹«Narxoz University», Almaty, Kazakhstan

² Kyzylorda State University named after Korkyt Ata, Kyzylorda, Kazakhstan

e-mail: nursultan.beskempirov@narxoz.kz

Summary. The purpose of this paper is to propose a framework to examine the relationship between contextual factors, management accounting system and managerial performance within the health care industry. In particular, it aims to uncover the contextual factors influencing the design of management accounting system that would enhance managerial performance in Kazakhstan hospitals. One of these ways is to optimize costs and control them, provided that the quality of medical services provided is adequate. It is possible to ensure proper management of the formation of the cost of medical services within any organization of the health care system using management accounting. Find possible solutions to the issues of implementation of management accounting in medical organizations that arise in employees of accounting and economic services.

Key words: management accounting system, health care system, management efficiency.

МРНТИ 06.35.31

УДК 657.6

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ КАЧЕСТВА АУДИТОРСКИХ УСЛУГ И ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ ПОВЫШЕНИЮ КАЧЕСТВА НАЛОГОВОГО АУДИТА

А.К. Джаксыбекова*, Г.С. Каипова

Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

e-mail: Anel.Jaxybekova@narxoz.kz

Аннотация. Всемирная торговая организация классифицирует аудит как деловую профессиональную услугу. Стоит отметить, что концепции качества, применимые для материальной сферы не могут характеризовать сферу услуг, что и вызывает особый интерес среди современных исследователей.

Научная проблема повышения качества современного налогового аудита, раскрываемая в данной работе, актуальна по нескольким причинам. Прежде всего, аудиторские проверки налоговых обязательств являются не только способом сохранения финансового благополучия компании, но также и одним из самых действенных методов повышения конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности аудируемых организаций. В этой связи, качество аудиторской услуги перестает быть категорией внутренней самооценки аудитора и становится объектом прямой и косвенной оценки рынком. Негативные последствия некачественно выполненных услуг могут привести к экономическому краху аудируемых лиц. Об этом свидетельствует не только отечественный, но и зарубежный опыт.

Так как аудит налоговых обязательств является предметом всестороннего изучения и обсуждения, в данной статье рассматриваются исследования, раскрывающие показатели высокого качества аудиторских услуг, с целью оценки имеющихся актуальных данных о качестве налогового аудита для дальнейшего практического применения.

Ключевые слова: аудит, налоги, консалтинг, налоговый аудит, качество услуг, качество налогового аудита.

Введение. В современных условиях нельзя не отметить важность качественного аудита. Внедрение аудиторских стандартов позволяет унифицировать процесс раскрытия информации. Соблюдение международных стандартов качества позволяет аудиторским компаниям использовать опыт и возможности международных участников данного сегмента рынка.

Таким образом, качество аудиторских услуг является сложным экономическим понятием, конкретное значение которого определяется уровнем требований клиентов и может варьироваться от сугубо практических внутренних требований к квалификации сотрудников до принятых рынком стандартов оказания аудиторской услуги и состава предлагаемой рынку информации. Этим определяется актуальность и практическая значимость научно-методических разработок в области повышения качества и эффективности оказания аудиторских услуг в современных рыночных условиях.

Методология исследования. В основу данного исследования легли труды зарубежных и отечественных авторов, законодательные и нормативные акты, касающиеся исследуемого вопроса, специальная литература в области бухгалтерского учета, аудита, планирования, экономики, финансов, а также теоретические разработки казахстанских и зарубежных ученых.

В ходе исследования применялись следующие общенаучные методы: комплексность, сравнение, логический и системные подходы. При использовании данных методов достигается достаточный уровень надежности полученных результатов, а также обоснованности полученных выводов.

Результаты и обсуждение. Современные исследования не достигли единого мнения о том, как определить качество аудита, не говоря уже о том, как его измерить. Практическая деятельность определяет качество аудита по ряду показателей:

Профессиональная компетентность и опыт аудиторов;

Рейтинг аудиторской компании, который складывается из конкурентных преимуществ компании, показателей финансовой деятельности, продолжительности работы, количества клиентов, размера компании и т.п. Однако существует мнение согласно которому, рейтинг является скорее индикатором состояния рынка аудиторских услуг в целом, нежели показателем качества самого аудита;

Соответствие аудиторским стандартам и другим нормативным актам по аудиторской деятельности. Установлено, что данный факт вызывает доверие к аудиторскому заключению [1].

Современные аудиторские стандарты подразделяются на национальные и международные (МСА). На территории Республики Казахстан допускается соблюдение каждого из данных вариантов стандартов по отдельности либо их комбинированное внедрение. В этих целях, чаще всего национальные применяются к определенным направлениям, тогда как международные стандарты используются для решения общих проблем [2].

МСА- это профессиональные стандарты, которые служат для проведения аудита финансовой отчетности экономического субъекта. Целью МСА является удовлетворение общественных интересов путем повышения качества аудиторских услуг, а также общей стандартизации аудиторской деятельности в мире, тем самым укрепляя доверие общественности к аудиторской деятельности [3].

В то время как многие исследователи, такие как Ball (2006), Barthetal. (1999 г.), DyeandSunder (2001 г.) и Рэй (2010 г.) излагают все плюсы и минусы применения единых стандартов бухгалтерского учета, очень малое количество публикаций в литературе раскрывают влияние единых стандартов аудита на степень достоверности информации. Стандарты бухгалтерского учета и стандарты аудита имеют два совершенно разных предназначения. Аудит зачастую проводится с целью повышения достоверности информации, получаемой в соответствии с набором стандартов бухгалтерского учета, тогда как стандарты аудита обеспечивают ориентир для качества аудита и определяют цели, которые должны быть достигнуты в ходе аудита [4].

Суждение по результатам аудиторской проверки. В данном случае качество аудита измеряется строго по двум переменным: уровень приемлемого аудиторского риска, а также уровень существенности.

Подход к качеству на основе затрат. То есть учитывается сочетание соответствия стандартам и стоимости аудиторских услуг одновременно.

Соответствие будущим потребностям клиентов. В данном случае подразумевается работа, предоставляемая после составления аудиторского заключения, то есть: выработка практических рекомендаций, методическая помощь, а также последующая поддержка клиента в течение всего срока действия договорных отношений

Участие самого потребителя в оценке качества аудиторской проверки. Современными способами привлечения клиентов к оценке качества полученных услуг являются анкетирование и опросы. Очень важно учесть мнение каждой группы пользователей аудиторского заключения, так как понимание качества может различаться [1].

На тип индикаторов, которые могут быть использованы для оценки качества аудита, действительно могут влиять взгляды сразу нескольких пользователей аудиторским отчетом, приведенных в таблице 1.

Определение качества аудита, приведенное в таблице 1, обсуждается многочисленными органами власти и отдельными исследователями в течение последних 20 лет [5].

Таблица 1
Показатели высокого качества аудиторских услуг в зависимости от мнения пользователей аудиторским отчетом.

Заинтересованные стороны	Показатель высокого качества аудиторских услуг
Пользователь финансовой отчетности	отсутствие существенных искажений
Аудитор	удовлетворительное выполнение всех задач, требуемых методологией
Аудиторская фирма	минимальная вероятность оспаривания в налоговом органе или суде
Регулирующий орган	соответствие профессиональным стандартам
Экономический субъект	возможность избежать экономических проблем для компании или рынка

Примечание: составлено на основании изученной литературы [5]

Качество аудита и прозрачность аудиторской деятельности вызывает все больший интерес и в Республике Казахстан, об этом свидетельствует возросшее количество аккредитованных профессиональных аудиторских организаций по состоянию на 2019 год, приведенное в таблице 2, в сравнении с показателями 2016 года, продемонстрированными в таблице 3.

Таблица 2

*Реестр аккредитованных профессиональных аудиторских организаций
(на 30 сентября 2019 года)*

№ п/п	Наименование профессиональной аудиторской организации	Свидетельство об аккредитации		
		серия	номер	дата выдачи
1	ПАО «Коллегия аудиторов»	МФАА №0004	№1	13.04.2007г.
2	ПАО «Палата аудиторов Республики Казахстан»	МФАА №0005	№2	03.01.2008г.
3	ПАО «Союз аудиторов Казахстана»		KZ72VNH00000014	18.05.2018г.
4	ПАО «Ассоциация аудиторских организаций и аудиторов Казахстана»		KZ56VNH00000011	05.03.2018г.
5	ПАО «Институт аудиторских организаций и аудиторов Казахстана»		KZ45VNH00000015	14.08.2019г.
6	ПАО «Лига аудиторов»		KZ88VNH00000017	31.10.2019г.

Примечание: материалы официального сайта zakon.kz [6]

Таблица 3

*Реестр аккредитованных профессиональных аудиторских организаций
(на 12 декабря 2016 года)*

№ п/п	Наименование профессиональной аудиторской организации	Свидетельство об аккредитации		
		серия	номер	дата выдачи
1	ПАО «Коллегия аудиторов»	МФАА №0004	№1	13.04.2007г.
2	ПАО «Палата аудиторов Республики Казахстан»	МФАА №0005	№2	03.01.2008г.
3	ПАО «Союз аудиторов Казахстана»	МФАА №0012	№3	25.06.2013г.

Примечание: материалы официального сайта zakon.kz [6]

Из таблиц 2 и 3 видно, что количество аккредитованных профессиональных аудиторских организаций в 2019 году возросло в 2 раза, по сравнению с данными 2016 года [6].

Основной целью профессиональных организаций является достижение высокого уровня соблюдения аудиторами аудиторских принципов, повышение профессионализма аудиторов и доверия к аудиторским отчетам со стороны акционеров, собственников, общественности и государства. В составе подобных организаций имеются группы экспертов, регулирующих качество услуг, предоставляемых их членами.

Особый интерес у профессиональных организаций вызывает аудит налоговых обязательств. Аудит налогообложения относится к отдельной области аудита и осуществляет проверку налогообложения и обя-

зательств перед бюджетом по налогам, тем самым образуя специальное направление в аудиторской деятельности. Аудитором исполняется аудиторское задание, в рамках которого ему необходимо изучить бухгалтерские и налоговые отчеты аудируемого лица [7].

Помимо налогового аудита существуют также и прочие аудиторские услуги, касающиеся налогового консультирования. К таким услугам можно отнести:

- формирование рекомендаций и предложений по усовершенствованию существующей системы налогообложения хозяйствующего субъекта;
- формирование налоговых схем, учитывающих особенности деятельности субъекта и используемых при начислении налогов;
- составление предложений об оптимизации налогов и сокращении налоговых рисков при условии полного соблюдения действующего законодательства;
- прогнозирование сумм налоговых платежей;
- разработка рекомендаций касательно системы налогового планирования с учетом всех особенностей организационной структуры экономического субъекта. Это могут быть обособленные структурные подразделения, дочерние компании либо прочие зависимые общества;
- разработка рекомендаций по адаптации действующей в компании системы налогового учета и планирования к возможным изменениям в законодательстве касательно начисления налогов и прочих обязательств перед бюджетом;
- оптимизацию налогообложения
- постановку налогового учета и системы внутреннего контроля;
- консультирование и прочее [8].

Прочие аудиторские услуги по налоговому консультированию являются предметом всестороннего изучения и обсуждения. Существуют противоречивые мнения о влиянии прочих аудиторских услуг на качество аудита.

Одна из гипотез заключается в том, что одновременное предоставление аудита и прочих аудиторских услуг подрывает независимость аудитора тем самым снижая качество аудита. То есть, чем больше аудитор контактирует с клиентом через предоставление других услуг, тем меньше объективности присутствует в их отношениях [9].

Противоположный аргумент утверждает, что, предоставляя прочие аудиторские услуги, аудитор имеет доступ к большему объему информации тем самым достигая лучшего понимания клиента и повышая качество своих услуг [10]. К сожалению, академические исследователи не смогли достичь консенсуса в данном вопросе.

В 70-х годах аудиторские компании приступили к расширению базы своих доходов, предоставляя консалтинговые услуги в области налогообложения.

Таким образом, с 1970-х по 1990-е годы валовые доходы аудиторских фирм от консалтинговых услуг превышали доходы от страховых услуг. Например, в 2000 году PricewaterhouseCoopers получила 49 процентов валовых сборов за консультационные услуги, 33 процента от гарантийных обязательств и 18 процентов от налогов. Попытки увеличения доходов путем удовлетворения всех запросов клиента, включая и разработку креативных налоговых стратегий, привели к потоку крупномасштабных ошибок, и как следствие к падению таких крупных компаний как: WorldCom, Enron и ArthurAndersen, и самое главное были инициированы законодательные изменения. Для достижения аудиторской независимости, 201 раздел Закона SarbanesOxleyAct Соединенных Штатов предоставил список отныне запрещенных прочих аудиторских услуг, в том числе:

- Бухгалтерия
- Разработка и внедрение финансовых информационных систем
- Услуги по оценке или оценке, мнения о справедливости или отчеты в натуральной форме
- Актуарные услуги
- Аутсорсинг внутреннего аудита
- Управление человеческими ресурсами
- Брокер-дилер, инвестиционный консультант или инвестиционно-банковские услуги
- Юридические услуги и экспертные услуги, не связанные с аудитом.

Стоит отметить, что услуги, связанные с налогами, не включены в этот список, однако фактически, с тех пор как данный закон вступил в силу в начале 2000-х годов, предоставление прочих аудиторских услуг по налоговому регулированию снизилось на 74% среди публичных компаний.

После распада Enron и ее аудитора Артура Андерсена регулирующие органы по обе стороны Атлантики с осторожностью относились к тому, что аудиторы получают большие гонорары за консалтинговые и другие услуги, которые потенциально могут помешать их суждению при рассмотрении бухгалтерской документации компании.

Данный факт подтверждает влияние независимости аудитора на качество предоставляемых им услуг [11].

Заклучение. Качество аудита – это комплексное понятие. Предложенная трактовка качества налогового аудита как системного метода регулирования качества аудиторских проверок развивает методологию аудита и дает возможность модифицировать действующую в настоящее время систему контроля качества аудита применительно к условиям рынка Республики Казахстан.

Предложенные методы достижения качества налогового аудита в числе прочих мер могут способствовать, с одной стороны, обеспечению конкурентоспособности аудиторских организаций, росту их доходов и притоку клиентов, а, с другой стороны, снижению налоговых рисков, стабилизации финансового положения экономических субъектов, пользующихся услугами налоговых аудиторов.

Список использованной литературы:

- 1 Бычкова С.М., Итыгилова Е.Ю. Контроль качества аудита. – EKSMO education, 2017. – 5-8, 8-9 с.
- 2 Савин А.А., Савина А.А. Аудит налогообложения. Москва: Инфра-М, 2013. – 8-9 с.
- 3 Naarämäki E., Sihvonen J. Research on International Standards on Auditing: Literature synthesis and opportunities for future research //Journal of International Accounting, Auditing and Taxation. – 2019. – Т. 35. – С. 37-56.
- 4 Simunic D. A., Ye M., Zhang P. The joint effects of multiple legal system characteristics on auditing standards and auditor behavior //Contemporary accounting research. – 2017. – Т. 34. – №. 1. – С. 7-38.
- 5 Knechel W. R. et al. Audit quality: Insights from the academic literature //Auditing: A Journal of Practice & Theory. – 2013. – Т. 32. – №. sp1. – С. 385-421.
- 6 https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31554095#pos=200;-35
- 7 Суглобов А.Е., Терентьева Т.А. Аудит налогообложения. Москва: Юнити, 2016. – 6 с.
- 8 Сафонова М.Ф., Калинина И.Н., Резниченко Д.С. Налоговый аудит. –Ростов-на-Дону: Феникс, 2019. –6-10 с.
- 9 Marnet O., Gwilliam D., Teng C. M. How does joint provision of audit and non-audit services affect audit quality and independence? A review. – Chartered Accountants' Trustees Ltd (ICAEW), 2014.
- 10 De Simone, L. M. S. Ege, and B. Stomberg. 2015. Internal Control Quality: The Role of Auditor-Provided Tax Services. The Accounting Review 90 (4): 1469-1496.
- 11 Williams T. R. Auditor-Provided Tax Services and Audit Quality: Insights from Tax Comment Letters. – 2018.

АУДИТОРЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕР САПАСЫНЫҢ ҰҒЫМЫН ЖӘНЕСАЛЫҚ АУДИТІНІҢ САПАСЫН АРТТЫРУҒА ЫҚПАЛ ЕТЕТІННЕГІЗГІ КӨРСЕТКІШТЕРДІ АНЫҚТАУ

А.К. Джаксыбекова*, Г.С. Каипова

Нархоз Университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: Anel.Jaxybekova@narхоз.kz

Түйін. Осы жұмыста ашылатын қазіргі заманғы салық аудитінің сапасын арттырудың ғылыми проблемасы бірнеше себептер бойынша өзекті болып табылады. Ең алдымен, салық міндеттемелерін аудиторлық тексеру компанияның қаржылық әл-ауқатын сақтау тәсілі ғана емес, сонымен қатар аудиттелетін ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігі мен инвестициялық тартымдылығын арттырудың ең пәрменді әдістерінің бірі болып табылады. Осыған байланысты, аудиторлық қызметтің сапасы аудитордың ішкі өзін-өзі бағалау санаты болуын тоқтатады және нарықтың тікелей және жанама бағалау объектісіне айналады. Сапасыз орындалған қызметтердің теріс салдары аудиттелетін адамдардың экономикалық күйреуіне әкелуі мүмкін.

Салық міндеттемелерінің аудиті жан-жақты зерделеу мен талқылаудың мәні болып табылатындықтан, осы бапта одан әрі практикалық қолдану үшін салық аудитінің сапасы туралы өзекті деректерді бағалау мақсатында аудиторлық қызметтердің жоғары сапасының көрсеткіштерін ашатын зерттеулер қарастырылады.

Түйінді сөздер: аудит, салықтар, консалтинг, салық аудиті, қызмет көрсету сапасы, салық аудитінің сапасы.

DEFINITION OF THE QUALITY OF AUDIT SERVICES AND KEY INDICATORS THAT CONTRIBUTE TO IMPROVING THE QUALITY OF TAX AUDIT

Jaxybekova A.K.*, Kaipova G.S.

NARXOZ University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: Anel.Jaxybekova@narхоз.kz

Summary. The scientific problem of improving the quality of modern tax audit, disclosed in this paper, is relevant for several reasons. First of all, audits of tax liabilities are not only a way to preserve the financial well-being of the company, but also one of the most effective methods to increase the competitiveness and investment attractiveness of audited organizations. In this regard, the quality of audit services ceases to be a category of internal auditor self-esteem and becomes the object of direct and indirect market assessment.

Since the audit of tax liabilities is the subject of a comprehensive study and discussion, this article discusses studies that reveal indicators of the high quality of audit services in order to assess the current relevant data on the quality of tax audits for further practical use.

Key words: audit, taxes, consulting, tax audit, quality of services, quality of tax audit.

ГТАХР(МРНТИ) 06.35.31

ӘОЖ(УДК) 336.18

15 ХҚЕС (IFRS) СТАНДАРТЫНЫҢ БЕС САТЫЛЫ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫ

А. А.Жантаева^{*1}, Қ.Алайдарқызы², М.О.Койшыбаева³

^{1,2} Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

³ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: aigul_0905@mail.ru

Андатпа. Бухгалтерлік есеп реформасы ХҚЕС-ке көшумен ғана емес, олардағы болашақ өзгерістерді де мұқият зерделеумен байланысты. Кейінгі жылдардағы мұндай өзгеріске жаңа бірегейлендірілген 15 ҚЕХС (IFRS) «Сатып алушылармен жасалған келісімшарттан түскен кіріс» стандарты жатады. Бұл стандартқа көшу Қаржылық есептіліктің сапасы мен сенімділігін арттыра отырып, ҚЕХС сәйкес есеп беретін ұйымның жиынтық кірісі туралы есептің айтарлықтай өзгеруіне әкеліп соқтырды. Бұл мақалада автормен 15 ҚЕХС (IFRS) «Сатып алушылармен жасалған келісімшарттан түскен кіріс» стандарты бойынша есепке алудың бес сатылық моделі, яғни осы стандартқа байланысты отандық компаниялардың бухгалтерлік есебіндегі өзгерістері, негізгі ережелері мен принциптері, қолдану аясы, қаржылық есептілікте табысты бағалау, тану, көрсету, есепке алу мәселелеріне байланысты сұрақтар қарастырылған.

Түйінді сөздер: табыс, сатыпалушылармен келісімшарттар, халықаралық стандарт, қаржылық есептілікті ашу, табысты тану, бес сатылық модель.

Кіріспе. Ұйымның қаржылық жағдайын бағалау кезінде таза пайдамен қатар кірістер қаржылық есептіліктің маңызды бөлігі болып табылады. Кәсіпкерлер мен фирмалардың табысы, тауарларды (қызметтерді) сатудан түсетін түсімдер мен өндіру (шығындар) құны арасындағы айырмашылық есебінен қалыптасады [1]. Әдетте, таза пайда жиынтық кіріс туралы есептің маңызды бабы болып табылатындықтан, кірісті бағалай алмай оны анықтай алмаймыз.

Соңғы бірнеше жылдарда 15 ХҚЕС (IFRS) стандарты пайда болғаннан бастап, кірісті тану ережелері күрт өзгерді. Компаниялар осы стандартты толығымен енгізуге байланысты көптеген қиындықтар мен қосымша жұмыстарға тап болады. Сондықтан осы стандарттың негізгі ережелері мен принциптерін, қолдану аясын анықтау, табысты тану, есепте көрсету, есепке алу бүгінгі күннің өзекті мәселесінің бірі болып отыр.

15 ХҚЕС (IFRS) мақсаты – сатып алушылармен жасалған келісімшарт бойынша кірістер мен ақша ағындары туралы есеп беру кезінде қолданылатын келесі принциптерді анықтайды:

- кірістер мен ақша ағындарының сипатын;
- кірістер мен ақша ағындарының көлемін;
- кірістер мен ақша ағындарының мерзімін;
- кірістер мен ақша ағындарының белгісіздігін.

Бұл стандарт келесі стандарттарды қоспағанда сатып алушылармен жасалған барлық келісімшарттарға қолданылады. Олар:

-Жалдау (IAS 17 немесе ХҚЕС 16);

-9 ХҚЕС, 10 ХҚЕС, 11 ХҚЕС, 27 ХҚЕС (IAS), 28 ХҚЕС (IAS) бойынша қаржы құралдары және басқа да құқықтар мен міндеттемелер;

-Сақтандыру келісімшарттары (4 ХҚЕС);

-Сату бойынша қызмет көрсету үшін бірыңғай бизнестегі ұйымдар арасындағы қолма – қол ақшасыз төлемдер [2].

Сонымен бірге жаңа бірегейлендірілген 15 ХБЕС (IFRS) стандарты келесі стандарттарды алмастыра алады: 18 ҚЕХС (IAS) «Кіріс» және 11 ХБЕС (IFRS) «Құрылысқа жасалған келісімшарттар», 31 (CIS) «Табыс - бартерлік операциялар, оның ішінде жарнама қызметтері» түсіндірмесі, 13 IFRIC «Тұтынушыларға адалдық бағдарламалары» түсіндірмесі, 15 IFRIC «Жылжымайтын мүлік құрылысы туралы келісім» түсіндірмесі, 18 IFRIC «Сатыпалушыларға активтерді беру» түсіндірмесі.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Мақаланы жазу барысында 15 ХҚЕС (IFRS) «Сатып алушылармен жасалған келісімшарттан түскен кіріс» стандартының негізгі ережелеріне жүйелі талдау жасалды, сондай-ақ бухгалтерлік есеп пен аудит саласындағы білікті экономистер мен практиктердің пікірталастары қолданылды. Бұл тақырыпты зерделеуге 15 ХҚЕС (IFRS) «Сатып алушылармен жасалған келісімшарттан түскен кіріс» стандарты және халықаралық қаржылық есептілікті қолданудағы әр түрлі авторлардың жарияланымдары негіз болды.

Талқылау мен нәтижелер. 15 ХҚЕС (IFRS) «Сатып алушылармен жасалған келісімшарттан түскен кіріс» стандартын іске асырудың негізгі мақсаты:

- қарама – қайшылықтарды жою және бухгалтерлік есеп ережелерін жетілдіру;
- егжей – тегжейлі толығырақ ережелерді құру;
- ақпараттың салыстырмалылығын арттыру;
- ақпаратты ашуды жақсарту болып табылады.

Өртүрлі жағдайларды жүйелендіру барысында, сатыпалушылармен жасалған шарттарға орай туындайтын кірісті есепке алу үшін жаңа стандарт 5 сатыдан тұратын келесі моделді ұсынады, сурет 1.

Сурет 1 – Табысты танудың бес сатысы

1 - саты: Сатыпалушымен келісімшарт жасасу.

Бұл стандарт тапсырыс берушілермен жасалған келісімшарттардың жарамдылық мерзімінің болмауын және кез келген тараппен кез – келген уақытта бұзылуы немесе өзгертілуі мүмкін екендігін, ал басқа келісімшарттар мерзімді түрде, автоматты түрде жаңартылып отыруы мүмкін екендігін көрсетеді.

Алайда, ұйым бір сатып алушымен бір уақытта жасалған бірнеше келісімдерді біріктіріп, оларды келесі шарттарға сәйкес қарастыруы керек:

1. Келісім тараптары бекітіледі және орындауға міндеттенеді.
2. Берілген тауарлардың / қызметтердің әр түріне құқықтары айқындалады.
3. Төлем шарттары анықталады.
4. Келісімшарт коммерциялық сипатта болады.

5. Компанияға ақшаны қайтару ықтималдылығы анықталады, яғни клиенттің төлем жасау қабілетін және ниеті бағаланады, сурет 2.

Сурет 2 – Бірінші саты

Егер келісімшарт барлық бес шарттарды қанағаттандырмаса, онда 15 ХҚЕС (IFRS) стандарты қолданылмайды. Сонымен бірге 15 ХҚЕС (IFRS) стандарты келісімшарттарды шоғырландыру және келісімшартты өзгерту туралы келесі нұсқаулықты ұсынады:

- Екі келісімшарттарды (немесе одан да көп) жеке – жеке емес, біртұтас келісімшарт ретінде қарау керек болған жағдайда, 15 ХҚЕС (IFRS) стандарты бойынша есепке алудың біріктірілген көрсеткіштерін пайдаланасыз.

- Келісімшартты өзгерткенде – санын, номенклатурасын, бағасын немесе екеуін де өзгерте аласыз. Басқаша айтқанда, белгілі бір өнімдерді немесе қызметтерді қосқанда не болмаса қосымша жеңілдік ұсынған жағдайда, келісімшартты өзгерте аласыз.

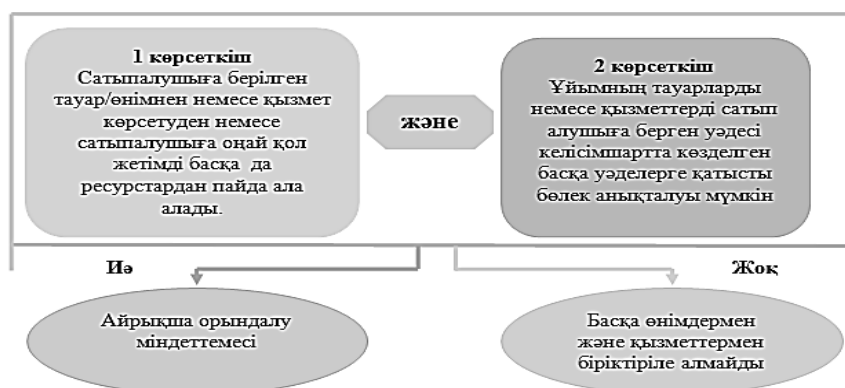
- 15 ХҚЕС (IFRS) стандарты бойынша белгілі бір шарттарға байланысты жекелеген келісімшарттарды өзгерту үшін түрлі есепке алу әдістерін қолдана аласыз [3].

2 - саты: Келісімшартты орындау міндеттемелерін бірегейлендіру.

Келісімдік жауапкершілік – бұл келісімшарт бойынша компания клиентке (тауарларды жеткізу немесе қызмет көрсету) кез-келген тауарлар мен қызметті тапсыруға міндеттенеді және оның орындалуын / орындалмауын анықтайтын шарттарын белгілейді, сурет 3.

15 ҚЕХС (IFRS) стандартына сәйкес кіріс сатыпалушыға тауарлардың берілуіне немесе қызметтердің көрсетілуіне айырбас ретінде аламын деп отырған өтемақыны көрсететін сома бойынша танылады.

Сату бағаларына сәйкес бөлек орындауға тиісті міндеттемелер мен кірістерді ескере отырып, әр түрлі міндеттемелердің дұрыс орындалуын анықтай алмасақ, онда келесі кезеңдерде келісімшарттың барлық талаптары дұрыс болмайды [4].

Сурет 3 – Екінші саты

Уәде етілген өнім/тауар немесе қызметтерді бөлуге болады, егер келесі шарттарды қанағаттандырса:

- сатып алушы тауардан немесе қызметтен, клиенттерге қол жетімді басқа да ресурстардан пайда көре алса;

- сатушы компаниялардың осы өнімді/тауарды немесе қызметті сатып алушыға беру туралы уәдесін шартта қарастырылған басқа уәделерден ажыратуға болса.

Компаниялар өздерінің барлық келісімшарттарын бірегейлендіріп, қандай тауарлар мен қызметтерді жеке қарау керектігін бағалауы керек. Шарт жасасу кезінде ұйым сатып алушымен шарт бойынша уәде етілген тауарлар мен қызметтерді бағалауы және сатып алушыға берген әрбір уәдесін орындауға міндеттенеді.

Егер тауарлар немесе қызметтер бір-бірінен ерекшеленсе, оларды беру бойынша міндеттемелер кірісті тану мақсатында бөлек есепке алынады.

3 - саты: Мәміле бағасын анықтау.

15 ХҚЕС (IFRS) бойынша мәміле бағасы - үшінші тұлғалардың атынан алынған сомаларды қоспағанда, компания келіскен тауарларды немесе қызметтерді айырбастауға уәде етілген сыйақы мөлшерінің сомасын көрсетеді. Әдетте, өтемақы мөлшерінің сомасы шартта тікелей көрсетіледі немесе бекітіледі, сондықтан бұл қадамды анықтауда компания көптеген факторларға талдау жасау керек, сурет 4.

15 ҚЕХС (IFRS) стандартында келесі күрделену сипатталған:

- а) ауыспалы сыйақы;
- б) шартта қарастырылған қаржыландырудың бір бөлігі;
- в) ақшалай емес өтемақы;
- г) сатып алушыға төленетін өтемақы болуы мүмкін.

Жалпы айтқанда келесі факторларды ескерген жөн:

- *Айнымалы өтеу* - кез-келген сыйақылар (бонустар) немесе жеңілдіктер бар ма, мысалы, көлемге байланысты сыйақылар.

- *Өзгермелі өтемақы алу* және бағалау тәртібін анықтау керек, яғни бағаға өзгермелі өтемақыны (мысалы, бонус) қоса аласыз егер, оны алу ықтимал болған жағдайда (бұл үлкен оңайлату) ғана.

- *Қаржыландырудың елеулі құрамдас бөлігі* - егер сіздің клиенттеріңіз сізге төлем ақыны кешіктірсе, төлем ақыны уақытша құнында көрсетуге бола ма.
- *Ақшасыз өтемақы* - тауарларыңыз бен қызметіңізге айырбастауға сіздің сатып алушыңыздан қандай да бір тауарлар немесе қызмет көрсетулер бар ма.
- *Тапсырыс берушіге төленген сыйақылар* - сіз клиенттерге ваучерлерді немесе жеңілдік купондарын бересіз бе.

Сурет 4 – Үшінші саты

Егер компанияның қайтару құқығы болашақ оқиғаның басталуына немесе болмауына байланысты болса, уәде етілген қайтару да өзгеруі мүмкін. Мысалы, егер тауар қайтару құқығымен сатылса немесе бекітілген сома белгілі бір жұмыс кезеңі аралығында мерзімінен бұрын аяқталып бонус ретінде уәде етілген болса, өтемақы мөлшері өзгереді.

Өзгермелі қайтаруды мына екі әдістің бірін қолдану арқылы бағалану керек:

Күтілетін құн әдісі - күтілетін өтем мөлшері диапазондағы мүмкін мәндердің ықтималдығын ескере отырып өлшенеді.

Ықтимал сома әдісі - күтілетін өтемақының мүмкін болатын мәндерінің шегінен шығатын жалғыз мәні.

Өзгермелі сыйақыны бағалау кезінде, компания алуға болатын сома үшін ең ұтымды болжам беретін әдісті қолдану керек.

4 - саты: Мәміленің бағасын орындалатын міндеттемелерге бөлу.

Бөлу тауарлар мен қызметтердің жеке бағасына негізделеді. Егер жеңілдік болса, оны барлық міндеттемелерге пропорционалды түрде немесе кейбір міндеттемелерге ғана бөлуге болады.

Келісімшарт бойынша міндеттемелерді орындағаннан кейін және мәміленің бағасын анықтағаннан кейін, оны жеке міндеттемелерге сәйкес бөлу қажет. Жалпы қағида бойынша - мұны бөлек сатылымдардың салыстырмалы бағалары негізінде жасауға болады, бірақ бөлуді басқаша жасаған кезде келесі 2 ерекшелікті ескерген жөн:

- нарықтық бағаларды қолдану (егер тауарлар/жұмыстар/қызметтер бөлек ұсынылуы мүмкін болса және нарықтық баға анықталған болса);
- күтілетін шығындар мен маржаларға, қалдық құн әдісі (бағалау әдісі) түзетілген нарықтық бағаларды қолдану.

Бөлек сатылатын баға - тауарды/қызметті бөлек сату бағасы - бұл бақыланатын баға, яғни тауар/қызмет барлық сатып алушыларға бөлек сатылатын баға. Сатылымның бағасын анықтаудың жалғыз тәсілі - оның белгілі сату бағаларын алу және егер олар жоқ болса, онда оларды әр есепті кезеңге бағалау керек, сурет 5.

15 ХҚЕС (IFRS) түзетілген нарықтық бағалау және т.б. сияқты жеке сату бағаларын бағалаудың бірнеше әдістерін ұсынады [5].

5 - саты: Компания келісімшарт бойынша міндеттемелерді орындау уақытына табысты тану.

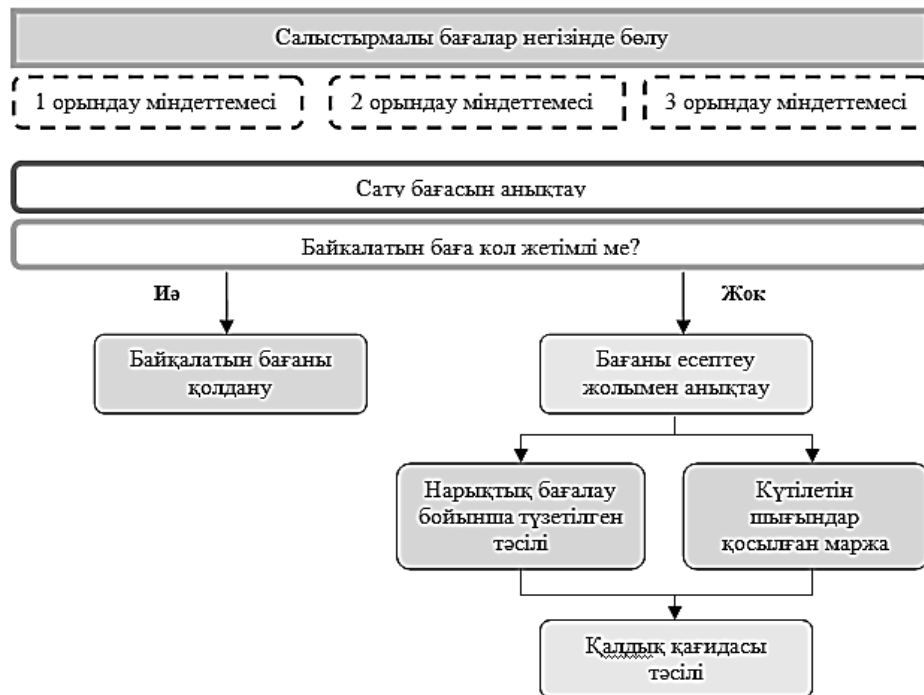
Кірістер уақыт өте келе немесе белгілі бір мезгілде танылуы керек. 15 ҚЕХС (IFRS) стандарты уақыт өте келе кірісті тану шарттарын анықтайды. Егер шарттардың ешқайсысы орындалмаса, кірістер бір мезгілде танылады (яғни бірден).

Басқаша айтқанда уәде етілген міндеттеме орындалды деп есептеледі, егер өнім немесе қызмет клиентке аударылса (кіріс бір мезгілде танылады). Міндеттеме орындалуы мүмкін, егер:

- *Біраз уақыт ішінде* - бұл жағдайда бақылау белгілі бір уақыт аралығында клиентке берілсе (мысалы, келісімшарттың мерзімі);

- *Уақыт өте келе* - бұл жағдайда, объектіні қандай да бір уақытта берілгенге дейін бақылау жабдықтаушыға беріледі, сурет 6.

Сурет 5 – Төртінші саты

Компания өнім/тауарға немесе қызметке бақылау жасай отырып кірісті уақыт өте келе таниды, егер келесі шарттар қанағаттандырылған болса:

сатып алушы бір мезгілде пайдаланады және пайда алады, сатушы өз міндеттемелерін орындау барысында;

сатушы өзінің активін қалыптастырады немесе жақсартады (мысалы, аяқталмаған өндіріс), осы активті қалыптастыру немесе жетілдіру (материалдық актив) нәтижесінде сатып алушы бақылауды өзі алса [6].

Сурет 6 – Бесінші саты

Қорытынды. 15 ХҚЕС (IFRS) «Сатып алушылармен жасалған келісімдерден түскен кіріс» стандартына көшудің негізгі аспектілері:

- кірісті кезең ішінде немесе бір уақытта тану;
- мердігердің міндеттемелерін бөлу;
- мердігердің міндеттемелері арасында кірісті бөлу;
- белгісіз немесе ауыспалы сыйақы;
- қаржылық есептілікте ашып көрсету.

Мұнымен бірге, табысты мойындаудың бес сатылы моделін қолданған кезде компанияның есеп саясатында келесілер көрсетілуі керек:

-компания міндеттемелерінің нақты берілуі, оның ішінде компания жіберуге уәде еткен тауарлар мен қызметтердің өзіндік сипаты;

-әрбір операциялық бөлім үшін ақпаратты және қаржылық есептіліктен тыс жерде ұсынылған компанияның бизнес-моделі туралы ақпарат сипатталуы керек;

-кірісті мойындау сәтін (яғни, активті бақылау сатып алушыға берілген кезде) және орындалған сипатталған міндеттемелер бойынша кірісті уақыт кезеңінде немесе кезең ішінде танылатындығын нақты түсіндіруі керек.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1 ҚР Ұлттық қаржылық есептілік стандарттары. 21.06.2007 ж. ҚР ҚМ № 217 бұйрығы. Бухгалтердің анықтамасы №2 – 2007 г.

2 МСФО (IFRS) 15 «Выручка по договорам с покупателями», выпущенный в мае 2014 г., внес изменения в пункты 3(b), 9, 67 и 70.

3 Исакова С.А. Международные стандарты учета и аудита. – Москва: Оргсервис 2011. – 352с.

4 Калиева Д. Ситуация с МСФО в Республике Казахстан. 2011, с.5-7.

5 Концепция развития системы бухгалтерского учета и аудита в Республике Казахстан на 2012-2014 гг. с.39-42

6 <http://fin-accounting.ru/articles/2018/ifrs-15-summary-accounting-revenue-from-contracts-with-customers>.

МСФО (IFRS) 15: КОНЦЕПЦИЯ ПЯТИ ШАГОВ

А. А. Жантаева^{1*}, К.Алайдаркызы², Койшыбаева М.О.³

^{1,2}Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

³Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

e-mail: aigul_0905@mail.ru

Резюме. Реформирование бухгалтерского учета связано не только с переходом на МСФО, но и тщательной проработкой будущих изменений в них. Такие изменения в последующие годы включают новый унифицированный стандарт МСФО (IFRS) 15 «Выручка по договорам с покупателями». Переход на этот стандарт привел к значительному изменению в отчете о совокупном доходе отчитывающейся организации в соответствии с МСФО, что повысило качество и достоверность финансовой отчетности. В этой статье автор представляет пятиступенчатую модель бухгалтерского учета в соответствии с МСФО (IFRS) 15 «Выручка по договорам с покупателями», что означает изменения в практике бухгалтерского учета отечественных компаний в этом стандарте, основные правила и принципы, область применения, измерение, признание и отражение выручки в финансовой отчетности.

Ключевые слова: выручка, договоры с покупателями, международные стандарты, финансовая отчетность, признание выручки, пятиступенчатая модель.

IFRS 15: CONCEPT OF FIVE STEPS

A. A. Zhantaeva^{1*}, K. Alaydarkyzy², M. Koishybaeva³

^{1,2}Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

³Kazakh National Women's Teacher Training University

e-mail: aigul_0905@mail.ru

Summary. The reform of accounting is associated not only with the transition to IFRS, but also with the careful study of future changes in them. Such changes in subsequent years include the new unified standard IFRS 15 "Revenue from contracts with customers". The transition to this standard has led to a significant change in the statement of comprehensive income of the reporting entity in accordance with IFRS, which increased the quality and reliability of the financial statements. In this article, the author presents a five-step accounting model in accordance with IFRS 15 "Revenue from contracts with customers," which means changes in the practice of accounting for domestic companies in this standard, basic rules and principles, scope, measurement, recognition and reflection of revenue in financial statements.

Key words: revenue, contracts with customers, international standards, financial statements, revenue recognition, five-step model.

МРНТИ 06.35.31

УДК 311.216; 336.717.6

СУЩНОСТЬ ЗАТРАТ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ СЕБЕСТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ

А.А. Коржензулова

Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Аннотация. В условиях современной экономики себестоимость продукции является важнейшим показателем производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Исчисления этого показателя необходимо для оценки выполнения плана по данному показателю и его динамики; определения рентабельности производства и отдельных видов продукции; выявления резервов снижения себестоимости продукции; определения цен на продукцию; обоснования решений о производстве новых видов продукции и снятия с производства устаревших.

Управление себестоимостью продукции предприятий – планомерный процесс формирования затрат на производство всей продукции и себестоимости отдельных изделий, контроль за выполнением заданий по снижению себестоимости продукции, выявления резервов ее снижения. Основными элементами системы управления себестоимостью является прогнозирование и планирование, нормирование затрат, учет и калькулирование, анализ и контроль за себестоимостью.

Ключевые слова: управленческий учет, себестоимость, затраты, управление себестоимостью.

Введение. Для эффективной и рациональной работы любого предприятия необходимо выбрать оптимальный метод калькулирования себестоимости. Выбор и порядок формирования себестоимости на предприятии не регламентирован, калькуляция составляется не для целей налогообложения, а для внутренних целей компании. Правильное исчисление себестоимости в организации играет значительную роль, так как организация получает возможность влияния на издержки производства, и вследствие на саму организацию в целом. Управление себестоимостью продукции предприятий – планомерный процесс формирования затрат на производство всей продукции и себестоимости отдельных изделий, контроль за выполнением заданий по снижению себестоимости продукции, выявления резервов ее снижения. Часто в практике встречаются определения – затраты, издержки и расходы.

Методами исследования данной работы являются – системный и сравнительный анализ причинно-следственных связей, наблюдение, сравнение и группировка, а также использование индуктивного и дедуктивного методов научного познания.

Результаты и обсуждения. Согласно международным стандартам финансовой отчетности расходы являются оттоком экономических выгод в течение отчетного периода, возникший в виде оттока или уменьшения активов, или увеличения обязательств. Другими словами, расходы – часть ресурсов предприятия, израсходованных в связи с получением дохода. Издержками – принято считать денежное выражение производственных факторов, необходимых для осуществления производства и сбыта продукции. Затратами являются все издержки производства в определенный период времени. Другими словами, стоимость потребленных финансовых, трудовых, материальных и других ресурсов, использованных на стадиях производства предприятий и относимых либо на активы предприятия в бухгалтерском балансе, способных в будущем приносить экономические выгоды, или на расходы предприятия, и являются затратами компании. Понятие «затраты» шире, чем «издержки». Однако в современном отечественном бухгалтерском, финансовом, управленческом и налоговом учете понятие о затратах, расходах и издержках одинаково [1].

Главной целью всей совокупности управленческого учета в компании, не концентрируя внимания на структуре, задачах, особенностях производимой продукции, а также самой цели существования организации, является информация о затратах. Изучив отечественную литературу можно сделать вывод, что роль информации о затратах недооценивается, так как считается, что сферой применения является информация, служащая лишь для исчисления себестоимости продукции. Однако в международной практике для целей управленческого анализа, планирования, оценки рентабельности и эффективности работы широко используется информация о затратах. При качественной и рациональной обработке данной информации, а также рациональном управлении затратами возможно повышение уровня эффективности работы предприятия, а также конкурентоспособности организации в целом. С методов классификации следует начинать исследование об использовании информации о затратах [2].

Основным объектом в управленческом учете являются затраты, их характер весьма многогранен и сложен. Классификация затрат необходима для рационального и эффективного управления предприятием, поэтому группировка затрат должна быть систематизирована по следующим признакам:

А) По способу отнесения на себестоимость продукции затраты подразделяют на прямые и косвенные. В свою очередь виды затрат можно подразделить еще на две группировки, а именно: на затраты по статьям калькуляции и затраты по экономическим элементам. Экономический элемент – это укрупненный показатель затрат, а статья калькуляции (статья затрат) – более детализированный показатель затрат. То есть все это

одни и те же затраты, но представленные либо в укрупненном, либо детализированном виде. К затратам по статьям калькуляции относят: затраты на сырье и материалы, трудозатраты и отчисления от них, а также накладные расходы. Затраты по экономическим элементам включают в себя: материальные затраты, трудовые затраты и их отчисления, амортизация основных средств, и прочие расходы. Данные группы затрат взаимосвязаны и взаимно дополняют друг друга. Классификация затрат по статьям калькуляции трансформирует информацию аналитического характера, что позволяет более точно исчислять себестоимость производимой продукции [3, с.63];

Б) место возникновения затрат. То есть определение расположения затрат у истоков их формирования, а именно в цехах, отделах, определенных производствах (основных или вспомогательных). Такая группировка затрат эффективна, так как затраты учитываются не только по местам их возникновения, но и по центрам ответственности производимой продукции [1, с. 64];

В) носитель затрат. Носителем затрат является определенный вид производимой продукции. Такая группировка необходима для качественного исчисления себестоимости конкретного вида продукции [1, с. 64].

Если предприятие существенно увеличит объем производства продукции, то, следовательно, должно вырасти и количество ресурсов (затрат). Два основных типа затрат – это переменные и постоянные. Переменные затраты в совокупной сумме прямо пропорциональны изменению объема, а переменные затраты на единицу остаются неизменными. К примерам переменных затрат относят: трудозатраты, горючее и топливо и др. [4].

Постоянные затраты, наоборот, в совокупности остаются без изменения с увеличением объема производства, а на единицу продукции становятся меньше и меньше, поскольку распределяются на большее количество производимой продукции. Однако постоянные затраты могут значительно меняться из года в год в связи с экономическими изменениями, например, такими, как изменения уровня заработной платы, ставок налога на имущество и так далее. Например, затраты на амортизацию (износ) производственного оборудования, расходы по аренде, затраты на коммунальные услуги и другие. Установление различия между переменными и постоянными затратами необходимо принимать во внимание рассматриваемый период времени. Практически все затраты будут являться переменными для сравнительно длительного периода времени [5].

Группировка затрат на прямые и косвенные зависит от способа отнесения на себестоимость продукции. Прямые материальные затраты и прямые затраты на оплату труда относят к прямым расходам предприятия. Главная характеристика прямых затрат, это то, что их непосредственно относят на конкретное изделие. Отличительной особенностью косвенных затрат является то, что их невозможно прямо отнести на конкретное изделие. Основа данных затрат заключается в распределении их между различными видами производимой продукции согласно учетной политике предприятия. К примерам косвенных затрат относят: амортизация основных средств производственного назначения, ремонт основных средств производственного назначения, коммунальные услуги, принятые цехом, арендные платежи за производственное оборудование, заработная плата кладовщика и др. [6].

Деление затрат, согласно характеру в процессе производства классифицируют на следующие группы:

- основные расходы, это затраты, связанные с процессом производства продукции, выполнением услуг, а именно материальные затраты, трудозатраты и отчисления от них, затраты на топливо и электроэнергию на технологические цели, амортизация производственных зданий и т. д.
- накладные расходы носят комплексный характер, т.е. включают различные экономические элементы затрат и распределяются в соответствии с выбранной базой и рассчитанной ставкой распределения [7].

Одноэлементными называют затраты, которые состоят из одного элемента, то есть не могут быть расчленены на составляющие: трудозатраты, отчисления, амортизация производственного оборудования и прочие затраты. Комплексные затраты, наоборот, могут быть разложены на несколько слагаемых элементов. Например, общепроизводственные затраты, которые включают в себя практически все элементы.

Деление затрат по составу включает в себя единовременные и текущие расходы. Единовременные или однократные – это однократные затраты, которые не повторяются в производственном процессе. В себестоимость производимой продукции они включаются не сразу, а по частям согласно определенной базе распределения. К примерам таких затрат можно отнести затраты на отпуск, ремонтные затраты и другие. Текущие затраты – повторяющиеся затраты с определенной периодичностью времени, например, затраты на материалы [1].

Расходы предприятия так же могут быть классифицированы по функциям управления на коммерческие, административные и производственные расходы. Коммерческие расходы называют расходами по реализации, то есть это те расходы, которые относят на реализацию продукции дебиторам и покупателям. Административные расходы – расходы, относимые на управление хозяйством в целом и связанные с основной деятельностью компании (например, затраты на амортизацию, расходы на коммунальные услуги, затраты на рекламу, канцелярские товары и др.) Производственные расходы – расходы, понесенные в связи с изготовлением производимой продукции, и учитываемые в себестоимости произведенной продукции [8].

Признак эффективности производства позволяет делить затраты компании на производительные (планируемые) и не производительные (не планируемые). Производительные затраты – затраты организации на производство продукции установленного качества при рациональной технологии и организации произ-

водства. Непроизводительными затратами являются затраты вследствие специфической неэффективной работы предприятия, такие как потери от простоев, от брака и другие [9].

Перечисленные выше виды затрат не рассматривают вопросы о контроле за ними. Чтобы классифицировать затраты по данному признаку необходимо определить всю информацию о себестоимости продукции, включая информацию о центрах ответственности. Согласно полученной управленческой информации затраты можно разделить на регулируемые и нерегулируемые. Регулируемые затраты возникают тогда, когда ответственное лицо может повлиять на уровень и объем затрат.

Нерегулируемые затраты противоположны регулируемым, так как на уровень этих затрат ответственное лицо повлиять не может. Например, администрация компании регулирует затраты по оплате труда складского отдела, а технолог упаковочного участка не сможет повлиять на них. В общем можно сказать, что все затраты компании являются регулируемыми, однако на низших уровнях управления не все затраты могут регулироваться.

По степени усредненности расходы делят на средние и общие. Средние затраты рассчитываются на одно изделие выпускаемой продукции, а общие на определенный объем производства продукции [10].

В управленческом учете оказание помощи администрации и менеджерам компании в принятии оперативных управленческих решений является главной целью, поэтому процесс рациональной классификации затрат позволяет выделить ту часть затрат, на которые может повлиять руководитель и менеджеры. Подобная классификация представлена в таблице 1.

Входящие затраты – затраты предприятия, которые имеются в наличии в определенном конкретном периоде времени, и от которых ожидается будущая экономическая выгода. Примером входящих затрат является незавершенное производство, запасы, готовая продукция и др.

Истекшие затраты – затраты предприятия, понесенные для получения прибыли, и не приносящие будущих экономических выгод. К истекшим затратам относятся – те ресурсы, которые связаны с реализацией готовой продукции [11].

Производственные затраты – это все издержки предприятия, связанные и относимые на себестоимость производимой продукции. К производственным затратам относят следующее: прямые материальные затраты; прямые трудозатраты; общепроизводственные затраты (накладные расходы).

Таблица 1

Классификация затрат предприятия для принятия управленческих решений

Затраты предприятия		
Затраты, связанные с управлением себестоимостью, а также оценкой запасов и полученной прибылью	Затраты, связанные с планированием, прогнозированием и принятием управленческих решений	Затраты, связанные с процессом регулирования и контроля
- входящие и истекшие; - производственные и внепроизводственные.	- вмененные и безвозвратные; - маргинальные и инкрементные; - принимаемые в расчет и не принимаемые; - планируемые и непланируемые.	- контролируемые и неконтролируемые; - эффективные и неэффективные; - нормируемые и ненормируемые; - затраты в пределах норм и отклонения от них.
Примечание – составлено автором		

Внепроизводственные затраты – это ресурсы предприятия, которые невозможно проинвентаризовать. От объема производства размер внепроизводственных затрат не зависит, а зависит от протяженности во времени. Поэтому их еще называют периодическими. Примеры внепроизводственных затрат: административные расходы, коммерческие расходы и другие. Внепроизводственные затраты сразу и прямо влияют на сумму прибыли, так как всегда относятся на тот период, в которых они были произведены (на месяц, квартал, год). Поэтому производственные затраты имеют характер входящих, а внепроизводственные затраты имеют характер исходящих [11].

Безвозвратные затраты – затраты предприятия прошлых периодов, то есть те издержки, которые предприятие уже понесло, и они не могут повлиять на будущие решения. При принятии управленческих решений менеджерами и руководителями компании безвозвратные затраты в расчет не принимают, однако понятия безвозвратные затраты и затраты, не принимаемые в расчет различны.

Вмененные затраты – несомненно эти затраты являются и учитываются лишь в управленческой бухгалтерии. Вмененные затраты принято еще называть альтернативными или воображаемыми. Вмененные затраты – издержки компании, которые учитывает бухгалтер при принятии управленческого решения в настоящем, но которых может и не быть в будущем. Характеристикой вмененных затрат

является возможность или жертвование некой возможностью, когда следует принять управленческий выбор, который предполагает отказ от другого [9].

Инкрементные затраты в управленческом учете принято называть приростными, инкрементными и дифференцированными. По своей сути инкрементные затраты являются дополнительными, так как возникают вследствие дополнительного изготовления партии продукции.

Предельные затраты (также в литературе можно встретить название - маргинальные или маргинальные) как и инкрементные представляют собой дополнительные расходы в расчете на единицу продукции. Таким образом, при изготовлении дополнительной продукции возникают обе категории затрат, одни в расчете на единицу (маргинальные), а другие – на весь выпуск (инкрементные).

В управленческом учете на многих предприятиях в зависимости от значимости для принятия управленческих решений затраты подразделяются на принимаемые в расчет и не принимаемые при формировании себестоимости. Затраты компании, принимаемые в расчет при принятии важных управленческих решений называют релевантными. Под релевантными затратами понимаются существенные, значимые, учитываемые, весомые, важные, уместные затраты в целях принятия будущих управленческих решений. На предприятиях часто считают, что релевантными затратами являются переменные расходы, а постоянные не всегда.

Расходы, не принимаемые в расчет называют нерелевантными или иррелевантными, так как они не могут повлиять на принимаемые решения в будущем. В основном они относятся к прошлым периодам и почти все нерелевантные затраты являются постоянными [10].

Планируемые затраты – издержки предприятия, которые оно запланировало на определенный объем выпуска продукции. Планируемые затраты в бухгалтерии составляются на основе смет, норм и нормативов.

Непланируемыми затратами являются те затраты предприятия, которые получены фактически и относятся к фактической себестоимости производимой продукции. Это дополнительные и сверхнормативные затраты, которые уже вышли за уровень плановой себестоимости продукции.

Контролируемые затраты – те издержки предприятия, которые могут быть проконтролированы и поддаются контролю ответственными лицами. Контролируемые затраты в своем понимании отличаются от регулируемых затрат, так как могут иметь целевой характер.

Неконтролируемыми затратами являются затраты предприятия, которые не возможно проконтролировать сотрудниками фирмы. Неконтролируемые затраты находятся за пределами компетенции руководства и не зависят от руководителей определенного уровня ответственности. Примерами неконтролируемых затрат являются: норма амортизации основных средств предприятия, переоценка зданий и сооружений и так далее [11].

Эффективные затраты – те затраты, которые несет фирма при производстве продукции, и от которой ожидает будущую экономическую выгоду в виде дохода и прибыли.

Неэффективные затраты – затраты предприятия при производстве продукции, в результате которых не будет получена экономическая выгода, т.е. не будет получен доход. Неэффективными затратами могут быть затраты от простоев, брака, недостачи и порчи запасов.

В целях контроля огромное значение имеет классификация затрат на нормируемые и ненормируемые. Нормированные затраты включаются в нормативную базу предприятия. Пример нормируемых затрат: запасы, затраты на труд, затраты на сырье и материалы.

Ненормируемые затраты – издержки предприятия, нормы на которые не устанавливаются. Пример ненормируемых затрат: брак продукции, простой оборудования, затраты на оплату сверхурочных работ.

Заключение. Классификация затрат в пределах норм и отклонений от них является важным критерием для осуществления результативного контроля над затратами. Затраты предприятия в пределах норм устанавливаются путем соотнесения фактических и нормативных затрат. Информацию об отклонениях от затрат позволяет получить сравнение фактических издержек с плановыми. На основании этой информации руководство предприятия может принять решения по пересмотру норм и стандартов, либо по устранению отклонений.

Следует отметить, несмотря на то, что существует множество группировок классификации затрат предприятия, не представляется возможным выделить из них какую-то одну в качестве эталонной. Схема классификации зависит, прежде всего, от назначения информации, то есть от ее направления. Поэтому направление учета затрат на производство - это сфера деятельности, которая требует целенаправленного, и систематического и обособленного учета затрат на производство продукции. Поэтому очень важно, знать различные методы классификации затрат для осуществления процесса принятия решения, но и различия требований к подходам в классификации затрат, когда информация о них собирается для оценки запасов готовой продукции или принятия какого-либо решения.

Список литературы:

- 1 Назарова В.Л., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Управленческий учет: Учебник. – Алматы: Экономика, 2004. – 308 с.
- 2 Керимов В.Э. Управленческий учет: Учебник. – 3-е изд., изм. и доп. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2004. – 460 с.
- 3 Кукукина И.Г. Управленческий учет: Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 400 с.
- 4 Волкова О.Н. Управленческий учет. – М.: Проспект, 2005. – 472 с.
- 5 Кондраков Н.П. Бухгалтерский (финансовый, управленческий) учет. – М.: Проспект, 2006. – 448 с.
- 6 Сухинина В.В. Анализ затрат и принятие управленческих решений. Учебное пособие/ В.В. Сухинина; Самар. гос. техн. ун-т., Самара, 2006. – 92с.
- 7 Корженгулова А.А. Управленческий учет 1: Учебник. – Алматы: Фортуна Полиграф», 2019, -280 с.
- 8 Безбородова Т.И. Бухгалтерский (управленческий) учет: курс лекций. – Пенза, 2010. – 110 с.
- 9 Вандер Р. Вила. Управленческий учет / Под ред. В. Палия и Р. Вандер Вила. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 480 с.
- 10 Асаул, А. Н. Управление затратами в строительстве / А.Н. Асаул, М.К. Старовойтов, Р.А. Фалтинский: под ред. д.э.н., профессора А. Н. Асаула. – СПб: ИПЭВ, 2009. – 392 с.
- 11 Жарикова Л.А. Управленческий учет: Учеб. Пособие. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2004. – 136 с.

ӨНІМНІҢ ӨЗІНДІК ҚҰНЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ШЫҒЫНДАРДЫҢ МӘНІ МЕН ОЛАРДЫҢ ЖІКТЕМЕСІ

А.А. Корженгулова

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Түйін. Қазіргі экономика жағдайында өнімнің өзіндік құны кәсіпорынның өндірістік-шаруашылық қызметінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Кәсіпорын өндірісінің өзіндік құнын басқару - бұл барлық өнімді өндіруге және жеке өнімнің өзіндік құны шығындарын қалыптастырудың, өнімнің өзіндік құнын төмендету бойынша тапсырмалардың орындалуын айқындаудың, оны азайту резервтерін анықтаудың жоспарға сай үдерісі.

Өнімнің өзіндік құнын басқару жүйесінің негізгі элементтері - болжау және жоспарлау, шығындарды нормалау, өзіндік құнды есепке алу және есептеу, талдау және бақылау болып табылады. Жалпы жиынтықта, кез-келген кәсіпорынның өндірістік нәтижелерінің тиімділігі, ең алдымен, өнімнің өзіндік құнына байланысты.

Түйін сөздер: басқару есебі, өзіндік құн, шығындар, өзіндік құнды басқару.

THE ESSENCE OF COSTS AND THEIR CLASSIFICATION FOR FORMING THE COST OF PRODUCTION

A.A. Korzhengulova

Almaty academy of economy and statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Summary. In the modern economy, the cost of production is the most important indicator of production and economic activity of the enterprise. The calculation of this indicator is necessary to assess the implementation of the plan for this indicator and its dynamics; determine the profitability of production and certain types of products; identify reserves for reducing the cost of production; determine product prices; justify decisions on the production of new products and removing obsolete ones from production. Managing the cost of production of enterprises - a systematic process of forming costs for the production of all products and the cost of individual products, monitoring the implementation of tasks to reduce the cost of production, identifying reserves for reducing it. The main elements of the cost management system are forecasting and planning, cost rationing, accounting and calculation, cost analysis and control. In General, the effectiveness of the results of production activities of any enterprise primarily depends on the cost of production.

Keyword: management accounting, cost, costs, cost management.

МРНТИ 06.35.31

УДК 311.216; 336.717.6

ОСОБЕННОСТИ ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА ТРАНСПОРТА И СВЯЗИ В ПЕРИОД ПАНДЕМИИ КОРОНОВИРУСА

А.А. Корженгулова, В.Л. Назарова, Н. Кенесбаев*

Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Аннотация. Анализ состояния и тенденции развития логистики в мировой экономике показывают, что во многом состояние логистики и управление цепями поставок (scm) являются ключевым фактором повышения потенциала конкурентоспособности предприятий. Мировой экономический кризис, связанный с пандемией коронавируса затронул логистику транспорта и связи. В этих условиях кризис наглядно продемонстрировал, насколько важным является умение компаний не только сокращать затраты, но и находить новые инновационные решения для сохранения устойчивости логистического процесса производства транспорта и связи в казахстане. В условиях пандемии коронавируса компаниям необходимо правильно оценить ситуацию и вовремя перестроиться на новые возможности интеграции и координации, как внутренних логистических бизнес-процессов, так и взаимоотношения с контрагентами в целях поставок, смогут ли они удержать свои позиции, но и добиться значительных результатов в повышении конкурентоспособности и упрочнения рыночных позиций.

Ключевые слова: логистика, логистика транспорта, логистика связи, пандемия коронавируса.

Введение. Транспорт является важнейшей ключевой отраслью экономики любого государства и торгового взаимодействия между ними и интенсивно задействован в перемещениях, системно развивается в процессе этапов эволюции и перевозки грузов и пассажиров на региональном, национальном, международном, трансграничном уровне социально экономической, хозяйственной, предпринимательской, логистической деятельности.

Транспортная логистика в период коронавируса, потерпела масштабную приостановку мировых производств, нанесло серьезный удар по мировой экономике, обслуживающие цепочки поставок сырья и готовой продукции и обеспечивающей движение товаропроизводителей экспорта и импорта. Международный союз дорожного транспорта (itu) и международная федерация работников транспорта опубликовала открытое письмо к правительствам всех стран с просьбой о поддержке транспортной отрасли в условиях распространения covid -19.

Методы. Методологической основой является сравнительный и ретроспективный анализ подходов российского внешнеполитического сообщества к постсоветскому пространству. Этот анализ позволяет выявить особенности внешнеполитических концепций на разных этапах их разработки, определить их взаимосвязи с процессами, происходящими на международной арене [1, с. 11].

Логисты, работающие в казахстане, отмечают серьезное влияние пандемии на транспортные потоки. Распространение вируса по территории европы оказывает влияние на все грузоперевозки по казахстану и снг.

Индекс физического объема по транспортной отрасли за январь-апрель 2020 года составил 89 проц. Из-за ситуации с пандемией коронавируса нового типа /covid-19/ в казахстане приостановлены пассажирские автобусные перевозки, пассажирские поезда и регулярное воздушное сообщение. Закрытие на карантин некоторых предприятий также оказывает влияние на транспорт и логистику, так как снижаются объемы поставок и заказов на перевозки.

Результаты и обсуждения. При этом объем перевозок пассажиров в казахстане снизился на 24,4 проц. И составил в январе-апреле 5,6 млрд. Человек. В январе-апреле 2019 года этот показатель составлял 7,4 млрд. Пассажиров. Грузовые перевозки в казахстане снизились на 7,1 проц., до 1,1 млрд. Тонн. В январе-апреле прошлого года они составляли 1,2 млрд. Тонн. Пассажирооборот на всех видах транспорта упал на 25,9 проц. За четыре месяца он составил 67,7 млрд. Пассажиро-километров, тогда как за аналогичный период 2019 года — 91,4 млрд. [2].

В казахстане введение ограничений из-за пандемии коронавируса больше повлияло по многим отраслям экономики. Об этом свидетельствуют данные за март и первый квартал 2020 года в целом. Однако отрасль связи на этот период не только не ушла в минус, а даже продемонстрировала рост на 17,7% больше уровня за аналогичный период прошлого года. Об этом сообщил управляющий директор центра исследований прикладной экономики аегс олжас тулеов.

В настоящий момент отрасль связи в казахстане переживает лучший период роста. Так, в первом квартале 2020 года индекс физического объема услуг связи в стране вырос до 10-11%, что является максимальным значением за последние пять лет [2].

Пандемия коронавируса серьезно повлияла на доходность предприятий воздушного транспорта. Так, за январь-апрель объем доходов составил 71,3 млрд. Тг. — сразу на 31,8% меньше, чем за аналогичный период прошлого года. Доля доходов от пассажирских перевозок сократилась за год с 97,5% до 96,9% [3].

Казахстан присоединился к соглашению о сотрудничестве по предотвращению и управлению событиями в области общественного здравоохранения в гражданской авиации (capscsa) — добровольному международному органу, созданному икао и воз для борьбы с риском передачи заболевания. На сегодняшний день специалистами capscsa обсуждаются меры по восстановлению пассажирских перевозок гражданской авиации и обеспечению безопасного выполнения полётов экипажами воздушных судов в условиях распространения covid-19

Уровень доходов предприятий воздушного транспорта от перевозки пассажиров начал существенно сокращаться ещё в марте, составив 13,8 млрд. Тг. — на 45,8% меньше, чем в марте 2019 года. А уже в апреле доход составил лишь 1,3 млрд. Тг. — сразу на 95,5% меньше, чем в апреле прошлого года.

В марте-апреле 2020 года число перевезённых пассажиров в казахстане сократилось на 70%. С 1 апреля по 1 мая текущего года было приостановлено выполнение всех регулярных внутренних рейсов. В итоге количество перевезённых воздушным транспортом пассажиров за январь-апрель 2020 года составило 1,7 млн. Человек (на 22,7% меньше, чем в прошлом году, а пассажирооборот — 3,1 млрд. Км. (сразу на 30,9% меньше, чем за аналогичный период прошлого года).

По сообщению министра национальной экономики, авиакомпаниям и аэропортам предоставлены дополнительные меры поддержки, такие как, например, освобождение авиакомпаний от уплаты НДС на импорт запасных частей к самолётам.

Аэропортам предоставлено освобождение от земельного налога и платы за пользование землёй. Техобслуживание и другие услуги в сфере авиации также будут освобождены от НДС за нерезидента до конца года.

Логисты, работающие в Казахстане, отмечают серьезное влияние пандемии на транспортные потоки. «Распространение вируса по территории Европы оказывает влияние на все грузопотоки, — говорят в Kuehne + Nagel. — Несмотря на то, что все наши европейские объекты и офисы продолжают работать, ожидаются перебои с поставками в связи с усиленными мерами безопасности на границах некоторых стран». Из-за экономических последствий эпидемии снижается импорт товаров из стран Евросоюза и, наоборот, экспорт из Казахстана. Как следствие, меняются логистические цепи международных перевозок.

На данный момент, основной проблемой для цепей поставок товаров не первой необходимости является значительное снижение спроса и покупательной способности. Причины очевидны: массовое закрытие торговых точек, рост курса доллара, изоляция населения, а также состояние страха и неопределённости у людей.

Вторая важная проблема — это ограничения, наложенные на работу производств. Многие фабрики и заводы по всему миру закрыты на карантин — перевозить становится нечего и некому.

Вышеизложенные проблемы необходимо решить, разработав правила в условиях карантина для представителей логистического рынка.

Заключение. Для выхода экономического кризиса связанного с Пандемией коронавируса, необходимо снижение суммарных затрат на производство, доставку товаров и сырья, а также обслуживание потребителей. Многие фабрики и заводы по всему миру закрыты на карантин-перевозить становится нечего и некому. Одной из главных факторов риска развития бизнеса в России и Казахстана является волатильность курса валют, которая оказывает негативное влияние на участников внешнеэкономической деятельности и влечет за собой риски изменения денежных потоков, изменение показателей финансовой отчетности [4]. Особенность логистики процесса транспорта и связи в период пандемии- это многоэтапный и сложный процесс. Именно поэтому, если компания сталкивается с необходимостью выполнения работы данного вида, рекомендуется сотрудничать с теми компаниями, которые зарекомендовали себя с положительной стороны и имеют много отзывов от клиентов.

Список использованной литературы:

1 А.А.Корженгулова., Л.Шкварья, М.Меланьина « The EU-Russia conceptual interaction in the Eurasian space in the context of western sanctions». ISSN 1403-7068 (Print) ISSN 2002-3847 Журнал №1, «Central asia and the Caucasus», стр. 7-14, №1, 2017 г. Scopus Q3

2 stat.gov.kz

3 economy.gov.kz

4 А.А. Корженгулова, А.Ж. Шакбутова, О.В. Коскина, Г.Т. Абдрахманова, К.С.Мадиева. «Risk analysis and Hedging of Financial instruments», ISSN –L 1843-6110 (Print) ISSN 2393-5162 JAES Journal of Applied Economic Sciences Volume XIII Issue 6(60) Fall 2018. p.1588-1597 Scopus Q3

КОРОНАВИРУСТЫҚ ПАНДЕМИЯ КЕЗІНДЕГІ КӨЛКІТІК ЖӘНЕ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ЛОГИСТИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.А. Корженгулова, В.Л. Назарова, Н. Кенесбаев*

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Түйін. Әлемдік экономикадағы логистиканың жай-күйі мен даму тенденциясын талдау көрсеткендей, логистика мен жабдықтау тізбегін басқару жағдайы (SCM) кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторы болып табылады.

Коронавирустық пандемиямен байланысты әлемдік экономикалық дағдарыс көлік логистикасы мен коммуникацияларға әсер етті. Бұл жағдайда дағдарыс компаниялардың шығындарды азайтып қана қоймай, сонымен қатар Қазақстандағы көлік пен коммуникацияның логистикалық процесінің тұрақтылығын сақтау үшін жаңа инновациялық шешімдерді табудың қаниалықты маңызды екенін нақты көрсетті.

Коронавирустық пандемия жағдайында компаниялар жағдайды дұрыс бағалап, ішкі логистикалық бизнес-процестерді және жеткізушілермен қарым-қатынасты үйлестірудің жаңа мүмкіндіктеріне уақытында бейімделуі керек, олар өз позицияларын сақтап, сонымен бірге бәсекеге қабілеттілікті арттыруда айтарлықтай нәтижелерге нарықтық позицияларды нығайтып қол жеткізулері тиіс.

Түйінді сөздер: логистика, көлік логистикасы, байланыс логистикасы, коронавирустық пандемия

FEATURES OF THE LOGISTICS PROCESS OF TRANSPORT AND COMMUNICATION DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC

A.A. Korzhengulova*, V.L.Nazarova, N.Kenesbayev

Almaty academy of economy and statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Summary. Analysis of the state and trends of logistics development in the world economy shows that in many respects the state of logistics and supply chain management (SCM) is a key factor in increasing the potential of enterprises' competitiveness. The global economic crisis associated with the coronavirus pandemic affected transport logistics and communications. In these circumstances, the crisis has clearly demonstrated how important it is for companies not only to reduce costs, but also to find new innovative solutions to maintain the stability of the logistics process of transport and communication production in Kazakhstan. In the context of the coronavirus pandemic, companies need to correctly assess the situation and adjust to new opportunities for integration and coordination, both internal logistics business processes and relationships with contractors for deliveries, whether they can maintain their positions, but also achieve significant results in increasing competitiveness and strengthening market positions.

Key words: logistics, transport logistics, communication logistics, coronavirus pandemic.

МРНТИ 06.35.51

УДК 657.1.012.1

ТИІМДІ БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУДА СЫЗЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

K.C. Мадиева, А.И. Ныйканбаева, Г.Т. Хасенова, И.С.Нуржанова*

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,

Қарағанды қ., Қазақстан

email: nismakate-88-89@mail.ru

Аңдатпа. Қазіргі экономика адам-машиналық жүйелермен іске асырылатын әр түрлі қиындатылған, жүйелендірілген жаңа технологиялық үрдістердің пайда болуымен сипатталады. Осының негізінде экономика саласында басқару шешімдерін дайындау мен қабылдау өзекті және өте қиын мәселе болып табылады. Әрдайым өндірісте аса маңызды орын алатын технологиялық тапсырмалардың деңгейі жоғарылауда, онымен бірге ұйымдастыру құрылымдары да өзгертіліп қиындатылуда.

Қазіргі таңда басқару шешімдерінің тиімділігін қабылдауда көптеген әдістер қолданылады. Көп кәсіпорындар сол әдістердің бірі сызықтық бағдарламалау жүйесінің әдістеріне жүгінеді. Сызықтық бағдарламалаудың әдістері жеңілдігімен және бейнеленуімен ерекшеленеді. Мақала жазылу барысында шешім қабылдаумен байланысты маңызды тапсырмаларды орындау кезінде сызықтық бағдарламалаудың әдістерінің қолданылуы өте тиімді екендігін дәлелдеу мақсат етіліп, қазіргі кезде тәжірибеде кең түрде қолданылатыны кәсіпорын мысалы негізінде көрсетілді.

Мақалада сызықтық бағдарламалаудың 3 әдісі (математикалық, графикалық, симплекс) салыстырылып, кәсіпорын мысалында тиімді әдісі анықталады.

Түйінді сөздер: сызықтық бағдарламалау, басқару шешімдері, математикалық әдес, графикалық әдіс, симплекс әдіс

Кіріспе. Басқару шешімдерін қабылдауда сызықтық бағдарламалау әдістері аса маңызды орынға ие. Сызықтық бағдарламалау – бұл белгісіздеріне сызықтық шектеулер келтірілген сызықтық функцияның аз және көп мәндерін анықтау мен зерттеу әдістері туралы ғылым. Бұл әдістер оңтайландыру мәселелерін шешу үшін қолданылады. Сызықтық бағдарламалаудың моделі шектеулі ресурстарды бөлудің оңтайлы әдісін анықтау үшін және әдетте өндірістік мәселелерді шешу үшін қолданылады.

Бизнес саласында бұл әдіс келесі салаларда қолданылуы мүмкін:

- пайданы өсіру үшін өндірісті жоспарлау;
- шығындарды азайту үшін шектеулерді анықтау;
- табысты жоғарлату мақсатында инвестициялар портфелін таңдау;

- қашықтықтарды қысқарту мақсатында тауарлар тасымалын оңтайландыру;
- жұмыстың тиімділігін максималды түрде арттыру мақсатында қызметкерлерді бөлу;
- уақытты үнемдеу мақсатында тиімді жұмыс уақытын құру.

Алғаш рет сызықтық бағдарламалаудың алғашқы бастамалары атақты Кеңестік математик Л.В. Канторовичпен құрылған, бұл еңбегі үшін оған экономика бойынша Нобель сыйлығы тағайындалған [1].

Әдіснама. Сызықтық бағдарламалау қойылатын тапсырманы немесе мәселенің шешімін табу барысында математикалық модельдің құрылуын көздейді. Модель графикалық түрде немесе электрондық кестелермен жұмыс істеуге арналған бағдарлама Microsoft Office Excel сияқты арнайы компьютерлік бағдарламалардың көмегімен құрылады.

Математикалық модель – сызықтық бағдарламалаудың ең қиын бөлімі болып саналады. Бұл әдіс қарастырылып отырған тапсырманың ауыспалылардың жүйесіне, теңдеулер мен теңсіздіктердің – үрдістерге ауысуын талап етеді, соңында модельді құрушының түйсігі, қабілетіне және шеберлігіне тәуелді болады [2].

Нәтижелер мен талқылау. Мақаланы жазу барысында сызықтық бағдарламалаудың басты 3 әдісі, математикалық, графиктік, симплекстік әдістері «Ритм» ЖШС жиһаз жасаумен айналысатын кәсіпорын мысалында талданып, әр әдістің айырмашылықтары көрсетіліп, талданып отырған кәсіпорын үшін тиімді әдіс анықталды.

«Ритм» ЖШС кәсіпорынының басшысы келесі айда 2 жаңа өнім (А және В) дайындауды жоспарлап отыр, олар бойынша орташа маржиналды пайда 2500 мың теңге және 3500 мың теңге құрайды. 2 өнімді дайындау үшін машиналық өңдеу, қорлар мен еңбек шығындары 1-кестеде көрсетілгендей мәліметтерді қажет етеді.

Кесте 1

Ресурстарды қолдану мен ұсыну

Ресурс атауы	Өнім бірлігіне ресурстар қолданысы		Келесі айға жоспарланған ресурстар көлемі
	А	В	
Машиналық өңдеу сағаттары	3	10	330
Қорлар бірлігі	16	4	400
Еңбек шығындарының бірлігі	6	6	240

Ескерту: Кәсіпорын мысалы негізінде құрылған

А өнімінің 1 бірлігін жасау үшін машиналық өңдеудің 3 сағаты, қорлардың 16 бірлігі және еңбек шығынының 6 бірлігі қажет болса, В өнімінің 1 бірлігі үшін сәйкесінше аталған шығындардың 10 сағаты, 4 бірлігі және 6 бірлігі қажет. Кәсіпорын басшысы келесі айда өндірісті машиналық өңдеудің 330 сағатымен, қорлардың 400 бірлігімен және еңбек шығынының 240 бірлігімен қамтамасыз ете алатындығын көздейді. Өндірістік үрдістің технологиясы келесідей: әр айда В өнімін 12 бірліктен кем емес көлемінде дайындау қажет.

Кәсіпорын басшысының келесі айда маржиналды пайданы максималдау үшін А және В өнімдерінің қанша бірлігін өндіруі қажет екендігін анықтау үшін жоғарыда аталған сызықтық бағдарламалаудың әдістерін қолданып, модельдерді құрып көрелік.

Сызықтық модель 4 кезеңде құрылуы мүмкін.

1 - кезең. Ауыспалыларды анықтау.

Максималды немесе минималды күйге жеткізетін (мысалы, пайда, табыс, шығын), яғни оңтайландыратын мақсаттық ауыспалы бар. Кәсіпорын басшысы маржиналды пайданы жоғарлатуды көздейді, яғни мақсаттық ауыспалы келесідей күйде сипатталады: Z = маржиналды пайданың сомасы (А және В өнімдерін өндіру нәтижесінде келесі айда алынған пайда сомасы -теңгемен). Мақсаттық функцияның тиімді көлемін алу үшін анықтау үшін (x_1 , x_2 , x_3 және т.б.) белгісіз айнымалылар реті болады, олардың қосындысы біздің жағдайымызда маржиналды пайданың сомасын береді. Бұл маржиналды пайда А және В өнімдерінің өндірілген санына байланысты болады. Бұл мәндердің көлемдерін есептеу керек, сондықтан олар модельде анықтаушы айнымалылар болып табылады. Сонымен, олар келесідей белгіленеді:

- x_1 – келесі айда өндірілетін А өнімінің бірлігінің саны;

- x_2 - келесі айда өндірілетін В өнімінің бірлігінің саны.

Барлық ауыспалылардың көлемін нақты анықтаған жөн; ауыспалыларға қатысты бірліктер өлшеміне және уақыт кезеңіне аса көңіл аударған жөн.

2 - кезең. Мақсаттық функцияны құру.

Мақсаттық функция – бұл максималды немесе минималды түрге келтірілетін сызықтық теңдеу. Ол анықталатын ауыспалылар арқылы көрсетілген, яғни x_1 , x_2 түрінде бейнеленген Z мақсаттық ауыспалымен сызықтық теңдеу түрінде көрсетіледі.

Біздің зерттеп отырған кәсіпорнымыз бойынша әрбір дайындалған А өнімі 2500 мың теңге

маржиналды пайда көрсетсе, ал А өнімінің x_1 бірлігін дайындағанда маржиналды пайда 2500 x_1 -ді құрайды. Сәйкесінше, В өнімінің x_2 бірлігін дайындауда маржиналды пайда 3500 x_2 -ні құрайды.

Осылайша, А өнімінің x_1 бірлігі мен В өнімінің x_2 бірлігін өндіруден алынған келесі айдағы маржиналды пайда, яғни мақсаттық ауыспалы Z келесідей бейнеленеді:

$$Z = 2500x_1 + 3500x_2$$

Кәсіпорын басшысы осы көрсеткішті максималды деңгейге жеткізуге тырысады. Осылайша, біздің модельдің мақсаттық функциясы:

$$Z = 2500x_1 + 3500x_2 \rightarrow \max$$

3-кезең. Шектеулерді анықтау.

Шектеулер – бұл анықталатын ауыспалылардың көлемін шектейтін, сызықтық теңдеулер мен теңсіздіктердің жүйесі. Олар математикалық тұрғыда ресурстардың жеткіліктілігін, технологиялық факторларды, маркетинг және басқа да шарттарын бейнедейді. Шектеулер 3 түрде болуы мүмкін:

1. кіші немесе тең ($\leq$)
2. үлкен немесе тең ($\geq$)
3. тең ($=$)

Біздің кәсіпорын бойынша А және В өнімдерін өндіру үшін машиналық өңдеу уақыты, қорлар мен еңбек шығындары қажет және бұл ресурстардың қолжетімдігі шектеулі. Өндірістік үрдісте қажет ресурстар саны қолда бар санынан аспайды шартымен 2 өнімнің өндіру көлемі (яғни x_1 және x_2 мәндері) шектеулі деп алынады. Машиналық өңдеу уақыты бойынша жағдайды қарастырсақ, А өнімінің әрбір 1 бірлігін жасау 3 машиналық өңдеу сағатын талап етеді, ал егер x_1 бірлік өндірілсе, онда осы ресурстың $3x_1$ сағаты жұмсалады. В өнімінің әрбір 1 бірлігін жасау 10 машиналық өңдеу сағатын талап етеді, сәкесінше егер x_2 бірлік өндірілсе, онда осы ресурстың $10x_2$ сағаты жұмсалады.

Осылайша, А және В өнімдерінің өндірісі үшін қажетті x_1 және x_2 бірліктерінің жалпы машиналық өңдеу сағат көлемі $3x_1 + 10x_2$ құрайды. Машиналық өңдеу уақытының жалпы мәні 330 сағаттан көп болмауы тиіс. Математикалық түрде бұл келесідей жазылады:

$$3x_1 + 10x_2 \leq 330$$

Дәл осылайша қорлар мен еңбек шығындарына келесідей 2 шектеулерді жазуға мүмкіндік береді:

$$16x_1 + 4x_2 \leq 400$$

$$6x_1 + 6x_2 \leq 240$$

Және де тағы да ескеретін жайт, В өнімінің бірлігінің 12-ден кем емес өнімі дайындалуы тиіс:

$$x_2 \geq 12$$

4 - кезең. Теріс емес шарттардың жазылуы.

Анықталушы ауыспалылар теріс сандар болмауы тиіс, оларды келесідей түрде теңсіздіктер түрінде жазу қажет: $x_1 \geq 0$ және $x_2 \geq 0$. Біздің кәсіпорын бойынша екінші шарт шығынды блып табылады, себебі жоғарыда $x_2 \geq 12$ шарты анықталды.

Кәсіпорынның өндірісілік есебі үшін сызықтық бағдарламалаудың толық моделі келесідей түрде жазылады:

$$Z = 2500x_1 + 3500x_2 \rightarrow \max$$

Келесі шарттар негізінде:

$$\begin{cases} 3x_1 + 10x_2 \leq 330 \\ 16x_1 + 4x_2 \leq 400 \\ 6x_1 + 6x_2 \leq 240 \\ x_1 \geq 0 \\ x_2 \geq 12 \end{cases}$$

4 кезең негізінде «Ритм» ЖШС кәсіпорыны үшін сызықтық бағдарламалаудың толық моделі математикалық әдіс арқылы жоғарыдағы түрде бейнеленді [2].

Сызықтық бағдарламалаудың келесі әдісі бұл графикалық әдіс. Келесі кезекте «Ритм» ЖШС кәсіпорыны мысалы негізінде графикалық әдістің жүйесін қарастырып көрейік. Бұл әдіс тек 2 анықталушы ауыспалылары бар тапсырмалар үшін арналған. Жоғарыда құрастырылған, математикалық модель осы әдісті бейнелеп көрсетуге негіз болады. Графиктегі осьтер 2 анықталушы ауыспалыларды бейнелейді.

Графиктің басты мақсаты қандай ауыспалы қай осьте бейнеленгенде емес, маңыздысы соңында көрсетілімді диаграмманы құру болып табалады. Ескеретін жайт 2 ауыспалы да теріс емес болғандықтан, графиктің тек 1-ші квадранты сызылып көрсетіледі.

Кесте 2

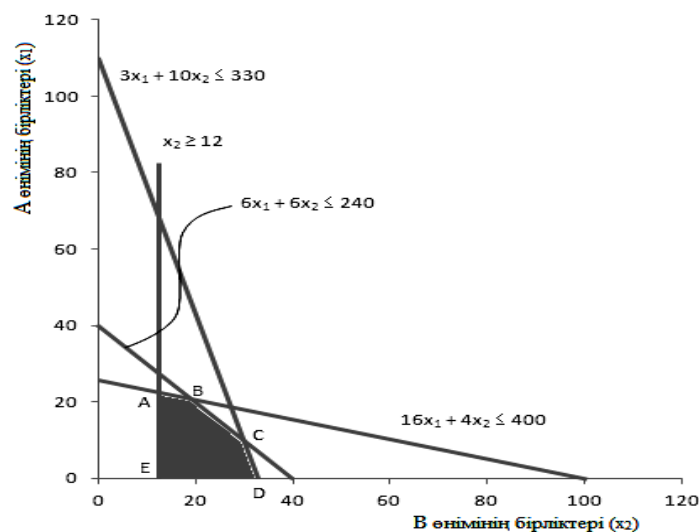
Басқа да шектеулер үшін x_1 және x_2 осьтерімен қиылысатын нүктелер

РҰҚСАТ ЕТІЛГЕН МӘНДЕР ОБЛЫСЫ	РҰҚСАТ ЕТІЛГЕН МӘНДЕР ШЕКАРАСЫ	X_1 ОСІМЕН ҚИЫЛЫСУ	X_2 ОСІМЕН ҚИЫЛЫСУ
$3x_1 + 10x_2 \leq 330$	$3x_1 + 10x_2 = 330$	$x_1 = 110, x_2 = 0$	$x_1 = 0, x_2 = 33$
$16x_1 + 4x_2 \leq 400$	$16x_1 + 4x_2 = 400$	$x_1 = 25, x_2 = 0$	$x_1 = 0, x_2 = 110$
$6x_1 + 6x_2 \leq 240$	$6x_1 + 6x_2 = 240$	$x_1 = 40, x_2 = 0$	$x_1 = 0, x_2 = 40$
$x_2 \geq 12$	$x_2 = 12$	ҚИЫЛЫСПАЙДЫ, X_1 ОСІНЕ ПАРАЛЛЕЛЬ ОРНАЛАСАДЫ	$x_1 = 0, x_2 = 12$

Ескерту: есеп мәліметтері негізінде құрылған

Кәсіпорынның мысалы негізінде, бірінші шектеуді қарастырып көрейік: $3x_1 + 10x_2 \leq 330$. Бұл теңсіздік графикте тік сызылған сызбаның астындағы бөлігін бейнелейді: $3x_1 + 10x_2 = 330$. Бұл тік сызық x_1 осін $x_2=0$ мәні кезінде қиып өтеді, яғни теңдеу келесідей бейнеленеді: $3x_1 + 10x_2 = 330$, ал оның шешімі $x_1 = \frac{330}{3} = 110$. 2-кестеде осындай түрде басқа да шектеулер үшін x_1 және x_2 осьтерімен қиылысатын нүктелерді анықтаймыз.

Таңдалған үшбұрыш шегінде немесе шекарасындағы қайсыбір нүкте осы шектеуге сәйкес келетін болады. Бұндай нүктелер рұқсат етілген, ал үшбұрыш шегінен тыс нүктелер рұқсат етілмеген болып аталады. Сәйкесінше аталған шектеулерді графикте бейнелеп көрсетеміз (1-сурет).

Сурет 1. - Толық модель үшін рұқсат етілген мәндер (шешімдер) аумағы

ABCDE аумағының ішінде немесе сыртында орналасқан x_1 және x_2 мәндері модельдің барлық шектеулеріне сәйкес келіп отырады. Бұндай аумақ рұқсат етілген шешімдер шегі деп аталады. Келесі кезеңде рұқсат етілген мәндер аумағында Z мәнін максималдайтын x_1 және x_2 мәндерін анықтау қажет. Ол үшін мақсаттық функцияның $Z = 2500x_1 + 3500x_2$ теңдеуіндегі x_1 және x_2 алдындағы коэффициенттерді графикте көрсетілген диапазондарға түсетін мән болатындай бірдей сомаға бөлеміз (немесе көбейтеміз).

Біздің жағдайымызда бұл диапазон 0-ден 120-ға дейінгі аумақты құрайды, сондықтан коэффициенттерді 100 (немесе 50) бөлуге болады: $Z = 25x_1 + 35x_2$ осыдан кейін Z мәнін x_1 және x_2 алдындағы коэффициенттердің көбейтіндісі ретінде көрсетеміз ($25 \cdot 35 = 875$):

$$25x_1 + 35x_2 = 875$$

Соңында сызықтың x_1 және x_2 осьтерінің қиылысу нүктелерін анықтаймыз (Кесте 3).

Кесте 3

Сызықтың x_1 және x_2 осьтерінің қиылысу нүктелері

Мақсаттық функция теңдеуі	x_1 осімен қиылысу	x_2 осімен қиылысу
$25x_1 + 35x_2 = 875$	$x_1 = 35, x_2 = 0$	$x_1 = 0, x_2 = 25$
Ескерту: Есеп мәліметтері негізінде құрылған		

Келесідей қорытынды жасауға болады: тиімді шешім шешім қабылдау аумағының шекті нүктелерінің бірінде орналасады. Қайсысында екені, мақсаттық функцияның иілу бұрышынан және максималдау немесе минималдау шешімдерінің қайсыбірінің таңдалуына байланысты болады. Осылайша, мақсаттық функция сызығын сызу міндетті емес, негізі қажет болатыны, бұл x_1 және x_2 мәндерін диаграмманың шекті нүктелерінде қарастыру арқылы немесе сәйкес теңдеулер жүйесін шешу арқылы анықтау.

Осыдан кейін анықталған x_1 және x_2 мәндері мақсаттық функцияға орналастырылып қажетті Z көлемі анықталады.

Тиімді шешім ретінде қабылданатыны, максималдау шартын орындауда Z мәнінің максималды мәнін және минималдау шартын орындауда Z мәнінің минималды мәнін анықтау шешімі алынады.

«Ритм» ЖШС кәсіпорыны үшін C нүктесіндегі x_1 және x_2 мәндерін анықтайтын болсақ, келесіні байқаймыз: C нүктесі

$$\begin{cases} 3x_1 + 10x_2 = 330 \\ 6x_1 + 6x_2 = 240 \end{cases}$$

сызықтарының қиылысында орналасқанын көреміз. Бұл теңдеулер жүйесін шешу келесіні көрсетеді: $x_1 = 10, x_2 = 30$.

Рұқсат етілген шешімдердің барлық нүктелері үшін есептеулер нәтижесі келесі 4 - кестеде көрсетілген.

Кесте 4

Рұқсат етілген шешімдердің барлық нүктелері үшін есептеулер

Нүктелер	x_1 мәні	x_2 мәні	$Z = 2500x_1 + 3500x_2$
A	22	12	97000
B	20	20	120000
C	10	30	130000
D	0	33	115000
E	0	12	42000
Ескерту: Есеп мәліметтері негізінде құрылған			

Осылайша, «Ритм» ЖШС кәсіпорыны үшін келесі айға А өнімінің 10 бірлігін және В өнімінің 30 бірлігін өндіруді жоспарлауы тиіс, ол оған өз алдына 130000 мың теңге көлемінде маржиналды пайда алуға мүмкіндік береді.

Бұл шешім сызықтық бағдарламалаудың математикалық және графикалық моделін құру арқылы анықталды. Алайда қазіргі цифровизация уақытында сызықтық бағдарламалаудың модельдерін әр түрлі компьютерлік бағдарламалардың көмегімен құруға болады. Сол әдістің бірі – симплекс әдіс. Бұл әдіс 1951 жылы американдық ғалым Данциг Г. ұсынылған. Әдістің негізгі ойы «дөңес» көп қырлы шектеулерді жоғары қарай жылжытудан тұрады, бұл ретте әрбір қадамда мақсатты функцияның мәні максималды және тиімдіге қол жеткізгенге дейін жақсарады [3].

Осы әдісті «Ритм» ЖШС мысалының негізінде қарастырып көрсек. Ол үшін Microsoft Office Excel бағдарламасын қолданамыз.

«Ритм» ЖШС бойынша басшылықтың кәсіпорынның келесі айда алуы тиіс маржиналды пайдасы бойынша берілгендерді негізге ала отырып, Microsoft Office Excel бағдарламасында келесідей кестені құра отырып қажет командалардың көмегімен 5 минуттан көп емес уақыт ішінде тиімді шешімді анықтауға мүмкіндік береді. (2 - сурет).

	A	B	C	D	E	F
1	Ауыспалылар	x1	x2	Сол жақ	Белгі	Оң жақ
2	Машиналық өңдеу уақытының бірлігі	3	10	330	≤	330
3	Қорлар бірлігі	16	4	280	≤	400
4	Еңбек шығыны бірлігі	6	6	240	≤	240
5	Мақсаттық функцияның коэффициенттері	2500	3500			
6	Тиімді шешім	10	30		Fmax=	130000

Сурет 2. «Ритм» ЖШС бойынша берілгендер

Байқағанымыздай шешіміміз математикалық әдіс пен графикалық әдісте бейнелеген және есептеген тиімді шешіммен бірдей.

Қорытынды. Бұдан шығатын қорытынды, сызықтық бағдарламалаудың барлық әдістері дерлік ғылымның әр саласында өз бетінше қолданысқа да, сұранысқа да ие. Алайда кәсіпорындар үшін цифровизация заманында және де қандай да бір тиімді басқару шешімдерін қабылдау үшін, сонымен қатар уақытты үнемдеу мақсатында бухгалтерлер мен басқару шешімдерін қабылдаумен айналысатын мамандар үшін аталған әдістердің тиімдісі симплекс әдіс болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Трофимова Л.А. Методы принятия управленческих решений: учебник и практикум для академического бакалавриата / Л. А. Трофимова, В. В. Трофимов. — М.: Издательство Юрайт, 2015. — 335 с.

2 Багузин С. В. Решение оптимизационных задач управления методом линейного программирования. «Путь воина» baguzin.ru/wp/reshenie-optimizatsionnyh-zadach... 12.05.2012

3 ГАСС С. ПУТЕШЕСТВИЕ В СТРАНУ ЛИНЕЙНОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ / ПЕР. С АНГЛ. - М.: МИР, 1973. - 176 С.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ЛИНЕЙНОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ ПРИ ПРИНЯТИИ ЭФФЕКТИВНЫХ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

К.С. Мадиева, А.И. Ныйканбаева, Г.Т. Хасенова, И.С. Нуржанова*

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,

г. Караганды, Казахстан

email: nismakate-88-89@mail.ru

Резюме. Современная экономика характеризуется появлением различных усложненных, систематизированных новых технологических процессов, реализуемых человеко-машинными системами. На этой основе подготовка и принятие управленческих решений в сфере экономики является актуальной и очень сложной проблемой. Постоянно повышается уровень технологических заданий, которые занимают важное место в производстве, вместе с ним изменяются и усугубляются организационные структуры.

В настоящее время используется множество методов в принятии управленческих решений. Многие предприятия обращаются к методам системы линейного программирования. Методы линейного программирования отличаются легкостью и наглядностью. В ходе написания статьи было отмечено, что применение методов линейного программирования при выполнении важных задач, связанных с принятием решений, является весьма эффективным, на примере предприятия, что в настоящее время широко применяется на практике.

В статье сравниваются 3 метода линейного программирования (математические, графические, симплекс), на примере предприятия определяется эффективный способ.

Ключевые слова: линейное программирование, управленческие решения, математические методы, графический метод, симплексный метод

APPLICATION OF LINEAR PROGRAMMING METHODS IN MAKING EFFECTIVE MANAGEMENT DECISIONS

K.S.Madiyeva, A.I.Nyikanbayeva, G.T.Khasenova, I.S.Nurzhanova*

Karaganda economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

email: nismakate-88-89@mail.ru

Summary. The modern economy is characterized by the emergence of various complicated, systematized new technological processes implemented by human-machine systems. On this basis, the preparation and adoption of management decisions in the economy is an urgent and very difficult problem. The level of technological tasks, which occupy an important place in production, constantly increases, along with it organizational structures change and worsen.

Currently, many methods are used in management decision-making. Многие предприятия обращаются к методам системы линейного программирования. Linear programming methods are easy and intuitive. In the course of writing the article, it was noted that the use of linear programming methods in the performance of important tasks related to decision-making is very effective, on the example of the enterprise, which is now widely used in practice.

The article compares 3 methods of linear programming (mathematical, graphical, simplex), on the example of the enterprise is determined by the effective method.

Key words: linear programming, management decisions, mathematical methods, graphic method, simplex method

МРНТИ 06.35.31.
УДК 336.14

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ЖӘНЕ ҚАРЖЫЛЫҚ БАҚЫЛАУ МЕН ҚАРЖЫЛЫҚ АУДИТТІ ЖҮРГІЗУДІҢ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ

Г.К. Нурғалиева, У.К. Джакишева, Ж.З. Оралбаева*

ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, г. Алматы, Казахстан

e-mail: zolota08@mail.ru

Түйін. Мақалада еліміздегі мемлекеттік аудиттің, мемлекеттік қаржылық бақылаудың түсініктері, айырмашылықтары қарастырылған. ҚР экономикасының дамуында әлеуметтік-экономикалық жүйелерге түрлі мемлекеттік механизмдердің, мемлекеттік қаржылық бақылаудың қажеттілігі күн санап артуда. Қазақстанда мемлекеттік аудитті енгізу мақсаты - халықаралық стандарттарға және қағидаларына сәйкес заңдық және әдістемелік негізін құру, мемлекеттік қаржылық бақылаудың заңдық және әдістемелік негізін жетілдіру. Мемлекеттік аудиттің және мемлекеттік қаржылық бақылаудың негізгі қағидалары: тәуелсіздік, объективтілік, кәсіби құзыреттілік, құпиялылық, дәйектілік, ашықтық, жариялылық, аудит пен бақылау нәтижелерін өзара тану.

Мемлекеттік қаржылық бақылау заң бұзушылықтарды анықтау және әкімшілік іс қозғау, залалды қалпына келтіруге (жоюға) мәжбүрлеу, тәртіптік жауапкершілікке тарту, іс жүргізу шешімдерін қабылдау үшін материалдарды құқық қорғау органдарына беру шараларын қолдануға бағытталған. Мемлекеттік аудиттің ең басты нәтижесі - экономикалық саясаттың дұрыс жүзеге асуы мен мемлекеттік аудит объектілерінің, атап айтқанда, мемлекеттік органдар мен мемлекеттік мекемелердің, квазимемлекеттік сектордың бюджет қаражатын тиімді, мақсатқа сай пайдалануын қамтамасыз ету.

Түйінді сөздер: мемлекеттік аудит, есеп комитеті, тексеру комиссиялары, мемлекеттік қаржылық бақылау, квазимемлекеттік сектор, бюджет қаражаты, мемлекеттік органдар, ішкі аудиторлық қызмет, ведомстволық бағыныштылық.

Кіріспе. Елімізде аудит мемлекетіміз тәуелсіздік алғаннан кейін барып дами бастады және бұрындары көптеген сұрақтар тудыратын аудит сөзі бүгінгі таңда ешкімге де таңсық емес. Қазіргі кезде кең таралған аудит түрлеріне өндірістік, экологиялық, қаржылық т.б. жатады.

«Мемлекеттік аудит» термині біздің елімізде соңғы жылдары кеңінен қолданыс таба бастады, сондықтан оны көптеген адамдар бюджеттегі ақша қаражаттарын мемлекеттік бақылауға арналған аудит түрі деп түсінеді.

Қаржылық бақылаудың жоғарғы органдарының халықаралық ұйымы (ИНТОСАИ) өз құрамына 180-нен астам мемлекетті қамтиды. Осы елдердің құрамына 2000 жылдың мамыр айында мемлекеттік аудитті жүзеге асыратын Қазақстан Республикасының Есеп комитеті мүше болып кірді. ҚР есеп комитеті тікелей ҚР президентіне бағынышты, мемлекеттік жоғарғы қаржылық бақылау органы. Есеп комитеті сыртқы және республикалық бюджеттің атқарылуын, гранттардың пайдаланылуын, мемлекеттің мал мүлкін, мемлекеттік кепілдендірілген активтерді, мемлекеттік кәсіпорындар сатқан тауар қаржысын бақылап баға береді [1].

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында ғылыми мақаланың мазмұнын ашу үшін жүйелі көзқарас, салыстырмалы талдау, бақылау, топтастыру әдістері қолданылды.

Аудиттің анықтамасы Қазақстан Республикасы «Аудиторлық қызмет туралы» заңында: «Аудит – заңды тұлғалардың қаржылық қорытынды есебіне оның дұрыстығы мен әділдігі туралы тәуелсіз пікір білдіру мақсатында, заңмен белгіленген талаптарға сай тексеру жүргізу» деп көрсетілген [2].

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» (2015 жыл 12 қарашадағы №392-V) Заңында «мемлекеттік аудит» терминіне мынадай анықтама берілген: «Мемлекеттік аудит – бюджет қаражатын, мемлекет пен квазимемлекеттік сектор субъектілерінің активтерін, байланысты гранттарды, мемлекеттік және мемлекет кепілдік берген қарыздарды, сондай-ақ мемлекет кепілгерлігімен, оның ішінде бюджетті атқаруға байланысты тәуекелдерді басқару жүйесіне негізделген басқа қызмет кезінде тартылатын қарыздарды басқару және пайдалану тиімділігін талдау, бағалау және тексеру» [3]. Алайда бұл нормативтік құжат «аудит» пен «бақылау» терминдерінің ара-жігін ажыратпайды. Көптеген адамдар мемлекеттік аудиттің кәдімгі аудиттен ерекшелігін, жалпы алғанда мемлекеттік аудиттің не екенін біле бермейді. Сондықтан төмендегі кестеде «дәстүрлі түсініктегі аудит» пен «мемлекеттік аудит» айырмашылықтары көрсетілген.

Нәтижелер мен талқылау. Қаржылық аудит – мемлекеттік аудит объектісі қаржылық есептілігінің, бухгалтерлік есептің және қаржылық жағдайының анықтығын, негізділігін бағалау.

Тиімділік аудиті - мемлекеттік аудит объектісінің қызметін тиімділік, үнемділік, өнімділік және нәтижелік нысанында бағалау және талдау;

Сәйкестік аудиті - мемлекеттік аудит объектісінің ҚР заңнамасының нормаларының сақталуын бағалау [4].

1-кесте

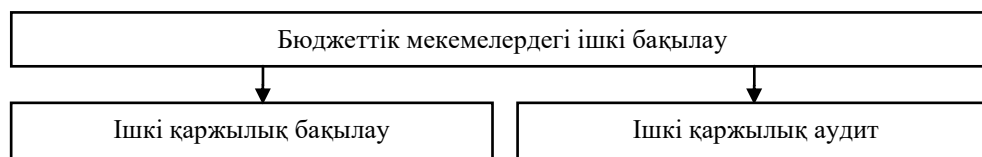
«Дәстүрлі түсініктегі аудит» пен «мемлекеттік аудиттің» салыстырмалы мінездемесі

Параметрлері	Мемлекеттік аудит	Аудит
Нормативтік-құқықтық база	Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы ҚР 2015 жыл 12 қарашадағы №392-V ҚРЗ Заңы	Аудиторлық қызмет туралы ҚР 1998 жыл 20 қарашадағы №304 Заңы, Аудитордың кәсіби этика кодексі
Мақсаты	Мемлекеттік қаражаттарды пайдаланудың мақсаттылығы мен эффективтілігін бақылау	Қаржылық қорытынды есептің дұрыстығы жайлы пікір білдіру
Аудит субъектісі	Есеп палатасы мемлекеттік аудиттің ең жоғарғы үнемі қызмет етуші органы	Аудиторлық ұйымдар, жеке аудиторлар
Аудит объектісі	Мемлекеттік қаражаттар, мемлекеттік бюджеттер және бюджеттен тыс қорлар, квазимемлекеттік сектор қаражаты	Ұйымның қаржылық есептілік мәліметтері, басқа да қызмет көрсетулер барысындағы объектілер
Аудит субъектісі құрылымы	Есеп палатасы төрағасы, төраға орынбасары, аудиторлар, Есеп палатасы аппараты	Аудиторлық ұйым басшысы, аудиторлар, ассистенттер
Қызметтің бағытталуы	Сыртқы мемлекеттік аудит (бақылау)	Аудит, басқа да қызметтер
Қағидалары	Заңдылық, объективтілік, ашықтық, тиімділік, тәуелсіздік	Әділдік, объективтілік, іскерлік қатынас, тәуелсіздік
Міндеттері	Заңға сәйкес, халықтың тұрмыс жағдайлары сапасының қарқынды өсуін және ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін ұлттық ресурстардың тиімді және заңды басқарылуын талдау, бағалау, бақылау, тексеру.	Заңда нақты анықталған міндеттері жоқ
Аудитті жүзеге асырушылар	Инспекторлар	Аудиторлар
Аудит түрлері	Қаржылық аудит, тиімділік аудиті, сәйкестік аудиті	Сыртқы және ішкі, міндетті және ерікті т.б.
Аудит әдістері	Тексеру, ревизия, талдау, мониторинг	Сәйкестікке тексеру, аналитикалық және талдамалық процедуралар, бақылау, сұрау т.б.
Аудит нәтижесі	Тексеру нәтижесі бойынша Есеп палатасы бар жауапкершілікті өз мойындарына ала отырып есеп жасайды.	Аудит аудиторлық қорытынды есеп берумен аяқталады.

Ескерту: кестені авторлар зерттеген материалдар негізінде құрастырды

Мемлекеттік аудиттің түрлерін көрсете келіп, оған мынадай анықтама беруге болады: «Мемлекеттік аудит – мемлекеттік қаражаттардың тиімді қолданылуын бақылайтын бақылаушы». Осыған сәйкес, егер Есеп комитеті аудиторларын «бақылаушылар» деп, ал инспекторларды «аудиторлар» деп атасақ мемлекеттік аудит бақылау ұғымынан қарағанда аудит ұғымына жақын болар еді. Сондықтан ендігі кезекте мемлекеттік бақылау мен аудит ұғымдарының ара-жігін ажыратсақ:

- басшылық (немесе орынбасары) тарапынан;
- мемлекеттік бюджет есебін жүргізуші немесе бюджеттік есептілікті құрушы, ішкі процедураларды жүзеге асырушы басқа да тұлғалар тарапынан үздіксіз жүргізілуі керек.

Сурет 1 – Мемлекеттік мекемелердегі ішкі бақылау

2-кесте

Ішкі қаржылық аудит пен ішкі қаржылық бақылаудың айырмашылығы

Ішкі қаржылық аудит	Ішкі қаржылық бақылау
Ішкі қаржылық бақылау нәтижесін бағалау, тиімділігін арттыру мақсатында ұсыныстар беру	Активтердің сақталуын қадағалау, өз ісінде тиімді нәтижелерге қол жеткізу
Бюджет есебінің дұрыстығын растау, оның ҚР Заң талаптарына сәйкес жүргізілгенін дәлелдеу	Бухгалтерлік, қаржылық басқа да есептіліктердің өз уақытында жасалуы
Мемлекеттік бюджетті пайдаланудың тиімділігін және пайдалылығын арттыру үшін ұсыныстар даярлау	Бухгалтерлік есепті жүргізу барысында және шаруашылық қызметті жүзеге асыру барысында Заң талаптарын сақтау
<i>Ескерту: кестені авторлар зерттеген материалдар негізінде құрастырды</i>	

Қорытынды. Ішкі қаржылық бақылау заң актілерінің сақталуын бақылауға, бюджеттің құрылуы мен жұмсалуды бақылауға бюджеттік есептілікті құруға, бюджет есебін жүргізуге бағытталған.

Ішкі қаржылық бақылауды жоспарлау және өткізу барысында «ішкі қаржылық бақылау картасы» жасалады. Бұл картада:

- операцияны орындаушы жауапкершілік жүктелген тұлға есімі;
- операцияны орындау кезеңділігі;
- бақылауды жүзеге асыратын жауапкершілікті тұлға;
- бақылау жүргізу әдістері көрсетіледі.

Ішкі қаржылық аудитті жүргізу. Ішкі қаржылық аудит:

- құрылымдық бөлімшелер бойынша;
- өкілеттілігі бар тұлғалармен жүргізіледі.

Ішкі қаржылық аудитті жүргізуге өкілеттілігі бар басқа да тұлғалармен жүзеге асырылады.

Заң талаптарына сәйкес ішкі қаржылық бақылау:

Қорытындылай келе, бұл мақалада мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылаудың мәні мен айырмашылықтары ашылып көрсетілді. Қазіргі таңда, біздің заң актілерінің бір жолға қойылмауы мемлекеттік аудит және мемлекеттік бақылау түсініктерінің бір ұғымға айналуына әкеліп соқтырды. Сондықтан да, мемлекеттік аудитке мемлекеттік бюджеттің сақталуын, тиімді жұмсалуды бақылайтын бақылаушы деп анықтама бере отырып, негізінде бақылау мен аудит ұғымдарының екі түрлі екенін ашып көрсетуге тырыстық. Ішкі бақылау жоғарыда аталғандай, бюджеттің сақталуын, бюджет есебінің жүргізілуін қамтамасыз ететін болса, ал мемлекеттік аудит осы бюджет есептілігінің дұрыстығын растау қызметін жүзеге асырады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 [HTTPS://WWW.ESEP.KZ](https://www.esep.kz)
- 2 аудиторлық қызмет туралы қазақстан республикасы 1998 жылғы 20 қарашадағы №304-І заңы
- 3 Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 12 қарашадағы №392-V
- 4 Мемлекеттік аудит: оқулық / авторлық ұжым: Б.А. Алибекова, А.М. Мұхаметкәрім, Д.М. Нурхалиева және т.б.; ҚР БЖҒМ, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2018. – 345 б.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ АУДИТ И РАЗЛИЧИЯ В ПРОВЕДЕНИИ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ И ФИНАНСОВОГО АУДИТА

Г.К. Нурғалиева*, У.К. Джакшиева, Ж.З. Оралбаева

Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: zolota08@mail.ru

Резюме. В статье рассматриваются особенности государственного аудита, государственного финансового контроля в стране. В развитии экономики РК с каждым днем увеличивается потребность в различных государственных механизмах, государственном финансовом контроле в социально-экономических системах. Цель внедрения государственного аудита в Казахстане - создание юридической и методической основы в соответствии с международными стандартами и принципами, совершенствование юридической и методической основы государственного финансового контроля. Основные принципы государственного аудита и государственного финансового контроля: независимость, объективность, профессиональная компетентность, конфиденциальность, последовательность, прозрачность, гласность, взаимное признание результатов аудита и контроля.

Государственный финансовый контроль направлен на принятие мер по выявлению и возбуждению административного дела, принуждению к восстановлению (устранению) ущерба, привлечению к дисциплинарной ответственности, передаче материалов в правоохранительные органы для принятия процессуальных решений. Главным результатом государственного аудита является правильное осуществление эконо-

мической политики и обеспечение эффективного, целевого использования бюджетных средств объектами государственного аудита, в частности государственными органами и государственными учреждениями, квазигосударственным сектором.

Ключевые слова. Государственный аудит, Счетный комитет, комиссии по проверке, государственный финансовый контроль, квазигосударственный сектор, бюджетные средства, государственные органы, служба внутреннего аудита, ведомственная подчиненность.

DIFFERENCES IN THE CONDUCT OF STATE AUDIT AND FINANCIAL CONTROL AND FINANCIAL AUDIT

G. K. Nurgalieva*, U. K. Dzhakisheva, Zh. Z. Oralbaeva

Kazakh national university. Al-farabi, Almaty, Kazakhstan

e-mail: zolota08@mail.ru

Summary. The article discusses the features of state audit, state financial control in the country. In the development of the economy of Kazakhstan, the need for various state mechanisms, state financial control in social and economic systems is increasing every day. The purpose of the introduction of state audit in Kazakhstan is to create a legal and methodological basis in accordance with international standards and principles, improve the legal and methodological basis of state financial control. The main principles of state audit and state financial control are: independence, objectivity, professional competence, confidentiality, consistency, transparency, publicity, mutual recognition of audit and control results.

The state financial control is aimed at taking measures to identify and initiate an administrative case, to compel the restoration (elimination) of damage, to bring to disciplinary responsibility, to transfer materials to law enforcement agencies for making procedural decisions. The main result of the state audit is the correct implementation of economic policy and ensuring effective, targeted use of budget funds by the objects of the state audit, in particular by state bodies and state institutions, the quasi-public sector.

Key words. State audit, Accounts Committee, inspection commissions, state financial control, quasi-state sector, budget funds, state agencies, internal audit service, departmental subordination.

МРНТИ 06.35.31

УДК 657.6

МЕТОДЫ ВЫЯВЛЕНИЯ ИСКАЖЕНИЙ В ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Б.Б. Султанова*, А.З. Арыстамбаева, Д.Н. Еспаева

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: bbakut_sul@mail.ru

Аннотация. Акционерам, инвесторам, банкирам и другим участникам рынка нужна уверенность в адекватности финансовой информации и отсутствии в публикуемой отчетности существенных искажений, вызванных ошибками или мошенничеством. Только в этом случае можно доверять качеству, полноте и достоверности публичной аудированной отчетности. При этом для адекватной интерпретации существа достижений компаний результатов в состав бухгалтерской отчетности включается количественная и качественная информация. Поэтому для выявления искажений в финансовой отчетности необходимо использовать как количественные, так и качественные методы. Для достижения поставленной цели исследования были использованы следующие теоретические методы: изучение экономической, научно-методической литературы, сравнение. Авторами были определены положительные аспекты использования качественных и количественных методов для выявления искажений в финансовой отчетности компаний.

Ключевые слова: финансовая отчетность; аудит; международные стандарты аудита; мошенничество; ошибки; методы выявления искажений.

Введение. Фальсификация финансовой отчетности – одна из основных проблем бухгалтерского учета. Даже в странах с развитой рыночной экономикой (Европейского Союза, США, Японии) в условиях функционирования системы общественного надзора над процессом подготовки финансовой отчетности возможна фальсификация финансовой отчетности. Фальсификация данных в финансовой отчетности понижает эффективность рынка капитала вследствие появления информационного риска, связанного с данными в отчетности, при этом коммерческий сектор экономики становится менее прозрачным, усложняется и сокращается эффективность государственного контроля. Следовательно, актуальной является задача предотвращения фальсификации отчетности, при этом ее следует рассматривать в двух аспектах: обнаружение фальсифицированной финансовой отчетности и создание механизма (методов), препятствующего фальсификации.

Материалы и методы исследования. В международном стандарте аудита (МСА) 240 «Обязанности аудитора в отношении мошенничества, выявленного при аудите финансовой отчетности» риск фальсификации финансовой отчетности определен как возможность существенных искажений финансовой отчетности за счет манипуляций с элементами финансовой отчетности [1].

К объектам искажений относятся абсолютные суммы финансовых показателей, представленных в финансовой отчетности, а также другие ключевые составляющие и факторы, необходимые для ее целостного восприя-

тия и использования пользователями. Например, по МСА 450 «Оценка искажений, выявленных в ходе аудита» одним из факторов, способствующих целостному и корректному восприятию отчетности, является правильная классификация групп активов или операций в статьях отчетных форм [2].

Различными зарубежными авторами исследовались вопросы оценки уместности и достоверности финансовой информации. Ими были предложены интегральные показатели для выявления компаний, предположительно манипулирующих своей финансовой отчетностью. Для определения фальсификации в отчетности используются разные методы выявления искажений. Это различные математические модели (модели М. Бениша, П. Дешоу) [3].

Выборка из отчетности компаний, признанных Комиссией по рынку ценных бумаг США (SEC) в 1982–1992 гг. манипуляторами, послужила основой для построения интегрального показателя M-score. М. Бенишем были объединены восемь различных финансовых коэффициентов. Данный показатель позволяет определить с высокой степенью вероятности наличие признаков фальсификации данных при составлении финансовой отчетности.

Интегральный показатель F-score разработали П. Дешоу, В. Ге, Ч. Ларсон и Р. Слоан, проанализировав финансовые показатели отчетностей компаний, признанных мошенническими в ходе судебных процедур. Использование показателя ориентировано на получение сигнала об агрессивном управлении доходами или об активизации финансовых и забалансовых операций хозяйствующего субъекта. Модель F-score включает семь финансовых показателей – предикторов в логистической регрессии. На их основе производится вероятностная оценка недостоверности финансовой отчетности. Пороговое значение интегрального показателя F-score равно единице. Авторы определили, что, в случае превышения данного порога, можно утверждать о наличии мошеннических операций в финансовой отчетности с 64%-ной уверенностью [4].

Также выделяют два типа тестов качества финансовой отчетности. Один тип теста основан на модели, где каждая модель использует только финансовый отчет компании, который представляет собой основу или прокси для оценки «качества» годовой финансовой отчетности.

В частности, вычисляются четыре общих прокси-сервера качества финансовой отчетности на основе модели (обозначаемые FRQP), которые применяют математическую формулу для отражения вероятности ошибочного учета. Оценки FRQP вычисляются на основе: Закона Бенфорда; основанного на бухгалтерском учете «фрейтинга мошенничества»; аномальных начислений. Более низкая оценка FRQP указывает на более качественную финансовую отчетность.

Другой тип теста касается двух экономических мер. Во-первых, используется стоимость долга как более комплексная оценка преимуществ услуг по проверке в результате сложной финансовой среды отчетности. В качестве примера стоимость долга может отражать выводы кредиторов от выбора службы проверки на соответствие принципам менеджмента. Во-вторых, в качестве меры проверки стоимости обслуживания используется плата за проверку финансовой отчетности. Оценки FRQP на основе моделей обычно ниже для более высоких уровней проверки (более высокого качества) [5, с. 4].

В процессе проведения аналитических процедур с целью выявления фактов ошибок в отчетности используются такие показатели, как оборачиваемость активов, темп снижения доли маржинального дохода и т. д., входящие в таблицу отклонений индикаторов искажения от нормы.

1. Темп роста дохода от продаж. Резкий рост объема доходов еще не свидетельствует о наличии искажений в финансовой отчетности. Но данный показатель попадает под усиленное наблюдение и контроль. Если темп роста дохода от продаж у организации выше среднеотраслевого в условиях падения роста ее доли рынка, эти данные с высокой вероятностью подверглись искажению.

2. Темп снижения доли маржинального дохода в прибыли отражает снижение качества прибыли и свидетельствует об ухудшении положения организации на рынке. Данный показатель анализируется вместе с показателем дохода от продаж, поскольку доля маржинального дохода в прибыли не может снижаться при одновременном росте дохода от продаж.

3. Темп роста качества активов характеризуется как доля долгосрочных активов, кроме основных средств, в общем составе активов. Если темп роста качества активов в организации выше единицы, а роста основных средств не происходило, то это свидетельствует о необоснованности капитализации расходов, что приводит к искажению прибыли.

4. Темп роста оборачиваемости дебиторской задолженности в днях. Данный показатель должен оставаться относительно постоянным в условиях стабильного функционирования организации. Его резкое увеличение отражает вероятность искажения показателя прибыли.

5. Темп роста доли амортизационных отчислений приблизительно равен единице. Если руководством организации с целью увеличения прибыли будет принято решение о снижении величины амортизационных расходов, то темп роста доли амортизационных отчислений будет отклоняться от единицы.

6. Темп роста финансового рычага отражает величину кредитного риска, которому подвергается организация. Резкие изменения темпов роста финансового рычага указывают на возможность содержания искажений в отчетности. Например, для того, чтобы повысить рыночную стоимость акций можно снизить уровень финансового рычага, включив кредиторскую задолженность в состав прибыли.

7. Темп изменения коэффициентов ликвидности оценивает способность организации по покрытию своих обязательств за определенный период времени. Изменение коэффициента вследствие занижения обязательств, завышения дебиторской задолженности в отчетности приведет к резкому изменению общей ликвидности организации.

8. Темп изменения оборачиваемости материальных запасов в днях. Этот показатель отражает количество раз использования материальных запасов в процессе продаж, он может быть искажен при завышении себестоимости продаж, что приводит к занижению прибыли [6].

Перечисленные методы относятся к количественным методам выявления искажений в отчетности. Применение модели финансовых индикаторов искажения позволяет обнаружить искажения в финансовой отчетности в половине случаев от их общего числа. Однако, с ростом автоматизации процессов, в том числе и при подготовке отчетности, расширяется и инструментарий для скрытия искажений. Поэтому для выявления искажений следует применять и качественные методы.

В таблице 1 приведены наиболее распространенные в зарубежной аудиторской практике качественные методы выявления искажений в финансовой отчетности.

Таблица 1

Виды качественных методов выявления искажений

№	Наименование	Применение
1	АВС-анализ	По своей сущности АВС-анализ является поведенческой моделью. Мошенничества, по гипотезе авторов АВС-анализа, возникают по расчету и/или умышленному злоупотреблению доверием лица или группы лиц, в основе поведения которых лежат низменные мотивы, прикрываемые ими оболочкой этики.
Базовые элементы методологии АВС-анализа		
	Плохое яблоко (Bad Apple), элемент методологии, на основе которого определяется влияние групп индивидуальных характеристик личности на вероятность совершения им мошеннических действий по фальсификации публичной информации о деятельности компании.	Плохой бушель (Bad Bushel), фактор, исследующий влияние на отчетность сговора группы лиц, занимающихся подготовкой финансовой отчетности и/или имеющих отношение к информации, которая используется при подготовке отчетности. Синдром плохого урожая (Bad Crop Syndrome), характеристика вероятности мошенничества, базирующаяся на оценке культурных, социальных и других аналогичных факторов, создающих базу для мошенничества.
2	Декомпозиция	Данный способ оценки дает максимально объективную оценку риску искажений и позволяет снизить влияние общего впечатления аудитора о контрольной среде аудируемого клиента. Преимуществом этого метода заключается в его универсальности, его можно использовать для оценки риска искажений в отчетности в целом и для проверки достоверности отдельных утверждений. Утверждения проверяются в отношении остатков по счетам, групп операций или раскрытий информации в отчетности.
3	Метод «красных флагов»	Различные продолжительные и повторяющиеся ситуации или условия в компании, способствующие мошенничеству, расточительству и злоупотреблению называются «красными флагами». Аудитор по этому методу сосредотачивается на поиске красных флагов и проводит процедуры по существу, собирает доказательства, свидетельствующие о наличии риска мошенничества. Само наличие «красных флагов» не является доказательством наличия мошенничества, однако служит сигналом необходимости проведения аудиторской оценки искажений.
4	Мозговой штурм	Мозговой штурм представляет собой свободную дискуссию, в ходе которой всеми ее участниками высказываются идеи. Данный метод обладает определенными преимуществами: 1) Позволяет учесть мнения одновременно нескольких участников, вовлеченных в выполнение задания. 2) Предусмотрены по методологии мозгового штурма запрет, а также ограничение критики идей участников обсуждения. 3) Приветствуются в ходе мозгового штурма «нестандартные» идеи. 4) В группе, проводящей мозговой штурм, соблюдается равенство всех участников обсуждения, поскольку отсутствуют распределение полномочий и организационная структура. 5) Реализуется требование МСА 240, поскольку посредством проведения мозгового штурма члены аудиторской группы выполняют свои обязанности по оценке подверженности отчетности компании риску искажений.
Примечание: Составлено авторами на основе источника [7].		

Результаты и обсуждение. В современной экономике манипулирование информацией и фальсификация данных в финансовой отчетности по-прежнему остаются проблемой качества представления данных. В этом противодействии потоку фальсифицированной информации возрастает роль аудитора как лица, способного выявить такие искажения.

Вместе с тем процесс внедрения в казахстанскую аудиторскую практику методов, позволяющих качественно идентифицировать и количественно оценивать риск существенного искажения финансовой отчетности вследствие мошеннических действий, идет гораздо медленнее.

Аудитор в соответствии с МСА 240 отвечает за получение разумной уверенности в том, что финансовая отчетность в целом не содержит существенных искажений, вызванных мошенническими действиями или ошибками.

Аудитор при выполнении своей работы должен планировать и проводить аудит, ориентируясь на профессиональный скептицизм, таким образом, признавая возможность существования существенного искажения, вызванного мошенничеством. Несмотря на прошлый опыт аудитора, свидетельствующий о честности и порядочности руководства субъекта и лиц, наделенных руководящими полномочиями, всегда есть вероятность наличия искажений.

Порядок оценки искажений в финансовой отчетности описан при проведении государственного аудита в РК. Государственный аудитор по результатам проведения аналитических процедур оценивает: свидетельствует ли полученная информация о наличии факторов риска недобросовестных действий.

Факторами риска совершения недобросовестных действий могут быть:

- преднамеренное совершение недобросовестных действий (например, с целью присвоения активов лицами, имеющими допуск к ним);
- давление со стороны руководителя объекта аудита совершить недобросовестные действия (например, с целью освоения бюджетных средств в конце отчетного периода).

При проведении проверки учитывается, что на наличие искажений в финансовой отчетности в результате преднамеренных недобросовестных действий помимо недостатков самих систем учета и внутреннего контроля, а также невыполнения установленных процедур внутреннего контроля могут указывать следующие обстоятельства:

1. Задержки в предоставлении запрашиваемой информации;
2. Финансовые операции с высокой стоимостью;
3. Наличие документов, исправленных или составленных вручную при их подготовке в автоматизированной системе;
4. Ненадлежащее отражение в учете хозяйственных операций по распоряжению руководства объекта аудита.

По результатам оценки обстоятельств необходимо провести аудиторские процедуры, чтобы убедиться, что обнаруженные искажения связаны с преднамеренными действиями. Если государственный аудитор предполагает вероятность наличия недобросовестных действий, он проводит дополнительные аудиторские процедуры [8].

Министерством финансов РК на постоянной основе ведется мониторинг представления предприятиями, составляющими финансовую отчетность в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности (МСФО) в Депозитарий финансовой отчетности (ДФО) информации, а также соответствие ее требованиям законодательства, МСФО и МСА. Ведется работа по выявлению проблемных областей и определению дальнейших действий по совершенствованию системы корпоративной отчетности в стране.

Закключение. В рамках ДФО происходит мониторинг сбора отчетности, однако не происходит анализ отчетности на предмет искажений и ошибок. На базе собранной отчетности возможно провести оценку искажений и собрать статистику ошибок, это позволит выявить:

- соблюдают ли компании стандарты учета и аудита;
- проблемные области в части отражения данных в отчетности;
- недобросовестные аудиторские компании.

В дальнейшем это позволит разработать действия по совершенствованию системы корпоративной отчетности в стране, например, доработать нормативно-правовой акт «Об утверждении форм и правил составления и представления финансовой отчетности».

Выявленные методы по проверке искажений в финансовой отчетности позволят оценить существенность искажений и разработать новые административные меры за несоблюдение организациями требований МСФО, МСА и законодательства о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, аудите. Методы по проверке искажений можно внести на законодательном уровне в форматно-логический контроль на проверку искажений и ошибок при предоставлении отчетности в ДФО. Такой контроль может включать в себя таблицу отклонений индикаторов искажения от нормы. При этом качественные методы выявления искажений, основанные на анализе нефинансовой информации, могут быть использованы в ходе запросов к другим государственным органам в виде специального вопросника. Так информация о крупных судебных процессах, систематической смене членов Совета директоров, сделках между родственными компаниями группы, отзыве лицензий, систе-

матических нарушениях налогового законодательства собирается государственными органами. Подобные признаки являются «красными флагами», сигнализирующими о возможных искажениях в отчетности.

Анализ качественных и количественных методов выявления искажений в финансовой отчетности позволил выделить следующие положительные аспекты использования данных методов:

- достоверное и объективное представление отчетности обеспечивается в результате последовательного анализа качественных характеристик информации и соответствия международным бухгалтерским стандартам;
- повышается вероятность идентификации риска существенных ошибок и искажений в финансовой отчетности;
- возможность разработки процедур оценки рисков при применении качественных методов, перечень симптомов искажений достаточно широк и постоянно пополняется;
- выполнение требований международных стандартов аудита (МСА 240 и 315);
- при одновременном использовании в ходе аудита качественных и количественных методов для выявления риска существенного искажения финансовой отчетности качество оценки риска повышается.

Список использованной литературы:

- 1 Брюханов М. Ю. Фальсификация финансовой отчетности: обнаружение и предотвращение. – 2009 – 28 с.
- 2 Сборник международных стандартов аудита. Международная ассоциация бухгалтеров [Электронный ресурс] // URL: <http://www.iaasb.org>
- 3 Макушева А. А. Анализ актуальности существующих методов выявления искажения финансовой отчетности // Modern Science. – 2019. – №. 8-2. – С. 53-57.
- 4 Алексеев М. А., Тюжина М. С. Проверка подходов к выявлению направления искажения финансовой отчетности // Сибирская финансовая школа. – 2017. – №. 3. – С. 69-75.
- 5 Badertscher B. A. et al. Verification Services and Financial Reporting Quality: Assessing the Potential of Review Procedures. – 2018 – 52 p.
- 6 Гордеева А. А. Методика выявления искажений в бухгалтерской (финансовой) отчетности // М.: Вершина. – 2014. – 202 с.
- 7 Бахтеев А. В., Арженовский С. В. Обзор и сравнительный анализ качественных методов оценки риска существенных искажений вследствие недобросовестных действий в ходе аудита финансовой отчетности // Учет и статистика. – 2016. – №. 4 (44) – С. 39-46.
- 8 Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 24 апреля 2017 года № 272 «Об утверждении процедурного стандарта «Аудит финансовой отчетности» [Электронный ресурс] // – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1700015209> (дата обращения: 26.01.2020)

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТЕГІ БҰРМАЛАУДЫ АНЫҚТАУ ӘДІСТЕРІ

Б.Б.Сұлтанова*, А.З.Арыстамбаева, Д.Н.Еспаева

әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: bbakut_sul@mail.ru

Түйін. Акционерлерге, инвесторларға, банкирларға және басқа нарықтың қатысушыларына қаржылық ақпараттың барабарлығына және жарияланатын есептілікте қателіктерден немесе алаяқтықтан туындаған елеулі бұрмалаулардың жоқтығына сенімділік қажет. Тек бұл жағдайда ғана жария аудиттелген есептіліктің сапасына, толықтығына және шынайылығына сенуге болады. Бұл ретте компания қол жеткізген нәтижелердің мәнін барабар түсіндіру үшін бухгалтерлік есептілік құрамына сандық және сапалық ақпарат енгізіледі. Сондықтан қаржылық есептіліктегі бұрмалауларды анықтау үшін сандық және сапалық әдістерді пайдалану қажет. Алдыға қойылған зерттеу мақсатына жету үшін келесі теориялық әдістер қолданылды: экономикалық, ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді зерттеу, салыстыру. Авторлар компаниялардың қаржылық есептілігіндегі бұрмалануларды анықтау үшін сапалық және сандық әдістерді қолданудың жағымды жақтарын анықтады.

Түйінді сөздер: қаржылық есептілік; аудит; аудиттің халықаралық стандарттары; алаяқтық; қателіктер; бұрмалауды анықтау әдістері.

METHODS OF IDENTIFYING DISTORTIONS IN FINANCIAL STATEMENTS

B.B. Sultanova*, A.Z. Arystambaeva, D.N. Espaeva

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,

e-mail: bbakut_sul@mail.ru

Summary. Shareholders, investors, bankers and other market participants need confidence in the adequacy of the financial information and the absence of material misstatements in the published statements caused by errors or fraud. Only in this case can we trust the quality, completeness and reliability of the public audited statements. In order to adequately interpret the substance of the results achieved by the company, quantitative and qualitative information is included in the financial statements. Therefore, both quantitative and qualitative methods should be used

to identify misstatements in financial statements. To achieve this goal, the following theoretical methods were used: the study of economic, scientific and methodological literature, and comparison. The author identified positive aspects of using qualitative and quantitative methods to identify distortions in the financial statements of companies.

Key words: financial statements; audit; international standards of audit; fraud; errors; methods for detecting misstatements.

МРНТИ 06.35.31

УДК 657:338.46(075.8)

ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И МЕТОДИКИ УПРАВЛЕНИЯ, УЧЕТА ЗАТРАТ СЕРВИСА ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ

*К.Т.Тайгашинова *, А.К.Ержанов*

Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

e-mail: tkt44@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена современным проблемам учета и управления затратами сервиса логистических услуг в ключевых сферах экономики Казахстана. Акцентируется на то, что логистические затраты по оказанию сервиса услуг должны непременно сопровождаться получением дохода. Авторами экономически обосновывается определение понятия «логистическая операция» и «логистические затраты». Дана классификация логистических затрат сервиса услуг по секторам экономики, классификация извлечения доходов по направлениям сервиса логистических услуг на примере медицинских учреждений. Выделяются основные аспекты учета логистических затрат по сервису оказываемых логистических услуг. Подчеркивается оптимизация логистических затрат как главный принцип транспортной логистики. Основные проблемы современности, по мнению авторов, заключаются в разработке единой концепции системы управленческого учета затрат сервиса логистических услуг, методики их планирования и нормирования.

Ключевые слова: управленческий учет, логистические затраты, логистические операции, сервис логистических услуг, планирование, нормирование.

Введение. Актуальность изучения проблем теории и методики управления, учета затрат сервиса логистических услуг как никогда своевременна. Развитие стратегии рынка вызвало развитие экономической науки в области не только управления, но и учета затрат, более того потребовало появления новых ее направлений – получение дохода [1].

Не менее важным направлением становится развитие сервиса логистических услуг не только на железнодорожном транспорте, но и всей транспортной системе: автомобильном, водном, воздушном и трубопроводном.

Следующая проблема – развитие сервиса логистических услуг в отраслях экономики Республики Казахстан: в промышленности – легкой, пищевой, перерабатывающей, тяжелой, машиностроении, химической и т.д.; в капитальном строительстве – жилищном, социальном, культурно-спортивном, военно-стратегическом и т.д.; в аграрии – растениеводстве, животноводстве, перерабатывающем производстве сельскохозяйственной продукции и т.д.; в торговле – оптовой, розничной, через дистрибьютеров и т.д.; в медицине и образовании – фармацевтике, поликлинике, стационаре и т.д.

Актуальность управления и учета затрат «сервиса логистических услуг» в отраслях экономики нашей страны, обусловили теоретическую и практическую значимость раскрытия этой проблемы. По сути, сегодня во всех отраслях экономики страны имеет место оказание сервиса логистических услуг.

Методы исследования. Методической базой является реферативный поиск, литературный обзор, анализ, синтез проблем теории и практики учета. В ходе исследования использовались методы дедукции, которые позволяют теоретически обосновать полученные индуктивным путем выводы, выявить их гипотетический характер превратить в достоверные знания. Теоретико-методологической основой исследования послужили труды зарубежных и отечественных ученых, монографии, научные издания.

Результаты и обсуждения. Оказание сервиса логистических услуг влечет за собой затраты, их необходимо выделять в управлении и отражать в учете затрат. Для этого необходимо раскрыть классификацию сервиса логистических услуг в разрезе отраслей экономики страны. Нами разработана классификация сервиса логистических услуг в разрезе отраслей экономики (рисунок 1).

В попытке раскрытия основ классификации сервиса логистических услуг, нами дана краткая характеристика. На практике же, исходя из требований рыночной экономики и требований клиента, постоянно возрастает сервис услуг, который и является сервисом логистических услуг. И все это сегодня формирует логистическую систему, вместе с ним логистические затраты. Л.Б. Миротин приводит в экономическом обосновании логистики: «Логистические затраты – затраты, связанные с выполнением логистических операций... Затраты на поддержание логистического бизнеса – затраты на транспортировку, оформление заказа, ведение учета продукции... Затраты на контроль – затраты на оптимизацию системы обслуживания... Полные затраты – отнесение на определенный объект, заказ, место возникновения затрат (сферу производства) и т.д.» [2, с.45].

К одному из таких направлений относятся управление и учет затрат «сервиса логистических услуг». Последние связаны с выполнением логистических операций.

Логистическая операция – обособленная совокупность действий, направленных на преобразование информационного потока. Логистическая операция может быть материальной, доставка, транспортировка, погрузка, выгрузка и нематериальной (сбор данных о материальном потоке, хранение и передача банка данных) – в виде информации. Так как, информация нужна для управления логистическими операциями.

«Под услугой, следовательно, подразумевается не только перевозка грузов..., а любая операция, не входящая в состав перевозочного процесса, но связанная с его подготовкой и осуществлением» утверждают в. Гудков, л.б.миротин, с.а.ширяев и др. [3, с.183]. Особенности предоставления услуг зависят от технологий и в них потребности человека. Развитие современного рынка оказания услуг – это реализация клиенту самого процесса труда. Оценка качества предоставляемых услуг зависит от надежности, компетентности, оснащенности оборудованием, ответственности, гарантии в будущем в ожидании лучших результатов и т.д. Потребительские ожидания получателя услуг – логистические операции. Это услуги по подготовке кадров (платные услуги), тренинги, семинары или лечение и т.д.

Если речь пойдет о сервисе платных медицинских услуг, проводимые в поликлиниках, то их следует подразделить на следующие виды.

Рис.1 - Классификация сервиса логистических услуг в разрезе отраслей экономики

Причем сервис стационара отличается от сервиса платных услуг поликлиники. Логистический цикл сервиса услуг нуждается в своем выделении и организации учета затрат и доходов. Мы попытались это показать на рисунке 2.

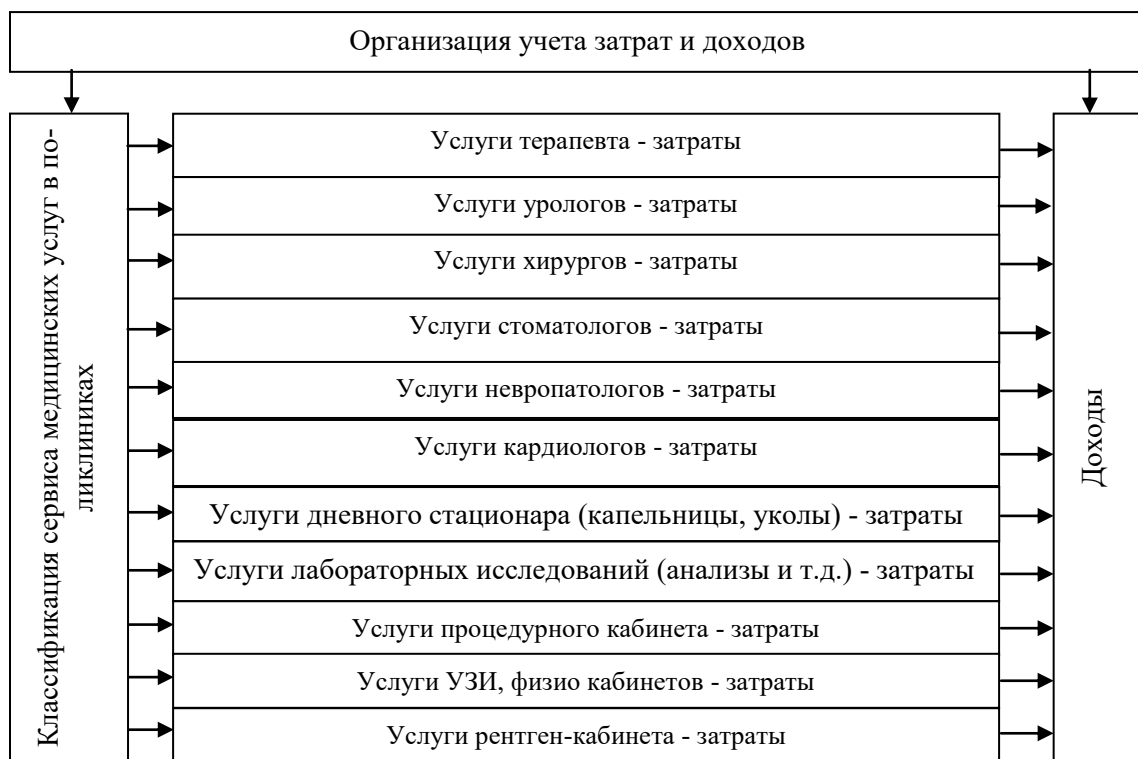

Рис.2 - Классификация сервиса медицинских услуг и их влияние на учет затрат и доходов

В любом сервисе платных услуг необходимо оформление первичной документации. Последнее является основой для организации учета издержек (затрат) и определения дохода от оказания платных услуг. Деятельность поликлиники в медицине - это ее производственный цикл. В любой отрасли экономики РК существуют логистический и производственный циклы.

Вместе с тем наша цель раскрыть сервис логистических услуг в системе закупки материалов, сервис услуг по перевозке грузов и возникшие при этом логистические затраты.

Логистическая система имеет четко выраженные границы, но есть системы с иными нечеткими границами. В этом аспекте особый интерес представляют производственно-экономические системы. Принципиальная схема логистической системы в любой компании, это:

- закупка материалов (она сопровождается доставкой груза клиенту);
- производство услуг, сервис услуг по перевозке груза;
- сбыт сервиса услуг (обеспечивает возникновение логистических затрат).

Логистический сервис в оформлении перевозочных документов означает предоставление информации и одновременно формирование логистических затрат, связанные:

- с погрузкой груза;
- взвешиванием груза;
- креплением груза;
- охраной груза;
- пломбированием вагона или контейнера;
- сопровождением груза;
- хранением груза на складах временного хранения (СВХ);
- взвешивание вагона или контейнера и т.д.

Их границы в производственном, финансовом, информационном, социальном, грузовом потоках могут иметь в пространстве и во времени значительные различия, как логистический сервис услуг, и мы постараемся по возможности раскрыть классификацию логистических затрат.

Классификация логистических затрат сервиса услуг представляют собой отдельные участки в рамках одного центра сосредоточения затрат, которые несут ответственность за весь сервис услуг, затрат по ним приходящихся на данный центр, и предполагают два варианта отнесения логистических затрат:

- 1) по центрам ответственности;
- 2) по центрам возникновения затрат (рисунок 3)

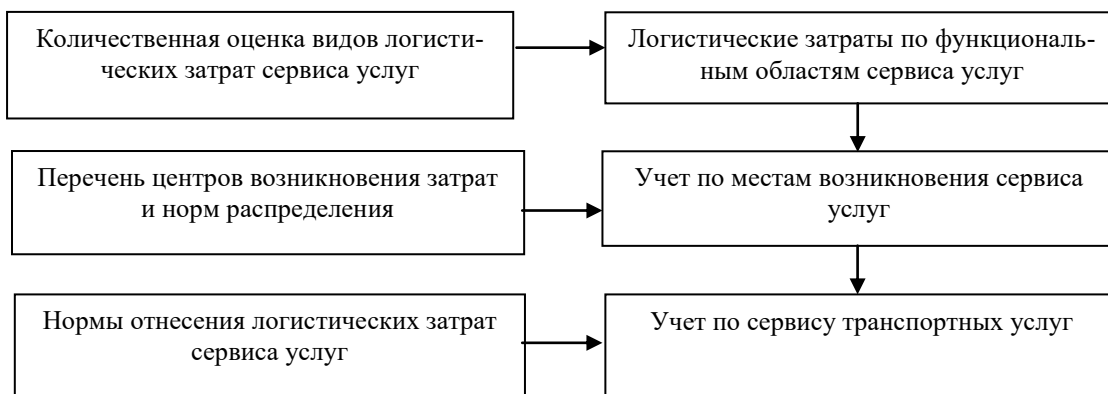

Рис. 3- Аспекты классификации логистических затрат [1].

Выделение центров ответственности зависит от структуры производства. На железнодорожном транспорте используются в учете затрат статьи затрат, они будут служить центрами ответственности. Поэтому центры ответственности необходимо определять по тем местам затрат, где возможны не только определить плановые задания и зафиксировать их выполнение, но и выявить отклонения. Исходя из этого, необходимо определять места затрат, соответствующие центрам затрат, на базе которых можно установить центры ответственности. Сами логистические услуги могут стать центрами затрат например, пломбирование контейнера и т.д.

Главной функцией центров ответственности является улучшение контроля над логистическими издержками.

В некоторых отраслях промышленности издержки на складирование и хранение достигают 20% всех затрат, которые оплачивает потребитель.

Почти на всех складах издержки труда составляют основную часть расходов на содержание запасов на складе и представляют собой резервы для снижения уровня логистических издержек. Издержки на сбыт являются большим центром сосредоточения логистических расходов, хотя в большинстве случаев остаются незамеченными по следующим причинам:

- издержки распределение готовой продукции относятся ко всем видам деятельности, включенным в экономический процесс. Часто подобные издержки, образующиеся между двумя видами деятельности, остаются за рамками внимания;

- издержки на сбыт или реализацию, услуг образующиеся в пределах одного бизнеса, скрываются в разных местах, вместо того чтобы быть собранными вместе и показанными как издержки на один вид экономической деятельности.

Уровень расходов на сбыт продукции гораздо легче уменьшить и проконтролировать, чем производственные затраты, так как на них приходится гораздо меньший объем работ.

Издержки на управление это накладные издержки включают остальные виды издержек, которые обеспечивают стадию производства в компании. Наиболее характерными видами производственных накладных издержек являются вспомогательные материалы, труд управленческого персонала, по управлению производства расходы электрической и тепловой энергии, затраты на ремонт и содержание оборудования, коммунальные услуги, амортизация производственного оборудования и помещений, определенная часть налогов, включаемых в число так называемых валовых издержек, и прочие издержки, связанные с производственным процессом в компании.

Административные издержки включают в себя общую сумму расходов, связанных с общим управлением компании, т.е. содержанием логистического менеджмента.

Данный вопрос является сложной и многогранной тем более, что она еще не полностью исследовалась в отечественной литературе по логистическим издержкам.

Раскрытие классификации логистических издержек явилось основной организации управленческого учета в управлении логистическими затратами (рисунок 4).

В экономической науке исследование оптимизации логистических затрат, организации управленческого учета логистических издержек, всегда актуальны и занимает существенное место. Практически и тео-

ретически вопросы эффективности производства услуг не могут быть рассмотрены без изучения оптимизации логистических затрат на осуществление процессов перевозки грузов [1].

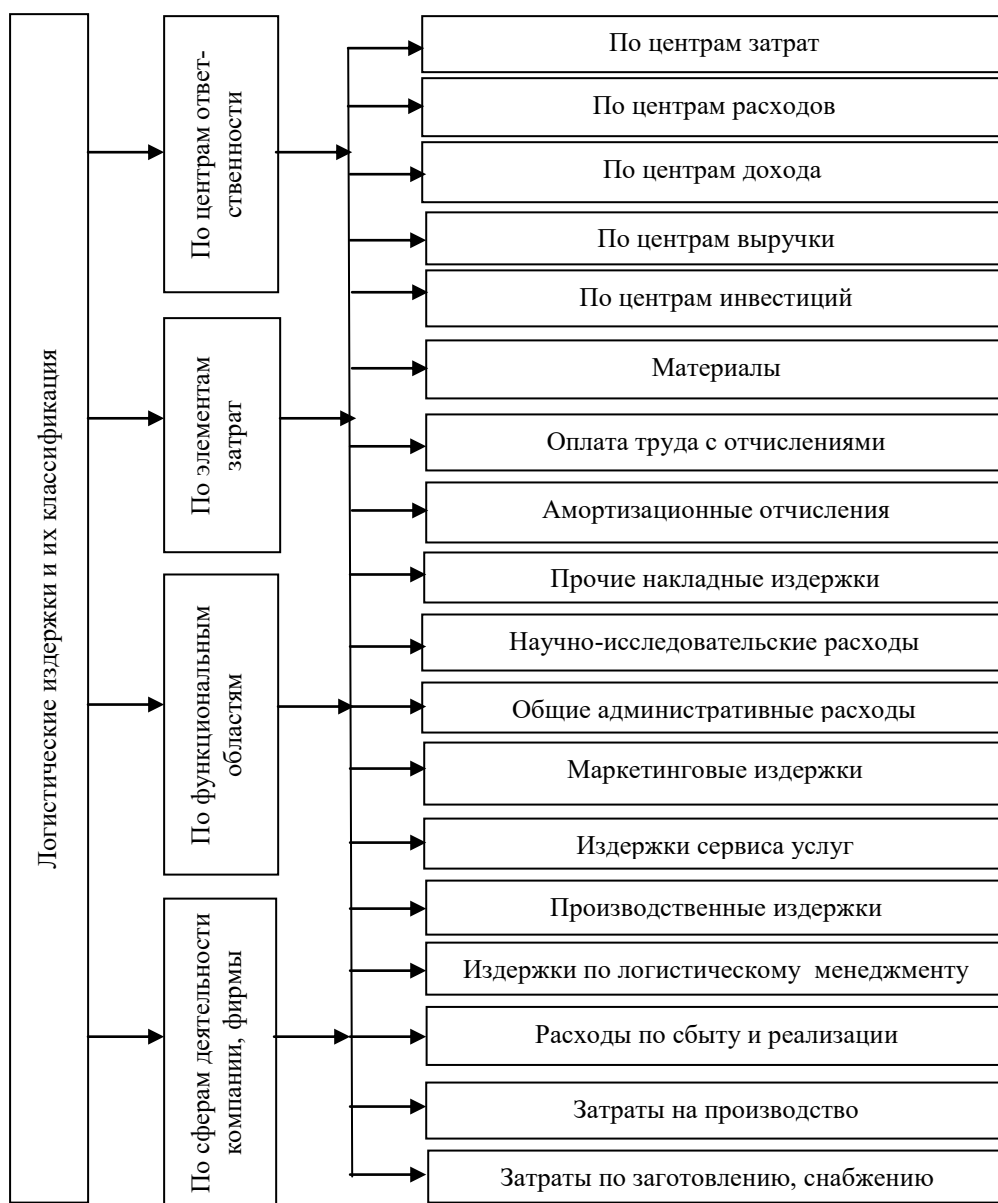

Рис.4 – Классификация логистических издержек в логистической деятельности и сервиса логистических услуг [1, с.133]

Главным принципом транспортной логистики является оптимизация логистических затрат. На транспорте она достигается при соблюдении экономии за счет масштабов грузоперевозки. Экономия за счет грузоперевозки связана с тем, что, чем крупнее груз, тем меньше транспортных затрат на единицу веса. Более мощный вид транспорта после водного это – железнодорожный, он обходится дешевле в расчете на единицу веса перевозимого груза, по сравнению с автомобильным.

Эти издержки считаются постоянными, так как их величина не зависит от размера грузовой отправки. Оптимум транспортных издержек должен быть таким, чтобы общие логистические издержки оставались минимальными. Достигается это путем установления баланса транспортных издержек и качества транспортного обслуживания, критериями которого являются скорость и надежность перевозки. Надежность характеризуется частотой и продолжительностью перевозок, что позволяет оптимизировать уровни предоставляемых услуг клиентам, повышать эффективность логистики.

Главная цель логистики, вовремя и в необходимом количестве доставит груз в нужное место в указанное время «точно в срок» с минимальными издержками. Сегодня многие работодатели и клиенты,

товаропроизводители воспринимают логиста только как специалиста, отвечающего за транспортировку грузов и их хранения на складе. В обязанности логиста действительно входят организация, контроль и оптимизация транспортных перевозок или таможенных процедур, однако это лишь первая ступень его мастерства. Логист разрабатывает схемы товародвижения, в которые входят различные услуги поставки и транспортировки. Руководствуясь этими же принципами, логист решает, где хранить, как фасовать груз, кто выполнить операции погрузки, кто обеспечить скорость доставки грузов, чтобы потом легче было его доставить получателю. Таким образом предоставляя качественные услуги, он экономит на затратах, оптимизирует их. Это и есть основная задача логиста. Задача логистического менеджмента.

В целях эффективного выполнения своих задач логистическому менеджменту нет готовых методик оптимизации логистических издержек. Логистические услуги – сервис логистических услуг – это сделки между людьми или клиентом в результате которых образуются издержки. Последние можно отнести к транзакционным издержкам. Оказание сервисных услуг – это и есть на наш взгляд цепочка транзакций – сделок между логистом и клиентом. В этой связи нами сделана попытка увязать транзакционные издержки с сервисными услугами, логистических издержек в процессе подготовки, заключения и исполнения сделки, а именно: поиском информации, ведением переговоров, заключением договоров, спецификацией и защитой прав товаропроизводителя и клиента отправляющий груз.

Основными проблемами учета логистических затрат в управленческом учете являются низкая достоверность и оперативность получаемой информации, так, как информация оптимизации логистических затрат достаточна. Это обусловлено многими причинами, таких как недостаточная оперативность получения первичных учетных документов, территориальная удаленность подразделений транспорта проблемы со связью, несоответствие системы аналитического учета задачам управления, отсутствие разработанности методики учета логистических издержек оказанных логистических услуг клиентам.

На наш взгляд, нужно отметить, что основные проблемы лежат в области разработки концепции системы управленческого учета логистических услуг, ее адекватного восприятия заинтересованными управленцами, а также наличие методики планирования процессов учета логистических издержек, а затем оптимизации. Сегодня более менее проработанными являются процессы управленческого учета, эксплуатационных затрат по перевозкам, а организация учета сервиса логистических услуг, вместе с тем управленческого учета логистических издержек, более того их оптимизация пока является тем пластом, которые требует своей разработки.

Процессы оперативного управленческого учета и их проработка, регламентируются всецело в линейной организации железнодорожного транспорта, где часто возникает проблема несоответствия учетных процедур и регистров оперативного управленческого учета. Тем более вопросы оптимизации логистических издержек никем не рассматривалась.

Недостатки функциональной организации учета логистических издержек способствуют возникновению причин негативного состояния дел в системе нетрадиционного управленческого учета. К ним следует отнести отсутствие учета сервиса логистических услуг, потери информации, ее искажение при передаче, проблемы на стыках между производственными эксплуатационными затратами, в отдельных случаях длительность процедур согласования логистических решений, дублирование функций, нечеткость распределения ответственности.

Об оптимизации логистических затрат выражает свое мнение Сатмурзаев А.А.: «В управлении логистическими затратами предприятия необходимо учитывать высокий уровень динамики конъюнктуры, дефицит платежных средств, высокий уровень конкуренции, то есть все, что влияет на эффективность логистической деятельности. Однако вопросы оптимизации логистических затрат до сих пор не стали предметом серьезных исследований. Игнорирование логистических затрат как самостоятельного предмета исследования имеют определенные отрицательные последствия. Отсутствие научно обоснованной методологии управления логистическими затратами приводит к тому, что до сих пор нет надежных и работоспособных методик их планирования, оценки и анализа» [5].

Заключение. Поиск решений по оптимизации логистических издержек, в целях выявления и реализации неиспользованных возможностей их снижения, для этого на наш взгляд необходимо раскрытие учета самих логистических издержек. Сегодня в условиях рынка основная цель деятельности транспорта и потребности клиента обеспечение конкурентоспособности логистических услуг в логистической деятельности. Для повышения конкурентоспособности логистической деятельности – это планирование для оперативного учета и контроля управления сервиса услуг.

Планирование представляет собой процесс описания вариантов действий, которые могут быть осуществлены в будущем. Да и циклы управления логистической деятельностью обычно состоят из планирования, контроля, оценки, непосредственно организационной работы, по оказанию услуг внутренних информационных связей. Планирование включает постановку цели; формулировку задач; изыскание путей решения задач для достижения поставленной цели; выбор вариантов альтернативных действий. На этой стадии логистический менеджер должен иметь информацию о плане и предполагаемых источниках ее исполнения. Хорошо составленные планы должны быть настолько гибкими, что при определенных производственных ситуациях позволяют логистическому менеджменту их изменять.

Планирование, нормирование и лимитирование – входят в систему, например, железнодорожного терминала. Планирование – непрерывный циклический процесс, направленный на приведение в соответ-

ствие возможностей терминала с условиями рынка транспортных услуг. Оно связано с решением проблем будущего, использует методы выбора альтернативных решений, направления которых имеют как общий, так и частный характер. Планирование только тогда эффективно, когда оно базируется на управленческом учете и анализе результатов логистической деятельности.

Нормирование – процесс научно обоснованного расчета оптимальных норм и нормативов, направленный на обеспечение эффективного использования всех видов ресурсов и изыскание путей наиболее продуктивного превращения логистических затрат в рынок логистических услуг. Комплекс норм и нормативов, составляет нормативное хозяйство терминала, которое охватывает все сферы его аналитичности, обеспечивающие исчерпывающие информацию об объектах учета:

- периодичность, отражающая сервис логистических услуг установленные учетной политикой;
- совокупность перечисленных принципов обеспечивает действенность системы управленческого учета, но не унифицирует учетный процесс. Внедрение системы планирования будет способствовать увеличению прибыли, вместе с тем является одним из основ организации оптимизации логистических затрат.

Список использованной литературы:

- 1 Тайгашинова К.Т. Система развития управленческого учета: логистические затраты, их классификация, сервис логистических услуг: монография. – Алматы: Экономика, 2014. – 212 с.
- 2 Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах: Учеб.пособ. под ред. Миротин Л.Б., М.:Юрист, 2002 – 414 с.
- 3 Гудков В., Миротин Л.Б., Ширяев С.А. Основы логистики: Учебник для вузов/ Под ред. В.А. Гудкова- М: Горячая линия-Телеком, 2004.-351с.
- 4 Тайгашинова К.Т. Проблемы учета затрат по центрам ответственности/Вестник института коммерции и права. М.: 2002.- с.77-81.
- 5 Сатмурзаев А.А. Калькулирование себестоимости продукции в системе управленческого учета: теория, методология и организация (на примере АПК РК) Автореферат на соискание ученой степени доктора экономических наук РК, Туркестан, 2009 -39с.

ЛОГИСТИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ШЫҒЫНДАРЫН БАСҚАРУДЫҢ ЖӘНЕ ЕСЕБІНІҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ӘДІСТЕМЕСІНІҢ МӘСЕЛЕСІ

К.Т.Тайгашинова*, А.К.Ержанов

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

e-mail:tkt44@mail.ru

Түйін: Мақала Қазақстан экономикасының негізгі бағыттарындағы логистикалық қызметтерді есепке алу мен шығындарды басқарудың қазіргі заманғы мәселелеріне арналған. Қызмет көрсетуге арналған логистикалық шығындар міндетті түрде кіріспен бірге жүруі керек екендігіне баса назар аударылады. Авторлар «логистикалық операция» және «логистикалық шығындар» ұғымдарының анықтамасын экономикалық негіздейді. Экономика салалары бойынша қызмет көрсету қызметтерінің логистикалық шығындарының жіктелуі, медициналық мекемелердің мысалында логистикалық қызметтер көрсету салалары бойынша кірістердің жіктелуі. Логистикалық қызметтер үшін логистикалық шығындарды есепке алудың негізгі аспектілері бөлектенеді. Көлік логистикасының басты қағидасы ретінде логистикалық шығындарды оңтайландыру атап өтілген. Біздің заманымыздың негізгі проблемалары, авторлардың пікірі бойынша, логистикалық қызметтердің шығындарын, жоспарлау мен нормалау әдістерін басқаруды есепке алу жүйесінің біртұтас тұжырымдамасын жасау болып табылады.

Түйінді сөздер: басқарушылық есеп, логистикалық шығындар, логистикалық операциялар, логистикалық қызметтер, жоспарлау, нормалау.

PROBLEMS OF THEORY AND METHODS OF MANAGEMENT, ACCOUNTING OF COSTS OF LOGISTICS SERVICES

K.T.Taigashinova*, A.K.Yerzhanov

Almaty Academy of Economics and statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail:tkt44@mail.ru

Summary: The article is devoted to modern problems of accounting and cost management of logistics services in key areas of the economy of Kazakhstan. The emphasis is on the fact that the logistics costs of providing a service should certainly be accompanied by revenue. The authors economically justify the definition of the concept of “logistic operation” and “logistic costs”. The classification of logistics costs of service services by sectors of the economy, the classification of revenue generation by areas of the service of logistics services on the example of medical institutions. The main aspects of accounting for logistics costs for the services of logistics services are highlighted. The optimization of logistics costs is emphasized as the main principle of transport logistics. The main problems of our time, according to the authors, is to develop a unified concept of a system of management accounting for the costs of logistics services, methods of planning and rationing.

Key words: management accounting, logistics costs, logistics operations, logistics services, planning, rationing.

МРНТИ 06.35.31

УДК 657.1

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УЧЕТА И ОЦЕНКИ АКТИВОВ И ОБЯЗАТЕЛЬСТВ СУБЪЕКТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

А.К. Усабаев¹, Д.К. Усабаев^{*2},

¹Казахский Национальный университет имени Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

²Университет «НАРХОЗ», г. Алматы, Казахстан

e-mail: ussabayev.dk@gmail.com

Аннотация. В статье рассмотрены методологические подходы по учету и оценке активов и обязательств в государственном секторе.

В условиях перехода на метод начисления с целью признания на балансе активов и обязательств предполагается, что признание и оценка активов и обязательств для их достоверной оценки в отчете о финансовом положении приведет к необходимости широкого применения балансового подхода по оценке по справедливой стоимости, аналогично методологическим подходам международных стандартов финансовой отчетности для реального сектора (МСФО). Принимая во внимание, что организация бухгалтерского учета в государственном секторе экономики исторически была основана на учетном подходе с точки зрения соотношения доходов и расходов, правила по учету и оценке по признанным активам и обязательствам практически базируются на методологической основе по оценке их по исторической стоимости, т.е. по стоимости понесенных затрат признанных активов и по номинальной стоимости возникшего обязательства.

Это является характерным для методологических подходов по учету и оценке активов и обязательств субъектов государственного сектора в Республике Казахстан.

Ключевые слова: Активы и обязательства, Государственный сектор, Международные стандарты финансовой отчетности общественного сектора (МСФООС).

Введение. Реформирование системы бухгалтерского учета в государственном секторе Республики Казахстан по переходу на метод начисления направлено на совершенствование учетно-информационного обеспечения процессов бюджетного планирования, оценки результативности деятельности субъектов государственного сектора и эффективности использования бюджетных ресурсов, системы государственного аудита и финансового контроля.

В процессе бюджетного планирования использование более полной информации по ранее учтенным активам и обязательствам, а также по впервые признанным активам и государственным обязательствам создают полезную и обоснованную базу для принятия управленческих решений.

Методы. Методологической базой исследования выступают концептуальные основы и основополагающие принципы, МСФООС и нормативно-правовая база в области организации бухгалтерского и бюджетного учета и формирования консолидированной финансовой отчетности в государственном секторе.

При проведении исследования использованы методы контент-анализа, классификации, систематизации, сравнения и интерпретации.

Результаты и обсуждение

Результаты анализа международного опыта по направлениям развития бухгалтерского учета в государственном секторе по переходу на международные стандарты бухгалтерского учета государственного сектора свидетельствуют о сближении двух учетных систем организации бухгалтерского учета как в государственном секторе, так и секторов финансовых и нефинансовых корпораций (частного сектора).

В результате перехода от кассового метода на метод начисления в соответствии с МСФООС организация бухгалтерского учета в государственных учреждениях по учету и оценке активов и обязательств, имеет много общего с МСФО [1,2].

В результате проведенного анализа международного опыта и исследования процессов реформирования системы бухгалтерского учета в государственном секторе Республики Казахстан по переходу на метод начисления, изучения научных публикаций широкого круга авторов по данной проблеме, нормативно-правовой основы организации бухгалтерского учета государственных учреждений были систематизированы методологические и методические аспекты признания и оценки активов и обязательств, принятых в качестве теоретической основы в реальном секторе и государственном секторе.

Переход на метод начисления с целью признания на балансе активов и обязательств в целом предполагает, что признание и оценка активов и обязательств с целью их достоверной оценки в отчете о финансовом положении приведет к необходимости широкого применения балансового подхода по оценке по справедливой стоимости в государственном секторе, аналогично методологическим подходам международных стандартов финансовой отчетности для реального сектора (МСФО).

Но организация бухгалтерского учета в государственном секторе исторически сложилась на основе методологического подхода по правильному соотношению доходов и расходов по периодам.

Соответственно с принятым подходом признание и оценка активов и обязательств для субъектов государственного сектора осуществляется по исторической стоимости (по стоимости понесенных затрат, по номинальной стоимости возникшего обязательства).

Это является также характерным для методологических подходов по учету и оценке активов и обязательств субъектов государственного сектора в Республике Казахстан.

Также следует отметить, что бухгалтерский учет на основе метода начисления в государственном секторе не может заменить полностью систему бюджетного учета, основанного на кассовом методе.

Это комбинированное применение двух систем учета в государственных учреждениях, как по кассовому методу (в рамках бюджетного учета), так и по методу начисления фактически определяет необходимость в определении новой учетной модели, которая позволяет последовательно их комбинировать, и которая является характерной только для субъектов государственного сектора.

Наличие отдельных видов активов и обязательств, расходов и доходов, которые не существуют в бизнес среде, уже предполагает необходимость в системах учета, специально предназначенных для субъектов государственного сектора.

Кроме того, субъекты государственного сектора принципиально отличаются от бизнес предприятий [1,2].

Стандарты для государственного сектора должны отражать уникальную среду управления, в том числе различные организационные цели и специальные юридические полномочия, а также позволить эффективно решать проблемы финансовой отчетности, связанные с уникальной государственной средой.

Поэтому по мнению известных авторов-экономистов для конкретной деятельности субъектов государственного сектора требуется специфическая модель учета [1,2,3].

По результатам международной практики реформирования системы управления государственного управления четко определилась необходимость новой системы бухгалтерского учета и финансовой отчетности, позволяющей оценить эффективность и результативность деятельности в государственном секторе, а не только анализа формирования и целевого использования общественных ресурсов на кассовой основе.

С теоретической точки зрения исторически сложившаяся модель учета затрат, которая лежит в основе исторически сложившейся системы бухгалтерского бюджетного учета в государственном секторе, является характерной для кассового метода, а применение модели учета по справедливой стоимости в условиях перехода на метод начисления, является характерной для системы бухгалтерского учета субъектов частного сектора, и соответственно приводит к определенным вопросам как методологического, так и практического порядка.

При переходе на метод начисления учет расходов включает не только оплаченные расходы, но и начисленные, что позволяет более точно определить финансовый результат деятельности субъектов государственного сектора. Если в рамках ранее существовавшей системы бухгалтерского учета дефицит включал и инвестиционные расходы, то в условиях новых правил, установленных на основе метода начислений, инвестиционные расходы исключены при определении расходов и оценке соответственно финансового результата и подлежат капитализации в стоимости активов.

По мнению ряда авторов, учет по справедливой стоимости несовместим с определением фактических расходов, понесенных для поддержания и развития деятельности государственных служб, поскольку только фактически понесенные расходы оправдывают взимания налоговых поступлений [1,2,3].

Основные задачи, стоящие перед системой бухгалтерского учета в государственном секторе, связаны с выполнением функций контроля за наличием и сохранностью предоставленных в оперативное управление или хозяйственное ведение активов субъектам государственного сектора, оценки эффективности управления государственными активами, а также выполнения функций подотчетности государственных учреждений.

Поэтому при разработке Учетной политики в Республике Казахстан по активам были выбраны модели по первоначальной оценке (по себестоимости), что наилучшим образом отвечает требованиям выполнения контрольных функций за расходованием бюджетных средств и что позволяет не выходить за рамки существующих полномочий государственных учреждений по распоряжению и бухгалтерскому учету государственных учреждений [4,5,6,7,8].

Сложившийся подход в государственном секторе экономики в результате проводимой реформы в Республике Казахстан приводит к возникновению новой системы учета.

Особенными характеристиками данного подхода в организации бухгалтерского учета является применение при оценке активов исторической стоимости понесенных затрат (по себестоимости), при оценке обязательств номинальной стоимости.

Несмотря на включение в правила ведения бухгалтерского учета возможности проведения переоценки долгосрочных активов (с оговоркой, что переоценка проводится только по Постановлению правительства), в Учетной политике государственных учреждений в РК модель оценки по себестоимости определена в качестве основного подхода по оценке активов [5,6,7,8].

В новых разработанных правилах ведения бухгалтерского учета в государственных учреждениях РК приняты основные подходы по признанию и оценке активов по первоначальной стоимости и обязательств по номинальной стоимости с целью сопоставления полученных бюджетных доходов и их использования, признанных в качестве расходов [5,6,7,8].

В рамках новой системы учета реализуется возможность по признанию не признаваемых ранее активов и обязательств в отчете о финансовом положении, с целью полной и достоверной оценки долговых и гарантийных обязательств государства, пенсионных и концессионных обязательств, концесси-

онных активов и активов культурного наследия, краткосрочных и долгосрочных финансовых инвестиций в субъекты квазигосударственного сектора, других активов и обязательств.

Наряду с актуальными вопросами по признанию объектов учета определяются основные методологические подходы по их оценке и представлению в финансовой отчетности.

Согласно международным стандартам для субъектов частного сектора для целей достоверного представления активов и обязательств в отчете о финансовом положении, существуют модели оценки по переоцененной стоимости или по справедливой стоимости, модели оценки обязательств по справедливой стоимости или по амортизированной стоимости.

В правилах по бухгалтерскому учету в государственных учреждениях Республики Казахстан выбрана в качестве основной модель учета активов по себестоимости и обязательств по номинальной стоимости [5,6,7,8].

Несмотря на включение в правила ведения бухгалтерского учета возможности проведения переоценки долгосрочных активов (с оговоркой, что переоценка проводится только по Постановлению правительства), в Учетной политике определены в качестве основных подходов по оценке активов – модель оценки по себестоимости.

Согласно Учетной политике государственных учреждений Республики Казахстан предусмотрены следующие правила признания и оценки активов и обязательств:

- по учету и оценке финансовых инвестиций в субъекты квазигосударственного сектора – по фактически понесенным затратам (себестоимости);
- по учету и оценке займов, предоставленных по бюджетному кредитованию – по себестоимости;
- при первоначальном признании объект основных средств отражается по себестоимости, то есть по фактическим затратам;
- последующий учет основных средств государственное учреждение осуществляет с использованием модели учета по фактическим затратам: после первоначального признания в качестве актива учет объекта основных средств производится по его себестоимости за минусом любой накопленной амортизации и любых накопленных в результате обесценения убытков;
- изменение первоначальной стоимости основных средств допускается в случаях оценки активов, проводимой в соответствии с решениями Правительства Республики Казахстан;
- незавершенное строительство измеряется по фактическим затратам;
- при первоначальном признании инвестиционная недвижимость отражается по себестоимости, то есть по фактическим затратам;
- последующий учет инвестиционной недвижимости государственное учреждение осуществляет с использованием модели по фактическим затратам: после признания в качестве актива учет объекта инвестиционной недвижимости производится по его себестоимости за минусом любой накопленной амортизации и любых накопленных в результате обесценения убытков;
- нематериальный актив первоначально признается по себестоимости, то есть по фактическим затратам;
- последующий учет нематериального актива производится по модели учета по фактическим затратам: по себестоимости за вычетом накопленной амортизации и накопленных убытков от обесценения;
- по учету характерных для государственного сектора займов полученных производится по себестоимости или номинальной стоимости [5,6,7,8].

Заключение. Следует отметить, что в результате проводимой реформы в Республике Казахстан в связи с формированием новой системы бухгалтерского учета сложился методологический подход, в основе которого имеют место как элементы балансового подхода, так и подхода соотношения доходов и расходов. Особенности характеристиками этого смешанного подхода в организации бухгалтерского учета является применение при оценке активов исторической стоимости, при оценке обязательств – по номинальной стоимости (с точки зрения приоритета подхода соотношения доходов и расходов).

Список использованной литературы:

- 1 Biondi, Y. (2014). Harmonising European Public Sector Accounting Standards (EPSAS): issues and perspectives for Europe's economy and society. *Accounting, Economics and Law*, 4, 3, pp. 165–178.
- 2 Biondi, Y. (2016). Accounting Representations of Public Debt and Deficits in European Central Government Accounts: An Exploration of Anomalies and Contradictions. *Accounting Forum* 40 (3), pp. 205–219.
- 3 Chan, J. (2003). Government accounting: an assessment of theory, purpose and standards, *Public Money & Management* 23(1), pp. 13-20.
- 4 Бюджетный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-IV
- 5 План счетов бухгалтерского учета государственных учреждений, утвержденный приказом Министра финансов Республики Казахстан от 15 июня 2010 года № 281
- 6 Правила ведения бухгалтерского учета в государственных учреждениях, утвержденные приказом Министра финансов Республики Казахстан от 3 августа 2010 года № 393

7 Учетная политика государственных учреждений, утвержденная приказом Министра финансов Республики Казахстан от 7 сентября 2010 года № 444

8 Формы и правила составления и представления финансовой отчетности государственных учреждений, утвержденные приказом Министра финансов Республики Казахстан от 1 августа 2017 года № 468

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND VALUATION OF ASSETS AND LIABILITIES OF PUBLIC SECTOR ENTITIES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

A.K. Ussabayev¹, D.K. Ussabayev^{*2},

¹Kazakh National University named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

²NARXOZ University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: ussabayev.dk@gmail.com

Summary. This article considers methodological approaches for accounting and valuation of assets and liabilities in the public sector.

In the conditionals of the transition to the accrual method for recognition of all assets and liabilities on the balance sheet their reliable assessment in the statement of financial position, the recognition and measurement of assets and liabilities will lead to the need for a broad application of the balance sheet approach at fair value, similar to the methodological approaches of international financial standards reporting for the real sector (IFRS). Taking into account that the organization of accounting in the public sector historically has been based on the accounting approach from the point of view of correlation of income and expenses, the rules for accounting and measurement of recognized assets and liabilities are practically based on a methodological basis for assessing them at historical cost, i.e. at the cost of the costs of recognized assets and at the nominal value of the liability incurred.

This is characteristic of methodological approaches to accounting and valuing assets and liabilities of entities of the public sector of the Republic of Kazakhstan.

Key words: Assets and liabilities, Public sector, International Public Sector Accounting Standards (IPSAS).

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚОҒАМДЫҚ СЕКТОРЫНДАҒЫ АКТИВТЕР МЕН МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ЕСЕПКЕ АЛУ МЕН БАҒАЛАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

A. Қ. Усабаев¹, Д.Қ. Усабаев^{*2},

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

²«НАРХОЗ» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: ussabayev.dk@gmail.com

Түйін. Мақалада қоғамдық сектор субъектілерінің активтері мен міндеттемелерін есепке алу және бағалау жөніндегі әдіснамалық тәсілдер сипатталған.

Активтер мен міндеттемелерді баланста тану мақсатында есептеу әдісіне көшу қаржылық жағдай туралы есепте оларды дұрыс бағалау мақсатында активтер мен міндеттемелерді тану және бағалау нақты сектор үшін халықаралық қаржылық есептілік стандарттарының (ХҚЕС) әдіснамалық тәсілдеріне ұқсас әділ құны бойынша бағалау жөніндегі баланстық тәсілді кеңінен қолдану қажеттілігіне алып келеді деп болжайды.

Экономиканың қоғамдық секторында бухгалтерлік есепті ұйымдастыру тарихи тұрғыдан кірістер мен шығыстардың ара қатынасы тұрғысынан есепке алу негізінде қалыптасқанын назарға ала отырып, танылған активтер мен міндеттемелер бойынша есепке алу және бағалау жөніндегі ережелер іс жүзінде оларды тарихи құны бойынша негізге алынады, яғни танылған активтердің шеккен шығындарының құны және туындаған міндеттеменің номиналды құны бойынша.

Бұл Қазақстан Республикасындағы қоғамдық сектор субъектілерінің активтері мен міндеттемелерін есепке алу және бағалау жөніндегі әдіснамалық тәсілдерге тән болып табылады.

Түйінді сөздер: Активтер мен міндеттемелер, Мемлекеттік сектор, Қоғамдық сектор халықаралық қаржылық есеп стандарттары (ҚСХҚЕС).

ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ

IRSTI 06.77.61

UDC 331.2

THE RATIO OF THE GROWTH RATE OF LABOR PRODUCTIVITY AND WAGES AS AN IMPORTANT CHARACTERISTIC OF THE MODERNIZED LABOR MARKET IN KAZAKHSTAN

S.K. Jumambayev*, S. Baimukhanova, A. Dosmbek

Al-Farabi National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: s.jumambayev@gmail.com

Abstract. Successfully solving the strategic task of Kazakhstan becoming one of the 30 most developed countries in the world requires mobilizing all reserves to ensure dynamic economic growth. The country's economy, based on the extraction of raw materials, is exhausting its capabilities in terms of economic growth. A new model of the country's development involves accelerated technological modernization of the economy, including the modernization of the labor market. To become a driver of economic growth, the labor market must possess a number of qualitative characteristics. An important place among them is occupied by the correct ratio of the growth rates of labor productivity and wages. The analysis revealed a serious gap between Kazakhstan and the leading developed countries, known for their labor market models. The high efficiency of the US labor market has been revealed, which is characterized by faster growth rates of labor productivity in relation to the growth rate of wages. In the process of labor market modernization, Kazakhstan needs to increase the role of the collective bargaining process in ensuring a direct connection between the amount of wages and labor productivity achieved.

Key words: labor market, labor productivity, wages, labor market efficiency, labor market modernization.

Introduction. The formation of its Kazakhstan model of the labor market in Kazakhstan took place within the framework of the liberal reform model. Since 2012, an increased interest in labor market problems has been associated with the turn of economic policy towards the industrial and innovative development of the country. An important condition for the successful third modernization of Kazakhstan is the modernization of the labor market [1], which has become one of the central problems of economic science and practice. But so far, in theoretical and methodological terms, the problem of modernization of the labor market in Kazakhstan is not yet sufficiently developed. A specific methodology for analyzing labor market modernization processes has not been developed. There are no studies on the mechanism of its implementation in practice. A comparative analysis of the best practices of the functioning of the labor market of developed countries has not been adequately conducted. A modernized labor market should become a driver of economic growth. In this regard, the problem of analyzing and assessing the state of the labor market and ascertaining the effectiveness of its functioning is being updated. The analysis should be carried out not only in comparison with developed countries, but should fully cover the past and present experience of the labor market, which reflect the specific features of the socio-economic development of Kazakhstan. Unfortunately, this important methodological aspect of the study is not always given due importance.

Meanwhile, the study of this problem becomes particularly relevant in the light of the task to increase wages posed by the President of Kazakhstan KJ. Tokaev in his Message to the people of Kazakhstan, September 2, 2019 [2]. The relevance of the task predetermined the formulation of a specific problem, the logic and sequence of research on it.

Methods. In this article, the authors focus on the study of the dynamics of the relationship between the growth rates of labor productivity and wages, and to what extent the current relationship between them affects the efficiency of the labor market in Kazakhstan. To conduct a comparative analysis, official statistical materials of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan [3] and OECD [4] were used. In the process of the study, the authors along with such theoretical methods as problem statement, hypothesis construction and others, used the following methods: analysis, synthesis, comparison, abstraction and concretization, correlation and regression analysis, etc.

Results and discussion. The authors proceeded from the thesis that the modernization of the labor market involves the use of a specific research apparatus, which would reveal the value of the ratio of the growth rates of labor productivity and wages in assessing the effectiveness of the labor market. Acquaintance with a sufficiently large array of relevant literature shows that when considering the issue of labor market efficiency, some researchers resort to a simple comparison of the implemented measures of state labor policy and the obtained socio-economic results.

Other researchers prefer an approach based on a comparison of actual indicators characterizing the labor sector of the national economy with similar indicators of developed countries. To a certain extent, the topic we are exploring is also affected in the calculations of the Index of Economic Freedom (IEF) [5]. But it turns out that the level of protection of property rights has the most noticeable effect on the IEF, while other private indices, including the component of freedom of labor that interests us, have little effect.

According to the Doing Business methodology, several aspects of the quality of work are also measured [6], but recently it does not provide country ratings for labor market regulation indicators.

Measuring the efficiency of the labor market, much attention has been paid to the methodology for calculating the Global Competitiveness Index (GCI) [7]. According to it, the efficiency of the labor market of each country is estimated on the basis of 12 factors. A comparative analysis of different countries according to this methodology allows us to determine the general orientation of economic and social changes under the influence of labor market reform. The results of the analysis help developing countries, including Kazakhstan, adjust the specific institutions of their labor market in such a way as to enhance its positive impact on economic growth.

Our hypothesis is that the differences in the development results of different countries, and within them of individual industries, are largely due to the efficient functioning of their labor market. In our opinion, the effectiveness of the labor market can be judged by the ratio between the growth rates of labor productivity and wages. If the correctness of this hypothesis is confirmed, the next step may be the choice of the option of modernizing the labor market of Kazakhstan, the main content of which should be specific measures to bring labor relations to the levels of leading developed countries.

For a comparative analysis of the dynamics of indicators on labor productivity and wages, we took the data of Kazakhstan and four developed countries that most fully represent the well-known labor market models: Anglo-Saxon (American), continental (German), Japanese and Swedish. Table 1 presents in comparison the indicators of labor productivity and average wages for these countries; the levels of these indicators in the United States are taken as 100%. Labor productivity is measured by the ratio of real GDP to the number of employed.

Table 1

*Comparison of GDP per employed and average wages in developed countries and Kazakhstan in 2007-2018, in% **

	2007	2010	2015	2016	2017	2018
GDP per employed:						
USA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Germany	79,8	78,2	79,6	80,6	82,1	80,8
Japan	69,4	66,0	65,5	65,4	64,1	61,8
Sweden	82,7	80,1	80,2	80,3	81,0	79,8
Kazakhstan	13,9	16,9	17,9	13,0	14,9	15,1
Average annual salary:						
USA	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Germany	74,8	74,7	77,3	78,4	78,4	79,0
Japan	68,0	67,5	63,7	64,8	64,6	64,3
Sweden	66,8	67,5	69,5	70,4	70,1	70,0
Kazakhstan	8,8	10,6	11,0	8,1	8,9	9,0
* Calculated by the authors based on data: https://data.oecd.org and http://stat.gov.kz						

Table 1 shows that Kazakhstan is seriously behind the developed countries in terms of labor productivity and wages: for example, in 2018, labor productivity in the United States exceeded the same indicator in Kazakhstan by 6.6 times and the average wage by 11.1 times. During the period under review, there is no noticeable rapprochement in the levels of labor productivity and wages between developed countries and Kazakhstan.

Table 2 shows for comparison data on the growth rate of real GDP per employed and average wages in developed countries and Kazakhstan.

Based on the data in Table 2, the average annual growth rates of these indicators for the period under consideration were calculated. It turned out that in the USA and Japan, the average annual growth rate of labor productivity is ahead of the average annual growth rate of the average wage: in the USA they amounted to 101.0 and 100.8%, respectively, in Japan - 100.3 and 100.1%. But the opposite picture is observed in Sweden and Germany: the average annual growth rate of the average wage is ahead of the average annual growth rate of labor productivity: in Sweden they amounted to 101.3 and 100.7%, respectively, in Germany - 101.1 and 100.4%.

Over the last decade, the United States has maintained its place in the top three countries of the world due to a number of factors, including the high efficiency of its labor market. Currently, the West European model of the labor market is drifting toward the American model along the path of liberalizing labor relations and deregulating the economy.

Table 2
The dynamics of the growth rate of real GDP per employed and average wages in developed countries and Kazakhstan in 2007-2018, in%, (2007 = 100%)*

	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
USA:										
Real GDP growth rate per employed	100,0	104,8	105,8	106,2	107,1	108,0	109,3	109,2	110,4	111,8
Average Wage Growth	100,0	101,5	101,6	102,5	102,0	103,4	106,0	106,1	107,0	107,7
Germany:										
Real GDP growth rate per employed	100,0	98,8	100,7	100,4	99,9	101,3	101,9	101,4	103,3	104,2
Average Wage Growth	100,0	101,5	103,2	104,4	105,7	107,3	109,7	111,2	112,2	113,7
Japan:										
Real GDP growth rate per employed	100,0	99,5	99,4	101,1	102,4	102,1	102,8	102,4	103,4	102,1
Average Wage Growth	100,0	100,8	103,0	101,3	101,2	99,4	99,3	101,1	101,6	101,8
Sweden:										
Real GDP growth rate per employed	100,0	101,5	102,4	101,4	101,4	102,8	105,6	106,3	106,8	107,7
Average Wage Growth	100,0	102,7	103,9	106,2	107,4	108,4	110,3	111,8	112,4	112,9
Kazakhstan:										
Real GDP growth rate per employed	100,0	105,4	110,7	113,1	119,1	125,0	127,6	127,2	131,9	135,6
Average Wage Growth**	100,0	147,9	171,6	193,1	208,1	230,8	240,5	272,7	287,7	310,4
* Calculated by the authors based on data: https://data.oecd.org and http://stat.gov.kz										
** Calculated by the authors on the basis of wages in national currency, tenge										

Against this background, data in Kazakhstan look in sharp contrast: for the period under review, the average annual growth rate of the average wage was significantly higher than the average annual growth rate of labor productivity: they amounted to 112.2% and 103.0%, respectively. This practice leads to additional economically unreasonable expenses on wages, an increase in the cost of production and a decrease in the amount of profit. But these difficulties are overcome through the establishment of high prices for the products of manufacturing enterprises, which ultimately leads to an increase in consumer prices. This can be demonstrated by the data in table 3.

Table 3
Consumer price index in developed countries and Kazakhstan in 2007-2018, in% to the previous year *

	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
USA	2,9	1,6	3,2	2,1	1,5	1,6	0,1	1,3	2,1	2,4
Germany	2,3	1,1	2,1	2,0	1,5	0,9	0,5	0,5	1,5	1,7
Japan	0,1	-0,7	-0,3	-0,1	0,4	2,8	0,8	-0,1	0,5	1,0
Sweden	2,8	1,8	3,2	2,5	1,4	-0,2	-0,5	-0,2	2,0	1,7
Kazakhstan	10,8	7,1	8,3	5,1	5,8	6,7	6,6	14,6	7,4	6,0
* Compiled by the authors based on data: https://data.oecd.org and http://stat.gov.kz										

As our analysis has shown, low consumer prices in developed countries are ensured by low prices for manufactured products and services, which in turn are dictated by the high level of competition in the economies of these countries. In these conditions, enterprises increase the wages of employees depend on increasing their productivity.

In the United States, the collective bargaining process at the enterprise level plays a major role in the regulation of labor relations. Therefore, in the United States, unlike many other countries, the amount of remuneration is decided by a specific agreement between the employer and employee or a collective agreement. Employers strive to lower wages, workers in the person of the trade union seek to raise it. Wage increases are more strictly dependent on labor productivity.

In most countries of continental Europe, the main role is assigned to labor legislation, according to which the rights of the employee and the responsibility of employers are rigidly fixed, the state policy in the field of wages is carried out, etc.

According to labor market theory, the purpose of negotiations between employers and workers is to distribute jointly generated income. Which of the above-mentioned models of the labor market is the most effective for economic growth and wages can be judged by the data in the above tables 1-3.

According to our calculations, in the USA for the analyzed period from 2007 to 2018. 1% of the average annual increase in labor productivity accounted for 0.8% of the average annual increase in wages, in Japan - 0.5%, in Sweden - 1.8%, Germany - 2.6%, and Kazakhstan - 4.0%.

We also performed calculations to identify a correlation between the growth rate of wages and nominal GDP over a long period of time from 2000 to 2018. The following results were obtained: in the United States, the correlation coefficient between these indicators was 0.399388, Germany - 0.303238, Japan - 0.17687, Sweden - 0.3004108, Kazakhstan - 0.744713.

A similar picture is observed in certain sectors of the national economy of Kazakhstan. So, in particular, the correlation coefficient between the growth rate of wages and the growth rate of gross industrial output amounted to 0.680499, including mining and quarrying - 0.634479, manufacturing - 0.704834, in construction - 0.756764.

These figures eloquently indicate that in Kazakhstan enterprises did not take root incentives to increase wages, that is, the increase in nominal wages is mainly ensured by higher prices for manufactured products and services. For example, according to our calculations, in the European Union, the average annual price increase for the products of industrial enterprises in 2000-2018 is amounted to only 1.7%, including in Germany - 1.3%, in Japan it even decreased (-0.1%), and in Kazakhstan - 12.1%. Over the same period in Kazakhstan, the average annual increase in wages in this industry amounted to 15%, and labor productivity - only 5%. A similar picture is observed for many other types of economic activity.

The practice of developed countries suggests that in the long run, establishing the right balance of labor productivity growth rates and average wages plays a positive role in improving the efficiency of their labor market. In the final result, it helps to improve the employment landscape, increase the demand for skilled labor and increase the productivity of workers. There is every reason to believe that measures to liberalize labor relations played a significant role in these achievements.

Today, in most developed countries, there is an increasing tendency to decentralize the solution of problems of labor relations, especially wage issues at the enterprise level. Collective bargaining agreements are signed by local branch offices, which have significant autonomy. In the USA, Canada, Japan, and Great Britain, the collective bargaining process plays the main role in formalizing labor relations. The increasing role of the collective bargaining process helps to ensure the optimal combination of growth rates of labor productivity and wages.

Today, the legislative framework for the regulation of social and labor relations of the Republic of Kazakhstan is developed at a fairly high level, taking into account the best practices of developed countries. In our opinion, the whole problem lies in the lack of an effective mechanism for implementing the provisions of the updated Labor Code of the Republic of Kazakhstan [8] in practical activities. The absence of strong equal subjects of labor relations significantly inhibits the development of partnerships at all levels, especially at the enterprise level. The weakness of the trade union movement in Kazakhstan does not force entrepreneurs to take an active part in the collective bargaining process. In order to move law enforcement practice from a passive position, along with other measures, it is necessary to achieve such a situation that the amount of remuneration is directly linked to the labor productivity achieved at the enterprise. Such a mechanism will enhance the motivation of employees of Kazakhstani enterprises to highly productive labor, and, consequently, to the increasing role of the enterprise as the main driver of economic growth.

Conclusion. The results of our study and the positive experience of leading developed countries confirm the thesis that the future modernized labor market of Kazakhstan should be characterized by faster growth rates of labor productivity in relation to the growth rate of wages. In Kazakhstan, nominal wages are more sensitive to rising prices for manufactured products and services than for changes in labor productivity. In other words, wage growth is mainly achieved through higher prices for manufactured products, which inevitably leads to an increase in the consumer price index. In order to achieve the correct ratio of the growth rates of labor productivity and wages, it is necessary to increase the role of the collective bargaining process in ensuring a direct relationship between the amount of wages and the achieved labor productivity. Only with the unconditional fulfillment of this requirement can modernization of the labor market become one of the drivers of dynamic economic growth.

Acknowledgment

This work was financially supported by the grant project of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2017-2020, project number AR 05135300.

References:

- 1 The President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev's Address to the Nation of Kazakhstan. January 31, 2017 "Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness" - www.akorda.kz
- 2 President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev's State of the Nation Address, September 2, 2019 "CONSTRUCTIVE PUBLIC DIALOGUE - THE BASIS OF STABILITY AND PROSPERITY OF KAZAKHSTAN" - www.akorda.kz
- 3 Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan Statistics committee: OFFICIAL STATISTICS (BY INDUSTRY) - <http://old.stat.gov.kz>
- 4 OECD DATA - [HTTPS://DATA.OECD.ORG](https://data.oecd.org)
- 5 2019 INDEX OF ECONOMIC FREEDOM. - [HTTPS://WWW.HERITAGE.ORG/INDEX/](https://www.heritage.org/index/)
- 6 <https://www.doingbusiness.org/>
- 7 The Global Competitiveness Report 2017–2018/ - <http://www3.weforum.org/>
- 8 Labour code of the Republic of Kazakhstan (with changes and additions as of 01.01.2019) - <http://online.zakon.kz>

ЕҢБЕК ӨНІМДІЛІГІ МЕН ЖАЛАҚЫ ӨСУ ҚАРҚЫНДАРЫНЫҢ АРА ҚАТЫСЫ ҚАЗАҚСТАНДА ЖАҢҒЫРТЫЛҒАН ЕҢБЕК НАРЫҒЫНЫҢ МАҢЫЗДЫ СИПАТТАМАСЫ РЕТІНДЕ

С.К. Джумамбаев*, С. Баймуханова, А. Досмбек

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: s.jumambayev@gmail.com

Түйін. Қазақстанның әлемдегі ең дамыған 30 мемлекеттің қатарына кіру туралы стратегиялық мақсатты табысты шеуі экономиканың серпінді өсуін қамтамасыз ететін барлық резервтерді жұмылдыруды талап етеді. Елді дамытулық жаңа моделі экономиканы жеделтілген технологиялық жаңғыртуды, оның ішінде еңбек нарығын жаңғыртуды ұйғарады. Экономика өсуінің драйвері болу үшін еңбек нарығы келесі сипаттамға ие болуы керек: ол еңбек өнімділігі мен жалақы өсу қарқындарының дұрыс ара қатысын орнату. Талдау нәтижесінде АҚШ еңбек нарығының жоғары тиімділігі және Қазақстанның алда жүретін дамыған елдерден елеулі артта қалғаны айқындалды. Еңбек нарығын жаңғырту барысында Қазақстанда қол жеткен еңбек өнімділігімен еңбекақы төлеу шамасын тікелей байланысын қамтамасыз етуде ұжымдық-келісім процесінің рөлін жоғарылату қажет.

Түйінді сөздер: еңбек нарығы, еңбек өнімділігі, жалақы, еңбек нарығының тиімділігі, еңбек нарығын жаңғырту.

СООТНОШЕНИЕ ТЕМПОВ РОСТА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА И ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ КАК ВАЖНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕРНИЗИРОВАННОГО РЫНКА ТРУДА В КАЗАХСТАНЕ

С.К. Джумамбаев*, С. Баймуханова, А. Досмбек

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: s.jumambayev@gmail.com

Резюме. Успешное решение стратегической задачи по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира требует мобилизации всех резервов для обеспечения динамичного роста экономики. Новая модель развития страны предполагает ускоренную технологическую модернизацию экономики, в том числе и модернизацию рынка труда. Чтобы стать драйвером экономического роста рынок труда должен обладать такой характеристикой, как установление правильного соотношения темпов роста производительности труда и заработной платы. Анализ выявил высокую эффективность рынка труда США и серьезное отставание Казахстана от ведущих развитых стран. Казахстану в процессе модернизации рынка труда необходимо повысить роль коллективно-договорного процесса в обеспечении непосредственной связи величины оплаты труда с достигнутой производительностью труда.

Ключевые слова: рынок труда, производительность труда, заработная плата, эффективность рынка труда, модернизация рынка труда.

UDC 338.48

МРНТИ 71.35.75

APPLICATION OF ORGANIZATIONAL AND MANAGEMENT INNOVATIONS IN HOSPITALITY INDUSTRY

K.S.Mustafaev*, A.N.Omarkozhaeva, I.V.Yardyakova E.N., Zhaylaubaev

The University of Technology and Business, Nur-Sultan, Kazakhstan

e-mail: Astana_kzo@mail.ru

Summary. The purpose of the study is features analyses of the application of innovative methods of managing hotel enterprises. To achieve this goal, in line with the article, the existing theoretical and methodological

developments on the research topic were studied. In particular, the essence of organizational and management innovations is revealed and a characteristic of their subsystems is given. Based on the results of the study, a model process of introducing organizational and management innovations at the hospitality industry enterprises is proposed. In addition, specific features of the application of organizational and management innovations in studied field have been identified. Factors that negatively affect the effectiveness of the application of organizational and management innovations in the hospitality industry are identified. The results of the study can serve as a starting point for more in-depth research in the application of innovative management methods in the hospitality industry.

Key words: hospitality industry, hotel enterprises, innovative management methods, organizational and management innovations.

Introduction. At present, the domestic hospitality industry is characterized by a lag in the level of the hotel business from global trends, underdeveloped infrastructure, and a low level of hotel service, in the system of which the weak component is a poor management, and, as a result, the hotel business is not very efficient. These circumstances do not fully satisfy the need of the tourist market in hotel services and prevents the provision of an appropriate level of hotel enterprises development. As the practice of developed countries has shown, a special role in improving the efficiency of management in the hospitality industry belongs to innovative management methods. At the same time, as shown by the analysis of existing information materials in the studied aspect, the problem of the development of hotel innovations is studied only in the narrow range of services that a hotel can provide its customers. In addition, in the existing approaches to the use of hotel business innovations, the totality of significant organizational and management innovations has not been singled out; building a system of performance indicators does not fully take into account the specifics of the hotel business; insufficiently studied the influence of innovative factors of managerial influence, forming the results of the hotel enterprises activities.

Methods. The study is based on the application of a systematic, procedural and dialectical approaches to the scientific knowledge of the features of regional economic integration. In the research process, general scientific research methods were used as observation, description, analysis and synthesis, as well as comparative, formal-logical and other methods of cognition.

Results and discussion. Hotel enterprises, like other companies in the service sector, are more susceptible to organizational and management innovations due to the relatively high degree of the organizational system mobility. However, its implementation is limited by the lack of adequate performance management methods. This makes it necessary to clarify the concept and structure of organizational and management innovations as a management subsystem.

There are many interpretations of the term "organizational and management innovation". At large, the introduction of management innovations can be characterized as the implementation of new methods of organizing business processes. J. Birkinshaw and other authors define organizational and management innovation as the introduction of new practices, processes and structures, which represent a significant gap from current standards [1]. According to Drucker, the basis of a company's competitiveness is intangible assets, their effective management and capitalization [2]. In this context, it is obvious that in world management practice management innovations become a source of competitive advantages. During these transformations, management structures become flexible; there is the possibility of multi-purpose use of production capacities; the level of products quality is increasing; there is an acceleration of production and sales processes while reducing costs for these stages of the product life cycle; working conditions are improving; new employee incentive systems begin to operate, ensuring a high degree of their innovative activity.

G. Pleshu characterizes management innovation as a special form of changes in existing principles, structure, procedures, methods and other elements of the organization's management system to radically new ones that are the result of creative activity [3]. A.N. Asaul, by the term of organizational and management innovation understands changes in the management system of an entrepreneurial structure in order to increase the efficiency of its functioning and competitiveness. Similar definitions were given by E.I. Khreshchev [4] and V.C. Zverev, while V.S. Zverev associated innovations in management primarily with the optimization of organization's subsystems [5]. P.I. Vaganov defined management innovations as a deliberate change in the composition of functions, organizational structures, technology and organization of the management process, management system working methods, focused on replacing elements of the management system or the management system as a whole, with the aim of accelerating or improving the decisions of tasks set by the enterprise [6]. In his opinion, management innovations should be carried out on the basis of identifying patterns and factors of the innovative processes development at all stages of the life cycle of products, technologies and the enterprise as a whole.

Thus, we can conclude that organizational and management innovations are a kind of reengineering of enterprise business processes with the addition of novelty. In the most traditional sense, organizational and management innovations include the introduction of personal performance indicators, project management systems and quality management, as well as the support of personal initiatives, outgoing specialists of all levels.

By organizational and management innovations in the hotel business it is advisable to understand the totality of impacts on the organization and management of the production and sale of a hotel product based on innovative targeted management with element-wise control of efficiency in order to transfer an economic entity from a less effi-

cient to a more efficient state. The World Tourism Organization emphasizes the special role of organizational and management innovations, recognizing them as the most important methods for managing the efficiency of the hotel business. According to the modern concept of managing the hospitality industry of this organization, organizational and management innovations are mainly aimed at the introduction and development of technologies, the distribution of hotel chains, and practice-oriented training of personnel in the hotel services industry.

Oslo leadership defines the structure of organizational and management innovation as follows (Fig. 1).

The subsystems of organizational and management innovations are aimed at increasing the efficiency of the hotel enterprise by reducing administrative and transaction costs, increasing employee satisfaction with the work place arrangement, and gaining access to assets not existing on the market. The following is a description of each subsystem of organizational and management innovation.

1. Innovations in the hotel business mean the implementation of new methods of organizing the hotel industry and cover:

- development and implementation of a new or significantly modified corporate strategy;
- introduction of modern hotel facility management methods;
- development and implementation of new or significantly changed organizational structures;
- innovations in the use of shift working hours;
- the use of modern quality control systems, certification of goods, works, services;
- the introduction of modern logistics systems and the supply of raw materials, components;
- the creation of specialized units for research and development, the practical implementation of scientific and technological achievements;

with product consumers, suppliers;

- implementation of corporate knowledge management systems;
- implementation of staff development measures;
- the implementation of new forms of strategic alliances, partnerships and other types of cooperative ties

- transfer of a number of functions and business processes to a specialized contractor (outsourcing).

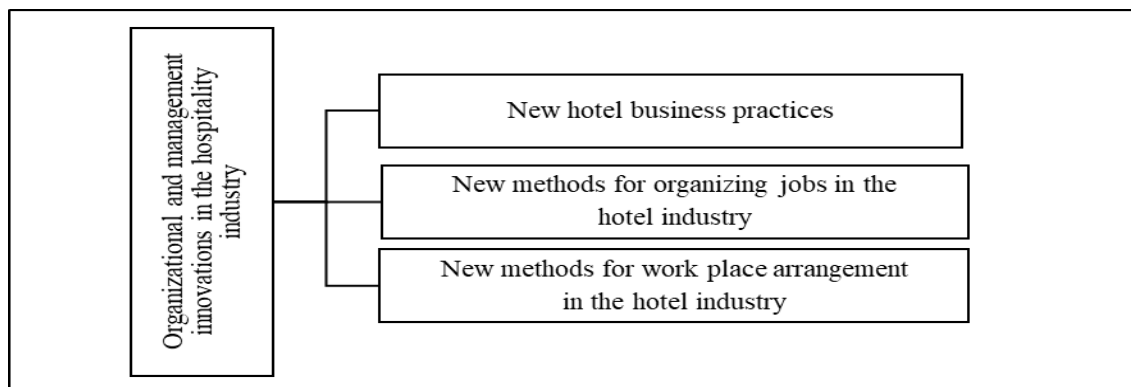

Figure 1 – Subsystems of organizational and management innovations in the hospitality industry [6]

2.innovations in the work place arrangement are associated with the implementation of new methods for the distribution of responsibility and authority among employees to carry out work within the framework of certain types of activities of the organization and between the types of activities (structural units), as well as new concepts of structuring activities, including the integration of its various directions

3.new organizational methods in external relations mean the implementation of new ways of organizing them: cooperation with customers or research centers, integration with suppliers, outsourcing in the field of production, provision, distribution of resources or products, solving personnel and auxiliary issues.

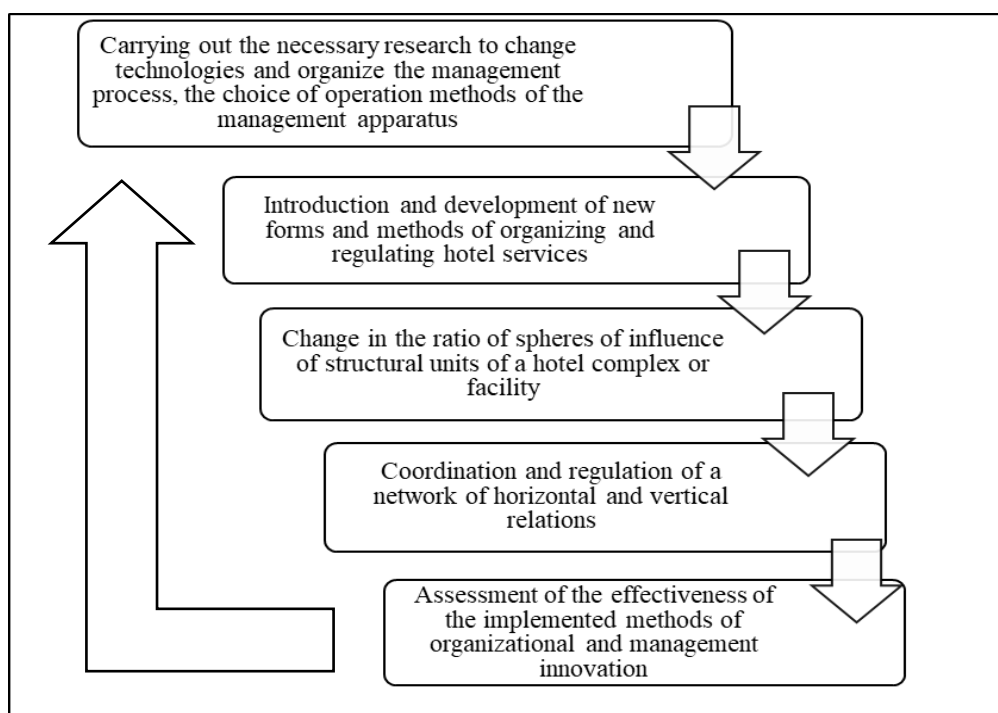
The effectiveness of the application of organizational and management innovations has already been proved by the world practice of the hotel industry development. Firstly, the introduction of multimedia and information technologies made it possible to provide potential guests with information about the hotel quickly. Secondly, the optimization and restructuring of the management process in hotels through the introduction of automation programs for the hotel, restaurants and other divisions of the hotel company allowed to improve the quality of service. Thirdly, the management according to the principles of environmental friendliness of hotels, which is most developed in Western Europe, allowed hotels to integrate with people's livelihoods in the context of ecotourism development [7].

Organizational and management innovations is the most important factor in enhancing the competitiveness of hotel facilities and the successful achievement of their strategic goals. Caused by the presence of primary and secondary demand, innovation in management leads to the restructuring and organization of the hotel business, namely to changes in the process of creation, value, business processes and market behavior of a hotel facility.

Innovations in the field of building a business model are much more closely correlated with the growth of operating profits than other types of innovations. Innovating companies through strategic partnerships achieve the highest growth in operating profits. Organizations developing innovative approaches to building a business model achieve significant profit growth, and companies creating innovative products/services or modifying business processes receive a profit that does not change over time [8].

The process of applying innovative management methods in the hotel business is continuous, as these methods, and the technologies associated with them, are improved every time. In the most general form, this process can be represented in the following form (Fig. 2).

The process of introducing organizational and management innovations in the hotel industry can conditionally be divided into five main stages, which are cyclically repeated. At the first stage, the goal and objectives of the facility development are formed, in accordance with which the organizational and management innovations possible for implementation are investigated. At the second stage, the process of introducing management innovations and their adaptation to the realities of a hotel object is carried out. The third and fourth stages involve the restructuring of organizational management in connection with innovations and the regulation of connection between controls. At the fifth stage, the effectiveness of the introduced organizational and management innovations is assessed in terms of its impact on the overall performance of the hotel. In those cases when the goal set in the first stage is not achieved, it is recommended to repeat the whole process again. Upon reaching the goal and obtaining tangible effects, managers should not stop the process at this stage. It is necessary to improve the existing management system in the hotel, taking into account the emergence of new technologies used in the hospitality industry.

Note – compiled by the authors.

Figure 2 – The process of introducing organizational and management innovations in the hotel industry

A number of factors can negatively affect the effectiveness of organizational and management innovations use in hotel enterprises. Let's consider them.

1. counteraction of staff. the reasons for not perceiving organizational and management innovations by the staff are usually: lack of leaders; internal disunity of the organization; lack of plans, non-specificity of goals. overcoming this counteraction should be carried out both at the stage of informing staff, and during the whole process of implementing management innovations, creating a system of material and moral incentives for employees, creating a corporate culture. employees' counteraction to implement management innovations is usually greater than with technical or industrial ones. this is primarily due to the lack of awareness of employees with the consequences of introducing innovations, despite the fact that the changes concern them directly and rebuild their usual work style. g.a. gomilevskaya believes that this is why, after the implementation of the idea, it is necessary to evaluate the results

obtained and familiarize the enterprise personnel with them. since the “opposition mood” of staff is capable of ruining even an economically sound innovation [9].

2. lack of skills in managing the innovation process on the part of domestic management. specialization of management in the domestic education system appeared 20-25 years ago, which included the study of traditional management experience. the concept of innovative management in the kazakh educational environment is relatively new. in this regard, there is a slight lag in the training system from the development and market orientation. most companies in kazakhstan, as well as other post-soviet ones, copy the managerial experience of western europe and the usa companies, which are flagships in the development and application of innovation in management. this is justified, since western companies position themselves not only as the founders of management innovations, but also as the main developers and systematizers of new innovations, including in the field of management. however, organizational and management innovations are individual for each specific organization, based on its specificity and condition, it is not possible to evaluate each individual instrument of introducing innovations in isolation from a particular enterprise. therefore, in our opinion, in order for the introduction of organizational and management innovations to be effective, the tools for their implementation must correspond to the technological, personnel, financial, and communication capabilities of the hotel enterprise. the personnel potential of an innovative nature should be based on the close interaction of science and education with the market environment, using innovative methods of practical training in the field of hotel education.

Conclusion. The practice of implementing hotel innovations indicates that the activity of the hotel business largely depends on tourist activity in general. In our opinion, the hotel business in a crisis, as part of the entire hospitality industry, must maintain the results achieved in recent years.

Ensuring innovation processes in the hospitality industry in Kazakhstan does not have practical support by the methods traditional for innovation infrastructure. In our opinion, this fact is explained by the lack of a targeted innovation policy in the hotel sector, the absence of a state mechanism for regulating innovation activity in the tourism industry as a whole, and the use of mainly improving and borrowed innovations. Thus, the effective functioning of an individual hotel company and the entire hotel industry involves the creation of a favorable innovative climate, which implies, first of all, the use of a program approach in determining priority development areas in modern conditions.

References:

- 1 Birkinshaw j, g. Hamel, m. J. Mol. Management innovation // academy of management review. — 2014, volume 33. — p. 825–845.
- 2 Peter f. Drucker. Innovation and entrepreneurship: practice and principles. Harper & row, business & economics, 1985. - 277 p.
- 3 Плешу г., шаповал с.с., фоменко г.с. Управленческие инновации как главный фактор реструктуризации предприятия – субъектов внешнеэкономической деятельности // труды одесского политехнического университета, 2009. – № 1 (31). – с. 193-198.
- 4 Зверев в.с., унтура г.а., Федосеев в.и. Толковый словарь «инновационная деятельность»: термины инновационного менеджмента и смежных областей (от а до я). Новосибирск: сибирское научное изд-во, 2010. - 269 с.
- 5 Ваганов п.и. Теоретические и методологические основы инновационного управления и управленческих инноваций: автореф. Дис. Доктора экон. Наук. Спб., 2003. - 39 с.
- 6 Oslo manual: guidelines for collecting and interpreting innovation data, 3rd edition, the measurement of scientific and technological activities, oecd publishing, paris, 2005. – 166 p.
- 7 Walker john r. Introduction to hospitality management. Prentice hall, 2004 - business & economics - 769 p.
- 8 Hammer m., champy j. Reengineering the corporation: a manifesto for business revolution // london: nicholas brealey publishing, 1993. – 223 p.
- 9 Гомилевская г.а. Инновации в гостиничном бизнесе приморского края: монография. Владивосток: издательство вгуэс, 2016. – 118 с.

ПРИМЕНЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО-УПРАВЛЕНЧЕСКИХ ИННОВАЦИЙ В СФЕРЕ ИНДУСТРИИ ГОСТЕПРИИМСТВА

*К.С.Мустафав *, А.Н.Омаркожаева, И.В. Ярдякова, Е.Н.Жайлаубаев*

Казахский университет технологии и бизнеса, г.Нур-Султан, Казахстан

e-mail: Astana_kzo@mail.ru

Аннотация. Цель исследования состоит в изучении особенностей применения инновационных методов управления гостиничными предприятиями. Для достижения указанной цели в рамках выполнения статьи изучены существующие теоретико-методологические разработки по теме исследования. В частности, раскрыта сущность организационно-управленческих инноваций и дана характеристика их подсистем. По результатам исследования предложен модельный процесс внедрения организационно-управленческих инноваций на предприятиях индустрии гостеприимства. Кроме того, выявлены специфические особенности применения организационно-управленческих инноваций в исследуемой сфере.

Выявлены факторы, негативно влияющие на результативность применения организационно-управленческих инноваций в индустрии гостеприимства. Полученные результаты исследования могут служить отправной точкой для проведения более углубленных исследований в области применения инновационных методов управления в сфере индустрии гостеприимства.

Ключевые слова: индустрия гостеприимства, гостиничные предприятия, инновационные методы управления, организационно-управленческие инновации.

ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ИНДУСТРИЯСЫ САЛАСЫНДА ҰЙЫМДЫҚ-БАСҚАРУ ИННОВАЦИЯЛАРЫН ҚОЛДАУ

Қ.С.Мустафаев *, А.Н.Омарқожаева, И.В.Ярдыкова, Е.Н. Жайлаубаев

Қазақ технология және бизнес университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

e-mail: Astana_kzo@mail.ru

Түйін. Мақаланың мақсаты қонақүйлік кәсіпорындарды басқарудың инновациялық әдістерін қолдану ерекшеліктерін зерттеу болып табылады. Көрсетілген мақсатқа қол жеткізу үшін мақаланы орындау барысында зерттеу тақырыбы бойынша қолданыстағы теориялық-әдістемелік әзірлемелер сараланған. Жеке алғанда, ұйымдық-басқару инновацияларының мәні ашылып, олардың құрамдастарына сипаттама берілген. Зерттеу нәтижелері бойынша қонақжайлылық индустриясының кәсіпорындарында ұйымдық-басқару инновацияларын енгізудің үлгілік үрдісі ұсынылған. Одан басқа, зерттеліп отырған салада ұйымдық-басқару инновацияларын пайдалану ерекшеліктері анықталған. Қонақжайлылық индустриясында ұйымдық-басқару инновацияларын қолданудың нәтижелілігіне кері ықпалын тигізетін факторлар анықталған. Алынған зерттеу нәтижелері қонақжайлылық индустриясы саласындағы басқарудың инновациялық әдістерін қолдану аумағында анағұрлым тереңірек зерттеулер жүргізу үшін негіз ретінде қолданыла алады.

Түйінді сөздер: қонақжайлылық индустриясы, қонақүйлік кәсіпорындар, басқарудың инновациялық әдістері, ұйымдық-басқару инновациялары.

IRSTI 06.39.41

UDC 331.08

ADOPTION AND IMPLEMENTATION OF MANAGEMENT DECISIONS IN THE PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM OF KCELL JSC IN TIMES OF CRISIS

Zh.K. Malgaraeva¹, G.A. Taspenova², D. Danladi-Bvay^{3*}

^{1,3}Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

²Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages,
Almaty, Kazakhstan

e-mail: daniel.bvay@narxoz.kz

Annotation. Management decisions in the field of personnel management are the most important decisions made at the enterprise, especially in times of crisis. Therefore, there is a constant search for new flexible, non-standard and balanced management decisions in the field of personnel management as an important strategic resource of any business organization. This article is devoted to the study and analysis of the adoption and implementation of management decisions in the personnel management system of Kcell JSC in times of crisis. The article briefly describes the activities of Kcell JSC in the telecommunications market, analyzes some of its economic indicators that reflect the presence of a crisis in the enterprise. Having analyzed the decisions taken, they were implemented in managing personnel of Kcell JSC in crisis situations. Advantages and disadvantages of these decisions are revealed.

Key words: Management decisions, WIG mission-critical goal-setting system; personnel assessment system 4 Kcell WOW.

Introduction. Making managerial decisions in a crisis is the result of analysis, economic justification, optimization, forecasting and the choice of an alternative enterprise management [1]. Today, most of competing enterprises have equipment similar in technical characteristics, similar organization of production, apply similar PR and marketing methods and techniques. However, there is one, but very significant difference between them: the personnel and the personnel management system. Therefore, management decisions in the field of personnel management are the most important decisions made at the enterprise, especially in times of crisis.

Kcell JSC is one of the oldest mobile operators and the leader in the telecommunications services market in Kazakhstan. It was founded in 1998 and operates throughout Kazakhstan under licenses in 2G, 3G and 4G / LTE networks. The main types of products and telecommunication services provided by Kcell JSC are as follows:

- a full range of mobile voice services to organizations as well as to individuals;
- a wide range of telecommunication products and services aimed at data consumption;
- additional services such as selling mobile devices [2].

Methodology of research. The main stages of the 4 Kcell WOW assessment procedure are:

The first stage is the employee's self-assessment, when he independently evaluates his competencies according to the above behavioral indicators. After that the employee selects the level of compliance of his daily working behavior with each competency of 4 Kcell WOW, finally he independently assigns rating for all competencies of 4 Kcell WOW.

The second stage includes the employee's assessment by the manager. When the manager evaluates the employee according to the degree of manifestation of each competency of 4 Kcell WOW and, in his opinion, selects the appropriate level of daily working behavior of each competency of 4 Kcell WOW. Finally he assigns the employee's rating for all competencies 4 Kcell WOW.

The third stage is a meeting of the leader and the employee, at which the employee explains his estimates, and the leader - the employee's ratings. After that, following the discussion, the head puts the final rating for all competencies 4 Kcell WOW for the employee.

A business evaluation of the effectiveness of the implementation of goals in the company of Kcell JSC consists of two sections, namely:

The first section includes the achievement of business goals for a certain period of time (six months, a year etc.) in two directions:

1. Achievement of the strategic goal of the company (financial indicators, NRS, GROSS Profit);
2. Achievement of the WIG goal and individual goals of the employee.

It should be noted that goals are set by SMART. Thus, in the first section they get answers to the question: "What have you achieved?"

The second section contains directly the assessment of corporate competencies of 4 Kcell WOW, which help to achieve business goals, i.e. to get answers to the questions such as:

1. How practical and holistic is the employee in their work?
2. Does the employee relate to work with the passion?
3. Does the employee focus on execution?
4. Does the employee collaborate with colleagues sufficiently?

Thus, the second section evaluates how the goals were achieved.

Results and discussions. Kcell JSC reached its peak in 2013. In December 31, 2013, the company's customer base was 14.3 million people, i.e. about 70% of the total customer base in Kazakhstan. However, in the conditions of the global economic crisis, since 2014, the company has shown the first signs of crisis and the countdown of the success story began. Figure 1 shows a diagram of the dynamics of the subscriber base of Kcell JSC for the period of 2013-2018.

In accordance with Figure 1, it is clearly seen that in 2014 the decline in the total subscriber base began from 14.3 million subscribers in 2013 to 9.6 million subscribers in 2018, i.e. by 35.7%, which indicates a crisis in the enterprise. Table 1 presents the dynamics of key financial indicators of the performance of the company Kcell JSC for the period of 2016-2018.

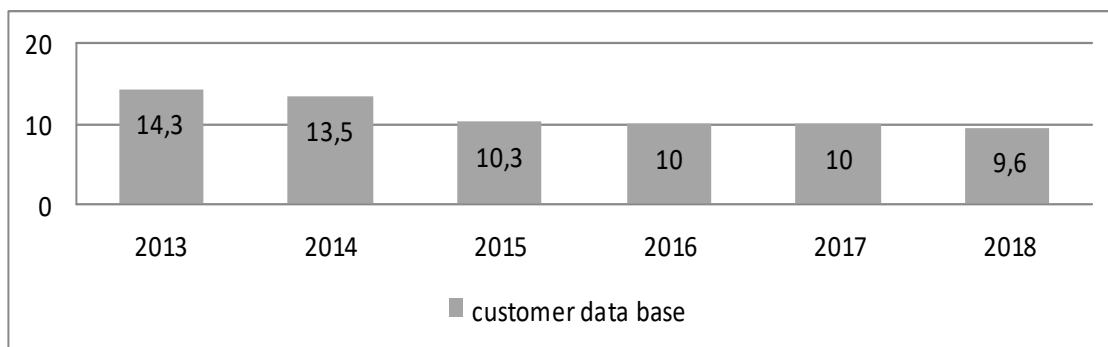

Figure 1 - Dynamics of the subscriber base of the company Kcell JSC for the period of 2013-2018. (million units)

Note: compiled by the authors according to the source [3]

In accordance with table 1, in 2018 compared with 2016, there was an increase in net sales, which is connected with an increase in sales of mobile devices and positive dynamics of sales in the B2B segment, as well as an increase in data transfer revenue, due to an increase in the use of data by subscribers for packages bill with lower tariffs per MB. However, in 2018 compared with 2016, there was a decrease in service income by 4.3% due to the introduction of PAYG tariff regulation in early 2018, as well as a significant decrease in EBITDA by 12.2% due to a decrease in revenue and reduction in the number of subscribers.

Table 1
Dynamics of key financial of the performance indicators of the Kcell JSC for the period of 2016-2018 (million tenge)

Key financial indicators	Dynamics of indicators of the company Kcell JSC (million tenge)			percentage ratio (%) - 2018/2016
	2016	2017	2018	
Net sales	147 037	147 475	149 701	+ 1,8 %
Revenue from services (revenue)	137 337	135 407	131 373	- 4,3 %
Income from the B2B sector	11 894	14 133	17 172	+ 30,7 %
EBITDA (excluding one-time expenses)	57 988	55 560	50 943	- 12,2 %
Revenue from data services	41 339	45 541	45 800	+ 9,7 %
Mobile device sales	9 713	12 082	18 432	+ 47,3 %

Note: compiled by the authors based on the materials of annual reports of Kcell JSC for 2016-2018

In addition, in 2018 there was a slight decrease in the number of employees from 1,921 to 1,826, which is 5%. From 2016 to 2018 the volume of investments in Kcell also decreased, which is graphically presented in table 2. Table 2 presents the dynamics of volumes for 2016-2018. (million tenge).

Table 2
Dynamics of investment in Kcell for 2016-2018 (million tenge,%)

Indicator	Dynamics of investment volumes (million tenge)			percentage ratio (%)
	2016	2017	2018	
Total investment	26 017	21 648	19 240	- 26,1

Note: compiled by the authors according to the source [4]

In accordance with table 2, there is a decrease in the total volume of investments in the company's activity from 26 017 million tenge in 2016 to 19 240 million tenge in 2018, i.e. by 6 777 million tenge, which is 26.1%.

Figure 2 illustrates a bar graph of the dynamics of investment in Kcell for period of 2016-2018.

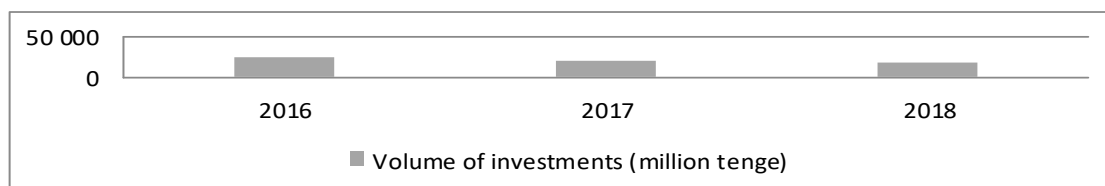

Figure 2 - A bar graph of the dynamics of investment in the company Kcell JSC for the period of 2016-2018
Note: compiled by the authors on the basis of table 2

Thus, analysis of some economic indicators of Kcell JSC shows that the company is currently experiencing not the best times of crisis, since there is a decrease in the subscriber base, decrease in investments, decrease in revenue, cost optimization, reduction in the number of employees. In such crisis conditions of doing business, the main strategic goal of Kcell JSC is to strengthen customer loyalty, creating value, i.e. the main efforts of the company are focused on maintaining and retaining the customer base, developing new types of business and the quality of services provided. In order to reach this, in July 2018, a department was established to promote and develop services both in the mass B2C segment and in the B2B business segment. In addition, certain steps were taken to optimize costs, which affected the personnel management system.

Since 2017, in the personnel management system of Kcell JSC, a number of non-standard management decisions have been developed and implemented aimed at optimizing and adapting personnel management in crisis conditions of the enterprise. Such management decisions in the field of personnel management at Kcell JSC include:

1. Organization of our own system of training and staff development by creating a Kcell business school;
2. Implementation of a goal-setting system for critical WIG cases;
3. Development and implementation of a staff assessment system 4 Kcell WOW

Kcell Business School (hereinafter referred to as KBS) has been operating at Kcell JSC since 2017 and represents the implementation of a management decision to organize its own system of training and staff development in the company for training, retraining and further training. The main goal of creating this school is to realize the strategic goals of the company through the development of the necessary knowledge, skills and experience among company employees. KBS is a tool for company managers to develop knowledge and skills of employees, which as a result contributes to the achievement of company strategies. A motivation system was developed for internal business trainers, that is graphically presented in table 3.

Table 3

Motivation scheme for internal trainers at Kcell Business School

Training day	Training Satisfaction Level	Remuneration
1	60 % rated not lower than 7 on a 10 point scale	\$ 40
1	70 % rated not lower than 7 on a 10 point scale	\$ 50
1	80 % rated not lower than 7 on a 10 point scale	\$ 60
1	90 % rated not lower than 7 on a 10 point scale	\$ 70

Note: Compiled by the authors according to the source [5]

It should be noted that remuneration for one day of training is paid quarterly. In addition, for a trainer who has conducted more than 40 training days, where 80% of the training participants rated the quality of training as at least 7 on a 10 point scale, a reward is provided in the form of a development program (conference, seminar, training) abroad worth \$ 5,000 (including overhead).

Thus, the adoption by Kcell JSC of a managerial decision to create a business school in a crisis provides such advantages as a small budget (maintenance of teaching staff, lack of rental premises, etc.), the possibility of training and retraining of company personnel by experienced business trainers in narrow areas of telecommunication services, i.e. strictly by profession, ensuring close contact and the exchange of knowledge between more experienced and new employees.

WIG goal-setting system - was developed and presented in the book "How to achieve the goal. Four disciplines of performance." by American scientists Chris McChesney, Jim Hewling and Sean Covey. From the point of view of the authors of this book, the complexity of personnel management in an enterprise is not in creating a strategy, but in the mechanism for its implementation. The essence of this system is the allocation of critical urgent goals (Wildly important Goals - WIG), which lose their relevance in everyday urgent work ("whirlwind of urgent matters") [6].

It should be noted that all these disciplines (practical solutions) are interconnected and strictly proceed from one another, otherwise the effectiveness of this system will be minimized.

The essence of the WIG goal-setting system at Kcell JSC is to implement all four disciplines: focusing on critical goals; leading indicator systems; bulletin board and reporting schedules.

First stage. Based on the strategic goal of the company, the head of each department sets no more than 1-2 critical goals for his entire unit. Then, in a legislative manner, these goals are set for the employees of the unit, i.e. this does not take into account the opinions of employees about what purpose they would like to choose based on their responsibilities.

Second phase. Based on the selected 1-2 critical cases, 2-3 individual goals for each employee are determined, which are agreed upon with the senior manager.

The third stage. Based on critical goals and individual goals, a system of leading indicators for each employee is formed, i.e. a set of specific tasks in the field of activity of each employee for each week. Moreover, a certain level is set according to the number of tasks for a week, below which it is impossible to fall.

The fourth stage. Every day for a week on a bulletin board reflects the performance of tasks.

The fifth stage. At the end of each week, reporting schedules are compiled to achieve leading indicators for each employee and a reporting schedule for the unit.

Sixth stage. At the end of the week, each department headed by its head discusses reporting schedules, meeting leading indicators (tasks) and critical goals.

The essence of conducting a business assessment of the staff of Kcell JSC is the sequential accumulation of information necessary for making further management decisions and determining staff remuneration.

Based on the received business assessment of the competencies of 4 Kcell WOW, bonuses for the half year are calculated twice a year.

Calculation of bonuses and bonuses on them is carried out annually once a year, based on the annual assessment (based on the results of two half-years). This rate is based on a five-point Likert scale, in which one point means the absence of achievement of goals (0-50%); two points indicates partial achievement of goals (50 - 99%); three points - achievement of goals (100%); four points - partial overfulfilment of goals (from 100 to 110%); five points - overfulfilment of goals (over 110%).

After calculating bonuses, personnel are rewarded based on the results of effective work once a year. Therefore, the employee's business assessment of his corporate competencies 4 Kcell WOW affects management decision-making and the calculation of the six-month bonus as part of the annual bonus process. It should be noted as:

1. Evaluation of the employee's effectiveness and his behavior, and not the employee's personality;
2. When assessing competencies, it is important not just the employee's activity, but the assessment from the perspective of implementing the strategic goals and objectives of the company;

3. The assessment results in the accumulation of the necessary information necessary for managing people and tasks in the company.

Thus, the main advantages of the 4 Kcell WOW competency assessment system are:

1. Focusing employees on efficiency; achievement of the goal; fulfilment of priorities;

2. Clearly indicated amount of work needed to achieve the goal;

3. Organizing employees in terms of the correct distribution of time and monitoring their activities, optimizing KPI's balance;

The main drawback of the 4 Kcell WOW competency assessment system, in our opinion, is that, in fact, the accumulated necessary information needed for managing people and tasks in the company is not used for its intended purpose. It takes place because initially the WOW system assumed the preparation of an individual annual rating based on the final assessments of employee competencies. Therefore, it would be possible to select the best employees for further professional growth in the service or to increase their wages, which is not currently carried out in the company. The whole assessment system is limited to the payment of bonuses, and this is the only motivation of employees, i.e. the only method of staff incentives in the company is economic [7].

Conclusion. Kcell JSC is one of the oldest mobile operators and a leader in the telecommunications services market in Kazakhstan. Analysis of some economic indicators of Kcell JSC shows that the company is currently experiencing hard times, as there is a decrease in the subscriber base, lower investment, lower revenue, optimized costs and reduced number of employees.

In such crisis business conditions the company took steps to optimize costs, which first of all affected the personnel management system in terms of additional social benefits. Starting from 2017, a number of Kcell JSC personnel management systems were developed and non-standard management decisions aimed at optimizing and adapting personnel management were implemented in crisis conditions of the enterprise. Such management decisions in the field of personnel management at Kcell JSC include: organizing their own system of training and staff development by creating a Kcell business school; implementation of the goal-setting system for critical WIG cases; development and implementation of a business personnel assessment system 4 Kcell WOW. The analysis shows that the implementation of non-standard managerial decisions in the Kcell JSC company is focused on increasing the efficiency of personnel work, enhancing its competencies, and maximizing personnel labour efficiency; focusing business assessment of staff work on fulfilling tasks and achieving specific results; optimization of personnel management costs. Despite the significant advantages presented by the adopted decisions, a number of disadvantages were identified. In order to eliminate these disadvantages, in our opinion, it is necessary to take the following measures:

- to organize regular training of business instructors at the Kcell JSC business school outside the company at least once a year, which will lead to an influx of fresh knowledge and innovative ideas;

- to eliminate the prescriptive nature of the formation of critical goals by the head of the department in the WIG goal-setting system of Kcell JSC, these goals should be defined by the employees themselves and based on the strategic goals of the company, but coordinated with the direct manager;

- to refine the system of business assessment of competencies of 4 Kcell WOW by compiling individual annual staff ratings, according to which it would be possible to select the best employees for their further professional growth or to increase their salary.

Thus, the experience of making managerial decisions by Kcell JSC in times of crisis shows that, due to the deepening economic crises, the uncertainty of the external environment, an increase in the number of external and internal risk factors in the financial and economic activities of Kazakhstani enterprises, management decisions made in times of crisis requires flexibility, customization, a balanced and thorough approach, novelty and adaptation to rapidly changing market conditions.

References:

- 1 Samokhin sv. Making managerial decisions in a crisis [text] // problems of the modern economy: materials of the vi intern. Scientific conf. (kazan, august 2017). - kazan: young scientist, 2017. - p. 102, electronic resource access mode: <https://moluch.ru/conf/econ/archive/261/12801/>(accessed: 31.102019)
- 2 Kcell jsc annual report for 2017. New horizons. [electronic resource], 2018. // electronic text data. – electronic resource access mode: <http://www.raexpert.kz/database/companies/kcell/kcell-ar2017-russian.pdf>
- 3 The annual report of the company kcell jsc for 2018. Maintaining a leadership position. [electronic resource], 2019. // electronic text data. - electronic resource access mode: https://static.kcell.kz/dist/doc/kcell_ar18_rus_final.pdf
- 4 Annual report of the company kcell jsc for 2018. Maintaining a leadership position. [electronic resource], p. 10, 2019. // electronic text data. - electronic resource access mode: https://static.kcell.kz/dist/doc/kcell_ar18_rus_final.pdf
- 5 Kcell business school. Presentation of kcell business school. – 2017
- 6 Covey s. How to achieve the goal. Four disciplines of performance [text] / covey s., macchesney k.yu., hewling j. Per. From english - 3rd edition - m.: alpina publisher, 2018.
- 7 Hr department of the company kcell jsc. Presentation of corporate competencies 4 kcell wow. – 2017.

ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА «КСЕЛЛ» АҚ-ДА ПЕРСОНАЛДЫ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БАСҚАРУШЫЛЫҚ ШЕШІМДЕРДІ ҚАБЫЛДАУ ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Ж.К. Малғараева¹, Г.А. Таспенова², Д. Данлади-бвай^{3*}

^{1,3} Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

² Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: daniel.bvay@narхоз.kz

Түйін. Персоналды басқару саласындағы басқару шешімдері кәсіпорында, әсіресе дағдарыс жағдайында қабылданатын маңызды шешімдер болып табылады, сондықтан қазіргі ғылымда да, персоналды басқару практикасында да кез келген іскерлік ұйымның маңызды стратегиялық ресурсы ретінде персоналды басқару саласында жаңа икемді, стандартты емес және сараланған басқару шешімдерін іздеу үнемі жүргізіледі. Бұл мақала дағдарыс жағдайында «кселл» ақ персоналды басқару жүйесінде басқару шешімдерін қабылдау мен іске асыруды зерделеуге және талдауға арналған. мақалада «кселл» ақ компаниясының телекоммуникация нарығындағы қызметі қысқаша сипатталған, кәсіпорында дағдарыстық құбылыстардың бар-жоғын куәландыратын оның кейбір экономикалық көрсеткіштері талданды, сондай-ақ кәсіпорындағы дағдарыстық құбылыстар жағдайында «Kcell» АҚ компаниясының қызметкерлерін басқаруда қабылданған және іске асырылған басқару шешімдері сипатталған және талданды, олардың артықшылықтары мен кемшіліктері анықталды.

Түйінді сөздер: басқару шешімдері, wіg дағдарыстық маңызды істерді мақсатты жоспарлау жүйесі; 4 Kcell wow қызметкерлерді іскерлік бағалау жүйесі.

ПРИНЯТИЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПЕРСОНАЛОМ АО «КСЕЛЛ» В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА

Ж.К. Малғараева¹, Г.А. Таспенова², Д. Данлади-бвай^{3*}

^{1,3} Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

² Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

e-mail: daniel.bvay@narхоз.kz

Резюме: Управленческие решения в сфере управления персоналом являются важнейшими решениями, принимаемыми на предприятии, особенно в условиях кризиса, поэтому как в современной науке, так и практике управления персоналом постоянно происходит поиск новых гибких, нестандартных и взвешенных управленческих решений в сфере управления персоналом как важнейшего стратегического ресурса любой деловой организации. Данная статья посвящена изучению и анализу принятия и реализации управленческих решений в системе управления персоналом АО «Кселл» в условиях кризиса. В статье кратко описана деятельность компании АО «Кселл» на рынке телекоммуникаций, проанализированы ее некоторые экономические показатели, свидетельствующие о наличии кризисных явлений на предприятии, а также охарактеризованы и проанализированы принятые и реализованные управленческие решения в управлении персоналом компании АО «Кселл» в условиях кризисных явлений на предприятии, выявлены их преимущества и недостатки.

Ключевые слова: Управленческие решения, система целеполагания критически важных дел WIG; система деловой оценки персонала 4 Kcell WOW.

IRSTI 06.77.65

UDC 314.15:338.439.222 (574)(045)

CURRENT PROBLEMS OF AGRICULTURAL POLICY IN KAZAKHSTAN

M.Saiymova^{1*}, A.Tasbolatova², T.Baikadamov³, G.Kayyrbayeva⁴, Z.Akhmetova⁵

¹Turan-Astana University, c.Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

²Caspian State University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov, c.Aktau, Kazakhstan

^{3,4}Kostanay Social and Technical University named after Academician Z.Aldamzhar.

Kostanay, Kazakhstan

⁵Al-farabi Kazakh National University, c.Almaty, Kazakhstan

e-mail: 77mika-07@mika-07

Annotation. The manuscript examines the current issues and priorities for implementing measures to ensure the sustainable development of agricultural industry in Kazakhstan. Furthermore, it discusses the development of national competitive advantages of national made products as well as international experience of agricultural development which can be adapted in case of Kazakhstan. The manuscript concludes that the important aspect of state regulation in agricultural industry is to maintain a steady demand for food and agricultural raw materials. Measures to stabilize agricultural production involve various methods of state regulation of agriculture.

Key words: agricultural policy, agricultural sector, state support, agriculture, State regulation, agriculture.

Introduction. Kazakhstan's agro-industrial complex plays a key role in the country's economy. The role of the agro-industrial complex is constantly growing not only in the national, but also on a global scale. Its development will balance the sustainable development of the country, increase labor productivity and ensure an increase in the standard of living of the main part of the population.

In this regard, the study of agricultural policy priorities, analysis of the scope, directions and factors of its implementation, and determination of various aspects of the impact of state regulation of the agricultural sector on the state of agriculture in Kazakhstan is very relevant. Currently, the state program for the development of the agro-industrial complex, calculated until 2021, is being actively implemented in the Republic of Kazakhstan.

Research materials and methods. The study used a macroeconomic, statistical and analytical approaches where the main focus was on, first, the study of the priorities in the implementation of agricultural policy; secondly, analysis of the effectiveness of implementation of state programmes in the sphere of regulation of agribusiness; thirdly, study of problems in achieving the sustainable macroeconomic development of the agricultural sector.

Results and discussion. Address of the President of Kazakhstan N. Nazarbayev to nation "Growing welfare of Kazakh citizens: increase in income and quality of life" (October 5, 2018) clearly emphasised the need to fully realise the potential of agricultural industry. The main task specified By N. A. Nazarbayev is to increase labor productivity and export of processed agricultural products by 2.5 times by 2022. All measures of state support should be directed to large-scale attraction of modern agricultural technologies in the country. We must use the best experience of managing the industry by implementing flexible, convenient standards and attracting "gray heads" - authoritative foreign experts in the field of agriculture. The Message also noted that it is necessary to build a system of mass training of rural entrepreneurs in new farming skills. The President of Kazakhstan announced allocation of at least 100 billion tenge (KZT) to meet this goal for the next three years. As we know, the agro-industrial complex is a set of sectors of the national economy engaged in the production of agricultural products, their storage, processing and delivery to the consumer. The development of the agro-industrial complex, improvement of its sectoral and territorial structure contribute to a more rational placement of production, integrated and efficient use of resources, improving the final results of its operation, and ensuring the country's food security. The agricultural sector of Kazakhstan is one of the main reproductive sectors of the country's economy, it produces about 1/3 of the national income.

In developed countries, agriculture accounts for a significant portion of workers, fixed and working capital, and GDP. It is the scale of the agro-industrial complex, the perfection of its structure and the efficiency of its operation that largely determine the improvement of the population's standard of living and food security in General. Support for the agricultural sector, and in particular the food market, is one of the most important tasks of the state. In all developed countries, agriculture is largely supported by the state. This branch of the national economy is least adapted to the market and competition [1].

The objectives of sustainable development of the agricultural sector of Kazakhstan are:

1. Ensuring food security of the country;
2. Focusing on those sectors of agriculture that export products;
3. The use of a large export capacity and translation of the system of veterinary medicine to international standards;
4. Improving the quality of life of villages and auls as a priority direction of the state agrarian policy;
5. The transformation of agriculture in the most important high-yield sector of the national economy taking into account emerging global trends and the existing potential of agribusiness in General;
6. Application of further measures for systematic state support of agriculture and agribusiness at all levels.

The state finances agriculture and agro-industrial production at the expense of the budget, budgets of the subjects of the Republic of Kazakhstan and extra-budgetary sources. The main tasks of state regulation of agriculture are the development of agro-industrial production (AIP), ensuring food security, regulating markets and maintaining economic parity between agriculture and other sectors of the economy, creating an effective management system for the agricultural sector of the economy and implementing a unified scientific and technical policy in the sector, protecting domestic producers, and others.

Thus, the state policy of development of agrarian and related sectors in intended short-, medium - and long-term nature and in the aggregate will be spent on improving rural livelihoods through increased productivity and yields directly the agricultural production, advancing the development and support of all forms of employment in rural areas, including through industrialization of rural areas [2].

In accordance with the Report on the implementation of the State program of development of agriculture of the Republic of Kazakhstan for the years 2017-2021, in order to increase the authorized capital of JSC "NMH "KazAgro" to implement the priority goals and tasks of the State program, including the development of guarantee institutions, funds in the amount of 15,000 million tenge to increase the Charter capital of JSC "NMH "KazAgro" focused on lending to agribusiness entities for purchasing agricultural machinery and equipment. In 2018, the number of lending projects for the designated purposes was 22 projects. Funds in the amount of 2880 million tenge were directed to Finance the development of fruit and vegetable production in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan "on the Republican budget for 2018 - 2020" dated 30.11.2017 No. 113-VI of the ZRK. The number of

loans issued for the development of fruit and vegetable production is 50 projects, however, the increase in the pledged area for fruit crops amounted to 200 hectares (www.moa.gov.kz).

Regarding the achievement of the main goals of agricultural policy in the report on the implementation of the State program for the development of agriculture of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021 it was noted:

- on the issue of "Subsidizing the reimbursement of part of the expenses incurred by agribusiness entities for investment investments" in 2018, 9821 applications of agribusiness entities were subsidized due to targeted transfers, the development is 100%;

- on the issue of "Subsidizing the interest rate on credit and leasing obligations in the framework of the direction of financial recovery of agricultural entities" in 2018, 167 applications of agricultural entities were subsidized due to targeted transfers, the development is 100%;

- on the issue of "Subsidizing interest rates for lending to agribusiness entities, as well as leasing for the purchase of farm animals, machinery and technological equipment" in 2018, 19918 applications of agribusiness entities were subsidized through targeted transfers, the development is 100%;

- on the issue Of "ensuring the availability of sales markets and the development of exports of products is" one of the main measures is to take measures to remove barriers and open foreign markets, as well as to attract TNCs and anchor investors to promote domestic agricultural products;

- on "study of the structure of markets for priority products having export potential in the framework of investment programs (systematically)" the analysis of export markets, products and requirements of importing countries for a number of countries, such as countries of the EEU, the EU, Iran, China, UAE, Afghanistan, Belgium, Bulgaria, UK, Germany, Hong Kong, India, Israel, Kuwait, Latvia, Lithuania, Mongolia, Slovakia, USA, Tajikistan, Thailand, Turkey, Uzbekistan, Finland, Czech Republic and Japan and developed the list of priority export markets, as well as 53 kinds of agricultural products[3].

The main objectives of this Program are:

- food security, access to markets and development of export potential;
- efficient use of land and water resources;
- development of agricultural science, technology transfer, technical equipment;
- quality public services through digital technologies.

It should be noted that in the framework of The President's Address to the people of Kazakhstan "New opportunities for development in the conditions of the fourth industrial revolution" dated January 10, 2018, the agro-industrial complex of the country was set a goal to radically increase labor productivity and increase exports of processed agricultural products within 5 years by at least 2.5 times. All this together will provide key conditions for the development of agricultural industries.

It is very important to note that long-term programs play an important role in the implementation of the country's agricultural policy. Long-term sectoral programs for the development of Kazakhstan's agricultural sector until 2027 include the following industries:

1. Meat farming. Based on the analysis and comparison of the potential of foreign markets and domestic production opportunities, the main long-term priority for the development of the agro-industrial complex is defined as meat farming. The adopted model is based on the traditions of nomadic animal husbandry and competitive advantages of Kazakhstan:

- 180 million hectares of pastures (of which 58 million hectares are used);
- 3.8 million people of able-bodied rural population (of which 1.3 million people are employed in agriculture);
- proximity to major growing markets with total imports of more than 2 million tons per year.

2. Dairy farming. Increasing the volume of dairy production, protecting the domestic market, reducing Biosafety risks through state support: reducing the interest rate on loans, extending the funding period, and indirect subsidies.

3. Poultry. The increase in exports of poultry meat and eggs to 150 thousand tons and 1500 million pieces, respectively, through the improvement of existing mechanisms of state support.

4. Irrigated land. Effective use of pastures, increasing the volume of irrigated pastures for the development of feed production.

5. Plant growing. Developed crop production has unlimited potential for the development of food resources, including on irrigated lands (by 2021, the area of irrigated land will be increased to 2 million hectares, by 2030 - up to 3 million hectares). Improving the quality of seeds and applying mineral fertilizers in crop production, as well as intensive introduction of irrigated land and introduction of water-saving technologies (by 2021, the area of irrigated land will be increased to 2 million hectares, by 2030 - to 3 million hectares).

6. Agricultural industry accordance with the instruction of the leader of the Nation, N. A. Nazarbayev, the increase in labor productivity in the agricultural sector and the export of processed agricultural products will be at least 2.5 times more ensured through the digitalization of the agricultural sector. At least 20 digital farms and 4,000 advanced farms will be created throughout the country and 100% automation of

processes and public services will be provided as part of the digitization of the agro-industrial complex. Digitalization will focus on the farmer and simplify his activities from the beginning to the sale. In accordance with the state program of agriculture, it is planned to increase GDP by more than 3 trillion due to measures. tenge, in which the effect of digitalization of agriculture will be 30% or about 1 trillion. tenge.

7. Pig breeding.

Implementation of the above-mentioned industry programs will help to achieve:

- creating more than 600 thousand new jobs;
- introduction of additional 50 million hectares of pastures into circulation;
- increase in beef and lamb production from 600 thousand tons to 1.6 million tons;
- becoming one of the 5 leading countries in the export of cattle meat;
- additional production volume for import-dependent items:
- dairy products, poultry meat, fruits and vegetables, sugar – more than \$ 1 billion.

These funds will be used to stimulate the introduction of modern technologies in the industry and update agricultural machinery (<https://moa.gov.kz>).

State support for employment in the agricultural sector is one of the important priorities not only of agricultural policy, but also of economic policy in General. The program for the development of productive employment and mass entrepreneurship for 2017-2021 "Enbek", which aims to promote productive employment of the population and involve citizens in entrepreneurship, plays a large macroeconomic role. Let's focus on some indicators and results of the implementation of the Enbek Program»:

1. The unemployment rate as of 01.12.2018 is 4.9% (in 2021 – no more than 4.8%).
2. The share of labor resources without education or only with school education as of 01.12.2018 is 27% (in 2021 – no more than 20%).
3. The share of unproductively employed people in the self-employed population as of 01.12.2018 is 16% (in 2021 – no more than 10%).
4. Growth of active small and medium-sized businesses as of 01.12.2018 – 1241 thousand SMEs (in 2021 – an increase of at least 10%) [4].

For the development of competitive growth of the agricultural sector, first of all, it is necessary to introduce innovative technologies. The experience of countries with developed economies shows that science, high-tech technologies, and active innovation are the initial driving force of the agricultural sector's economic life, and the primary increase in agricultural production is provided through the implementation of scientific and technical achievements [5].

Conclusions: 1) thus, in the regulation of agriculture and the development of the agricultural sector as a whole, the most important role is played by the state and state support. 2) the agro-industrial complex of Kazakhstan plays a key role in the country's economy. Its development will balance the sustainable development of the country, increase labor productivity and ensure an increase in the standard of living of the main part of the population. 3) long-term programs play an Important role in the implementation of Kazakhstan's agricultural policy. Long-term sectoral programs for the development of the agricultural sector of Kazakhstan have been developed until 2027 and include the further development of seven branches of agriculture. 4) Efficient and productive use of labor resources in agriculture at the stage of industrialization and diversification of the agricultural sector of Kazakhstan and state support for employment is one of the priorities of agricultural policy in General. 5) Stabilization and further accelerated development of the agricultural sector of our Republic is impossible without the reproduction of new knowledge, replication of achievements of agricultural science, their accelerated diffusion into agricultural production. These areas of activity should be provided by expanding the sphere of R & d, increasing the need for highly qualified scientific and engineering personnel, and financing research and development at a rate exceeding the economic growth indicators, which in turn will lead to a further increase in the science intensity of our country's GDP.

Literature:

- 1 Yu.a. Simagin. Territorial organization of life and justice: a land of the people, located on the 5th. - m.: infra-m, 2018 - s. 87-92.
- 2 Dzhusibalieva a.k. E. Mechanism of agricultural support in the agricultural sector of kazakhstan // two-quarterly information-journal "economics and statistics", №1, 2017, c. 67-77, issn 1608-2192.
- 3 Gray, j. (2000): kazakhstan: a review of farm restructuring, world bank technical paper no.458, world bank, washington dc.
- 4 timur taipov and dr.public administration in the agricultural sector of kazakhstan//espacios, 25/07/2017 issn 0798 1015
- 5 Official Internet resource Committee on statistics of MNE RK - <http://stat.gov.kz>.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ САЯСАТЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

М.Д. Сайымова ^{*1}, А.Тасболатова ², Н.Т. Байкадамов ³, Г.К. Кайырбаева ⁴, З.Ахметова ⁵

¹«Туран-Астана» Университеті қ. Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ., Қазақстан

^{3,4}З.Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық университеті. Ақтөбе қ., Қазақстан

⁴Ал-Фараби Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: 77mika-07@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстандағы агроөнеркәсіптік кешеннің орнықты дамуын қамтамасыз ету жөніндегі шараларды жүзеге асырудың өзекті мәселелері мен басымдықтарын қарастырады. Сонымен қатар, онда отандық өнімдердің ұлттық бәсекелестік артықшылықтарын дамыту, сондай-ақ Қазақстан жағдайында бейімделуге болатын ауыл шаруашылығын дамытудың халықаралық тәжірибесі талқыланады. Мақалада агроөнеркәсіптік кешендегі мемлекеттік реттеудің маңызды аспектісі азық-түлік пен ауылшаруашылық шикізатына тұрақты сұранысты қамтамасыз ету болып табылады. Ауылшаруашылық өндірісті тұрақтандыру шаралары ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеудің әртүрлі әдістерін қамтиды.

Түйінді сөздер: аграрлық саясат, аграрлық сектор, мемлекеттік қолдау, ауыл шаруашылығы, мемлекеттік реттеу, ауыл шаруашылығы

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ КАЗАХСТАНА

М.Д. Сайымова ^{*1}, А.Тасболатова ², Н.Т. Байкадамов ³, Г.К. Кайырбаева ⁴, З.Ахметова ⁵

¹Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахстан

²Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга имени Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан

^{3,4}Костанайского социально-технического университета имени академика З.Алдамжар, г. Костанай, Казахстан

⁵ал-Фараби Казахский национальный университет, г. Алматы, Казахстан

e-mail: 77mika-07@mail.ru

Резюме: В статье рассматриваются актуальные проблемы и приоритеты реализации мер по обеспечению устойчивого развития сельскохозяйственной отрасли в Казахстане. Кроме того, в нем обсуждается развитие национальных конкурентных преимуществ отечественной продукции, а также международный опыт развития сельского хозяйства, который может быть адаптирован в случае Казахстана. В рукописи делается вывод о том, что важным аспектом государственного регулирования в сельском хозяйстве является поддержание постоянного спроса на продукты питания и сельскохозяйственное сырье. Меры по стабилизации сельскохозяйственного производства предусматривают различные методы государственного регулирования сельского хозяйства.

Ключевые слова: аграрная политика, аграрный сектор, государственная поддержка, сельское хозяйство, Государственное регулирование, сельское хозяйство.

IRSTI 06.71.07

UDC 338.43

STATUS AND BASIC AREAS OF EXPORT AND IMPORT RELATIONS OF AIC IN KAZAKHSTAN

M.I. Sigarev, L.T. Alshembayeva *, G.A. Djambayeva

Kazakh Research Institute of AIC Economy and Rural Development, Almaty, Kazakhstan

e-mail: alsheml@mail.ru

Abstract. The openness of agricultural economy, combined with a balanced trade policy, enhances high production rates, including export-oriented agricultural products and food. In this regard, the development of agri-food market (production, supply and demand, export-import relations) is particularly relevant as an opportunity for the State to sell export products on favorable conditions. The aim of this article is to improve State regulation of export-oriented agricultural products market in rural areas in terms of active integration of Kazakhstan into the world economy.

Key words: export, import, agricultural production, agricultural products, subsidizing, investments, food products, export-oriented products,

Introduction. Kazakhstan has a significant resource potential (land, labor, material and technical) for agricultural production development, providing the population with food products, increasing export of grain and processed products, meat, oil, vegetables, etc.

The analysis shows that food production growth rates do not meet consumption and income growth rates, which is compensated by importing products previously produced in Kazakhstan: butter and vegetable oil, cheeses, sausages, sugar, canned fruits, vegetables and meat. As a result, food products imports exceed exports (food security

does not meet the parameters of the need for products). This is due to the low productivity, unsatisfactory quality of produced raw materials, high concentration of production of uncompetitive agricultural products in the households.

Methods. In the research process, the following economic methods were used: integrated, systemic, comparisons, export estimates, and others, used in the analysis and development of proposals and recommendations on production, products and food sales based on State regulation of export-import relations.

Results and discussion. Agricultural sector needs fundamental transformation and solution of the most important issues: unsatisfactory quality of food and food products according to the world standards; shortage of fixed and current assets; high proportion of deterioration of material and technical basis, which does not allow the introduction of innovative technologies and increased labor productivity; the absence of an effective mechanism of relations between three sectors of agro-industrial complex, which, in turn, requires the improvement of public financial support, primarily of export-oriented products and food, taking into account the capabilities of domestic and world food markets.

In this situation, it is necessary to use financial incentive methods and support for exports, in particular loan subsidizing and export risks insurance.

Food security of Kazakhstan is one of the main conditions for the formation of successful long-term development and economic growth, its criterion is physical and economic availability of food products and guarantee of food safety.

The main tasks of ensuring food security, regardless of changes in internal and external conditions, include minimization of negative consequences due to the constant readiness to provide the population with products in case of adverse world market conditions, natural disasters and other emergency situations; the formation of strategic stocks of high-quality and safe food in assortment that meet rational consumption rates; sustainable development of domestic production of basic types of food in volumes sufficient to ensure food independence of the country - the state of economy, in which own production of vital food products for a year is at least 80% of annual population needs in accordance with physical nutrition rates.

By the territory Kazakhstan occupies the ninth place and by the area per capita the second place in the world.

Land plots - main agricultural production means - 222.6 mln.ha and 22.8 mln.ha of arable land. In 2019, the sown area in all categories of farms reached 21.9 mln.ha, including oil crops - 2.8 mln.ha, forage crops - 3.3 mln.ha; the population of cattle is 7 258 heads, including 3 685 thous. heads of cows, 800 thous. heads of pigs, 18.5 mln. heads of sheep.

In 2019, 20 395 thous.tons of grain, 515 thous.tons of sugar beets, 3 965 thous.tons of potatoes, 4 182 thous.tons of vegetables, 5 786 thous.tons of milk, 1872 thous.tons of cattle and poultry meat were produced (in live weight).

1,070 kg of potato grain - 196 kg, all kinds of meat - 92 kg, milk - 289 kg, eggs - 229 pieces were produced per capita. Actual provision of meat was 70%, eggs - 76.7%, fruits and berries - 27.1%. Poultry meat imports - 49% of domestic consumption, sausages - 39%, cheese and cottage cheese - 46.5%, fruit and berry - 31.5%, sugar - 57.3% [1,2].

Many problems of agricultural production in Kazakhstan require rapid solution. The share of agriculture in GDP is about 7.4%; low labor productivity was noted on the background of a high share of employed people in agricultural production: 18% of the employed population and large rural population (43% of the total population), the share of agricultural exports remained low; actually there is no electronic commerce.

The country has created all conditions for increasing agricultural production, introduction of innovative technologies, attraction of investments, large-scale digitalization, expanding the geography of deliveries and export volumes in promising sectors. According to expert estimates, there is a high potential for organic products production and export.

However, a significant extent of the territory, a wide variety of natural and climatic conditions, soil surface and cultivated crops in terms of increasing land productivity require specific methods of introduction of agricultural production.

Trade is a weak link in the supply chain. Internal and external losses of food products are mainly observed in small enterprises, which occupy 81% of the total sales.

One of the main problems in the field of transport technology is the lack of mechanisms of the effective adaptation of equipment to local conditions. Technological equipment is highly worn out; there is underdeveloped service system, and insufficient mechanization in the livestock production sector.

The openness of agricultural economy, combined with balanced trade, enhances high rates of export-oriented products and food (production, supply-demand ratio, export-import areas) [3].

Evaluation of the effective aggregate public support for agricultural producers should be aimed at using intensive technologies and optimizing production that meets international quality standards.

It is necessary to use financial methods aimed to stimulate and support exports (subsidized loans and export risk insurance). Financial factors include direct subsidies, State guarantees of financial resources to exporters; price methods to stabilize prices on consumer market of food and agricultural raw materials. Such integrated approach will contribute to the formation of State and interstate relations, the increase of food products volumes on domestic and world markets [4].

To increase labor productivity and reduce production costs, it is necessary to diversify the structure of sown areas; to master scientifically based crop rotation systems, to specialize regions by optimal use of farmland for specif-

ic types of products; stimulate innovative technologies; increase the use of mineral fertilizers, herbicides, using subsidized investment subsidies; stimulate seed production development for growing high-yielding plant varieties; to develop comprehensive measures against degradation of agricultural lands, rational pasture management.

To reduce imports, public financial support should be strengthened for the construction of additional warehouse infrastructure facilities for fruits and vegetables storages.

It is advisable to allocate the reduced funds of ineffective subsidies to subsidize loan interest rate, leasing of agricultural machinery and animals for the development of lending partnerships and loan guarantee institutions.

Subsidizing interest rates on loans for the purchase of fixed assets, as well as leasing of agricultural machinery and animals, technological equipment should not exceed 10-12% per annum, for replenishment of working capital - 5-7% per annum.

For participants in investment programs (development of beef cattle breeding, intensive horticulture, etc.), loan and leasing interest rate will be 4% per annum with loan terms up to 15 years. Support for financing investment programs will contribute to the development of productive employment and mass entrepreneurship.

Subsidizing VAT to procurement organizations in processing of agricultural products will contribute to the reduction of the share of imports in domestic consumption.

Seed Development Fund will be created, which will accumulate part of the cost of elite seeds and first reproduction seeds (the funds were used for funding financial institutions, and soft loans to seed farms).

Sales of agricultural and processed products will be carried out on the basis of creating a network of wholesale-distribution centers for the formation of large quantities of food and their distribution to domestic market and export, which will reduce the intermediaries network and increase agricultural producers income. Such centers will be created at the expense of private and foreign investors.

Automation of agricultural production development processes will cover the entire system of public support measures and trade.

The amount of 1,192.3 bln. Tenge of budget funds are foreseen for the development of agricultural industry in Kazakhstan for 2020-2022, including development of agriculture, forestry, fisheries, protected areas, environmental protection and wildlife, land relations - 835.7 bln. Tenge (70%), agriculture - 645.6 bln. Tenge (54.2%), including planning and regulation services in agriculture and (3.4%), land relations - 40.8 bln. Tenge, creation of conditions for livestock production development and sales - 67.4 bln. Tenge (5.6%), creation of conditions for crop production development - 22.9 bln. Tenge (1.9%), increasing the availability of information on land resources - 24.5 bln. Tenge (2%), increased access to knowledge and research - 25.3 bln. Tenge (2.1%), increased access to financial services - 464.6 bln. Tenge (39%), net budget lending - 356.6 bln. Tenge (29.9%) [5].

Annually, it is planned to allocate about 770 bln. Tenge of investments in fixed assets in agricultural production, which will be used to upgrade the machine and tractor facilities, modernize and create new dairy farms, meat-processing poultry farms, orchards, greenhouses, and infrastructure for fruits and vegetables storage. For 2020-2022, it is planned to build 75 dairy farms, meat-processing poultry farms for 155 thous. tons, and two sugar factories.

Conclusion. State regulation of export-oriented products of Kazakhstan will enhance the increase of labor productivity in agricultural production 2.6 times, respectively, indices of physical volume of gross output - 1.4 times, investment in fixed assets - 1.7 times, investment in food production - 1.8 times.

Calculations show that agricultural and food products exports volume in 2022, as compared to 2018, will increase by 82% and amount to 4,350 mln. USD, including agricultural products - by 30.5% (1,650 mln.USD), crop production - by 31.4% (1,535 mln. USD), livestock production - by 19.8% (115 mln. USD), processed products - 2.4 times (2,700 mln. USD).

Import of agricultural products and processing will decrease by only 5%. Consequently, exports will exceed imports by 53.5%.

References:

- 1 State program on development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. - Astana, 2018, No. 423. - 177 p.
- 2 Issayeva G.S. On regional features of agricultural products export in 2018 - Astana: Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, 2019. - 12 p.
- 3 Availability of sales markets and export development. - Astana: Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, 2019. - 9 p.
- 4 Akhramovich V.S. Methodological approaches to assessing the export potential of the agri-food industry // Agrarian economy.- 2014. - № 8.-S. 43-50.
- 5 "On the republican budget of Kazakhstan for 2020-2022". The Law of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2019, No. 276-VI LRK. - 35 p.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АӨК ЭКСПОРТТЫҚ-ИМПОРТТЫҚ ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ МЕН НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

М.И.Сигарев, Л.Т.Алишамбаева*, Г.А.Джамбаева

*Қазақ аграрлық-өнеркәсіптік кешенінің экономикасы және ауылдық аумақтарды
дамыту ғылыми зерттеу институты, Алматы, Қазақстан*

e-mail: alsheml@mail.ru

Түйін. Ауылшаруашылық экономикасының ашықтығы, теңдестірілген сауда саясатымен бірге өндірістің жоғары қарқынын, оның ішінде экспортқа бағытталған ауылшаруашылық өнімдері мен азық-түлік өнімдерін алуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, аграрлық азық-түлік нарығының дамуы (өндіріс, сұраныс және ұсыныстың арақатынасы, экспорттық-импорттық қатынастар) мемлекеттің қолайлы жағдайлармен экспорттық өнімді өткізу мүмкіндігі ретінде ерекше өзекті болып отыр. Бұл мақаланың мақсаты - Қазақстанның әлемдік экономикаға белсенді интеграциялануы жағдайында ауылдық аймақтардағы экспортқа бағытталған ауылшаруашылық өнімдерінің нарығын мемлекеттік реттеуді жетілдіру.

Түйінді сөздер: экспорт, импорт, аграрлық өндіріс, ауылшаруашылық өнімдер, субсидиялау, инвестициялар, азық-түлік өнімдері, экспортқа бағытталған өнімдер.

СОСТОЯНИЕ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫХ ОТНОШЕНИЙ АПК В КАЗАХСТАНЕ.

М.И.Сигарев, Л.Т.Алишамбаева*, Г.А.Джамбаева

*Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и
развития сельских территорий, Алматы, Казахстан*

e-mail: alsheml@mail.ru

Резюме. Открытость аграрной экономики в сочетании со сбалансированной торговой политикой позволяет обеспечить высокие темпы производства, в том числе экспорто ориентированной сельхозпродукции и продовольствия. В связи с этим, особую актуальность приобретает развитие агропродовольственного рынка (производство, соотношение спроса и предложения, экспорто-импортные отношения) как возможность государства реализовать экспортную продукцию на благоприятных условиях. Цель данной статьи – совершенствование государственного регулирования рынка экспорто-ориентированной сельхозпродукции в сельских регионах в условиях активной интеграции Казахстана в мировую экономику.

Ключевые слова: экспорт, импорт, аграрное производство, сельскохозяйственная продукция, субсидирование, инвестиции, продовольственные товары, экспорто-ориентированная продукция.

IRSTI 06.52.17:06.71.02

UDC 338.1(574)

PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF INFRASTRUCTURE BRANCHES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

A.S. Tulemetova, G.I. Abdikerimova*, I.S. Polezhayeva, I.I. Shevchenko

South Kazakhstan State University of M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Annotation. The article is devoted to issues of development of infrastructure branches of national economy. In article the concept, the current state and problems of development of the infrastructure industries of Kazakhstan are considered. The key role of these industries in the structure of the national economy is determined that causes the relevance of research in this sphere. The analysis of the development of trade, including electronic, transport in the Republic of Kazakhstan is carried out and on this basis the positions of the Republic in the global competitiveness rating are determined allowing to assess the state of the national economy and the level of infrastructure development. The problems of infrastructure support of the national economy are identified and grouped. Based on the analysis, conclusions on the unsatisfactory state of infrastructure branches are drawn and recommendations for overcoming the scientific and technical gap and the transition of the national economy to an innovative way of development are formulated.

Key words: infrastructure, trade, electronic commerce, transport, gross domestic product, economic growth

Introduction. The functioning of the national economy and support of the vital activity of the population is accompanied by a combination of various forms of movement in the form of migration, movement of flows of materials, raw materials, finished products, capital, flows of material and intangible services. That all is provided by infrastructure.

Infrastructure is an important and necessary condition for the effective functioning of social, industrial and financial complexes in the country, so that its level of its development should correspond to the overall trend of socio-

economic development of country. The lag in infrastructure development means that the production, social and financial sphere of country will develop in inefficient conditions.

Methods. The theoretical basis of a research was made by works of domestic and foreign scientists, statistical data of Statistics committee of Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan. Traditional content analysis of documents, statistical methods of the analysis of data, general and special methods of scientific cognition were used.

Results and discussion. Infrastructure plays a key role in the formation of a single economic space with free movement of goods, labor, material and financial resources based on the rule of law established and supported by the state. It is a "link" in the national economy and is a service subsystem of material production [1].

The impact of infrastructure on long-term economic growth of Kazakhstan can be realized in the following directions:

- Acceleration the rate of reproduction depends on balancing infrastructure activities in the republic: the better transport and communication work, the sooner the production of goods and services will pass through different stages of reproduction, as result the duration of the reproduction cycle is reducing;
- Product losses are reduced;
- The specialization of production and co-operation is expanding;
- There is an increase in the turnover of working capital, a decrease in reserves in the real sector of the economy, which is an important reserve for improvement of production efficiency.

The features of infrastructure development in Kazakhstan are uneven provision of infrastructure for individual territories, direct dependence of infrastructure development on capacity and level of economic development of regions, considerable lag in infrastructure development of regions, cities, areas from the national level. Dynamic of development of infrastructure branches shows stable growth (table 1) [2].

Table 1

Dynamic and structure of infrastructure branches in RK

Infrastructure branches	2016		2017		2018	
	Mln.tenge	Share in GDP	Mln.tenge	Share in GDP	Mln.tenge	Share in GDP
Wholesale and retail trade	7898849.7	16.8	8440566.0	15.9	9628417.8	16.1
Transport and warehousing	3876007.8	8.3	4442189.6	8.9	4873482.1	8.2
Information and communication	978417.4	2.1	1021040.7	1.8	1102757.3	1.9
Finance and insurance activity	1668758.4	3.5	2382442.1	4.5	2090181.8	3.5

The sector of trade – one of the most fast-growing, but penetration of modern formats of trade in Kazakhstan – below average developing states. The structure of home shopping service consists of four main formats of grocery stores (convenience stores, discounters, supermarkets and hypermarkets) and four main categories of non-foods (clothes, electronics, goods for the house and a garden, goods for health and beauty). Existence of demand, existence of access to necessary arrangement and a possibility of forming of an effective supply chain are key requirements of investors [3].

For Kazakhstan as the states with low density of population, the huge territory and borders, remote from the high seas, the transport question is one of the most relevant. The economy of the Republic of Kazakhstan is among the most cargo capacious in the world. In this regard the main priorities in development of transport policy are providing economy of Kazakhstan with reliable, uninterrupted, shortest and inexpensive means of communication for an exit to the adjacent countries and the international economic centers, full realization of the export potential of the republic.

It should be noted that the analysis of the sector "Wholesale and home shopping service; car repairs and motorcycles" for the three-year period showed that the sector share in GDP decreased by 0.7 percentage points from 16.8% in 2016 up to 16.1% in 2018.

The quantity occupied in this sector following the results of 2018 was 1,305.9 thousand people or 15.3% of an economically active population.

Following the results of 2018 labor productivity in the sector "Wholesale and home shopping service; car repairs and motorcycles" made 6,048.7 thousand tenge/people while in 2016 this indicator was at the level of 5,072.9 thousand the tenge/persons (table 2).

Positive dynamics is observed on the volume of investment into fixed capital. Growth of investments in 2018 in relation to previous year was 8.5%. At the same time in a total amount of investments into service trade the share of trade makes about 5%.

In 2018 export made 36,736.9 mln. dollars of the USA, at the same time the decrease trend in comparison with previous year for 20.1% is observed.

Table 2
Development of electronic commerce

Indicators	Country				
	Kazakhstan	Russia	China	Australia	USA
Size of the market of electronic trading, bln. dollars of the USA	0,4*	8,99	490	22,2	347
Share of electronic trading in the total amount of retails, %	1	4	8,4	9,8	6,4
Share of buyers in the Internet from total number of Internet users, %	16,2	50	36	55	67

* - sum of wholesale and home electronic trading

In the rating of the World Economic Forum (further – the WEF) on the involvement into the world trading system Kazakhstan following the results of 2018 took the 88th place, having improved an indicator on 6 positions. The positive trend is reached due to improvement by such subindexes as efficiency and transparency of customs administration, existence and quality of transport infrastructure, a working environment. Along with it the subindexes which are directly influencing a foreign trade turnover considerably worsened.

According to Committee on statistics of MNE RK, the market of electronic trading in Kazakhstan is developed poorly, its volume is 78.5 billion tenge. At the same time, the volume of home shopping service on the Internet since 2013 (28 billion tenge) annually increased on average by 41.7%, and following the results of 2018 was 78.5 billion tenge or 1% of the general retail commodity turnover [4].

According to expert forecasts, the share of electronic trading in the total amount of home shopping service by 2025 will get significantly closer to universal trends.

Besides, the regional imbalance of penetration of electronic commerce in general is observed (wholesale and home shopping service, realization of services). So, the most developed region in three directions of electronic commerce is the city of Almaty. In Astana and the Karaganda region realization of services on the Internet is considerably developed. According to data of Committee on statistics, electronic commerce is practically not carried out in the Mangystau and Kyzylorda regions.

Development of electronic trading in Kazakhstan restrains such factors as insufficient level of digital literacy of the population, lack of the public training programs for businessmen, high costs for creation of the websites and business, high financial and temporary costs for transport and logistic services.

In general, in recent years in Kazakhstan annual increase in floor spaces of the markets with a parallel trend of decrease in their quantity is observed. A specific place is held by new formats of trade, such as retail networks, hypermarkets.

The coverage of the population also differs with services of home shopping service in Kazakhstan depending on the region. On average in the country 616 sq.m. of floor spaces are the share of 1000 inhabitants. This indicator in a section of regions varies from 249 sq.m. (Almaty region) to 1069 sq.m. on one thousand inhabitants (Karaganda region).

Despite a considerable turn, tax revenues in the budget from activity of outlets are insignificant. Total revenue from one trade market can also be in limits of the sum, not taxable. At the same time, trade enterprises of other formats (for example, retail chain stores) are registered properly and differ in considerable total revenue on one shop. However the share of modern formats of home shopping service in Kazakhstan remains low – 32% of total amount whereas, for example, in Turkey the similar indicator is 40%, Belarus – 51%, Russia – 66%.

It is necessary, also to note that the analysis of the sector "Transport and warehousing" for the three-year period showed that the share of this sector in GDP of the country decreased from 8.3% in 2016 to 8.2% in 2018. The quantity occupied in this sector following the results of 2018 was 619.5 thousand people or 7.2% of an economically active population. Following the results of 2018 the labor productivity in the sector "Transport and warehousing" was 6,256.8 thousand the tenge/persons and increased in comparison with 2014 by 880.8 thousand the tenge/persons.

Positive dynamics is observed on the volume of investment into fixed capital. Growth of investments in 2018 in relation to previous year was 3.3%. At the same time in a total amount of investments into service trade the share of investments into the sector "Transport and warehousing" makes 37.7%.

The volume of export of transport services in 2018 was 3.5 bln. dollars of the USA, having shown insignificant decrease in comparison with 2017. Export of transport services is presented by six main types of transport, such as pipeline, railway, air, motor and marine transport, post services and services of express communication.

The main volume of export of transport services falls to the share of transportations pipeline and by rail (in total 83% of export of transport services in 2018).

Following the results of 2018 the volume of transit transportations across the territory of the country was 14.5 million tons that is 5% less than an indicator of 2016. Income from transit transportations was 267 billion tenge that is higher for 84 billion tenge in comparison with 2016.

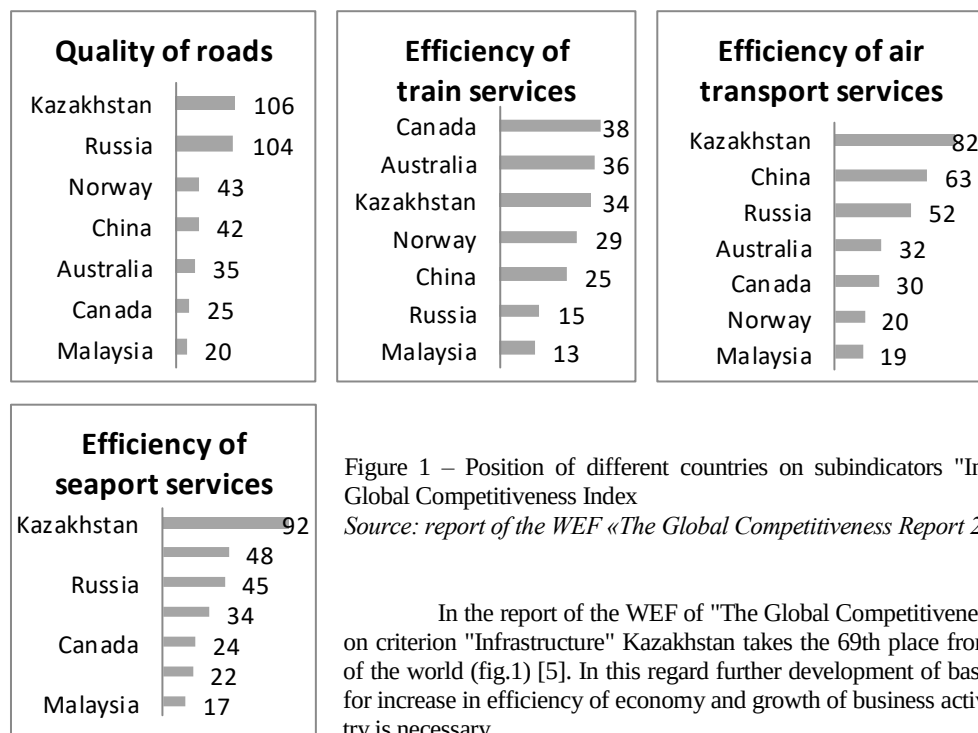

Figure 1 – Position of different countries on subindicators "Infrastructure" in Global Competitiveness Index

Source: report of the WEF «The Global Competitiveness Report 2018»

In the report of the WEF of "The Global Competitiveness Report 2018" on criterion "Infrastructure" Kazakhstan takes the 69th place from 140 countries of the world (fig.1) [5]. In this regard further development of basic infrastructure for increase in efficiency of economy and growth of business activity in the country is necessary.

Today the extent of highways of the Republic of Kazakhstan is 128.3 thousand km from which more than 97.4 thousand km of public highways (including 23.5 thousand km of republican value and 73.9 thousand km of regional and regional value).

The main problems of the available transport infrastructure are its high wear and low capacity that does not give the chance to development of cargo transportation in the country.

Optimization of a supply chain and reduction of transportation costs will be promoted by creation of a transport and logistics system on "beam" approach, proceeding from the direction of development of macroregions.

Kazakhstan is characterized as the country with rather low density of the railroads – 5.6 km on 1000 sq.km. In recent years the extent of railway lines is increased by 1,854 km. At the same time, it should be noted that 60% of all network of railroad tracks are characterized by low capacity in view of their "one way". This factor does not allow to use the capacity of the railway line completely. About 70% of the railroads have no electrified lines.

Kazakhstan is included into the top ten of the countries on goods turnover of the railroads. Across the territory of the country there pass four international transport corridors based on the existing transport infrastructure – Northern and Southern corridors of the Trans-Asiatic railway line, TRACECA (Europe-Caucasus-Asia Transport Corridor) and the North-South which allow to reduce considerably distance in the message the East-West and delivery periods of freights.

At the same time the port of Aktau is involved in transfer of freights in the export import and transit message, its share in ensuring freight transportation in the Caspian Basin makes about 25%. In Kuryk port in December, 2016 the first is started starting a complex of the 4 million tons ferry terminal, as a result the capacity of seaports of Kazakhstan was 23.5 million tons. The Bautino port specializes as base of support of sea oil operations [6].

The main nomenclature of the freights which are annually passed through seaports is made by oil, metal, grain, ferry and other freights.

At the same time, density of the airports in the country is rather high, improvement of the message between the airports is required. Now there are 88 international routes connecting Kazakhstan with the foreign cities of the world. But insufficiently active expansion of geography of flights by the Kazakhstan airlines is observed.

23 airports of republican and regional value work in the republic. For today from 17 airports allowed to service of the international flights 14 are categorized according to standards of International Civil Aviation Organization (ICAO).

Kazakhstan is the nodal center of the Economic belt of the Silk way. Annual income of Kazakhstan from transit of freights across its territory is about 1 bln. dollars of the USA. Quickly growing volume of mutual trade between the EU and China strengthens the transit capacity of Kazakhstan.

International experience shows that introduction of information systems and also creation and development of network of the transport and logistic centers for carriers and consumers of transport services allowed to reduce temporary expenses and to create a reliable logistic chain for transportation of goods.

In the field of transport the main task is ensuring expansion and improvement cargo-and passenger traffics according to rapid economic growth of the country for the purpose of prevention of a situation in which transport infrastructure would become the limiting development factor. Other important task is the maximum development of transport capacity of the country. The main advantage of building of transit transportations through the territory of Kazakhstan is a significant reduction of distances.

Conclusion. Thus, identification and regulation of economic infrastructure problems is a complex process closely related to the level of development, needs and priorities of socio-economic systems. It is necessary to identify strategic priorities of infrastructure providing for the national economy based on strategies for infrastructure development in the Republic of Kazakhstan and connected with priorities and objectives of socio-economic development of country in the long term.

References:

- 1 Zhuravleva N.A. Development of the concept of infrastructure in economic science // Problems of modern economics, №4 (32), 2009
- 2 Kazakhstan in 2018. Statistical yearbook.// Ed. Ajdapkelov N. - Nur-Sultan, Committee on Statistics of Ministry of National Economy, 2019. - 276p.
- 3 L.A. Ibragimov, Infrastructure of commodity market. - M.: "Prior", 2000
- 4 Resume 2018: electronic commerce in Kazakhstan // <https://profit.kz/news/51935/Itogi-2018-elektronnaya-kommerciya-v-Kazahstane/>
- 5 The Global Competitiveness Report 2018 by the World Economic Forum // <https://www.weforum.org/gcr>
- 6 Bekmagambetov M., Smirnova S. Transport system of the Republic of Kazakhstan: current state and problems of development. Astana, 2005, 446 p.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ИНФРАҚҰРЫЛЫМ САЛАСЫН ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.С. Тулеметова, Г.И. Абдикеримова, И.С. Полежаева, И.И. Шевченко*

М.Ауезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Мемлекеттік университеті,

Шымкент, Қазақстан

e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Түйін. Мақала ұлттық экономиканың инфрақұрылымдық салаларын дамытуға арналған. Мақалада Қазақстанның инфрақұрылымдық секторының тұжырымдамасы, қазіргі жағдайы және даму мәселелері талқыланады. Бұл салалардың ұлттық экономика құрылымындағы шеңбері рөлі анықталды, бұл осы саладағы зерттеулердің өзектілігін анықтайды.

Қазақстан Республикасындағы сауданың, оның ішінде электронды көліктің дамуына талдау жасалды және осыған сәйкес республиканың жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингіндегі позициясы анықталды, бұл ұлттық экономиканың жағдайын және инфрақұрылымның даму деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Ұлттық экономиканың инфрақұрылымдық қамтамасыз ету проблемалары анықталды және топтастырылды. Талдау негізінде инфрақұрылымдық секторлардың қанағаттанарлықсыз жағдайы туралы қорытынды жасалады және ғылыми-технологиялық артта қалушылық пен ұлттық экономиканың инновациялық даму жолына көшу туралы ұсыныстар жасалады.

Түйінді сөздер: инфрақұрылым, сауда, электрондық коммерция, көлік, жалпы ішкі өнім, экономикалық өсім

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРНЫХ ОТРАСЛЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

А.С. Тулеметова, Г.И. Абдикеримова, И.С. Полежаева, И.И. Шевченко*

Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова,

Шымкент, Казахстан

e-mail: abdikerimova71@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена вопросам развития инфраструктурных отраслей национальной экономики. В статье рассмотрены понятие, современное состояние и проблемы развития инфраструктурных отраслей Казахстана. Определена ключевая роль данных отраслей в структуре национальной экономики, что обуславливает актуальность исследований в данной сфере. Проведен анализ развития торговли, в том числе электронной, транспорта в Республике Казахстан и на этой основе определены позиции республики в глобальном рейтинге конкурентоспособности, позволяющих оценить состояние национальной экономики и уровень развития инфраструктуры. Выделены и сгруппированы проблемы инфраструктурного обеспечения национальной экономики. На основании проведенного анализа сделаны выводы о неудовлетворительном состоянии инфраструктурных отраслей и сформулированы рекомендации по преодолению научно-технического отставания и переходу национальной экономики на инновационный путь развития.

Ключевые слова: инфраструктура, торговля, электронная коммерция, транспорт, валовой внутренний продукт, экономический рост

МРНТИ06.71.57

УДК 338.43.640.4

«САБИНА» ҚОНАҚ ҮЙ МЫСАЛЫНДА ҚОНАҚ ҮЙ ҚЫЗМЕТТЕРІН АЛҒА ЖЫЛЖЫТУДА ҒАЛАМТОРДЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Г.Ж.Айтбаева*, Е.Бесекей, М.Х.Жұбанова, Д.Ж.Ахмеджанова

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы қ.,
Қазақстан*

e-mail: erkin@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада жалпы қонақүй қызметтерін талдай отырып, «Сабина» қонақүйі мысалында қызметтердің түрлері талданып, оларды нарықта жылжытуда ғаламтордың алатын орны анықталды.

Бұл жерде ақпараттық бизнес жүргізудің негізгі түйіні болса, қазіргі таңда Интернетресурстарды ұтымды пайдалану туристік бизнес жүргізудің құрамдас бөлігі болып табылады. Бүгінгі туризм – бұл бүкіл әлемнің ірі-ірі авиакомпаниялары, қонақ үй тізбектері, туристік корпорациялары және т.б.

Туризм секторлары толық қатысып отырған ғаламдық компьютерлендірілген бизнеске айналып, туристік өнім тұтынушыға барынша икемді, жекеше, тартымды және қол жетімді.

Бүгінгі таңда Интернет желісі әлемдегі ең мықты ақпараттық-технологиялық жүйе ретінде жеке пайдаланушының қажеттілігімен қоса адам өміріндегі түрлі салаларда кеңінен қолданыс тауып отыр. Бұл жүйенің ерекшелігі кез-келген уақытта тұтынушыға қажетті ақпаратқа еркін және жылдам қол жеткізу мүмкіндігін беруімен ерекшеленеді.

Түйінді сөздер: Түркістан, маркетинг, ғаламтор, бәсекелестік, жарнама.

Кіріспе. Соңғы жылдары қонақ үй нарығы орналастыру қызметіне ұсыныстың өсуі мен сұраныстың азаюымен сипатталады. Қонақ үй бизнесіндегі стратегиялық бәсекелестіктегі артықшылықтарды қалыптастырудың негізгі бағыттарының бірі болып өзінің бәсекелестеріне қарағанда неғұрлым жоғары сапалы қызмет көрсету болып табылады.

Бұл жерде мақсатты клиенттерге, олардың күткенінен әлдеқайда асып түсетін, қызмет көрсету басты бағыт болып тұр. Осыған сүйеніп, тұтынушы әуелі қызмет көрсетушіні тандайды, сонан соң олардың ұсынған қызметін өздерінің күткендерімен салыстырады. Егер де көрсетілген қызмет олардың күткенімен сәйкес келмесе, клиент қызмет көрсету фирмасына бар ынтасын жояды, ал егер де сәйкес келсе немесе олардың күткендерінен асып түссе, олар бұл қызмет көрсетушіге болашақта тағы келуі мүмкін. Сол себепті, қызмет көрсетуші өзінің мақсатты клиенттерінің талаптары мен ойларын мүмкіндігінше дәл айқындай алуы қажет. Осыған орай, көбінесе жұмысты тездету және жеңілдету үшін интернеттің пайдасы зор.

Әдістемесі - мақаладағы аталған мәселелерді зерттеу мақсатында бірнеше әдістер қолданылды:

Біріншісі, бақылау әдісі, арнайы жасалған далалық зерттеулердің нәтижесінде қонақ үйлердің Қазақстанның әр өңірінде дамып келе жатқанын байқадық, сауалнама арқылы туристерден, жергілікті тұрғындардан алынған ақпарат негізінде жасалады, Алматы қаласындағы бәсекелестерді салыстыру арқылы, көптеген айырмашылықтарды, ұқсастықтарды және қайталанатын жәйттарды анықтадық. Жаңа қонақ үй үшін, не маңызды екенін жобаладық.

Екіншісі, өзгерістердің теориясы – Алматы қаласында қонақ үй нарығын дамыту бағдарламасының айқын әлеуметтік өзгерістерді ілгерілету үшін жүргізіліп отырған іс-шараларға қолданылатын жоспарлау, қатысу және бағалау әдістемесінің нақты түрлерін қарастырдық. Өзгеріс теориясы ұзақ мерзімді мақсаттарды айқындайды, ал біз өз кезегімізде мерзімдік өзгерістерді талдауды ұсынып отырмыз.

Зерттеудің талқылануы мен нәтижелері. Алматы қаласындағы Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің ұжымы өткізген әлеуметтік зерттеуге Алматы қаласының «Сабина» қонақ үйіне әртүрлі мақсатта, әртүрлі ұзақтыққа келген 374 адам қатысты.

Маңыздылығы: Қонақ үй туризм саласына көп үлес қосады, халықаралық немесе отандық конференция, семинарлар, интеллектуалды сайыстар осы қонақ үйде өтеді. Бизнесмендер өздерінің тренингтерін және презентацияларын осы қонақ үйге келіп өткізеді. Яғни бұл, іскерлік туризммен байланысты деп айтсақ қателеспейміз.

XX ғасыр ақпараттық өзгерістерге толы, ғаламдық ақпарат ғасыры. Ақпараттық өзгерістер – ғаламдану процесінің күрделі де, ауқымды бөлігі. Ғаламдану көрінісі Интернеттің пайда болуымен, ақпарат алудың шексіздігімен, қоғамның және оның қоғамдық техникалық прогреске ашықтығымен ерекшеленеді. Бұл қоғам дамуының бірден-бір секторы.

Интернетке қосылу мүмкіндігі болған жағдайда, білім беру мекемелері, мемлекеттік ұйымдар, коммерциялық кәсіпорындар және жеке адамдар сияқты миллиондаған қайнар көзінен ақпарат алуға болады[1].

Ғаламтордағы әлеуметті желінің бірінші баламасын 1995 жылы Рэнди Конрадс іске қосқан. 2004 жылы Марк Цукерберг «The Facebook» әлеуметтік желісінің негізін қалады. 2008 жылы бұл әлеуметтік желі әлемдегі ең танымал желіге айналды және де бүгінгі күнге дейін көштің басында. 2006 жылы Джек Дорси «Twitter» жобасын іске қосты. Ол тез дамып келе жатқан жаңа әлеуметтік желіге айналды.

Ел ішіндегі оқиға күні ертең әлем тілдеріндегі басылым беттерінде жария етілмек. Мұның бәрі қазақстандықтардың ой-өрісіне, сезім-санасына, мінезіне, тұрмысына сапалы өзгерістер енгізуде» – деген пікірі интернеттің зор мүмкіндігін паш етеді[2].

Әлеуметтік прогресс – интеллектуальдық саланың даму деңгейіне, ақпараттыққұру, тарату және оны тұтыну негізінде шынайы өмірге енгізілуіне байланыстыболмақ. Олай болса, әлемдегі өзгерістер мен жоғары технологияларжаңалығынан туризм саласы тысқары қалмауы бұл заңдылық.

Бұл жерде ақпараттұтымды бизнес жүргізудің негізгі түйіні болса, қазіргі таңда Интернетресурстарды ұтымды пайдалану туристік бизнес жүргізудің құрамдас бөлігіболып табылады.

Бүгінгі туризм – бұл бүкіл әлемнің ірі-іріавиакомпаниялары, қонақ үй тізбектері, туристік корпорациялары және т.б.туризм секторлары толық қатысып отырған ғаламдық компьютерлендірілген бизнеске айналып, туристік өнім тұтынушыға барынша икемді, жекеше, тартымды және қол жетімді.

Бүгінгі таңда Интернет желісі әлемдегі ең мықты ақпараттық-технологиялық жүйе ретінде жеке пайдаланушының қажеттілігімен қоса адамөміріндегі түрлі салаларда кеңінен қолданыс тауып отыр. Бұл жүйеніңерекшелігі кез-келген уақытта тұтынушыға қажетті ақпаратқа еркін жәнежылдам қол жеткізу мүмкіндігін беруімен ерекшеленеді.Жоғары ақпараттық технологияларды пайдалану қажетті ақпаратты жеделіздеп табуға, беруге, жинауға, тиімді түрде сақтауға мүмкіндік береді.

Қазақстан үшін әр түрлі бағыттағы салалардың өсуі мен дамуы нақты нарықтық мүмкіндіктерге ие. Сол себепті бұл сала жан-жақты талдануы тиіс.

Қазіргі таңда елімізде қонақ үй саласын зерттеуге қарқынды мән берілген.

Ж.Ж. Ламбен бойынша, қонақ үй кешені тікелей тұтынушыға бағытталған. Клиенттерімізді сапалы қызмет көрсету арқылы ұстап қалу. Тұтынушыға тікелей әсер ету. Маркетингтің дамуының келесі сатысы Грэнроос бойынша, ол қарым қатынас маркетингі.

П. Темпорала және М. Тротта брендингтің жетекші мамандарының пікірінше, қызметкерлерде неғұрлым клиент жайлы толық ақпаратпен қамтамасыз етілген кезде ғана, бизнес жүргізудің қосымша мүмкіндіктерін иемдену арқылы табысты жоғарылату мүмкіндігі пайда болады.

Нарықтық жағдайдағы Парето ережесіне сәйкес, жаңа клиенттерді тартқаннан гөрі клиенттерімізді тұрақты клиенттерге айналдыру қонақ үй үшін әлдеқайда арзанға түседі және тиімді болады.

Қазіргі қонақ үй саласының проблемалары және қарым қатынас маркетингін қолданудың сипаты мен кезеңдерінің өзгерістері XX-XXI ғасырдағы шетелдік экономистер, әлеуметтанушылар, саясаттанушылар, философтар және футурологтар тарапынан кеңінен талқыланды. Олардың ішінде Д. Брок, А. Гидденс, П. Дракер, Д. Мидгли, У. Ростоу, А. Тоффлер, А. Джефри еңбектерін және т.б., ал ресейлік ғалымдардың арасынан С.А. Бартегов, В.Л. Секерин, Е.Ф. Борисов, Л.С. Демидова, Л.М. Кликич сияқты ғалымдардың және тағы басқалардың еңбектерін атауға болады.

Заманауи қызмет саласының даму мәселелерін қарастыруға Қазақстанның экономика ғылымының өкілдері де өз үлестерін қосты. Ж.Я. Әубәкірова, Ф.М. Дінішев, Б. Есенжолова, А.Н. Саханова, О. Сәбден, В.А. Хан, А.Э.Айтжанова және басқалардың ғылыми еңбектерінде қонақ үй кешенінің дамуының тұжырымдамалық және әдістемелік негіздері, аталған салада қарым қатынас маркетинг қолданылуы, сондай-ақ отандық қызмет нарығының бәсекеге қабілеттілігі көрініс тапты [3].

Қазіргі таңда экономика саласын дамытуда қонақ үйдің рөлі ерекше. Қонақ үй – туризм инфрақұрылымын құраушы маңызды элементтерінің бірі болып табылады.

Осы орайда біз Түркістан қаласының «Сабина» қонақ үйінің мысалында интернеттің рөлін қарастырамыз. Бұл қонақ үй 1998 жылы жеке кәсіпкер тарапынан құрылып, солжылдан бастап қызмет атқарады. 2000 жылы Түркістан қаласының 1500 жылдығына орай, қонай үй ЮНЕСКО арқылы дүниежүзілік туристік картаға енген. Қонақ үйдің дүниежүзілік туристік картадан табылуы, қонақ үйде шетелдік туристердің санын арттыруға мүмкіндік береді. Қонақ үйдің карта-схемадағы көрінісі.

Статистика [4] бойынша, Түркістан қаласына келетін туристердің басым бөлігі рекреациялық қажеттіліктерін қанағаттандыруды емес, көбінесе қаланың көркем тарихи орындарымен танысып, мұражайларда экскурсия жасау мақсатын алға қояды. Қаланың мәдениетімен танысуға келген шетел азаматтары уақыттарының көп бөлігін экскурсия жасаумен өткізеді. Сондықтан, танымдық туризм тұтынушылары бағасы арзан хостелдер немесе кішігірім қонақ үйлерде қалуды жөн көреді. «Сабина» қонақ үйі Түркістан қаласындағы басқа да кішігірім қонақүйлерменсалыстырғанда бағасы әлдеқайда төмен.

Кесте 1

«Сабина» қонақ үйі нысанына анықтама

Нысанның атауы	Орналасқан мекен-жайы	Бір жолғы сыйымдылығы	Іске қосылу мерзімі	Нөмірлер саны (люкс, стандарт)
«Сабина» қонақүйі	Түркістан қаласы, С. Қожанов көшесі, 16	25	2001 ж.	11
<i>Ескерту: - қолданылған әдебиеттерге сүйене отырып, құрастырған- Айтбаева Г.Ж.</i>				

Қонақ үй небәрі 2 қабатты ескі ғимараттан тұрғанымен, туристердің барлық қажеттіліктерімен қамтамасыз етілген: тамақтану орны, шағын маркет, интернет, конференц-зал, сауна және тағы басқа. Бөлмелер саны- 10, олардың 1 люкс, 4 полулюкс, 5 стандартты нөмірлер.

Барлық бөлмелер туристердің қажеттіліктеріне сәйкес жабдықталған: телевизор, интернет желісі, орындықтар, стол, шкаф және тағы басқа. Администратор және қабылдау, сауна, асхана және конференц бөлмесі бірінші қабатта орналасқан. Қонақ үй интерьері, дизайны және қонақ үйге тиесілі барлық жиһаздар ескі, бірақ берік әрі таза. Қонақ үйдің барлық бөлмелерінде өртке қарсы қондырғылар орнатылған.

Осыған орай, қазіргі таңда, «Сабина» қонақ үйі Түркістан қаласындағы шетел азаматтары орналасатын бірден бір қонақжай орын.

Клиенттердің көзқарасы бойынша, қонақ үйдегі ең маңызды аспект персонал болып табылады. Себебі, қонақ үй қызмет көрсету орыны болғандықтан, барлық қызмет түрін персонал атқарады. Көлеміне байланысты, «Сабина» қонақ үйіндегі персонал саны 16 адамды құрайды. Қызметкерлер құрамына: ресепшн, даяшылар, техникалық персоналдары, күзет, аспаздар және тағы басқалары кіреді. Олардың ішінде: 3 ресепшн қызметкері, 2 күзет, 2 администратор, 3 жалпы тазалыққа жауапты қызметкер, 3 даяшы, 3 асхана басшылары.

Қонақ үйдің қызметтері негізгі және қосымша екі топты құрайды. Олардың ішіне тегін немесе қосымша төлем қажет ететін қызмет түрлері кіреді. Қонақтарды қабылдау үзіліссіз 24 сағат бойы жүргізіледі.

«Сабина» қонақ үйі клиенттерді қанағаттандыру мақсатында персонал тарапынан қызмет көрсетуді ең бірінші орынға қояды. Қонақ үй үшін қызметтің саны емес сапасы аса маңызды. Осы орайда, туристердің көңілінен шығу үшін шетел тілін жетік меңгерген, білікті әрі білімді, ісіне жауапкершілікпен қарайтын қызметкерлермен жұмыс атқарады.

Барлық маманның шыдамдылығы мен тактикасы, біліктілігі, клиентке құрметі – барлығы ең басты қасиеттеріне жатады.

Кез-келген қонақ үйдің атқаратын ең алғашқы маңызды қызметтерінің бірі брондау. Брондау қызметі қонақ үйдің жекеленген жүйесі бойынша әр қонақ үйде әртүрлі болып келеді.

Көптеген қонақ үйлерде алдын ала брон жасау телефон арқылы, факс, электрондық почта және онлайн booking.com сайты арқылы жүзеге асады. Ал, «Сабина» қонақ үйінде брондау қызметі тек телефон арқылы электрондық почта арқылы жүзеге асырылады [5].

Қонақжайлық индустриясының ең маңызды аспектісі клиентке сапалы қызмет көрсету. Ал, «Сабина» қонақ үйінің персонал тарапынан қызмет көрсету сапасы жоғары категориялы қонақ үйлердің қызмет сапасынан қалыспайды. Осы артықшылығы арқылы «Сабина» қонақ үй кешені болашақта бәсекеге қабілетті әрі жоғары категориялы қонақ үйге айналуына мүмкіндік зор.

«Сабина» қонақ үйі Қазақстандағы бағасы ең төмен қонақ үйлер қатарына жатады. Нөмірлердің бағасын келісімшарт бойынша төмендетуге мүмкіндік қарастырылған. Төлем қолма қол немесе кредиттік карта арқылы жасалынады.

«Сабина» қонақ үйінің кез-келген басқа да кәсіпорындар секілді өзіндік ұйымдық құрылымы бар. қонақ үй басқарудың ең қарапайым ұйымдастырушылық құрылымын қолданады, яғни, сызықтық. барлық қызметшілер тек 1 жетекшіге, яғни қонақ үйдің бас әкімдігіне бағынады және оның нұсқаулықтарын толықтай орындайды[6].

Енді, «Сабина» қонақ үйінің жарнама әдістеріне тоқталайық:сыртқы жарнама (билборд, плакаттар);интернет желісі;буклет,брошюра;радио жарнама.

Көрсетілген әдістердің ішінде ең көп таралған жарнама арналары буклет және брошюра тарату.

Қонақүйдің брошюрасында«сабина» қонақүйі туралы барлық мәлімет 3 тілде (қазақ, орыс, ағылшын) анық жазылып көрсетілген:

- орналасқан мекенжайы;
- телефон нөмірі;
- бөлмелер категориясы және оған сәйкес бағалары;
- нөмірлердің және жалпы қонақүйдің сыртқы ішкі көрінісі.

Брошюраның көшірмелерін түркістан қаласының автовокзалында, дәлірек вокзалдың қабырғаларынан, вокзалдың кіреберісіндегі ақпарат орталығынан табуға болады. ай сайын брошюралардың 300-ге жуық көшірмесі қаланың сауда орталықтарында, ойын сауық кешендерінде таратылады.

Кесте 2

Категория бойынша, нөмірлер бағасы:

Нөмір категориясы:	Бағасы: (тг)
Люкс	10000
Жартылай люкс	6000
Стандартты	4000

Ескерту: - қолданылған әдебиеттерге сүйене отырып, құрастырған- Айтбаева Г.Ж.

Қонақ үйдің сыртқы жарнамасына «сабина» қонақ үйі орналасқан көшенің бойындағы билбордты жатқызуға болады. билборд қонақ үй брошюрасының негізінде жасалған, яғни брошюрадағы барлық ақпарат көрсетілген. билборд және брошюра қонақ үймен түстес, туристің назарын аударта білетін түс.

Ал «Сабина» қонақ үйінің интернет желісіндегі жарнамасына келетін болсақ, оның жарнама дәрежесі өте төмен. Интернет желісінде бұл қонақ үй туралы ақпаратты тек turkestantour.kz сайтынан ғана табуға болады, және мәлімет жеткіліксіз 2 сөйлеммен ғана сипатталған. Брошюра және билбордтағы ақпараттар интернет желісінде мүлдем кездеспейді.

Кәсіпорынның соңғы орында қолданылған жарнама әдісі радио-жарнама. Жергілікті көліктердің, орталық және шағын сауда орталықтарындағы хабарландыру радиосынан естуге болады. Радиода қонақ үйдің атауы, ерекшелігі, төмен бағасы, орналасу орнының қолайлы екендігін айту арқылы жарнамалайды.

Ғылыми деректер мен тәжірибе барысында жүргізілген зерттеулеріне сәйкес, «Сабина» қонақ үйі нарықта өз орны және өзінің тұрақты тұтынушылары бар қонақ үй екендігіне көз жеткіздік. Қонақ үй даму бағыттарын ұстанып, бәсекеге қабілеттілікті арттыру ұсыныстарын жүзеге асырса, белгілі бір категориялы қонақ үйлер қатарына ену мүмкіндігіне ие.

Кесте 3

«Сабина» қонақ үй кешенінің SWOT – анализі

S-күшті жақтары	W-әлсіз жақтары
- Төмен бағасы; - Орналасу орны; - тұрақты клиенттердің болуы.	- Жеке сайт болмауы; - жарнаманың таратылу арналары аз.
O-мүмкіндіктер	T-қауіп
- Түркістан қаласының көркейуі; - Туристердің көбейуі; - Жаңашылдық. - Ішкі туризм бойынша үздік қонақ үй атануы; - қызмет ассортиментін кеңейту.	- Қонақ үйдің нарықта құлдырауы; - Туристердің сұранысы артуы. - Ресурстардың аздығы; - бәсекестерінің көп болуы.

Ескерту: - қолданылған әдебиеттерге сүйене отырып, құрастырған- Айтбаева Г.Ж.

Бұған себеп, қонақ үйдің өзіндік 21 жылдық тарихы. Сауалнама нәтижесіне сәйкес, туристердің басым бөлігі «Сабина» қонақ үйі жайлы таныстары арқылы естігені белгілі. 60-қа жуық туристің 13 ғана қонақ үй жайлы ақпаратты интернет желісінен алғанын, қалған 16 турист жарнама арқылы тапқан[7].

«Сабина» қонақ үйінің жарнамалық дәрежесі төмен екендігін көрсетеді. Сонымен қатар, интернет желісінде жеке сайты болмағаны үшін туристер қонақ үй туралы сұрақтары болса интернетке көмегіне жүгіне алмайды.

Туристердің 64% «Сабина» қонақ үйдің бағасы арзан болғандықтан таңдағанына көз жеткізуге болады. 29 % орналасу орны, бар жоғы 7% қызмет сапасы қызықтырады. Бұл нәтиже қонақ үйдің баға саясаты дұрыс құрылғандығын дәлелдейді.

Сабина қонақ үйіне туристердің шамамен 2/1 бөлігі саяхат жасау үшін тоқтайды. Бұл нәтиже, қонақ үйдің болашағы бар екендігін дәлелдейді.

Саяхаттаушы туристер арзан қонақ үйлерде қалғанды жөн көреді. Себебі, олардың уақыттары түгелдей дерлік қаланың мәдени-тарихи жерлерін аралаумен өтеді.

Жұмыс бабымен келген туристердің тобы Түркия елінен келген, Түркістан қаласындағы Қожа Ахмет Яссауи университет оқытушылары және практиканттары.

Сонымен қатар, сауалнамаға қатысушылар «Сабина» қонақ үйінің қызметіне 1- ден 5-ке дейін деген баға берді: сауалнамаға қатысқан 58 туристің 44 турист «5» деген балла бағалады.

Сауалнама нәтижесі бойынша, туристердің 80 пайызы қонақ үй ғимаратын үлкейту және соған орай персонал санын арттыру жөнінде ұсыныстар берген.

«Сабина» қонақ үйі кешенінің қызметін талдай отырып, өз қызметін интернет желісінде жылжыту әдістерін жетілдіру үшін келесідей ұсыныстарды береміз:

– Қонақ үйде ғаламтор желілерін қолдану;

– Қонақ үйдің әртүрлі ғаламтор желілерінде өзін жарнамалауы және акция жасау арқылы өзіне деген тұтынушыларды тартуы арқылы маркетингтік стратегиялық жоспарын анықтау;

- Жарнама арналарын кеңейту;
- Қонақ үйдің жеке сайты қыру және туристерді қонақ үй туралы барлық мәліметпен қамтамасыз ету;
- Booking.com сайты арқылы брондау: тұтынушылар санын арттыруға септігін тигізеді;
- Қонақ үй ғимаратын үлкейту;
- Персонал санын арттыру;
- Қонақ үйге толықтай жөндеу жұмыстарын жүргізу.

Қорытынды. Қазіргі заман ағымына сай ғаламтор желілерінің ресурстарның қолданылуы өте тиімді деп есептейміз. Себебі онлайн брондау, жеке сайттар арқылы өз қалауыңызды тауып, таңдау жасауға мол мүмкіндік бар. Қонақ үй желілерінде осы ғаламтор желілері арқылы өз танымалдылығын арттырып, өздерін таныстыруға мүмкіндіктері зор.

Шағын қонақ үйлердің үлкен отелдермен салыстырғанда қосымша қызметтерді кең көлемде ұсынуға мүмкіншіліктері жоқ, сондықтанда басты көңіл номерлерді толық пайдалануға бөлінеді. Мысалы шағын қонақ үйлердегі жүктелу пайызы 30-35 болуы рентабелділіктің оңтайлы көрсеткішін қамтамасыз етеді.

Біз қарастырған салада ең алдымен сапалы жарнама мен жаңа материалдық-техникалық базаның мықты болуы жемісті нәтижеге әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 С. Медлик, х. Инграм «гостиничный бизнес». М: 2010 ж.
- 2 Раева Р.А. «гостиничный бизнес: пути становления и развития», издательство университет «туран», алматы: 2011 ж.
- 3 Жунусбекова Б.Б. «Организация туризма и гостиничного бизнеса в Республике Казахстан». Алматы: 2012 ж.
- 4 <https://pk.uchet.kz/c/bin/980340000924/>
- 5 «National business» журналы /бас редакторы Денис Кулькин / қаңтар-ақпан, 2015, №1.
- 6 «Туризм инфрақұрылымы» туризм мамандығына арналған оқулық. / – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 2010 ж.
- 7 Аяжанов с.с. Акпараттық жүйелердің негіздері.- Алматы:дәуір, 2012.–400 б.

РОЛЬ ИНТЕРНЕТА В ПРОДВИЖЕНИИ ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ НА ПРИМЕРЕ ОТЕЛЯ «САБИНА»

Г.Ж.Айтбаева*, Е. Бесекей, М.Х. Жубанова, Д.Ж.Ахмеджанова

*Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай, г.Алматы,
Казахстан*

e-mail: erkin@mail.ru

Резюме. В данной статье проанализированы виды гостиничных услуг на примере гостиницы «Сабина» и определена роль и место интернета в продвижении их на рынке.

При этом, если информация является основным узлом ведения рационального бизнеса, то в настоящее время рациональное использование Интернет ресурсов является составной частью ведения туристского бизнеса. Сегодняшний туризм – это крупнейший по всему миру авиакомпания, гостиничные цепи, туристские корпорации и т. д.

С точки зрения клиента, наиболее важным аспектом отеля является персонал, поскольку отель является центром услуг, и все услуги предоставляются персоналом.

Ключевые слова: Туркестан, маркетинг, интернет, конкуренция, реклама

THE ROLE OF THE INTERNET IN PROMOTING HOTEL SERVICES ON THE EXAMPLE OF THE HOTEL “SABINA”

G.D.Aitbayeva *, E. Bessekey, M.Kh.Zhubanova, D.Zh.Akhmejanova

*Abblai khan Kazakh university of international relations & world languages,
Almaty city, Kazakhstan*

e-mail: erkin@mail.ru

Summary. this article analyzes the types of hotel services on the example of the «sabina» hotel and determines the role and place of the internet in promoting them on the market.

At the same time, if information is the main node of conducting rational business, at present, rational use of internet resources is an integral part of conducting tourist business. Today's tourism is the world's largest airlines, hotel chains, travel corporations, and so on. Turning the tourism industry into a global computerized business, travel products are becoming more flexible, attractive, and accessible to consumers. Today, the internet as the world's most powerful information technology system, along with the needs of the private user, is widely used in various areas of

human life. The peculiarity of this system is that at any time the consumer is given free and quick access to the necessary information.

Keywords: turkestan, marketing, internet, competition, advertising

МРНТИ 06.81.12

УДК 658.5.011

ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

А.Акзамбеккызы^{*1} Ш.Г. Саркамбаева²

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан.

²Международный университет информационных технологий,
г. Алматы, Казахстан.

e-mail: akzambekkizi@gmail.com

Аннотация. В мире, в котором бурно развиваются технологии и с каждым днем появляются всё новые инновации, достижение устойчивости в бизнесе через переплетение социальных, экономических и экологических перспектив являются одной из наиболее сложных задач для компаний. При этом процессы управления проектами не должны оставаться в стороне. Методология исследования, использованная в этом исследовании, представляет собой описательный обзор, основанный на анализе литературы в областях устойчивого развития и проектного менеджмента. Результаты дали 5 измерений, где соприкасаются знания по устойчивому развитию и управлению проектами. Результаты дают новые исследовательские темы, которые изучались учеными, и необходимы дальнейшие исследования для продвижения исследований в области устойчивого управления проектами. Результаты исследований вносят вклад в академическую деятельность в обеспечении направлений исследований.

Ключевые слова. Социальная ответственность, проектное мышление, самоорганизация, управленческая культура, корпоративная стратегия.

Введение. Когда компании стремятся к устойчивому развитию, они обычно демонстрируют социальную ответственность. Они предполагают, что усилия увеличат их расходы и возможно не принесут немедленных финансовых выгод, а даже и возможно, подорвут их конкурентоспособность. Между тем, политики и активисты утверждают, что потребуются более жесткие правила, чтобы заставить предприятия принять устойчивые методы. Однако мышление постепенно меняется и компании уже более осознанно подходят к такому направлению.

Было проведено значительное количество исследований, в которых подчеркивалась необходимость интеграции устойчивости в концепцию устойчивого управления проектами. Но, как утверждают исследовавшие эту тему авторы, стремление к устойчивому развитию может привести к возникновению множества организационных и технологических инноваций, которые приносят как прибыль, так и расходы. Приравнивая устойчивость с инновациями сегодня, предприятия могут заложить основу, которая позволит им лидировать после окончания предполагаемой ими «рецессии» [1].

Однако, в течение четырех последних десятилетий Управление Проектами сформировалось как новая управленческая культура, которая является важнейшим связующим звеном процессов управления государственными проектами и программами, развития образования, цивилизованного ведения бизнеса и делового сотрудничества стран разных континентов с разной историей развития, традициями, экономикой и культурой [2].

На самом деле растет интерес к разработке и проверке новых методов управления проектами, и принципы устойчивости доминируют в каждом из них, так же контексте бизнеса и организационном менеджменте. Таким образом, интеграция этих двух полей представляет собой будущее для проектных или проектно-ориентированных организаций. На проекты влияет среда, в которой они выполняются, но они также способствуют к изменению той же среды. С точки зрения устойчивости, этап реализации проекта и конечные результаты воздействия продукции может иметь негативные последствия для многих заинтересованных сторон в будущих сценариях. Другими словами, чтобы произвести результаты, для которых это было предпринято, каждый проект использует энергию и производит социальные, экономические и воздействия на окружающую среду, которые определяют степень устойчивости проекта в целом.

Устойчивое развитие создает видение сообщества, которое уважает разумное использование природных ресурсов, чтобы нынешнее поколение могло достичь высокой степени экономической безопасности и демократии через участие населения в управлении обществом при условии сохранении целостности системы [3].

Три аспекта устойчивости альтернативно следующему - «Триплет: люди, планета и прибыль» показывают баланс и гармонию между экономическими, социальными и экологическими аспектами[4]. Следует отметить, что взаимосвязь и взаимозависимость экономической, экологической и социальной составляющих определяет, как сущность, так и необходимость устойчивого развития. При этом, триединство и согласованность может дополнительно обеспечивать синергетический эффект. Эти три аспекта не являются стабиль-

ными, но находятся под балансом из-за влияния социального, политического, экономического и экологического давления [5].

Проекты основаны на временных усилиях, которые, потребляя ресурсы, поставляют выгодные цели. Устойчивость определяет критерии для правильного использования ресурсов и для оценки результатов с точки зрения экономических, социальных воздействий на окружающую среду. Традиционный подход к управлению проектами выделяет и использует эти ресурсы в поисках оптимального сочетания времени, затрат и качественных характеристик, чтобы максимизировать их.

Наиболее востребованный стандарт в области проектного управления – Руководство к своду знаний по управлению проектами (a Guide to the Project Management Body of Knowledge, *PMBOK® Guide*). Огромное количество стран просто используют PMBOK, не имея своих стандартов. Таким образом, «де-факто» этот стандарт стал международным [6]. Однако в данном стандарте устойчивость рассматривается недостаточно. Это поднимает необходимость более целостного и согласованного представления проектов с точки зрения степени соответствия их окружающей среде и обществу в целом.

Устойчивое развитие, как область исследований, может обеспечить управление проектами новыми перспективами, поддерживая руководителей проектов при принятии решений о планировании, управлении и контроле ресурсов проекта, учитывая экономические, социальные и экологические последствия не только при жизненном цикле проекта, а также жизненного цикла актива и жизненного цикла продуктов, которые этот актив производит. Цель состоит в том, чтобы принимаемые решения отвечали интересам клиентов, но без вреда для общества и окружающей среды [7]. По этой причине устойчивый подход особенно хорошо подходит для крупных проектов, которые потребляют большое количество материалов и энергии, и продуктов, которые на протяжении всей жизни оказывают влияние на экономику, общество и окружающую среду. Сама трактовка категории «устойчивое развитие» полемична и остается дискуссионной, что во многом определено явным противоречием [8]. С одной стороны, устойчивость означает стабильность, обычно ассоциируется с сохранением, неизменностью чего-то. С другой, развитие означает преодоление статичности, некую положительную качественную и количественную динамику, изначально предполагает элемент неустойчивости.

В анализе литературы, проведенном Сильвиусом и Шиппером в 2014 году, они собрали первоначальные определения из предыдущих исследований этого нового подхода под названием Устойчивое управление проектами, предоставляя новое определение, которое в настоящее время является наиболее полным и всеобъемлющим: «Устойчивое развитие» [9].

Есть также и новый подход к управлению проектами, который учитывает, как внутренние и внешние факторы, влияющие на успех проекта и часто ограничивающие принятие решений проекта менеджерами. В частности, наряду с традиционным тройным ограничением (время, стоимость и качество), также называется «проектный треугольник», есть еще одно тройное ограничение, которое должны учитывать руководители проектов [10]. В последующем исследовании Сильвиус и другие лучше объяснили характеристики этой новой концепции, показывая, как это расходится с традиционными и современными значениями управления проектами [11]. Следует согласиться с теми исследователями, которые считают, что устойчивое развитие предусматривает тройную цель как желаемый результат, а обеспечение постоянного избирательного воспроизводства дает возможность предвидеть приемлемое развитие. В данном случае: – развитие приемлемое – «приемлемость – такая, которую можно принять, с которой можно согласиться»; – воспроизводство избирательное – «избирательный – основанный на свойстве производить отбор, т.е. необходимость действовать избирательно».

Однако, управление проектами и устойчивость, взяты по отдельности, были рассмотрены и глубоко изучены многими исследованиями, но дуализм этих двух полей и то, как они взаимодействуют в динамике проекта, заслуживают большего внимания [12].

Методы исследования. Был проведен систематический обзор литературы, который является основным видом деятельности для выявления важной информации о потоке исследований. Учитывая направленность исследований, проводился поиск статей с терминами «зеленый проект», «проектное управление», «устойчивое управление проектами» и «управление проектами и устойчивое развитие» в заголовке и аннотации, в онлайн-базах данных Web of Science и Scopus. Следующий шаг состоял в уточнении границ исследований с критериями выбора / исключения. Далее работы были рассмотрены в двойном отборном процессе, сначала основанный на заголовке и аннотации, а затем на полнотекстовом анализе. Кроме того, были приняты строгие критерии отбора документов: в соответствии с целями исследования были исключены статьи, касающиеся интеграций концепций устойчивости в процесс управления проектом. Это выборочная потребность привела к исключению значительного количества статей из первоначальных результатов поиска. В частности, были удалены статьи, которые не исследовали аспекты устойчивости в управлении проектами процессов и практик, но описывали устойчивость проекта и конечный результат проекта. Это, очевидно, представляет интерес для общей оценки устойчивости проекта, но это выходит за рамки данного исследования.

Результаты. С 2012 года можно увидеть положительную тенденцию в дуальном интеграционном росте устойчивого развития с элементами управления проектами в течение последних нескольких лет с пи-

ком в 2017 году; это подчеркивает растущий академический интерес к интеграции между устойчивым развитием и управлением проектами. Эта тенденция отражает растущее значение устойчивости для организации и фирмы, и согласуется с тенденциями, обнаруженными в других систематических обзорах литературы на устойчивость в конкретных областях бизнеса, таких как инновации или маркетинг.

Пять измерений, которые возникли в результате анализа:

- Корпоративная стратегия, политики и практики
- Управление ресурсами в организации
- Ориентация на жизненный цикл проектов
- Взаимодействие с заинтересованными сторонами
- Организационное обучение и управление знаниями.

Корпоративная политика и практика это правила, процессы и решения, необходимые для преобразования стратегии в проекты. Это может быть описано как набор корпоративных практик управления проектами, которые, в свою очередь, определяют контекст для управления организацией на индивидуальном уровне [13]. Эти корпоративные политики и практики влияют на все заинтересованные стороны организации, которые осуществляют проекты в рамках или для него. Было проведено несколько исследований, детализирующих принципы устойчивости внутри корпораций. Баумгартнер и Эбнер утверждали, что корпоративная устойчивость может развиваться компаниями, когда развитие содержит три столпа: экономический, экологический и социальный [14]. Это приводит к новой перспективе устойчивости проекта: от «классической» экономической устойчивости до ценности устойчивости проекта, основанной (и измеренной) на равновесии между экономическим, социальным и экологическим измерениями.

Большинство определений устойчивости рассматривали концепцию - Управление ресурсами - средством отношений между людьми и ресурсами, используемые ими, подчеркивая ключевую роль граждан, учреждений и компаний, ответственных за использование этих ресурсов [15].

По измерению - ориентация на жизненный цикл, в литературе существуют различные подходы, например, подходы к управлению жизненным циклом ориентированные на контроль, ориентированные на качество или вовсе специфичные для компании подходы [16]. Из-за различных уровней сложности и масштаба проектов, до сих пор нет единого мнения о том, какой подход должен быть наилучшим. Хотя ориентация этих подходов часто ограничивается жизненным циклом проекта, они сосредоточены на краткосрочных оценках, учитывая характер проектов как временных организаций [17], компании все больше интересуются влиянием, которое проект может оказать на общество, окружающую среду, и экономику даже спустя много лет после завершения проекта (т.е. за пределами обычно рассматриваемого жизненного цикла проекта).

Взаимодействие с заинтересованными сторонами является одной из самых важных областей знаний в управлении проектами, поскольку успех проекта измеряется на основе удовлетворенности заинтересованных сторон, которая может варьироваться согласно разным точкам зрения [18]. Хотя принятие решений менеджерами проектов все еще в значительной степени доминирует «проектный треугольник» (время, стоимость, качество), а принципы устойчивости рассматриваются для прозрачности и подотчетности заинтересованных сторон [16].

По измерению организационное обучение, можно сделать выводы, что проекты - это организационная деятельность, которая дает возможность непрерывного обучения, поскольку проекты включают в себя конкретные процессы управления знаниями, что облегчает накопление знания, полученные на основе опыта [18]. Руководство РМВОК, действительно, упоминает историческую информацию и извлеченные уроки «как часть» корпоративной базы знаний организации [12].

Выводы. Хотя концепция устойчивого управления проектами все еще находится в «зачаточном» состоянии, литературный обзор подтвердил положительные тенденции исследований в направлении интеграции устойчивого развития и управления проектами. Тенденция дуального развития этих направлений в последующем породило 5 важных направления, требующих изучения.

Проекты являются основной деятельностью многих организаций, поэтому они не могут игнорировать этот новый путь, скорее, они должны обновить свои процессы управления проектами, чтобы включить принципы устойчивости. Эта работа была сосредоточена на инновационной тенденции, новой парадигме, устойчивом управлении проектами, что продвигает устойчивость в процессах управления проектами. Но эта тенденция развивается с разной скоростью, в соответствии со специфическим контекстом. Например, строительные проекты по своей природе больше заботятся об интеграции устойчивых подходов, поскольку они подвержены глобальным выбросам углерода и потреблению огромного количества энергии. Информационно-технологические проекты, в меньшей степени затрагиваются проблемами устойчивости, даже если в последние годы начала развитие тема зеленых информационных технологий.

Что касается пяти измерений / областей, сквозь их призму можно выделить некоторые важные направления исследований для будущих исследований:

- Разработка эффективных руководящих принципов в увязке корпоративной политики в отношении устойчивого развития;

- Проведение эмпирического анализа различных практик устойчивого управления проектами в разных промышленных контекстах, связанных управлением ресурсами;
 - Проведение эмпирического анализа влияния применения принципов устойчивого развития на конкурентные преимущества компаний с экономической и стратегической точек зрения;
- Следовательно, поскольку различия из-за контекста могут вызывать разные темпы развития в практике устойчивого развития через управление проектами, это может привести к расхождению на уровне концептуальной структуры и эта тема заслуживает дальнейшего изучения.

Список использованной литературы:

- 1 Nidumolu, R.; Prahalad, C.K.; Rangaswami, M.R. Why sustainability is now the key driver of innovation. *Harv. Bus. Rev.* 2009, 87, 56–64.
- 2 Lindgren, M.; Packendorff, J. What's new in new forms of organizing? On the construction of gender in project-based work. *J. Manag. Stud.* 2006, 43, 841–866.
- 3 Elkington, J. *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*; Capstone Publishing Ltd.: Oxford, UK, 1997.
- 4 Gimenez, C.; Sierra, V.; Rodon, J. Sustainable operations: Their impact on the triple bottom line. *Int. J. Prod. Econ.* 2012, 140, 149–159.
- 5 Kleindorfer, P.R.; Singhal, K.; Van Wassenhove, L. Sustainable operations management. *Prod. Oper. Manag.* 2005, 14, 482–492.
- 6 Atkinson, R. Project management: Cost, time and quality, two best guesses and a phenomenon, its time to accept other success criteria. *Int. J. Proj. Manag.* 1999, 17, 337–342.
- 7 Zainul-Abidin, N. Achieving Sustainability through Value Management: A Passing Opportunity? *Int. J. Constr. Manag.* 2008, 8, 79–91.
- 8 Wenche Aarseth, Tuomas Ahola et al. Project sustainability strategies: A systematic literature review. *International Journal of Project Management*, 35, 2017, 259–268.
- 9 Silvius, A.G.; Schipper, R.P. Sustainability in project management: A literature review and impact analysis. *Soc. Bus.* 2014, 4, 63–96.
- 10 Tharp, J. Project management and global sustainability. In *PMI Global Congress—EMEA*; Project Management Institute: Marsailles, France, 2012.
- 11 Silvius, A.G.; Schipper, R. Exploring the relationship between sustainability and project success-conceptual model and expected relationships. *Int. J. Inf. Syst. Proj. Manag.* 2016, 4, 5–22.
- 12 Silvius, A.G.; Kampinga, M.; Paniagua, S.; Mooi, H. Considering sustainability in project management decision making: An investigation using Q-methodology. *Int. J. Proj. Manag.* 2017, 35, 1133–1150.
- 13 Martens, M.L.; Carvalho, M.M. The challenge of introducing sustainability into project management function: Multiple-case studies. *J. Clean. Prod.* 2016, 117, 29–40.
- 14 Cooke-Davies, T. The “real” success factors on projects. *Int. J. Proj. Manag.* 2002, 20, 185–190.
- 15 Baumgartner, R.J.; Ebner, D. Corporate sustainability strategies: Sustainability profiles and maturity levels. *Sustain. Dev.* 2010, 18, 76–89.
- 16 Gilbert, R.; Stevenson, D.; Girardet, H.; Stren, R. *Making Cities Work: Role of Local Authorities in the Urban Environment*; Routledge: Abingdon, UK, 2013.
- 17 Labuschagne, C.; Brent, A.C. Sustainable project life cycle management: The need to integrate life cycles in the manufacturing sector. *Int. J. Proj. Manag.* 2005, 23, 159–168.
- 18 Yu, W.D.; Cheng, S.T.; Ho, W.C.; Chang, Y.H. Measuring the Sustainability of Construction Projects throughout Their Lifecycle: A Taiwan Lesson. *Sustainability* 2018, 10, 523–536.
19. Freeman, R.E. *Strategic Management: A Stakeholder Approach*; Cambridge University Press: Cambridge, UK, 2010.
20. Martens, M.L.; Carvalho, M.M. Key factors of sustainability in project management context: A survey exploring the project managers' perspective. *Int. J. Proj. Manag.* 2017, 35, 1084–1102.

ЖОБА МЕНЕДЖМЕНТІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ АШЫЛАТЫН ТҰРАҚТЫ ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ

А.Ақзамбекқызы^{*1}, Ш.Г. Саркамбаева²

¹аль-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ., Қазақстан.

²Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы қ., Қазақстан.

e-mail: akzambekkizi@gmail.com

Түйін: Күннен күнге жаңа инновациялар ашылып, технологиялардың қарқынды дамып жатқан әлемінде бизнесте қоғамдық, экономикалық және экологиялық перспективаларды бір деңгейде ұстап тұрақтылыққа жету компаниялар үшін қиынға соғады. Ал бұл кезде жобаларды басқару үдерістері тыс қалмауы тиіс. Зерттеуде қолданылған зерттеу методологиясы тұрақты даму мен жобалық менеджмент саласындағы әдебиеттерге негізделген сипаттама түрінде көрсетілген. Зерттеу нәтижесінде тұрақты

даму мен жобаларды басқару білімдерінің 5 түйіскен жері анықталды. Зерттеу нәтижесі тұрақты жобалық менеджмент саласында ғалымдармен зерттелген, бірақ ары қарай тереңдетуді қажет ететін және жаңа зерттеу тақырыптарын береді.

Түйінді сөздер. Әлеуметтік міндеттеме, жобалы ойлау, өзіндік ұйымдастыру, басқару мәдениеті, корпоративтік стратегия.

OPPORTUNITIES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH USE OF PROJECT MANAGEMENT

A. Akzambekkyz¹ Sh.G. Sarkambayeva²

¹al-Farabi Kazakh national University, Almaty, Kazakhstan.

²International Information Technology University, Almaty, Kazakhstan.

e-mail: akzambekkizi@gmail.com

Summary: In a world where technology is booming and every day innovations appear, achieving sustainability in business through the interweaving of social, economic and environmental prospects is one of the most difficult tasks for companies. At the same time, project management processes should not be left out. The research methodology used in this study is a descriptive review based on an analysis of the literature in the areas of sustainable development and project management. The results yielded 5 measurements, where knowledge on sustainable development and project management are in contact. The results provide new research topics that have been studied by scientists, and further research is needed to advance research in sustainable project management. Research results contribute to academic activity in providing research areas.

Key words. Social responsibility, project thinking, self-organization, managerial culture, corporate strategy.

МРНТИ 06.52.13

УДК: 658.8 (574)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.

Э. А. Актуреева*, Ш. Т., Алмагамбетова, Р. Ж. Калгулова

Казахский Автомобильно-Дорожный Институт им. Л. Б. Гончарова, Алматы, Казахстан

e-mail: elmiraakturееva@gmail.com

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития человеческого капитала в РК и его влияние на уровень конкурентоспособности страны. Подчеркнута роль образования в обеспечении устойчивого социально-экономического развития, роста конкурентоспособности государств и укреплении их позиций на мировом рынке и в мировом экономическом сообществе. Инновационной можно считать такую экономику, в которой знания позволяют непрерывно осуществлять нововведения, соответствующие стремительно меняющимся потребностям, часто формирующие такие потребности. Инновации стали важнейшим фактором экономического развития, основой конкурентоспособности фирм, отраслей, национальных экономик. Затронута важная роль государства в инновационной экономике, а также ее значительная роль в защите интеллектуальной собственности.

В заключении приведены главные направления государственной политики по модернизации сферы образования, науки и инновационного потенциала страны.

Ключевые слова: человеческий капитал, инновация, образование, интеллектуальный потенциал, конкурентоспособность.

Введение. Образование становится важнейшим фактором формирования человеческого капитала в условиях обеспечения конкурентоспособности национальной экономики. Возрастает роль образования в обеспечении устойчивого социально-экономического развития, роста конкурентоспособности государств и укреплении их позиций на мировом рынке и в мировом экономическом сообществе. При этом экономический потенциал системы образования можно назвать измерителем инноваций, отражающим влияние функционирования образовательных учреждений на развитие экономики.

Инновационной можно считать такую экономику, в которой знания позволяют непрерывно осуществлять нововведения, соответствующие стремительно меняющимся потребностям, часто формирующие такие потребности. Инновации стали важнейшим фактором экономического развития, основой конкурентоспособности фирм, отраслей, национальных экономик [1].

Рассмотрев зависимость между конкурентоспособностью и уровнем развития инноваций в странах мира, мы пришли к выводу, что инновационное развитие играет весомую роль в развитии конкурентного потенциала страны. В условиях новой экономики, «экономики знания», когда главный производительный ресурс – это знания и информация, формирование интеллектуального потенциала, способного генерировать новое знание, становится одной из важнейших задач государства.

Методология. Определяющая роль человеческого капитала в экономике страны отмечается многими экономистами, в частности Л. И. Абалкин пишет: «Если взять сегодняшнюю мировую практику ранжи-

рования стран по уровням развития, то они выстраиваются по порядку от уровня состояния человеческого капитала. В это понятие обычно входят: объем ВВП в целом и на душу населения, что играет решающую роль; продолжительность жизни населения, уровень образования, отдельно для лиц с высшим и средним образованием, массовость этого процесса. Эти показатели в совокупности образуют то, что в практике называют человеческим капиталом. И страны выстраиваются в зависимости от этого по уровню своего экономического развития. Поэтому в программах, которые разрабатываются в США, Японии, Германии, Китае, эти параметры становятся определяющими». Исходя из этого, он полагал, что с учетом тенденций, которые определяют сегодня мировое развитие, главенствующим является возрастание человеческого потенциала[2].

Очевидно, что сегодня необходимо использовать весь имеющийся человеческий потенциал для того, чтобы наша страна смогла осуществить интеллектуальный прорыв в будущее. Для этого необходимо сегодня осуществлять существенные инвестиции в здравоохранение, культуру и образование, чтобы сформировать мощный интеллектуальный и творческий потенциал Республики Казахстан. Накопленный опыт исследований по современному человеческому капиталу представляется весьма необходимым и актуальным, имеющим значительную теоретическую и практическую ценность.

Поэтому использование в Казахстане этого опыта, естественно, с учетом исторических и национальных традиций, могло бы способствовать более быстрому и менее болезненному продвижению нашей страны в цивилизованное развитое общество. Определяющая роль человеческого капитала в формировании международной конкурентоспособности страны и обеспечении ее экономического роста может и должна стать важнейшим фактором повышения конкурентоспособности Казахстана.

На основе результатов анализа положения Республики Казахстан с позиций оценки глобальной конкурентоспособности, и не только с использованием подходов, применяемых в методике Всемирного экономического форума, но и методик ряда других международных организаций и рейтинговых агентств, с учетом системных подходов в части вопросов развития конкурентоспособности стран, применяемых в мире, выявлены слабые и сильные стороны экономики Казахстана, а также обоснованы приоритеты дальнейшего развития, связанные с ускоренным переходом к инновационной стадии развития.

Таким образом, выявляя зависимость между конкурентоспособностью и основными факторами человеческого развития можно утверждать, что чем лучше развит человеческий капитал страны, тем больше она экономически развита и обладает большими конкурентными преимуществами. Также определено, что из всех факторов, формирующих человеческий капитал, наибольшее влияние оказывает образование и инновационный потенциал, как на уровень на конкурентоспособность человеческого капитала, так и на уровень конкурентоспособности страны, в целом.

Вхождение в элитарный клуб развитых государств мира предполагает переход от индустриальной к постиндустриальной стадии развития, отход от углеродной к «зеленой» экономике, динамичный рост, основанный на развитии науки, образования и передовых наукоемких отраслей, создание благоприятного инвестиционного и инновационного климата, высокие темпы развития научных исследований, обеспечивающих потребности развития экспортно-ориентированных отраслей, производящих технически сложные товары, быстрый рост всех видов образования, особенно высшего технического образования, создание системы непрерывного образования, повышение эффективности и рост производительности труда, повышение качества жизни, формирование на этой основе инновационной экономики, или экономики знаний[3].

В последние годы в Казахстане предпринято много усилий в данном направлении: сформирована законодательная база, созданы институты развития, принимаются правительственные программы, формируется национальная инновационная система.

В настоящее время прослеживается тенденция повышения роли государства в системе факторов роста человеческого капитала.

Государство вырабатывает общую стратегию развития страны, результатом реализации которой будет высокий уровень развития человеческого капитала.

Государство законодательно закрепляет основы существования человека в семье и обществе, регламентирует хозяйственные, в том числе, трудовые, отношения в обществе, отвечает за состояние природной среды, прямо влияющей на условия жизнедеятельности человека.

Значительна роль государства в защите интеллектуальной собственности. Система защиты интеллектуальной собственности обязательно должна быть четкой и ясной, чтобы компания знала, что ее интеллектуальная собственность защищена законом. Также государство может способствовать обмену знаниями, информацией, технологиями, если возьмет на себя организацию конференций, соревнований, конкурсов, вручение премий.

Как отмечалось ранее, в настоящее время, экономика Республики Казахстан основана на энергосырьевом секторе. По оценкам специалистов, в двадцатые годы XXI в. в стране станет более ощутимым энерго-экологический кризис, который уже сейчас принимает глобальный характер. Американские ученые-экологи предупреждают о возможном крушении экосистемы мира к 2050 г.[4], что может послужить причиной глобального экономического кризиса.

По мнению казахстанского ученого-экономиста Закировой Д.И., занимающейся вопросами человеческого развития, преломить сложившиеся тенденции возможно при условии реализации инновационно-прорывного сценария в следующих направлениях, что приведет к появлению ряда существенных структурных сдвигов:

- к повышению доли инновационно-инвестиционного сектора, как в числе занятых, так и в инвестициях, а также в валовом продукте за счет опережающего развития науки, машиностроительного, промышленного и информационного комплексов;

- к изменению доли потребительского сектора, прежде всего социального комплекса (здравоохранения, образования, социального страхования, культуры), легкой промышленности на базе их инновационного обновления;

- к сокращению доли сектора торговли и управления, как в числе занятых, так и в инвестициях и в валовом продукте за счет сокращения посреднических звеньев, развития электронной торговли и более эффективного использования современных информационных технологий в управлении;

- к изменению структуры экспорта.

Результаты и обсуждения. Основываясь на результаты анализа можно сделать вывод, что из обозначенных условий главными направлениями государственной политики должны стать модернизация сферы образования, науки и инновационного потенциала страны.

Важно заключить, что эти направления должны разрабатываться не отдельно друг от друга, а в системе, с учетом взаимодействия государства, бизнеса, науки и образования. Более того, данные направления могут стать реальностью лишь в результате радикальных изменений, как в общественном сознании и ментальности нации, так и в практических действиях во всех звеньях общества.

Казахстан обладает рядом естественных конкурентных преимуществ, которые могут быть использованы для ускорения темпов роста экономики, повышения устойчивости экономического развития и общего уровня благосостояния. Однако существуют и серьезные вызовы:

- демографический рост;
- урбанизация;
- дисбаланс трудовых ресурсов по регионам;
- дисбаланс производительности труда.

В условиях демографического роста и урбанизации населения в регионах Казахстана наблюдаются демографические дисбалансы.

На юге и западе страны наблюдается избыток трудовых ресурсов, а в северных и восточных областях – недостаток. Через 5 лет диспропорции усилятся.

К 2050 году при текущей тенденции население северных регионов сократится на 0,9 млн. человек, южных регионов вырастет на 5,2 млн человек. По прогнозным данным плотность расселения в южных регионах будет практически в 4 раза превышать северные.

В мировой практике экономический рост в основном происходит в районах высокой концентрации населения, именно туда идут основные инвестиции, стремятся талантливые молодые люди, там формируются наука и инновации.

В Казахстане обратная ситуация. В южных регионах с наивысшей концентрацией населения самая низкая производительность, в западных регионах с низкой плотностью наивысшая производительность. Северные регионы по большей части соответствуют мировым тенденциям.

Эффект технологического процесса может усилить дисбаланс на рынке труда. В горно - металлургической отрасли и сельском хозяйстве будет наблюдаться высвобождение рабочей силы с низкой и средней квалификацией, в то время как по мере развития наукоемких отраслей возрастет спрос на высококвалифицированных работников.

Для решения вышеназванных проблем Правительством проводится работа по следующим приоритетным направлениям.

В сфере образования: раннее развитие детей, обеспечение равного доступа к образованию, качественное техническое и профессиональное образование, модернизация высшего образования путем предоставления академической свободы.

В сфере занятости: эффективное трудоустройство в соответствии с потребностями рынка труда в разрезе регионов.

В сфере социального обеспечения: устойчивая пенсионная система и социальное обеспечение.

Для выравнивания региональных дисбалансов, а также наращивания производительности труда разработаны стимулы новой миграционной политики, которая предусматривает этническую миграцию, привлечение иностранной рабочей силы, внутреннюю миграцию.

В сфере занятости: с 2009 года реализуется «Дорожная карта занятости», которая видоизменялась за время ее существования. В соответствии с поручением главы государства с 2013 года правитель-

ством утверждена комплексная программа повышения эффективности казахстанского рынка труда – «Дорожная карта занятости 2020», которая включает:

- оперативные меры реагирования в случае ухудшения ситуации в мировой экономике;
- системные меры по обеспечению продуктивной занятости для казахстанцев.

Новый экономический курс, направленный на вхождение страны в число 30-ти самых развитых государств мира к 2050 году, требует приближения отечественного здравоохранения к стандартам высоко-развитых стран.

Одним из основных условий модернизации системы здравоохранения является повышение ее эффективности и финансовой устойчивости в условиях глобальных тенденций роста благосостояния, старения населения и непрерывного научно-технического развития медицины.

При этом хотелось бы отметить, что сама система здравоохранения влияет на здоровье только на 10 %. Среди факторов, влияющих на здоровье человека, преобладают образ жизни – 50 %, окружающая среда – 25 % и генетика – 15 %.

Для реализации задач, поставленных главой государства по вхождению в число 30 развитых стран мира, необходимо увеличить ОПЖ до 80 лет и выше. В результате проведенных мероприятий данный показатель увеличился на 2,04 года от уровня 2010 года (68,41) и составил 70,45 лет. Прогноз показателя на основе фактических данных дает нам уверенность в реализации задачи, поставленной главой государства по вхождению в число 30 развитых стран мира (ОПЖ свыше 80 лет к 2040 году).

Это стало возможным благодаря снижению общей смертности населения на 11 % и увеличению показателя рождаемости.

Данные меры находят отражение в определении здоровья Всемирной организацией здравоохранения, согласно которому «здоровье – это состояние полного физического, психического, социального и духовного благополучия, а не просто отсутствие болезней и отсутствие дефектов».

Заключение. Курс дальнейшего развития Казахстана глава государства определены в «Стратегии «Казахстан-2050». Перед нашей страной стоит задача войти в 30-ку наиболее развитых государств мира. Мы понимаем, что это станет возможным только с конкурентоспособным человеческим капиталом.

Сегодня большая надежда возлагается на молодежь как на двигатель нового курса развития страны.

Как отметил глава государства, «Основные усилия необходимо сделать в предстоящие 15–17 лет, которые должны стать «окном возможностей» для масштабного прорыва Казахстана [5]. Базовыми ориентирами должны быть показатели стран – членов Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), демонстрирующие наилучшие показатели развития и стандартов жизни».

В соответствии с Концепцией в 2050 году Казахстан войдет в число 30-ти самых развитых государств мира по уровню доходов и качеству жизни населения, с производительной и устойчивой экономикой. Это предполагает удовлетворение базовых потребностей человека в чистой окружающей среде, доступном и качественном образовании, здравоохранении и создание возможностей для его творческой самореализации и высокопроизводительного труда.

Список использованных источников:

- 1 Сабден О., Кошанов А.К., Хусаинов Б.Д. и др. Конкурентоспособность национальной экономики: критерии оценки и пути повышения. – Алматы, 2007.
- 2 Мухамеджанова А.Г. Человеческий капитал Казахстана: формирование, состояние, использование. – Алматы: НИЦ Гылым, 2011 -376 с.
- 3 Закирова Д.И. Человеческий потенциал как фактор повышения конкурентоспособности Республики Казахстан. – Алматы, 2015. – 136 с.
- 4 Сайт Агентства РК по статистике <http://www.stat.kz>
- 5 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства». <http://www.akorda.kz/ru>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АДАМИ КАПИТАЛДЫ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.

Э. А.Актуреева*, Ш.Т. Алмагамбетова, Р.Ж.Калгулова

Л.Б. Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы, Қазақстан

e-mail: elmiraaktureeva@gmail.com

Түйін. Осы мақалада Қазақстан Республикасында адами капиталдың даму мәселелері және оның елдің бәсекеге қабілеттілік деңгейіне тигізетін әсері. Тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуды қамтамасыз етудегі білім берудің ролі, мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігінің өсуі және олардың әлемдік нарықта және әлемдік экономикалық қоғамдастықта ұстанымдарын нығайтудағы ролі атап өтілді. Мемлекеттің инновациялық экономикадағы маңызды ролі, сондай-ақ оның зияткерлік меншікті қорғаудағы маңызды ролі қозғалды.

Қорытындыда еліміздің білім, ғылым саласын және инновациялық әлеуетін жаңғырту жөніндегі мемлекеттік саясаттың басты бағыттары келтірілген.

Түйінді сөздер: адами капитал, инновация, білім, зияткерлік әлеует, бәсекеге қабілеттілік.

MAIN DIRECTIONS OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.

E. A. Aktureeva^{*}, SH. T. Almagambetova, R.ZH.Kalgulova

L. B. Goncharov Kazakh automobile and road Institute, Almaty, Kazakhstan

e-mail: elmiraaktureeva@gmail.com

Summary. This article deals with the development of human capital in the Republic of Kazakhstan and its impact on the country's level of competitiveness. The role of education in ensuring sustainable socio-economic development, increasing the competitiveness of States and strengthening their positions on the world market and in the world economic community was emphasized. The important role of the state in the innovation economy, as well as its significant role in the protection of intellectual property, was touched upon.

In conclusion, the main directions of state policy for the modernization of education, science and innovation potential of the country are presented.

Key words: human capital, innovation, education, intellectual potential, competitiveness.

ГТАХР 82.33.19

ӘӨЖ 658.336

КӘСПОРЫНДАРДЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛДАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Н.Т.Батырова^{*1}, Х.Б.Қожабаев², Г.Р.Момбекова³, Келесбаев Д.Н.⁴

^{1,3,4}Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан

²«Кентау трансформатор зауыты», Кентау

e-mail: nazturkestan75@mail.ru

Аңдатпа. Жалпы бизнесті табысты жүзеге асыратын 1500-ден астам әдістер мен тәсілдер бар. Бизнесті дамытудың оңтайлы жолдарын іздеуде Кайдзен жолының орны үстем. Мақалада авторлар жапондық жүйе философиясының ерекшеліктерін, әдістерін және негізгі бағыттарын қарастырады. Мақалада соңғы жылдары «Кайдзен» басқару моделін ұстанған «Кентау трансформатор» зауытының тәжірибесі талданған. «Кентау трансформатор» зауытының тәжірибесінде Кайдзен философиясын игерудің басты мақсаты барлық қызметкерлерді жүйеге тарту арқылы олардың жақсы жағына қарай өзгеріп, жоғары жетістіктерге жеткендеріне көз жеткізу болып табылады. Мұндай мақсаттың мағынасы мен мәні алдын-ала бүкіл ұжымның соған жетуі үшін жұмыс жасауы мен ресурс шығынын азайту арқылы болашақта қол жеткізгісі келетін іс тәртібінің болуы қарастырылады. Мақаламен танысу арқылы менеджерлер мен мамандар арнайы шығарылған әдебиеттерді оқуға қызығушылығын арттырады. Авторлардың зерттеулері мен тәжірибелері - бизнестің және өндірістің дамуына «шығыс» тәсілін қолдану жөнінде көптеген ақпараттар мен тың идеялар береді.

Түйін сөздер: өндіріс, табыс, тиімділік, Кайдзен, даму, инновациялық технологиялар

Кіріспе. Кайдзен – өмірлік үрдістерді үздіксіз жетілдіріп отыратын жапондық фәлсәфә. Бұл әдістің негізін бес түйінді элемент қалайды, немесе 5 S деп атауға болады, олар:

Seiri — ұқыптылық

Seiton — реттілік

Seiso — тазалық

Seiketsu — стандарт

Shitsuke — тәртіп.

Бүгінде «Кайдзен - ұқыпты өндіріс» тақырыбы посткеңестік елдер арасында кеңінен тараған, себебі кеңес үкіметі ыдырағаннан кейін қуатты өндірістің әлеуеті майда бөлшектерге бөлініп кетті. Нәтижесінде, халықаралық дағдарыстан шығу тақырыбы көптеген өндірушілер үшін күрделі мәселеге айналды. Қазақстанда әрбір меншік иесі өз бизнесін одан әрі дамытуға жол іздеумен басы қатты. Осы тұста көптеген еуропалық басқарушы елдер өзіндік жүйелерін ұсына бастады. Бизнестің дамуы үшін олардың көзқарастарын саралау барлық қазақстандық өндірушілер үшін өзекті мәселеге айналды. Дәл осындай жағдайды басынан өткізген «Кентау трансформатор» зауыты соңғы жылдары «Кайдзен» басқару моделін ұстануда.

Жалпы бизнесті табысты етіп жүзеге асыратын 1500-ден астам әдістер мен тәсілдер бар[1]. Кайдзен жобаларымен басқару стратегиясы бірінші кезекте басшының жеке қатысуымен жоғары көрсеткіштерге қол жеткізумен тікелей байланысты [2]. «Кентау трансформатор» зауытының тәжірибесінде Кайдзен философиясын игеру барлық қызметкерлерді жүйеге тарту арқылы олардың жақсы жағына қарай өзгеріп, жоғары жетістіктерге жеткендеріне көз жеткізу болып табылады.

Зерттеу әдістері. Табысқа жетудің кілті мен жұмыс процесіндегі шығындарды азайту көзі - басшы мен ұжымдағы әрбір қызметкердің екі жақты мүдделі болуында. Көбіне басшылардың өз қарамағындағы қызметкерлерін жақсы, жігерлі және жоғары өнімділікпен жұмыс жасауға ынталандыра, қызықтыра немесе мәжбүр ете білуі түсінігі болғаны жөн[3].

Ұйымдастырушылық принцип - кәсіпорындар мен ұйымдардағы тиімді менеджменттің ұйымдастырушылық түрлендірудің процестерін орындаудағы негізгі әдістемелік тәсілдер және негізгі басқару заңдылықтары. Бұл олардың практикалық қолдану бағыттарын сипаттайды. Ұйымдастырушылық принциптерге әдетте төмендегілер кіреді:

кез-келген топтың немесе команданың табысты түрленуінің негізі болатын нәтижелі көшбасшы;
мінез-құлық жоспарының жаңа модельдерін құру және ұйымдық жоспарды түрлендіру үшін энергияны сақтау және түрлендіру қағидасы т.б.

Тиімділік принциптері

1. Бірінші топтың ең маңыздылары - адам факторы, кәсібилік және мотивация болып саналады.
2. Ынтымақтасу принципі - бірлесушілік, тиімді ынтымақтастық пен серіктестік, уақытша фактордың есеп-қисабы және ақпараттық технологиялардың дамуынан және т.б. тұрады.
3. Жалпы бағдарлау принциптерінің үшінші тобына миссияны анықтау, мақсатты дауындау, басқару стратегияларын жасау жатады[4].

«Кентау трансформатор зауыты» негізінде өндіріс кәсіпорындарының тиімділігін талдау

«Кентау трансформатор зауыты» АҚ Қазақстандағы машина жасау өнеркәсібінің бірі. Кәсіпорын 1959 жылдан бері жұмыс істейді. Өндірістік алаң көлемі 80 000м². Жер көлемі 20 гектар аумақты алып жатқан, Кентау трансформатор зауытында бүгінде 1300 адам тұрақты жұмыс жасауда. Зауыт қасында Кентау политехникалық колледжі бар. Ол жерде 700 студенттер дуальді жүйемен 40% теориялық білім, 60% өндірісте практикалық дәріс алуда [5].

Міндетті талаптарды орындау үшін бағдар беретін ИСО ISO 9000, 14000, 15000 и OHSAS 18000 жүйелері кәсіпорында енгізілген [6]. Аталған жүйелер табиғи ресурстарды үнемдеу және кәсіпорын жұмысшылары мен қоршаған ортаға әсер ететін зиянды заттарды тұрақты азайтуға бағытталған тиімді шараларды жасауға да бағытталған. Соңғы жылдары компания басшысы Кайдзен басқару моделін қолданған.

1. Компанияның мықты, әлсіз жақтарын, сондай-ақ мүмкіндіктері мен қауіп-қатерлерді анықтау үшін SWOT талдау жүргізілді (кесте 1).

Кесте 1

«Кентау трансформатор» зауытының 2015-2017 жж. SWOT-талдауы

Мықты жақтары. Кәсіпорынның тұрақты жалпы қаржылық жай-күйі оның мықты жағын айтады. Көрсетілетін қызмет сапасы - кәсіпорынның күшті жағы болып табылады.	Әлсіз жағы. Кәсіпорынның тұтынушыларды зерттеу деңгейі болып табылады. Сондықтан зауытта осы мәселеге неғұрлым шындап көңіл бөлу керек деген қорытынды жасауға болады. Тапсырыс берушілердің қалауларын анықтау үшін маркетингтік зерттеулер жүргізу қажет. Жүйенің тиімділігін арттыру деңгейі өте әлсіз болып табылады. Бұл жарнамалық қызметтің төмендігін көрсетеді. Осыған байланысты өнімді белсенді жарнамалау және насихаттаудың басқа түрлері арқылы кәсіпорынның бәсекелестері оның тұрақты клиенттерін өзіне тарта алуы мүмкін. Сондай-ақ ақпараттық технологиялар да әлсіз жақтардың бірі болып табылады.
<i>«Кентау трансформатор зауытының» негізгі мүмкіндіктері</i> Бірінші кезекте жеткізушілермен тұрақты қарым-қатынас мүмкіндігі құрылған. Бұл жеткізушілермен тұрақты болып табылатын ұзақ мерзімді қарым-қатынастардың орныққанын көрсетеді.	Қауіп-қатер. Өз қызметтерін насихаттау тиімділігінің деңгейі төмендесе, мысалға алынып отырған кәсіпорынның қазірдегі және потенциалды клиенттердің бәсекелестерге өтіп кетуі мүмкін, бұған ешқандай жол беруге болмайды. Бұл сыртқы қауіп-қатердің деңгейін бәсекелестерді тұрақты зерттеу сияқты мықты жақпен төмендетуге болады. Егер зауыттың сыртқы қауіп-қатерін жойсақ, ол онсыз да әлсіз технология деңгейін күшейте алады.

Өткізілген сараптамаға сәйкес «Кентау трансформатор зауыты» АҚ-ның жұмысындағы келесі кемшіліктер анықталды:

1. Тұтынушыларының нашар зерттелуі.

2. Жоғары бағалар, әлсіз баға саясаты.
3. Тапсырысты рәсімдеудің ұзақ мерзімі.
4. Қызметті насихаттаудың төмен деңгейі.
5. Ақпараттық технологиялар жеткілікті түрде дамымаған.
6. Жұмысшылардың төмен біліктілігі.
7. Бәсекелестермен салыстырғанда қызмет сапасының төмендігі.

Жоғарыда атап өтілген «Кентау трансформатор зауыты» АҚ-ның кемшіліктерін ақпараттық технологияларды енгізу, тапсырыс рәсімдеу мерзімін азайту және қызметтерді насихаттау жолдарын дамыту арқылы жойылууда.

2. «Алиақтықты» талдау. Айырылуларды талдаудағы фирма дамуының мүмкін жағдайлары:

А - жағдайы. Біздің пайымдауымызша SWOT талдауы кезінде анықталған кемшіліктерді жойған кезде табыстың 5-7%-ға, ал өнімнің 10 %-ға өсуіне жетуге болады. Яғни, белсенді маркетингтік шараларды ұйымдастыру қажет.

Ә - жағдайы. Бұл жағдайда заманауи ақпараттық технологияларды қолдануда арттыру керек: CRM (Customer Relationship Management) басқару жүйесін енгізу, бухгалтерлік есепте, экономика мен қаржыда бағдарламалық модульді жаңасына ауыстыру. Аталған шаралар жұмыс уақытының шығынын азайтады. Ал, ол өз кезегінде жұмыс уақытын азайтып және клиенттермен жұмыс тиімділігін арттырады.

Б - жағдайы. «Кентау трансформатор зауыты» АҚ-ның менеджментінде Кайдзен тұжырымдамасын қолдану - кәсіпорында өзіндік тәртіп пен корпоративтік тәртіпті арттырады.

3. Ресурстарды талдау. Әдетте кәсіпорынның қаржылық және шаруашылық қызметінің тиімділігін бағалау үшін оның іскерлік белсенділігі мен рентабельділігі қолданылады.

Кәсіпорын қаражат қозғалысының жылдамдығымен сипатталады, ол үшін айналым коэффициенті жұмыс істейді.

Нәтижелер мен талқылау. «Кентау трансформатор зауыты» басшысы соңғы жылдары Кайдзен басқару моделін қолданған, соның нәтижесі бойынша SWOT талдауы жүргізілген болатын. 2015 - 2017 жылдары «Кентау трансформатор зауыты» АҚ-ның қорлар айналымдылығының коэффициенті іскерлік белсенділігінің SWOT-талдауы нәтижесінде нормативті көрсеткіштен асатыны анықталды. Бұл өз кезегінде кәсіпорындағы барлық материалды қорлардың тиімді қолданылуын сипаттайды. Сол себептен келесі нормативті көрсеткіштерді ескеру қажет:

1) Сақтау және орын ауыстыруға кететін шығындарды азайту (ағымдағы деңгейден). Сақтау кезіндегі тауарларды өндеудің керексіз операцияларын алып тастау және барлық процестерді 10%-ға дейін автоматтандыру және оптимизациялау.

2) Логистикалық операцияларды орындау кезіндегі экологиялық және өндірістік қауіпсіздікті сақтау. Қауіптерді азайту және қауіпсіздік үшін тығыз кері байланысты құру керек және аудит қауіпсіздігінің стандарттарын енгізу қажет (BOS/OFS жүйелеріне сай) [7]. Бұл шара дұрыс мінез-құлық нормаларын бекітеді. Келісімшартты жасау кезінде тәуекелдің бір бөлігін жеткізушілер мен сатып алушыларға аудару керек (бөлу жолымен). Сала ерекшеліктерін ескере отырып 30% -дан аспайтындай етіп жасаған дұрыс, әйтпесе қолжетімсіз болады.

3) Жоғалтуларды азайту принципінің қосалқы жүйесін кіргізу арқылы дайын өнім жоғалтуларын азайту. Әрбір өнімнің құндылығын және құндылық ағымын анықтау, ағымның үздіксіздігіне көмек көрсету қажет. Алғашқы тапсырыста, ақау болмағанда және мәселенің уақтылы шешім табылуында орын алатын өнімнің жоғары сапасын қамтамасыз ету керек.

4) Жобалау уақытын азайту. Кәсіпорындардың басқару қызметінің автоматтандырылған жүйелерін енгізу жоба уақытын азайтуға, берілген тапсырыстарды мерзімінде орындауға көмектеседі.

Қорытынды. Жоғарыда жасалған талдаулар нәтижесінде «Кентау трансформатор зауыты» басшысы соңғы жылдары Кайдзен басқару моделін қолдана отырып кемшіліктерді жою мен өндірісті жетілдіру барысында көптеген жетістіктерге қол жеткізгені туралы айтуға болады. Алдағы уақытта қазақстандық кәсіпорындар жапониялық тәжірибені міндетті түрде меңгеріп, жаппай жұмыс жүйелеріне ерікті түрде енгізе бастайды деп санаймыз, себебі жапондық бизнес жүргізудің негізгі бес қағидасы, ол: ұқыптылық, жұмысты ретімен істеу, тазалық, стандарт және жетілдіру. Осы қағидаларды берік ұстанған талай жапондық компания нарықты бағындырды. Бұл тұжырымдамада «нәтижеге жету процесі - нәтиженің өзінен кем емес»- деген өндірістік процестердің маңыздылығы атап өтіледі. Ал, жетілмеген процестер - мақсатқа қол жеткізуге мүмкіндік бере алмайды. Кайдзен - мейлінше тауарды тез сату емес, керісінше процестерді жақсарту арқылы, сапаны көтеріп нарыққа сай болу (market-in) керек деген секілді үлкен мақсаттарды қояды.

Business Consulting Group-тың мәліметінше, дәстүрлі Батыс тәсілдерімен салыстыра отырып Кайдзен бизнес-процестерінің тәсілдерін қарастырғанда, оның өзіндік ерекшеліктерінің барын, жеке, керемет тұжырымдамалық бизнес жүргізу жүйесін ұсынатынын анық көруге болады. Қазіргі кезде әлемдегі көптеген қызмет көрсету істері цифрландыру жүйесіне көшіп жатыр. Бұл бағытта біздің елімізде де көптеген істер атқарылууда. Біз ең алдымен өндіріс орнындағы жүйені реттеуіміз қажет. «Kaizen», «kanban», «just in

time», «Jidoka» секілді табыс пен жетістікке бастайтын әлем мойындаған жүйелерді кәсіпорындарымызға ендірсек, ұтарымызда көп болады. Яғни, біз сол сәтте өндірісті автоматтандырамыз. Ал, автоматтандырылған жүйе, соңынан цифрализацияланады. Бұл жүйе, кәсіпорындағы артық шығындарды азайтып, табысқа пен жетістікке жетелейді.

Қолданылған әдебиеттер:

- 1 Управление персоналом. Кадровые нововведения. Кадры // www.glossary.ru
- 2 Қазақстан Республикасының Президенті-Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты», 2012 жылғы 27 қаңтар. <http://www.akorda.kz>
- 3 Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: өсу, реформалар, даму» Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. – 2015, қараша - 30. <http://www.akorda.kz>
- 4 Кубаев Қ., Байшоланова Қ. Қазақстан экономикасының дамуына жастардың ықпалы // Қазақстан-Спектр, №3/81, 2017.
- 5 Донской Д.А. Основы инновационного потенциала сотрудника организации // Фундаментальные исследования. № 9-2. – С. 338-341, 2015.
- 6 Dorothy Sutherland Olsen Are There Learning Agents in Innovative Firms? A Study of the Potential Role of Human Resource Managers in Learning and Innovation.// J Knowl Econ (2016) 7:644–658
- 7 Пименов С.В., Родионова Е.В., Федосова Р.Н. Развитие инновационного потенциала персонала // Креативная экономика. - №3. - 2011. стр. 49-59.

ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННЫХ ПУТЕЙ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИЯТИЙ

Н.Т.Батырова^{*1}, Х.Б.Қожабаев², Г.Р.Момбекова³, Келесбаев Д.Н.⁴

^{1,3,4}Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, Туркестан, Қазақстан

²«Кентауский трансформаторный завод», Кентау, Қазақстан

e-mail: nazturkestan75@mail.ru

Резюме. В поисках оптимальных путей развития бизнеса Кайдзен имеет особое место. В этой статье авторы сосредотачиваются на особенностях, методах и ключевых областях японской философии. В статье анализируется опыт Кентауского трансформаторного завода, который недавно принял модель управления «Кайдзен». В практике Кентауского трансформаторного завода главная цель философии кайдзен - добиться того, чтобы трудящиеся добились наилучших результатов, привлекая всех сотрудников в систему. Целью и назначением такой миссии является создание бизнес-плана в будущем, которого вся команда будет стремиться достичь в будущем за счет снижения затрат на работу и сокращения ресурсов. Ознакомившись со статьей, руководители и специалисты будут заинтересованы в углубленном ознакомлении специальной литературы. Исследования и опыт авторов дают много информации и свежих идей об использовании «восточного» подхода к развитию бизнеса и промышленности.

Ключевые слова: производство, доход, рентабельность, Кайдзен, развитие, инновационные технологии.

FEATURES OF INNOVATIVE WAYS IN THE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

N.T.Batyrova^{*1}, H.B.Kozhabaev², G.R.Mombekova³, Kelesbaev D.N.⁴

^{1,3,4}International Kazakh-Turkish University named after H. A. Yasavi, Turkestan, Kazakhstan

²Kentau Transformer Plant, Kentau, Kazakhstan

e-mail: nazturkestan75@mail.ru

Summary. Kaizen has a special place. In this article, the authors focus on features, methods, and key areas of Japanese philosophy. The article analyzes the experience of the Kentau Transformer Plant, which recently adopted the Kaizen management model. In the practice of the Kentau Transformer Plant, the main goal of kaizen philosophy is to ensure that workers achieve the best results by attracting all employees to the system. The purpose and purpose of such a mission is to create a business plan in the future, which the whole team will strive to achieve in the future by reducing work costs and reducing resources. After reviewing the article, managers and specialists will be interested in in-depth familiarization with the specialized literature. The research and experience of the authors provide a lot of information and fresh ideas about using the "eastern" approach to the development of business and industry.

Key words: production, income, profitability, Kaizen, development, innovative technologies

МРНТИ 06.39.41

УДК 65.2

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СМК КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АО СТРАХОВАЯ КОМПАНИЯ «ЛОНДОН-АЛМАТЫ»

*М. Т. Баетова, У.А.Торекулова, Г.К.Молдашев**

Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан

e-mail: moldashevq@mail.ru

Аннотация. В статье обобщаются результаты исследования проблемы совершенствования сертифицированной СМК (системы менеджмента качества) АО страховая компания «Лондон-Алматы», как одного из ключевых факторов повышения ее конкурентоспособности. Изучением входных данных для SWOT анализа состояния СМК АО СК за последние годы (результаты внутренних и внешних аудитов СМК, анализ записей о функционировании процессов и страховых услуг и собеседования с персоналом службы качества) установлены позитивные изменения в качестве страховых услуг и процессов компании, а также отдельные недостатки в её СМК, функционирующей с 2004 г. Сделан вывод, что действующая СМК компании поддерживается в рабочем состоянии, улучшается и соответствует требованиям ISO 9001:2008. Даны конкретные предложения по улучшению СМК компании на среднесрочную перспективу с целью перехода с января 2021 г. на новую версию МС ISO 9001.

Ключевые слова: системы менеджмента качества, услуги, процессы, МС ISO 9001, страховая компания, анализ, улучшение.

Введение. В условиях формирования цифровой экономики Казахстана руководители успешных предприятий для эффективного продвижения своей продукции (услуг) на рынки все больше внимания уделяют вопросам обеспечения их качества. К тому же повышение качества продукции (услуг) оказывает существенное влияние на конкурентоспособность отечественных товаров и жизненный уровень населения страны в целом. По мнению М.Г. Круглова и Г.М. Шишкова[1], для обеспечения стабильного производства качественной продукции и конкурентоспособности предприятия необходимы не только инновационная инфраструктура и компетентный персонал, но и профессиональная система управления, разработанная на основе международных стандартов (МС) ISO (международная организация по стандартизации) 9001, т.е. система менеджмента качества(далее СМК).

Общеизвестно, что методологические основы управления организацией на основе менеджмента качества были заложены в 50-80 гг. XX века известными зарубежными учеными - Э. Деминг, Дж. Джуран, К. Исикава и др. Значительный вклад в развитие этой науки внесли также российские ученые А. Гличев, Ю. Адлер, В. Версан и др., а также отечественные специалисты А. Абдрахманов, В. Соловьев, В. Графкин и др. [1,2,3].

На начало 2018г. по данным МИНТ РК [4], по названной системе менеджмента в стране сертифицировали свою деятельность на соответствие требованиям МС ISO 9001 более 8200 предприятий. Для потребителей наличие таких систем управления у товаропроизводителей является гарантией того, что им будет поставлена продукция требуемого качества. Вместе с тем, анализ литературы за последние годы показывает, что вопросы формирования целостной СМК в условиях Казахстана исследованы ещё не достаточно. Во многих предприятиях функционирующая СМК не дает ожидаемой пользы по обеспечению их конкурентоспособности, т.к. ее инструменты недостаточно освоены и адаптированы руководителями к специфике менеджмента отечественных организаций. В последние пять лет наблюдается тенденция снижения количества публикаций по пропаганде достижений отечественных компаний в сфере управления качеством, что подтверждает снижение интереса хозяйствующих субъектов к МС ISO.

Поэтому изучение вопроса совершенствования СМК, как одного из ключевых факторов повышения конкурентоспособности АО страховая компания «Лондон-Алматы» (далее АО СК), выявление недостатков в ее системе менеджмента, а также разработка предложений по их улучшению - актуальная тема исследования.

Методы. В работе использовались такие методы исследований как наблюдение, сбор, анализ, оценивание, синтез и описание записей о функционировании процессов деятельности по страховым услугам, данные результатов аудитов СМК и интервью персонала службы качества АО СК.

Результаты и обсуждение. На сегодня АО СК, согласно исследованию журнала «Exclusive», входит в ТОП - 50 компаний Казахстана с наилучшей репутацией, является одной из крупных коммерческих организаций на рынке страховых услуг, обеспечивающая защиту физических и юридических лиц от различных рисков и возмещение их ущерба. В её структуре работают 200 чел., в т.ч. АУП – 110, ИТП – 40, ОП – 50 чел., основные потребители - АО «Баян Сулу», «Эйр Астана», «Казахтелеком», «НК КазМунайГаз», «КазТрансГаз», «КТЖ», «Сбербанк», а также граждане РК [5]. Стабильность развития любого предприятия характеризует динамика состояния его финансовых показателей.

Как видно из табл. 1, тенденция динамики ключевых финансовых показателей АО СК за последние годы – позитивная. Активы, собственный капитал и страховые премии в 2018г. по сравнению с 2016г. уве-

личились на 30-41%, а страховые премии, заработные премии и страховые выплаты - уменьшились на 10-37%. Чистая прибыль увеличилась на 492%. По финансовым показателям за последние годы компания удерживает 11 позицию из 32 страховых организаций РК, имеет рейтинг высокой надежности (А+) от «Эксперта РА Казахстан».

Таблица 1

Основные финансовые показатели АО СК, млн. тенге

Показатели	Годы			Отклонение 2018/2016, %	Отклонение 2018/2017, %
	2016	2017	2018		
Активы	11 065,8	14 304,3	14 393,0	30	1
Собственный капитал	6 738,1	9 390,8	8 831,6	31	-6
Страховые премии, брутто	4 459,5	3 424,2	6 300,1	41	84
Страховые премии, нетто	3 363,0	1 818,1	2 959,2	-12	63
Заработные премии, нетто	3 158,3	2 269,6	2 834,5	-10	25
Страховые выплаты, нетто	929,6	776,7	589,4	-37	-24
Чистая прибыль	-170,7	2 740,6	1 009,8	492	-63
Примечание – составлена авторами по материалам годовых отчетов					

Нормативная документация СМК АО СК [5,6]: руководство по качеству от 01.06.2012, политика качества от 24.01.2014, стратегия развития на 2004-2010 гг. от 14.11.2003, управление документацией, управление записями, внутренний аудит, управление несоответствующей услугой, корректирующие и предупреждающие действия, осуществлять деятельность, управлять предприятием, привлекать клиента, оценивать риск, осуществлять продажи, урегулировать требования, поддерживать и модернизировать производство.

Отсюда, имеющаяся на сегодня в активе АО СК документация СМК, людские, финансовые и информационные ресурсы обеспечивают выполнение задач по удовлетворению требований потребителей и других значимых стейкхолдеров в сфере ее деятельности.

Мотивами внедрения СМК в управление компании послужила необходимость решения следующих её проблем:

- создания возможностей повышения удовлетворенности потребителей и обеспечения их лояльности;
- демонстрации соответствия качества услуг, процессов и СМК установленным требованиям;
- улучшения взаимосвязи между ключевыми бизнес-процессами;
- построения саморазвивающейся СМК адаптивной к условиям среды;
- формирования основы для создания современной корпоративной культуры;
- совершенствования управления человеческими ресурсами освоением принципов лидерства, мотивации, вовлечения и сотрудничества;

- освоения СМК как инструмента маркетинга для продвижения страховых услуг на внутренние рынки.

Организационная деятельность коллектива АО СК по разработке, созданию и совершенствованию модели СМК в соответствии с требованиями МС ISO серии 9000, проводимая с 2004 г. - это не построение системы управления на основе качества с чистого листа, а наведение порядка в существующей системе управления путем исключения негативных и «встраивания» элементов менеджмента качества по правилам ИСО. Отсюда, реально функционирующая СМК компании – это сложный, болезненный и эволюционный процесс трансформации сертифицированной организации от функционального к процессному менеджменту. Отличие процессного менеджмента от функционального в том, что основное внимание менеджмента концентрируется не на функциях подразделений, а на межфункциональных процессах, объединяющих отдельные функции в общие потоки и нацеленных на конечные результаты деятельности организации. При этом, главное внимание обращается не на вертикальные связи в организационной структуре, которые традиционно отлажены, а на горизонтальные, являющиеся наиболее слабыми [7].

Процессный подход к управлению организацией направлен на постоянное улучшение качества продукта (услуг) и удовлетворение клиента. Оно признает, что цель (желаемый результат) достигается эффективнее, когда деятельностью и ресурсами управляют как процессом. Реализация процессного подхода в управлении АО СК включала выполнение следующих мер [5]:

- определение перечня основных, управленческих и вспомогательных процессов и построение схемы их взаимосвязи (процессный ландшафт);
- определение владельцев процессов, ответственных за управление ими;
- разработка и описание процессов в документированных процедурах и положениях о деятельности;
- ресурсное и информационное обеспечение процессов;
- осуществление мониторинга, анализа и оценки процессов;
- улучшение процессов по результатам их анализа и оценки.

Руководством АО СК определены 6 основных, 3 управленческих и 7 вспомогательных процессов, которые описаны в нормативном документе «Руководство по качеству», где по пп. СТ РК ISO 9001-2009 изложены порядок осуществления процессов СМК [5].

К фактам, подтверждающим улучшение деятельности АО СК за счет функционирующей СМК относятся следующие награды и достижения:

- Диплом в номинации «Лучшая страховая компания по качеству предоставляемых услуг», Караганда, 2010 г.;

- Почетный диплом за эффективный страховой бизнес и активное участие в деятельности «Казахстанской Ассоциации предпринимателей», Караганда, 2012 г.;

- Свидетельство Рейтинга высокого уровня надежности (A+) «Эксперта РА Казахстан», Астана, 2014 г.

Оценка результативности функционирующей в АО СК СМК проводилась АО «НацЭКС» на основе сертификационного (2014г.), ресертификационного (2017г.) и ежегодных инспекционных внешних аудитов [8,9].

SWOT-анализом влияния внутренних и внешних факторов на состояние и перспективы СМК АО СК за последние годы, выполненным нами, установлены следующие ее сильные стороны внутренней среды:

- реально функционирующая СМК на основе СТ РК ISO 9001-2009;

- наличие политики качества на 2014 г., руководства по качеству от 2012 г. и годовых целей качества подразделений;

- высокий уровень вовлеченности сотрудников в успех компании;

- 11 позиция из 32 страховых компаний РК по состоянию на 01.11.2017 г.;

- наличие рейтинга высокой надежности (A+) «эксперта РА Казахстан»;

- защищенность страхового портфеля на основе - договоров облигаторно-го перестрахования по имущественным и инженерным рискам (Risk XOL), по покрытию катастрофических убытков (CAT XOL), по перестрахованию грузов;

- наличие международных страховочных программ;

- регулярный мониторинг и самооценка процессов, услуг и систем менеджмента на основе внутренних и внешних аудитов;

- обучение сотрудников страховым продуктам и основам страхования.

Слабые стороны и проблемы внутренней среды:

- филиалы компании присутствует не во всех городах Казахстана;

- отсутствие службы аварийного комиссариата в структуре региональных филиалов;

- не оперативность оформления страхового полиса и страховой выплаты;

- наличие на рабочих местах не актуализированных документов:

- а) Политика в области качества (пересмотр 04.01.2015 г.);

- б) Руководство по качеству (пересмотр 01.06.2015 г.);

- в) Стратегический план развития АО СК на 2004-2010 гг.

- цели подразделений на 2018 г. не измеряемые, оформлены в виде плана работы;

- отсутствие плана перехода на версию ISO 9001:2015;

- не доступность материалов по анализу СМК со стороны руководства.

Благоприятные возможности внешней среды:

- политическая стабильность, единство и созидание, обеспечивающие вхождение РК в 30-ку развитых стран;

- рост интереса потребителей к системе новых видов страхования;

- улучшение темпов роста экономики РК;

- внедрение новых продуктов;

- развитие входящего перестрахования.

Потенциальные угрозы внешней среды:

- высокие аквизиционные расходы и демпинг на страховом рынке;

- рост количества страховых компаний, имеющих международный рейтинг финансовой устойчивости;

- ограничение конкуренции на страховом рынке со стороны финансово-промышленных групп.

Заключение. Изучение входных данных для SWOT-анализа состояния СМК АО СК за последние годы позволили сформулировать следующие выводы:

1. Функционирующая СМК компании, имея отдельные недостатки в целом поддерживается в рабочем состоянии, улучшается и соответствует требованиям СТ РК ISO 9001-2009;

2. Не оперативность оформления страхового полиса и страховой выплаты, в связи со сложностью восприятия клиентами текста договора по содержанию;

3. Наличие не актуализированных документов: политика качества - пересмотр 2015 г., руководство по качеству - пересмотр 2015 г., стратегический план развития на 2004-2010 гг.;

4. Годовые цели подразделений по качеству не измеряемые, оформлены в виде плана работы на 2018 год и не имеют санкционированного статуса;

5. Инертность руководства к меняющимся условиям среды характеризует отсутствие планов перехода на 5 версию стандарта ISO 9001:2015, в том числе:

- не изученность контекста (деловой среды) АО СК;
- отсутствие материалов SWOT-анализа состояния СМК за 2016-2018 гг.

6. Отсутствие измеряемых критериев результативности деятельности руководителей подразделений, необходимых для их оценки;

7. Закрытость организационной культуры компании проявляется в не доступности материалов по анализу СМК со стороны руководства (ежегодных отчетов и решений по отчету), а стабильность культуры – в стремлении руководства не замечать проблемы и не решать их, ссылаясь на текущую занятость. Не представлены также копия сертификата соответствия СМК требованиям МС ISO 9001:2015. Следовательно, для АО СК характерны признаки не только СМК, но и традиционного менеджмента.

8. Не эффективная деятельность отдельных структур АО СК является существенным препятствием для развития компании, отрицательно влияет на результаты финансовой деятельности и снижает удовлетворенность клиентов. Компании необходимо не просто осуществление ряда проектов по решению «срочных» проблем, а комплекс изменений, направленный на повышение качества страховых продуктов. К ним можно отнести как проекты по расширению и дифференциации продуктового ряда, внедрению новых IT-приложений и систем реализации отдельных клиентских программ, так и более серьезные изменения, связанные с принципами стратегического планирования, реформированием и оптимизацией интегрированных систем менеджмента.

9. Улучшение деятельности АО СК напрямую связано с информационным обеспечением СМК и может происходить как путем использования баз данных конкретных компьютерных программ типа «GALS» по фиксации и оценке ущерба, так и использованием сети Интернет.

Предложения по улучшению СМК АО СК:

1. Разработать план мероприятий на 2020 г. по переходу с января 2021 г. на пятую версию МС ISO 9001:2015, с актуализацией имеющихся и описанием вновь требуемой документированной информации;
2. Оформлять ежегодные «Цели в области качества» на уровне компании;
3. Разработать Стратегический план развития компании на 2020-2025 гг.

Список использованной литературы:

- 1 Круглов М.Г., Шишков Г.М. Менеджмент качества как он есть / М.Г. Круглов, Г.М. Шишков. - М.: Эксмо, 2006. – 551 с.
- 2 Молдашев Г.К. Системы менеджмента качества : учеб. пособие / Г.К. Молдашев. – Уральск: ЗКАТУ им. Жангир хана, 2012. – 163 с.
- 3 Огвоздин В.Ю. Управление качеством : Основы теории и практики: учеб. пособие. 6-е изд. / В.Ю. Огвоздин. - М.: «Дело и сервис», 2016. –293 с.
- 4 Жуков А. Стандарты качества оправдывают ожидания / А. Жуков // Казахстанская правда. – 2018. 15 октября
- 5 Руководство по качеству. QM-AL-9001:2008 от 01.06.2012 г.
- 6 Стратегия развития АО «СК «Лондон-Алматы» на 2004-2010 гг. от 14.11.2003г.
- 7 СТ РК ISO 9001-2016, «СМК. Требования». - Астана, 2016. - 36 с.
- 8 Эл. ресурс. Режим доступа: Web сайт - www.laic.kz
- 9 Графкин В. О процессах / В. Графкин. – Уральск, Полиграфсервис. – 2013. – 63 с.

СМЖ ЖЕТІЛДІРУ «ЛОНДОН-АЛМАТЫ» САҚТАНДЫРУ КОМПАНИЯСЫ АҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

М. Т. Баетова, У.А.Торекулова, Г.К.Молдашев*

Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: moldashevq@mail.ru

Түйін. Мақалада «Лондон-Алматы» сақтандыру компаниясы АҚ сертификатталған сапа менеджменті жүйелерін жетілдіру мәселелерін зерделеу нәтижелерін жинақтау проблемаларын зерделеу және оның бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі факторы ретінде келтірілген. Компания үдерістерінің және сақтандыру қызметі сапасының оң өзгерістері, сонымен қатар оның 2004 жылдан бері қызмет істеп тұрған СМЖ кеміліктері анықталған. Компанияның әрекеттегі СМЖ жұмыс қалпында демеулетіні, жақсартылатыны және ISO 9001:2008 талаптарына сәйкестігі туралы қорытынды жасалған. Компания СМЖ жақсарту бойынша ортамерзімді болашаққа ұсыныстар берілген.

Түйінді сөздер: сапа менеджментінің жүйелері, қызмет көрсету, үдерістер, ISO 9001 ХС, сақтандыру компаниясы, талдау, жақсарту.

IMPROVEMENT OF THE QUALITY MANAGEMENT SYSTEM AS A FACTOR OF RAISING THE COMPETITIVENESS OF LONDON-ALMATY INSURANCE COMPANY JSC

*M. T. Baetova, U.A.Torekulova, G.K.Moldashev**

University of International Business, Almaty, Kazakhstan

e-mail: moldashevq@mail.ru

Summary. The paper summarizes the results of the study of the problem concerning the improvement of the certified quality management systems in "London-Almaty" insurance company as one of the key factors for raising its competitiveness. Studying the input data for the SWOT analysis of the company in recent years, positive changes in the quality of insurance services and company processes and also some weaknesses were revealed in its quality management system, which has been functioning since 2004. It was concluded that the existing quality management system of the company is being maintained in working condition, is being improved and complies with ISO 9001:2008. There are suggestions aimed at improving the company's quality management system for the medium term.

Key words: quality management systems, services, processes, ISO 9001, insurance company, analysis, improvement.

МРНТИ 06.56.31

УДК 332.142

СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА, ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

А.Ж.Бралимов, Г.М. Дуйсен*

Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

e-mail: a.bralimov@mail.ru

Аннотация. Проблемы социальных отношений, разработки социальной политики и механизмов ее реализации являются предметом изучения экономической науки в течение достаточно длительного времени. В настоящее время вопрос о социальной политике остро стоит во многих государствах, в Казахстане в период реформирования экономики он особенно актуален.

Ключевые слова: социальная политика, социальное государство, социальная защита, социальная ответственность, социальное страхование

Введение. Социальную политику (англ. social policy) необходимо рассматривать с нескольких сторон. Во-первых, как систему практических мероприятий, проводимых правительством через местные и региональные органы власти, направленных на улучшение качества и уровня жизни больших социальных групп, финансируемых из средств госбюджета. Во-вторых, как составную часть общей стратегии государства: целенаправленную деятельность по выработке и реализации решений, непосредственно касающихся человека, его положения в обществе. В современных условиях социальная политика должна быть приоритетна для властных структур любого государства.

Социальная политика охватывает многие стороны жизнедеятельности человека: образование, трудовую деятельность, здравоохранение, культуру и др. В статье рассматриваются некоторые аспекты социальной политики разных стран.

Социальное государство (нем. Sozialstaat) — государство, политика которого направлена на перераспределение материальных благ в соответствии с принципом социальной справедливости ради достижения каждым гражданином достойного уровня жизни, сглаживания социальных различий и помощи нуждающимся

Упоминание о социальном государстве содержится в конституциях и других высших законодательных актах многих стран.

Понятие «социальное государство» впервые употребил в 1850 году Лоренц фон Штейн. Он включил в перечень функций государства «поддержание абсолютного равенства в правах для всех различных общественных классов, для отдельной частной самоопределяющейся личности посредством своей власти». [1]

Методы исследования. Теоретической и методологической основой исследования послужили диалектический подход, системный анализ, теоретические положения и выводы, изложенные в трудах отечественных и зарубежных ученых - экономистов, информация по изучаемой проблематике.

Результаты и обсуждение. Рассмотрим признаки социального государства:

-Высокий уровень экономического развития страны, что позволяет перераспределять доходы населения, не ущемляя крупных собственников;

-Социально ориентированная структура экономики;

-Формирование гражданского общества;

-Разработка государством разнообразных социальных программ;

-Утверждение целей государства, обеспечивающих каждому достойные условия жизни, социальную защищенность и равные стартовые условия для самореализации личности;

-Социальная ответственность перед гражданами.

Функции социального государства

- Поддержка социально незащищенных слоев населения (безработных, пенсионеров, инвалидов);
- Охрана труда и здоровья людей;
- Поддержка семьи, материнства, отцовства, детства;
- Устранение социального неравенства путём перераспределения доходов;
- Поощрение благотворительной деятельности;
- Финансовая поддержка образовательных и культурных программ;
- Борьба с безработицей.

Ниже мы рассмотрим некоторые аспекты социальной политики нескольких стран ЕС.

Система социальной защиты населения. Существовавшая в Германии модель социальной защиты (имеет название «корпоративная», «континентальная», «консервативная» или «бисмарковская») считается одной из наиболее эффективных среди европейских стран. Германия была первой страной, которая ввела систему социального страхования. Ещё в 1890-е годы при Бисмарке были приняты три закона, которые легли в основу этой системы: закон о страховании по болезни лиц промышленного труда, закон о страховании от несчастных случаев на производстве и закон об инвалидности и страховании по старости (1891 год). Социальное страхование от несчастного случая было введено и в других странах.

Современная модель социальной защиты Германии сформировалась под влиянием перемен, произошедших в стране в 50-60 годы XX века, и изменялась в результате прихода к власти каждой новой партии.

Концепция социальной рыночной экономики была разработана для восстановления экономики Германии после второй мировой войны. Её политическая реализация связана с личностями Л. Эрхарда и А. Мюллер-Армака. Термин «социальная рыночная экономика» ввёл Мюллер-Армак. Л. Эрхард был первым министром экономики, а затем стал Федеральным канцлером ФРГ. Под его руководством в ФРГ была разработана, а затем реализована концепция социального рыночного хозяйства. Социальной задачей государства становилось не перераспределение социальных благ, а обеспечение рамочных условий деятельности индивидов, поощрение их сознательности, самостоятельности и ответственности за собственное благосостояние.

На современном этапе истории прежняя модель социально-экономического развития ФРГ переживает кризис. Налоговое бремя достигает 80 % от дохода населения, наблюдается высокий уровень безработицы, которая носит хронический характер, распределение доходов осуществляется неэффективно и непрозрачно, качество общественных услуг не соответствует требованиям времени. Высокий уровень пособий для безработных порождает иждивенческие настроения в обществе.

Большой резонанс имели меры социальной защиты, вводимые в США правительством Ф. Д. Рузвельта в рамках «нового курса» в начале 1930-х годов в связи с Великой депрессией. Президент США Л. Джонсон 16 марта 1964 г. направил в конгресс специальное послание «О войне с бедностью», на основании которого 20 августа был принят закон об экономических возможностях (Economic Opportunity Act). Он включал четыре вида мероприятий по борьбе с бедностью: профессиональная подготовка и обучение, программы так называемых «общинных действий», осуществляемых под эгидой местных властей, специальные программы помощи для сельской местности и мелкого бизнеса. В области медицинского обслуживания в 1965 была введена специальная программа «Медикейд» для наиболее нуждающихся и «Медикэр» для пенсионеров.

В Великобритании значительным событием стал доклад У. Бевериджа в парламенте (1942 год), где говорилось о принципах «государства благосостояния» (Welfare State). Термин «государство благосостояния» употреблялся как совпадающий в основном с понятием «социальное государство». Стали говорить о модели социальной защиты Бевериджа.

Модель Бевериджа предполагает распределение ответственности между государством (базовые гарантии соцзащиты для всего населения с ориентацией на прожиточный минимум), работодателем (страхование наемных работников с их частичным участием) и работником (дополнительное личное страхование).

После Второй мировой войны в Европе наблюдался всплеск симпатий к идеалу социального государства, под которым понимался умеренный демократический социализм. Европейское социальное государство тех лет характеризуется приходом социал-демократов к власти и национализацией здравоохранения, транспорта, энергетики, тяжёлой и добывающей промышленности. В экономике господствовало кейнсианство.

Среди современных примеров реализации идеала социального государства обычно приводят страны Скандинавского полуострова (то есть «шведская модель»), Скандинавская модель — экономическая и социальная модели североευропейских стран (Дания, Исландия, Норвегия, Швеция и Финляндия).

Скандинавская модель отличается от других типов социальных государств своим акцентом на максимизацию участия рабочей силы (всеобщая занятость), на гендерное равенство, эгалитарные и обширные социальные пособия, большую степень перераспределения богатства.[2]

Скандинавскую модель лучше всего можно охарактеризовать как своего рода «золотую середину». Она не является ни полностью капиталистической ни социалистической, и пытается объединить наиболее удачные элементы обеих систем. Каждая из Северных стран имеет свои собственные экономические и социальные модели, иногда с большими отличиями от своих соседей. В Швеции неоллиберальная политика и снижение роли государственного сектора за последние десятилетия привела к самому быстрому росту неравенства среди стран ОЭСР. Однако Швеция по-прежнему остается одной из наиболее социально равных стран в мире.

За время доминирования неolibеральной модели во многих странах произошёл демонтаж элементов государства всеобщего благосостояния, главными защитниками которого после перехода социал-демократии на позиции «третьего пути» выступают прежние критики — левосоциалистические партии.

Кризис социального государства пришёлся на конец 1970-х — начало 1980-х годов, когда в результате «неоконсервативной революции» возобладали тэтчеризм и ирейганомика. К распространённой критике социального государства относится мнение, что оно приводит к социальному иждивенчеству, когда широкие слои населения стремятся стать и всю жизнь оставаться получателями пособий вместо того, чтобы работать

Сторонники монетаризма, австрийской экономической школы и связанных с ними политических течений, в частности неолибералы и классические либералы также полагают, что государство всеобщего благосостояния приводит к падению эффективности экономики и несёт в себе риск утраты населением политических свобод.

Коммунисты считают, что необходимым условием обеспечения социальных гарантий является только переход от капитализма к социализму. Для социал-демократов социальное государство и есть социализм, но для коммунистов — социальное государство является лишь уступкой государственного капитализма трудящимся.

Социальная политика Франции. В основе французской модели социальной политики лежит принцип профессиональной солидарности, предусматривающий существование страховых фондов, управляемых на паритетных началах наёмными работниками и предпринимателями.

Социальная защита сформировалась в первые послевоенные десятилетия при непосредственном участии государства и профсоюзов и является одним из вариантов модели социального страхования Бисмарка, которая доминирует на Европейском континенте. С начала своего возникновения французская система социальной защиты имела характер компромисса между концепцией Бевериджа и немецким методом социального обеспечения.

Последние два десятилетия во Франции были связаны с процессом пересмотра масштабов, форм организации и финансирования социальных программ. Причины были обусловлены изменениями макроэкономических, демографических и социальных условий: низкими темпами экономического развития, старением населения, увеличением нагрузки на трудоспособное население, а также значительной долей государственных расходов в ВВП на социальные программы [3]. Неуклонный рост дефицита бюджета социального обеспечения выявил настоятельную необходимость реформирования системы социальной защиты. Реформирование социальных структур во Франции сопровождалось усилением влияния государственной власти в управлении системой социальной защиты [4].

Особенность французской системы социальной защиты — сложная организационная структура и высокая доля расходов на социальные программы, превышающая средний уровень по ЕС

Для французской социальной политики характерны следующие особенности:

- существование разветвлённой системы профессионально-отраслевых схем социального страхования;
- наличие развитой системы семейных пособий, которая стала результатом длительной эволюции, в ходе которой вводились и совершенствовались различные инструменты государственной семейной политики и формы семейных пособий;

- большая роль дополнительных систем социального обеспечения, особенно в области пенсионного и медицинского страхования (наряду с общими (базовыми) системами социального страхования в стране функционирует множество дополнительных профессионально-отраслевых систем).

- существенным отличием французской системы социальной защиты (например, от шведской или английской) является её финансирование преимущественно за счет взносов социального страхования;

- существование различных страховых фондов, реализующих отдельные социальные программы, которые дополняют обязательные социальные услуги в рамках общих обязательных схем социального обеспечения.

Заключение. Обретение Казахстаном государственной независимости поставило перед собой задачу «строительства сильного суверенного государства с социально ориентированной рыночной экономикой» и обусловил формирование принципиально новых общественных отношений. При этом упор был сделан на активизацию процесса либерализации экономики.

Успех экономической реформы не может быть обеспечен без приоритетного развития науки, образования, культуры, без должного обеспечения здоровья и социальной защиты граждан. Конституция устанавливает обязанность государства проводить такую социальную политику, которая гарантировала бы каждому казахстанцу необходимый жизненный уровень. Конституция РК Закрепляет основные направления социальной политики государства, которыми стали:

- установление гарантированного минимального размера заработной платы и пенсии, социальное обеспечение по возрасту, в случае болезни, инвалидности, потери кормильца;
- обеспечение гарантированного бесплатного среднего обязательного образования;
- обеспечение права на охрану здоровья и бесплатное получение гарантированного объема медицинской помощи;
- охрана окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека, рациональное природопользование [5].

Список использованной литературы:

- 1 Штейн Л. История социального движения Франции с 1789 года. Пер. со 2-го нем. изд. Т.1. Основное понятие общества и социальная история Французской революции до 1830 г. Спб.: Тип. А.М. Котомица, 1872. С. XXVIII
- 2 Антропов В. В. Социальная защита в странах Европейского союза. — М., 2006.
- 3 Хмель И. С., Горбик В. А., Гулевич В. Н. Социальная структура и социальная политика США, Великобритании, ФРГ, Франции и Канады. — Киев, 1997.
- 4 Лукьянова Г. И. Система социальной защиты во Франции (пути реформирования) // Современная Европа. 2001. № 4.
- 5 Конституция Республики Казахстан: принята в 1993 году. — 35 С..

МЕМЛЕКЕТТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЯСАТЫ, ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРІБЕ

А.Ж.Бралимов*, Г.М. Дүйсен

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

e-mail: a.bralimov@mail.ru

Түйін. Әлеуметтік қатынастардың мәселелері, әлеуметтік саясаттың дамуы және оны іске асыру тетіктері ұзақ уақыттан бері экономикалық ғылымның зерттеу нысаны болып табылады. Қазіргі уақытта әлеуметтік саясат мәселесі көптеген мемлекеттерде, сонымен қатар Қазақстанда экономикалық реформа кезеңінде бұл мәселе өзекті болып отыр.

Түйінді сөздер: әлеуметтік саясат, әлеуметтік мемлекет, әлеуметтік қорғау, әлеуметтік жауапкершілік, әлеуметтік сақтандыру

SOCIAL POLICY OF THE STATE, FOREIGN EXPERIENCE

A.Zh.Bralimov*, G.M.Duysen

Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: a.bralimov@mail.ru

Summary. The article considers the problems of social relations, the development of social policies and mechanisms for its implementation are the subject of study of economic science for a fairly long time. Currently, the issue of social policy is acute in many states, in Kazakhstan during the period of economic reform, it is especially relevant ...

Key words: social policy, social state, social protection, social responsibility, social insurance

МРНТИ 06.51.77

УДК 339.924

ПОЛИТИКА НАУЧНО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАН ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Ж.К.Дюсебаева

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

e-mail: mdzhk@mail.ru

Аннотация. Целью статьи является анализ научно-технологического развития государств-членов Евразийского экономического союза (ЕАЭС) – Армении, Кыргызстана, Казахстана, Беларуси и России, а также выработка рекомендаций по развитию научно-технологической интеграции с учетом их приоритетных стратегических задач в данной сфере. Для достижения указанной цели в рамках выполнения статьи проанализированы институциональные факторы и параметры научно-технологического развития стран ЕАЭС. Анализируемые страны разгруппированы по таким показателям, как уровень научно-технологического развития, институциональная развитость. Кроме того, в результате сравнительного анализа были выявлены другие основные различия политик научно-технологического развития рассматриваемых стран. Автором предложены меры по консолидации усилий в направлении развития евразийской научно-технологической интеграции для повышения уровня научно-технологического развития государств-членов ЕАЭС.

Ключевые слова: Евразийский экономический союз, научно-технологическое развитие, евразийская научно-технологическая интеграция.

Введение. В настоящее время дальнейшее развитие евразийской интеграции в рамках ЕАЭС требует перехода в новый, более глубокий формат, повышающий «добавленную» стоимость наднационального сотрудничества. Для ЕАЭС такая постановка более чем актуальна, поскольку участники объединения довольно сильно отстают от многих технологически развитых государств мира. Государства ЕАЭС имеют большой потенциал для формирования трансграничного пространства доверия и перехода к цифровой экономике, проведения совместных исследований и разработок, трансфера технологий. В этой связи становится актуальным разработка мер по евразийской научно-технологической интеграции, что в свою очередь требует анализа особенностей политик научно-технологического развития стран ЕАЭС.

Методология. Исследование основано на применении систематического, процессуального и диалектического подходов к научному познанию особенностей региональной научно-технологической политики. В процессе исследования были применены общенаучные методы исследования как наблюдение, описание, анализ и синтез, а также сравнительный, формально-логический и другие методы познания.

Результаты и обсуждение. Существует несколько параметров, по которым можно дать характеристику научно-технологического развития стран. К ним относятся: затраты на НИОКР, доля затрат на НИОКР в ВВП страны, количество научных статей, публикуемых в журналах, количество патентов на научные и технические разработки. Рассмотрим страны ЕАЭС по этим параметрам.

Затраты на НИОКР, выраженные в долларах США, выросли только в РФ за последние пять лет, во всех остальных странах наблюдается снижение – сильнее всего в Казахстане, слабее – в Беларуси. Это отчасти объясняется сильными колебаниями валютных курсов относительно доллара США, однако ввиду зависимости научных секторов всех стран от импорта продукции, необходимой для научных разработок, все же можно говорить о нестабильности по данному параметру (табл. 1). Кроме того, РФ является безусловным лидером в ЕАЭС по объемам затрачиваемых на НИОКР средств, занимая более 90% от совокупных расходов союза.

Таблица 1.

Затраты на НИОКР (млн. долл. США)

	2014	2015	2016	2017	2018
Россия	15080,6	12546,9	15574,5	17693,6	15121,3
Казахстан	363,7	204,1	199,8	207,3	188,0
Беларусь	342,3	242,1	243,7	313,6	336,0
Кыргызстан	7,9	6,5	7,2	7,7	7,3
Армения	24,4	26,1	24,1	21,2	данные отсутствуют

Примечание – составлено по данным источников: [1], [2], [3], [4].

Лидерство РФ наблюдается и по качественному показателю доли расходов на НИОКР в ВВП стран ЕАЭС – более 1% на протяжении всего периода, в то время как остальные страны едва достигают четверти этого показателя. Исключение – Беларусь, чья доля расходов на НИОКР в ВВП заметно выросла и уже превышает значение 0,6% (рис. 1).

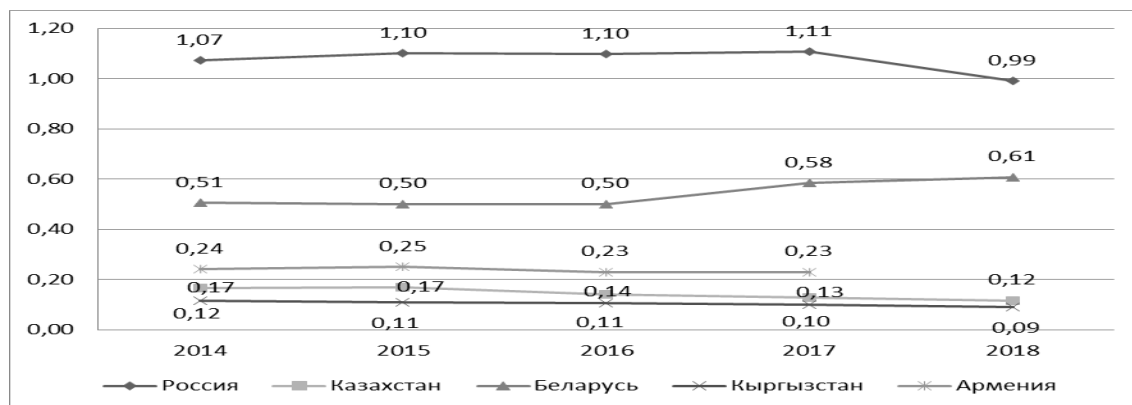

Рисунок 1 – Доля расходов на НИОКР в ВВП стран (%) [5].

Распределение долей по количеству заявок на патенты по странам внутри ЕАЭС сложилось следующим образом: РФ – 94,4%, Казахстан – 2,99%, Беларусь, – 1,72%, Кыргызстан – 0,52%, Армения – 0,38%.

В количестве статей в научных и технических журналах мира подавляющее преимущество вновь за РФ (94,98%), на втором месте – Казахстан (2,51%), на третьей – Беларусь (1,51%).

Исходя из этих четырех параметров можно уверенно утверждать, что РФ является лидирующей страной в ЕАЭС по объемам и интенсивности НИОКР, и как следствие, может значительно влиять на эти процессы в других странах-членах ЕАЭС. После России, в зависимости от показателя, идут Казахстан или Беларусь, что говорит о них как о странах, обладающих большим потенциалом в ЕАЭС. В свою очередь, Армения и Кыргызстан пока находятся в худших условиях и вероятнее всего не будут играть значительных ролей в научно-технологическом развитии союза в ближайшие годы. Дальнейшее развитие стран будет зависеть от взятых политических курсов научно-технологического развития.

Рассмотрим институциональные факторы научно-технологического развития стран ЕАЭС.

Россия. Обеспечение мирового уровня исследований и разработок, а также наращивание глобально конкурентоспособности РФ по национальным научно-технологическим приоритетам является стратегической целью государственной политики научно-технологического развития России [6]. Институциональные параметры научно-технологического развития РФ выстроены таким образом, чтобы с одной стороны позволить ей конкурировать с мировыми державами и быть одним из лидирующих участников мирового научно-технологического развития, и с другой стороны всегда быть готовой к информационной и экономической изоляции без ущерба для темпов внутреннего научного и технологического развития.

Казахстан. Главным приоритетом экономической политики Казахстана является отход от сырьевой направленности экономики и её диверсификация в пользу наукоемких, высокотехнологичных отраслей. В Казахстане уже заложены институциональные основы развития в виде законов и стратегических документов. Законодательство РК дает опорные определения и регулирует отношения в науке в чистом виде. В то же время стратегические документы уже более специализированы и не определяют в чистом виде научно-технологическое развитие, скорее, вклад науки в инновационно-индустриальное развитие страны. Значимым документом, определяющим приоритеты развития науки в Казахстане, является Государственная программа индустриально-инновационного развития на 2015-2019 годы, разработанная в соответствии с долгосрочными приоритетами стратегии «Казахстан-2050» [7]. Для расширения возможностей научно-технологического развития в 2011г. был принят закон «О науке», отдельная глава которого посвящена вопросам стимулирования развития науки. Казахстан в большей мере стремится развивать именно те сферы науки, которые позволят вывести стратегические отрасли промышленности на мировой уровень, чтобы иметь возможность конкурировать на мировом рынке с наиболее продвинутой промышленностью производителей промышленной продукции.

Беларусь. Основным документом Государственной политики Беларуси в области научно-технологического развития является Стратегия «Наука и технологии: 2018-2040» [8]. Стратегия представляет «приоритеты прорывного характера», призванные сформировать новое качество промышленной основы научно-технологического развития. Основным регулирующим нормативным документом в Беларуси является Закон «О научной деятельности» [9]. В 2012 году был принят закон «О государственной инновационной политике и инновационной деятельности в Республике Беларусь», также связанный с научно-технологическим развитием [10]. Беларусь стремится стать технологическим и инновационным центром, сильно ассоциированным с развитием информационных технологий и связанных с ними инноваций.

Кыргызстан. В Кыргызстане, как и в Казахстане, нет отдельной стратегии научно-технологического развития. Вместо этого, в Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы есть отдельная статья о развитии образования и науки [11]. В ней говорится, что приоритеты научной деятельности определяются в зависимости от стратегических приоритетов страны и потребностей в инновациях, а исследовательская деятельность должна быть ориентирована на получение научно-практических результатов. Основным законом КР, регулирующим научную деятельность – это Закон «О науке и об основах государственной научно-технической политики» [12]. Кыргызстан стремится сократить отставание в научной и технологической сфере, сформировать устойчиво развивающуюся систему НИОКР, соответствующую мировым стандартам, в первую очередь для развития экономики и качества жизни населения.

Армения. До начала 2000-х годов вопросы научно-технологического развития и систематической политики не являлись первостепенными для руководства Армении. Научный сектор функционировал сам по себе, с минимальными регуляционными мерами со стороны государства. Первым системным шагом в развитии научно-технологического потенциала страны стало одобрение в мае 2010 г. правительством концепции развития науки в Армении, которая охватывала государственную политику, направленную на развитие науки в Армении в 2011-2020гг. Отдельно необходимо отметить разработку концепции стратегии инновационного развития Армении [14]. Несмотря на название, стратегия затрагивает не только непосредственно инновации, но и развитие науки и техники. Армения находится на стадии формирования устойчивых институциональных условий для развития науки и инноваций, с целью развития определенных, стратегически важных направлений экономики.

На основании анализа институциональных факторов научно-технологического развития стран ЕАЭС можно вывести сравнительную таблицу политических курсов научно-технологического развития стран ЕАЭС (табл.2).

Результаты проведенного сравнительного анализа политик научно-технологического развития стран ЕАЭС позволяют заключить следующие выводы:

Научно-технологическое развитие стран ЕАЭС неравномерно, их можно разделить на три условных группы: в первой группе будет Россия, как наиболее развитая в качественных и количественных показателях научно-технологического развития; следом за Россией будут Казахстан и Беларусь, как страны второго порядка, с более узкой специализацией научно-технологической политики; Кыр-

гызстан и Армения, в свою очередь, относятся к наименее развитым с этой позиции странам с небольшими долями в общих объемах показателей.

Таблица 2.

Сравнение основных параметров политических курсов научно-технологического развития стран

ЕАЭС

Параметр	Россия	Казахстан	Беларусь	Кыргызстан	Армения
Определяющие документы	Стратегия научно-технологического развития РФ; Государственная программа РФ «Научно-технологическое развитие РФ»	Закон РК «О науке»; Государственная программа развития образования и науки РК на 2016-2019 годы	Стратегия «Наука и технологии: 2018-2040»	Закон КР «О науке и об основах государственной научно-технической политики»	Концепция развития науки в Армении
Цель	Становление мировой научно-технологической державой	Синтез науки и промышленности на уровне ведущих мировых держав	Развитие в качестве ведущего игрока в сфере ИТ и Индустрии 4.0	Технологическая модернизация экономики и повышение конкурентоспособности	Становление инновационным хабом в своём регионе.
Основные задачи	-Создание независимого сектора науки -Удержание и развитие человеческого капитала -Конкуренция с ведущими научными державами -Сохранение национальной безопасности	-Форсированное инновационное развитие -Ориентация науки на решение задач инновационного развития -Развитие «тройной спирали»	-Развитие инновационной системы -Стимулирование инновационной активности компаний -Поддержка научного предпринимательства	-Создание устойчивой системы научных исследований -Создание системы развития инноваций -Содействие технологической модернизации стратегических отраслей экономики	-Улучшение системы управления наукой -Увеличение числа научных специалистов -Создание условий для объединения науки, технологий и инноваций.
Приоритетные направления	Новые материалы; ИКТ; Биотехнологии; Здравоохранение; Рациональное природопользование; Транспорт и космические системы; Энергетика; Безопасность и противодействие терроризму; Перспективные вооружения, военная и специальная техника	АПК; Энергетика; Нефтегазовая отрасль; Машиностроение; ИКТ; Химия и нефтехимия	Энергетика; ИТ; АПК; Промышленные технологии; Медицина; Химические, нано- и биотехнологии; Рациональное природопользование; Национальная безопасность	Рациональное природопользование; Продовольственная безопасность; ИТ; Здравоохранение; Энергетика; Туризм и транспорт; Общие и гуманитарные науки	Энергетика; Арменоведение и гуманитарные науки; Науки о жизни; Науки о космосе, земле и рациональном использовании ресурсов; фундаментальные науки в важных отраслях.

Институционально страны можно разделить на две группы: тех, кто обладает обособленной стратегией научно-технологического развития (Россия, Беларусь), и тех, в которых функции стратегий выполняют законодательные акты или более общие государственные программы (Казахстан, Кыргызстан, Армения).

В зависимости от стратегических целей страны также демонстрируют значительную разницу: Россия стремится стать мировой научной державой, способной задавать тенденции на международном уровне, Казахстан и Беларусь в большей мере стремятся достичь показателей внутреннего развития,

соответствующих мировому уровню, Армения и Кыргызстан видят научно-технологическое развитие как один из способов повышения качества жизни населения.

Различаются также и приоритетные отрасли, на которые направлено основное внимание политики государств, общими для всех являются энергетика, рациональное природопользование, здравоохранение. Для Беларуси и особенно России отдельным приоритетом является использование достижений науки и техники для разработки вооружений и других методов защиты национальной безопасности.

Заключение. Выявленные различия в политиках научно-технологического развития стран ЕАЭС в значительной степени тормозят евразийскую научно-технологическую интеграцию и превращают её во фрагментарную сферу. Для выхода из сложившихся обстоятельств необходимо разработать меры в следующих направлениях:

- создание структур в ЕАЭС, непосредственно отвечающих не только за научно-технологическое развитие, но и за модернизацию и технологическое перевооружение национальных экономик;
- выстраивание эффективного взаимодействия в академическом сегменте науки между государствами-членами ЕАЭС через гармонизацию политик по реформированию академической и вузовской науки.

Предложенные меры позволят достичь заметных результатов в сфере научно-технологической интеграции в рамках ЕАЭС и тем самым повысить уровень научно-технологического развития государств-членов ЕАЭС.

Список использованной литературы:

1. Внутренние затраты на научные исследования и разработки в РФ. Статистический бюллетень // URL: <https://www.gks.ru/folder/14477>
2. Аналитические материалы Национального статистического комитета Кыргызской Республики // URL: <http://www.stat.kg/ru/ekonomicheskie-zapiski>
3. Основные показатели деятельности организаций, выполнявших научные исследования и разработки. Статистический бюллетень // URL: <https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika>
4. Внутренние затраты на НИОКР. Статистический бюллетень // URL: <https://old.stat.gov.kz/getImage?id=ESTAT096012>
5. Показатели исследований и разработок. Мировой Атлас Данных // URL: <https://knoema.ru/atlas/topics>
6. Указ Президента РФ «О стратегии научно-технологического развития Российской Федерации» от 1 декабря 2016 года № 642 // URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/41449/print>
7. Государственная программа индустриально-инновационного развития РК на 2015-2019 годы // URL: <https://www.baiterek.gov.kz/ru/gosudarstvennaya-programma-industrialno-innovacionnogo-razvitiya>
8. Постановление Президиума Национальной академии наук Беларуси «Об утверждении Стратегии «Наука и технологии: 2018-2040» от 26 февраля 2018 года №17.
9. Закон РБ «О научной деятельности» от 21 октября 1996 г. №708-XIII // URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=V19600708>
10. Закон РБ от 10 июля 2012 года № 425-3 «О государственной инновационной политике и инновационной деятельности в РБ» // URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=H11200425>
11. Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018-2040 годы // Бишкек. – 2018 г.
12. Закон КР от 16 июня 2017 года № 103 «О науке и об основах государственной научно-технической политики» // URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111606>
13. Концепция научно-инновационного развития КР на период до 2022 года // URL: <http://www.iidf.am/docs/concept-innov-armenia.pdf>
14. Концепция стратегии инновационного развития Армении // URL: <http://www.iidf.am/docs/concept-innov-armenia.pdf>

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУ САЯСАТЫ

Ж.К.Дюсебаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: mdzhk@mail.ru

Түйін. Мақаланың мақсаты Еуразиялық экономикалық одағы (ЕАЭО) елдерінің – Армения, Кыргызстан, Қазақстан, Белоруссия және Россия мемлекеттерінің ғылыми-технологиялық саясаттарын талдау, сондай ақ олардың осы саладағы басым бағытты стратегиялық міндеттерін ескеретін, ғылыми-технологиялық ықпалдастықты дамыту бойынша ұсыныстар әзірлеу. Мақалада ЕАЭО елдерінің ғылыми-технологиялық дамуының институционалдық факторлары мен көрсеткіштері, сонымен бірге ғылыми-технологиялық дамуының саяси бағыттары талданған. Қарастырылып отырған елдер ғылыми-

технологиялық даму деңгейі, институционалдық даму көрсеткіштері бойынша топтастырылған. Салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша қарастырылып отырған елдердің ғылыми-технологиялық саясаттарының басқа да негізгі айырмашылықтары анықталған. Авторлар ЕАЭО-ға мүше-елдердің ғылыми-технологиялық даму деңгейін жоғарылату үшін еуразиялық ғылыми-технологиялық ықпалдастықты дамыту бағытындағы күш-жігерлерін біріктіру бойынша шаралар ұсынған.

Түйінді сөздер: Еуразиялық экономикалық одақ, ғылыми-технологиялық даму, еуразиялық ғылыми-технологиялық ықпалдастық.

SCIENTIFIC AND TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT POLICY OF EURASIAN ECONOMIC UNION COUNTRIES

Zh. Dyussebayeva

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: mdzhk@mail.ru

Summary. The purpose of the article is to analyze the policies of scientific and technological development of the member states of the Eurasian Economic Union (EAEU) - Armenia, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Belarus and Russia, as well as to develop recommendations for the development of scientific and technological integration, taking into account their priority strategic tasks in this area. There are analyzed institutional factors and parameters of the scientific and technological development of the EAEU countries in the article. A comparative analysis of the political courses of the scientific and technological development of the EAEU countries was carried out according to the main parameters. In addition, as a result of the comparative analysis, there were revealed other main differences in the policies of scientific and technological development of the countries under consideration. The authors proposed measures to consolidate efforts towards the development of Eurasian scientific and technological integration to increase the level of scientific and technological development of the EAEU member states.

Key words: Eurasian Economic Union, scientific and technological development, Eurasian scientific and technological integration.

FTAXP 06.61.33

ӨОЖ 332.1

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕФОРМАЛАРДЫ ЖҮРГІЗУДІҢ ЖЕТІСТІГІ

К.М.Жумаксанова^{*1}, А.З.Нұрпейсова², Н. С. Шманова³

¹ Л.Б.Гончаров атындағы Қазақ автомобиль-жол институты, Алматы, Қазақстан

² Қазақ Инновациялық Гуманитарлық-Заң Университеті, Семей, Қазақстан

³ «Агробизнессервис» ЖШС, Алматы, Қазақстан

e-mail: kmuratovna2019@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада экономикадағы реформалардың ауыртпалығын орталықтан аймақтарға көшіруге байланысты, аймақтар экономикасының теориялық және тәжірибелік мәселелерінің кеңінен өзекті түрде қарастырылып, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға септігін тигізетін, қажетті қаражатты табуға, атап айтқанда қолда бар табиғи ресурстарды дайындау үшін, инфрақұрылымдарды, коммуникацияларды және ақпаратты дамыту үшін қолда бар отандық және шет елдік инвестицияларды тартуға мүмкіндік беретін аймақ экономикасын басқарудың негізгі әдістемесін құру және оның ерекшелігі мен маңыздылығы атап көрсетілген. Қазақстанда жүргізіліп отырған экономикалық реформаның перспективалық элементтерінің арнайы экономикалық аймақтарды дамыту кезеңдері мен олардың әдіснамалық мәселелерін реттеу және аймақтың экономикасын басқару қолда бар экономикалық әлеуеттің аймақтық саясатын жүзеге асыруға және қазақстанның ұзақмерзімді стратегиясын дамытуға беретін мүмкіндігі толықтай жазылған. Қорытындысында заманауи экономика реформаларды, жобаларды, жоспарларды, бағдарламаларды жүзеге асыруда қызмет стратегиясының маңыздылығы жазылған.

Түйінді сөздер: экономикалық реформа, стратегия, инфрақұрылым, шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту, әлеуметтік саясат, аймақтық экономика.

Кіріспе. Қазақстан экономикасы қарқынды дамып келе жатқан заманауи прогрессивті мемлекет құрып, бейбітшілік пен қоғамдық келісімді қамтамасыз етті, сапалы әрі тарихи маңызы зор құрылымдық, конституциялық және саяси реформалар жүргізді. Қазақстанның халықаралық беделінің артуына және оның аймақтағы геосаяси рөлінің күшеюіне қол жеткізді. Өңірлік және жаһандық проблемаларды шешу ісіне зор жауапкершілікпен қарайтын жауапты әрі қалаулы халықаралық серіктес ретінде танылды. Қазақстан ТМД және Орталық Азия елдері арасынан «ЭКСПО-2017» халықаралық көрмесін өткізу үшін әлемдік қоғамдастық таңдап алған бірінші мемлекет болды [1].

Қазақстанның ұзақ мерзімді дамыту стратегиясында ең басты және ең маңызды артықшылықтарының бірі – экономикалық өсу болып анықталды, ол ашық нарық экономикасында шет елдік инвестициялар мен ішкі жинақтардың жоғары деңгейімен негізделген, сондай-ақ экономикалық өсудің шынайы, тұрақты және үдеме қарқындарына қол жеткізу болжанған.

Қазақстандағы және басқа да ТМД елдеріндегі экономикалық реформалардың қорытындысы экономикалық реформаларды жүзеге асыруға дайындықтың жеткіліксіздігін көрсетіп отыр. Мемлекеттің рөлі

осы өзгертулерде шындығында болған жоқ, мемлекет нарықтың өзін реттейтін рөліне сүйене отырып, өзігінен шеттеді. Осы жағдайларда экономикалық және әлеуметтік үдерістерді тұрғындардың мүддесіне мақсатты бағытталған реттеу мен басқару қажет.

Әдіснама. Экономикалық реформаларды жүргізудің жетістігі көбіне ұзақ мерзімді стратегияның артықшылықтары экономиканың нақты секторында қалай жүзеге асатынына, экономиканы және күшті әлеуметтік саясатты сауықтырудың қалай жүргізілетініне байланысты болады. Осы жағдайларда экономиканы басқару маңызды рөлге ие болады, ал реформалардың ауыртпалығын орталықтан аймақтарға көшіруге байланысты, аймақтар экономикасының теориялық және тәжірибелік мәселелерінің кешені өте өзекті болып табылады.

Ерекше маңыздысы және қажеттісі – тиімділігі жоғары экспорттық әлеуетті құруға, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға септігін тигізетін, қажетті қаражатты табуға, соның ішінде қолда бар табиғи ресурстарды дайындау үшін, инфрақұрылымдарды, коммуникацияларды және ақпаратты дамыту үшін қолда бар отандық және шет елдік инвестицияларды тартуға мүмкіндік беретін аймақ экономикасын басқарудың осындай әдістерін іздеу.

Экономиканы дамытудағы әлеуметтік өлшемдердің рөлін күшейту, экономикалық өсудің жоғары қарқынын және басқа да қасиеттерді қамтамасыз ететін экономиканы құру қажеттілігі өңір экономикасын басқарудың жаңа тәсілдерін, жаңа қағидаттарын, атап айтқанда түпкілікті нәтижелерге бағытталған стратегиялық ойлауды, білімді үнемі жетілдіруді және қабылетті адамдарды тартуды талап етеді. Айқындалғандай, бұл қағидаттар өңірдің тез дамуын қамтамасыз ететін тиімді басқару механизмі мен әдістерін ашуға мүмкіндік береді.

Аймақтың экономикасын басқару нақты өңірлердегі экономикалық және әлеуметтік процесстерді зерттейді. Жұмысқа аймақты экономиканы басқару деңгейінде экономиканы басқарудың барлық түрлері қолданылды және зерттеу барысында аймақтық экономиканы басқарудың негізгі бағыттарын келесі топтарға бөлдік: экономикалық - аймақтың дамуын басқару (өңірдің), шағын және орта кәсіпкерлікті басқару, аймақтың стратегиялық дамуын басқару, аймақта кәсіпкерлікті реформалауға басқару, қаржыны басқару; әлеуметтік - еңбек ресурстарын басқару, әлеуметтік және демографиялық процесстерді басқару.

Экономиканы реформалау жағдайында аймақтық экономиканы басқаруды өңірдің тыныс-тіршілігін болжайтын, теория мен тәжірибесі үйлескен және қойылған мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін басқарудың жаңа ғылымы ретінде қарау керек.

Қазақстандағы жергілікті басқару органдарының талдауы көрсеткендей, өкілді және атқаршы органдардың өкілеттіктерінің басқаруы нақты анықталып, бөлінген және аймақтардың әлеуметтік, экономикалық даму бағдарламаларының орындалуын қамтамасыз етеді.

Нәтиже және талқылау. Қазақстанда жүргізіліп отырған экономикалық реформаның перспективалық элементтерінің бірі арнайы экономикалық аймақтарды дамыту болып табылады. Әдіснамалық мәселелерін реттеу және аймақтың экономикасын басқару қолда бар экономикалық әлеуеттің аймақтық саясаттың жүзеге асуына және қазақстанның ұзақмерзімді стратегиясын дамытуға мүмкіндік береді. Бұл үшін республикалық және жергілікті басқару органдарының басқару әдістері мен басқару түрлерін жетілдіру қажет. Қазақстанның тиімді басқару экономикасы жекелеген өңірлердің, арнайы экономикалық аймақ мәртебесі бар өңірлердің құрылымдық талдауын мұқият жүргізуді талап етеді.

Қазақстан республикасының экономикалық даму тенденциясын тұтастай алғанда, жекелеген аймақтардың дамуымен сәйкес келмейді, белгілі болғандай, бір-бірінен экономикалық-қаржылық мүмкіндіктерімен және ресурстық қамтамасыз етумен айтарлықтай ерекшеленеді, дамуы бойынша индустриалды секторды, өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымдан ерекшеленеді. Бұл айырмашылықтар ұлттық шаруашылықты ұйымдастыруда теңсіздік салдарынан және тмд елдерімен шаруашылық байланыстың үзілуімен күшейе түсті. Жүргізілген зерттеулер және есептеулер жалпы ішкі өнімнің халықтың жан басына шаққандағы деңгейі бойынша елеулі аймақтық саралауды көрсетті.

Заманауи экономика реформаларды, жобаларды, жоспарларды, бағдарламаларды жүзеге асыруда қызмет стратегиясының бас жоспары сияқты тұжырымдама мағынасын анықтайды. Осы анықтамаға сай диссертацияда өңірдің экономикалық басқару тұжырымдамасы ең алдымен әлеуметтік-экономикалық дамудың макроэкономикалық көрсеткіштерінің өзгеруі бойынша қызмет стратегиясын көздейтіндігі анықталды: өңірдегі басқарудың қазіргі деңгейін бағалау және басқарудың ең қолайлы түрін таңдау; экономиканы басқаруда негізгі басым бағыттарды таңдау; басқарудың мақсаттарын анықтау және басқарудың тиісті органдарын іріктеу; басқарудың іске асыру кезеңдерін және тиімділігін анықтау.

Әлеуметтік және экономикалық проблемаларды шешуге экономиканы мемлекеттік реттеу қажеттілігі анықталды, нарықтық экономика жағдайында бірқатар ерекшеліктері бар: біріншіден, мемлекеттік құрылымдардың басқа меншік нысанындағы субъектілерге артық қамқорлықсыз икемді болуы тиіс және экономикалық тұрақтылыққа, тиімді шаруашылық жүргізу үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталуы тиіс; екіншіден, осы кезеңде мемлекеттің рөлі сапалы өзгереді және тиісінше механизмдердің, әдістердің, мемлекеттің осы функцияларын жүзеге асыру тәсілдері де өзгереді; үшіншіден, мемлекеттік экономикалық саясаттың белсенді жаңа бағыты бөлінеді, атап айтқанда, меншікке қатысты жаңа жүйе қалыптастыру, шағын және орта кәсіпкерлікті құру, қаржы нарығын құру, еңбек нарығын реттеу және жұмыспен қамту институттарын құру; төртіншіден, аймақта мемлекеттік реттеу механизмі өңірдің экономикалық әлеуетін тиімді пайдалануға, әр түрлі аймақтар үшін

әлеуметтік-экономикалық дамуда тең мүмкіндіктермен қамтамасыз етуге, адамдардың қолайлы өмір сүруін қалыптастыру және сақтауға бағытталуы тиіс; бесіншіден, экономиканы реттеуде өзін-өзі реттеу қағидаттары мен мақсаттарын ұштастыратын, мемлекеттің қызмет етуіне белсенді ықпал ететін құрал ретінде проблемалық аймақтардың әлеуметтік-экономикалық кешенін қамтамасыз ететін икемді бағдарламалық-мақсатты тәсіл қажет, ағымдағы және стратегиялық тапсырмаларды шешуге мүмкіндік береді.

Еркін экономикалық аймақтарды ұйымдастырудың, олардың жұмыс істеуі мен дамуының әлемдік тәжірибесін қорыту нәтижесінде еркін экономикалық аймақтарды құру мақсатын, аймақтардың негізгі түрлерін, жеңілдіктер мен преференцияларды, кәсіпкерлік қызметтің бейіндерін мамандануын ескеретін жіктеу ұсынылды: еркін сауда аймақтары, экспорттық-өнеркәсіптік, технологиялық және кешенді аймақтар.

Өңірлердің экономикалық дамуын басқару нысандарының бірі бағдарламалық – мақсатты әдіс болып табылады, қазіргі уақытта экономиканы реттеудің бағдарламалық әдісі капиталистік және дамушы елдерде кеңінен таралған. Және оның мәні, ондағы ұлттық-шаруашылық артықшылықтар мен кешенділік қағидаттарының рөлі қоғамдық ілгерілеу ауқымымен бірге артады.

Қазіргі уақытта жаңа рөлді орындауға арналған мақсатты өңірлік бағдарламалар нарықтық экономиканы реттеудің, мемлекеттік, ұжымдық және жеке мүдделер мен қатынастарды ықпалдастырудың, өңірлік саясаттың ірі жобаларын жүзеге асыру үшін күш-жігерді жұмылдырудың неғұрлым белсенді әдісі ретінде қарастырылады.

Шаруашылық және аумақтық басқарудың бағдарламалық - мақсатты әдісі ағымдағы және стратегиялық міндеттерді табысты шешуге мүмкіндік бере отырып, мемлекеттің «мәселелі» өңірлердің – депрессивті, әлсіз дамыған, игерілетін, сондай - ақ өнеркәсіптік дамыған өңірлердің әлеуметтік-экономикалық кешеніне белсенді ықпалының маңызды құралдарының бірі ретінде қызмет атқарады.

Арнайы экономикалық аймағын дамыту бағдарламасын әзірлеу кезінде пайдаланылған бағдарламалық – мақсатты әдіс аймақ экономикасының дамуын басқаруды тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Осы әдісті пайдалану кезіндегі қажетті талаптар: өңірді жеделдету бойынша міндеттерді шешуге бағытталған мақсаттарды нақты анықтау; нақты мерзімдер мен атқарушылар; өнеркәсіптік әлеуетті дамытудың басымдығы; басым бағыттар: болашақтағы даму кешені, шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту кешені, қалалық коммуналдық шаруашылық кешені және ағымдағы бағдарламалар.

Қазақстанда шағын кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау көрсететін белгілі бір жүйе қалыптасты. Нәтижесінде тіркелген және жұмыс істейтін шағын кәсіпкерлік субъектілерінің саны бойынша нақты оң динамика байқалады. Алайда, шағын және орта бизнесті дамытудың қазіргі жағдайы жұмыс орындарын құруды, бюджеттің кіріс бөлігін орындауды, бәсекеге қабілетті өнім шығаруды толық көлемде қамтамасыз етпейді.

Шағын және орта кәсіпкерліктің дамуын басқару үшін, оның дамуына тиісті қолдау көрсететін арнайы мемлекеттік органдар қажет. Дамуды басқару шағын кәсіпкерлікті қаржылық-несиелік және инвестициялық, өндірістік және инновациялық қолдауды, оның қолдау инфрақұрылымын тиісті дамытуды, қорғауды, нормативтік-құқықтық базаны жетілдіруді, ғылыми-әдістемелік, ресурстық және кадрлық қамтамасыз етуді көздейтін шағын және орта кәсіпкерлікті дамыту бағдарламалары арқылы жүзеге асырылады.

Тиісті нормативтік актілерді қабылдау, шағын кәсіпкерлікті қолдаудың мемлекеттік институттарын құру және шағын кәсіпкерлік жөніндегі арнайы өңірлік бағдарламаларды әзірлеу жолымен шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуды басқару экономиканың осы басым секторын дамытуға ықпал етеді.

Белгілі болғандай, стратегиялық жоспарлау және басқару жүйесі экономиканы дамытудың ішкі және сыртқы факторларын талдауға, өткен жолды дұрыс бағалауға, қолайлы үрдістерді пайдалануға және елдің де, оның жекелеген өңірлерінің де даму артықшылықтарын, сондай-ақ қойылған мақсаттарға қол жеткізу жолдарын айқындай отырып, саяси және экономикалық реформалар жүргізуге мүмкіндік береді. Жергілікті басқару органдарына өңірлердің дамуын басқару мен жоспарлауда кең өкілеттікті беру үдерісінің басталуына байланысты стратегиялық аспектілерге назар аударуды күшейту тез өзгеретін жағдайларда өңірлердің дамуын табысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді [2].

Ішкі және сыртқы факторларды талдай отырып, өңірдің дамуын стратегиялық басқару болашақта аумақты дамытудың магистральдық желісінің белгілі бір ресурстарында өндіруді жүзеге асырады. Бұл ретте даму басымдықтарының іске асыру стратегиясы болуы тиіс және өңірдің барлық негізгі ресурстары негізгі басымдықтарды орындауға шоғырлануы тиіс.

Сөйкесінше, өңірдің стратегиялық дамуын басқарудың негізгі қағидаттары: мақсатты (миссияны) айқындау, стратегия тәсілдері және оларға қол жеткізу үшін негізгі құралдар болып табылады.

Арнайы экономикалық аймақтың бюджеті өңірдің экономикасын басқару құралы болып табылатынын, қалалық инфрақұрылымның, әлеуметтік-мәдени саланың, базалық коммуналдық кәсіпорындардың кепілдендірілген жұмыс істеуін қамтамасыз ететін қаржы құралы болып табылатынын, өңірдің әлеуметтік-экономикалық әлеуетін дамытуды жеделдету бойынша мәселелер мен міндеттерді барынша шешуге мүмкіндік беретінін көрсетеді. Арнайы экономикалық аймақ бюджетінде ақша ресурстары ағынын реттеудің ерекше сипаты АЭА-ның экономикалық және әлеуметтік даму қорына ақша қаражатын жіберу болып табылады[3].

Қорытынды. Экономикалық және әлеуметтік даму қорынан қаржыландырудың негізгі бағыттары мен әдістері әзірленді: қайтарымсыз негізде қаржыландыру, пайызсыз және қайтарымды негізде

қаржыландыру, өнім берушілер арқылы шаруашылық жүргізуші субъектілерді қаржыландыру, мерзімділік, ақылшылық және қайтарымдылық шарттарында бизнес-жобаларды қаржыландыру. Демек, экономикалық даму деңгейінің динамикалық сипаттамалары жүйесі, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың сандық көрсеткіштері және қаржылық нәтижелері арқылы арнайы экономикалық аймақ аймағындағы экономиканы басқарудың тиімділігін анықтайды. Экономикалық дамуын басқарудың бағдарламалық-нысаналы әдісін іс жүзінде енгізуді, шағын және орта кәсіпкерліктің дамуын, қаржыны басқаруды, кәсіпорындарды реформалауды, стратегиялық басқаруды, өндіріс экономикасын басқарудың ұсынылған әдістерінің тиімділігін көрсетті, мұның халық шаруашылығында маңызды мәні бар. Экономиканы тиімді басқару тетігін пайдалана отырып, арнайы экономикалық аймақтар Қазақстанда жүргізіліп жатқан экономикалық реформаның маңызды элементі болып табылатыны және арнайы экономикалық аймақ аймағының ғана емес, жалпы елдің де экономикалық дамуына ықпал ететіндігі анықталды.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2018 жылғы 5 қазан
- 2 Ким Ирина Леонидовна, управление экономикой региона Казахстана, Москва 1999 г
- 3 Артур У.Б. Теория сложности в экономической науке: иные основы экономического мышления // terra economicus. - 2015. - №2.

УСПЕХ ПРОВЕДЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ В КАЗАХСТАНЕ

К.М.Жумаксанова^{*1}, А.З.Нурпейсова², Н. С. Шманова³

¹ Казахстанский Автомобильно-Дорожный Институт им. Л.Б.Гончарова,
Алматы, Казахстан

²Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Семей, Казахстан

³ТОО «Агробиобетсервис», Алматы, Қазақстан

e-mail: kmuratovna2019@mail.ru

Резюме. В статье рассматривается комплекс теоретических и практических проблем экономики регионов, связанных с переносом из центра бремени реформ в экономике, обозначены особенности и важность создания основной методологии управления экономикой региона, способствующей развитию малого и среднего предпринимательства, позволяющей найти необходимые средства, в частности, привлечь имеющиеся отечественные и иностранные инвестиции для подготовки имеющихся природных ресурсов, развития инфраструктуры, коммуникаций и информации. Перспективные элементы проводимой в Казахстане экономической реформы подробно описаны этапы развития специальных экономических зон и регулирование их методологических проблем и управление экономикой региона, что позволит существующему экономическому потенциалу реализовать региональную политику и развивать долгосрочную стратегию Казахстана. В заключении подчеркивается важность стратегии деятельности в реализации реформ, проектов, планов, программ современной экономики.

Ключевые слова: экономическая реформа, стратегия, инфраструктура, развитие малого и среднего предпринимательства, социальная политика, региональная экономика.

SUCCESS OF CARRYING OUT ECONOMIC REFORMS IN KAZAKHSTAN

K.M.ZHumaxanova^{*1}, A.Z.Nurpeisova², N. S. Shmanova³

¹ Kazakh automobile and road Institute named after L. B. Goncharov,
Almaty, Kazakhstan

² Kazakh Humanitarian-Law Innovation University, Semey, Kazakhstan

³ TOO «Agroviobetserbis», Almaty, Kazakhstan

e-mail: kmuratovna2019@mail.ru

Summary. The article considers a complex of theoretical and practical problems of the regional economy related with the transfer of economic reforms from the center, identifies the features and the importance of creating the basic methodology for managing the regional economy that promotes the development of small and medium-sized businesses, allowing to find the necessary funds, in particular, to attract existing domestic ones and foreign investment for the preparation of available natural resources, infrastructure development, communications and information.

In the article the perspective elements of the economic reform carried out in kazakhstan describe in detail the stages of development of special economic zones and the regulation of their methodological problems and the management of the region's economy, which will allow the existing economic potential to realize regional policy and develop a long-term strategy for kazakhstan.

In conclusion, the importance of the strategy of activities in the implementation of reforms, projects, plans, programs of the modern economy is emphasized.

Key words: economic reform, strategy, infrastructure, development of small and medium enterprises, social policy, regional economy.

**МАРКЕТИНГОВЫЕ ПОДХОДЫ К ИНТЕГРАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ
В УНИВЕРСИТЕТАХ****Б.Б. Жунусбекова¹, О.Ж. Устенова², М.Р. Смыкова³, Т.Ж. Бекбасарова⁴**¹ Алматинская Академия Экономики и Статистики, г. Алматы, Казахстан² Университета Нархоз, г. Алматы, Казахстан³ Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан⁴ Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан**e-mail:** mraisovna@mail.ru

Аннотация. В статье рассмотрены маркетинговые подходы к интеграции образовательных процессов в вузах. В результате проведенного анализа было выявлено, что университеты РК получили автономию, что дает возможность использовать новые подходы к интеграции финансовых и академических процессов. Предлагаемая интеграция направлена на повышение эффективности образовательных процессов и позволяет повысить качественные показатели и результативность деятельности университета. Процесс разработки интеграции первоначально ориентирован на обеспечение единой системы учета финансовых показателей структурных подразделений университета и учета их окупаемости. С этой целью на первом этапе сформирована финансовая стратегия, обеспечивающая модель распределения ресурсов. На втором этапе разработана модель реализации интеграционного процесса с учетом полученного эффекта. На основании разработанной модели сформированы метрики, которые помогут измерять реализацию данной интеграции. Модель нацелена на повышение эффективности университетов и наиболее рациональное распределение финансовых ресурсов.

Ключевые слова: маркетинг, финансовая стратегия, интеграция, метрики, инновации, комплекс маркетинга, потребители.

Введение. Опыт ведущих мировых университетов показывает, что интеграционные процессы в образовании, влияющие на инновационное развитие вуза и, следовательно, на его конкурентоспособность, находятся в зоне пристального внимания и могут обеспечить лучшую позицию на рынке. Однако интеграция должна производиться с учетом применения инструментов маркетинга.

Методы. В процессе исследования использована вторичная информация из теоретических источников, результаты проведенного исследования в форме опроса экспертов, а также методы группировки и ранжирования.

Результаты и обсуждения. Одной из проблем развития университета является отсутствие взаимосвязи между финансовыми и академическими процессами [1]. В результате каждое структурное подразделение (факультет, школа) университета, который приносит самостоятельно определенный доход, не всегда имеет своего бюджета. Каждый университет ориентируется на общую прибыль и поэтому отдельные школы и факультеты не заинтересованы в повышении своей рентабельности. У структурных подразделений низкая заинтересованность в повышении прибыльности и как следствие, низкий уровень удовлетворенности [2].

Эффективность бизнеса зависит от экономических показателей, которые получает каждое структурное подразделение. Факультет или школа университета имеет свои источники доходов, и формируют соответствующие издержки. При этом рентабельность подразделений и их вклад в прибыльность университета не учитывается, поэтому рекомендуется внедрить комплексную систему по учету прибыльности подразделений и автоматизировать ее. Формируется комплексная программа, дающую возможность рассчитывать доходы и расходы подразделения, а также создать свой бюджет на развитие инноваций.

Необходимость создания и реализации комплексной программы, учитывающий вклад отдельного подразделения, обусловлена следующими причинами:

- обеспечением показателей рентабельности и доходности каждого операционного структурного подразделения университета;
- учет возможностей и потребностей в финансовых ресурсах каждой структурного подразделения университета;
- объективное и справедливое распределение финансовых ресурсов между подразделениями университета;

- формирование фондов развития структурных подразделений с учетом средств заработанных ими [3].

Создание данного продукта позволит взаимоувязать финансовые доходы каждого подразделения с академическим процессом. В целом концепция продукта представлена в таблице 1.

В процессе интеграции целесообразно использовать маркетинговый подход с ориентацией на высокую степень удовлетворенности потребителей.

Для успешной реализации предлагаемой модели целесообразно сделать акцент по следующим направлениям:

- пересмотреть процесс управления финансовыми средствами и дать возможность каждому структурному подразделению использовать прибыль на его развитие;

- внедрить систему менторства и коучинга, а также культуру личной ответственности за результаты, с соответствующей взаимосвязью достижений/упущений и оценки;
- изучать и внедрять инновационные методы обучения. В идеале, вуз должен стать не только экспериментальной площадкой для апробации современных методик обучения, но и разработчиком таких методов и программ;
- максимально развивать международное развитие университета;
- внедрить автоматизацию необходимых операционных и бизнес-процессов для снижения уровня бюрократизации [4].

Таблица 1

Процесс интеграции академических и финансовых процессов в университетах

№	Показатели	Описание процесса интеграции
1	Цель	Обеспечение взаимосвязи между финансовыми потоками и академическим процессом и объективное распределение доходов университета
2	Задачи	Разработать алгоритм формирования доходной части по каждому структурному подразделению Разработать схему формирования расходной части каждого структурного подразделения Автоматизация процессов расчёта доходной и расходной части структурного подразделения Определение доходности и рентабельности каждого структурного подразделения Формирование и разработка фондов развития школы на основе полученной прибыли Создание бюджетов структурных подразделений на внедрение и развитие инноваций
3	Преимущества	Объективное распределение финансовых средств с учетом вклада каждого структурного подразделения

Результаты интеграции связаны с выполнением маркетинговых стратегических целей развития университета.

Предполагаемые выгоды от реализации разработанной стратегии:

- рост продаж до планируемого уровня;
- минимизация рисков ухода компании из бизнеса на этапе становления.

Практическая значимость интеграции финансовых и академических процессов заключается в том, что внедрение разработанных мероприятий будет способствовать реализации целей университета. Схема интеграции представляет комплексный процесс, который представлен на рисунке 1.

В результате произведенной интеграции будет обеспечена прозрачность распределения ресурсов, компетентное их использование и отработана система отчетности каждого структурного подразделения.

Эффективная система управления финансовыми результатами и использование прибыли – это факторы, определяющие перспективы развития университета, его будущую инвестиционную привлекательность, кредитоспособность и, в конечном счете, рыночную стоимость. Качественная система управления финансовыми результатами является фундаментальной основой для обеспечения устойчивого роста субъекта экономики [5].

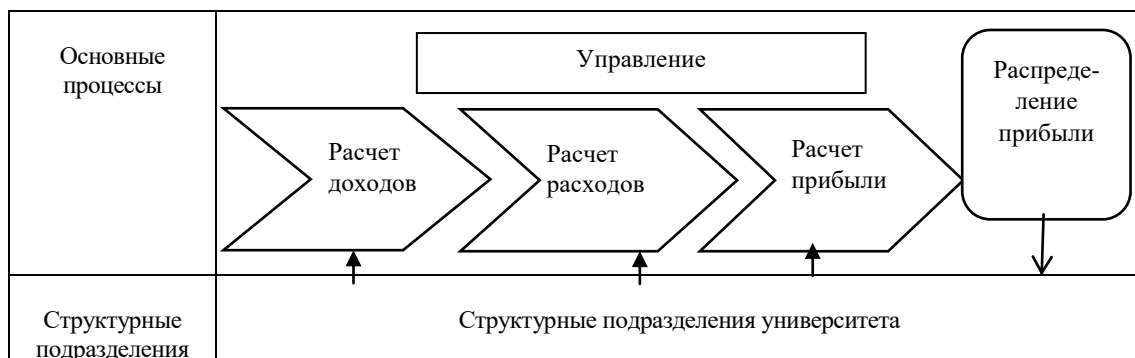

Рисунок 1 – Интеграция финансовых и академических процессов

Актуальность интеграции вызвана, во-первых, необходимостью всестороннего анализа и разработки системы управления финансовыми результатами подразделений университета и использования прибыли, и, во-вторых, для определения оптимального решения поставленных проблем, направленного на достижение устойчивости университета в краткосрочном и долгосрочном периодах[6].

В зависимости от того, создает каждое структурное подразделение стоимость или не создает, имеет избыток, либо недостаток денежных средств необходимо определить примерную финансовую стратегию университета и отдельных ее структур. Финансовая стратегия университета представлена на рисунке 2.

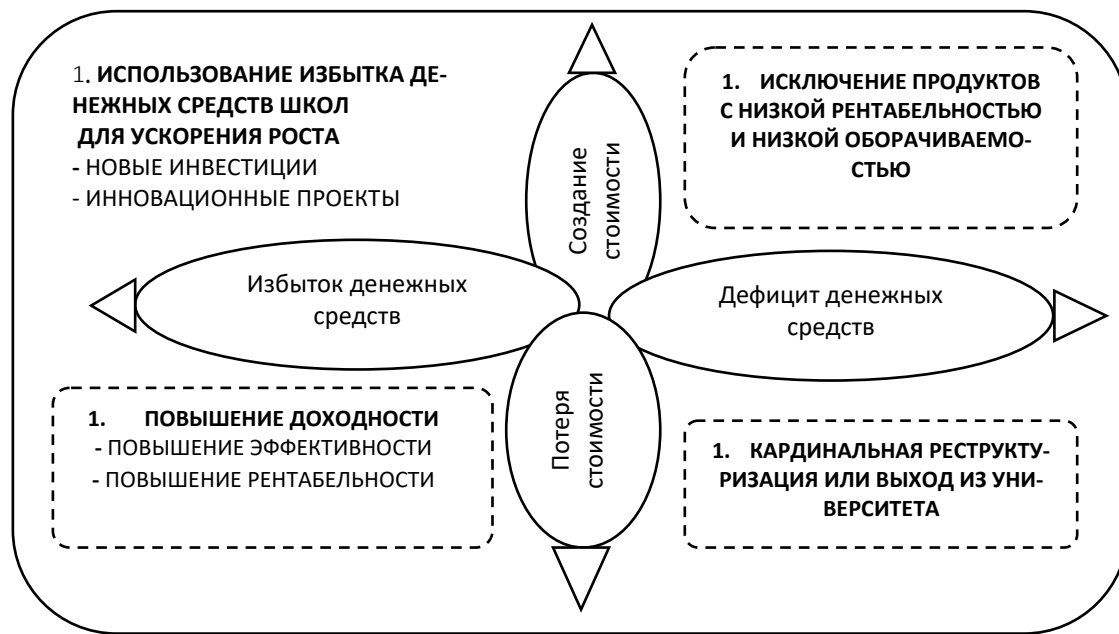

Рисунок 2 - Финансовая стратегия при реализации процесса интеграции

В случае дальнейшего развития структурных подразделений и использования собственных заработанных средств, они могут реализовать следующие финансовые показатели:

- увеличить темпы роста продаж, привлекая дополнительное количество абитуриентов и слушателей;
- достигнуть дальнейшего снижения себестоимости;
- добиться снижения расходов и их оптимизацию;
- снизить потребности в оборотном капитале, что улучшит оборачиваемость активов.

На основании данного анализа составлена формализованная модель интеграции финансовых и академических процессов в университете (рисунок 3).

При реализации проекта финансовая часть играет важную роль, но в то же время возникает необходимость системного и комплексного подхода. Одновременно важно также сформировать положительный имидж благодаря удовлетворению потребностей обучающихся. С одной стороны предлагать им дополнительные продукты, с другой стороны делать акцент на эксклюзивность и индивидуальность обучения[7].

Для реализации интеграции целесообразно использовать маркетинговый подход, т.е. учитывать интересы целевых сегментов, а именно студентов. В общей системе нужно понять и учесть ожидания обучающихся и сформировать те образовательные продукты, в которых они нуждаются[8].

Учитывая маркетинговые цели университету в рамках поставленной задачи нужно провести следующие мероприятия:

- увеличить приток абитуриентов;
- предоставлять обучающимся дополнительные услуги, которые могут повысить ценность обучения;
- повышать известность отдельных структурных подразделений и укреплять их имидж;
- одновременно предлагать эксклюзивные программы для отдельных групп целевых сегментов;
- повышать привлекательность образовательных программ, используя инновационные методы обучения, эффективную ценовую политику.

В новых условиях у структурных подразделений больше возможностей для развития, они получают самостоятельность в распределении средств. С помощью своего бюджета структурное подразделение принимает решение о формировании своих продуктов, создании имиджа, продвижении своих услуг на рынке [9].

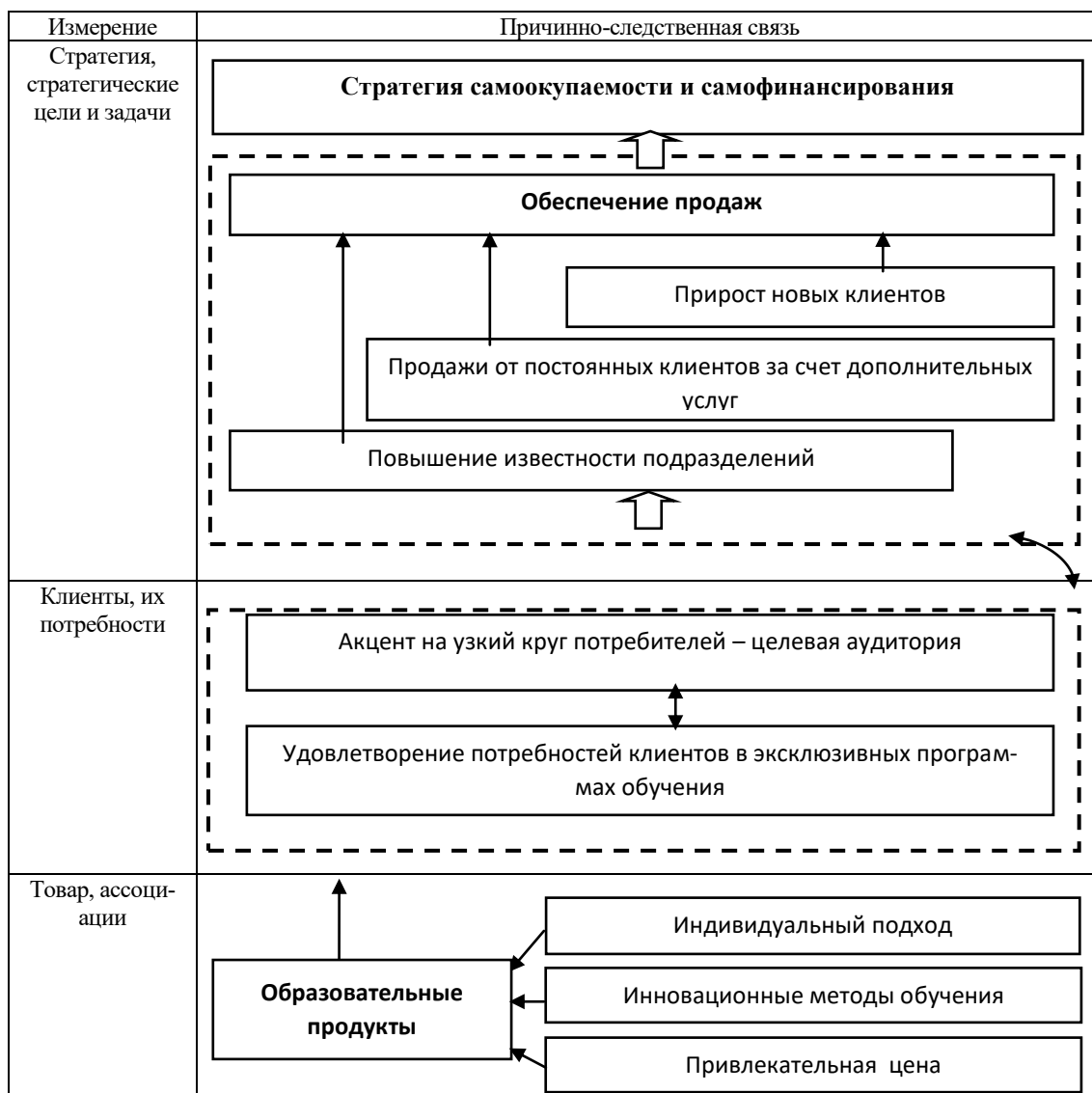

Рисунок 3 - Модель интеграции образовательных процессов

В нижеприведенной таблице представлены метрики измерений (разработаны в результате обсуждения с экспертами).

Таблица

Метрики измерения концепции проекта

Измерение	Стремления	Показатели	Цели	Инициативы
Стратегия, стратегические цели и задачи	Повышение продаж	1) Объем продаж. 2) Темп прироста клиентов	1) Объем продаж с учетом уровня рентабельности 2) Прирост новых клиентов	Утвержденная и формализованная стратегия
Клиенты, их потребности	Количество потенциальных и реальных покупателей	Средний доход	Определение оптимального показателя с учетом окупаемости	План продаж, расчеты доходов
		Требуемое количество клиентов	Для обеспечения заданного объема продаж потребность в обучающихся	
		Количество дополнительных услуг	Определить % от продаж дополнительных услуг	

	Структурное подразделение в курсе потребностей клиентов	Знание о клиентских предпочтениях и тенденциях на рынке	Совпадение расчетных и реальных ассортиментных позиций в категорийных группах.	Формализация процесса мониторинга клиентов
Товар	Соответствие качества и цены	Качество образования и , цена обучения	Количество обоснованных жалоб	Контроль и обратная связь с обучающимися

Из представленных метрик видно, что структурным подразделениям целесообразно постоянно контролировать расходную часть финансовых средств, увязать финансирование со стратегическими целями и в конечном итоге делать акцент на постоянный контроль за степенью удовлетворенностью обучающихся [10].

Одновременно подразделения университета будут мониторить изменения, происходящие на рынке, что будет отражаться в реализации их как стратегических, так и тактических планах.

Заключение. В результате проведенного анализа выявлено, что процесс интеграции академических и финансовых процессов позволит сформировать единый эффективный подход, обеспечивающий более эффективное развитие университета. С одной стороны, университет функционирует как единый организм, с другой стороны каждое структурное подразделение нацелено на реализацию своих программ и процесса обучения с наивысшей финансовой результативностью.

Список использованной литературы:

- 1 Найман Е.А. Становление концепции «обучающегося региона» в западной науке. // Вестник Томского государственного университета. Культурология и искусствоведение. 2016. №1, с.9-14.
- 2 Бозиев Р.С. Инновационные процессы в национальном образовании // Педагогика.-2006.-№3.-С.29-39.
- 3 Резник С.Д., Юдина Т.А. Система и механизмы управления репутацией высшего учебного заведения. Электронный научный архив УрФУ (elar.urfu.ru), 2010 год
- 4 Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов/ Майкл Е. Портер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. — 454 с.
- 5 Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Концепции и ситуации: Учебник для вузов / А.А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд III.- 9-е изд.- М: Инфра-М, 2001.
- 6 Селивоненко О.Г.1, Кулакова Т.А.2, Подуева В.Ю. Оптимизация механизмов управления инновационной деятельностью вуза//Международный научно-исследовательский журнал. Выпуск: № 05 (59) 2017. Часть 2., с. 64-68.
- 7 Тюнников Ю.С. Анализ инновационной деятельности общеобразовательного учреждения: сценарий, подход /Ю.С. Тюнников// Стандарты и мониторинг. М.: 2019. С.46-66
- 8 Котлер Ф., Армстронг Г. Основы маркетинга. Профессиональное издание, М: Вильямс, 2010
- 9 Бекетова О. А. Инновация в образовании: понятие и сущность // Теория и практика образования в современном мире: материалы V Междуна. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2014 г.). — СПб.: СатисЪ, 2014. — С.25-35
- 10 Ансофф И. Стратегический менеджмент. СПб.: Питер, 2009

УНИВЕРСИТЕТТЕРДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСТЕРІ ИНТЕГРАЦИЯСЫНДАҒЫ МАРКЕТИНГТІК ЫҢҒАЙЛАР

Б.Б. Жунусбекова¹, О.Ж. Устенова², М.Р. Смыкова^{*3}, Т.Ж. Бекбасарова⁴

¹ Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

² Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

³ Алматы Менеджмент Университеті, Алматы, Қазақстан

⁴ Халықаралық бизнес университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: mraisovna@mail.ru

Түйін. Мақалада жоғары оқу орындарындағы білім беру процестерін интеграциялаудың маркетингтік тәсілдері қарастырылады. Талдау нәтижесінде автономия жағдайындағы университеттер қаржылық және академиялық процестерді интеграциялауға бағытталған жаңа тәсілдерді қолдану мүмкіндіктеріне ие болатындығы анықталды. Ұсынылған интеграция білім беру процестерінің тиімділігін арттырып, университеттің сапа көрсеткіштері мен тиімділігін жоғарылатады.

Интеграцияны әзірлеу үрдісі бастапқыда әр мектеп немесе факультетке қаржылық және маркетингтік көрсеткіштерді есепке алу жүйесін ұстануға бейімдеуге бағытталған.

Осы мақсатта ресурстарды бөлу моделін ұсынатын қаржылық стратегиясы құрылды. Екінші кезеңде университеттің әр құрылымдық бөлімшесінің өзін-өзі қамтамасыз ету және қаржыландыру жүйесін қолданатын интеграциялық үрдісті жүзеге асырудың моделі жасалды. Әзірленген модель негізінде осы

интеграцияны жүзеге асыруды өлшеуге мүмкіндік беретін метрикалар жасалады. Модель университеттердің тиімділігін арттыруға және қаржылық ресурстарды оңтайлы бөлуге бағытталған.

Түйінді сөздер: маркетинг, қаржылық стратегия, интеграция, метрикалар, инновациялар, маркетинг кешені, тұтынушылар.

MARKETING APPROACHES TO THE INTEGRATION OF EDUCATIONAL PROCESSES IN UNIVERSITIES

B.B.Zhunusbekova¹, O.Zh.Ustenova², R.Smykova³, T.Zh.Bekbasarova⁴

¹Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

²University "Narxoz", Almaty, Kazakhstan

³Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

⁴University of International Business, Almaty, Kazakhstan

e-mail: mraisovna@mail.ru

Summary. The article deals with marketing approaches to the integration of educational processes in universities. As a result of the analysis, it was revealed that the universities of Kazakhstan have gained autonomy, which makes it possible to use new approaches to the integration of financial and academic processes. The proposed integration is aimed at improving the efficiency of educational processes and allows to improve the quality and performance of the University. The process of development of integration is initially focused on providing a unified system of accounting for financial indicators of structural units of the University and accounting for their payback. To this end, a financial strategy has been formed that provides a model of resource allocation. At the second stage, a model for the implementation of the integration process is developed, taking into account the obtained effect. On the basis of the developed model, metrics are formed that will help to measure the implementation of this integration. The model is aimed at improving the efficiency of universities and the most rational allocation of financial resources.

Key words: marketing, financial strategy, integration, metrics, innovation, marketing complex, consumers.

МРНТИ 06.71.57

УДК 379.851

ПЛАНИРОВАНИЕ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ТУРИЗМА НА ОСНОВЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

С.Т. Зиядин^{*1}, Г.Ж. Исмаил², Д. Пшембаева³

^{1,2}Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

³Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет,
г. Семей, Казахстан

e-mail: sayabekz@gmail.com

Аннотация. В современных условиях развития мировой экономики туризм становится одной из ведущих и динамично развивающихся отраслей. В связи с этим существует острая необходимость в диверсификации, то есть активном расширении предлагаемых услуг. Статья посвящена проблеме планирования диверсификации туризма на основе региональных особенностей Республики Казахстан. В данной статье проведен корреляционный анализ диверсификации туризма с экономическими и региональными особенностями. По результатам анализа было выявлено, что диверсификация туристических пакетов слабо выражена. Это приводит к небольшому притоку иностранных туристов, а в результате - к низкому туристическому доходу. Основываясь на результатах исследования, авторы делают вывод о том, что планирование диверсификации туризма в регионах возможно только через развитие инфраструктуры и появления полноценного рынка туристических услуг. Развития рынка туристических услуг возможно только при увеличении урбанизации регионов.

Ключевые слова: диверсификация туризма, экономические и региональные особенности, пакет туристических услуг, перспективные регионы, направления туристической деятельности.

Введение. Туризм является не только крупнейшей, но и наиболее быстро развивающейся отраслью мирового хозяйства, темпы роста которой почти в 2 раза превосходят темпы роста других отраслей экономики. По ключевым показателям, в том числе по эффективности инвестиционных вложений, туризм сравним с нефтедобывающей промышленностью.

В современных условиях развития мировой экономики туризм становится одной из ведущих и динамично развивающихся отраслей. По данным Всемирной туристской организации (ЮНВТО) [1], в 2017 году на туризм приходится 10,4% мирового валового внутреннего продукта (ВВП) (с учетом прямого и косвенного эффектов). В данной сфере занято около 313 млн. человек, при этом 9,9% от общей занятости в мире приходится сфере туризма. Туризм, выступая важным сегментом внешней торговли, предполагающим экспортно-импортные операции с услугами, обладает спецификой «невидимого» экспорта. В отличие от других отраслей экономики, продукция которых транспортируется к потребителю, он вызывает миграцию людей к местам сосредоточения рекреационных ресурсов, а потребление этих ресурсов происходит в определенном месте. В настоящее время туризм является одним из самых прибыльных видов бизнеса в мире. Используя примерно 7% мирового капитала,

туризм прочно занял третье место после экспорта нефти, нефтепродуктов и автомобилей. По оценкам ЮНВТО к 2030 году ожидается, что путешествия по известным городам на популярные курорты и к памятникам истории и культуры совершат 1,8 млрд. человек, доходы от гостинично-туристских услуг составят примерно 2 трлн. долл. США, в сфере туризма будет создано 550 млн. рабочих мест. Более того, на сегодняшний день количество ежегодных посещений особо-охраняемых природных территорий в мире составляет 8 млрд. посещений, из которых 80% приходится на Европу и Северную Америку. Данные посещения генерируют 600 млрд. долларов в виде прямых расходов и дополнительных 250 млрд. долларов в виде потребительских расходов. Наряду с этим, согласно оценкам Международного общества экотуризма, рынок демонстрирует ежегодный рост в размере 25% и формирует доход в размере 470 млрд. долларов.

В связи с этим возникает острая необходимость планирования диверсификации, то есть активного расширения предлагаемых услуг. Кроме того, для обеспечения высокого уровня конкуренции в данном секторе необходимо модернизировать систему планирования развития туризма, мероприятия которой будут направлены на формирование новых сегментов рынка, максимально полное удовлетворение все возрастающего потребительского спроса.

Особенности нового типа массового потребителя на рынке туристских услуг: информированность, высокий уровень образованности; высокая требовательность к качеству услуг, при этом без необходимости сверхкомфортности; индивидуализм и независимость; экологизм сознания; спонтанность решений; мобильность; физическая и умственная активность на отдыхе; стремление получать от жизни калейдоскоп впечатлений.

Таким образом, имеется четкая тенденция планирования трансформации массового конвейерного туризма в массовый дифференцированный туризм, рождающий спрос на множественные узкоспециализированные сегменты, «гибкие» турпродукты, новые туристские направления, онлайн-технологии бронирования и покупок.

Литературный обзор. Большой вклад в изучение вопроса диверсификации в целом, диверсификации в туристской отрасли и планирования туристской деятельности, в частности, внесли такие зарубежные и отечественные ученые, как М.В. Спирыкин [2], О.Н. Дьяченко, О.П. Полесская, Н.Д. Качурина [3], С.Н. Левин, А.А. Сурцева [4], Л.Л. Оганесян, Е.В. Фоменко [5], К.Н. Ларичева [6], S.T. Ziyadin, U.B. Tlemissov, Zh.M. Tlemissova [7], Ю.В. Тимошина, Д.А. Провиденко [8], А.К. Кошанов, Н.У. Багаева [9], В.И. Трофимова, Л.И. Руденко [10], М.Е. Комарова [11], В.А. Балабан, С.С. Лапшин [12], А.Р. Гарифуллин, А.В. Макаров [13], Ф. Китсиос [14], С.Ф. Пуклей [15] и другие.

На основе изучения существующих дефиниций сформулируем обобщенное определение: диверсификация – это процесс, направленный на расширение ассортимента предлагаемых товаров и услуг, и способствующий возможности выхода на новые сегменты рынка с целью более полного удовлетворения потребительского спроса, что, в свою очередь, ведет к снижению рисков, получению стабильной прибыли и укреплению своего финансового положения.

Методология. Развитие регионов Казахстана определяется следующими факторами:

1. Программой развития регионов до 2020 года. Она является одним из инструментов реализации Прогнозной схемы территориально-пространственного развития страны до 2020 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 21 июля 2011 года №118.

2. Региональное развитие централизовано, т.к. средства регионам выделяются из республиканского бюджета, освоение которых контролируется специальным органом.

3. Низким уровнем урбанизации по сравнению с развитыми странами – около 55-58% по сравнению с 75-85%.

4. Регионы сгруппированы в четыре макрорегиона, исходя из экономических, природных, социально-демографических характеристик. Эти регионы: Северный, Центрально-Восточный, Южный, Западный. Также наравне с макрорегионами существуют города республиканского значения Алматы и Астана. Западный регион вносит наибольший вклад в национальную экономику – 23,8%, Южный обладает самой большой долей населения – 37,7%, Центрально-Восточный наиболее урбанизирован – 69,7% [16].

Таким образом можно отметить, что для изучения этих факторов и главного вопроса-планирования диверсификации туризма использовались методы типологических группировок, прогнозирования, демографические методы (в части исследования факторов урбанизации) и другие общеизвестные экономико-статистические, аналитические методы познания.

В зависимости от особенностей региона составим таблицу наиболее перспективных направлений туризма, которые можно развивать. Используется трехбалльная система оценки, где 0 – неперспективное направление, 1 – возможное, но требующее дополнительных инвестиций, 2 – наиболее перспективное.

Результаты и обсуждение. В таблице 1 приведены результаты по развитию наиболее перспективных направлений туризма в зависимости от особенностей региона.

Согласно Программе наибольшую долю ВВП вносят Западный регион и город Алматы, наименьшую – аграрные Южный и Северный. При этом наиболее эффективный вклад приходится на Алматы – город создает почти столько же вклада в ВВП как целый Западный регион. Это происходит благодаря высокому уровню диверсификации экономики Алматы. В то время как аграрный и добывающий сектора не способны создать достаточное

количество рабочих мест [18]. Получается, что наибольшее количество рабочих мест может создать сектор услуг. Учитывая потенциал туризма в Казахстане, существенный прирост сектору услуг может приносить туризм. Рассмотрим региональные особенности Казахстана в контексте развития туризма.

Таблица 1 позволяет определить наиболее перспективные регионы и направления туристической деятельности. Исходя из таблицы, наиболее перспективными являются экологический, культурно-развлекательный, этнический и деловой туризм. Наиболее перспективными областями являются Алматинская, Южно-Казахстанская, Восточно-Казахстанская, Жамбылская области, а также в городах Алматы и Астана. Необходимо учитывать, однако, что это обобщенные показатели, и есть возможности развития всех остальных видов туризма. К примеру, находящийся на территории Казахстана город Туркестан является привлекательным направлением для религиозного туризма, ввиду богатой истории и сохранившихся мусульманских и тюркских памятников.

Таблица 1
Перспективные направления туристической деятельности в Республике Казахстан

Область	Виды туризма									
	Культурно-развлекательный	Этнический	Деловой	Лечебный	Религиозный	Спортивный	Экологический	Сельский	Событийный	Сумма
Акмолинская	1	0	2	0	0	0	2	0	1	6
Актюбинская	1	2	2	0	0	0	2	1	0	8
Алматинская	2	2	2	2	0	2	2	1	1	14
Атырауская	2	2	2	1	0	0	2	1	0	10
Западно-Казахстанская	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2
Жамбылская	2	2	0	2	2	0	2	1	0	11
Карагандинская	0	0	2	0	0	0	2	0	0	4
Костанайская	1	1	0	0	0	0	2	1	1	6
Кызылординская	2	2	0	0	0	0	2	1	0	7
Мангистауская	0	2	1	0	0	0	2	1	0	6
Южно-Казахстанская	2	2	1	2	2	0	2	2	0	13
Павлодарская	2	1	2	1	0	0	2	0	1	9
Северо-Казахстанская	1	1	0	0	0	1	2	1	0	6
Восточно-Казахстанская	2	1	0	2	0	2	2	2	0	11
г. Астана	2	1	2	1	1	2	0	0	1	10
г. Алматы	2	1	2	2	0	1	0	0	2	10
Сумма	22	20	18	13	5	8	27	13	7	
Примечание – составлено авторами на основе источника [17].										

Таким образом, современное состояние туризма в регионах Казахстана можно охарактеризовать следующими положениями:

1. Структура целей въезжающих указывает на преобладание деловых и профессиональных интересов, в то время как ради туризма приезжает подавляющее меньшинство. Больше половины приезжают в города Алматы и Астану.

2. Диверсификация туризма в регионах возможна только через развитие инфраструктуры и появления полноценного рынка туристических услуг. Развития рынка туристических услуг возможно только при увеличении урбанизации регионов.

3. В разных макрорегионах разные факторы диверсификации. У Южного высокий потенциал урбанизации, а также развития инфраструктурного развития благодаря китайским проектам, у Северного – наличие столичной агломерации, и примечательных природных зон, у Центрально-Восточного – высокий уровень урбанизации, у Западного – наличие выхода к морю.

4. Стратегия регионального развития стремится к созданию агломераций, которые в перспективе могут создать дополнительную основу для туризма через создание культурных, исторических достопримечательностей.

В целях оценки корреляции диверсификации туризма с экономическими и региональными особенностями рассмотрим следующие социально-экономические показатели развития регионов: население; ВРП на душу населения; инвестиции в основной капитал; объем услуг, оказанных местами размещения; количество обслуженных посетителей; занятое население в областях, связанных с туризмом (Таблица 2).

Таблица 2
Данные для корреляционного анализа диверсификации туризма

Область	Население (чел.)	ВРП на душу населения (тыс. тенге)	Инвестиции в основной капитал ¹ (тыс. тенге)	Объем услуг, оказанных местами размещения (тыс. тенге)	Кол-во обслуженных посетителей (чел.)	Занятое население в областях, связанных с туризмом (тыс. чел)
Акмолинская	734 369	1 951,5	224 427 039	5 656 946,1	341 399	8,5
Актюбинская	845 679	1 330,8	355 652 890	2 078 793,3	100 450	6,3
Алматинская	1 983 465	1 878,5	475 648 239	8 280 288,8	703 663	16,6
Атырауская	607 528	870,2	2 221 164 681	7 192 536,3	184 353	6,1
ЗКО	641 513	6 274,3	335 387 698	3 121 014,4	112 321	6,3
Жамбылская	1 115 307	2 448,3	202 410 035	1 258 402,0	103 912	3,8
Карагандинская	1 382 734	772,9	294 009 363	4 226 003,2	292 509	10,9
Костанайская	879 134	2 086,0	179 751 515	1 506 394,8	192 174	5,9
Кызылординская	773 143	1 432,0	189 918 748	933 647,9	59 192	5,3
Мангистауская	642 824	1 349,7	382 308 581	4 154 705,1	205 904	4,8
ЮКО	2 878 636	2 869,8	417 014 574	3 652 733,9	269 974	14,8
Павлодарская	757 014	744,1	389 179 760	1 852 259,7	147 485	9,1
СКО	563 300	2 101,0	163 322 436	1 000 726,3	120 847	4,0
ВКО	1 389 568	1 229,2	312 975 733	4 278 273,5	486 157	5,6
г. Астана	972 692	1 506,3	788 390 899	36 687 488,0	989 205	11,9
г. Алматы	1 751 308	3 892,8	539 519 463	22 479 547,1	969 861	15,3
Примечание – составлено авторами на основе источника [19, 7-8 стр].						
¹ период январь-ноябрь 2017						

Сколько-нибудь значимая корреляция наблюдается между показателями «Население» и «Занятое население в областях, связанных с туризмом» (0,76); «ВРП на душу населения» и «Объем услуг, оказанных местами размещения» (0,6). Также определенная связь есть между количеством обслуженных посетителей и ВРП на душу населения (0,68). Можно однозначно утверждать о положительном влиянии туризма на экономические показатели регионов. Нет значительной корреляции между инвестициями и объемом оказываемых услуг (0,29), численностью населения и объемом оказанных услуг (0,14). Т.е. независимо от региона инвестиции в основной капитал практически никак не влияют на развитие туризма, что говорит либо о низких объемах инвестиций в туризм, либо низкой их эффективности.

Выводы. Диверсификация туризма – увеличение разнообразия доступных рынков, товаров и услуг в отрасли. Это процесс, обусловленный всей совокупностью факторов внешней среды предприятия. Туристические предприятия зависимы от всей совокупности возможностей – инфраструктурных, культурных, природных, политических – которые представлены в среде. В зависимости от условий среды, проводится один из трех видов диверсификации.

Туризм в Казахстане составляет наименьшую долю среди всех целей приезжающих нерезидентов, а также живущих резидентов. На сегодня подавляющее большинство руководствуется деловыми и профессиональными интересами, и лишь затем отдыхом и туризмом. Это обусловлено слабым развитием транспортной инфраструктуры, низким качеством соответствующих услуг и высокими ценами. Можно сделать вывод, что туристический рынок Казахстана находится на стадии формирования, нестабилен, неразвит.

Региональное развитие Казахстана крайне неравномерно. Настолько, что необходимо выделить макрорегионы, каждый со своими ярко выраженными особенностями. Диверсификация туризма в каждом из них должна ориентироваться на свои факторы. Общими проблемами для всех является низкая квалификация кадров туризма, слабое взаимодействие между фирмами смежных с туризмом областей, слабый маркетинг, слабая инфраструктура, малое количество статистических данных о сфере туризма. Выходом является обеспечение государством инфраструктуры и уменьшение влияния на малый и средний бизнес, которые и будут основными двигателями диверсификации.

Список использованной литературы:

- 1 World Tourism Organization, UNWTO Tourism Highlights, 2018 Edition, UNWTO, Madrid. – 2018. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284419876>.
- 2 Спирякин М. В. Диверсификация деятельности компаний в туристской отрасли // Вестник Национальной академии туризма. – 2012. – №. 4. – С. 38-40.
- 3 Дьяченко О. Н., Полесская О. П., Качурина Н. Д. Возможности диверсификации туристской отрасли региона // Финансовая экономика. – 2019. – №. 2. – С. 711-714.
- 4 Левин С. Н., Сурцева А. А. Развитие туристского кластера «Кузбасс» как направление политики диверсификации экономики региона «ресурсного типа» // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2015. – №. 2-7 (62).
- 5 Оганесян Л. Л., Фоменко Е. В. Проблемы применения диверсификационной стратегии в развитии туристского продукта региона // Курорты. Сервис. Туризм. – 2014. – №. 1. – С. 129-141.
- 6 Ларичева К. Н. Диверсификация охотничьего туризма как путь развития малого бизнеса на селе // Аэкономика: экономика и сельское хозяйство. – 2018. – №. 5. – С. 5-5.
- 7 Ziyadin S.T., Tlemissov U.B., Tlemissova Zh.M. Diversification of hunting tourism as a method of developing the economy in rural areas // Вестник Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета. – 2018. – Т. 4. – №. 40. С. 52-58.
- 8 Тимошина Ю. В., Провиденко Д. А. Инновационные тенденции развития туризма как фактор диверсификации турпродукта // Наука-сервису. – 2018. – С. 140-147.
- 9 Кошанов А. К., Багаева Н. У. Теоретические аспекты диверсификации сферы туризма в современных условиях. Экономика: стратегия и практика. – 2018. – Т. 3. – №. 47. – С. 136-143.
- 10 Трофимова В. И., Руденко Л. И. Туризм как фактор диверсификации на сельских территориях современного российского региона // Научное обозрение: теория и практика. – 2017. – №. 2. – С. 107-115.
- 11 Комарова М. Е. Развитие сельского туризма как фактор диверсификации региональной экономики // Научный результат. Технологии бизнеса и сервиса. – 2017. – Т. 3. – №. 3. – С. 20-28.
- 12 Балабан В. А. Диверсификация деятельности и организационные структуры предприятий. – Изд-во ДВГАЭУ, 2004.
- 13 Макаров А. В., Гарифуллин А. Р. Диверсификация как инструмент развития современного предприятия // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2010. – №. 1 (27). – С. 27-36.
- 14 Kitsios F. et al. Strategic decision making using multicriteria analysis: new service development in Greek hotels // International journal of data analysis techniques and strategies. – 2015. – Т. 7. – №. 2. – С. 187-202.
- 15 Puclea, C. E., & Pădurean, A. M. Competitiveness in hospitality industry: Romanian style // Management and Marketing Journal. – 2008. – Т. 6. – №. 1. – С. 105-114.
- 16 Штейнгольц, Б. И., Назаркина, В. А., Владыкина, Ю. О., Воротникова, Е. Ю., Комарова, О. С., Малетин, С. С., ... & Чернышева, Т. Л. Виды и тенденции развития туризма. – Новосибирский государственный технический университет (Новосибирск). – 2014. – 235 с.
- 17 Stat.gov.kz: Министерство национальной экономики Республики Казахстан Комитет по статистике [Электронный ресурс]. – Нур-Султан: Министерство национальной экономики, 2019. – Режим доступа: <http://stat.gov.kz/>, свободный.
- 18 Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года № 728 «Об утверждении программы развития регионов до 2020 года» // Астана. – 2014.
- 19 Министерство национальной экономики Республики Казахстан Комитет по статистике. Туризм Казахстана / Статистический сборник/ г. Астана. – 2018. – 61 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӨНІРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ НЕГІЗІНДЕ ТУРИЗМДІ ӘРТАРАПТАНДЫРУДЫ ЖОСПАРЛАУ

С.Т. Зиядин¹, Г.Ж. Исмаил², Д. Пшембаева³

^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

³Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан

e-mail: sayabekz@gmail.com

Түйін. Әлемдік экономиканың қазіргі даму жағдайында туризм жетекші және серпінді дамып келе жатқан салалардың біріне айналууда. Осыған байланысты әртараптандырудың, яғни ұсынылатын қызметтерді белсенді түрде кеңейтудің өткір қажеттілігі бар. Туризм индустриясы үшін әртараптандыру ерекше маңызға ие, себебі салаға саяси оқиғалар, туристер саяхаттайтын аймақтардағы экономикалық тұрақтылық, сондай-ақ туристік кәсіпорындардың өздері орналасқан елдердегі демографиялық өзгерістер әсер етеді. Қолданыстағы анықтамаларды зерттеу негізінде мақалада әртараптандырудың жалпыланған анықтамасы тұжырымдалған. Туризмді әртараптандырудың Қазақстан Республикасының экономикалық және өңірлік ерекшеліктерімен өзара байланысын анықтау нәтижесінде туризмді дамыту бойынша шаралар ұсынылды.

Түйінді сөздер: туризмді әртараптандыру, экономикалық және өңірлік ерекшеліктер, туристік қызметтер пакеті, перспективалы аймақтар, туристік қызмет бағыттары.

TOURISM DIVERSIFICATION PLANNING BASED ON REGIONAL CHARACTERISTICS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

S. T. Ziyadin^{*1}, G. Zh. Ismail², D. Pshembayeva³

^{1,2}Al -Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³Kazakh humanitarian-law innovative university, Semey, Kazakhstan

e-mail: sayabekz@gmail.com

Summary. In modern conditions of development of the global economy, tourism is becoming one of the leading and dynamically developing industries. In this regard, there is an urgent need for diversification, that is, the active expansion of the services offered. For tourism industry, diversification is of particular importance, since the industry is affected by political events, economic stability in the regions where tourists travel, as well as demographic changes in the countries where the tourism enterprises themselves are based. Based on the study of existing definitions, the article formulates a generalized definition of diversification. In addition, according to the analysis it was revealed that the diversification of tourist packages is poorly expressed. This leads to a small influx of foreign tourists, and as a result – low tourism income. As a result of the identification of the relationship of tourism diversification with the economic and regional characteristics of the Republic of Kazakhstan, further measures for the development of tourism were proposed.

Key words: tourism diversification, economic and regional characteristics, package of tourist services, promising regions, areas of tourist activity.

МРНТИ 06.77.67

УДК 331.5

ИНТЕГРАЦИЯ КАЗАХСТАНА В ЕДИНЫЙ РЫНОК ТРУДА В РАМКАХ ЕАЭС

Ж.К.Капсултанова^{*1}, Г.И.Абаева², Г.К.Баймуратова³

^{1,2}Костанайский государственный университет им.А.Байтурсынова, г.Костанай, Казахстан

³Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

e-mail: seitova_j_k@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена вопросам интеграции рынка труда Республики Казахстан и регулирования трудовых отношений в рамках Евразийского экономического союза. Рассмотрена проблема передвижения трудовых ресурсов в рамках интеграционного объединения, процесс урегулирования трудовой деятельности на территориях государств-членов Союза. Выявлено, что в условиях единого рынка труда Казахстан столкнулся с проблемой нарастающего оттока населения за пределы страны, в то время как число желающих переехать в республику идет по нисходящей. Приведены показатели распределения мигрантов по уровню образования, которые показывают преобладание квалифицированных специалистов в оттоке, тогда как среди въезжающих больше лиц только с базовым школьным образованием. Сделан вывод о том, что в Республике Казахстан сформировалась либеральная миграционная политика в отношении эмиграции и иммиграции населения и под влиянием роста внешнего спроса и упрощения структуры экономики республики качество человеческих ресурсов продолжает ухудшаться. Предложены пути совершенствования государственной миграционной политики Казахстана в условиях ЕАЭС.

Ключевые слова: интеграция, единая экономика, рынок труда, трудовые отношения, трудовые ресурсы, миграция, миграционная политика.

Введение. В условиях интеграции экономики Казахстана в рамках Евразийского экономического союза (далее – ЕАЭС, Союз) осуществляется глубокое преобразование всей системы национального хозяйства. Рынок труда является важнейшей подсистемой экономики и служит одним из наиболее достоверных индикаторов изменений.

В связи с интеграцией Казахстана в единую экономику возникает вопрос и о интеграции рынка труда. Глубокие перемены в процессах трудовой деятельности, в организации труда, в структуре занятости, в трудовых отношениях ставят перед экономической наукой проблему трудовой интеграции. В этих условиях на первый план выходит изучение вопросов миграции и проблем международного регулирования трудовых отношений. Распределение и использование трудовых ресурсов приобретает трансграничный характер, поэтому представляет интерес исследование степени государственного регулирования рынка труда в рамках национального государства и наднационального объединения[1].

Специфика рынка труда Казахстана, связанная с трансформацией экономики, требует проведения анализа рынка труда, внешней миграции кадров и разработки на этой основе эффективного механизма регулирования национального рынка труда.

Методы исследования. Методологическую основу исследования составляет системный подход к изучению социально-экономических явлений и процессов в условиях интеграции экономики страны. В процессе работы применялись принципы логического и системного анализа и синтеза, методы сравнительного анализа, индукции и дедукции. Использовались экономико-статистические методы, многофакторный анализ экономических и социальных отношений.

Теоретической основой диссертации послужили фундаментальные концепции экономической теории, представленные в классических и современных трудах отечественных и зарубежных ученых, материалы научных конференций и результаты исследований, посвященных рынку труда и процессам интеграции экономики.

Информационной базой исследования послужили справочно-статистические материалы, экономические обзоры, информационные и аналитические материалы исследовательских учреждений и информационных агентств.

Результаты и обсуждение. Евразийский экономический союз является международной организацией региональной экономической интеграции, обладающей международной правосубъектностью. Вступление в силу Договора о Евразийском экономическом союзе в январе 2015 года способствовало ускорению Евразийского интеграционного проекта. Союз создан в целях всесторонней модернизации, кооперации и повышения конкурентоспособности национальных экономик и создания условий для стабильного развития в интересах повышения жизненного уровня населения государств-членов, которыми являются Республика Казахстан, Российская Федерация, Республика Армения, Республика Беларусь, Кыргызская Республика.

С момента создания Союза качественно нового уровня достигло практическое взаимодействие государств-членов организации по таким направлениям как совершенствование и развитие договорно-правовой базы и институтов, обеспечение эффективного функционирования общего рынка товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов, а также проведение скоординированного сотрудничества в вопросах миграционной политики [2].

Вопросы передвижения трудовых ресурсов в рамках интеграционного объединения урегулированы нормами Договора о ЕАЭС. Они обеспечивают свободу осуществления трудовой деятельности на территориях государств-членов. В Договоре о ЕАЭС закреплены договоренности, в соответствии с которыми граждане государств-членов имеют право осуществлять трудовую деятельность в любой стране Союза. При этом им не требуется получение разрешения на осуществление трудовой деятельности. Трудящимся предоставлена возможность работать не только по трудовому, но и по гражданско-правовому договору, что значительно расширяет сферы их возможного трудоустройства. Для осуществления трудящимися государств-членов трудовой деятельности урегулированы вопросы срока временного пребывания граждан и членов их семей на территории государства трудоустройства. Он определяется сроком действия заключенного трудового или гражданско-правового договора. Граждане ЕАЭС освобождаются от обязанности регистрации в течение 30 суток с даты въезда и от обязанности использования миграционной карты.

В Договоре о ЕАЭС для допуска на рынок труда закреплены вопросы прямого признания документов об образовании без проведения каких-либо процедур. Важное значение имеет норма по социальному обеспечению трудящихся государств-членов, которое осуществляется на тех же условиях и в том же порядке, что и для граждан государства трудоустройства.

Не менее важна реализация достигнутых договоренностей по налогообложению, в соответствии с которыми предусмотрены единые условия налогообложения доходов физических лиц – граждан государств-членов с первых дней работы по найму. Отражено право детей трудящихся на посещение дошкольных учреждений и получение образования [3].

В связи с условиями, которые были созданы в рамках ЕАЭС, с 2015 года Казахстан сталкивается с нарастающим оттоком населения за пределы страны – отрицательное сальдо миграции идет по нарастающей, в то время как число желающих переехать в республику идет по нисходящей. Сравнительные заработные платы в Казахстане теряют свои прежние позиции, в результате отток человеческих ресурсов усилился. Если в 2010-2015 годах в среднем около 30 тысяч человек ежегодно покидало страну, то в 2016 году их число возросло до 35 тысяч, в 2017 году составило 38 тысяч, в 2018 году увеличилось до 42 тысяч. Количество прибывающих в республику наоборот снижается с 40 тысяч в 2010-2011 гг., до 16 тысяч в 2017 году и 13 тысяч в 2018 году (рис.1) [4].

Данные за 2018 год по уровню образования говорят о превалировании квалифицированных специалистов в оттоке, тогда как среди въезжающих распределение по уровню образования больше в пользу лиц только с базовым школьным образованием (рис.2).

Учитывая, что структура экономики продолжает оставаться сырьевой, доля обрабатывающей промышленности топчется на месте несколько лет и равняется 11% от ВВП. Доля занятых в обрабатывающей промышленности остается на уровне 7% от общей занятости, привлекательность Казахстана для работы снижается, тем самым стимулируя «утечку мозгов». Отметим, что в сфере образования и здравоохранения превалируют дипломированные специалисты, но при этом оплата их труда низкая, что вынуждает людей искать более достойное применение своим знаниям и опыту в других странах.

Также важно отметить, что для Казахстана проблемой выступает негативная тенденция сокращения расходов на научные исследования и разработки (далее - НИОКР). Начиная с 2010 года расходы на НИОКР в Казахстане не превышают 0,2% от ВВП и к настоящему времени близки к 0,1% от ВВП. Такие низкие затраты на НИОКР выглядят еще более удручающе если учесть, что доля расходов предприятий на исследовательские разработки менее половины от всех средств – 41%[5]. Это еще раз свидетельствует о том, что несые-

рьевого сектора имеет ограниченные возможности для развития и не имеет ресурсов, либо не желает инвестировать в инновации. При этом несырьевой сектор обеспечивает занятость большей части трудоспособного населения, но качество занятости только ухудшается. В сравнении с другими странами-членами ЕАЭС, Казахстан находится в явных аутсайдерах по расходам на научные исследования и разработки. Помимо этого, несмотря на успехи применения искусственного интеллекта, роботизацию, страны-участницы ЕАЭС прилагают усилия по привлечению трудовых ресурсов [6, с.185].

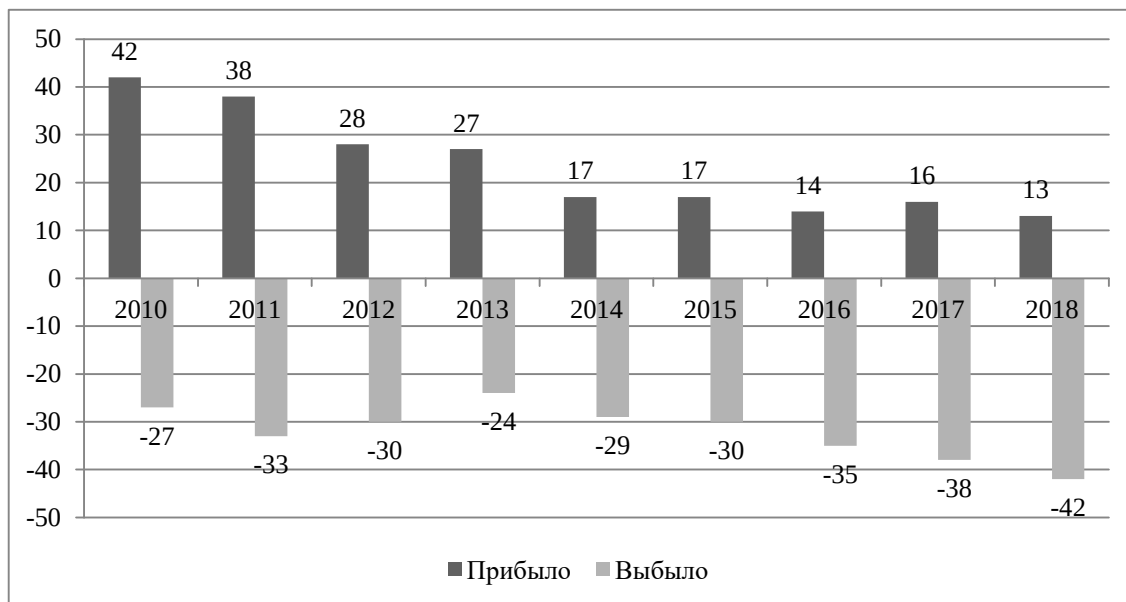

Рисунок 1 – Количество внешних мигрантов Республики Казахстан за 2010-2018 годы, тыс. человек (составлено авторами на основе статистических данных) [4].

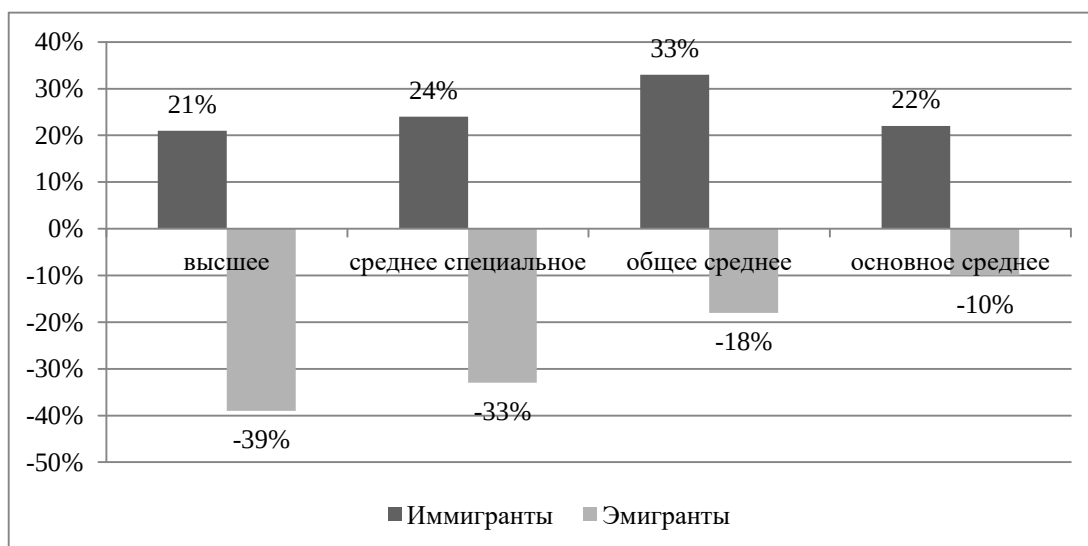

Рисунок 2 – Уровень образования мигрантов Казахстана за 2018 год (составлено авторами на основе статистических данных) [4].

Заклучение. Таким образом, результаты исследования показали, что в Республике Казахстан сформировалась либеральная миграционная политика в отношении эмиграции и иммиграции населения. При этом на протяжении многих лет государственная миграционная политика была направлена на сохранение иммиграционных процессов. Однако под влиянием роста внешнего спроса и упрощения структуры экономики республики качество человеческих ресурсов продолжает ухудшаться.

В целях совершенствования государственной миграционной политики Казахстана в условиях интеграции в ЕАЭС предлагается:

Совершенствование учета и регулирования потоков внешней миграции населения во взаимосвязи с социально-экономическим развитием страны;

Совершенствование механизма привлечения высококвалифицированной иностранной рабочей силы;

Противодействие оттоку квалифицированной рабочей силы, создание условий и стимулов для переселения высококвалифицированных специалистов в Республику Казахстан;

Совершенствование правовой базы миграционной политики.

Список использованной литературы:

1 Ахметжанова Н.А. Развитие интеграционных процессов России и Казахстана в условиях ЕАЭС. Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. - 2018. - №5 (74). - С. 21-26.

2 Мельник М.С., Митюшина Е.А. Создание единого рынка труда ЕАЭС: проблемы и перспективы. Социальная политика и социология. - 2017. - №1(120). - С.37-44.

3 Гросу Ю.В. Состояние и направления совершенствования общего рынка труда ЕАЭС. Гипотеза. - 2018. - №3(4). - С. 208-217.

4 Аналитический обзор Евразийской экономической комиссии о рынке труда в Евразийском экономическом союзе [Электронный ресурс]. URL: <http://eurasiancommission.org/>

5 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. URL: <http://stat.gov.kz/>

6 Воронцовская Л.Г. Кадровый научный потенциал и общий рынок труда научных работников ЕАЭС. Гипотеза. - 2018. - № 3(4). - С. 185-195.

ЕАЭО АЯСЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІРЫҢҒАЙ ЕҢБЕК НАРЫҒЫНА ЫҚПАЛДАСУЫ

Ж.К.Капсултанова*¹, Г.И.Абаева², Г.К.Баймуратова³

^{1,2} А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Қостанай қ., Қазақстан

³ Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: seitova_j_k@mail.ru

Түйін. Мақала Еуразиялық экономикалық одақ аясында Қазақстан Республикасының еңбек нарығының ықпалдастығы және еңбек қатынастарын реттеу мәселелеріне арналған. Интеграциялық бірлестік шеңберінде еңбек ресурстарының қозғалу мәселесі, Одаққа мүше мемлекеттердің аумақтарында еңбек қызметін реттеу үдерісі қарастырылған. Бірыңғай еңбек нарығы жағдайында Қазақстан халқының шетелге үдемелі кетуі және көшуге ниет білдіргендер санының азаюы анықталған. Көшіп-қонушыларды білім деңгейі бойынша бөлу көрсеткіштері келтірілген, олардың қатарында білікті мамандардың көшіп кетуі басым екені, ал көшіп келушілердің арасында мектеп білімі бар адамдардың басымдылығы көрсетілген. Қазақстан Республикасында халықтың көшіп-қонуына қатысты либералды көші-қон саясаты қалыптасқаны және сыртқы сұраныстың өсуі мен республика экономикасының құрылымын оңайлатудың ықпалымен адами ресурстардың сапасының нашарлауы туралы қорытынды жасалған. ЕАЭО жағдайында Қазақстанның мемлекеттік көші-қон саясатын жетілдіру жолдары ұсынылды.

Түйінді сөздер: ықпалдастық, бірыңғай экономика, еңбек нарығы, еңбек қатынастары, еңбек ресурстары, көші-қон, көші-қон саясаты.

INTEGRATION OF KAZAKHSTAN INTO THE SINGLE LABOR MARKET WITHIN THE EAEU

Zh.K.Kapsultanova*¹, G.I.Abaeva², G.K. Baimuratova³

^{1,2} Kostanay State University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan

³ Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: seitova_j_k@mail.ru

Summary. The article is devoted to the integration of the labor market of the Republic of Kazakhstan and regulation of labor relations within the Eurasian economic Union. The problem of movement of labor resources within the integration Association, the process of settlement of labor activity in the territories of the member States of the Union is considered. It is revealed that in the conditions of the single labor market Kazakhstan faced the problem of increasing outflow of population outside the country, while the number of those wishing to move to the Republic is on the downward trend. The indicators of the distribution of migrants by level of education are given, which show the prevalence of qualified specialists in the outflow, while among those entering more people only with basic school education. It is concluded that the Republic of Kazakhstan has formed a liberal migration policy in relation to emigration and immigration of the population and under the influence of the growth of external demand and simplification of the structure of the economy of the Republic, the quality of human resources continues to deteriorate. The ways of improvement of the state migration policy of Kazakhstan in the conditions of the EAEU are offered.

Key words: integration, single economy, labor market, labor relations, labor resources, migration, migration policy.

МРНТИ 06.71.03

УДК 338.45

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА

Г.Т. Кунафина^{*1}, Л.И. Сорокина², З.С. Мухамбетова³, Б.К. Сагинуова⁴

^{1,3,4}Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан

²С Восточно-Казахстанский государственный

технический университет им. Д.Серикбаева, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

e-mail: GKunafina_vkgtu@mail.ru

Аннотация. В статье представлена модель управления конкурентоспособностью промышленно-сти в системе учета развития взаимосвязей при использовании разноразовного подхода к управлению.

Для возможности практического применения представленной модели управления конкурентоспо-собностью промышленности, авторами предлагается организационно-экономический механизм управления, который представляет собой совокупность взаимосвязанных экономических, организационных, админи-стративно-правовых факторов и инструментов, при помощи которых осуществляется целенаправленное воздействие на объект управления – конкурентоспособность промышленности.

Отмечено, что данный механизм формирует возможность реализации поставленных целей в ко-нечный результат, при этом происходит увязка цели и задач с применяемыми методами, принципами и средствами достижения поставленных целей, а также принимаемыми управленческими решениями.

В заключение исследования особенностей и уровня развития промышленного сектора Восточно-Казахстанской области были выявлены ряд проблем влияющих на уровень конкурентоспособности про-мышленности, а также предложены рекомендации по совершенствованию управления конкурентоспособ-ностью.

Ключевые слова: конкурентоспособность, промышленность, модель управления конкурентоспособ-ностью, организационно - экономический механизм управления конкурентоспособностью, инновации, инвестиции.

Введение. Вопросы, связанные с повышением конкурентоспособности предприятий промышлен-ности являются весьма актуальными и значимыми, так как конкурентоспособная промышленность пред-ставляет собой важнейший элемент формирования конкурентоспособности страны.

Обеспечение роста конкурентоспособности промышленных предприятий приведет к дальнейшему развитию внутреннего рынка и росту ВВП, при этом произойдет рост экспортируемой продукции и валют-ных поступлений в экономику страны или региона. Это также будет способствовать стабилизации налого-вых поступлений в бюджет и их росту, что напрямую повлияет на уровень социально-экономического раз-вития региона или страны. При этом управление конкурентоспособностью промышленности должно осу-ществляться с учетом обеспечения взаимосвязи между имеющимися факторами конкурентоспособности и стратегическими направлениями развития региона или страны, которые формируются на различных уровнях управления. С учетом использования системного подхода в государственном управлении, промышленность будет являться основным резервом роста конкурентоспособности на каждом из уровней управления[1].

Методы исследования. В работе использованы методы логического анализа, комплексный анализ, системный подход.

Результаты и обсуждение. На основе анализа отечественного и зарубежного опыта управления конкурентоспособностью в промышленности предлагается использование разработанной нами модели управления конкурентоспособностью в системе учета развития взаимосвязей при использовании разнораз-овного подхода к управлению[2], рисунок 1.

Представленная на рисунке 1 модель позволяет осуществлять комплексное управление конкурен-тоспособностью в развитии и взаимном влиянии 3 основных подсистем: обеспечивающей, стратегической и целевой.

Таким образом, представленный в модели механизм управления конкурентоспособностью синтези-рует в себе систему разноразовных факторов формирующих уровень конкурентоспособности промышлен-ности.

В целом для предприятий промышленности можно выделить четыре базовых направления повы-шения уровня конкурентоспособности:

- 1) Совершенствование производственно-технологических процессов;
- 2) Совершенствование финансово-экономических бизнес-процессов;
- 3) Совершенствование организационных бизнес-процессов;
- 4) Совершенствование маркетинговых бизнес-процессов[3].

Все представленные направления повышения конкурентоспособности имеют возможность кон-кретного практического применения в деятельности промышленных предприятий ВКО.

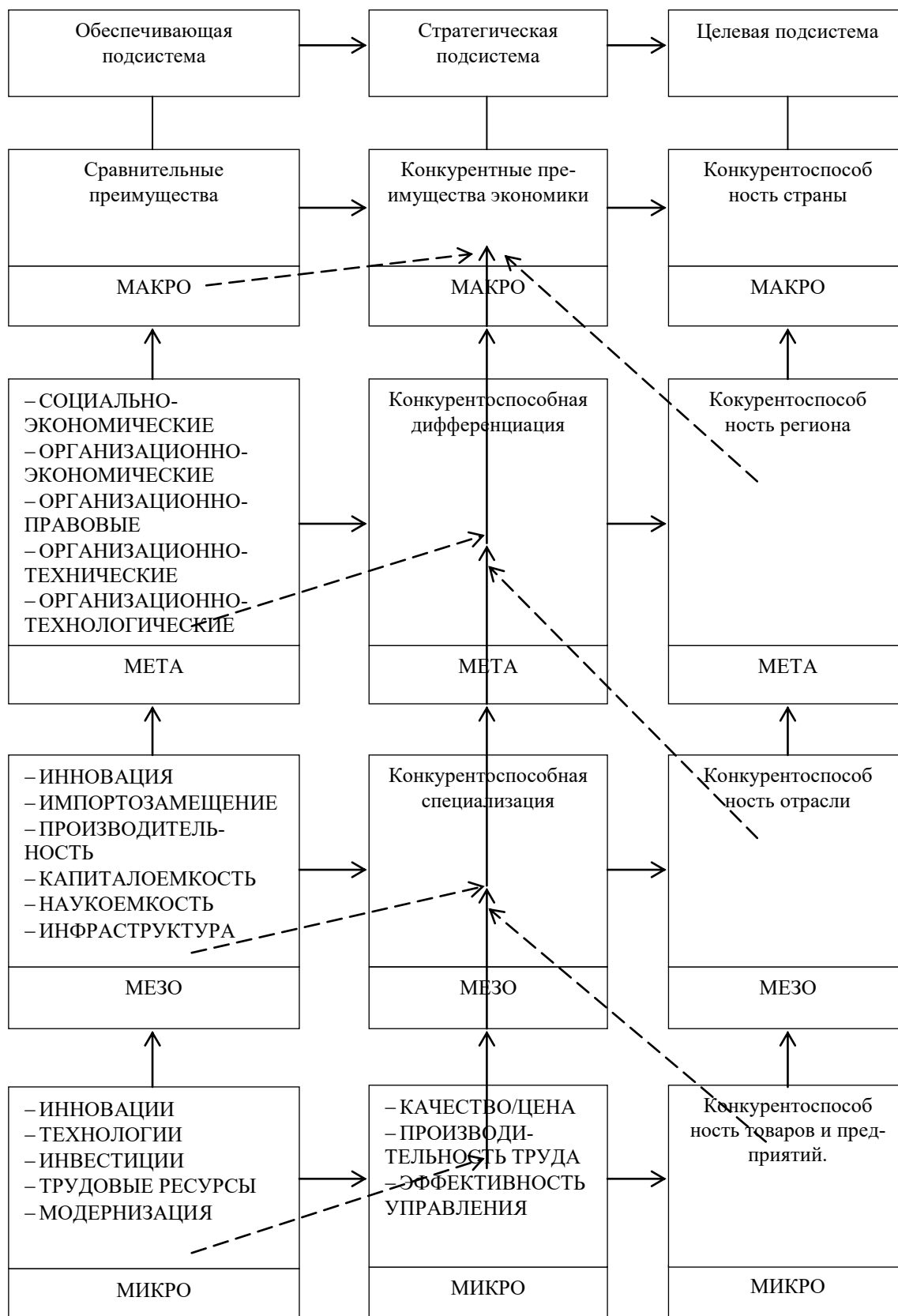

Рисунок 1 - Модель управления конкурентоспособностью промышленности

Для возможности практического применения представленной модели, нами предлагается организационно-экономический механизм управления, представленный на рисунке 2.

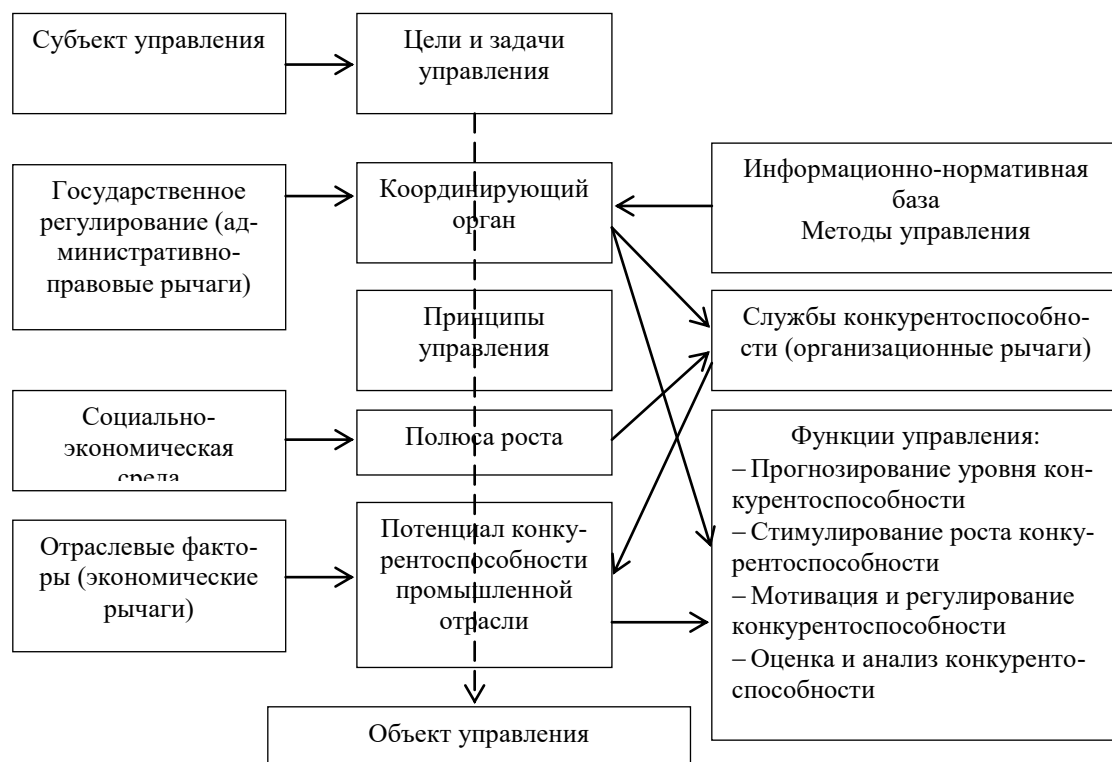

Рисунок 2 - Организационно-экономический механизм управления конкурентоспособностью промышленности

Суть предлагаемого к реализации механизма управления конкурентоспособностью промышленности заключается в целенаправленности и системности использования имеющихся организационных форм экономических методов управления. При этом данный механизм предполагает необходимость разработки определенных элементов экономической основы данного механизма для обеспечения его практической применимости.

Для выявления, поддержания и развития конкурентных позиций отдельных промышленных предприятий, отраслей промышленности, регионов, необходимо осуществить создание специализированного регионального координирующего органа, в компетенции которого будет входить реализация исследований рынков, проведение мониторинга рыночной конъюнктуры, разработка программ формирования и развития конкурентных преимуществ по конкретным отраслям и предприятиям.

На данный момент основными направлениями повышения конкурентоспособности промышленных предприятий ВКО могут быть:

- 1) активизация НИОКР по основным приоритетным направлениям развития промышленного производства региона (строительные материалы, цветная металлургия, автомобилестроение и машиностроение);
- 2) обеспечение НИОКР современным лабораторным, испытательным, контрольным и вычислительным оборудованием;
- 3) сохранение и дальнейшее развитие научно-технологического и производственного потенциала промышленности Восточного Казахстана;
- 4) технологическое перевооружение промышленного производства в соответствии с имеющимися передовыми мировыми промышленными технологиями и оборудованием;
- 5) развитие производства наукоемкой и конкурентоспособной промышленной продукции с более высокой долей экспортной ориентации;
- 6) рост объемов производства промышленной продукции в виде высококачественных товаров народного потребления;
- 7) создание экологических промышленных производств, а также выпуск экологичной промышленной продукции и товаров народного потребления;
- 8) развитие национальной системы сертификации промышленной продукции, а также внедрение национальных и мировых систем оценки ее качества с целью повышения уровня ее конкурентоспособности, как на внутреннем так и на международном рынках[4].

По результатам проведенного исследования особенностей и уровня развития промышленного сектора ВКО были выявлены ряд проблем влияющих на уровень конкурентоспособности промышленности, а также предложены рекомендации по совершенствованию управления конкурентоспособностью, по следующим направлениям:

1) Управление трудовым потенциалом промышленности.

Проблема: Дефицит квалифицированных кадров, вызванный, в том числе, и миграционным оттоком населения.

Пути решения: Мониторинг потребности в промышленных специалистах, обоснование потребности в их подготовке.

Ожидаемые результаты: Повышение качественного уровня промышленных кадров, рост производительности труда, соответствие международным параметрам качества персонала промышленных компаний.

2) Управление основными производственными фондами промышленных предприятий.

Проблема: Большая доля физического и морального износа активной части основных производственных фондов.

Пути решения: Необходимо осуществление разработки государственной или региональной программы, нацеленной на ускорение технического перевооружения промышленных предприятий для обеспечения конкурентоспособного производства промышленной продукции и ее последующего выхода на экспорт. Источниками могут являться бюджетные инвестиции посредством участия государства в уставном капитале промышленных предприятий, либо финансирование за счет капитализации уставного капитала компаний.

Ожидаемые результаты: Снижение уровня технологической отсталости промышленных предприятий, создание современных промышленных производств товаров народного потребления с большей добавочной стоимостью и большей долей экономической сложности и соответствия мировым стандартам.

3) Управление производственным потенциалом промышленных предприятий.

Проблема: Высокая доля зависимости промышленных предприятий региона от импортируемого сырья и комплектующих. Особо остро данная проблема стоит для машиностроительных предприятий ВКО. Сохранение низкого уровня загрузки производственных мощностей, при высокой стоимости простоя производственного оборудования.

Пути решения: Разработать комплекс мер, основываясь на зарубежном опыте и практике правительств развитых стран мира по механизмам стимулирования и наращивания объемов экспортируемой продукции, и выходу на внешние рынки отечественных промышленных компаний путем:

- Оказания весомой консультативной и юридической поддержки предприятиям-экспортерам на зарубежных рынках через бесплатное представление информации о состоянии и специфике местных рынков, изменениях в законодательстве страны планируемого экспорта, поиске потенциальных потребителей промышленной продукции, информации о порядке необходимой сертификации продукции.

- Лимитирование или законодательное ограничение ввоза на территорию Республики или региона продукции производственно-технического назначения, имеющей отечественные аналоги, а также ограничение ввоза путем установления высоких пошлин на ввоз данной продукции (такой методикой успешно пользуются правительства Китая и Бразилии, не смотря на наличие членства в ВТО).

- Разработка методики заключения государственных контрактов на закупку отечественной промышленной продукции, при этом приоритет должен делаться для наукоемкой и экономически сложной промышленной продукции отечественных компаний. При этом данная продукция может в последующем быть реализована на рынках стран-партнеров РК по ШОС, ЕАЭС.

- Разработать систему государственных компенсационных выплат предприятию-экспортеру за затраты по продвижению продукции на международных рынках.

- Стимулирование развития смежных отраслей на уровне промышленности, что даст возможность повысить конкурентоспособность отдельных секторов промышленности за счет снижения транзакционных издержек (характерно для машиностроения и пищевой промышленности).

- Создание системы и механизмов эффективного лизинга экспорта наукоемкой продукции отечественных предприятий.

- Создание благоприятных условий для роста объемов частных отечественных и иностранных инвестиций в перспективные наукоемкие сектора промышленности.

- Предоставление налоговых преференций компаниям-экспортерам производящим технологичную промышленную продукцию.

Ожидаемые результаты: Активизация работы промышленных предприятий РК по выходу на внешние рынки сбыта. Повышение заинтересованности товаропроизводителей в привлечении технологических и продуктовых инноваций. Повышение уровня технологичности промышленной продукции РК и ВКО в частности, рост объемов экспорта, увеличение уровня загрузки производственных мощностей.

1) Управление процессами инвестирования и инвестиционным потенциалом предприятий промышленности.

Проблема: Низкий уровень казахстанского содержания в крупных производственно-инвестиционных проектах реализуемых на территории ВКО. В связи с этим рост объемов импортируемого оборудования и техники, выпуск которых может быть освоен промышленными предприятиями ВКО.

Пути решения: Развитие смежных отраслей на уровне промышленности, внедрение в производство инновационных технологий и совместная работа с научными и учебными заведениями через систему венчурного финансирования и государственной поддержке на площадке технопарка «Алтай». Внедрение на предприятиях промышленности международных стандартов качества осуществляемых процессов и производимой продукции. Активизация процессов межотраслевого взаимодействия металлургического и машиностроительного комплекса ВКО.

2) Ожидаемые результаты: Рост объемов производимой продукции, загрузки производственных мощностей предприятий, увеличение числа рабочих мест, повышение доходной части бюджета области.

Управление процессами реализации инноваций и инновационным потенциалом предприятий промышленности.

Проблема: Отсутствие системы координирования инновационных разработок в каждом секторе промышленности региона. Отсутствие соответствующей законодательной поддержки разрабатываемых инноваций и их финансового обеспечения.

Пути решения: Разработка системы государственного финансирования НИОКР, реализуемых промышленными предприятиями региона или страны в целом, в приоритетных, имеющих стратегическую важность для Казахстана, секторах промышленности. Система государственной поддержки проводимых НИОКР может осуществляться путем:

- предоставления налоговых преференций, льготных кредитов по финансированию услуг связанных с проведением НИОКР;
- реализации программ сотрудничества НИИ, ВУЗов, технопарков, национальных корпораций предприятий промышленности;
- прямого финансирования и стимулирования разработки и производства современной наукоемкой и технически сложной продукции;
- реализацию научно-целевых программ для координации целевых национальных инновационных проектов и разработок[5].

Ожидаемые результаты: Ускорение проведения и практической реализации результатов НИОКР промышленными предприятиями региона. Сокращение сроков освоения новых промышленных товаров с высокой степенью конкурентоспособности. Рост числа прикладных научных разработок, снижение дублирования тем проектных и научных исследований, в результате чего произойдет экономия бюджетных средств и финансовых активов промышленных компаний.

Заключение. Таким образом, в работе были рассмотрены основные проблемы развития промышленного сектора ВКО, предложены конкретные пути решения данных проблем. Также была предложена модель управления конкурентоспособностью промышленности региона, которая может быть применима и на уровне республики. При этом был сформирован организационно-экономический механизм управления конкурентоспособностью промышленности.

Список использованной литературы:

- 1 Дадабаева Д.М. Повышение конкурентоспособности промышленных предприятий Республики Казахстан. - Алматы, Лем, 2017 - 228 с.
- 2 Бабецом Ю.Н., Замураевой Л.Е. Управление конкурентоспособностью предприятий промышленности - СПб.: Питер, 2015. - 354 с.
- 3 Портер Е. М Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов/ Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. - 454 с.
- 4 Промышленность Восточного Казахстана [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.kazexpo.kz/region/promyshlennost-vostochnogo-kazakhstan>
- 5 Особенности государственного регулирования промышленного производства [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://yvision.kz/post/501639>

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨНЕРКӘСІП КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Г.Т. Кунафина^{*1}, Л.И. Сорокина², З.С. Мухамбетова³, Б.К. Сагинува⁴

^{1,3,4} С. Сейфуллин ат. Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

² Д. Серікбаев ат. Шығыс Қазақстан мемлекеттік техникалық университеті, Өскемен қ., Қазақстан

e-mail: GKunafina_vkgtu@mail.ru

Түйін. Мақалада басқарудың әртүрлі деңгейлі тәсілін қолдану кезінде өзара байланысты дамытуды есепке алу жүйесінде өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін басқару үлгісі ұсынылған.

Өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігін басқарудың ұсынылған үлгісін іс жүзінде қолдану мүмкіндігі үшін авторлар басқарудың ұйымдық-экономикалық тетігін ұсынады, ол өзара байланысты экономикалық, ұйымдастырушылық, әкімшілік-құқықтық факторлар мен құралдардың жиынтығын білдіреді, олардың көмегімен басқару объектісіне – өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілігіне мақсатты ықпал ету жүзеге асырылады.

Бұл механизм қойылған мақсаттарды іске асыру мүмкіндігін қалыптастырады, бұл ретте мақсаттар мен міндеттерді қойылған мақсаттарға қол жеткізудің қолданылатын әдістерімен, принциптері мен құралдарымен, сондай-ақ қабылданатын басқарушылық шешімдермен байланыстыру орын алады.

Шығыс Қазақстан облысының өнеркәсіп секторының даму деңгейі мен ерекшеліктерін зерттеу қорытындысында өнеркәсіптің бәсекеге қабілеттілік деңгейіне әсер ететін бірқатар проблемалар анықталды, сондай-ақ бәсекеге қабілеттілікті басқаруды жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалынды.

Түйінді сөздер: бәсекеге қабілеттілік, өнеркәсіп, бәсекеге қабілеттілікті басқару үлгісі, бәсекеге қабілеттілікті басқарудың ұйымдық-экономикалық тетігі, инновациялар, инвестициялар.

MAIN DIRECTIONS OF IMPROVEMENT COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES OF EASTERN KAZAKHSTAN

G.T. Kunafina^{*1}, L.I. Sorokina², Z.S. Mukhambetova³, B.K. Saginova⁴

^{1,3,4}S.Seifullin Kazakh AgroTechnical university, Nur-Sultan., Kazakhstan

²D.Serikbayev East Kazakhstan state technical university, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

E-mail: GKunafina_vkgtu@mail.ru

Summary. The article presents a model of industrial competitiveness management in the accounting system for the development of interconnections using a multilevel approach to management.

For practical application of the presented model, the authors propose an organizational and economic management mechanism, which is a combination of interrelated economic, organizational, administrative and legal factors and tools by which a targeted impact on the management object is carried out - industrial competitiveness.

It is noted that this mechanism makes it possible to achieve the goals in the final result, while the goals and objectives are linked to the methods, principles and means used to achieve the goals, as well as managerial decisions.

In conclusion, the study identified a number of problems affecting the level of competitiveness of the industry, as well as recommendations for improving the management of competitiveness.

Key words: competitiveness, industry, competitiveness management model, organizational - economic mechanism of competitiveness management, innovation, investment.

МРНТИ 06.52.13

УДК 33.338.012

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА РАЗВИТИЕ ОТДЕЛЬНЫХ СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ

З.С. Кенжебаева^{*1}, Г.Е. Талапбаева², Г.Б. Кенжебаева³

¹Университет НАРХОЗ, Алматы, Казахстан

²Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан

³Евразийский технологический университет, г.Алматы, Казахстан

e.mail: zere-ks@mail.ru

Аннотация. Непрерывные усложнения социальных структур и отношений, основанных на современных цифровых технологиях, которые приводят к экспоненциальному росту потоков данных, помогут решить проблему формирования цифровой экономики. Важность текущих процессов породила взаимосвязи между производством, обработкой, хранением, передачей и использованием данных и проблемой создания нового типа экономики. Данные являются основой экономического анализа, изучения рабочей модели современных социально-экономических систем. Хотя роль социальных и экономических систем в продвижении цифровых технологий очевидна, многие проблемы плохо изучены. Для достижения инновационного роста отдельных компаний и отраслей недостаточное внимание уделяется развитию цифровых мощностей, институциональные аспекты цифровой экономики остаются незамеченными, проблемы и перспективы развития бизнеса в контексте цифровой экономики слабы, а цифровая экономика экономически недоступна в современной системе. Поэтому цель данной работы - рассмотреть основные аспекты развития цифровой экономики и сформулировать мнение о ее роли в общей экономической системе.

Ключевые слова: цифровая экономика, производство, трансформация, эффективность, навыки, информационные технологии.

Введение. Ядром цифровой экономики является сектор производства цифровых товаров и оказания услуг, связанных с цифровыми технологиями. Статистика стран ОЭСР, несмотря на общемировую нестабильность, свидетельствует об устойчивом росте мировой торговли продуктами цифровой экономики (в

среднем, рост составляет около 4%), опережающими темпами растет объем оказываемых услуг (до 30% в год). Увеличиваются расходы предприятий на исследования, связанных с цифровыми технологиями, что указывает на то, что сектор цифровых технологий играет ключевую роль в инновациях. Развивается и становится доступней цифровая инфраструктура, повышается качество коммуникационных сетей по мере внедрения технологий 4G и оптоволоконных средств передачи данных, при этом снижаются цены, в частности, на услуги мобильной связи, увеличиваются возможности по использованию мобильных устройств для доступа в интернет, что, в конечном итоге, позволяет прогнозировать все больший охват и развитие цифровых технологий в мире[1].

Существует значительный потенциал использования современных цифровых технологий в деятельности фирм. Важно уделять внимание таким аспектам, как использование современной вычислительной техники, программного обеспечения, наличия квалифицированных специалистов. Необходимо учитывать, что цифровые технологии обладают существенным потенциалом для ускорения инновационных процессов, поэтому показатели инвестиций в развитие цифрового потенциала фирмы являются важным фактором ее конкурентоспособности в современных условиях.

Появляющиеся новые модели ведения бизнеса, сетевые структуры, основывающиеся на коллективных методах производства и потребления, трансформируют традиционные рыночные отношения и требуют выработки новых решений в области управления современной фирмой. Дальнейшее развитие цифровых технологий имеет значение для всей экономики в целом. Если сейчас на долю розничной торговли в интернете приходится около 10% всех транзакций, то в будущем их число будет только расти[2].

В современных условиях проблемы цифрового сектора неминуемо сказываются на конкурентоспособности экономики, поскольку отставание в получении и обработке актуальных данных, неумение использовать цифровой ресурс в конце концов сопровождается утратой прежних рыночных позиций. С позиций теории асимметрии международной торговли цифровая зависимость одной страны от другой ведет к увеличению отставания в экономическом развитии между этими странами. Особенностью такой структурной зависимости является невозможность ее преодоления, поскольку прогресс в области цифровых технологий происходит с достаточно высокой скоростью, а новые технологии могут быть воспроизведены только на основе предыдущих результатов. Если страна ими не обладает либо какие-то технические и технологические решения утеряны, тогда невозможно создать что-то новое и совершить следующий шаг. По этой причине состояние цифрового сектора, в частности, его элементной базы, специального технологического оборудования, обеспечивающего необходимые параметры микросхем является определяющим фактором перспектив развития всего общества.

Методы исследования. В процессе исследования использовались труды отечественных и зарубежных ученых в области цифровизации экономики. Обоснование теоретических положений и аргументированных выводов базировались на основе реализации различных методов, в частности использовались: системный подход, методы и инструментальные технологии научного исследования.

Результаты и обсуждение. Новая цифровая революция изменяет сегодняшние способы производства, цепочки поставок и цепочки создания добавленной стоимости. Индустрия 4.0, один из драйверов цифровой трансформации промышленности, представляет собой концепцию организации производства, где дополнительная ценность обеспечивается за счет интеграции физических объектов, процессов и цифровых технологий, при которой в режиме реального времени осуществляется мониторинг физических процессов, принимаются децентрализованные решения, а также происходит взаимодействие машин между собой и людьми.

Недропользование на текущий момент составляет основу реального сектора экономики Казахстана. Однако до сих пор недостаточно развит сектор обрабатывающей промышленности высокого передела. Электроэнергетика обеспечивает потребности населения и производства, но требует перехода на более технологичный и ресурсосберегающий уровень.

Казахстан входит в число мировых лидеров по запасам минеральных ресурсов. Сырьевая база страны занимает первое место в мире по разведанным запасам цинка, вольфрама, барита, второе - по урану, серебру, свинцу и хромитам, шестое - по золоту, двенадцатое – по нефти, и четырнадцатое место по запасам природного газа.

В 2017 году в целом из-за падения мировых цен на минеральные ресурсы произошло снижение объемов производства в горнодобывающей промышленности на 2,5%, сокращение добычи нефти на 1,7 %, угля и лигнита – на 7,2 %, железной руды – на 22%. В 2018 году падение объема производства горнодобывающей отрасли составило 2,7%. Тем не менее, в долгосрочной перспективе нефтяной и горнодобывающий секторы сохраняют важное значение для функционирования казахстанской экономики. При этом производительность труда в недропользовании остается на невысоком уровне, как и технологическая оснащенность производства[3].

В горнодобывающей и обрабатывающей промышленности ключевым трендом является переход на новый технологический уровень в соответствии с концепцией Индустрии 4.0.

В настоящее время горнорудная промышленность Казахстана имеет недостаточную, по сравнению с мировыми лидерами, технологическую оснащенность, что в целом, приводит к невысокой производительности труда и конкурентоспособности. Несмотря на то, что часть месторождений в стране оснащена современ-

ным оборудованием и развитыми сетями передачи данных (21%), существенная часть месторождений нуждается в модернизации. Так 56% месторождений характеризуется отсутствием сетей либо недостаточным их развитием, 23% месторождений требуют полной замены оборудования[4].

Среди наиболее значимых сдерживающих факторов развития цифровой составляющей добывающей промышленности являются ограниченность финансовых ресурсов, нехватка квалифицированных кадров, имеющих гибридную специализацию – как в отрасли, так и в ИТ, недостаточное понимание экономических выгод от внедрения цифровизации, а также ограничения инфраструктуры.

Обрабатывающая промышленность – отрасль экономики, развитие которой является одним из важнейших условий устойчивого развития Казахстана. Обрабатывающие отрасли формируют спрос на высокотехнологические услуги, создают инженерные компетенции и качественные рабочие места. При этом в части технологического развития более 80% предприятий обрабатывающей промышленности характеризуются невысокой степенью автоматизации и проникновением цифровых технологий. Так, к примеру, в нефтепереработке на текущий момент используются ежегодные плановые остановки НПЗ на ремонты, что свидетельствует о неоптимизированных процессах ремонта и обслуживания оборудования и соответственно влечет увеличение затрат в целом.

Для получения максимального эффекта от развития инфраструктуры сетей связи требуется параллельно развивать транспортную связность территории как за счет развития всех видов транспортного сообщения и удешевления его стоимости, так и за счет развития инфраструктуры пересылки и доставки грузов. В настоящее время Казахстан имеет высокоразвитую сеть железнодорожных путей, однако недостаточно развитую сеть автомобильных дорог и избыточно дорогостоящие авиаперевозки. Развиваются мультимодальные трансконтинентальные перевозки грузов Европа-Азия, но и здесь есть большой потенциал роста. Есть небольшой объем морских и речных перевозок, в которых также есть нераскрытый потенциал роста.

Что касается примеров мирового опыта в решении проблем транспортной отрасли экономики, то в США для этой цели разработали первые стандарты по интеллектуальной транспортной системе в середине 90-х годов прошлого столетия. В период с 2002 по 2012 годы в США была реализована программа национальной интеллектуальной транспортной системы. В Японии к созданию интеллектуальной транспортной системы приступили в первой половине 70-х годов прошлого столетия с научных исследований, которые в дальнейшем были оформлены в виде социально-ориентированной программы для повышения общенационального благосостояния. В Китае в 2007 году принята «Стратегия развития интеллектуальной транспортной системы Китая». Соответствующие задания на разработку и внедрение сервисов интеллектуальной транспортной системы отражаются в пятилетних планах развития экономики Китая[5].

Таким образом, для обеспечения дальнейшего роста транспортно-логистической отрасли требуется внедрение транспортной системы, которая бы содействовала увеличению транзитного потенциала путем управления транспортными средствами, усилению безопасности на транспорте путем оперативной обработки информации и выработки оптимальных и рациональных решений и управляющих воздействий.

Опыт зарубежных стран демонстрирует, что увеличения грузопотока можно достичь, в том числе за счет оптимизации бумажного документооборота, применения международного стандарта «E-freight», в процессе грузовых авиаперевозок, а также развития мультимодальных перевозок.

Сельское хозяйство – одна из ключевых отраслей экономики Казахстана, обеспечивающая продовольственную и экономическую безопасность, а также трудовой потенциал страны, особенно в сельской местности. По данным за 2018 год ВДС сельского, лесного и рыбного хозяйств составил 4,6% от ВВП страны, в отрасли занято 18% работающего населения страны.

Несмотря на положительную динамику валового выпуска сельского хозяйства, объем производства в целом отстает от темпов роста потребления и доходов населения, а сохранение производительности труда и конкурентоспособности продукции на низком уровне не позволяет нарастить выпуск, что обуславливает высокую долю импорта во внутреннем потреблении. Со вступлением Казахстана во Всемирную торговую организацию усилились и требования к повышению конкурентоспособности на внешних рынках.

В современных условиях в сельском хозяйстве Республики Казахстан доля сельхозпроизводителей, применяющих цифровые технологии, незначительна, что ограничивает рост производительности и сокращения расходов. Кроме того, сельскохозяйственные земли либо не используются по назначению, либо используются неэффективно, и это сложно контролировать вследствие большой территории, невысокой плотности населения и отсутствия необходимой инфраструктуры мониторинга состояния и использования земель с анализом и прогнозированием в краткосрочной и долгосрочной перспективе.

Существует большой потенциал преобразований в сельском хозяйстве с помощью цифровых технологий, и в условиях полномасштабной программы цифровизации сельское хозяйство способно выйти на качественно новый уровень развития и стать драйвером экономики страны. Основными направлениями реализуемых мероприятий программы цифровизации сельского хозяйства являются повышение урожайности и производительности труда, сохранение продовольственной безопасности страны.

Торговля – важнейший драйвер экономического роста в Казахстане. Доля оптовой и розничной торговли; ремонт автомобилей и мотоциклов в ВВП Казахстана за 2018 год составил 16,8%, а ее вклад в ВВП в отдельные годы последних двух десятилетий составлял 2 процентных пункта. При этом доля электронной торговли сегодня составляет относительно малую часть розничного оборота – 1% в 2018 году[6].

Финансовый сектор является важным элементом экономики, и от его состояния зависят скорость и качество протекающих изменений. В настоящее время неотъемлемой частью финансового сектора стали электронные платежи и электронная торговля. Финансовая отрасль традиционно выступает лидером во внедрении и применении инновационных технологий и цифровых сервисов для взаимодействия с клиентами.

Практически все банки предоставляют услуги посредством дистанционных каналов. 70% банков оказывают сервисы физическим лицам посредством интернет и мобильного банкинга, 55% банков предоставляют свои услуги на базе мобильных приложений. Объем платежей физических лиц с использованием интернет и мобильного банкинга в 2018 году по сравнению с 2017 годом увеличился в 2,6 раза[7]. Для инвесторов был упрощен порядок оказания электронных услуг брокерами, включая проведение торговых операций на основании электронной цифровой подписи клиента и оказание электронных услуг через личный кабинет. Это упростило доступ на рынок региональных инвесторов и позволило инвесторам осуществлять торговлю финансовыми инструментами на казахстанском фондовом рынке из любой точки мира.

Препятствиями к дальнейшей цифровизации финансовых отношений являются отсутствие эффективного регулирования, унифицированных стандартов электронного взаимодействия финансового сектора с государственными информационными системами и базами данных, универсального механизма удаленной идентификации клиентов, а также недостаточный уровень финансовой грамотности населения.

Важным элементом является вовлечение населения в формальную финансовую систему. Для повышения доступности финансовых, в частности, платежных услуг развиваются внебанковские экосистемы – системы электронных денег, операторами мобильной связи внедряются решения по оплате товаров и услуг с абонентского счета. При этом данные решения ограничены экосистемой поставщика услуг, что ограничивает массовое применение населением. Примером наибольшего развития мобильных платежей являются Швеция и Кения, несмотря на разницу в подходах – банковские и небанковские платформы.

Современные технологические тренды кардинально изменяют парадигму оказания финансовых услуг – рождаются новые сферы и направления, бизнес-модели, снижается стоимость финансовых услуг, а также нивелируются риски, присущие отрасли.

Заключение. По прогнозам экспертов, к 2020 году 25% мировой экономики перейдет к внедрению технологий цифровизации, позволяющих государству, бизнесу и обществу функционировать эффективно [8]. Поэтому не зря в последние годы крупнейшие промышленные предприятия мира полным ходом стали двигаться в направлении цифровых производств. Учитывая эти тенденции, главным лейтмотивом Послания Лидера нации народу Казахстана от 10 января 2018 года «Новые возможности развития в условиях Четвертой промышленной революции» является необходимость развития в стране цифровой экономики с использованием глобальной сети экономических и социальных мероприятий, реализуемых через интернет, мобильные и сенсорные сети.

Безусловно, для Казахстана цифровизация – это реальный способ выйти из «воронки» сырьевой экономики. По мнению Главы государства, эпоха нефтяного изобилия подходит к концу. Дальнейшие сохранение и повышение темпов развития республики требуют новых качественных подходов. Отсюда в Послании особое внимание уделено вопросам автоматизации и внедрения «умных технологий» и интеллектуальных систем во все сферы, так как это основа цифровой экономики.

Поэтому развитие цифровой экономики неразрывно связано с развитием экономики знаний. Некоторые эксперты даже отождествляют эти понятия. В основе экономики знаний лежит нематериальное производство, а драйверами роста являются знания и люди, обладающие этими знаниями. Поэтому если мы хотим посмотреть на примеры стран, нам следует обратить свое внимание на высокоразвитые страны.

Все отрасли одинаково могут использовать возможности цифровых преобразований. Но самая большая инертность – у производственных предприятий. Статистики по РК нет, отчет ЕС говорит о том, что огромный потенциал цифровой экономики все еще не используется европейцами. Так, согласно утверждению Европейской комиссии, 41% предприятий в настоящее время вообще не используют цифровые технологии и только 2% в полной мере реализуют их преимущества.

Список использованной литературы:

- 1 Toffler A. (1980) The Third Wave. Collins
- 2 Jonscher C. (1999) Wired Life . New York: Bantam
- 3 Индустрия 4.0//NAG.ru [Site]. 12.02.2016. URL: <http://nag.ru/articles/article/28705/industriya-4-0.html>(accessed: 10.11.2016).
- 4 Kevin Walsh. IoT is More than the New M2M. // Industry Week, Mar 28, 2016, [Электронный ресурс]. URL: <http://www.industryweek.com/information-technology/iot-more-new-m2m>.
- 5 Что такое индустрия 4.0? Цифры и факты // Holz Expert [Сайт]. 14.08.2015. URL: <http://holzexpert.ru/chtotakoe-industriya-4-0-tsifry-i-fakty/> (дата обращения: 27.11.2016)
- 6 <https://informburo.kz/stati/industriya-40-v-kazhastane-gosudarstvennye-plany-ili-realnost.html>
- 7 Шпыров И. Индустрия 4.0 // Эксперт. – 2016. – № 40. – С. 61–64
- 8 <https://abctv.kz/ru/news/bolshinstvo-predpriyatij-nedostupna-industriya-4-0>

ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖЕКЕ СЕКТОРЛАРЫН ДАМУҒА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

З.С. Кенжебаева^{*1}, Талапбаева Г.Е.², Г.Б.Кенжебаева³

¹НАРХОЗ университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан

³Еуразия технологиялық университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: zere-ks@mail.ru

Түйін. Деректер ағындарының экспоненциалды өсуіне алып келетін заманауи цифрлық технологияларға негізделген әлеуметтік құрылымдар мен қарым-қатынастардың жалғасып келе жатқан асқынуы сандық экономиканың қалыптасу мәселесін шешуге мүмкіндік береді. Ағымдағы үдерістердің маңыздылығы деректердің көбеюін өндіру, өңдеу, сақтау, беру және пайдалану туралы қарым-қатынастар басым болып, экономикадағы жаңа түрді қалыптастыру мәселесін көтеруге мүмкіндік береді. Бірқатар сарапшылардың пікірінше, қазіргі уақытта экономикалық агент үшін бұл ресурсқа ие болу фактісі маңызды емес, бірақ бұл ресурс туралы деректердің болуы және оны жоспарлау мақсатында пайдалану мүмкіндігі.

Осыған байланысты, біздің тұрғысынан «цифрлық экономика» термині өндірістің, таратудың, айырбастаудың және тұтынудың белгілі бір ресурсы ретінде деректердің басымдық рөлі мен оларды басқару әдістерімен сипатталатын басқарудың заманауи түрі ретінде түсініледі.

Түйінді сөздер: цифрлық экономика, өндірістер, трансформация, тиімділік, дағдылар, ақпараттық технологиялар.

INFLUENCE OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON THE DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL SECTORS OF ECONOMY

Z.S. Kenzhebaeva^{*1}, G.E.Talapbaeva², G.B.Kenzhebaeva³

¹University NARHOZ, Almaty, Kazakhstan

²Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, Kazakhstan

³Eurasian Technological University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: zere-ks@mail.ru

Summary. The continuing complication of social structures and relationships, which are increasingly based on modern digital technologies, which are causing an exponential increase in data flows, brings to the fore the question of the formation of the digital economy. The importance of the ongoing processes allowed us to raise the question of the formation of a new type of economy, where relations concerning the production, processing, storage, transmission and use of an increasing amount of data become dominant. Data become the basis of economic analysis, exploring the patterns of functioning of modern socio-economic systems. According to a number of experts, at present for the economic agent, it is not the fact of owning a resource that is important, but the availability of data about this resource and the ability to use it for the purpose of planning its activities.

Proceeding from this, from our point of view, the term “digital economy” should be understood as a modern type of management, characterized by the predominant role of data and methods of their management as a determining resource in the sphere of production, distribution, exchange and consumption.

Key words: digital economy, industries, transformation, efficiency, skills, information technology.

ГТАХР(МРНТИ) 06.71.07

ӘОЖ (УДК) 332.2.021

АЗЫҚ-ТҮЛІК ӨНІМДЕРІНІҢ ИМПОРТТЫ АЛМАСТЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕРДІ БАСҚАРУДЫҢ ӘДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ

Б.С.Мырзалиев*, М.Б.Онбаева, Е.Т.Абилкасимов

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Түркістан қ., Қазақстан

e-mail: borash2006@mail.ru

Аннотация. Мақалада аграрлық кәсіпорынды дамытудың базалық стратегиясын әзірлеудің әдістері, кәсіпорынның инновациялық мақсаттарын айқындауды, инновациялық әлеуеттің нақты жағдайын талдауды, азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша кәсіпорынның инновациялық жобаларын әзірлеуді, кәсіпорынның инновациялық дамуының жалпы бағдарламасында импорт алмастырудың инновациялық жобаларын интеграциялауды көздейтін инновацияларды басқарудың экономикалық тетіктері зерттелді.

Жұмыстың мақсаты аграрлық кәсіпорынның инновациялық стратегиясын іске асырудың әзірленген тетігін қолдану болып табылады, ол өндірістік үдерістерді үздіксіз жетілдіру жүйесін ұйымдастыруға мүмкіндік береді, олар неғұрлым өзекті және сұранысқа ие болған кезде бәсекелік артықшылықтарды тудырады, кәсіпорынның экономикалық тұрақтылығын белгіленген деңгейде ұстап тұруға мүмкіндік береді.

Жұмыс істеу тиімділігін арттыру мақсатында инновациялық қайта құру бағдарламасын әзірлеудің негізгі сәтін агроөнеркәсіптік кәсіпорын жеткілікті табысы бар инновациялық жобаны іске асыратын және өмірлік кезеңдердің әртүрлі сатыларында орналасқан инновациялық бизнес-бірліктердің қорын

қалыптастыру болып табылады. Қор кәсіпорынның үнемі жаңа тауарларды өндірудің қайнар көзі тиімді инновациялық технологияны қалыптастырады, олар өнімнің құлдырау сатысына көшу кезінде бар өнімді алмастыра алады.

Түйінді сөздер: инновация, азық-түлік қауіпсіздігі, инновациялық үдеріс, агроөнеркәсіп кешені, аграрлық кәсіпорын, импорт алмастыру.

Кіріспе. Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудің инновациялық жүйелері қазіргі жағдайда ел экономикасының өсу деңгейін неғұрлым жылдамдатудың болашақтық бағыты болып табылады. Бұл өндірістің сапасы емес, санын көбейту тәсілдері өздерінің мүмкіндіктерін іс жүзінде таусқанымен байланысты. Бұрын пайдаланылмаған егіс алқаптарын жырту есебінен кеңейту қиындауда. Әлемде жыл сайын егістік алқаптары тек 0,1% - ға ғана ұлғаяды. Неғұрлым құнды азық-түлік дақылдарын өсіруді кеңейту үшін табиғи-климаттық жағдайлары күрделі аумақтарды жиі пайдалануға немесе қолда бар алаңдарда өндірісті қайта бөлуді жүзеге асыруға тура келеді.

Дамыған шетелдердің көпшілігі 1990 жылдардың ортасынан бастап аграрлық өнеркәсіп кешеніндегі (АӨК) инновациялық жүйелерге көшуді бастады. Дамудың жаңа кезеңі қазіргі заманғы, жоғары тиімді техникалық-технологиялық және басқару үлгілерін, энергия үнемдейтін ресурстарды, машиналарды, жабдықтар мен материалдарды жасауды және пайдалануды болжайды. Қазіргі уақытта инновация есебінен дамыған мемлекеттердің азық-түлік қауіпсіздігі ғана емес, аграрлық өндірістің экономикалық өсуінің 80-85% - ына дейін қамтамасыз етіледі.

Инновациялық өндіріс дамыған (АҚШ, ГФР, Канада, Франция) және бірқатар дамушы елдердің (ҚХР, Бразилия, Аргентина) аграрлық секторының жұмыс істеу негізі болып табылады. АӨК-дегі инновациялар есебінен алдыңғы қатарлы ғылыми-техникалық әзірлемелер негізінде ауыл шаруашылығы өндірісін технологиялық жаңарту жүзеге асырылады, азық-түлік қауіпсіздігін сақтауда қолдау көреді және кешеннің экспорттық әлеуеті қалыптастырылады. Аграрлық саладағы инновацияларды ынталандыру шетелде ұлттық басымдықтардың бірі ретінде қарастырылып, дағдарыстарды еңсеру құралы ретінде қазіргі заманғы технологияларды енгізуге ерекше назар аударылады. Қазақстанда инновациялық үлгідегі аграрлық экономиканы қалыптастыру қажеттілігі ғылыми және сараптамалық қауымдастықпен де, үкіметтің қызметімен де іске асырылады. Оның негізгі міндеттері елдің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, импортқа тәуелділік деңгейін төмендету және ұзақ мерзімді болашақта аграрлық инновацияның жаһандық нарығына шығу болып табылады.

Әдістері. Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негізі Қазақстанның аграрлық кәсіпорындарының инновациялық даму жағдайлары мен факторларын қалыптастырудың тұжырымдамалық мәселелері бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың іргелі зерттеулерінің нәтижелеріне сүйене отырып, еліміздің ауыл шаруашылығының басымды даму бағыттарын әзірлеу болып табылады. Зерттеу жүйелі-құрылымдық тәсілге негізделіп, азық-түлік өнімдерінің импортты алмастыру жағдайында аграрлық кәсіпорындардың инновациялық дамуының стратегиялық жоспарларын қалыптастыру үшін тұжырымдамалық теориялық ережелер мен ғылыми қағидалар негізінде орындалды.

Жұмыста жалпы диалектикалық, жалпылау әдісі, синтез, талдау әдістері, сондай-ақ экономикалық құбылыстарды зерттеудің жалпы әдіснамалық қағидалары - тұтастық пен жүйелілік әдістерімен қатар, экономикалық зерттеулерді жүргізудің нақты ғылыми әдістері -салыстырмалы талдау, экономикалық-статистикалық, сандық және сапалық зерттеу жүргізу әдістері қолданылды.

Нәтижелер және талқылау. Қазіргі уақытта қазақстандық АӨК-ге инновациялардың едәуір бөлігі шетелден келетіндігі белгілі. Бұл технологияларды алу және өндірісті «дайын күйінде» ұйымдастыру мүмкіндігімен, сапа кепілдігімен, рұқсат беру құжаттамасында шешуді қажет ететін мәселелердің жоқтығымен және зияткерлік меншік мәселелерін реттеумен байланысты. Қазақстандық агроқұрылымдардың жоғары технологиялық инновациялық жобалардың қымбат және оны дер кезінде қабылдауға дайын болмауына байланысты осы жол бойынша одан әрі қозғалыс мәселесін тоқтата тұрып, бұдан басқа, атап айтқанда қолда бар ішкі ғылыми әлеуетке негізделген импорт алмастыру базасында енгізу мәселелерін дербес шешуге мүмкіндік береді [1].

Қазақстанда АӨК-нің инновациялық жүйесін жетілдіру бірыңғай мемлекеттік бағдарлама шеңберінде іске асады. Ол инновацияларды АӨК-нің дамытудың негізі етіп жасауы және оған кешенді қолдауға барлық деңгейдегі бюджеттерден бөлінетін қаражаттың көп бөлігін шоғырландыруы тиіс [2].

Бағдарламаның негізгі құрамдас бөлігі АӨК-дегі интеграциялық бірлестіктерді ынталандыру, ең алдымен агроөнеркәсіптік инновациялық кластерлердің шетелдік тәжірибесіне сәйкес болуы оң нәтижелер береді. Кластерлік тәсіл ұйымдастырушылық-басқарушылық инновациялардың құрамдас бөлігі ретінде АӨК-не бірқатар артықшылықтар береді: өңірлік экономикаларды дамыту әлеуеті айтарлықтай артады, сауда балансы жақсарады, халықтың жұмыспен қамтылуы артады, бюджетке және т. б. аударымдар өседі. Бұдан басқа, кластерлік жүйе ғылыми зерттеулерден өндірушілерге жаңа білім мен технологияларды беру жүйесін құрайды, бұл әсіресе аграрлық өндіріс үшін өзекті мәселе. Кластерде барлық мүмкін ақпарат көздерін пайдалануға, интеграция мүшелері арасындағы өзара байланыс желісі бойынша инновацияларды жедел таратуға, сондай-ақ өнім сапасын арттыруға жол беріледі [3].

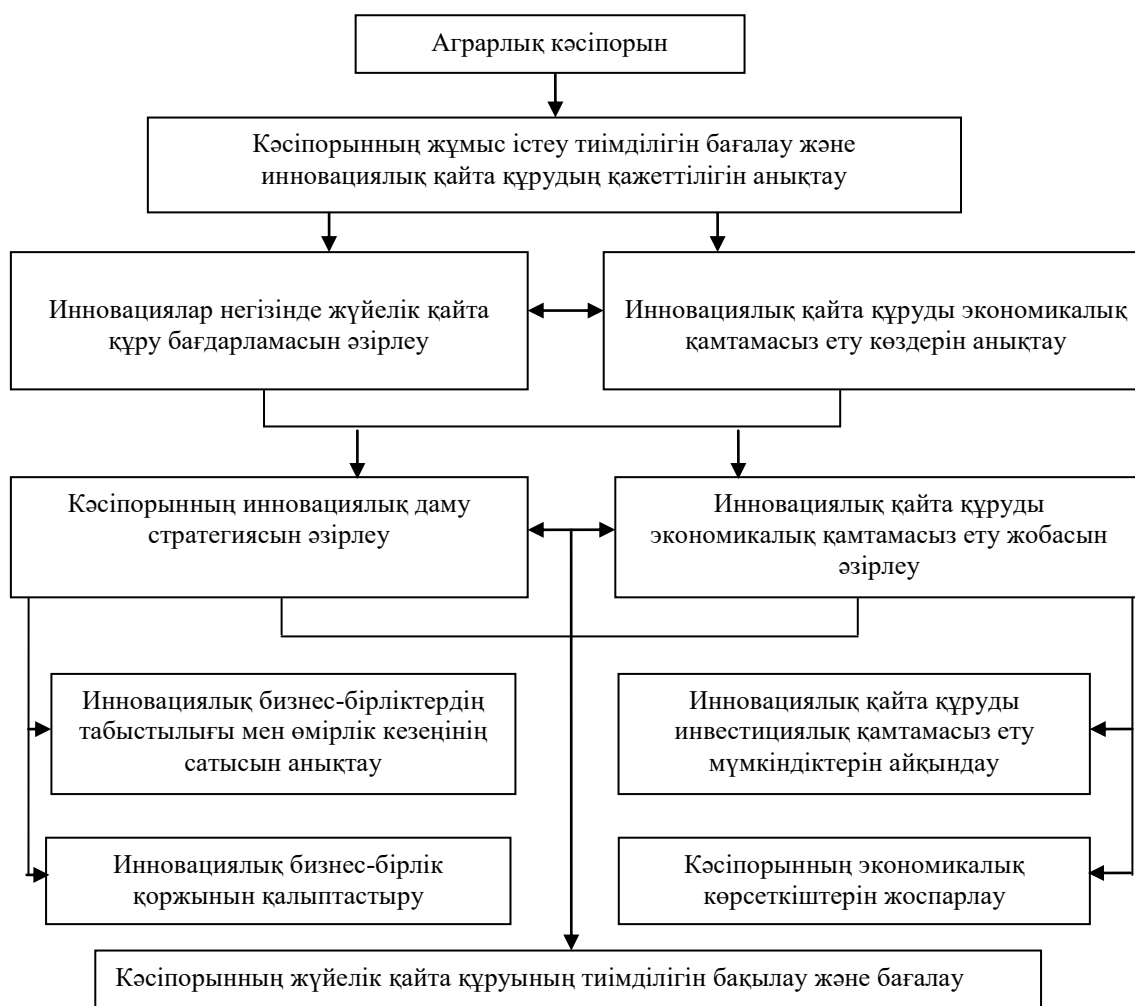
Тұтастай алғанда, АӨК инновациялық жүйесіне басқа салалардың озат нәтижесін енгізу мынадай міндеттерді шешуге мүмкіндік береді: АӨК-нің өндірістік тиімділігін арттыру; өнімді қайта өңдеу және сақтау кезіндегі шығындарды азайту; энергиямен жабдықталу деңгейі мен энергия тиімділігін арттыру;

табиғатты қорғау қызметтерін іске асыру, сондай-ақ ауылдық жерлерде қолайлы әлеуметтік жағдайлар жасау [4].

Іс жүзінде инновациялық бизнес бірлік (ИББ) – бұл аграрлық кәсіпорын бөлімшесі өз қызметінің сипаты бойынша инновациялық жұмыспен айналысады. ИББ қызметі өндірістік бизнес-бірліктерге қарағанда, өнімді жаппай шығаруға емес, инновацияны құруға (идеядан нақты білімге, ноу-хауға, тәжірибелік немесе өнеркәсіптік үлгіге дейін) бағытталған. Инновациялық бизнес-бірлік нақты нарықта шоғырлана отырып, белгілі бір инновациялық жобаларды іске асыруға жауап беретін аграрлық кәсіпорынның дербес бөлімшесі ретінде қалыптастырылады. Инновациялық бизнес-бірліктердің жаңа идеяларды әзірлеуден және іске асырудан айырмашылығы аграрлық кәсіпорында инновациялық жобалар бар осы бөлімшелердің экономикалық және қаржылық жауапкершілігін мойнына алады.

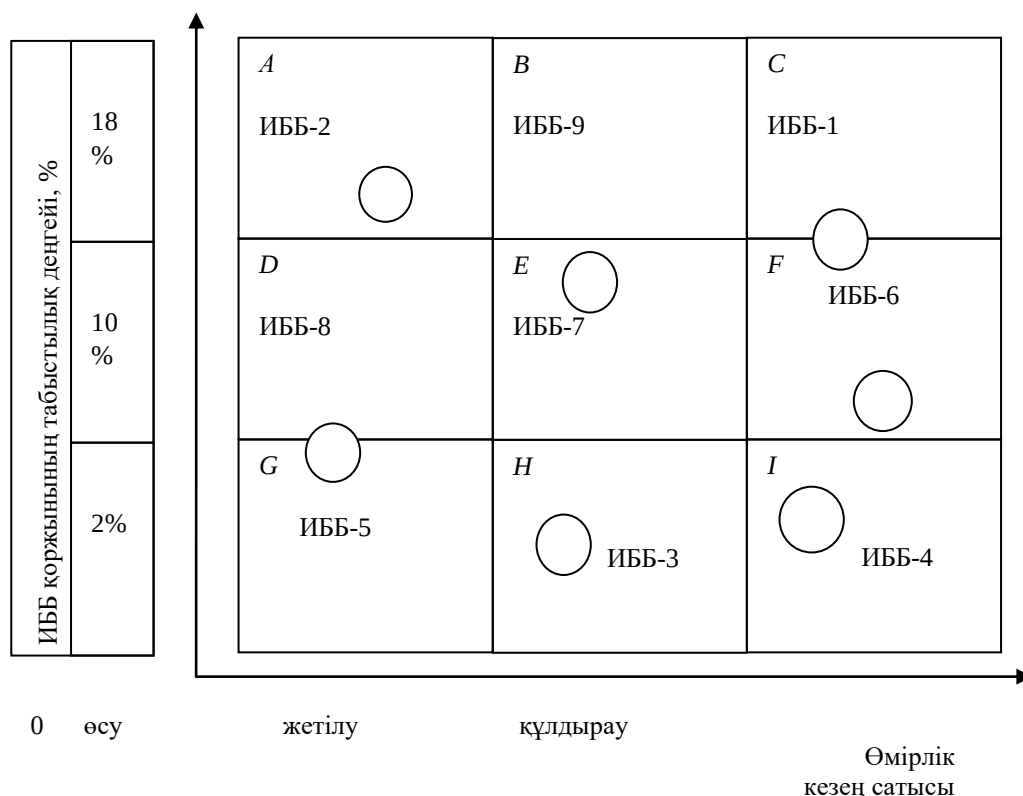
Аграрлық кәсіпорындардың инновациялық үдерістерін басқаруды жетілдіру жағдайында инновациялық бизнес-бірліктер қоржынын қалыптастыру тетігі 1 суретте көрсетілген.

1 сурет - Аграрлық кәсіпорындарды жүйелі басқаруды жетілдіру бойынша инновациялық бизнес-бірлік қоржынын қалыптастыру тетігі

Бұдан шығатын нәтиже аграрлық азық-түлік бағытындағы технологиялық тұғырнаманың жетілдіріп ұсынылған жұмыс істеу үлгісін қабылдау өңірдің инновациялық шағын жүйесін дамытуға ықпал етеді және импортты алмастыру стратегиясын іске асыруға сәйкес келеді деген қорытынды жасауға болады.

Жұмыста зерттелген көрсеткіштер табыстылық пен өмірлік айналсоқ сатысының өзара байланысын анықтау негізінде инновациялық бизнес-бірліктер қоржынының ұтымды құрылымын қалыптастыру алгоритмін әзірлеуге мүмкіндік береді. «Табыс деңгейі - ИББ өмірлік кезеңінің сатысы» ретінде әр түрлі амалдардың болашағын талдауды Бостон консалтингтік тобының (*Boston Consulting Group* немесе *BCG*) матрицасы негізінде көрсетуге болады (2-сурет).

2сурет - Инновациялық бизнес-бірліктерді жайғастыру

BCG матрицасын табыстылық және өмір кезеңдері негізінде құрғанда ИББ тоғыз аймаққа топтастырылады. Олардың әрқайсысын жекелеп қарастырғанда табыстылық деңгейінің аграрлық кәсіпорындар үшін маңыздылығын дәлелдейді.

A аймағы. Жоғары табыстылық бұл ИББ тартымды, бірақ шығынды көп талап етеді. ИББ өсу сатысында болғандықтан, кәсіпорынға оларды қолдау үшін инвестициялар қажет.

B аймағы. Бизнес үшін тиімді позиция. ИББ оларды қолдау үшін қажетті өзінің ішкі инвестициялар ағындарын жасай алады.

C аймағы. ИББ өте жоғары табысты қамтамасыз етеді, бірақ құлдырау кезеңінде екендігін ұмытпау керек. ИББ ықтимал даму нұсқаларын егжей-тегжейлі талдау қажет, бұл оларды жою немесе ИББ инвестициялау қажеттілігін көрсетеді.

D аймағы. Кірістілігі төмен, бірақ өсу сатысында тұрған ИББ аймағы. Оларды дамыту үшін инвестициялар қажет.

E аймағы. ИББ аймағы жоғары пайда алу емес, жетілу сатысында. ИББ деректерін егжей-тегжейлі талдау кезінде олардың ықтимал даму нұсқалары қарастырылады, бұл ИББ-ті жою немесе қайта инвестициялау қажеттілігін көрсетеді.

F аймағы. Төмен кірістілік және ИББ өмірлік кезеңінің аяқталуы салдарынан неғұрлым тартымды капиталды қайта инвестициялаудың қажеті жоқ, кейіннен бұл бірлік жойылуы мүмкін.

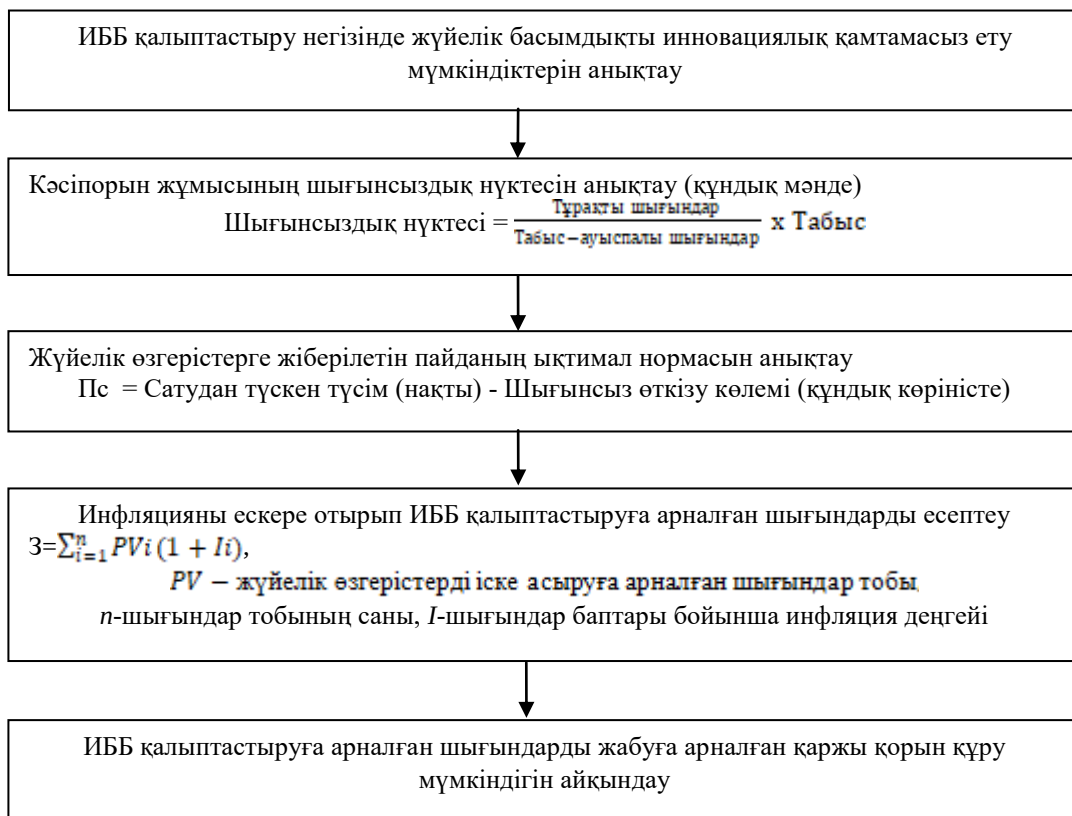
G аймағы. Төмен табыстылығы бар, бірақ өсу сатысында тұрған ИББ. Олардың даму мүмкіндіктерін егжей-тегжейлі талдау қажет.

H аймағы. ИББ аймағы төмен пайданы қамтамасыз етеді және жетілу кезеңінде екендігін көрсетеді. Ішкі инвестицияларды басқа алаңдарға бағыттаған жөн, өйткені кейіннен осы ИББ жойылуы да мүмкін.

I аймағы. Өндірістің төмен табыстылығы мен ескіруінің салдарынан тартымдылығы нашар алаң. Мұндай ИББ тарату қажеттілігі туындайды.

Қалыптастырылған инновациялық бизнес бірлігіндегі қалыптамада қордың әрбір құрамдас бөлігі өзінің бастапқы стратегиялық жайғасымы алады, бұл оларды кейіннен түзету арқылы басшылыққа болашақтық инновациялық даму сипаттамасының бағытын таңдауға және оларды барынша төмендетуге мүмкіндік береді деп күтілетін экономикалық нәтиже алуға бағытталған стратегияларды таңдау аймағы.

Жүйелік түрлендірулерді іске асыруды экономикалық қамтамасыз ету мүмкіндіктерін айқындау өнімнің шығынсыздығын талдау негізінде жүргізіледі (3 сурет).

3 сурет - Инновациялық өзгерістерді іске асыруды экономикалық қамтамасыз ету мүмкіндіктерін анықтау

Ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстың (ҒЗТҚЖ) дәстүрлі моделі аграрлық кәсіпорын ішінде қосымша құнды (табысты) жасауды, яғни жаңа идеяны қалыптастырудан соңғы өнімді нарыққа шығаруға дейін және оған сатудан кейінгі қызмет көрсетуді (ғылыми-техникалық базаны құру, ғылыми зерттеулер жүргізу, ғылыми-зерттеу әзірлемелерін жүзеге асыру, жаңа өнімдер мен технологияларды жасау, нарыққа шығу) болжайды.

Сонымен бірге, ХХІ ғасырдың басында бұл үлгі белгілі себептерге байланысты айтарлықтай сынға да ұшыраған болатын.

Ашық инновациялар жаңа бизнес-үлгілерді қалыптастыру жолымен сыртқы көздерді (технологиялық, адами, қаржылық және т.б.) пайдалану есебінен ҒЗТҚЖ-ға ресурстарды қалыптастыруды көздейді. Ашық инновациялар тұжырымдамасы қазіргі заманғы корпоративтік стратегиялар бұрышына инновациялық әзірлемелер үдерісі емес, осы жаңа әзірлемелерді жедел қолдануға бағытталған тиімді бизнес-үлгілерді әзірлеуді ұйымдастыруды басты мәселе есебінде қойып отыр.

Қорытынды. Инновациялық саясаттың негізгі нәтижелерінің бірі жоғары технологиялық және ғылымды қажетсінетін өнімдердің басым үлесі бар жаңа өндірістер құру болып табылады. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, бәсекелестік жағдайында экономиканың дамуы үлкен дәрежеде өндірістік және инновациялық инфрақұрылымның дамуына, инвестициялар нарығындағы орын алып отырған тауашаға байланысты. Дамыған елдерде соңғы жылдары экономикалық өсімге негізінен инновациялық шешімдер есебінен қол жеткізіледі.

Қорыта келе, отандық аграрлық кәсіпорындардың тұрақты дамуы, олардың бәсекеге қабілеттілігі мен қызметінің тиімділігін арттыру инновациялық қайта құруларды іске асыру жолымен оларды жаңғырту негізінде жүзеге асырылуы мүмкін екенін атап өтуге болады. Сонымен қатар, қазақстандық аграрлық кәсіпорындарда азық-түлік өнімдерін өндіру бойынша импортты алмастыруда инновациялық стратегияларды іске асыру өсудің қажетті қарқынын қамтамасыз ету мәселелері төмен қарқынмен жүзеге асырылып келеді, бұл ашық инновациялардың түрлі нысандарын іске асыруға негізделген қазіргі заманғы технологияларды енгізуді ынталандыратын тетіктерді әзірлеуді талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 «Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту туралы». Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 4 маусымдағы № 579 Жарлығы.
- 2 «Қазақстан Республикасын индустриялық-инновациялық дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы». Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 846 қаулысы.
- 3 Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2013-2020 жылдарға арналған «Агробизнес-2020» бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 18 ақпандағы № 151 және 2017 жылғы 13 наурыздағы № 113 қаулылары.
- 4 Момбекова Г.Р. Совершенствование управления инновационными процессами на предприятиях перерабатывающих промышленности АПК // Экономика и менеджмент инновационных технологий. 2018. № 3 [Электронный ресурс]. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2018/03/15834> (дата обращения: 07.02.2019).

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ
В УСЛОВИЯХ ИМПОРТОЗАМЕЩЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ**

Б.С.Мырзалиев*, М.Б.Онбаева, Е.Т.Абылкасимов

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави

e-mail: borash2006@mail.ru

Резюме. В статье исследован экономический механизм управления инновациями. Целью работы является применение разработанного механизма реализации инновационной стратегии аграрного предприятия, которое дает возможность организовать систему непрерывного совершенствования производственных процессов, создающую конкурентные преимущества в те моменты времени, когда они наиболее актуальны и востребованы, позволяя поддерживать экономическую устойчивость предприятия на заданном уровне.

Ключевым моментом разработки программы инновационных преобразований с целью повышения эффективности функционирования агропромышленного предприятия является формирование портфеля инновационных бизнес-единиц, реализующих инновационный проект с приемлемой доходностью и находящихся на разных стадиях жизненного цикла. Портфель формируют таким образом, чтобы у предприятия всегда имелась резервная инновационная технология производства новых товаров, которые могут заменить существующие при переходе продукции в стадию спада.

Ключевые слова. инновация, продовольственная безопасность, инновационный процесс, агропромышленный комплекс, аграрное предприятие, импортозамещение.

**IMPROVEMENT OF METHODS OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES
IN THE CONDITIONS OF IMPORT SUBSTITUTION OF FOOD PRODUCTS**

B.S.Myrzaliyev *, M.B.Onbaeva, E.T.Abyllkasymov

International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmet Yasawi

e-mail: borash2006@mail.ru

Summary. The article explores the economic mechanism of management innovation, which involves the development of the methodology the basic strategy for the development of agricultural enterprises, the definition of the innovation goals of the company, analysis of the actual state of innovative potential, development of innovative projects of the enterprise to ensure food security, integration of innovative projects impartaseste in the total program of innovative development of the enterprise.

The purpose of the work is to use the developed mechanism of implementation of innovative strategy of the agricultural enterprise, which makes it possible to organize a system of continuous improvement of production processes, creating competitive advantages at those times when they are most relevant and in demand, allowing to maintain the economic stability of the enterprise at a given level.

The key point of the program development is innovative in order to improve the efficiency of the agro-industrial enterprise is the formation of a portfolio of innovative business units that implement an innovative project with an acceptable yield and are at different stages of life cycle. The portfolio is formed in such a way that the enterprise always had a reserve innovative technology for the production of new products that can replace existing ones when products transition to the stage of recession.

Key words: innovation, food security, innovation process, agro-industrial complex, agricultural enterprise, import sub stitution.

МРНТИ 063535

ӘӨЖ (УДК) 657.1.012.1

ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ЕСЕПТІЛІКТІ ДАЙЫНДАУ БОЙЫНША ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІСТЕМЕЛІК НҮСҚАУЛАР

Л.К. Мусипова¹, Е. Ундерис², Р.А. Рахимжанова³

¹Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

²«ТабысАудитКонсалтинг» ЖШС, Қарағанды қ., Қазақстан

³Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., Қазақстан

e-mail: mlk75@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада еліміздің тәжірибесінде аса таныс емес есептіліктің түрі – интеграцияланған есептілік жайлы тұжырымдар жасалған. Интеграцияланған есептіліктің дәстүрлі қаржылық есептілікке қарағанда айырмашылығы-ол компаниядағы экологиялық, әлеуметтік және тұрақты дамуының сұрақтарын кеңінен қамтиды. Сондықтан интеграцияланған есептілікті қалыптастырудағы бірқатар қолданылатын әдістемелік нұсқаулар мен қағидалар, шетелдік ғалымдардың зерттеулері негізінде жазылған көзқарастарын пайдалана отырып орындалған.

Атап айтқанда дәстүрлі қаржылық есептілік капитал кірістілігі сияқты ақша өлшемдеріне назар аударады. Бірақ ақша өлшеуіштері мен дамудың математикалық болжамдары әрдайым растала бермейді. Қаржы тұрақсыз болып келеді, бизнес орта өте тез өзгереді, тәуекелдердің саны ұлғайып, болжау қиынға түседі, сонымен қатар болашақ суретті математикалық сипаттау қиынға соғады. Осылайша, қаржылық капиталды жеткізушілер компанияның қысқа мерзімді, орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада құн жасау қабілеті туралы толық емес және байланысты емес көріністі алады.

Сондықтан интеграцияланған есептіліктің маңызды қағидадарының бірі ұйымның болашақ кезеңдерде құндылық жасау қабілетіне әсер ететін факторлар арасындағы өзара байланыс пен тәуелділіктің көрінісін қамтитын тұтас көрініс алу үшін ақпараттың байланыстылығын талап ету болып табылады.

Түйінді сөздер: интеграцияланған есептілік, компанияның тұрақты дамуы, стратегиялық жоспарлау, зияткерлік капитал, табиғи капитал.

Кіріспе. Кез келген есептілік онда ашылатын белгілі бір аспектіні сипаттайтын көрсеткіштердің жиынтығы болып табылады. Есептілікті жасау кезінде қойылған мақсаттарға байланысты маңызды көрсеткіштер кешені қалыптастырылады. Ол жасалатын тұлғалардың қажеттіліктеріне байланысты деректерді ұсыну нұсқасы мен бағалау ережесі анықталады. Интеграцияланған есептілік мүдделі тараптар үшін жасалады және оны қалыптастыру қағидадары интеграцияланған есептіліктің халықаралық стандартында айқындалған, бірақ оны әзірлеу бойынша берілетін нақты ұсынымдар, нұсқаулықтар жоқ.

Интеграцияланған есептіліктің ең маңызды міндеттерінің бірі сыртқы және ішкі пайдаланушылардың мүдделерін ескеретін бизнес құны туралы тұтас ақпарат алудан тұрады. Бұл есептілік түрі, ең алдымен, қаржылық ақпарат неғұрлым құнды болып табылатын қаржы капиталының жеткізушілеріне бағдарланған, бірақ бұл есепте қаржылық емес, бірақ маңызды ақпарат көрсеткіші арқылы қаралады. Қаржылық емес индикаторлар болашақта пайда болып, капиталдың өсуіне алып келетін құндылықты құру үшін компанияда елеулі базис бар екенін көрсетуі тиіс.

A.C. Laraia, P. E. Moody and R. W. Hall жүргізген зерттеулер қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін қызметкерлердің хабардар болуы және олардың нәтижелері туралы хабардар болуы маңызды екенін көрсетті. Ақпараттың белгілі бір көлемін жеткізу ғана емес, оны дұрыс сүзіп, неғұрлым маңызды деректерді таңдау және оларды жақсы нысанда ұсыну қажет [1].

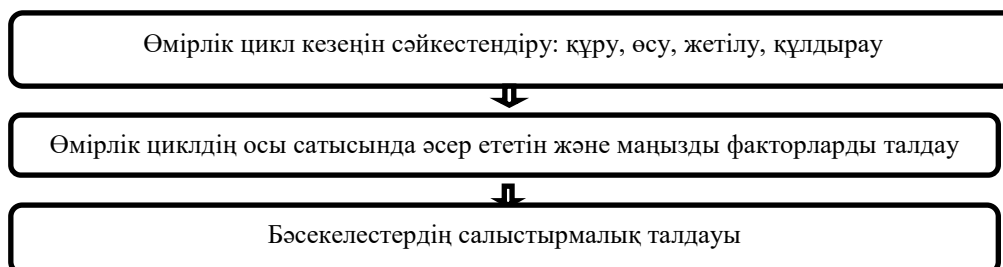
Әдіснама. Ірі экономикалық субъектілердің күрделі ұйымдық құрылымдары бар, олар әсіресе ұлттаралық корпорациялар мен корпоративтік бірлестіктерде кездеседі. Олардың құрамына әртүрлі географиялық сегменттерде болуы мүмкін әртүрлі бөлімшелер мен заңды тұлғалар кіреді, сондықтан сауатты және сапалы шешімдерді әрбір бөлімше мен ұйымның ерекшеліктерін ескере отырып қабылдаған абзал.

Корпорациялар шешім қабылдау үрдістерін қолдау мақсатында белсенді қолданылатын OLAP-жүйелер (online analytical processing) интерактивті талдау өңдеулер жүйесі шешім қабылдау үрдісін қолдау мақсатында көп өлшемді деректерді талдауды болжайды, сондықтан оларды қолдану көп өлшемді деректерді пайдалануға оң әсер етуі мүмкін. Бухгалтерлік есептегі активтер мен міндеттемелерді қолданыстағы нормативтік актілерге сәйкес бағалау ережелері субъектінің жай-күйіне объективті және шынайы баға беруге әрдайым мүмкіндік бермейді, ашық және түсінікті ақпаратты қалыптастыру мақсатында бағалаудың әртүрлі тәсілдері мен түрлерін пайдалану қажет. Бизнес моделінің өмірлік циклын бағалауға келетін болсақ, интеграцияланған есепте ұсынылған деректер компанияда құрылған бизнес-модельге баға беруге мүмкіндік беруі тиіс.

Бизнес-модель - бұл кез-келген ұйымда құндылықтарды жасайтын кәсіпкерлік қызметтің тұжырымдамалық сипаттамасы бола алады және бизнес-модельдегі өзгерістер мен тәуекелдер көздерін

өзгертетін үрдіс болып табылады. Бизнес модельдің элементтері: қаржыгерлер, контрагенттер, қызметкерлер, клиенттер, инновациялар, ресурстар, бизнес-үдерістер, есеп, маркетинг, кәсіпорынның ұйымдық құрылымы болып табылады [2].

Біздің ойымызша, маңыздысы төменде бейнеленген 1 суретте көрсетілген кезеңдерді қамтитын бизнес-модельдің өмірлік циклін талдау болып табылады.

Сурет 1- Бизнес-модельдің өмірлік циклін талдау кезеңдері

Нәтижелер мен талқылау. Өмірлік циклді талдау бизнес-модельдегі өзгерістер туралы біріктірілген түсінік алуға мүмкіндік береді, олар өткен, қазіргі және болашаққа қатысты ұйымдастырушылық тиімділікті өлшеумен байланысты.

Интеграцияланған есептіліктегі ақпараттың теңгерімділігіне келетін болсақ, ұсынылатын ақпараттың әртүрлі бейнесін ескере отырып, бірінші көзқарас қарама-қайшы көрсеткіштерді теңдестіруден шығу қажет: қаржылық және қаржылық емес, тарихи және перспективалы, әр түрлі мүдделі тараптар үшін маңызды (экологтар мен клиенттер, жеткізушілер мен қызметкерлер және т. б.).

Түрлі мүдделі тараптардың мүдделерін қанағаттандыруға ұмтылу кәсіпорындарға да, мүдделі тараптарға да пайда әкелетін ұзақ мерзімді және тұрақты бағдарды сипаттауға мүмкіндік береді.

Бұл қағида тұрақтылықтың барлық үш негізгі өлшемін қамтиды, олар:

- экономикалық;
- әлеуметтік;
- экологиялық.

Біз қарастырып отырған интеграцияланған есептіліктің пайда болуы мен дамуына әсер ететін факторларды атап кетуге болады:

- экономиканы жаһандандыру;
- қаржы дағдарысы;
- жалпыға бірдей ақпараттандыру;
- пайдаланушылардың сауаттылығын арттыру;
- ойлауды өзгерту (ұзақ мерзімді перспективаға бағдар);
- халықтың өсуі, тұтыну және технологияларды жетілдіру;
- әлеуметтік және экологиялық ақпаратқа сұраныстың өсуі.

Есептілікті жасау кезінде пайдаланылатын үйлесімді, қажетті құралдардың бірі ретінде кешенді талдауды қарастыруға болады. Кешенді талдау шешімдер қабылдаудың ішкі үрдісінің нәтижелерін көрсетеді, сол арқылы қаржылық тұрақтылықты нығайтып және қоғамның тұрақты дамуына үлес қоса отырып, бедел тәуекелдерін төмендетуге, корпоративтік ашықтықты арттыруға ықпал етеді.

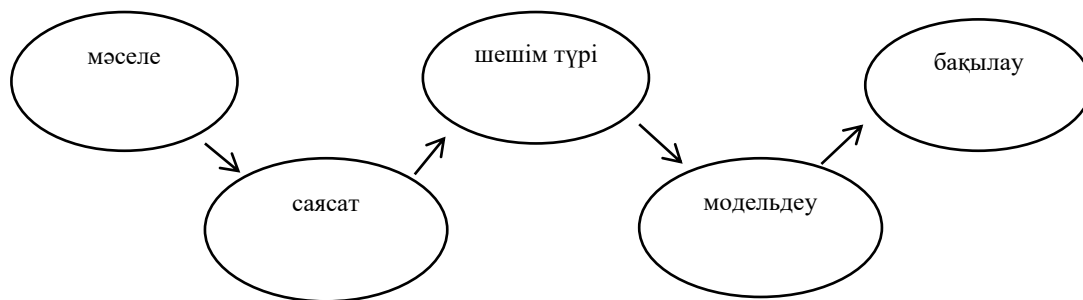
Кешенді талдау жұмыстың тиімділігін талдауды, нормативтік-құқықтық талдауды, басқаруды талдауды қамтиды.

Жоспарлау стратегиялық жоспарлауды және тактикалық жоспарлауды қамтиды. Дәл осы жоспарлау нәтижелері кәсіпорынның қысқа мерзімді даму қарқынын көрсетеді.

Модельдеу. Модельдеу - бұл оны түсіну және ықтимал болжау және оның болашақ дамуын бақылау үшін шындықты оңайлатылған ұсынуды құру үрдісі. Ол бір-бірімен байланысы жоқ оқиғалар мен тетіктердің өзара байланысын анықтауға мүмкіндік береді.

Интеграцияланған есептілікте модельдеу кешенді бағалау жүргізу үшін қолданылады, ол неғұрлым кең ауқымды аймақтар, әдістер, кескіндер мен дәрежелердің айқындылығын біріктіруге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда талдаулық тәсілді пайдалану тиісті өзара іс - қимыл мен өзара байланысты зерделеу жолымен себеп-салдарлық байланыстарды сипаттауға мүмкіндік береді.

Бұл есептілікте бұл құрал нақты әлемде туындайтын мәселелерді шешу үшін ресурстарды біріктіру және талдау жолымен экологиялық мәселелерді бағалау үрдісінде пайдаланылады. Модельдеуді қолдану арқылы шешім қабылдау үрдісінің реттілігі 2 суретте көрсетілген.

Сурет 2- Модельдеуді қолдану арқылы шешім қабылдау үрдісі

Модельдеу кезеңі ақпаратты синтездеу үрдісімен шешім қабылдау кезеңімен және модельдеу нәтижелерін интерпретациялаумен байланысты. Кері байланыс және ішкі интеграция, сондай-ақ осы кезеңдер арқылы модельдеудің маңызды аспектілері болып табылады.

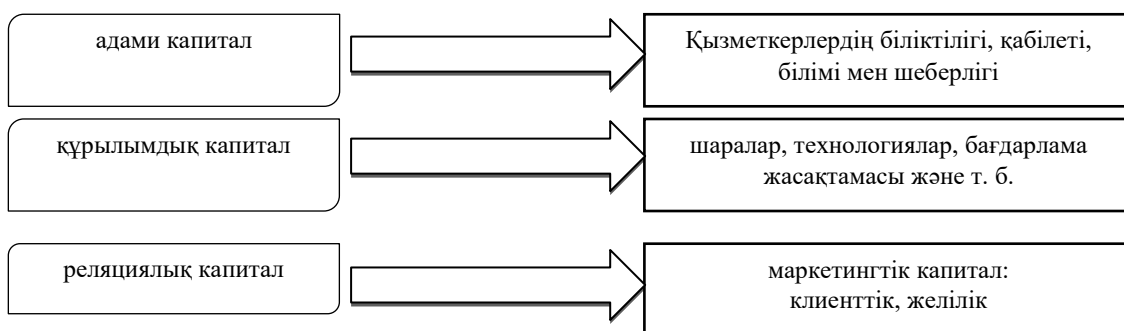
Соңғы жылдары экологиялық үлгілеу кеңінен таралып, экологиялық жағдайды жақсартудың жол картасы түрінде қалыптасуда. Болжауға келетін болсақ, Каспина Р. Г., Молотов Л. А., Каспин Л. Е. сияқты ғалымдар тиімді бизнес-жүйені құру кешенді есептілік үшін болжамды есептеулерді дұрыс және уақтылы бір қалыпқа келтірмей мүмкін емес екенін атап өткен екен[3]. Бұл ретте бағалаудың сандық және сапалық әдістерін пайдалану орынды деп айта аламыз. Тек сандық (математикалық-статистикалық) әдістерді қолдану үрдістерді көрсететін айнымалылар арасындағы байланысты анықтауға мүмкіндік береді. Бірақ бұл себептерді түсіндіру үшін жеткіліксіз болуы мүмкін. Экономикалық салада айтарлықтай күрделі себеп-салдарлық байланыстар жұмыс істейді, жаңа факторлар пайда болуы және белгілі факторлар түрленуі мүмкін, олардың әсері басқалармен бірге әрқашан болжанбайды. Сондықтан экономикалық ғылымдарда тек сандық әдістерді ғана абайлап қолдану қажет екенін білеміз.

Бүгінгі таңда зерттеудің сапалық және сандық әдістерін үйлестіру мәселелері белсенді түрде көтерілуде және оны есепке алу ерекшелік емес. Шетел әдебиетінде басқару есебінің теориясы мен әдістерін араластыру үрдісі функционализм мен интерпретивизм парадигмасының дамуымен байланыстырылады.

Интеграцияланған есептіліктің құрылымы бірнеше көрсеткіштерді қамтиды, оларға жеке-жеке тоқталып өтейік.

Зияткерлік капитал-бұл ең алдымен, тәжірибе, білім, құнды жасау үшін пайдаланылуы мүмкін ақпарат. Төменде 3 суретте ашылуға жататын зияткерлік капиталдың компоненттері ұсынылған.

Зияткерлік капитал-ұйымдық, ғылымды қажет ететін материалдық емес активтер. Ол патенттер, авторлық құқықтар, бағдарламалық қамтамасыз ету және лицензиялар сияқты зияткерлік меншіктің болуын көздейді.

Сурет 3 - Біріктірілген есептілікте ашылуға жататын зияткерлік капиталдың компоненттері

Адами капиталы - бұл адамдардың құзыреттілігі, мүмкіндіктері мен тәжірибесі, ол тек кәсіпорын тұрғысынан ғана қарастырылады. Адами капиталы әдетте кәсіпорынның ең құнды активі ретінде танылады, өйткені ол ұйымдардың шешімдер қабылдау және ресурстарды бөлу қабілетінің негізінде жатыр. Ол адам ресурстарын пайдалану шеңберінде құрылған қаржылық емес капитал болып табылады және қызметкердің ноу-хауы немесе жаңалығы, ресми біліктілік немесе қызметкердің қабілеті ұсынылуы мүмкін.

Құрылымдық капитал қызметкерлердің оңтайлы зияткерлік қызметке ұмтылуында қолдау көрсететін ұйымның тетіктері мен құрылымдарымен жұмыс істейді.

Реляциялық капитал әлеуметтік қатынастарда және жеке тұлғалар, қауымдастықтар немесе қоғам арасындағы желілерде болатын актив болып табылады. Ұйым өзінің қызметіне қатысы бар бірнеше ресурстар түрінде зияткерлік капиталдың әрбір санатын бере алады, капитал компоненттерінің өзара байланысын білдіре алады, бірақ мүдделі тарап субъект орындайтын миссияны көретіндей көрсеткіштерді қалыптастыру маңызды болып табылады.

Ішкі капитал зияткерлік меншік ресурстарымен ұсынылуы мүмкін. Ол бухгалтерлік есепте танылмайды және қаржылық есептілікте көрсетілмейді, бірақ ұйымдық мәдениетті және басқаруды ұйымдастыруды қамтиды.

Сыртқы капитал: брендтер, имидждер, өнім немесе қызмет сапасы, сондай-ақ қаржылық тиімділікті арттыру үшін басқа ұйымдармен серіктестік.

Зияткерлік активтер туралы шынайы, нақты ақпарат беру инвесторлардың шешім қабылдауын жақсартады және менеджментті тәртіпке келтіруге көмектеседі. Компанияның зияткерлік активтері мен стратегиясы туралы деректер компанияның капиталдың неғұрлым төмен құны бойынша қаржыландыруды қамтамасыз ету қабілетін арттырады.

Реляциялық капитал - бұл ең алдымен маркетингтік капитал. Бірте-бірте маркетингтік инвестициялар маркетингтік капиталды қалыптастырады, олар ең алдымен құрылған және ашылған брендтерден тұрады. Яғни маркетингтік капитал болашақта ашылған брендті сатуға кететін шығыстарды қысқартуға және брендтің жылдам жылжуына мүмкіндік береді.

Маркетингтік капиталдың екінші құрамдас бөлігі қалыптастырылған клиенттік база болып табылады. Бұл база өзіндік құрылымы мен жұмыс істеу қағидалары бар. Келесі құрамдастар ұзақ мерзімді байланыстарды бағалауды болжайтын клиенттермен қарым-қатынасы болады.

Д. А. Фоменковтың пікірінше, клиенттік капиталды зерттеу келесілерден қалыптасады:

- белгілі клиенттік капиталды мүмкіндігінше көбейту мақсатында маркетингтік инвестицияларды дұрыс бөлу;

- маркетингтік бастамалар, клиенттік капитал төлқұжаты мен кәсіпорынның қаржылық нәтижелері арасындағы байланысты түсіну;

- клиенттермен тұрақты қарым-қатынас жасауға бағытталған менеджмент жүйесін дұрыс қалыптастыру;

- қазіргі заманғы CRM (*Customer Relationship Management*) клиенттермен қарым-қатынасты басқару жүйесі технологияларын барынша тиімді пайдалану.

Келесі қарастырылатын табиғи капитал, бұл ұйымның өткенін, қазіргі немесе болашақ өркендеуін қолдайтын тауарлар мен қызметтерді ұсынатын барлық жаңғыртылатын және жаңартылмайтын табиғи ресурстар мен үрдістер. Ол ауа, су, жер, пайдалы қазбалар мен ормандар, биоәртүрлілік пен экожүйенің және т. б. қамтиды.

Шетелдік авторлардың пікірінше табиғи капитал-болашақта бағалы тауарлар мен қызметтердің үздіксіз ағынын құруға мүмкіндік беретін қор. Мысалы, ағаштардың, балықтардың қоры немесе популяциясы жыл сайын жаңа ағаштар мен балықтардың ағынын немесе шығуын қамтамасыз етеді.

Табиғи капитал қызмет ретінде қарастырылуы мүмкін, мысалы, қалдықтарды қайта өңдеу немесе су жинау, олар да табиғи табыс ретінде ескеріледі. Экожүйелер ұсынатын қызметтер ағыны олардың бірыңғай жүйелер, жүйенің құрылымы мен әртүрлілігі табиғи капиталдың маңызды бөлігі болып табылатынын талап етеді.

А.А. Солоненконың пікірінше табиғи капитал - бұл экономикалық құндылыққа (құны) ие экологиялық қызмет легін құрайтын табиғи актив болып табылады. Автордың айтуынша, экономикалық өсу стратегиясын зерттейтін классиктер мен неоклассиктер терминдерінде табиғи капитал мен табиғи ресурстар синонимдер болып табылады.

Біздің көзқарасымыз бойынша, табиғи капиталды келесідей бөлген жөн болады:

- табиғи капитал, табиғи ресурстар санаты ретінде,

- табиғи ресурстар агрегаттарын құру қабілеті ретінде табиғи капитал.

Бұл жағдайда табиғи капиталға екі көзқарас қарастырылады -ресурс ретінде немесе табыс көзі ретінде [5].

Өнеркәсіптік капитал - бұл машиналар, әртүрлі жабдықтар. Капиталдың барлық түрлері өзара байланысты болып табылады. Атап айтқанда, өнеркәсіптік капитал адам капиталын пайдалану арқылы қайта құрылған табиғи капиталдан туынды болып табылады.

Қорытынды. Жоғарыдағы қарастырылған ізденістер мен тұжырымдардың түйін қорытындысын шығаратын болсақ, дәстүрлі қаржылық есептілікте капитал кірістілігі сияқты ақша өлшемдеріне назар аударады, бірақ ақша өлшеуіштері мен дамудың математикалық болжамдары әрдайым расталмайды. Әлем, оның ішінде қаржы да тұрақсыз болып келеді, бизнес орта да өте тез өзгереді, тәуекелдердің саны ұлғайып, болжау қиынға түседі, сонымен қатар болашақта мұндай жағдайды математикалық сипаттау қиынға соғады. Осылайша, қаржылық капиталды жеткізушілер кәсіпорынның қысқа мерзімді, орта мерзімді және ұзақ мерзімді дамуында құн жасау қабілеті туралы толық емес және байланысты емес көріністі алады.

Сондықтан интеграцияланған есептіліктің маңызды қағидаттарының бірі ұйымның болашақ кезеңдерде құндылық жасау қабілетіне әсер ететін факторлар арасындағы өзара байланыс пен тәуелділіктің көрінісін қамтитын тұтас көрініс алу үшін ақпараттың байланыстылығын талап ету болып табылады. Қаржылық және қаржылық емес ақпараттың үйлесуі және өзара байланысы ақпараттық симметрияның төмендеуіне ықпал етеді.

Негізгі мүдделі тарап ретінде капитал жеткізушілердің кәсіпорын құнын көп дәрежеде қызықтыратынын ескеру қажет. Ал компания құнын бағалау үшін қаржылық көрсеткіштер пайдаланылады: ол пайда және болашақта күтілетін ақша ағыны болып табылады.

Бірақ дәстүрлі қаржылық есептер негізінен ақпараттық функцияны орындайды, біріктірілген есептер трансформациялық функцияны орындайды және ішкі шешімдерді қабылдауға әсер етеді. Сонымен қатар, қосымша (қаржылық емес) ақпараттың ашу ақпараттың сапасы мен ауқымын жақсарту есебінен болашақ ақша ағындарын бағалауға оң әсер етуі мүмкін.

Жоғарыда айтылғандар негізінде және мақаланың түйінін жасауда, қаржылық және қаржылық емес көрсеткіштердің үйлесімі кәсіпорынның болашақта қарқынды дамуына орасан зор үлесін қосады деген ойдамыз.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Laraia, A.C. The Kaizen Blitz: Accelerating Breakthroughs in Productivity and Performance. [Text]/ A.C. Laraia, P.E. Moody, R.W. Hall, //The Association for Manufacturing Excellence, New York, 1999. – 304.
- 2 Просвирина, И.И. Мельникова Е.И., Сайфуллина Р.Р. Отражение стратегических рисков предприятия в управленческом учете / И.И. Просвирина, Е.И.Мельникова, Р.Р.Сайфуллина //Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Экономика и менеджмент. 2017. -Т. 11. - № 4. -С. 70-74.
- 3 Каспина, Р.Г., Молотов, Л.А., Каспин, Л.Е. Прогнозирование денежного потока как элемент интегрированной отчетности: эмпирическое исследование[Текст]/ Р.Г. Каспина, Л.А. Молотов, Л.Е., Каспин // Азиатская социальная наука. - 2015. - Т. 11. - № 11. - С. 89.
- 4 Друри, К. Управленческий и производственный учет / К. Друри., пер. с англ.; под ред. Н.Д. Эриашвили 6-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ ДАНА, 2007. – 142 с.
- 5 Солоненко, А.А. Интегрированная отчетность как история создания ценности[Текст] /А.А.Солоненко //В сборнике: Бухгалтерский учет, анализ и аудит: история, современность и перспективы развития Материалы XII международной научной конференции студентов, аспирантов, преподавателей. 2017.-С. 160-164.

GUIDELINES FOR THE PREPARATION OF INTEGRATED REPORTING

L.K. Mussipova^{*1}, Y.Underis², R.A.Rahimzhanova³

¹Karaganda economic university of Kazpotreboysouz, Karagandy, Kazakhstan

²LTD «TabysAuditConsalting», Karagandy, Kazakhstan

³E.A. Buketov Karaganda state university, Karagandy, Kazakhstan

e-mail: mlk75@mail.ru

Summary. The article draws conclusions about an unfamiliar form of reporting in the practice of the country – integrated reporting. Integrated reporting is very different from traditional financial reporting. The peculiarity of integrated reporting is that this form of reporting widely covers the issues of environmental, social and sustainable development of the company. Therefore, a number of applied guidelines and principles for the formation of integrated reporting is made using the views expressed on the basis of research by foreign scientists.

One of the important principles of integrated reporting is the requirement of coherence of information to obtain a holistic view, including the reflection of the relationship and dependence between factors affecting the ability of the organization to create value in future stages.

Key words: integrated reporting, sustainable enterprise development, strategic planning, intellectual capital, natural capital.

МЕТОДИЧЕСКИЕ РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПОДГОТОВКЕ ИНТЕГРИРОВАННОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Л.К. Мусипова^{*1}, Е. Ундерис², Р.А. Рахимжанова³

¹Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганды, Казахстан

²ТОО «ТабысАудитКонсалтинг», г. Караганды, Казахстан

³Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова, г. Караганды, Казахстан

e-mail: mlk75@mail.ru

Резюме. В статье сделаны выводы о незнакомой в практике страны форме отчетности – интегрированной отчетности. Интегрированная отчетность во многом отличается от традиционной финансовой отчетности. Особенностью интегрированной отчетности является то, что данная форма отчетности широко охватывает вопросы экологического, социального и устойчивого развития компании.

Поэтому ряд применяемых методических указаний и принципов формирования интегрированной отчетности выполнен с использованием взглядов, изложенных на основе исследований зарубежных ученых.

Одним из важных принципов интегрированной отчетности является требование связности информации для получения целостного представления, включающего отражение взаимосвязи и зависимости между факторами, влияющими на способность организации создавать ценности на будущих этапах.

Ключевые слова: интегрированная отчетность, устойчивое развитие предприятия, стратегическое планирование, интеллектуальный капитал.

ГТАХР (МРНТИ) 06.71.07

ӨОЖ (УДК) 332.365

«ЦИФРЛЫҚ КАЗАҚСТАН» БАҒДАРЛАМАСЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫП ЖАТҚАН КЕЗЕНДЕГІ АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДЫ ЭКОНОМИКАНЫҢ БАСҚА СЕКТОРЛАРЫНЫҢ КӨРСЕТКІШТЕРІМЕН САЛЫСТЫРУ

А.С.Нургожаев¹, С.Болатқызы²

¹Халықаралық Бизнес Университеті, Алматы қ., Қазақстан

²Алматы Технологиялық Университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: nurgozhayevazamat@gmail.com¹

Аңдатпа: Мақаланың өзектілігі жаңа "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасының қабылдануына байланысты осы бағдарламада қамтылған төрт секторға салыстырмалы талдау жүргізу қажеттілігінен туындаған. Зерттеудің негізгі мәселесі ретінде ауыл шаруашылығының еңбек өнімділігі мен жалпы ішкі өнім көрсеткіштерінің өсу қарқынының басқа секторлармен салыстырмалы түрде төмен болуы қарастырылған. Зерттеудің мақсаты – цифрландыру бағдарламасын жүзеге асыру аясында кейбір экономика салаларының еңбек өнімділігі және жалпы ішкі өнім көрсеткіштерінің қарым-қатынасындағы айырмашылықты айқындау. Мақаланың ерекшелігі ретінде SPPS бағдарламасын қолдана отырып, корреляциялық талдаудың нәтижелері зерделенгендігін атап өтсек болады. Салыстыру нәтижесінде, ауыл шаруашылығының еңбек өнімділігі мен жалпы ішкі өнім көрсеткіштерінің өсу қарқыны басқа экономика секторларындағы сәйкес көрсеткіштерінің өсу қарқынынан салыстырмалы түрде төмен екені нақтыланғанымен, корреляциялық талдау нәтижелерінде аса ірі айырмашылық орын алмағандығы анықталды.

Түйінді сөздер: цифрлы Қазақстан, ауыл шаруашылығы, тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді игеру, көлік және қоймалау, өңдеу өнеркәсібі, еңбек өнімділігі, жалпы ішкі өнім

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысымен "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы қабылданды. 2018-2022 жылдарға жоспарланған он жеті сатыдан тұратын бағдарламаның үшінші міндеті ауыл шаруашылығын цифрландыру болып табылады. Цифрландырудың нәтижесі Еңбек Өнімділігі (ЕӨ) мен ауыл шаруашылығының Жалпы Ішкі Өнімін (ЖІӨ) арттыруды көздеген [1].

Ауыл шаруашылығы - азық-түлік және экономикалық қауіпсіздікті, сонымен қатар ауылдық елді-мекендерде негізгі жұмыспен қамтамасыз ететін экономиканың маңызды салаларының бірі. 2018 жылғы өндіріс әдісімен есептелген деректер бойынша ауыл, орман және балық шаруашылығы 2,529 трлн. теңгенің тауары мен қызметін өндіріп, Республиканың ЖІӨ-індегі үлесі 4,3 %-ды құраған [2]. Ауыл шаруашылығы саласында еліміздегі жұмыс істейтін халықтың 15 %-ы жұмысқа жұмылдырылған [3]. Ауыл шаруашылығы өнімдерінің (көрсетілген қызметтердің ішінде) жалпы шығарылымы 2017 жылы республика бойынша 4,092 трлн. теңгені құрағаны статистикалық дереккөздерінде жазылған болса, 2016 жылғы мәліметпен салыстырғанда 9,55 %-ға жоғары екенін есептеп шығаруға болады. 2017 жылы егін шаруашылығы жалпы өнімінің өсуі өткен жылғы дерекпен салыстырғанда 8,96 % өсім қарқынын байқатса, ал мал шаруашылығы өнімдерінің өсімі 10,46 %-ға ұлғайған.

Диаграммдан көргеніміздей, 2022 жылы экономикамыздың "Ауыл, орман және балық шаруашылығы" саласы бойынша ЕӨ-інің өсім қарқынын 45,1 %-дық межеге жеткізу көзделініп отыр. Салыстырмалы түрде жоспарланған мақсаттардың ішінде тек өңдеу өнеркәсібіндегі өсімнің ғана пайыздық үлес салмағы көбірек екені ап-айқын. Яғни бұл ауыл шаруашылығының өнімділігін көтеру кезек күттірмейтін басы ашық мәселе деген сөз. Мысал ретінде АҚШ, Канада және Австралия тәжірибесін алып қарасақ, цифрлық технологиялардың саланы түбегейлі өзгерткенін көруге болады. Еліміздегі цифрландырудың ауқымды бағдарламасының арқасында ауыл шаруашылығын дамудың сапалы жаңа деңгейіне көтеріп, ел экономикасының алға сүйреуші күшіне айналдыру көзделінуде. Ауыл шаруашылығын цифрландыру бағдарламасының аясында жүзеге асатын іс-шаралар – шығымдылық пен ЕӨ-ін өсіруге, еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін негізін қалауға бағытталған. Бағдарламаны жүзеге асыру үшін 2018 жылға метеорологиялық станцияларды қолданып, бірқатар фермерлік қожалықтарды «нақты егін шаруашылығына» көшіру; 2019 жылға ауыл шаруашылығы өнімін қадағалау жүйесін құру мен енгізу; 2020

жылға Агро Өнеркәсіптік Кешенде электронды сауданы орнықтыру; 2022 жылға «Кеңістіктегі деректердің ұлттық инфрақұрылымы» жобасын әзірлеу және енгізу жоспарланған [4].

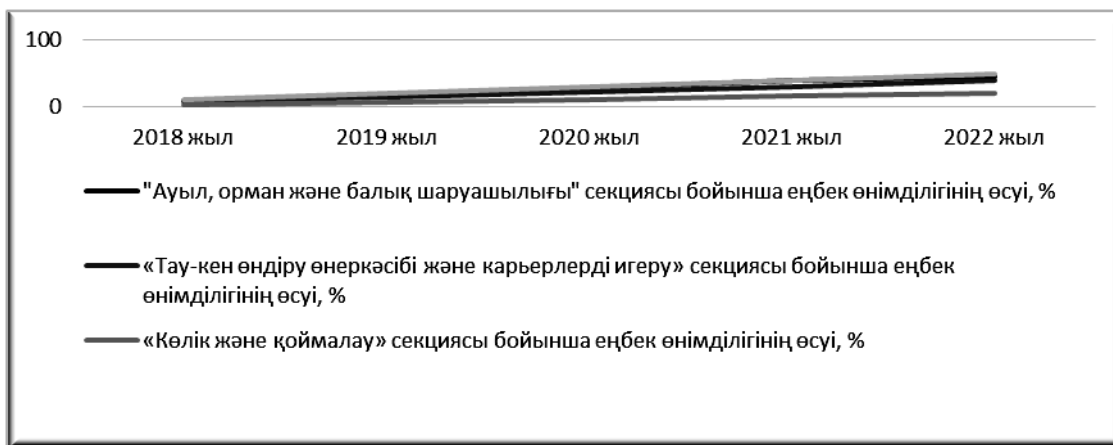

Диаграмма 1. «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасын іске асырудың жоспарланған көрсеткіштері (Диаграмманы авторлар жасаған)

1-ші кестеге көңіл бөлетін болсақ, 2017 жылғы мәліметті 2016 жылғы дерекпен салыстырғанда ауыл, орман және балық шаруашылығында ЕӨ-інің өсу қарқыны 117 пайызды құраған. 2018 мен 2017 жылдары ауыл, орман және балық шаруашылығында ЕӨ-інің өсу коэффициенттері тұрақты 1,17 пайыз деңгейінде болған. Мәселен, 2017 жыл мен 2016 жылғы кен өндіру өнеркәсібіндегі ЕӨ-терінің ара қатынасы 117 пайызға өзгерген болса, ал 2018 жылы 2017 жылмен салыстырғанда 128 пайызға өскен. 2017 жылдан 2018 жылға қарайғы көлік және қоймалаудың ЕӨ-теріндегі өзгеріс 116 пайызға жеткен, алайда бір жыл бұрын ол тек 109 пайызды құраған еді. 2018 жылғы өңдеу өнеркәсібіндегі ЕӨ-інің өсім қарқыны 2017 жылға қарағанда 6 пайызға артқан.

Кесте 1

Еңбек өнімділігі

Экономикалық қызметтің негізгі түрлері	ЕӨ (мың теңге/адам)		Өсу қарқыны, %	
	2017 ж.	2018 ж.	2017/2016	2018/2017
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	1 636,2	1 913,9	117	117
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу	25 538,9	32 734,7	117	128
Көлік және қоймалау	10 221,8	11 849,0	109	116
Өңдеу өнеркәсібі	7 306,4	7 717,8	117	106

Ескерту: ҚР ҰЭМ СК алынған дерекке сүйене отырып авторлар есептеген [7]

Төмендегі 2-ші кестеге сүйене отырып, 2017 жылы Республиканың ЖІӨ-індегі ауыл, орман және балық шаруашылығының үлесі 4,4 пайыз, ал 2018 жылы 0,2 пайызға төмендеп 4,2 пайызға тұрақтағанын айта аламыз. 2018 жылы Республиканың ЖІӨ-індегі өңдеу өнеркәсібінің үлесі өткен жылмен салыстырғанда 0,2 пайызға кеміп, 8,4 пайыздан 8,2 пайызға дейін құлдыраған.

Кесте 2

Жалпы ішкі өнім

Экономикалық қызметтің негізгі түрлері	ЖІӨ (млн. теңге)		Республиканың ЖІӨ үлесі, %	
	2017	2018	2017	2018
Ауыл, орман және балық шаруашылығы	2 315 182,2	2 529 208,7	4,4	4,2
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу	7 244 830,7	9 035 308,7	13,6	15,2
Көлік және қоймалау	5 944 890,9	7 057 977,6	11,2	11,8
Өңдеу өнеркәсібі	4 442 189,6	4 873 482,1	8,4	8,2
Республиканың ЖІӨ	53 101 281,8	59 613 707,5	-	-

Ескерту: ҚР ҰЭМ СК алынған дерекке сүйене отырып авторлар есептеген [8]

Сонымен қатар, 2-ші кестеде 2018 жылы 2017 жылға қарағанда Республиканың ЖІӨ-індегі кен өндірудің үлес салмағы 1,6 пайыз өсім көрсетіп, 13,6 пайыздан 15,2 пайызға жетсе, ал Республиканың ЖІӨ-індегі көлік және қоймалау секторының үлес салмағында бар жоғы 0,6 пайыз өсім байқалып, 11,2 пайыздан 11,8 пайызға дейін көтерілген.

Әдебиеттерге шолу. Елена Станоявич, Боян Кристиш, Сеанан Якич тобы зерттеу нәтижесінде, ауыл шаруашылығының ЕӨ-і мен ЖІӨ-і арасында оң және әлсіз байланысты тапқан. Сондай-ақ ауыл шаруашылығындағы адам санының өзгерісінен гөрі ауыл шаруашылығы өнімін өндірудегі өзгеріс ЖІӨ-ге көбірек әсер етеді деген қорытынды жасаған [6]. Зерттеушілер Филиз бен Жевхер Түркиядағы ЖІӨ мен қызмет көрсету, ауыл шаруашылығы және өндірістегі өсім арасындағы қарым-қатынасын зерттей отырып, ұзақ мерзімді тепе-теңдік қатынасы бар екенін тапқан. Түркияның ауылшаруашылығы саласы ЖІӨ-ге бұрынғы кездерде қазіргіден гөрі айтарлықтай үлкен үлес қосқанын жазған [9]. Йаядеван Азияның 32 елінің мәліметтеріне бірөлшемді регрессиялық талдау жасап, ауыл шаруашылығындағы өзгерістің маңызды факторы ретінде жұмысшылардың ЕӨ-інің өсуі атап көрсетіп, жұмыс күшінің ауыл шаруашылығынан қызмет көрсету секторына қарай ауысуы өмір сүру жасының ұзақтығын арттырудың кепілі екеніне тоқталған [10]. Диаз өз кезегінде, Эквадордың ауыл шаруашылығының қосылған құнының ЖІӨ-ге пайыздық қатынасы мен ауыл шаруашылығында қызмет ететін жұмыскерлердің жалпы жұмыскерлерге пайыздық қатынасы арасында байланыстың теріс әрі жоғары екендігін дәлелдеген [11].

Әдіснама, зерттеу сұрағы мен гипотеза. Дерек ретінде негізінен 2010 жыл мен 2018 жылдардағы ауыл, орман және балық шаруашылығындағы, кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазудағы, көлік және қоймалаудағы, өңдеу өнеркәсібіндегі ЕӨ-і мен ЖІӨ мәліметтері ҚР статистика агентігі сайтынан жүктеліп алынған. Аталған секторлардың ЕӨ-ін x және ЖІӨ-ді y деп белгілеп алып, осы екі көрсеткіш арасындағы корреляциялық байланысты табу мақсатында, SPSS бағдарламасында есептелінген. Яғни бағдарламаның алгоритмінде Пирсонның корреляция коэффициентін табу формуласы қолданылған:

$$r_{xy} = (n\sum xy - \sum x \sum y) / \sqrt{(\sum x^2 - (\sum x)^2)(\sum y^2 - (\sum y)^2)}$$

Зерттеу сұрақтары:

- 1) Аталған секторлардың ЕӨ-і мен ЖІӨ-інің арасында байланыс бар ма?
- 2) Аталған секторлардың ЕӨ және ЖІӨ арасында байланыстың айырмашылығы қандай?

Нөлдік гипотеза (H_0) ЕӨ және ЖІӨ көрсеткіштері арасында байланыс бар; балама гипотеза (H_1) ЕӨ және ЖІӨ көрсеткіштері арасында еш байланыс жоқ деп алдық.

Эмпирикалық талдау нәтижесі мен талқылау.

Қазақстан Республикасындағы ауыл, орман және балық шаруашылығының ЕӨ-і мен ЖІӨ-і арасында байланысты, кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазудың ЕӨ-і мен ЖІӨ-і арасында байланысты, өңдеу өнеркәсібінің ЕӨ-і мен ЖІӨ-і арасында байланысты, көлік және қоймалаудың ЕӨ-і мен ЖІӨ-і арасында байланысты зерттеу үшін 2010-2018 жылдар аралығындағы деректер қолданылды және нәтижелері өзара салыстырылды.

Кесте 3

Ауыл, орман және балық шаруашылығындағы еө мен жіө арасындағы корреляциялық байланыс

** 0,01 деңгейінде Корреляция маңызды		Ауыл, орман және балық шаруашылығы ЕӨ	Ауыл, орман және балық шаруашылығы ЖІӨ
Ауыл, орман және балық шаруашылығы ЕӨ	Корреляция Пирсона	1	0,986**
	Знач. (двухсторонняя)		0
	N	9	9
Ауыл, орман және балық шаруашылығы ЖІӨ	Корреляция Пирсона	0,986**	1
	Знач. (двухсторонняя)	0	
	N	9	9
Ескерту: авторлар SPSS бағдарламасын қолдана отырып есептеген			

$r_{xy}=0.986$ болуы ауыл, орман және балық шаруашылығы ЕӨ-і мен ЖІӨ-нің арасында оң және өте жоғары байланыс бар екенін меңзейді. $p=0,01$ деңгейінде корреляциялық байланыс маңызды деп саналады.

Сонымен қатар, $r_{xy}=0.803$ болуы кен өндіру өнеркәсібіндегі ЕӨ мен ЖІӨ-нің арасында оң және жоғары байланыс бар екенін дәлелдейді. Кестеден көргеніміздей $p=0,01$ деңгейінде корреляциялық байланыс маңызды деп саналады.

6-шы кестеде $r_{xy}=0,997$ болуы, өңдеу өнеркәсібінде де ЕӨ мен ЖІӨ-нің арасында оң және өте жоғары байланыс бар және $p=0,01$ деңгейінде корреляциялық байланыс маңызды екенін көрсетеді.

7-ші кестеден $r_{xy}=0,998$ көре отырып, көлік және қоймалау ЕӨ мен ЖІӨ-нің арасында оң және өте жоғары байланыс бар және $p=0,01$ деңгейінде корреляциялық байланыс маңызды екенін байқауға болады. Бұл кестенің нәтижесі де жоғарыдағы кестелердің нәтижесімен ұқсас. Бірақ барлық корреляциялық

байланыс себеп-салдарлық байланысты түсіндірмейді, себеп-салдарды анықтау үшін регрессиялық талдау жасалынуы керек.

Кесте 4

Кен өндіру өнеркәсібіндегі еө мен жіө арасындағы корреляциялық байланыс

** 0,01 деңгейінде Корреляция маңызды		Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу ЕӨ	Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу ЖІӨ
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу ЕӨ	Корреляция Пирсона	1	0,803**
	Знач. (двухсторонняя)		0,009
	N	9	9
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу ЖІӨ	Корреляция Пирсона	0,803**	1
	Знач. (двухсторонняя)	0,009	
	N	9	9

Ескерту: авторлар SPSS бағдарламасын қолдана отырып есептеген

Кесте 5

Өңдеу өнеркәсібіндегі еө мен жіө арасындағы корреляциялық байланыс

** 0,01 деңгейінде Корреляция маңызды		Өңдеу өнеркәсібі ЕӨ	Өңдеу өнеркәсібі ЖІӨ
Өңдеу өнеркәсібі ЕӨ	Корреляция Пирсона	1	0,997**
	Знач. (двухсторонняя)		0
	N	9	9
Өңдеу өнеркәсібі ЖІӨ	Корреляция Пирсона	0,997**	1
	Знач. (двухсторонняя)	0	
	N	9	9

Ескерту: авторлар SPSS бағдарламасын қолдана отырып есептеген

Кесте 7

Көлік және қоймалау еө мен жіө арасындағы корреляциялық байланыс

** 0,01 деңгейінде Корреляция маңызды		Көлік және қоймалау ЕӨ	Көлік және қоймалау ЖІӨ
Көлік және қоймалау ЕӨ	Корреляция Пирсона	1	0,998**
	Знач. (двухсторонняя)		0
	N	9	9
Көлік және қоймалау ЖІӨ	Корреляция Пирсона	0,998**	1
	Знач. (двухсторонняя)	0	
	N	9	9

Ескерту: авторлар SPSS бағдарламасын қолдана отырып есептеген

Қорытынды. «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының жоспарлы бес жылының үшінші жылына аяқ басқан Қазақстан үшін ауыл шаруашылығының маңызы зор екенін айтпаса да түсінікті. Осындай маңызды шақта соңғы екі жыл көлеміндегі аграрлық сектордағы ЕӨ-ін, ЖІӨ-ді арқылы салада өзгерістер орын алғанына көз жеткіздік. 2018 жылы ауыл, орман және балық шаруашылығындағы ЕӨ-інің өсу қарқыны артқаны байқалғанымен, салыстырмалы түрде ауыл, орман және балық шаруашылығындағы ЕӨ-і кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазудың ЕӨ-інен 17 есе, өңдеу өнеркәсібінің ЕӨ-інен 6 есе, көлік және қоймалаудың ЕӨ-інен 4 есе кіші екендігі назар аудартады. Ауыл, орман және балық шаруашылығындағы ЖІӨ көрсеткіші бойынша жуық шамамен кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазудың ЖІӨ-інен 3,5 есе, өңдеу өнеркәсібінің ЖІӨ-інен 2,7 есе, көлік және қоймалаудың ЖІӨ-інен 1,9 есе кем есептелінді. Ал корреляциялық байланыс нәтижесі көрсеткендей, барлық секторларда ЕӨ-і мен ЖІӨ арасындағы байланыс жоғары, өте жоғары екендігі айқындалды және өзара аса ірі айырмашылық байқалмағанымен, нөлдік гипотеза барлық секторларда расталды. Қорытындылай келе, кенже дамыған ауыл шаруашылығы саласында цифрлық технологияны қолдану арқылы ЕӨ-і көтеріліп, жоғарыда салыстырыла талданылған экономика секторларының ЕӨ-інің деңгейіне көтерілетін күнде алыс емес. Себебі ауыл, орман және балық шаруашылығында басқа секторлардағыдай ЕӨ-і мен ЖІӨ арасында тығыз байланыс орныққан.

Әдебиеттер тізімі:

1 "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827>

- 2 2018 ЖЫЛҒЫ ӨНДІРІС ӨДІСІМЕН ЖАЛПЫ ІШКІ ӨНІМ <http://stat.gov.kz/news/ESTAT305667>
- 3 Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate) <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS>
- 4 «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы. <https://digitalkz.kz/cifrovizaciya-otraslei-economiki/>
- 5 GERDIEN MEIJERINK & PIM ROZA. The role of agriculture in economic development https://pdfs.semanticscholar.org/82cd/c1861da6753850262b5a18a437d9efc1a888.pdf?_ga=2.28720316.181626227.1580393614-99566571.1580393614
- 6 Jelena Stanojević, Bojan Krstić, Snežana Đekić. An analysis of the labor productivity of the agriculture sector in the Republic of Serbia. <https://content.sciendo.com/view/journals/ethemes/53/4/article-p467.xml>
- Қазақстан Республикасындағы еңбек өнімділігі <http://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/8>
- 8 ҰЛТТЫҚ ШОТТАР СТАТИСТИКАСЫ. <http://stat.gov.kz/official/industry/11/statistic/7>
- 9 Filiz YETİZ, Cevher ÖZDEN. ANALYSIS OF CAUSAL RELATIONSHIP AMONG GDP, AGRICULTURAL, INDUSTRIAL AND SERVICES SECTOR GROWTH IN TURKEY <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/322406>
- C. M. Jayadevan. A Canonical Correlation Analysis of Sectoral Composition of GDP and Development in Asia https://www.scirp.org/pdf/ME_2018022714551317.pdf
- 11 Díaz Juan Pablo. The Bad Business of Agriculture A Correlation Analysis on Employment Share and Agriculture Added Value Share in Ecuador

**СРАВНЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ АГРАРНОГО СЕКТОРА С ПОКАЗАТЕЛЯМИ
ДРУГИХ СЕКТОРОВ ЭКОНОМИКИ В ХОДЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ
«ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН»**

А.С.Нургожаев*¹, С. Болатқызы²

¹ Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан

² Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

e-mail: nurgozhayevazamat@gmail.com¹

Резюме: Актуальность статьи вытекает из принятия новой государственной программы «Цифровой Казахстан» и необходимости проведения сравнительного анализа четырех секторов, охватываемых этой программой. В качестве основной проблемы исследования предусматриваются низкие темпы роста показателей производительности труда и валового внутреннего продукта сельского хозяйства относительно к другим секторам. Цель исследования – определить разницу в взаимосвязи показателей производительности труда и валового внутреннего продукта некоторых отраслей экономики в рамках реализации программы цифровизации. Особенностью статьи является обработка данных для корреляционного анализа с помощью программы SPSS, изучение результатов. В результате сопоставления выяснилось, что темпы роста показателей производительности труда и валового внутреннего продукта сельского хозяйства сравнительно ниже, чем темпы роста соответствующих показателей в других секторах экономики, но на результатах корреляционного анализа такой факт не выявлено.

Ключевые слова: цифровой Казахстан, сельское хозяйство, горнодобывающая промышленность и разработка карьеров, транспорт и складирование, обрабатывающая промышленность, производительность труда, валовой внутренний продукт

**COMPARISON OF INDICATORS OF AGRICULTURAL SECTOR WITH INDICATORS
OF OTHER ECONOMIC SECTORS DURING THE IMPLEMENTATION OF THE
“DIGITAL KAZAKHSTAN” PROGRAM**

A.S.Nurgozhayev*¹, S. Bolatkizi²

¹ University of International Business, Almaty, Kazakhstan

² Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: nurgozhayevazamat@gmail.com¹

Summary: The relevance of the article follows from the adoption of the new state program “Digital Kazakhstan” and the need for a comparative analysis of the four sectors covered by this program. As the main problem of the study, low growth rates of labor productivity and gross domestic product of agriculture relative to other sectors are envisaged. The purpose of the study is to determine the difference in the relationship between labor productivity and gross domestic product of some sectors of the economy within the framework of the digitalization program. A feature of the article is the processing of data for correlation analysis using the SPSS program, the study of the results. As a result of the comparison, it turned out that the growth rate of labor productivity and gross domestic product of agriculture is comparatively lower than the growth rate of the corresponding indicators in other sectors of the economy, but this fact was not revealed on the results of the correlation analysis.

Key words: digital Kazakhstan, agriculture, mining and quarrying, transportation and warehousing, manufacturing industry, labor productivity, gross domestic product

МРНТИ 06.73.07
ӘОЖ 336.01

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ

И.В. Селезнева, А.К. Шайхутдинова, С.Ж. Пралиева*

«Тұран» университеті, Алматы қ, Қазақстан

e-mail: i.selezneva@turan-edu.kz

Түйін. Мақала Қазақстан Республикасында кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік қолдау мәселесіне арналған. Шетелдік институттардың рейтингінде көрініс тапқан, кәсіпкерлікті насихаттау және экономикалық қызметті жандандыру рейтингісі бар шағын және орта бизнестің секторын дамытудағы еліміздің жетістіктері талданған.

Әлемнің бәсекеге қабілетті экономикаларынан айырмашылығы, Қазақстандағы шағын және орта бизнестің рөлі анағұрлым маңызды еместігінде. Кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған шаралар мен республика экономикасының мемлекеттің қатысуындағы үлесін бәсекелестік ортаға көшіру бойынша дәйекті қадамдар жасау жолымен қабылданған шараларға қарамастан, соңғы бес жылда субъектілердің жалпы санының 7 пайызға жуық төмендеуі байқалды.

Түйінді сөздер: «Еңбек» мемлекеттік бағдарламасы, «Бизнестің жол картасы-2020» мемлекеттік бағдарламасы, кәсіпкерлік, шағын және орта бизнес.

Кіріспе. Кез келген мемлекеттің экономикалық өсуі, жаңа жұмыс орындарын құру, қаржылық төлем қабілетсіздіктің деңгейін көтеру еліміздің кәсіпкерлік субъектілерінің дамуына, нақты экономиканың, шағын және орта бизнестің, жеке кәсіпкерлердің дамуына ықпал етуіне байланысты.

Шағын, орта және жеке кәсіпкерлікті дамыту ерекше назар аударуға лайық. Бұл әрекет белгілі бір артықшылықтарға ие, мысалы:

- кішігірім ресурстармен бизнес жүргізу мүмкіндігі;
- тұтынушылық сұраныстың өзгеруіне тезірек жауап беру мүмкіндігі;
- өндірістің шектеулі ауқымында басқарудың қарапайым, тиімді әдістерін қолдану мүмкіндігі;
- қысқа уақыт ішінде жаңа жұмыс орындарын құру мүмкіндігі;
- ағымдағы нарықтық жағдайлардағы өзгерістерге жедел әрекет ету мүмкіндігі.

Шағын және орта бизнес - қазіргі экономикалық жүйенің элементі, экономиканың прогрессивті дамуының маңызды кепілі.

Қазақстан Республикасының Үкіметі шағын және орта бизнестің экономикаға қосатын үлесін едәуір арттыруды зор міндет етіп қойды.

Зерттеу әдістері. Осы мақаланың тақырыбы бойынша зерттеулер жүргізу және оны жазу барысында салыстыру, талдау, жіктеу және жүйелік әдіс сияқты жалпы танымдық әдістер қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау. Тәуелсіздік жылдарында Қазақстан Республикасы прогрессивті мемлекет құру жолында белгілі бір нәтижелерге қол жеткізді. Саяси, конституциялық, экономикалық тұрғыдан қазақстандықтардың өмірінің барлық қырларын қозғайтын реформалар жүргізілді. Бүгінде Қазақстан 2050 жылға қарай әлемнің отыз дамыған елдерінің бірі бола отырып, күшті экономикалық негізі бар және өршіл мақсатпен сенімді, жауапты халықаралық әріптес болып табылады. Қазақстанда оның басты мақсаты - мемлекеттің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін, өмір сүру деңгейін көтеруді және Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыруды қамтамасыз ететін экономикалық өсудің жаңа моделін қалыптастыру).

Тұрақты негізде экономикалық өсудің жоғары қарқындарына қол жеткізу әлемдік сатыдағы елдің бәсекеге қабілеттілігінің маңызды факторларының бірі болып табылады. Қазақстан халық шаруашылығының прогрессивті дамуын қамтамасыз ету үшін барлық мүмкін қадамдарды жасайды. Мұндай қадамдардың бірі - жаңа жұмыс орындарын құру, табыстың тұрақты өсуін және өмір сүру сапасын қамтамасыз ететін бизнесті дамытудың тұрақты көздерін қалыптастыру. Осы салада шағын және орта бизнесті дамытуға ерекше көңіл бөлінеді.

Елде іскерлік ахуалды жақсарту жөніндегі шаралар қабылданды, тіркелу рәсімдерін жеңілдету және шаруашылық субъектілерінің қызметін бақылау үшін жағдайлар жасалды, бизнестің шығындарын төмендету бойынша ең күрделі шаралар бизнеске жол бермеуге бағытталды. Осылайша, 2017 жылы бәсекелестікке кедергі келтіретін ережелерді анықтау үшін 108 заң және 972 заңға тәуелді актілер тексерілді. Аталған заң актілерін қайта қарау нәтижесінде бәсекелестікке кедергі келтіретін 144 нормалар анықталды [1].

Елде бизнесті дамыту және бизнесті дамыту бағдарламасы енгізілді (біз оларға біраз кейінірек тоқталамыз), олар бірге кәсіпкерлікті дамыту саласында оң нәтижелерге қол жеткізеді. Бұл факт, 2017 жылы DoingBusinessрейтингінде, Қазақстан бизнестің дамуын ынталандыру және экономикалық белсенділікті көтеру үшін ондай жеті бағыт бойынша реформаларды жүзеге асыратын ең көп реформаларды жүзеге асырған мемлекет ретінде танылды [2]. Атап айтқанда, қазіргі кезде Қазақстан Республикасы Дүниежүзілік банктің бизнес-рейтингінде әлемнің 190 елінің арасында 36 орынға көтерілді [3]. Статистикалық

көрсеткіштердің аясында 2010 жылдан 2016 жылға дейінгі кезеңде белсенді шағын және орта бизнес субъектілерінің саны екі есе өсті, ал шағын және орта бизнес субъектілерінің жалпы қосылған құны 20,6% - дан 26,8% -ға дейін өсті. Алайда шағын және орта бизнестің қатысу үлесін еліміздің ЖІӨ-де салыстырсақ, экономикалық жағынан дамыған елдерде шағын және орта бизнес елдегі ЖІӨ-нің 50% -ын құрайды [4], Қазақстан Республикасындағы бұл көрсеткіштің салыстырмалы төмен деңгейін көрсетеді. Шағын және орта бизнесті қолдауға және дамытуға бағытталған шаралармен қатар, Қазақстан ел экономикасындағы мемлекеттің үлесін төмендету саясатын жүргізіп келеді. Қазақстанда «Сары кезі ережесі» қағидаттары Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымыелдерінің стандарттарына сай келетін бәсекелестік саясатты дамыту аясында жүзеге асырылады, оның мәні денсаулық сақтаудың салауатты ортасын сақтау үшін мемлекеттік компаниялардың еншілес құрылымдарын құруды шектеу және экономиканың осы секторларына мемлекеттің араласуын болдырмау үшін қажет бизнес [5]. Кәсіпкерлікті мемлекеттік деңгеймен қоса, осы қызмет үшін ел халқының дайындығы деңгейін арттыру аясында жүйелі жұмыс жүргізу қажет.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары шеңберінде елдегі осы фактің маңыздылығын негізгі ұлттық көрсеткіштердің бірі шағын және орта бизнестің ІЖӨ-дегі үлесімен түсіндіріледі. Осылайша, 2021 жылы 20,0 және 2050 жылы ЖІӨ-нің 20,0% және 35,0 және 50,0% көрсеткішіне сәйкес осы көрсеткіштің 30% -на қол жеткізу жоспарлануда.

Стратегиялық жоспар өнімді жұмыспен қамтуды арттырудың негізгі бағыттарының бірі бұқаралық кәсіпкерлікті дамыту болып табылады. Осы мақсатта кәсіпкерлік негіздеріне оқыту, ауылдық жерлерде қызметтің кеңеюі мен ынтымақтастықты, оның ішінде қалалар мен ауылдық жерлердегі микрокредиттерді дамыту есебінен кәсіпкерлік бастамаларға қолдау көрсету сияқты қолдау шараларының толық спектрі қамтамасыз етілетін болады.

Бұл шешім елімізде шағын және орта бизнесті қолдау және дамыту және Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Қазақстан халқына Жолдауында көрсетілген кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың жалпы мақсаттарында жүзеге асырылатын түрлі бағдарламаларда көрініс табады. Елде жүзеге асырылған кейбір бағдарламаларды қарастырыңыз. «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасы іске асырылды (1-сурет). Бизнесті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасының мақсаты - тұрақты жұмыс орындарын сақтау және тұрақты жұмыс орындарын құру, сондай-ақ экономиканың шикізаттық емес секторларында өңірлік кәсіпкерліктің тұрақты және теңгерімді өсуін қамтамасыз ету.

1-сурет - «Бизнестің жол картасы-2020» бизнесті қолдау және дамытудың бірыңғай бағдарламасын іске асырудың бағыттары

Кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған қаржылық емес шараларды іске асыру кәсіпкерлікті қолдауға арналған инфрақұрылымның шеңберінде келесі қағидаттарды сақтау арқылы жүзеге асырылады: жеке кәсіпкерлікті «бір терезе» арқылы қызмет көрсету, қайталануды болдырмау, ережелер мен талаптарды оңайлату, оңтайландыру, белгіленген тәртіптер мен ережелерді автоматтандыру.

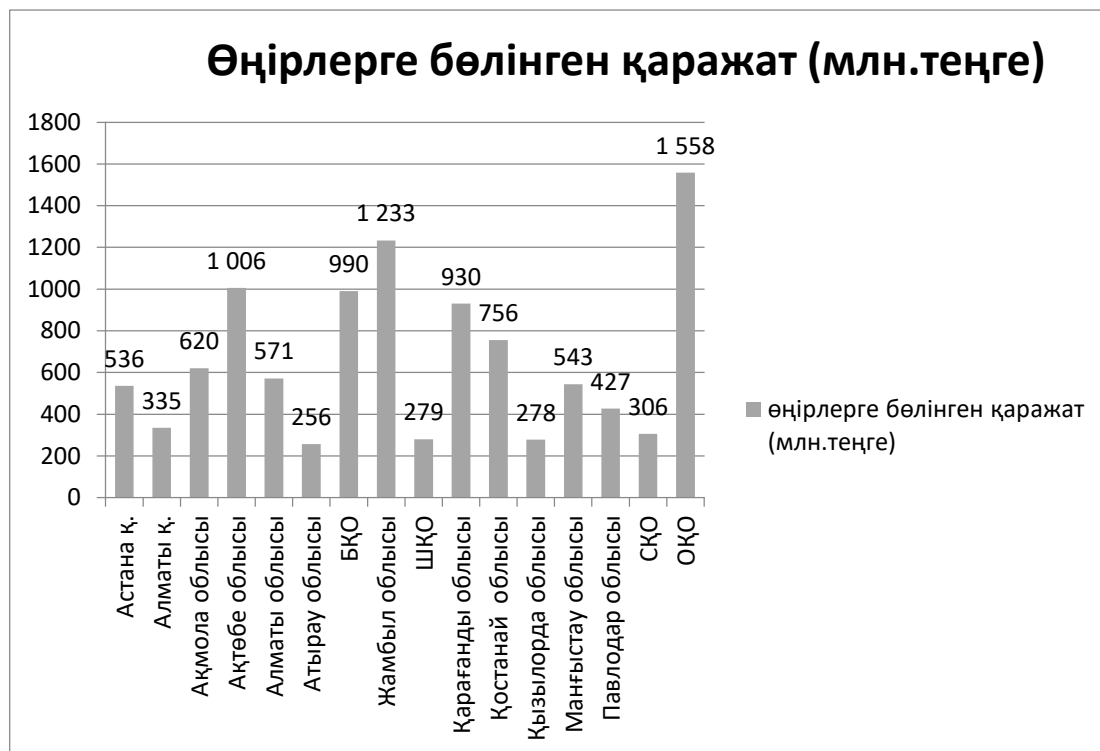
Қазақстан Республикасында Президент Н.Ә.Назарбаевтың Жолдауында айтылған бұйрықтың ерекше атап өткім келеді. 2018 жылдың күзінде басталған «Қазақстандықтардың әл-ауқаты: табыстарды жақсарту

және өмір сүру сапасын арттыру» атты Назарбаев «2019 жылғы 1 қаңтардан бастап шағын және орта бизнестегі салықтық амнистияны бастады, салықтың негізгі сомасын төлеген жағдайда айыппұлдар мен өсімпұлдарды есептен шығарады» [6].

Қазақстан сонымен қатар екінші деңгейлі банктер мен «Еңбек» микроқаржылық ұйымы арқылы мемлекеттік қолдау бағдарламалары мен ақша ресурстарына жеңілдетілген қолжетімділікті қамтамасыз ететін шағын және шағын бизнес субъектілерін қолдау және дамыту бағдарламасын іске асыруда.

2017-2021 жылдарға арналған осы бағдарламаның аясында, 2018 жылғы жағдай бойынша 13 948,8 млн. теңге бөлініп, республика аймақтарына бөлінді (2-сурет).

2-сурет - «Еңбек» бағдарламасы шеңберінде Қазақстан өңірлеріне бөлінген қаражат

Бағдарламаны іске асыру нәтижесінде Солтүстік Қазақстан, Павлодар және Батыс Қазақстан облыстары тиісінше 50%, 44% және 41% өңірлерде бөлінген қаражат үлесінің жоғары көрсеткішіне ие. Алматы, Алматы және Жамбыл облыстары сияқты аймақтардың әрқайсысы тиісінше 11%, 12% және 18% қаражатты пайдалану үшін ең аз көрсеткішке ие. «Еңбек» бағдарламасы бойынша бөлінген қаражаттың басым бөлігі үш облысқа бөлінеді: Оңтүстік Қазақстан облысы 13%, Жамбыл облысы 11% және Ақтөбе облысы 10%.

1-кесте

Қазақстандағы белсенді ШОБ саны

	2014 жыл	2015 жыл	2016 жыл	2017 жыл	2018 жыл
шағын бизнес ЗТ	149 182	175 679	189 637	208742	231325
орта бизнес ЗТ	2 643	2 897	2 711	2618	2620
Жеке кәсіпкерлер	995 611	930 077	813 482	747107	809115
Шаруа немесе шаруақожалығы	185 930	181 030	179 333	187527	198268
Барлығы	1 333 366	1 289 683	1 185 163	1 145 994	1 241 328
<i>Дерек көзге негізделіп дайындалған [7]</i>					

Қолдау шараларын іске асыру нәтижесінде Қазақстан Республикасының өңірлерінде 2018 жылғы 1 қарашадағы шағын және орта бизнестің саны өткен жылдың тиісті күнімен салыстырғанда 6,3% -ға артты.

Қазақстан Республикасында қолданыстағы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің жыл сайынғы индикаторлары бойынша, 2014 - 2018 жылдар аралығында бес жыл ішінде осы сектордағы кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы саны абсолютті түрде 92038 бірлікке немесе 7% -ға азайды.

Елді аймақтық қайта құру осы жылдың жазында осы сектордағы жұмыспен қамтылған халықтың өзгеру динамикасын талдауға мүмкіндік бермейді.

Қорытынды. Осылайша, қоғамның қазіргі экономикалық және әлеуметтік өмірінде шағын, орта кәсіпкерлік өте маңызды рөл атқарады. Бұл сектор көбінесе экономикалық өсу қарқынын, жұмыспен қамтудың жай-күйін, жалпы ұлттық өнім құрылымы мен сапасын айқындайды. Осы саланың дамуының жоғары деңгейі қазіргі заманғы экономикалық модельдің қажетті құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл экономикадағы бәсекеге қабілетті үнді ұстап тұруға көмектеседі, әлеуметтік құрылымның табиғи әлеуметтік қолдауын қалыптастырады. Кәсіпкерлікті дамыту саласындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты шағын және орта бизнесті құру және дамытуды қолдау жөніндегі іс-шараларды жүзеге асырудың дәйекті қадамдары болып табылады. Елде кәсіпкерлікті дамыту саласында оң нәтижелерге қол жеткізетін, қаржылық және қаржылық емес сипаттағы бұл бизнесті қолдауға және дамытуға арналған бағдарламалар іске асырылды. Осы бағдарламалардың іске қосылуы арқасында бизнесті қолдау құралдарының ауқымы айтарлықтай кеңейді.

Атап айтқанда, субсидияларды субсидиялау субъектілердің несиелері бойынша пайыздық мөлшерлемелерді субсидиялау басталды және шағын және орта бизнесті дамыту үшін кең көлемді оқыту және консалтингтік бағдарламаларды іске асыру басталды, бұл осы салада айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік берді.

Кәсіпкерлікті алға жылжытуды және экономикалық қызметті жандандыруды көрсететін халықаралық институттардың рейтингінде Қазақстан Республикасы соңғы жылдары әлемдік қоғамдастықтың біздің елімізде жүргізіліп жатқан реформалардың оң бағасын көрсетіп келеді және, әрине, өткізілетін іс-әрекеттің табыстылығының көрсеткіші. Сонымен қатар, Батыс Еуропа, Солтүстік Америка және Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінің бәсекеге қабілетті экономикаларынан айырмашылығы, Қазақстан экономикасындағы шағын, шағын және орта кәсіпорындардың рөлі анағұрлым маңызды емес.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

- 1 <https://www.zakon.kz>
- 2 <http://www.vsemimyjbank.org>
- 3 Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауы <http://www.akorda.kz/>
- 4 «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры »АҚ <https://www.damu.kz>
- 5 <https://bnews.kz>
- 6 https://tengrinews.kz/kazakhstan_news
- 7 <http://stat.gov.kz>

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

И.В. Селезнева*, А. К. Шайхутдинова, С.Ж. Пралиева

Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан

e-mail: i.selezneva@turan-edu.kz

Резюме. Статья посвящена вопросу государственной поддержки предпринимательской деятельности в Республике Казахстан. Проанализированы достижения страны в области развития сектора малого и среднего бизнеса, что нашло отражение в рейтингах международных институтов, ранжирующих стимулирование предпринимательства и активизацию экономической деятельности.

Надо отметить что, несмотря принимаемые меры поддержки предпринимательства и проводимую республикой планомерную политику снижения доли государственного участия в экономике страны посредством осуществления последовательных шагов по передаче государственных функций в конкурентную среду, наблюдается снижение общего количества субъектов малого и среднего бизнеса на 7 процентов за последние пять лет и, в отличие от более конкурентоспособных экономик стран мира, роль малого и среднего предпринимательства в экономике Казахстана выглядит менее значительно.

Ключевые слова: программа государственной поддержки предпринимательства «Еңбек», программа государственной поддержки предпринимательства «Дорожная карта бизнеса 2020», предпринимательство, малый и средний бизнес.

STATE SUPPORT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

I.V.Selezneva *, A.K.Shaikhutdinova, S.Praliyeva³

^{1,2,3} Almaty, Republic of Kazakhstan

e-mail: i.selezneva@turan-edu.kz

Summary. The article is devoted to the issue of state support of business activity in the Republic of Kazakhstan. The article analyzes the country's achievements in the development of the small and medium-sized business sector, which is reflected in the ratings of international institutions that rank the promotion of entrepreneurship and activation of economic activity.

It should be noted that, despite the measures taken to support entrepreneurship and the Republic's planned policy of reducing the share of state participation in the country's economy through successive steps to transfer state functions to a competitive environment, there has been a decrease in the total number of small and medium-sized businesses by 7 percent over the past five years and, in contrast to more competitive economies of the world, the role of small and medium-sized businesses in the economy of Kazakhstan looks less significant.

Key words: state support program for entrepreneurship "Enbek", state support program for entrepreneurship "business Road map 2020", entrepreneurship, small and medium-sized businesses.

FTAXP 06.61.33

ӘОЖ 339.138:005.336.6 (477.52)

АЙМАҚТЫҚ БРЕНДИНГТІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

А.П.Садуллаева, Г.Қ.Байжақсынова*

Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: aigul.sadullayeva@narхоз.kz

Аңдатпа. Қарқынды жаһандық бәсекелестік жағдайында мемлекеттер мен олардың аумақтары - аймақтар, қалалар алдында басқа елдер мен аймақтардан ерекшелену жолын табу, жаһандық инвестициялық немесе туристік нарықта өз орнын табу міндеті тұр. Бүгінгі күнде бәсекелестік күрестің ең тиімді құралы ел мен аймақтың өз брендинде бекітілген бірегейлігі мен беделі болып табылады.

Аймақтың имиджін және брендин қалыптастыру аймақтың болашаққа бағытталған кейбір сипаттамаларын жақсартуға бағытталған аймақтық маркетингтің технологияларын, әдістері мен құралдарын қолдану арқылы жүзеге асырылуы керек.

Мақалада аймақ брендингі теориясының өзекті мәселелері қарастырылған, маркетингтің дербес бағыты ретінде аймақ брендингінің тарихи қалыптасуына талдау жасалған. Мақаланың мақсаты – аймақтық маркетинг пен брендинг туралы теориялық көзқарастардың дамуын жалтылама сипаттау, аймақтық маркетинг пен брендинг теориялық тұжырымдамасының қалыптасуы мен мәнін көрсету және осы құбылысты зерттеудің перспективалық бағыттарын анықтау.

Түйінді сөздер: бренд, брендинг, имидж, аймақ, қала бренді, аймақ брендингі, аймақтық маркетинг

Кіріспе. Экономикалық дамудың қазіргі сатысында аймақ брендингі елдің, аймақтың және қаланың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды әдісі болып табылады. Аймақты дамыту және оның жетілуін басқару үшін маркетингтік стратегияны қалыптастыру қаланың экономикалық, әлеуметтік және саяси дамуының өзекті мәселесі болып табылады. Қала брендинің табыстылығы оның тұрақты және тартымды имиджіне, шетелдік инвестицияларды тартуға, экономикалық әлеуетін арттыруға, интеграциялық және ынтымақтастық байланыстарын нығайтуға тікелей әсер етеді.

Бүгінгі күнде Қазақстан өңірлерінде қала маркетингі жүйесін пайдалануды талап ететін экономикалық жағдайлар қалыптасуда. Ең алдымен, тұтынушы қажеттілігін қанағаттандыруға бағдарланған бәсекеге қабілетті экономика қажет. Қаланың қолданыстағы артықшылықтарын пайдаланудың тиімділігін арттыруға, сондай-ақ жаңа артықшылықтарын табуға, қала маркетингін дамыту процестерін жандандыруға, отандық және халықаралық нарықтардағы жиынтық аумақтық өнімнің үлесін кеңейтуге ықпал ететін алдыңғы қатарлы технологияларды енгізу және қала маркетингінің жаңа құралдарын пайдалану арқылы маркетинг әлеуетін құруға баса назар аудару қажет. Қала маркетингі нарықтық қатынастарды реттеу және қаланың ерекшеліктерін сипаттайтын құрал бола отырып, қаланы нарықта орналастыру туралы идеяны жүзеге асыруға бағытталады.

Зерттеу әдістері. Мақаланың теориялық-әдістемелік негізі аймақтық маркетинг және брендинг мәселелерін зерттейтін шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектерінен тұрады. Зерттеу барысында жалпы ғылыми және арнайы таным әдістері, салыстырмалы және тарихи талдау әдістері қолданылды.

Зерттеу нәтижелері және талқылаулар. Аймақ брендингі аймақтағы материалдық және материалдық емес ресурстардың тапшылығын жоюға бағытталған және ол қоғамға аймақтың бірегейлігі туралы идеяны жеткізуге негізделеді. Аймақтық брендинг - бұл сыртқы нарықтарды жаулап алу, инвесторларды, туристерді, жаңа тұрғындар мен білікті мигранттарды тарту мақсатында қалалардың, аудандардың, географиялық аймақтар мен мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру стратегиясы[1].

Қазіргі ғылымда аймақтық маркетинг әлеуметтік-экономикалық дамудың, инвестициялық белсенділіктің жоғарылауының және келесі салалардың арқасында аймақтың қолайлы имиджін құрудың факторы ретінде әрекет етеді[2]:

- аймақтың инновациялық және инвестициялық тартымдылығын қалыптастыру;
- сыртқы және ішкі аудитория арасында аймақтың оң имиджін қалыптастыру;
- аймақты дамытудың маркетингтік стратегиясын әзірлеу және іске асыру;
- адами ресурстардың шығармашылық әлеуетін жандандыру;
- аймақтың шығармашылық салаларын дамыту үшін жағдайлар жасау.

Қала бренді имиджін қалыптастырудың басты мақсаты мақсатты аудиториялар (резиденттер мен бейрезиденттер) тұрғысынан белгілі бір аймақтың тартымдылығын арттыру болып табылады.

1993 жылы әйгілі маркетингтік Филлип Котлер, Дональд Хайдер және Ирвинг Рейн алғаш рет маркетингтік аймақтарды жан-жақты насихаттау механизмі ретінде пайдалануды негіздеді [3]. Оксфорд Брукс Университетінің профессоры Стефан Вард (WardStephen) аймақтардың тартымдылығын мақсатты ақпаратты-жарнамалық әрекеттер арқылы басқару XIX ғасырдың соңында Ұлыбритания мен Америка Құрама Штаттарында коммуникациялық құралдардың дамуы және капитал мен халықтың ұтқырлығы артуының нәтижесінде басталғандығын және оны инвесторлар, туристер мен жаңа тұрғындар үшін күресетін барлық аймақтар пайдаланғандығын атап көрсетті [4].

Ресми түрде «ел брендингі» тұжырымдамасы XX ғасырдың 90-шы жылдарының соңында британиялық С.Анхольт «Brand Management» журналы беттерінде алғаш рет «Nation branding» түсінігін енгізіп, ғылыми ойдың жаңа бағытын қолдана бастады. С.Анхольт брендинг саласында өз зерттеулерін жалғастыра келе аймақ брендингіне әртараптандырылған, кешенді тәсілдің негізін қалаушысы болды. Сондай-ақ, ол аймақтың заманауи брендинің келесідей алты элементін қамтитын алтыбұрыш бейнесіндегі бәсекелестік сәйкестілік тұжырымдамасын (1 Сурет) жасады:

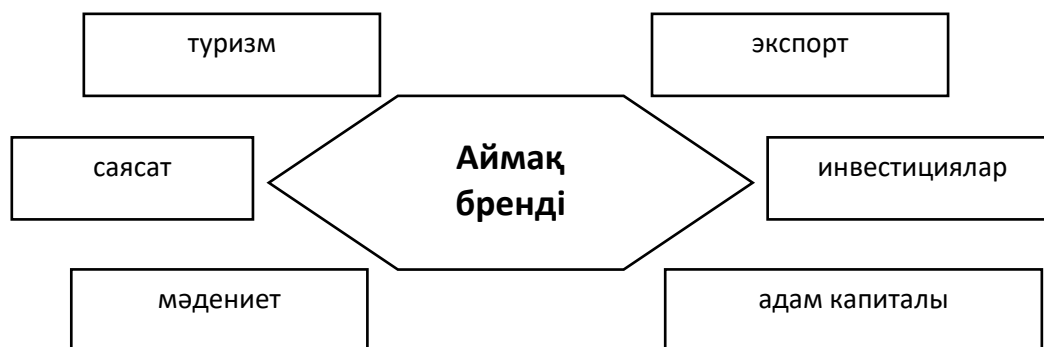
- туризм;
- экспорт;
- саясат;
- инвестициялар;
- мәдениет;
- адами капитал.

Брендинг саласындағы көптеген сарапшылардың пікірінше, ұлттық брендингтің объектісі ел немесе адамдар болатын болса, ол тиімсіз болып табылады. Сондықтан, табысты аумақтық брендті халық емес, сол елде өндірілетін өнім немесе елдегі таланттар анықтайды.

Мамандықтың көпшілігі брендті тек визуалды немесе виртуалды бейне (логотип, шрифтті жазу, ұран және т.б.) деп біледі, сондықтан аймақтың брендин құра отырып, негізінен логотип дизайнын құрып және тарату үшін PR-кампаниялар жасаумен шектеледі.

Бренд жай сауда белгісі немесе аумақтық рәміз емес. Аймақтың бренді - бұл аймақты білдіретін адамдар, бұл бизнес пен үкіметтің өзара әрекеттесу процедуралары, бұл - осы аймақта өндірілетін және оның бірегейлігін бейнелейтін тауарлар, онда тұратын адамдардың қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін әлеуметтік инфрақұрылым, бұл аймақтың инвестициялық тартымдылығы, еңбек және тұрмыс мәдениеті, туристерді қызықтыратын жағдайлар және т.б.

2004 ж Джереми Хилдертпен бірлесіп, Саймон Анхольттың «Brand America: The Mother of All Brands (Great Brand Storiesseries)» деп аталатын келесі еңбегі жарық көрді, онда өнім брендтерінің елдің имиджіне әсерін зерттеген. Америка Құрама Штаттарының бренді - Coca-Cola, Microsoft, CNN, American Express брендтерінің жиынтығы болып табылады. АҚШ басқалардың ішінде ең дамыған, қымбат және сенімді бренд, сондықтан Анхольт американдықтардан жаңа аймақтарын жаулап алуға тырысатын басқа мемлекеттердің де проблемаларын қарастырады [5].

Сурет 1- С.Анхольттың аймақ бренді алты бұрышы

Дик Мартин АТ & Т телекоммуникациялық компаниясының қоғамдық қатынастар жөніндегі вице-президенті, «Американы қайта құру: американдық бизнестің беделін сақтау және оның шетелдегі болашағын қорғау үшін не істеу керек?» [6] атты еңбегінде АҚШ-ты ребрендинг жасау қажеттілігі туралы мәселені қарастырды, себебі, автордың пікірі бойынша, Америка Құрама Штаттарының теріс имиджі американдық компанияларды басқа елдерге жылжытуға кедергі келтіреді және американдық өнімдерді сату деңгейін төмендетеді.

С.Анхольт 2007 жылы «Бәсекеге қабілетті сәйкестік: елдер, қалалар және аймақтар үшін жаңа бренд-менеджмент» атты кітабын жариялап [7], онда ол елдер және өңірлерде үкімет жанынан бәсекелік сәйкестік бойынша ведомства құру қажеттілігі туралы айтады. Анхольт ел брендинің қажеттілігіне және

«Made in ...» өнімін шығарудың маркетингтің маңыздылығына ерекше назар аударады. «The Nation Brands Index» елдер брендінің рейтингі шеңберінде жүргізілген зерттеулер негізінде Анхольт аймақ маркетингі сыртқы дипломатиямен және үкімет басшылығымен тығыз байланыста болатын тұрақты жұмыс екендігін атап өтіп, аймақтардың сәтсіз бренді проблемасын қарастырады.

Anholt-GfK Roper Nation брендтерінің индексі (NBI) деп аталатын рейтинг 2005 жылдан бастап тұрақты түрде жарияланып отырады. Ол әлемнің әртүрлі елдерінің сауда маркалары түрінде ұсынылған тиімділігін бағалайды. Ұлттық брендтердің рейтингі жыл сайын құрастырылады. Мемлекеттер алты көрсеткіш бойынша бағаланады: адами фактор, мәдени мұра, елдің туристтер үшін тартымдылығы, елдің инвесторлар үшін тартымдылығы, өндірілген тауарлардың беделі, мемлекеттік басқару деңгейі.

Бағалау басқа елдерде өткізілетін сауалнамалар негізінде беріледі:

- *адами капитал бойынша* білім беру деңгейіне, білім, алуға, жұмыс күшінің біліктілігіне, қоғамның ашықтығы мен ықылас деңгейіне, ұлттың қонақжайлығы мен кемсітушіліктің болмауына деген көзқарас өлшенеді;

- *саясат бойынша* мемлекеттік биліктің адалдығы, біліктілігі және заңдылығына байланысты қоғамдық пікір өлшенеді, индивидтің үкіметке сенім деңгейін, ел билігі саясатын демократия, әділеттілік, кедейшілік, әлеуметтік саясат, қоршаған ортаны қорғау сияқты ғаламдық мәселелер бойынша қабылдауды сипаттайды;

- *экспорт бойынша* белгілі бір елде өндірілетін тауарлар мен қызметтерді қалай қабылдайтындығын сипаттайды;

- *туризм бойынша* елге келуге қызығушылық таныту және елдің табиғи және мәдени көрікті жерлерінің тартымдылық деңгейі анықталады;

- *мәдени мұра бойынша* елдің мәдени мұрасын әлемдік қабылдау сипатталады, заманауи мәдениет, оның ішінде кинематография, музыка, бейнелеу өнері, әдебиет және спорт бағаланады;

- *инвестициялар бойынша* әрбір елдің қаржылық және адами капиталды тарту қабілеті анықталады. Инвестициялар және онымен байланысты көпші-қон елдегі өмір сүру, жұмыс істеу немесе оқуға қатысты тартымдылық дәрежесін анықтайды, сондай-ақ елдегі экономикалық және әлеуметтік жағдайды қабылдауды көрсетеді[5].

Аймақтың орналасқан жері, табиғи-ресурстық әлеуеті және ұлттық-мәдени ерекшеліктері оның тартымдылығының негізгі факторлары болып табылады, алайда тек бірегей өзіндік даму тұжырымдамасы басқа аймақтарға қарағанда бәсекелік артықшылығын жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Сурет 2-Аймақ брендінің элементтері

Фин ғалымдары Т.Мойланен және С.Райнистонның «Мемлекеттердің, қалалардың және курорттардың брендтерін қалай құру керек: аймақтарды брендтеу жоспары» деп аталатын еңбегінде нақты материалдар бойынша аймақтық маркетингті зерттеді. Норвегияда туристік бренд құру, Австралияның заманауи имиджін құру, Шотландияда, Дания туристік бренд жасау, үшін АҚШ-қа инвестиция тарту бойынша ұсыныстар жасады [8].

Сонымен қатар, Т.Мойланен еңбегінде Еуропа қалаларының брендингі үдерісінде кездесетін кедергілер қарастырылып, негізгі мәселе анықталады: мүдделі тараптар санының көп болуы, брендинг түсінігінің шектеулілігі, қаржыландырудың жеткіліксіздігі және т.б [9].

Аймақтық бренд - аймақты дифференциациялауды және әлеуетті тұрғындарға сәйкестікті қамтамасыз ететін элементтердің бірегей көп қырлы нұсқасы. Аймақтық бренд өзінің бірегей сәйкестігінің барлық элементтерін бейнелеуі тиіс (Сурет 2.) [10].

Жергілікті брендинг бойынша әдебиеттерде аймақ брендингі процесіне тұрғындардың қатысуы туралы көп зерттелмеген. Қалалық брендті құру процесіне қала тұрғындарын тарту өте маңызды, өйткені қалалық бренд инвесторлар мен мүдделі тараптар үшін сенімді бола алады.

Қорытынды. Аймақ маркетингі және аймақты бренд имиджін жасау туралы теориялық және әдіснамалық негіздің қалыптасуы мен оны қолдану тәжірибесінің болуына қарамастан, бұл экономикалық категорияның жеке аспектілерін қайта қарау және іс жүзінде игеру қажет болып табылады. Аймақтық маркетингті дамытудың оңтайлы механизмін қалыптастыру аймақтың позитивті имиджін қалыптастырып, оның шетелдік және отандық инвесторлар үшін инвестициялық тартымдылығын қамтамасыз етіп, ішкі әлеуетті барынша ұтымды пайдалануға және аймақтық әлеуметтік-экономикалық дамудың дәйекті стратегиясын әзірлеуге және жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Сонымен, аймақ бренді туралы әдебиеттерге шолу жасай келе аймақ брендин жасау мен басқару экономикалық, саяси және өте қуатты әлеуметтік нәтижемен қамтамасыз ететіндігін атауға болады: инвестицияларды және туристерді тарту, білікті жұмысшы күшін тарту, аймақтық өнімді өткізу нарығын ұлғайту және экспортқа шығару, интеграциялық үдерістерді нығайту, халықтың және билік органдарының күш-жігерін біріктіру, аймақтың жетістіктері туралы қоғамға ақпарат беру және т.б. Осылайша, аймақтық брендті қалыптастыру және дамыту аймақ миссиясының орындалуына орасан зор ықпал етеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Серегина Е. Брендинг территорий. [Электронный ресурс] / Е. Серегина. – Режим доступа: <http://pr-portal.com.ua/peredovitsa/4621.php>.
- 2 Anholt S. Branding Places and Nations // Clifton R., Simmons J., et al. Brands and Branding. Princeton, NJ: Bloomberg Press, 2004.
- 3 Kotler Ph., Rein I., Haider D. Attracting investment industry and tourism to cities, states and nations. N. Y.: The Free Press, 2003.
- 4 *Selling Places: The Marketing and Promotion of Towns and Cities 1850-2000 (Planning, History and Environment Series).* Stephen V. Ward, London.
- 5 Джеремид Хильдрет, Саймон Анхольт. Бренд Америка. –Издательство: Добрая книга, 2010.
- 6 Martin, D. Rebuilding brand America: What we must do to restore our reputation and safeguard the future of American business abroad. Amacom Books, 2007.
- 7 Simon Anholt, Competitive Identity: The New Brand Management for Nations, Cities and New York, 2007.
- 8 Moilanen Teemu, Rainisto Seppo. How to Brand Nations, Cities and Destinations: A Planning Book for Place New York, 2009.
- 9 MOILANEN, T. (2015). CHALLENGES OF CITY BRANDING: A COMPARATIVE STUDY OF 10 EUROPEAN CITIES. PLACE BRANDING AND PUBLIC DIPLOMACY, 11(3), 216-225
- 10 Стась А. Новая геральдика. Как страны, регионы и города создают и развивают свои бренды. – М.: Группа ИДТ, 2009.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БРЕНДИНГА ТЕРРИТОРИЙ

А.П.Садуллаева, Г.К.Байжаксынова

Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

e-mail: aiqul.sadullayeva@narхоз.kz

Резюме. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы теории территориального брендинга, анализируется историческое формирование бренда территории как самостоятельного направления маркетинга. Целью статьи является обобщение теоретических взглядов на маркетинг и брендинг территорий, демонстрация сущности и значения теоретических концепций территориального маркетинга и брендинга, а также выявление перспективных направлений исследования этого феномена.

Формирование имиджа и бренда территории должно осуществляться за счет использования региональных маркетинговых технологий, методов и инструментов, направленных на улучшение перспектив территории.

Ключевые слова: бренд, брендинг, имидж, территория, бренд города, территориальный брендинг, маркетинг территории

THEORETICAL ASPECTS OF BRANDING TERRITORIES

A.P.Sadullaeva, G.K.Baizhaksynova

University Narхоз, Almaty, Kazakhstan

e-mail: aiqul.sadullayeva@narхоз.kz

Summary. This article discusses current issues of the theory of territorial branding, analyzes the historical formation of the brand of the territory as an independent direction of marketing. The purpose of the article is to summarize the theoretical views on marketing and branding of territories, to demonstrate the essence and significance of the theoretical concepts of territorial marketing and branding, as well as to identify promising areas of research on this phenomenon.

The formation of the image and brand of the territory should be carried out through the use of regional marketing technologies, methods and tools aimed at improving the prospects of the territory.

Key words: brand, branding, image, territory, city brand, territorial branding, territory marketing

МРНТИ 06.71.09

УДК 338.47

ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ АВТОМОБИЛЬНОГО ТРАНСПОРТА КАЗАХСТАНА

Н.Т. Смагулова^{*1}, К.Ж. Елишибекова², А.М. Билдемиров³

^{1,3}Казахская академия труда и социальных отношений, Алматы, Казахстан

²Университет «Туран», Алматы, Казахстан

e-mail: smagulova.n.t@mai.ru

Аннотация. Статья рассматривает проблему современного состояния автомобильного транспорта Казахстана. Показана роль автомобильного транспорта в работе производственного комплекса. Проанализированы показатели развития автотранспорта в республике, которые свидетельствуют и о доле его участия в развитии всей транспортной системы страны. Проведенный SWOT-анализ отечественного рынка грузоперевозок автомобильного транспорта выявил преимущества и недостатки перевозок автотранспортом. Определены особенности продукции автотранспорта, а также их преимущества перед другими видами транспорта. Предложены меры для обеспечения эффективности взаимодействия и взаимосвязи между различными видами транспорта в процессе перевозки. Выявлены основные проблемы осуществления перевозок автомобильным транспортом. Сделан вывод о том, что с развитием инфраструктуры транспортного комплекса перевозки автотранспортом имеют положительную тенденцию к дальнейшему устойчивому росту.

Ключевые слова: оценка, автомобильный транспорт, развитие автотранспорта, перевозки, пассажирооборот, грузооборот.

Введение. Экономика Казахстана отличается высокой грузоемкостью в связи с удаленностью от основных мировых рынков и вследствие чего 80% грузоперевозок осуществляется сухопутным транспортом. Поэтому от состояния транспортной системы зависят результаты развития внутренней экономики страны и международного сотрудничества, а также повышения уровня конкурентоспособности страны.

Казахстан реализует ряд государственных программ: Стратегический план развития Казахстана до 2020 года, Транспортная Стратегия Республики Казахстан до 2020 года и другие, основными задачами которых считаются формирование в стране прогрессивной транспортно-логистической системы, обеспечивающей высшую и эффективную транспортную связь внутри государства, наращивание грузопотоков по республике и координацию работы всех видов транспорта, включая автомобильный.

Эффективное развитие автомобильного транспорта влияет на мультипликативное изменение экономики государства, укрепление межхозяйственных отношений, понижение доли транспортных затрат в структуре расходов[1] – все это определяет важность исследуемой проблемы.

Методы. При проведении исследований по оценке состояния автомобильного транспорта использовались общенаучные методы: сравнение, анализ, обобщение, системный подход. Кроме того, были применены методы обработки данных исследования на основе анализа статистической информации по развитию транспортной системы республики.

Результаты и обсуждение. Исследование об оценке состояния автомобильного транспорта страны показало, что этот вид транспорта является важным участником производственного комплекса любого государства. Благодаря маневренности автомобилей происходит переправа грузов непосредственно от склада отправителя до склада получателя без перегрузок с одного вида транспорта на другой. Кроме того, автомобильный транспорт участвует в работах на строительстве промышленных, гражданских и гидротехнических сооружений, где осуществляется доставка строительных грузов непосредственно к месту работ. Также автомобильный грузовой транспорт является основным перевозчиком продукции сельского хозяйства, большинства товаров и продуктов розничной торговли, включая сеть общественного питания. Значительную долю в грузообороте автотранспорта составляют перевозки различных видов топлива для промышленности и бытовых нужд. Все это свидетельствует о важной роли автомобильного транспорта в осуществлении межхозяйственных и межгосударственных связей, что подтверждается долей транспорта во внутреннем валовом продукте республики (7,2% в 2018 году) [2].

Как показал анализ данных Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК о состоянии автомобильного транспорта наблюдается в основном тенденция увеличения по основным показателям его развития (таблицы 1 и 2).

Как видно из таблицы 1, за исследуемый период грузооборот автотранспорта увеличился на 18,9%, что соответствует увеличению - (его-удельного веса грузооборота автотранспорта) удельного веса в общей транспортной системе на 8%. Аналогичная картина по показателю, характеризующему перевозки пассажиров, соответственно на 14% и 0,02%. Этому росту способствует транспортная сеть автомобильных дорог общего пользования Казахстана, где около 88% составляют дороги с твердым покрытием. Естественно,

развитие отечественного рынка грузовых перевозок автомобильным транспортом характеризуется еще показателем, как доход от предоставления услуг по перевозке грузов. Так, в 2018 году доход от грузоперевозок автотранспортом составил 140,3 млрд.тенге, что на 67% превысил уровень 2014 года. Среднегодовой темп прироста данного рынка с 2014 года по 2018 год сложился в размере 16,6% [3].

При оценке автомобильного парка республики за рассматриваемый период, исходя из данных таблицы 2, было выявлено:

- увеличение подвижного состава на автомобильном транспорте общего пользования на 16%;

- снижение наличия грузовых автомобилей на 7%, автобусов на 10%, легковых автомобилей на 4%;

которое в основном происходило из-за перевода их в собственность граждан и выбытия в связи с ухудшением их технического состояния (износ основных средств).

Таблица 1

Показатели развития автомобильного транспорта РК за 2014-2018гг.

Показатели	2014	2015	2016	2017	2018
Перевезено автотранспортом грузов, багажа, грузобагажа, млрд. тонн	3,13	3,17	3,18	3,32	3,35
уд.вес в общей транспортной системе, %	83,4	85,0	85,3	84,2	82,0
Грузооборот автотранспорта, млрд. т-км	155,7	161,9	163,3	166,1	185,2
уд.вес в общей транспортной системе, %	28,1	29,6	31,5	29,4	30,4
Перевезено автотранспортом пассажиров, млрд. человек	21,19	21,75	22,24	22,64	22,91
уд.вес в общей транспортной системе, %	99,6	99,6	99,6	99,6	99,6
Пассажирооборот на автотранспорте, млрд.п-км	217,07	222,72	237,19	240,07	247,47
уд.вес в общей транспортной системе, %	87,9	88,6	88,9	87,9	87,9
Протяженность путей сообщения общего пользования на автотранспорте – всего, тыс.км	96,4	96,5	96,4	95,4	96,2
из них - с твердым покрытием	86,4	86,2	87,0	81,8	83,2
уд.вес в общей транспортной системе, %	83,0	83,0	82,4	81,9	82,5
из них с твердым покрытием	89,6	89,3	90,2	85,7	86,5
Примечание – составлено на основе данных статистического сборника [3]					

Таблица 2

Показатели развития автомобильного парка РК за 2014-2018гг.

Показатели	2014	2015	2016	2017	2018
Наличие подвижного состава на автотранспорте общего пользования, единиц	22 288	25 168	25 930	25 455	25 873
в том числе:					
грузовых автомобилей	11 390	12 687	13 320	13 100	12 946
автобусов	9 361	10 159	10 358	10 290	10 954
такси	1 537	2 322	2 252	2 065	1 973
Наличие легковых автомобилей, тыс. единиц	4 000,1	3 856,5	3 845,3	3 851,6	3 848,0
Наличие грузовых автомобилей, единиц	434 665	443 161	439 167	440 612	404 848
Наличие автобусов, единиц	98 954	97 688	98 652	90 430	89 291
Количество предприятий транспорта, единиц	1 644	1 710	1 817	1 968	2 005
из них:					
грузового автомобильного	1 077	1 036	1 125	1 240	1 252
автобусного	366	349	346	345	347
такси	82	84	85	83	77
Примечание – составлено на основе данных статистического сборника [3]					

Очевидно, необходимо более подробно проанализировать именно рынок грузовых перевозок автомобильным транспортом, который является важной составной частью рыночной инфраструктуры при расширении внутренней и внешней торговли страны, т.е. обеспечивающее нормальное, непрерывное решение задач товарооборота между основными субъектами рынка. Так, оценивая состояние данного рынка с помощью SWOT-анализа, были определены его сильные и слабые стороны, возможности и риски (таблица 3).

Отсюда видно, что грузоперевозки автомобильным транспортом обладают рядом преимуществ перед другими видами транспорта:

- гибкая и удобная система планирования маршрутов, включая рациональное планирование схем доставки, с учетом индивидуальных требований грузоотправителя или грузополучателя; минимизации ис-

пользования мультимодальных схем доставки, требующим комбинировать и стыковать виды транспорта на пути следования груза; возможности отслеживания местонахождения груза в любой момент времени;

- оптимальная скорость доставки грузов в пункт назначения; которая является одним из объективных требованием для транспортировки различного рода грузов, особенно тех, сроки хранения которых ограничены;

Таблица 3

SWOT-анализ рынка грузоперевозок автомобильным транспортом

Сильные стороны	Слабые стороны
1. Индивидуальный подход к каждому заказу и клиенту 2. Широкий выбор транспортных средств, позволяющих перевозить различные виды грузов (включая опасные) 3. Высокий уровень востребованности в грузоперевозках автотранспортом 4. Единственно возможный и эффективный способ доставки грузов в пределах одного населенного пункта, региона 5. Маневренность, мобильность, доступность 6. Рынок является открытым для потенциальных инвесторов и частных источников финансирования.	1. Низкий уровень развития дорожной сети 2. Недоступность транспортных услуг в удаленных регионах 3. Низкий технический уровень производственной базы 4. Рост цен на горюче-смазочные материалы 5. Неравномерность развития грузоперевозок автотранспортом в регионах страны 6. Значительный износ подвижного состава 7. Текучесть кадров и отсутствие высококвалифицированных специалистов 8. Недостаточно развиты логистические системы при перемещении грузов совместно с другими видами транспорта
Возможности	Риски
1. Постоянный спрос на данный вид услуг 2. Высокая окупаемость затрат 3. Возможность отслеживания груза в любой момент времени и в любой точке на пути следования 4. Наличие эффективных механизмов государственной поддержки отрасли	1. Высокий уровень предпринимательских рисков 2. Высокая стоимость транспортных средств 3. Низкая инвестиционная привлекательность рынка 4. Низкая предпринимательская активность
Примечание – составлено на основе материалов Комитета транспорта Министерства индустрии и инфраструктурного развития РК [4].	

- экономичное потребление энергии и небольшой объем работ по ремонту и обслуживанию техники;
- высокое качество предоставления грузовых перевозок;
- целостность и сохранность перевозимого имущества;
- значительная экономия производственных площадей;
- небольшая потребность в персонале.

Далее, исследование показало, что у рынка грузовых перевозок автотранспортом есть ряд проблем и недостатков. К характерным проблемам данного вида перевозок следует отнести: низкий уровень развития дорожной сети; постоянно растущая стоимость горюче-смазочных материалов; безопасность дорожного движения; высокий уровень вредного воздействия на экологию; недоступность транспортных услуг в удаленных регионах; низкий технический уровень производственной базы и др.

Безусловно, реализация государственных программ Казахстана до 2020 года, связанных с созданием современной автодорожной сети, где предпочтение дано развитию автодорог местного значения, конечно, будет способствовать дальнейшему росту рынка грузоперевозок автомобильным транспортом [5].

Еще одна важная проблема для развития автомобильной транспортной системы - это организация ее взаимодействия с другими видами транспорта в транспортных узлах. Здесь автотранспорт осуществляет значительный объем завоза-вывоза грузов, отправляемых мелкими партиями, и обслуживание заказчиков, не имеющих других транспортных коммуникаций, кроме автомобильных дорог.

Поэтому, в целях повышения уровня состояния рынка автомобильного транспорта, необходимо улучшить организацию взаимодействия автотранспорта с другими видами транспорта в транспортных узлах, для чего предлагается осуществить следующие меры:

- обеспечить единый технологический процесс переработки грузов, который устанавливает четкие правила взаимодействия и единые технологии работы для отдельных элементов транспортного узла и обслуживаемых организаций;
- организовать совмещенные графики работы подвижного состава различных видов транспорта, позволяющие снизить простои транспорта и имеющие особую эффективность, если являются составной частью единого технологического процесса и увязаны с графиками работы погрузочно-разгрузочных механизмов;

- применить прямую перегрузку грузов с магистральных видов транспорта на автомобильный транспорт, который позволяет сократить площадь транспортных узлов и расходы на складские операции, но требует соблюдения графика подачи подвижного состава под погрузку и своевременного оформления документов на груз;

- использовать контейнеры, которые позволяют решить проблемы технического взаимодействия и значительно снизить время на перегрузочные операции и повысить сохранность груза.

Заключение. Таким образом, в результате проведенного исследования выявлено, что:

во-первых, в автомобильной транспортной системе наблюдаются положительные тенденции к её дальнейшему росту;

во-вторых, предлагаемые меры по совершенствованию организации взаимодействия всех видов транспортных средств позволят повысить уровень состояния рынка развития автомобильного транспорта республики.

Список использованной литературы:

- 1 Можарова В. Транспорт в Казахстане: Современная ситуация, проблемы и перспективы развития. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2011. – 216 с.
- 2 Отчет по результатам маркетингового исследования - Грузовые перевозки автомобильным транспортом в РК / ТОО Исследовательская группа DAMU RG. - Алматы, 2018.
- 3 Транспорт в Республике Казахстан за 2014-2018гг./Статистический сборник, Нур-Султан, 2019 - [Электронный ресурс] URL: <http://stat.gov.kz>
- 4 Материалы Комитета транспорта Министерства индустрии и инфраструктурного развития Республики Казахстан - [Электронный ресурс] URL: <http://transport.miid.gov.kz/>
- 5 Государственной программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020» [Электронный ресурс] URL: <http://gov.kz/>

ҚАЗАҚСТАННЫҢ АВТОМОБИЛЬ КӨЛІГІНІҢ ЖАЙ-КҮЙІН БАҒАЛАУ

Н.Т. Смагулова^{*1}, К.Ж. Елишибекова², А.М. Билдемиров³

^{1,3}Қазақ Еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясы, Алматы, Қазақстан

²«Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: smagulova.n.t@mai.ru

Түйін. Мақала Қазақстанның автомобиль көлігінің қазіргі жағдайы мәселесін қарастырады. Өндірістік кешеннің жұмысында автомобиль көлігінің рөлі көрсетілген. Республикадағы автокөліктің даму көрсеткіштері талданып, олар елдің барлық көлік жүйесін дамытуға оның қатысу үлесін куәландырады. Автомобиль көлігінің отандық жүк тасымалдау нарығына жүргізілген SWOT-талдау, автокөлікпен тасымалдаудың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтаған. Автокөлік өнімдерінің ерекшеліктері, сондай-ақ олардың басқа көлік түрлерінің алдында артықшылықтары анықталған. Автокөлік өнімдерінің ерекшеліктері, сондай-ақ олардың басқа көлік түрлерінің алдында артықшылықтары анықталған. Тасымалдау процесінде көліктің әртүрлі түрлері арасындағы өзара іс-қимыл мен өзара байланыстың тиімділігін қамтамасыз ету үшін шаралар ұсынылды. Автомобиль көлігімен тасымалдауды жүзеге асырудың негізгі проблемалары айқындалған.

Түйінді сөздер: бағалау, автомобиль көлігі дамыту, автокөлікті, тасымалдау, жолаушылар айналымы, жүк айналымы

ASSESSMENT OF THE STATE OF ROAD TRANSPORT IN KAZAKHSTAN

N.T. Smagulova^{*1}, K.Zh. Elshibekova², A.M. Bildemirov³

^{1,3}Kazakh Academy of labor and social relations, Almaty, Kazakhstan

²Turan University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: smagulova.n.t@mai.ru

Summary. The article considers the problem of the current state of road transport in Kazakhstan. The role of road transport in the work of the production complex is shown. The indicators of development of motor transport in the Republic, which indicate the share of its participation in the development of the entire transport system of the country, are analyzed. The SWOT-analysis of the domestic market of road transport revealed the advantages and disadvantages of road transport. Features of production of motor transport, and also their advantages before other types of transport are defined. Measures are proposed to ensure the efficiency of interaction and interrelation between different modes of transport in the process of transportation. The main problems of road transport are revealed. It is concluded that with the development of the infrastructure of the transport complex, road transport has a positive tendency to further sustainable growth.

Key words: assessment, road transport, development of motor transport, transportation, passenger turnover, cargo turnover.

МРНТИ: 06.77.64

УДК: 331.57:338.43 (574.5)

ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛДЫҚ ЖЕРЛЕРІНДЕГІ ЖҰМЫССЫЗДЫҚТЫ АЗАЙТУ ЖОЛДАРЫ

С.М. Туралина¹, С.А.Илашева^{*2}, Б.Д.Бекназаров³

¹ SilkWay Халықаралық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

^{2,3} М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., Қазақстан

e-mail: Silasheva@mail.ru

Аңдатпа. Мақала Қазақстан Республикасындағы ауылдағы жұмыссыздық мәселелеріне арналған. Мақала авторлары ауылшаруашылығындағы еңбек нарығының ерекшеліктерін зерттеп, ауылдағы еңбек нарығының қалыптасуына және қызмет етуіне әсер ететін бірқатар факторларға назар аударған. Түркістан облысы мысалында ауылдық жерлердегі еңбек нарығының негізгі көрсеткіштеріне талдау жасалып, жұмыс күші ұсынысының сұранысқа қарағанда артықтығы, облыста өз бетінше жұмыспен қамтылған халықтың деңгейінің жоғары екендігі анықталған. Мақалада ауылдық жерлердегі жұмыспен қамту мәселесін шешуге арналған мемлекеттік бағдарламаларға және оның іске асуының тиімділігіне талдау жасалынған. Зерттеу қорытындысы бойынша авторлар Түркістан облысының ауылшаруашылығында қалыптасқан еңбек нарығының мәселелерін шешудің негізгі жолдарын ұсынған.

Түйінді сөздер: еңбек нарығы, ауыл шаруашылығы, жұмыссыздық, жұмыспен қамту, жұмыс күшінің артықшылығы, мемлекеттік бағдарлама, жұмыс орындары.

Кіріспе. Тәуелсіздік жылдары Қазақстан Республикасы өзінің әлеуметтік-экономикалық дамуында едәуір жетістіктерге қол жеткізді және табыс деңгейі орташа елдерден табысы жоғары елдер қатарына өтті.

Мұндай тұрақты өсу кедейлікті айтарлықтай азайтуға, халықтың едәуір бөлігін өнімді жұмыс орындарымен қамтамасыз етуге, адамдардың әл-ауқатын жақсартуға, еңбек өнімділігін арттыруға, жұмыссыздар санын және өнімділігі төмен жұмыспен қамтылғандар санын, әсіресе ауылдық жерлерде азайтуға мүмкіндік берді.

Соған қарамастан, Қазақстанның ауылдық жерлердегі еңбек нарығында шиеленістер бар. Бұл жағдайда ауылдық жерлердегі еңбек нарығында қалыптасқан жағдайды егжей-тегжейлі зерттеу ауылшаруашылығы мен ауылдық аумақтарды дамытумен байланысты мәселелердің арасында бірінші орынға шығады [1].

Әдіснама. Ауылдық еңбек нарығы - бұл ұлттық еңбек нарығының сегменттерінің бірі, ол дамудың жалпы заңдылықтарына және оның қызмет етуіне бағынады. Сонымен бірге, оның өзіндік ерекшеліктері де бар.

Ауылдық еңбек нарығының қалыптасуы мен дамуын зерттеуде әртүрлі ғылыми әдістер, соның ішінде, еңбек экономикасының, еңбек статистикасының және басқа да еңбек нарығын зерттеуге бағытталған әдіснамалар кешендері қолданылды.

Нәтижелер және талдау. Түркістан облысындағы еңбек нарығының қазіргі жағдайы экономикалық және әлеуметтік өзгерістермен тікелей байланысты. Ауыл шаруашылығының жұмыспен қамту саласында болып жатқан үдерістердің айқынсыздығы байқалады. Сонымен бірге, еңбек нарығындағы жағдай, әсіресе ауылдық жерлерде, үлкен шиеленіспен сипатталады.

Шымкент қаласы Оңтүстік Қазақстан облысы құрамынан бөлінбес бұрын, аймақ Қазақстандағы халқының саны 3 миллион адамға жақынең тығыз қоныстанған аумақ ретінде танылды. Алайда, Шымкент қаласы республиканың жеке аумақтық-әкімшілік бірлігіне айналғаннан кейін Оңтүстік Қазақстан (қазіргі Түркістан) облысының халқының саны 2018 жылдың соңында 1 миллионға жуық тұрғынға азайып, 1 987 096 адамды құрады. Осыған қарамастан, Түркістан облысы халық тығыз орналасқан және жұмыс күшінің артықшылығы байқалатын өңірлердің бірі болып қала бермек. Түркістан облысы халықтың табиғи өсімі бойынша (орташа есеппен жыл сайын 40,8 мың адамға артып) республикада бірінші орында тұр.

Облыс халқының 19,6%-ы (387,2 мың адам) қалалық жерлерде, 80,4%-ы (1,6 млн адам) ауылдық жерлерде тұрады.

Ресми статистикалық деректерге сәйкес Түркістан облысының ауылдық жерлерінде жыл сайын еңбекке қабілетті тұрғындар санының төмендеуі байқалады (1 кесте). Атап айтар болсақ, 2013-2017 ж.ж. аралығында ауылдағы жұмысшылар саны 771,1 мың адамнан 676,6 мың адамға дейін азайған (-14%). Осы кезеңде жұмыспен қамту деңгейі 5,3% -ға қысқарды.

Ауылдық жерлердегі жұмыссыз халық санының бес жыл ішінде 5,1 мың адамға азаюына қарамастан, жұмыспен қамтылған халыққа қатысты жұмыссыздық деңгейі іс жүзінде өзгеріссіз қалады. Егер 2013 жылы бұл көрсеткіш 5,2% болса, 2017 жылы ол 5,2%-ды құрады. Тек 2016 жылы ғана жұмыссыздар санының шамалы өсуі байқалды.

2013 жылдан бастап 2017 жылға дейін жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі екі есеге жуық өсті.

1 кесте

Түркістан облысы бойынша ауыл жерлердегі еңбек нарығының негізгі 2013-2017 жж.
көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2013	2014	2015	2016	2017
Жұмыс күші, мың адам	771,1	773,0	678,6	692,7	676,2
Жұмысбасты халық, мың адам	731,1	732,4	641,8	657,2	641,3
Ауыл халқының жұмысбастылық деңгейі, %	69,3	68,3	64,9	65,8	63,9
Жалдамалы жұмыскерлер, мың адам	338,5	368,2	328,9	329,8	334,9
Өз бетінше жұмысбасты, мың адам	392,5	364,2	313,0	327,3	306,4
Өз бетінше жұмысбасты халық үлесі, %	53,7	49,7	48,8	49,8	47,8
Жұмыссыздар, мың адам	40,0	40,6	36,8	35,5	34,9
Жұмыссыздық деңгейі, %	5,2	5,3	5,4	5,1	5,2
Жастар арасында жұмыссыздық деңгейі (15-28 жас аралығы), %	2,5	2,0	4,2	3,7	4,2

Ескерту: Статистика жөніндегі Түркістан облыстық басқармасының мәліметтері, 2018ж.

Ауыл жастарының еңбек нарығындағы жағдайына келер болсақ, олар қажетті деңгейдегі еңбек және кәсіптік дағдыларды қалыптастыра алмай ауыл тұрғындарының ең әлсіз санаты болып табылады. Сонымен қатар, қол жетімді жұмыс орындарының басым бөлігінің еңбекақы деңгейі бойынша жастардың талаптарына толық жауап бермейтіндіктен, жастардың ауылдан кету процесі байқалады.

Статистикалық деректер бойынша Қазақстандағы 15-63 жас аралығындағы еңбекке қабілетті халықтың үлесі 73%-ды құрайды, бұл дамыған Батыс елдерінің деңгейіне сәйкес келеді. Жұмыспен қамтудың жоғары деңгейі өзін-өзі жұмыспен қамтыған халықтың үлесінің жоғары болуымен байланысты, соңғылардың үлесі жұмыспен қамтылған халықтың 25% құрайды, ал дамыған елдерде өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың үлесі барлық жұмыспен қамтылғандардың шамамен 10% құрайды [2].

Түркістан облысында өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың үлесі барлық жұмыспен қамтылғандардың 42,5% құрайды. Ауылдық жерлерде бұл көрсеткіш 47,8%-ға тең [3].

Өздігінен жұмыспен қамтылғандардың саны 2013 жылы 53,7% -дан 2017 жылы 47,8%-ға дейін азайды. Оның ішінде, 2017 жылы қала тұрғындарының өзін-өзі жұмыспен қамтығандарының үлесі 35,7% болса, ал ауыл тұрғындары арасында бұл көрсеткіш - 47,8%-ды құрады. 2017 жылы ауылдық жерлерде тұратын өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың саны (306,4 мың адам) қалалық жерлерде өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың санынан (176,2 мың адам) 1,7 есе жоғары болды. Бұл негізінен ауылдық жерлерде тұратын (жеке қосалқы жер телімдері бар) жеке жұмыс істейтін адамдарды осы санатқа жатқызудан орын алып отыр. Жұмыспен қамту туралы сауалнамаға сәйкес жеке фермада (жеке қосалқы учаскелерде) жұмыспен қамтылғандардың саны өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың жалпы санының 34% құрады. Олардың жартысына жуығы (49,5%) жеке шаруа қожалығынан алынған өнімді сатудан кіріс алады, ал басқалары өнімді тек өздері үшін өсіріп, тұтынады.

Өз бетінше жұмыспен қамтылғандардың саны 2013 жылғы 53,7%-дан 2017 жылы 47,8%-ға дейін азайды. Оның ішінде 2017 жылы қала тұрғындарының ішінен өзін-өзі жұмыспен қамтыған жұмыскерлердің үлесі 35,7%-ды, ауыл тұрғындарының үлесі - 47,8%-ды құрады.

Жұмыспен қамту және жұмыссыздықты азайту мәселелерін шешу үшін Қазақстан Республикасының Үкіметі жұмыс орындарын сақтау және азаматтарды жұмыспен қамту бойынша белсенді шаралар қабылдап, жүзеге асыруда.

Қазақстанда 2011 жылы «Жұмыспен қамту – 2020» бағдарламасы күшіне енді (бұдан әрі - «Жұмыспен қамтудың жол картасы - 2020»).

Мемлекет аймақтағы шағын және орта бизнесті дамыту бойынша шаралар қабылдауда. Олардың ішінде «Бизнестің жол картасы - 2020» мемлекеттік бағдарламасының алатын орны ерекше. Бағдарлама шағын және орта бизнесті дағдарыстан кейінгі қолдау мақсатында Қазақстан Үкіметімен жүзеге асырылуда [4].

2017 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстанда жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасы іске асырылуда. Бағдарлама келесі бағыттарды қамтиды:

1. Бірінші бағыт - жаппай оқыту және сұранысқа ие кәсіптер мен кәсіпкерлік негіздері бойынша дағдыларды қалыптастыру.

Түркістан облысында осы бағыт бойынша бағдарлама аясында облыстық бюджеттен 2893,9 млн. теңге бөлінді. Бұл қаражат сұранысқа ие мамандықтар бойынша дағдыларды қалыптастыру және кәсіпкерлік негіздеріне оқыту үшін пайдаланылады. Қазіргі уақытта 64 білім беру ұйымдарында 89 мамандық бойынша 2,5 жылға дейінгі мерзімде 5074 адам білім алууда. Оның ішінде 4 584 адам техникалық және кәсіптік оқудан, 1311 адам қысқа мерзімді кәсіптік оқудан өтеді.

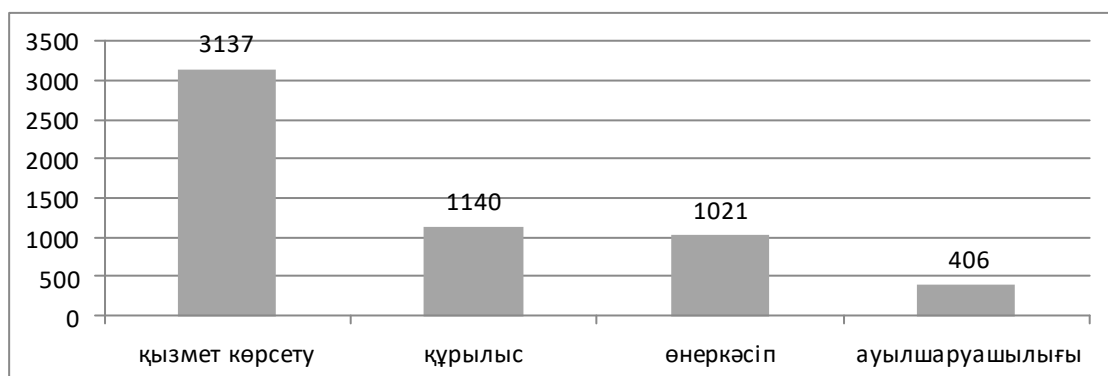
2. Екінші бағыт - жаппай кәсіпкерлікті дамыту. Бұл бағыт келесі іс-шаралардан тұрады:

а) «Бизнес Бастау» жобасы бойынша кәсіпкерлік негіздеріне оқыту. Колледждер, «Атамекен» ҰКП оқу орталықтары және кәсіпорындардың оқу орталықтары негізінде қысқа мерзімді кәсіптік оқыту курстары 1 айдан 6 айға дейінгі мерзімде өткізіледі. Шалғай ауылдарда ұтқыр оқу орталықтары ұйымдастырылған. 2018 жылы жоспарланған 1500 адамның 772-сі оқуға жолдама алды, оның 547-сі курстарды табысты бітірді.

б) микронесиеу - өзін-өзі жұмыспен қамтығандар мен жұмыссыздарға беріледі. Пайыздық жарна 6%-ды құрайды (1 сурет).

2018 жылдың шілдесінен бастап 174 адамға 877,6 млн теңге көлемінде шағын несие бөлінген. Онымен қоса, «Нұр Отан» партиясының бастамасымен жүзеге асырылған «Ауылдағы жұмыспен қамту» жобасы аясында 748 адамға 1869,6 млн. теңге көлемінде шағын несие берілді. Несиелердің 96 пайызы ауыл тұрғындарына тиесілі.

Сурет 1 -Оқыту салалары

3. Үшінші бағыт - жұмыспен қамтуды ынталандыру және еңбек ресурстарының ұтқырлығын арттыру арқылы еңбек нарығын дамыту. Бұл бағыттың мақсаты - азаматтарды тұрақты жұмысқа тарту (2 сурет).

Сурет 2 -Түркістан облысының тұрғындарын тұрақты жұмысқа орналастыру деңгейі

2018 жылы 1 тамыздағы жағдай бойынша үшінші бағыт бойынша ұтқырлықты арттыруға жоспарланған 44,3 адамның 40,7 мыңы жұмыспен қамтылды.

Жыл басынан бері 103 отбасы еңбек ресурстарының ұтқырлығын арттыру бағдарламасы бойынша Түркістан (бұрынғы Оңтүстік Қазақстан) облысынан солтүстік аймақтарға қоныс аударған. Оның ішінде, Солтүстік Қазақстан облысына - 53 адам; Шығыс Қазақстан облысына - 35 адам; Павлодар облысына - 13 адам; Қостанай облысына - 2 адам.

Үкімет пен жергілікті биліктің жұмыспен қамтуды арттыру және жұмыссыздықты азайту бойынша жүргізіп отырған шараларына қарамастан, Түркістан облысының ауылдық жерлерінде жұмыссыздық деңгейі әлі де жоғары болып отыр.

Агроөнеркәсіп кешеніндегі күрделі экономикалық жағдай ауыл тұрғындарының тиімді жұмыспен қамтылу деңгейінің күрт төмендеуіне алып келді. Нәтижесінде жұмыссыздықтың және

табысы төмен жұмыспен қамтудың жаңа түрлері пайда болды (жеке учаскелеріндегі жұмыс, толық емес жұмыс уақыты, бейресми жұмыс және т.б.).

Біздің ойымызша, Түркістан облысында ауылдағы жұмыссыздық деңгейін азайту үшін, ең алдымен, аграрлық секторды дамытудың тиімділігін арттыру қажет.

Облыста ауыл шаруашылығын дамыту бойынша көптеген жұмыстар атқарылып жатқанына қарамастан (дақылдардың егістік алқаптары ұлғайтылды, жылыжай көлемін ұлғайту жұмыстары жүргізілуде, көкөніс сақтау қоймалары салынууда, мал өнімділігі артып, сүт және ет өңдейтін зауыттар іске қосылды және т.б.) облыстың ауылшаруашылық өнімдері ұсақ тауарлы және технологиялық жағынан артта қалған. Құрал-жабдықтардың санының жеккіліксіздігі, оның физикалық және моральдық тозуы ауылшаруашылық өндірісінің тиімді дамуына кедергі келтіретін факторлардың бірі болып табылады.

Қазіргі таңда машина-трактор паркінің тозуы 85%-ды құрайды және толық ауыстыруды қажет етеді. Техниканың жетіспеушілігінен шағын кәсіпкерлік субъектілері, шаруа және фермер қожалықтары өз жерлерін өз бетінше өңдей алмайды. Төлем қабілеттілігінің төмендігі және өтімді кепілзаттың болмауынан ауылшаруашылық тауар өндірушілеріне екінші деңгейлі банктерден несиелік ресурстар алуға мүмкіндіктер жоқ.

Өнімділігі жоғары ресурстарды үнемдейтін жабдықтарды, асыл тұқымды ірі қара малдарды, дақылдардың элиталық тұқым сорттарын, өсімдіктер мен жануарлардың өсуін ынталандыратын заманауи химикаттар, құрылыс, монтаж және мелиорациялық жұмыстарды сатып алу шаруа қожалықтарынан едәуір қаржы ресурстарын қажет етеді. Меншікті ресурстардың қазіргі төмен жағдайы жоғарыда аталған шығындарды өтеуге жеткіліксіз.

Мемлекеттік қолдаудың көлемі де аз, іріктелген және қысқа мерзімге есептелген, бұл ірі көлемдегі ауысымдарды жүзеге асыруға, материалдық-техникалық базаны жан-жақты жаңғыртуға мүмкіндік бермейді.

Ауылдық жерлердегі еңбек нарығы еңбекке қабілетті халықтың бір бөлігін ауылшаруашылық өндірісіне ғана емес, сонымен қатар ауылшаруашылық емес бизнесті дамытуға барынша тартуды көздейді. Осыған байланысты оны іске асыру тетігін әзірлеу қажет. Ол жұмыс күші сұранысы мен ұсынысының сәйкестігін қамтамасыз етуі, табиғи жұмыссыздықтың белгілі бір деңгейімен мүмкін болатын оның тепе-теңдігі үшін жағдай жасауды, экономикалық, ұйымдастырушылық, қаржылық, құқықтық тұтқаны тиімді пайдалануды қарастыруы қажет.

Осыған байланысты, біздің ойымызша, ауылдық жерлерде шағын бизнесті дамытудың тиімділігін арттыруға бағытталған жеке бағдарлама жасау қажет. Осы мақсатта жұмыспен қамту органдарының құрылымында еңбек және жұмыспен қамту жөніндегі уәкілетті органдарда еңбек нарығын зерттеу мақсатында еңбек ресурстарына ауыл шаруашылығының қажеттілігін болжаумен айналысатын арнайы бөлім құрған жөн.

Ауылдағы шағын бизнес тек ауылшаруашылығына ғана емес, сонымен бірге қызметтің басқа салаларына да қатысты болуы мүмкін. Мысалы: ауылшаруашылық өнімдерін сақтау, өңдеу және өткізу; құрылыс материалдарын өндірі мен құрылыс жұмыстары; қолөнер; халыққа тұрмыстық қызмет көрсету; дәрілік өсімдіктер мен басқа табиғи шикізаттарды жинау; экологиялық туризм және т.б.

Қорытынды. Соңғы онжылдықтардағы тәжірибе көрсеткендей, жұмыссыздықты азайту үшін, әсіресе Түркістан облысының жалпы экономикалық өсуі төмен ауылдық жерлерінде, аймақтық еңбек әлеуетін молайтудың ұзақ мерзімді үрдістеріне және халықтың жұмыспен қамтылу құрылымын қалыптастыруға, кәсіпорындардың экономикалық қызметінің барлық түрлері мен аймақтағы еңбек көші-қонының динамикасына негізделген аймақтық еңбек нарығын реттеудің тиімді мемлекеттік саясатын қалыптастыру қажет.

Сонымен бірге, жұмыспен қамтудың мемлекеттік саясатының элементі ретінде еңбек нарығын реттеу, оның тепе-теңдігінің жоғары дәрежесін қамтамасыз ету керек. Бұл үкіметтің және жергілікті органдардың маңызды міндеті болып табылады. Өйткені аймақтық еңбек нарықтарының жағдайы бүкіл еліміздің әлеуметтік-экономикалық даму сипаты мен қарқынын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Нурмагамбетов А.М. Рынок труда: правовые проблемы и перспективы.- Алматы: ТОО «Баспа», 2014. - 263 с.
- 2 Ситуация на рынке труда за 2015 год. <http://www.kazpravda.kz/fresh/view/situatsiya-na-rinke-truda2>
- 3 Статистика жөніндегі Түркістан облыстық басқармасының мәліметтері, 2018ж.
- 4 «2020 жылға дейінгі жұмыспен қамтудың жол картасы» бағдарламасы (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 31 желтоқсандағы №1548 шешімімен бекітілген (01.01.2014 бастап қолданысқа енгізіледі).

ПУТИ СНИЖЕНИЯ СЕЛЬСКОЙ БЕЗРАБОТИЦЫ В ТУРКЕСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Туралина¹ С.М. С.А.Илашева^{*2}, Б.Д. Бекназаров³

¹Международный университет SilkWay, Шымкент, Казахстан

^{2,3}Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауезова,

Шымкент, Казахстан

E-mail: S.ilasheva@mail.ru

Резюме: Казахстанский рынок труда характеризуется большей напряженностью именно в сельской местности, где возможности трудоустройства и выбор вакансий сильно ограничены. Анализ рынка труда Туркестанской области показал высокий уровень безработицы в сельской местности. Для снижения уровня сельской безработицы Туркестанской области, прежде всего, необходимо повысить эффективность развития агропромышленного комплекса и разработать отдельную программу, направленную на повышение эффективности развития малого бизнеса в сельской местности.

Ключевые слова: рынок труда, сельская местность, безработица, занятость, государственная программа, рабочие места, агропромышленный комплекс.

WAYS OF REDUCING RURAL UNEMPLOYMENT IN TURKESTAN REGION

S.M.Turalina¹, I S.A lasheva ^{*2}, B.D.Beknazarov

¹Silk Way international University,

^{2,3}M. Auezov South Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan

e-mail: S.ilasheva@mail.ru

Summary: The Kazakhstan labor market is characterized by greater tension precisely in rural areas, where the employment opportunities and the choice of vacancies are very limited. Analysis of the labor market of the Turkestan region showed a high level of unemployment in rural areas. To reduce rural unemployment in the Turkestan region, first of all, it is necessary to increase the efficiency of the development of the agro-industrial complex. It is also necessary to develop a separate program aimed at improving the efficiency of small business development in rural areas.

Key words: labor market, rural areas, unemployment, employment, state program, jobs, agriculture.

МРНТИ 06.73.07

УДК 338.001.36

БИЗНЕС АНАЛИТИКА: ОТ ПРОБЛЕМЫ ДО МОДЕЛИ

Г.С. Тайкулакова

Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

e-mail: gulnuratgs@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена исследованию применения аналитических методов, инструментов и выбору приоритетного анализа для конкретной проблемы. В настоящее время, в условиях неопределенности и различных рисков, компании вынуждены обращаться к аналитикам, поэтому статус бизнес аналитика, эксперта и его подходы к работе вызывают определенный интерес. В статье предлагаются примеры применения различных инструментов и выбор приоритетного объекта анализа в каждой конкретной критической ситуации компании, начиная с диагностики проблемы и разработкой различных сценариев для оздоровления финансового состояния. В процессе исследования были разработаны различные прогностические модели, которые в общем цикле работы эксперта-аналитика включены в завершающий цикл моделирования развития компании на этапе R-Result.

Ключевые слова: проектное финансирование, бизнес аналитика, бизнес анализ, проблемы, диагностика, сценарные модели, финансовое оздоровление.

Введение. Бизнес анализ и бизнес аналитика – сегодня эти термины приобретают популярность и особую потребность для предприятий, организаций, учреждений и приоритетных объектов, требующие детального анализа и оценки. В проектном финансировании бизнес анализ особенно актуален, так как речь идет об инвестировании в долгосрочный проект, окупаемость которых зависит от потенциального объема денежных потоков. Прогнозирование технико-экономических показателей на начальных этапах проектирования должно быть максимально реалистичным, объективным, достоверным и иметь незначительную погрешность в расчетах. От правильной грамотной оценки зависит во многом успешность проекта и минимизация рисков.

Методы исследования. Активизация по привлечению инвестиций в проектное финансирование имеет динамичное развитие, что непосредственно связано с реализацией Государственной программы «Стратегия 2050». В проектном финансировании для его успешной реализации, можно выполнить экспресс анализ, анализ чувствительности проекта и анализ рисков. Одним из возможных инструментов наиболее результативной прогностической модели предлагается использовать анализ мульти сценарного

ранжирования вариантов развития событий этапов проекта. Важно отметить, что положительная генерация денежных потоков является залогом успешности проекта. Только денежные потоки, имеющие положительное значение, могут служить источником обслуживания долга для потенциальных инвесторов. Особым сегментом проектного финансирования, как и отмечалось выше, являются отрасли ТЭК РК, производственный сектор промышленности и инфраструктурные социальные проекты.

Аналитическое исследование предполагает три основных этапа развития: C - Crisis – исследование на этапе кризисного состояния предприятия с целью выявления проблемных зон. W – Work - на данном этапе бизнес аналитик диагностирует точечную проблему, определяет причинно-следственные связи и разрабатывает рекомендации по финансовому оздоровлению компании на основе исключения рисков. R – Result – на этапе получения очевидных результатов, аналитик должен спрогнозировать модели дальнейшего развития компании на основе мульти модельных сценариев.

Так как любое проектное финансирование подразумевает источники возврата, исключительно генерируемые проектом денежные потоки, то важно понимать, что ожидаемые чистые денежные потоки должны быть достаточными для того, чтобы проект обеспечил быструю окупаемость. Денежные потоки, ожидаемые от проекта, рассматриваются на предынвестиционном этапе, исходя из цены продукции или услуги выполняемой компанией. Кроме того, объемы производства и реализации продукции или услуг, так же необходимо исследовать и выявить причины падения спроса, то есть правильно расставить приоритеты по выбору объекта анализа.

На рисунке 1 представлены три основных этапа аналитического исследования: Первый цикл – Crisis – означает критическое состояние компании, когда предприятие нуждается в помощи бизнес аналитика. Динамика технико-экономических показателей имеет угрожающе-нисходящий тренд в части прибыли компании. Сигналы о банкротстве вынуждают руководителей компании детально анализировать в краткосрочной ретроспективе все слабые стороны, оценивать ситуацию внутри и вне предприятия, что не всегда приводит к желаемым результатам.

Компетентные эксперты в роли бизнес аналитиков начинают свое исследование с выбора приоритетного объекта анализа. Такой подход позволяет выстроить правильную концепцию и объективно оценить недостатки и преимущества проводимой стратегии, выявить болевые точки, определить точно ошибки в существующей модели «Как есть», чтобы разработать прогностические сценарии развития компании «Как надо».

Второй цикл – Work – бизнес аналитики выстраивают цепочку оздоровления компании и реабилитационные процессы для ее активности. Этот этап является более длительным, и на протяжении всего оздоровительного цикла, аналитики проводят непрерывные промежуточные анализы, чтобы контролировать и отслеживать результаты на каждом интервале оздоровления. Диагностика, предполагающая точечное лечение, представляет собой совокупность процессов, включающих и финансовую санацию. Здесь подбираются эффективные инструменты, чтобы завершить успешно этот цикл и получить если не восходящий, то хотя бы стабильный тренд устойчивого оздоровления. Макроэкономические причины, безусловно, не зависят от деятельности компании, но в то же время, правильно спрогнозировать все возможные риски, в компетенции риск менеджмента. Отсутствие квалифицированных кадров – специалистов экономического и финансового анализа, экспертов в инвестиционно-инновационном развитии, проектных групп, риск-менеджмента - зачастую приводит к ситуации, когда критическое состояние становится неизбежным.

Третий цикл – Result – это моделирование различных сценариев дальнейшего посткризисного развития компании - от пессимистического до оптимистического. Для разработки прогностической модели развития необходимо подготовить сценарные модели и концепции дальнейшего развития компании от прагматической до позитивной. Если рассуждать в плане реализованных мероприятий и устранения ошибок, то можно смоделировать прагматическую концепцию, которая предполагает некоторый стабильно-ползучий, но медленно восходящий тренд и динамику незначительного улучшения технико-экономических показателей. Это уже небольшой, но положительный результат, который обосновывается правильным определением выбора объекта анализа и использованные инструменты в аналитике.

Результаты и обсуждение. Моделируя критическую концепцию, аналитики не могут гарантировать 100% оздоровление, если влияние на проблему оказывают макроэкономические факторы и риски извне. Возможность толерантного подхода к принятию рисков, либо их незначительному уменьшению, предполагает разработку критической концепции или пессимистического сценария развития событий. Финансовое оздоровление может быть перманентным, недолгим, поэтому исключать критическую концепцию нецелесообразно.

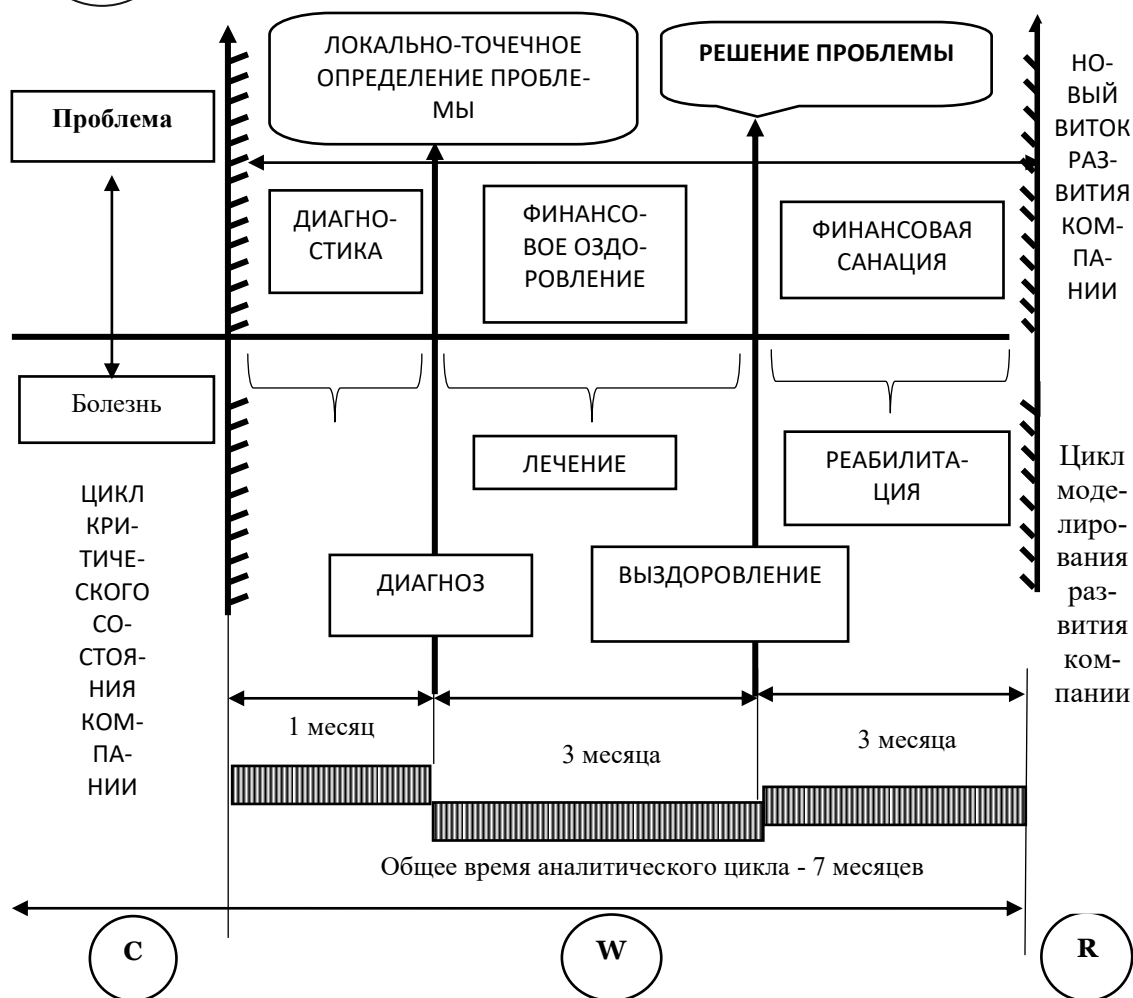

Рисунок 1-Схема периодов аналитического исследования
(Разработано автором на основе источника [4])

Самым лучшим результатом, безусловно, выступает реализация позитивной концепции или оптимистического сценария развития. Аналитики прогнозируют вероятное увеличение прибыли, визуализируя ее в качестве диаграммных моделей. Модель полного финансового оздоровления и ее реализация позволяют компании выйти на новый виток развития, после кризисного упадка, и обеспечивающее возможный быстрый рост прибыли и окупаемости проектов. Эти сценарные модели – обязательное условие в работе бизнес-аналитиков, как завершающий цикл аналитического исследования. Контроль и анализ проводится от начала и до конца – на протяжении всех циклов, при этом обосновываются результаты изменений, выполняется экспертная оценка реализуемых мероприятий, ожиданий и конечного достижения целей. Ниже на рисунках 3-4-5-6, показаны различные сценарные модели развития событий от модели «Как есть» и «Как надо», при этом рассматривается динамика затратной и доходной части по годам, принята условными цифрами. В базовой модели принята схема [1+4], это период, когда компания процветала, работая успешно и получая высокие доходы.

По истечении времени (горизонт анализа 4 года), компания начинает терять стабильно-успешное равновесие и испытывает критическое положение. Проблемы настолько были не очевидны и не понятны для собственных экспертов компании, что пришлось обратиться к помощи бизнес-аналитиков. Следует отметить, что при неизменной цене на продукцию в течение последних трех лет, произошло увеличение затратной части в структуре цены, что повлекло за собой снижение прибыли. Эта модель анализа, которая демонстрирует реальную картину динамики изменения структуры цены. Очень важно в данной ситуации определить приоритетный объект анализа, то есть, что повлияло на изменение, причинно-следственные связи. Для решения данного вопроса необходимо исследовать затратную и доходную части деятельности компании, глубоко проанализировать финансово-экономическую деятельность, ценовую политику, планирование и управление издержками, движение денежных потоков.

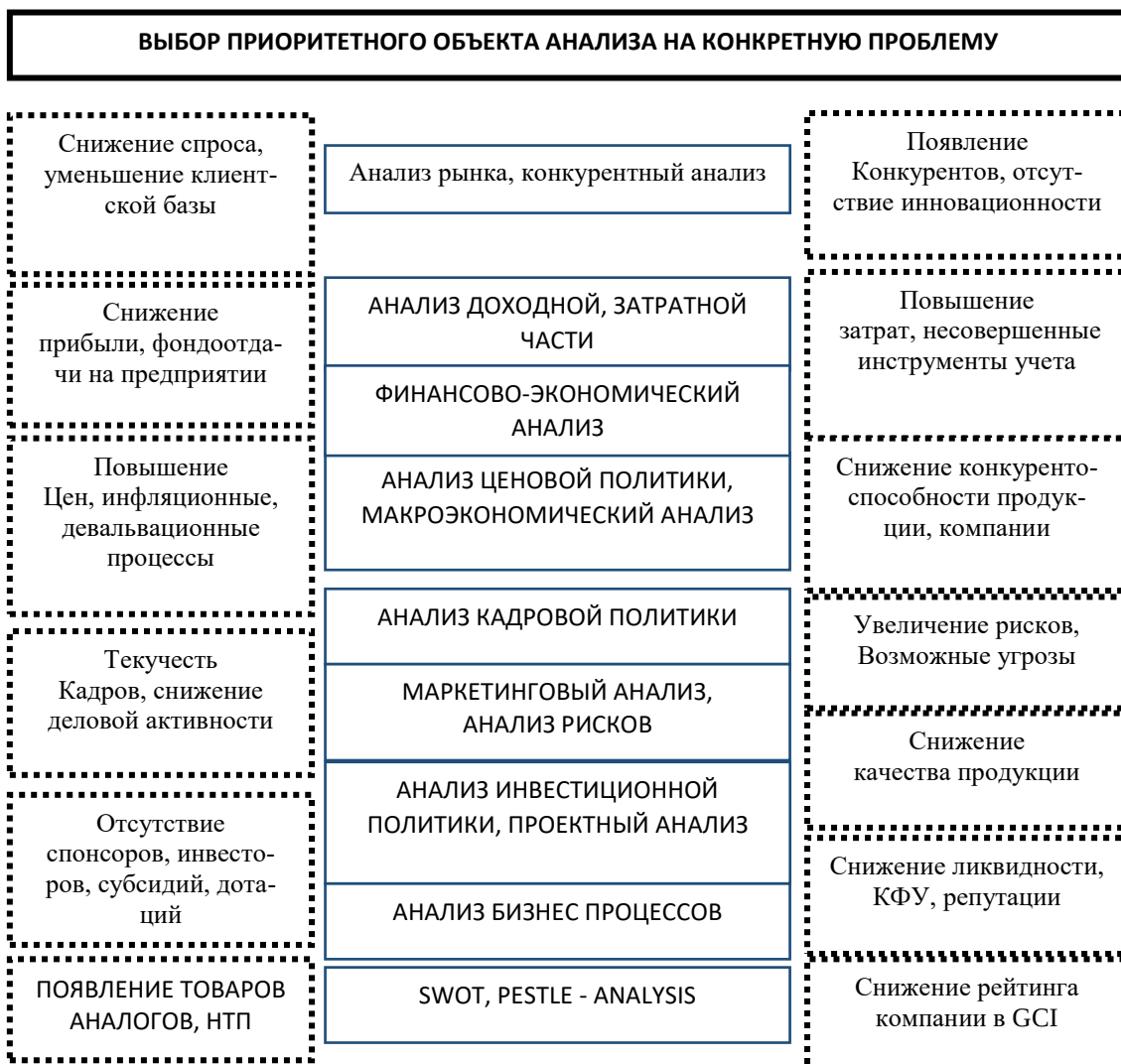

Рисунок 2-Основные приоритетные объекты анализа: этап R – Results
(Разработано автором на основе источников [6])

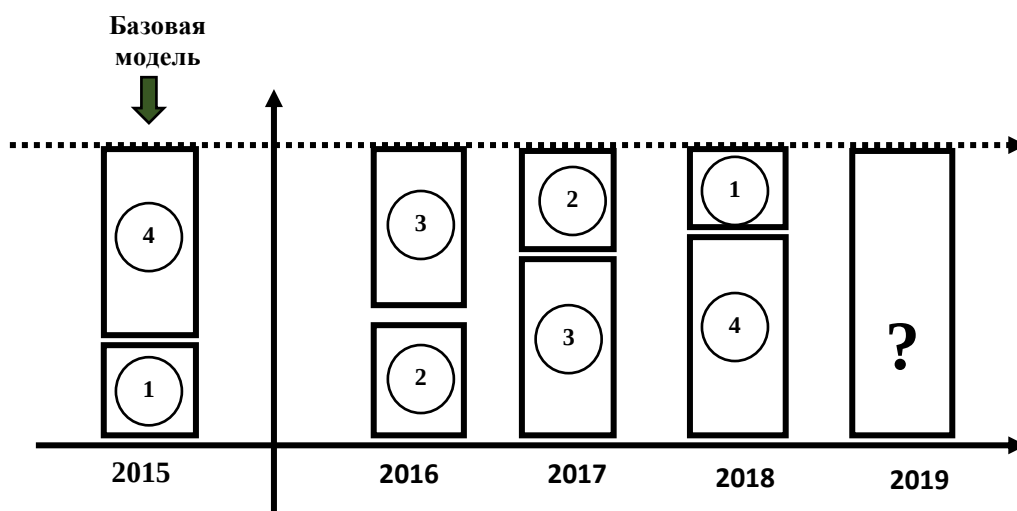

Рисунок 3-Модель «Как было» и «Как есть» при неизменной цене и увеличении затрат

В данной ситуации приоритетным объектом анализа можно выбрать анализ затрат, анализ финансово-экономической деятельности и анализ рынка. Каждый вид анализа предполагает исследование причин увеличения материальных ресурсов, энергетических затрат, транспортных расходов, то есть постатейно можно проанализировать факторы, повлиявшие на удорожание конкретной статьи затрат. В силу влияния внешних факторов, необходимо исследовать риски, и разработать план мероприятий по снижению, исключению или толерантному их принятию. Причинно-следственные связи, выявленные в процессе анализа, можно скорректировать по мере возможности, чтобы уменьшить влияние внешних и внутренних факторов и стабилизировать повышение затратной части.

В модели (Рисунок 4) можно отметить, что затраты находятся на постоянном уровне, но происходит снижение доходной части за счет снижения цены. Это также критическая ситуация, когда компания может испытывать определенные трудности. Здесь необходимо приоритетным объектом выбрать анализ доходной части, анализ макроэкономический, анализ спроса и предложения, анализ объемов производства и политику ценообразования. Поиск болевых точек должен определить проблему и попытаться спрогнозировать сценарные модели для стабилизации прибыли и положительного движения тренда доходов компании.

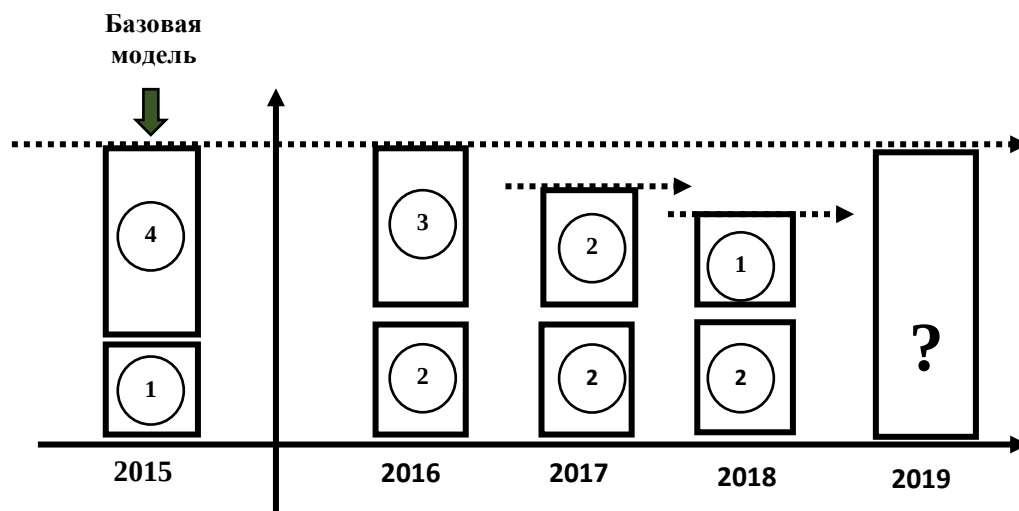

Рисунок 4-Модель «Как было» и «Как есть» при снижении цены и стабильном уровне затрат

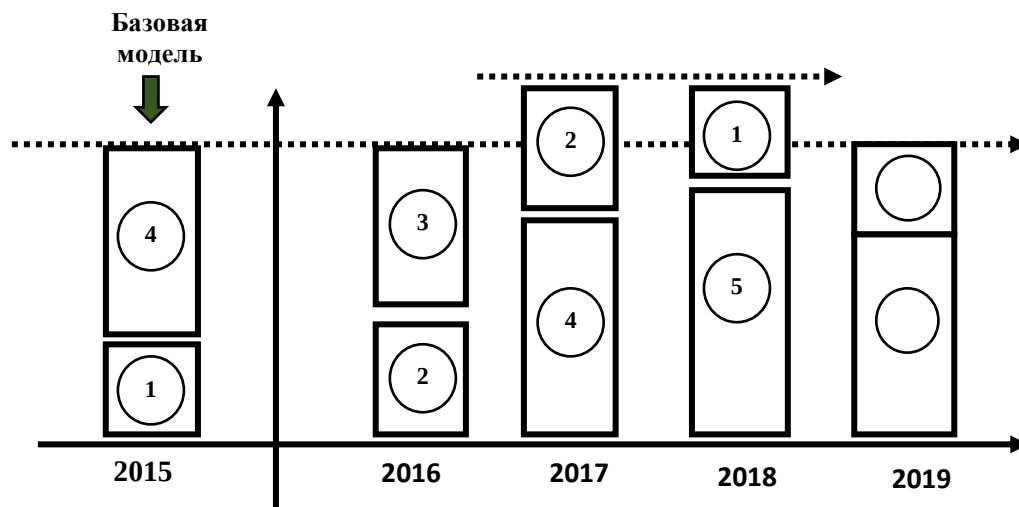

Рисунок 5-Модель «Как было» и «Как есть» при повышении цены

Модель на рисунке 5 демонстрирует очевидное ежегодное увеличение затрат с повышением цен. Эта модель предполагает исследование конкурентного рынка, анализ рынка спроса, ценовой политики предприятия, чтобы учесть возможность использования волатильности цены на продукцию с целью сохранения определенного уровня доходов. Такая политика вызвана сохранением рентабельности предприятия, чтобы иметь возможность выполнять свои финансовые обязательства перед субъектами. Прежде всего это выплата налогов, дивидендов и инвестиционных погашений. Если предлагаемая модель окажется позитивной, то вернуться к прежнему уровню цен, возможно, после некоторой финансовой стабилизации. Иногда идти целенаправленно на риск, создавая жесткие и дискомфортные условия для предприятия – это обоснованная и эффективная политика в бизнес аналитике.

В модели на рисунке 6 происходит циклически-турбулентное движение затрат и прибыли в структуре цены. В 2019 году компания идет на определенный риск, разработав на основе анализа, план мероприятий по принятию рискованной ситуации. Такие действия менеджмента компании приветствуются, но при этом перманентный анализ в достаточно короткие периоды, должны проводиться на уровне рефлексивного аналитического подхода.

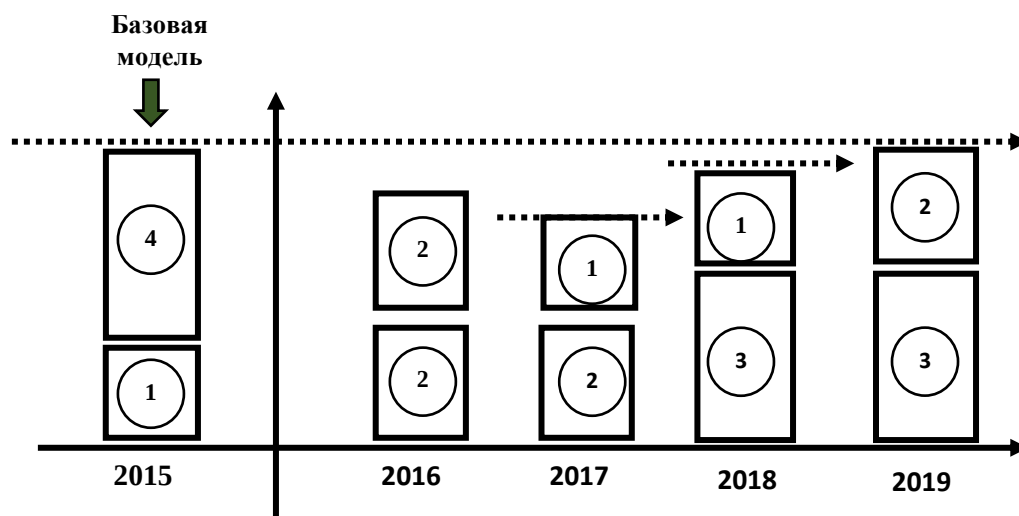

Рисунок 6-Модель «Как было» и «Как есть» при динамичном изменении структуры цены

Заключение. Таким образом, аналитическая работа не ограничивается только выявлением проблемы. Аналитики, используя все возможные инструменты, методы и технологии бизнес аналитики, должны компетентно продиагностировать и финансово оздоровить предприятие через создание модели, которые на протяжении следующего цикла должны показать свою результативность. Финансовая санация и финансовое оздоровление контролируется аналитиками, фиксируются определенные показатели, отмечаются изменения, которые детально анализируются. Главная цель бизнес аналитиков вывести компанию на положительную динамику технико-экономических показателей через разработанные прогностические модели. Детальная аналитика необходима тогда, когда компания испытывает определенные трудности, попадает в критическую ситуацию с непрерывным снижением уровня прибыли. Этот тревожный сигнал вынуждает компании обратиться к бизнес аналитикам для устранения допущенных ошибок в финансово-хозяйственной деятельности предприятия.

Список использованных источников:

- 1 <https://24.kz/ru/news/policy>. Привлечение ПИИ. Доклад Министра МИР РК, 2018 г.;
- 2 Нежданов И.Ю., Аналитическая разведка для бизнеса. Издательство Финансовая аналитика. КноРус. 2016
- 3 Бариленко В.И. Основы бизнес анализа. Учебное пособие. М. КНОРУС, 2014.
- 4 Остервальдер А. Построение бизнес моделей. М: Альпина Паблишер. 2012 г.
- 5 Фляйшер К., Бенсуссан Б. Стратегический и конкурентный анализ. Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе. М.: БИНОМ., 2012 г.
- 6 Паклин Н.Б., Орешков В.И. Бизнес аналитика: от данных к знаниям. СПб.: Питер. 2010 г.

ІСКЕРЛІК ИНТЕЛЛЕКТ: ПРОБЛЕМАДАН МОДЕЛЬГЕ ДЕЙІН

Г.С. Тайкулакова

Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: gulnuratgs@mail.ru

Түйін. Мақала аналитикалық әдістерді, құралдарды қолдануды зерттеуге және белгілі бір проблема үшін басымды талдауды таңдауға арналған. Қазіргі уақытта, белгісіздік пен түрлі қауіп-қатерлер жағдайында компаниялар сарапшыларға жүгінуге мәжбүр, сондықтан бизнес-аналитик, сарапшы мәртебесі және оның жұмысына деген көзқарас қызығушылық тудырады. Қаржы-экономикалық қызметтегі дағдарыстық жағдай дәл анықталуы, сауатты диагноз қоюы және қаржылық сауықтырудың сценарийлік үлгілерін жасауы қажет күрделі мәселелерді туғызады. Мақалада әр түрлі құралдарды пайдалану және компанияның әрбір сыни жағдайында басымдылықты талдау нысанын таңдау, проблеманы диагностикадан бастап, қаржылық жағдайды жақсартудың түрлі сценарийлерін әзірлеу мысалдары ұсынылған. Зерттеу барысында R-Нәтиже сатысында компанияның дамуын модельдеудің соңғы цикліне сарапшы-аналитиктің жалпы циклі кіретін әртүрлі болжамдық модельдер жасалды.

Түйінді сөздер: жобаны қаржыландыру, бизнес-аналитика, бизнес-талдау, пробл-емалар, диагностика, сценарий үлгілері, қаржылық сауықтыру.

BUSINESS INTELLIGENCE: FROM PROBLEM TO MODEL

G.S. Taikulakova

Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: gulnuratgs@mail.ru

Summary. The article is devoted to the study of the application of analytical methods, tools and the selection of priority analysis for a specific problem. Currently, in the face of uncertainty and various risks, companies are forced to turn to analysts, so the status of a business analyst, expert and his approaches to work are causing some interest. The article offers examples of the use of various tools and the choice of a priority analysis object in each specific critical situation of the company, starting with diagnosing the problem and developing various scenarios for improving the financial condition. In the process of research, various prognostic models were developed, which in the general cycle of the expert analyst are included in the final cycle of modeling the development of the company at the R-Result stage.

Key words: project financing, business analytics, business analysis, problems, diagnostics, scenario models, financial recovery

ФИНАНСЫ

IRSTI(MPHTI)06.73.55

UDC(УДК)336.717.061

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ONLINE LOAN DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

K.Zh. Bertaeva*¹, A.K. Kabdybay², A.O. Zhagyparova³

¹ Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

² The Karaganda State University of the name of academician E.A. Buketov

³ L.N.Gumilyov Eurasian National University

e-mail: kul.bert@mail.ru

Abstract. The paper considers the essence and features of online lending, analyzes the development of online lending.

In connection with the development and expansion of the financial sector, various financial services became available to society. Every day it becomes more affordable to take money on credit, which improves the financial relations of the country.

Online lending is one of the new and promising areas among financial services. Although it is gaining popularity gradually, it is already bearing fruit.

Online lending is gaining popularity among people also for the reason that the convenience of their design can not be underestimated. People can get a loan while sitting at home using the Internet. They no longer have to go to the bank and wait for their turn to lose their precious time. This is what interests this new type of loan.

The following basic methods were used in the work: collecting information and its directed transformation, theoretical analysis and generalization.

Now, this type of lending is only gaining momentum. Therefore, the amount that the organization gives out usually does not exceed huge numbers. However, with the expansion of this industry, in the future it may benefit young entrepreneurs. In this regard, this topic is very relevant today.

Key words: online lending, mini loans, microfinance companies, National Bank of the Republic of Kazakhstan, borrowers.

Introduction. The online lending service in Kazakhstan annually shows strong growth: the volume of disbursements of mini-loans over the past 12 months has added 356%. The First Credit Bureau of the Republic of Kazakhstan states that as of April 1 of the current year, the portfolio of microcredit organizations reached 18.8 billion tenge.

Microfinance investors still account for no more than 0.4% of the total volume of consumer lending in the country, but, given that there is a recession in the Kazakhstani economy today, the growth rate of the industry is impressive.

The popularity of online loans is due to their high availability: mini-loans are issued to adult citizens who are unofficially employed, receive a small salary, scholarship or pension, have past-due loans and cannot provide collateral to confirm solvency. In the loan application, it is enough to indicate the data of the RK identity card and the active mobile phone number, which greatly simplifies the process of obtaining a loan and reduces the time for receiving money.

Research Methods. Methods used are general scientific and special, such as: system analysis method; content analysis method; comparative analysis method; method of analysis and synthesis; method of systematic approach.

Results. Available amounts of online loans range from 5 to 150 thousand tenge at a rate of 1-2% per day. The higher cost of microloans compared to bank loans is due to the significant risk of this type of loan product: as a rule, microfinance companies approve applications from different categories of borrowers without requiring a package of documents.

Over the past 2017, the volume of online lending has grown rapidly. Therefore, its portfolio amounted to about 45 billion tenge. Back in 2015, this amount was 18 times less. However, experts predict that such high activity may somewhat decrease in the near future [1].

If we analyze the statistics, we can note the huge growth in the online lending market. Therefore, back in 2015, the total amount of executed transactions amounted to 2.5 billion tenge. In 2016, it grew to 8.9 billion tenge, and in 2017 reached the mark of 45 billion tenge.

Experts state that last 2017 was a breakthrough for the microfinance sector, because the total portfolio grew by more than five times. Growth dynamics continues to this day.

Along with increased competition, there is another positive trend. Organizations that play a "not entirely fair game" and seek to earn as much money as possible on each client gradually disappear from the market. This makes

transactions less risky and more profitable for users. In many cases, contacting a microfinance company becomes almost the only way to resolve financial difficulties.

Offline lending is a new direction in microfinance

Increased competition is forcing companies to seek new ways to attract customers and improve their services. Today, many microfinance organizations in Kazakhstan offer **offline lending** to borrowers. This is done in order to win a new target audience.

Offline lending services are mainly offered at credit centers and customer service points, which are installed in crowded places. It can be a market, a shopping center, a sleeping area. To receive money, it is enough for the user to come to such a service center together with an identity document and complete the transaction.

According to experts, such a development of the entire microfinance sector will lead to the fact that in just a few years only 5-7 large companies will remain on the market, which will share the target audience. They also predict that 80% of the entire market will go to 3-5 organizations. However, today the situation is not much different - TOP-5 of the largest companies share 70% of the entire microfinance market in Kazakhstan.

Experts predict that over time, the proportion of overdue loans will decrease. Therefore, today the average value of NPL, that is, debt overdue for 90 days or more, is about 10-15%.

In general, it can be noted that over the past 4 years, companies in the microfinance sector have learned to choose effective ways to work with clients and have introduced modern credit scoring mechanisms that allow each year to reduce the share of overdue loans in the total amount of loans issued. This makes the microfinance market fairly stable and convenient for borrowers [2].

The acute need for online loans in the regions is determined by several factors. Experts, analyzing the market, note its advantages: speed and reliability, flexibility and the ability to correct the credit history, as well as a comfortable repayment system.

Over the 9 months of this year, over 540 thousand online loans totaling 22 billion tenge were issued in Kazakhstan. A study conducted by Moneyman.kz in the regions of Kazakhstan confirms that residents of the regions are increasingly using alternative lending services every year. This can be seen in the bottom table (Table 1).

Table 1

the Number of issued online loans in Kazakhstan

Regions of RK	Number of issued loans		Dynamics
	2016	2017	%
Akmola region	4074	9275	128%
Aktobe region	3932	7665	95%
Almaty city	11648	21346	83%
Almaty region	6271	14501	131%
Nur-Sultan city	10787	17753	65%
Atyrau region	5180	6024	68%
Jambyl region	2182	5528	153%
Karaganda region	7230	13751	90%
Kyzylorda region	5377	7213	34%
Kostanay region	4790	8195	71%
Mangystau region	3126	6024	93%
Pavlodar region	10463	10672	2%
North Kazakhstan region	2701	5453	102%
South Kazakhstan region	2926	9840	236%
East Kazakhstan region	12209	12575	3%
West Kazakhstan region	2311	4425	91%
TOTAL	95207	162925	71.1%

For 10 months of 2017, the total quantitative growth amounted to 71.1% compared to the same period in 2016. During this time, the online lending service in Kazakhstan alone, MoneyMan issued 95 thousand loans worth 4.6 billion tenge, in 2017 - more than 168 thousand loans worth 9.3 billion tenge. It should also be noted that in 2017 the average amount of loans issued to consumers increased by almost 30% compared to 2016. According to studies, in 2017 in the regions the number of women who made an online loan increased compared to 2016. A quantitative advantage is observed from 48.7% in 2016 to 54% in 2017. Accordingly, male activity decreased from 51.3% in 2016 to 46% in 2017. The most active increase in online loans for women is observed in Almaty and Almaty region, Astana and Akmola region, as well as in Karaganda and South Kazakhstan regions. The most popular loan amount is from 40,000 to 60,000 tenge for a period of 21 days. "Everyone has their own reasons to apply for money at an online company. For example, 45.2% of users choose online loans because receiving money in this case is faster and more convenient than with offline companies. When money is needed urgently, here and now, online lending services are

the only tool to solve such problems. No less important is the geographical remoteness of traditional financial companies. 7.3% of respondents took an online loan only because they did not have to spend time going to the office to apply and receive money. About 5.6% of customers who contacted online companies because they offer many options for paying for existing loans”, - explains Andrey Ignatenko, CEO of Moneyman.kz. Market forecasts according to the expert, are determined by three points: who is the client, what are the general development trends in the country (socio-economic, demographic and technological) and, finally, regulation. Clients of the online lending market are mainly young people with incomes below the average level that belong to an extra-bank audience. The leaders are, of course, Almaty and Astana, but there is also demand in the regions, and this is indicated by the figures of this study. In addition, we can approximately estimate that over 100 thousand people have become clients of this market for 9 months of this year. There are several millions of self-employed in the country, and there are still informally employed. These are also customers of online companies. According to market experts, the penetration of the Internet, including mobile, virtually eliminates the issue of geographical remoteness. Kazakhstan is a leader in the post-Soviet space by the number of smartphone users, which is 65% of the population. Among smartphones, the proportion of young people (under 25) is 91%, and people over 35 are 85%. Moreover, the age of the average consumer is from 21 years to 35 years. Regulation and statistics Today, alternative online lending companies legally operate within the Civil Code, but, as noted by the Executive Director of the Kazakhstan Fintech Association, Erlan Smaylov, the association itself initiates the introduction of regulation to achieve additional legitimization and institutionalization of the market, which ultimately will make it stable. “Today, the analytical and balanced approach of the National Bank inspires certain optimism in this regard, since the National Bank is in dialogue with us and enables the market to develop without drastic negative actions. There is understanding and professionalism [3].

While the system of lending and microloans is developing in Kazakhstan, and people are considering what is more convenient: to borrow from friends or contact a financial institution, developed countries are actively using loans and microloans, enjoying life.

In Eastern Europe, the microcredit market is especially well developed in these two countries. Only in Poland there are more than 50 microfinance organizations, and this number is constantly growing.

Here, microcredit is directed mainly in two directions: loans for personal purposes and microcredit of the agricultural business.

Although lending to other business areas is presented here, these figures are inferior to Western leaders.

A microloan in these countries can be issued for up to 90 days. Its amount on average does not exceed 1,500 US dollars, and the interest rate is 35%.

4. Sweden - life on credit as state policy

Sweden is a world leader in cash withdrawal. However, Sweden is also different in that the state has a policy of promoting lending to young people. So that children from young nails get used to taking care of themselves, and not depend on their parents, college students take loans and learn to earn money for their return.

Whereas the early separation of children from their parents is included in the state program, young people receive certain privileges in lending. Low interest rate of 3.8% per annum, increased limit and long maturity.

MFIs in Sweden also work, but they focus primarily on business needs.

5. Germany - the leader in the repayment of credit

The people of Germany are disciplined in paying loans - 97.8% of loan repayments - there is no such high indicator anywhere in the world. In this country, they are used to solving financial difficulties with the help of microloans, loans and online loans. Loans are taken from 18 to 60 years.

Online loans are in great demand. They can be taken for a period of 7 to 45 days. The amounts are different - from 200 to 600 euros. In Germany, it is not customary to borrow from friends and relatives, which is why microcredit is a success here.

As you can see, a developed lending market is very characteristic of the prosperous and developed countries of the West. Here it is not just a way to survive, but part of culture, public policy and economics. It should also be noted that loans and microloans in these countries are used to solve business issues, earnings, and not for entertainment [4].

Bank refusenik who have no way to get the necessary funds into a large structure and they apply for online receipt at the MFI make up only 10% of the respondents.

5% of the population of the Russian Federation actively use the services of small financial institutions in order to correct their credit history or form it from scratch.

Specialized services that provide services for the provision of necessary funds online provide easy, affordable and quick access to the necessary amounts, and have a variety of options for returning funds in the arsenal without leaving your home

In Ukraine, the situation is similar to Russia. In this country, online lending is also growing. The increase is due to both borrowers who already have open loans and those who do not currently have open loans. Interestingly, according to the Ministry of Finance of Ukraine, the average size of an online loan in December is reduced by about 25%. Most likely, the reason for this decrease is the desire to increase the number of borrowers in the loan portfolio, as well as better diversify risks [5,6].

Recently, Kazakhstani society has faced such a phenomenon as online loans provided by small companies to the population at from 700 to 1000% percent per annum. Interest rates, fines and penalties do not limit these loans. A loan agreement is signed by simply clicking certain links on the online website of an online company.

Given the unsecured debt, creditors' mortgage at 2-3% per annum. When converted to 365 calendar days, this turns into the voiced by economists and deputies 700-1000% per annum. Those who are not very well with their own credit history traditionally take loans before salaries. Banks are most likely to refuse such borrowers or banks and microfinance organizations have too high a threshold for handing out amounts, and such clients are not interested in them. Those consumers who need money right now also use this service. Through some Internet services, funds can be received on a bankcard within 10 minutes.

Discussion. The explosive demand for the services of companies issuing loans online has arisen traditionally during the years of financial crises, when the real incomes of many groups of the population are significantly reduced. When a person cannot limit his own expenses independently, he has to look for money on the side — borrow and re-borrow.

For instance, the courts of the city of Almaty from various financial organizations received claims for the collection of debts from citizens, many times higher than the original loan amount. For such loans, the debt grew exponentially, as a result, with the onset of a slight delay in payments, it became impossible to pay off the debt. For example, on October 7, 2015, a borrower was granted a loan in the amount of 80 thousand tenge for a period of 7 days at 0% per annum. At the time of the lawsuit in June 2017, the amount of debt was already 16 192 343 tenge. Another organization on April 27, 2016 through the site issued a loan in the amount of 30 thousand tenge, for 30 days, with payment of interest in the amount of 2.5% per day. The contract provided for a penalty in the amount of 2.9% of the loan amount for each day of delay. As of January 31, 2017, the amount of debt was 275,700 tenge. The current practice of entrepreneurial activity is unacceptable, contrary to the law and entails a massive violation of citizens' rights [7].

One of the important issues with regulation is important both socially and economically. It is impossible to cover the illegal market with this or any other legislative initiative; it is not subject to the requirements of the law. Accordingly, the effect will be the opposite, limiting and closing the legal transparent market will lead to an illegal growth, where the borrower is not protected from high interest, as well as from illegal and dangerous collection and collection practices. Thus, the purpose of the changes - consumer protection - will be unattainable and will lead to the opposite effect - increased insecurity and risks for the borrower, which may worsen the social well-being of citizens [8].

Conclusion. In addition, one of the problems is the fraud associated with online loans. In order to take an online loan in some sites, only a person's passport data is required. Fraudsters fraudulently try to get information, and then take a loan in the name of the victim. At the same time, the victim for a long time may not be aware that a loan was issued for him. It is also a vulnerability of online lending.

References:

- 1 <https://smartzaim.kz/news/sfera-onlajn-zajmov-kazahstana-ne-gotova-k-regulirovaniyu-3683/>
- 2 <https://solva.kz/tendentsii-razvitiya-onlajn-oflajn-kreditovaniya-v-kazahstane/>
- 3 <https://moneymen.kz/news/pochemu-v-kazahstane-populyarny-zajmy-do-zarplaty/>
- 4 <https://dengiclick.kz/content/top-5-stran-s-razvitoy-sistemoy-kreditovaniya>
- 5 <https://fin-journal.ru/onlajn-zajmy-na-kartu-2017/>
- 6 <https://zaimax.ru/online-mfo>
- 7 <https://minfin.com.ua/2018/12/05/35881731/>
- 8 <https://creditup.com.ua/blog/post/mikrokrediti-v-ukrayini-statistika>

ОНЛАЙН-НЕСИЕЛЕУДІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫНА ТАЛДАУ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Қ.Ж. Бертаева^{*1}, А.К. Кабдыбай², А.О. Жағыпарова³

¹ Алматы экономика және статистика академиясы

² Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

³ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

e-mail: kul.bert@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада онлайн-несиелеудің мәні мен ерекшеліктері қарастырылған, он-лайн несиеің дамуы талданған.

Қаржы секторының дамуы мен кеңеюіне байланысты қоғамға түрлі қаржылық қызметтер қол жетімді болды. Күн сайын несие бойынша ақша алуға қол жетімді болады, бұл елдің қаржылық қатынастарын жақсартады.

Интернеттегі несиелендіру - қаржылық қызметтер арасындағы жаңа және келешегі зор бағыттардың бірі. Ол біртіндеп танымал бола бастағанымен, қазірдің өзінде өз жемісін беруде.

Интернет-несиелеу, олардың дизайнының ыңғайлылығына мән берілмейтіндіктен, адамдар арасында танымал болып келеді. Үйде отырғанда Интернет арқылы адамдар несие ала алады. Енді олар банкке барып, қымбат уақытын жоғалту үшін кезек күтуінің қажеті жоқ. Несиеің жаңа түріне қызығушылық осы.

Жұмыста келесі негізгі әдістер қолданылды: ақпарат жинау және оның бағытталған өзгеруі, теориялық талдау және жалпылау.

Қазіргі уақытта несиелеудің бұл түрі қарқын алуда. Сондықтан ұйым беретін сома, әдетте, үлкен саннан аспайды. Алайда, бұл саланың кеңеюімен болашақта бұл жас кәсіпкерлерге пайда әкелуі мүмкін. Осыған байланысты бұл тақырып бүгінде өте өзекті.

Түйінді сөздер: онлайн-несиелеу, шағын несиелер, микроқаржы компаниялары, ҚР Ұлттық Банкі, қарыз алушылар.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОНЛАЙН-КРЕДИТОВАНИЯ

К.Ж. Бертая*¹, А.К. Кабдыбай², А.О. Жазыпарова³

¹Алматинская академия Экономики и Статистики

²Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

³Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

e-mail: kul.bert@mail.ru

Резюме. В работе рассмотрены сущность и особенности онлайн-кредитования, проведен анализ развития онлайн-кредитования.

В связи с развитием и расширением финансового сектора обществу стали доступны разные финансовые услуги. С каждым днем взять денег в

кредит становится доступнее, что улучшает финансовые отношения страны.

Онлайн-кредитование – один из новых и перспективных направлений среди финансовых услуг. Хотя оно и набирает популярность постепенно, но уже дает свои плоды.

Онлайн-кредитование набирают всю большую популярность среди людей также и по той причине, что удобство их оформления нельзя недооценить. Люди могут оформить кредит, сидя дома с помощью интернета. Им больше не надо идти в банк и ждать своей очереди теряя свое драгоценное время. Этим и интересуется этот новый вид кредита.

В работе использовались следующие основные методы: сбор информации и ее направленное преобразование, теоретический анализ и обобщение.

На данный момент этот вид кредитования только набирает обороты. Поэтому и сумма, которую выдает организация, обычно не превышает огромных чисел. Однако с расширением этой отрасли, в будущем оно может приносить пользу молодым предпринимателям. В связи с этим данная тема весьма актуальна на сегодняшний день.

Ключевые слова: Онлайн-кредитование, мини займы, микрофинансовые компании, Национальный банк РК, заемщики.

МРНТИ 06.81.12

УДК 2964

КОРПОРАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В БАНКОВСКОМ СЕКТОРЕ КАЗАХСТАНА

Ж.А.Бекпайева

ОУ «Алматы Менеджмент Университет», г. Алматы, Казахстан.

e-mail: bekpayeva12@gmail.com

Аннотация. В статье уделено внимание проблемам корпоративного управления. Показана актуальность и необходимость развития корпоративного управления, если компания планирует быть конкурентоспособной на рынке. Рассмотрены основные принципы корпоративного управления, факторы, которые могут повлиять на уровень корпоративного управления. Тема построения эффективного корпоративного управления отмечена как наиболее актуальной, особенно на развивающемся рынке. Подчеркнута важность темы корпоративного управления для экономики Казахстана. В статье рассмотрено корпоративное управление в одном из передовых банков второго уровня, а именно в АО «Народный Банк Казахстана». Исследованы факторы, которые вызвали такой результат.

Ключевые слова: корпоративное управление, принципы корпоративного управления, конкурентоспособность, основные участники, заинтересованные стороны.

Введение. На текущий день тема развития корпоративного управления в банковской сфере актуально. Руководители компаний понимают, что от эффективного корпоративного управления зависит будущее отечественной банковской системы. Связано это с тем, что большой импульс к тому, чтобы задуматься над вопросами качества управления в банковском секторе и в небанковских кредитных организациях дали события, которые произошли в банковском секторе Казахстана в 2017 году [1].

Цель исследования заключается в том, чтобы определить является ли корпоративное управление основополагающим фактором в определении стратегии компании, или же неэффективное корпоративное управление на прямую не влияет на доходность компании.

Методы исследования. При написании статьи были использованы метод группировок, системного, компонентного анализа, а также сравнительный подход. Проблемы построения эффективного корпоративного управления в Казахстане требует изучения, дополнительной оценки и анализа как теоретических, так и методологических и практических подходов, которые сложились на практике.

Результаты и обсуждение. Перед банками на текущий день стоит задача не только завоевать «место под солнцем»/свое место на рынке, но и занять место надолго, что у отдельных банков неплохо получается. В данном случае необходимо банкам акцентировать внимание на построение эффективной корпоративной системы.

Термин корпоративного управления используют в рекомендациях международные компании, а также сами предприниматели, так как корпоративное управление функционирует в любой организации среднего бизнеса, относящейся к корпоративному блоку [2].

На сегодняшний день вопросы по выявлению проблем в корпоративном управлении и соответствующему их решению стоят остро. Причиной тому стали закрытие, продажа и реорганизация ряда банков на протяжении последних лет, что в свою очередь оказывает существенное влияние на экономику Казахстана.

В различных изданиях имеется много информации о корпоративном управлении в странах постсоветского пространства, но отдельного изучения системы корпоративного управления в банковском секторе не наблюдается [3].

В источниках, посвященных теме корпоративного управления имеются очень много определений понятия корпоративное управление, но при этом нет точного определения. На мой взгляд, корпоративное управление - это экономические и административные составляющие, которые позволяют построить эффективную систему руководства компании, а именно построения эффективного взаимоотношения между руководством компании/организации, а именно советом директоров, акционерами, членами правления, банками, сотрудниками и другими заинтересованными лицами [4].

В 1999 году на встрече Министров стран Организации Экономического Сотрудничества и Развития были утверждены основные принципы корпоративного управления (далее по тексту – ОЭСР). С того времени утвержденные принципы стали основными принципами корпоративного управления в международных компаниях [5].

Управление корпоративное затрагивает между собственниками компании и его руководством взаимоотношений, построенная система способствует увеличению стоимости компании, снижению операционных рисков, повышению устойчивости к изменениям на рынке [6].

В Казахстане развитие корпоративного управления началось в 2002 году. В том же году Национальный Банк разработал рекомендации по применению принципов корпоративного управления в отечественных компаниях [7].

От эффективности корпоративного управления зависит стабильность отечественной банковской системы. Пищей для размышления являются события, произошедшие с некоторыми банками за годы независимости финансового сектора. В следствие отсутствия системы корпоративного управления были лишены лицензий такие банки как: АО «Наурыз Банк Казахстан», АО «Валют-Транзит Банка», АО «БТА Банк», АО «Казинвестбанк», АО «Банк Астаны», АО «Эксимбанк Казахстан», АО «Qazaq Banki» [8]. Об этом также свидетельствует отчет, выпущенный рейтинговым агентством Standart & Poors, согласно которому были выявлены такие проблемы как непрозрачная структура собственности, чрезмерное кредитование связанных лиц, хищение и присвоение денежных средств руководством [9].

Таким образом, выстроенная система корпоративного управления в банках должна снизить прежде всего операционные риски и способствовать финансовой стабильности и прибыльности Банка. Проблема с управлением рисками в банках Казахстана объясняется прежде всего низким уровнем корпоративного управления, а именно конфликтами интересов и их неэффективным разрешением, нерациональным отношением руководства, недостатками в раскрытии информации [10].

При этом необходимо отметить, что от создания налаженной системы корпоративного управления в банковском секторе выиграют все стороны:

- банки второго уровня в целом повышают эффективность своей деятельности, соответственно увеличивают прибыльность компании;
 - банки привлекают новых вкладчиков, инвесторов;
 - у акционеров появляется уверенность в повышении доходности своих акций [11];
- Имеется ряд положительных последствий при построении эффективной корпоративной системы:
- повышение в целом инвестиционной привлекательности компаний;
 - повышение стоимости акций компаний, соответственно увеличение объема привлекаемого капитала на единицу номинальной стоимости капитала, соответственно повышение уверенности акционеров в свои инвестиции;
 - улучшении репутации компании.

На сегодняшний день очень важна степень соблюдения компаниями основных принципов корпоративного управления. Компании на законодательном уровне должны внедрять у себя кодексы в организациях,

так как соблюдение принципов корпоративного управления напрямую влияют на инвестиционную привлекательность компании. Но в основном большой поток компаний разрабатывают кодексы для формального отчета, берут за основу при написании кодексы зарубежных и шлифуют под казахстанские реалии [12]. Уже сложившаяся структура корпоративного управления имеется в АО «Народный Банк Казахстана».

Основные элементы эффективной системы корпоративного управления: прозрачность структуры собственности и организации компании, рациональное участие акционеров в ее управлении, эффективная защита прав миноритарных акционеров, обеспечение всех акционеров достоверной деловой информацией.

Для успешной работы конкурентоспособного банка второго уровня на рынке необходимо построить корпоративное управление высокого качества, устанавливающая отношения между Советом директоров, акционерами, Правлением и другими заинтересованными участниками. В банковском секторе Казахстана организации придерживаются основных принципов корпоративного управления, которые сложились на практике. Ниже предоставлена информация о принципах корпоративного управления в одном из передовых банков второго уровня.

В настоящее время отличительными признаками системы корпоративного управления в Республике Казахстан являются:

- относительно высокая доля менеджеров в крупных компаниях, если сравнивать с мировым опытом;
- наблюдается «непрозрачность» отношений собственности. Характер приватизации и пост-приватизационного периода привели к тому, что фактически невозможно провести четкую границу между реальным и номинальным собственником.

Из таблицы видно, что выделить один принцип невозможно. При построении эффективной модели корпоративного управления необходимо руководствоваться всеми вышеуказанными принципами.

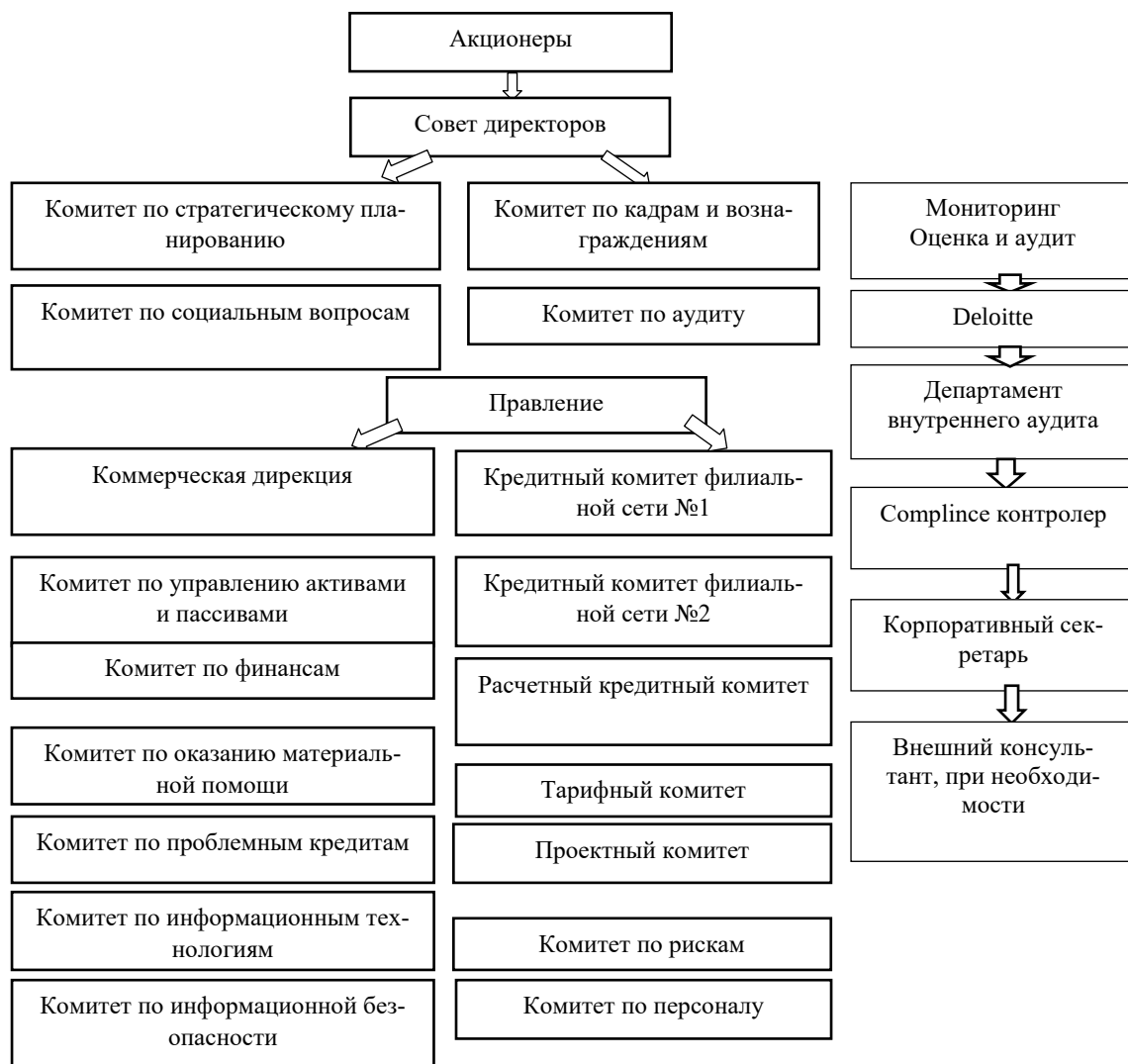

Схема 1. Структура корпоративного управления АО «Народный Банк Казахстана» [13].

Среди наиболее важных специфических проблем в странах с развитой рыночной структурой, присущих большинству стран с формирующейся рыночной экономикой и создающих дополнительные трудности формирования моделей корпоративного управления и контроля, следует выделить:

- нестабильность ситуации в стране: макроэкономическая и политическая;
- неустойчивое финансовое состояние большого числа компаний;
- неоднозначная сосредоточенность владения акций в одних руках [15].

Можно выделить несколько путей усовершенствования корпоративного управления в Казахстане. Это, совершенствование законодательной базы, усиление пруденциальных нормативов и должный контроль за банками второго уровня со стороны Национального Банка [16].

Существует Базельский комитет по банковскому надзору. На законодательном уровне Республике Казахстан следует разработанным рекомендациям Группе разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег ФАТФ [17]. Помимо первых сорока рекомендаций ФАТФ существуют 9 специальных, так как в 2001 году ФАТФ расширила свой мандат, включив в него проблемы финансирования террористических актов [18].

Таблица 1.

Общие принципы корпоративного поведения работников АО «Народный Банк Казахстана».

№	Наименование принципа	Краткая характеристика принципа, что должен делать каждый менеджер/работник Банка
1	Принцип законности	Каждый работник Банка обязан неукоснительно соблюдать требования действующего законодательства Республики Казахстан.
2	Принцип профессионализма и компетентности	В процессе выполнения своих обязанностей должен использовать весь имеющийся интеллектуальный, организационный и нравственный, а также осуществлять профессиональную деятельность в соответствии с должностными обязанностями в пределах компетенции;
3	Принцип добросовестности и инициативности	Обязан добросовестно относиться к исполнению им своих профессиональных обязанностей, проявляя инициативу и творческий подход
4	Принцип ответственности	Несет личную ответственность за неисполнение либо ненадлежащее исполнение должностных обязанностей и превышение им своих полномочий
5	Принцип корпоративности.	Работники Банка в отношениях между собой действуют на основе взаимоподдержки, взаимного уважения.
6	Принцип независимости.	Сотрудник должен руководствоваться принципами беспристрастности и честности, не допускать предвзятого отношения к коллегам, клиентам, деловым партнерам Банка.
7	Принцип соблюдения этических норм	Руководствоваться высокими нормами общечеловеческой и деловой этики, уважительно относиться к должностным лицам и работникам Банка, акционерам, клиентам, партнерам
8	Принцип конфиденциальности	Сохрaнять в тайне конфиденциальную информацию, а также коммерческую и банковскую тайну

Примечание – Составлено автором на основе источника [14]

Заключение. Вопрос построения эффективной системы корпоративного управления очень важен как на уровне микро, так и на макро, так как построение системы корпоративного управления в компании влияет напрямую на экономическое состояние страны.

Принимая во внимание то, какие последствия могут нанести экономике неэффективное корпоративное управление и насколько серьезно это может отразиться на «простом» народе, напомним, только в АО «Казинвестбанк» Единым накопительным фондом было размещено порядка 3 млрд. тенге пенсионных накоплений [19], можно сделать вывод, что дальнейшее совершенствование корпоративного управления должно быть.

При этом надо отметить, что расширение практики корпоративного управления в банковской сфере открывает широкие возможности для привлечения дополнительных средств в уставные капиталы банков, прежде всего зарубежных инвесторов [20]. Соответственно, посредством корпоративного управления необходимо добиться повышения роли банков в обслуживании и финансировании реальных секторов экономики [21].

Список использованной литературы:

1 Корпоративное управление в коммерческих банках, дипломная работа, 2016, URL: <https://www.doccity.com/ru/korporativnoe-upravlenie-v-kommercheskih-bankah/>

- 2 Корпоративное управление в коммерческих банках, 2017, URL: studbooks.net/1230021/bankovskoe_delo/vvedenie
- 3 Корпоративное управление в коммерческих банках, диссертационная работа, URL: <http://vuz-24.ru/nex/vuz-2412.php>.
- 4 Корпоративное управление в коммерческих банках, дипломная работа URL: stud.wiki/bank/3c0a65635b2bd68a5c53a89421216c37_0.html.
- 5 Оценка качества корпоративного управления, статья, URL: studbooks.net/82132/ekonomika/otsenka_kachestva_korporativnogo_upravleniya.
- 6 Принципы и механизмы корпоративного управления, статья, URL: http://vuzlit.ru/1578670/printsipy_mehanizmy_korporativnogo_upravleniya.
- 7 Костюк А.Н., Корпоративное управление в банке, монография, URL: <http://ml.miit-ief.ru/>.
- 8 Корпоративное управление в коммерческих банках. KazReferat.info., URL: <http://www.kazreferat.info/read/korporativnoe-upravlenie-v-kommercheskih-bankah-MTI2NzAy>.
- 9 Разина А., 8 самых громких скандалов в финансовом секторе Казахстана, informБЮРО, 2017г., URL: <https://informburo.kz/stati/8-samyh-gromkih-skandalov-v-finansovom-sektore-kazahstana.html>.
- 10 Мария Грачева, проект IFC «Корпоративное управление в России», ответственный редактор ежеквартального обзора канд. экон. наук Наталья Арабова программа IFC по корпоративному управлению. Особенности корпоративного управления в банках, журнал «Управление компанией» №7-8., URL: https://www.cfin.ru/management/strategy/orgstr/directors_board_2.shtml.
- 11 Оценка системы корпоративного управления Банка, дипломная работа, URL: <http://turboreferat.ru/finance/ocenka-sistemy-korporativnogo-upravleniya-banka/202301-1012240-page6.html>.
- 12 Переходная экономика и корпоративное управление, статья, URL: <https://studref.com/461553/menedzhment/perehodnaya-ekonomika-korporativnoe-upravlenie>.
- 13 Официальный сайт АО «Народный Банк Казахстана», раздел «корпоративное управление», <https://halykbank.kz/about-bank/korporativnoe-upravlenie>.
- 14 Кодекс корпоративного управления в АО «Народный Банк Казахстана». Официальный сайт АО «Народный Банк Казахстана», раздел «корпоративное управление». <https://halykbank.kz/about-bank/korporativnoe-upravlenie>.
- 15 S&P выявило самые слабые места корпоративного управления в банках СНГ, статья, КАПИТАЛ – Центр деловой информации, 2017., URL: <https://kapital.kz/world/63733/s-p-vyyavilo-samye-slabye-mesta-korporativnogo>.
- 16 Group of Governors and Heads of Supervision announces higher global minimum capital standards. Annex 2: Phase-in arrangements // Press release by Basel Committee on Banking Supervision, Bank for International Settlements. 2010, 6 p.
- 17 Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework Basle Committee on Banking Supervision, URL: http://www.bis.org/publ/bcbs1912_dec2016.pdf.
- 18 Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. - Bank for International Settlements. Bank for International Settlements, 2010. 69 p., URL: http://www.bis.org/publ/bcbs189_dec2015.pdf.
- 19 Видянова А., Был ли у Единого национального пенсионного фонда депозит в Казинвестбанке. Капитал – Центр деловой информации, 2017., URL: <https://kapital.kz/finance/56591/byl-li-u-enpf-depozit-v-kazinvestbanke.html>.
- 20 Наталья Арабова, программа IFC по корпоративному управлению, специалист по корпоративному управлению, Особенности корпоративного управления, журнал «Управление компанией» №7-8., URL: https://www.cfin.ru/management/strategy/orgstr/directors_board2.shtml.
- 21 Светкова А.Д., Оценка системы корпоративного управления Банка, дипломная работа, URL: <http://turboreferat.ru/finance/ocenka-sistemy-korporativnogo-upravleniya-banka/202301-1012240-page6.html>.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАНК СЕКТОРЫНДАҒЫ КОРПОРАТИВТІК БАСҚАРУ

Ж.А.Бекпаева

БМ «Алматы Менеджмент Университеті», Алматы, Қазақстан Республикасы.

e-mail: bekpaeva12@gmail.com

Түйін. Жұмыс корпоративтік басқару тақырыбына арналған. Корпоративтік басқарудың негізгі қағидааттары, корпоративтік басқару деңгейіне әсер ететін факторлар келтірілген. Мақалада алдыңғы қатарлы екінші деңгейлі банктердің бірінде, атап айтқанда «Қазақстан Халық Банкі» АҚ-да корпоративтік басқару мәселелері талқыланады.

Түйінді сөздер: корпоративті басқару, корпоративтік басқару принциптері, бәсекеге қабілеттілік, негізгі қатысушылар, мүдделі тұлғалар.

CORPORATE GOVERNANCE IN THE BANKING SECTOR OF KAZAKHSTAN

Zh.A. Bekpaeva

"Almaty Management University", Almaty, the Republic of Kazakhstan.

e-mail: bekpayeva12@gmail.com

Summary. The work focuses on the topic of corporate governance. The relevance and necessity of developing corporate governance has been proven if the company plans to be competitive in the market. The basic principles of corporate governance are listed, factors that can affect the level of corporate governance. The topic of building effective corporate governance is noted as the most relevant topic especially in the emerging market. Thus, the importance of the topic of corporate governance for the economy of Kazakhstan is emphasized. The article discusses corporate governance in one of the leading second-tier banks, namely, Halyk Bank of Kazakhstan JSC.

Especially, given the recent events in the country related to the revocation of licenses of a number of second-tier banks, as well as the merger of some banks.

Key words: corporate governance, principles of corporate governance, competitiveness, key players, stakeholders.

МРНТИ 06.73.15

УДК 336.148

УПРАВЛЕНИЕ РАСХОДАМИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА

Е.И.Ладаченко¹, М.К.Айекенова,² Т.С.Мусина³

¹Костанайский государственный университет им.А.Байтурсынова, г.Костанай, Казахстан

²Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

³Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан

e-mail: elenladan08@rambler.ru

Аннотация. Статья посвящена вопросам управления расходами государственного бюджета Республики Казахстан в условиях социального государства. Рассмотрены теоретические аспекты социального государства, определена роль государственного бюджета в реализации социальных программ и социального обеспечения граждан. Проведен анализ показателей бюджетных затрат Республики Казахстан и средств государственного бюджета, направленных на социальную помощь и социальное обеспечение, приведены показатели количества человек, охваченных адресной социальной помощью по республике. Выявлено, что реализация социальных программ осуществляется благодаря улучшению ориентации бюджетного планирования на результат. Рассмотрены приоритетные направления государственных расходов согласно проекту республиканского бюджета на 2020-2022 годы, такие как социальная модернизация и повышение качества государственных услуг, модернизация и диверсификация экономики, качественное обновление инфраструктуры жизнеобеспечения. Для рационализации бюджетных расходов предложена оптимизация имиджевых расходов, сокращение числа государственных заданий с переводом их на конкурентные механизмы государственных закупок и оптимизацией расходов, переориентация неэффективных расходов на приоритетные направления.

Ключевые слова: управление расходами, государственный бюджет, социальное государство, социальное обеспечение, бюджетные затраты, адресная социальная помощь.

Введение. В условиях социального государства необходимость совершенствования казахстанской модели управления государственными финансами, наряду с изменением подходов к развитию реального сектора экономики и налогооблагаемой базы, становится очевидной. Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью совершенствования системы и методов управления расходами государственного бюджета Республики Казахстан в условиях кризисного сокращения источников и объемов бюджетных доходов, что снижает возможности финансового обеспечения социально значимых программ и не совместимо со статусом социального государства[1].

Методы эффективного управления государственными финансами и государственного контроля за расходованием бюджетных средств рассмотрены во многих научных трудах и исследованиях казахстанских и зарубежных ученых. Однако, изучение приведенных научных работ выявило значительные различия научных взглядов и выводов по исследуемой проблематике.

Необходимость изучения особенностей управления расходами государственного бюджета Казахстана в условиях социального государства, определило актуальность темы исследования.

Методы исследования. Теоретическую и методологическую основу исследования составили научные идеи и концепции по вопросам управления государственными финансами и социальных отношений, изложенные в работах казахстанских и зарубежных ученых.

В ходе исследования использовались принципы диалектического, системного и структурно-логического подхода, позволившие рассматривать явления в их развитии и взаимосвязи. Для проведения анализа затрат государственного бюджета были использованы экономико-статистические методы и приемы.

Результаты и обсуждение. В Конституции Республики Казахстан зафиксировано, что Казахстан утверждает себя социальным государством. Социальное государство – создатель высокоэффективного со-

циального рыночного хозяйства и источник сильной социальной политики, обеспечивающей достойную жизнь каждого гражданина страны. Именно для этого должна функционировать эффективная система социальной поддержки граждан, прежде всего наиболее уязвимых слоев населения[2].

Бюджет является одним из универсальных механизмов, с помощью которых государство участвует в финансировании расходов и содействует развитию социальных отраслей. Услуги этих отраслей потребляются всеми гражданами страны и с позиций совокупных интересов относятся к разряду общественных благ, т.е. тех благ, оплата которых индивидуально каждым пользователем невозможна или нерациональна. Такие блага предоставляются государством через систему общественного сектора экономики и оплачиваются полностью или частично за счет бюджета[3].

В 2019 году бюджетные затраты Республики Казахстан значительно возросли. Вместе с ростом затрат Национального фонда значительно увеличились расходы государственного бюджета. За 2019 год прирост составил 17,6% за год, до 8,4 трлн. тенге. Для сравнения: по итогам 2018 года затраты государственного бюджета составляли 7,1 трлн. тенге, при снижении на 16% (рис.1).

В 2019 году большая часть средств государственного бюджета была направлена на социальную помощь и социальное обеспечение: сразу 27,3% от общей суммы затрат (в 2018 году - 25,1%). В сферу образования было направлено 1,5 трлн. тенге, в сферу здравоохранения 787,4 млрд. тенге или 17,6% и 9,4% соответственно от общей суммы государственных расходов[4].

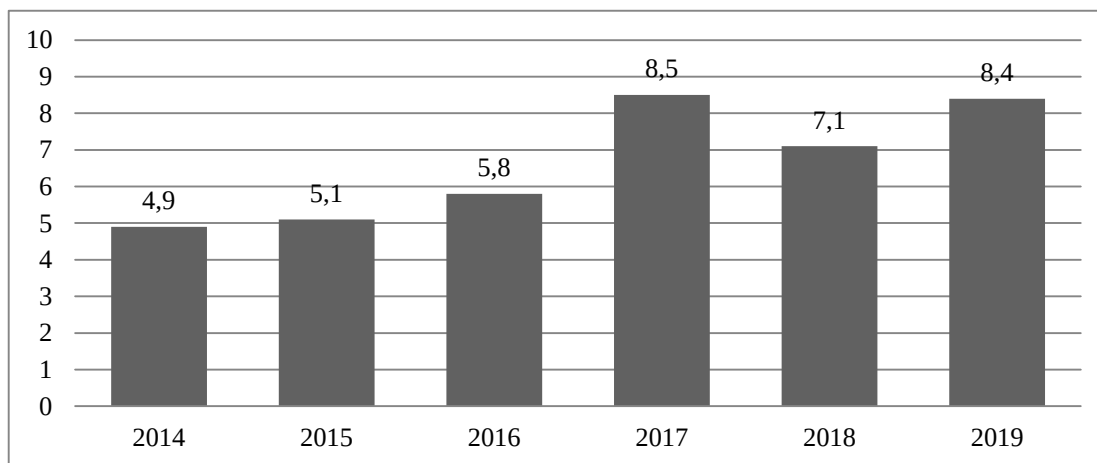

Рисунок 1 – Затраты государственного бюджета Республики Казахстан за 2014-2019 годы, трлн. тенге (составлен авторами на основе статистических данных)[4].

Основной причиной роста затрат государственного бюджета является увеличение расходов на социальную помощь и социальное обеспечение. За 2019 год затраты, направленные на социальную помощь, составили 2,3 трлн. тенге - на 28% больше, чем за 2018 год (1,8 трлн. тенге).

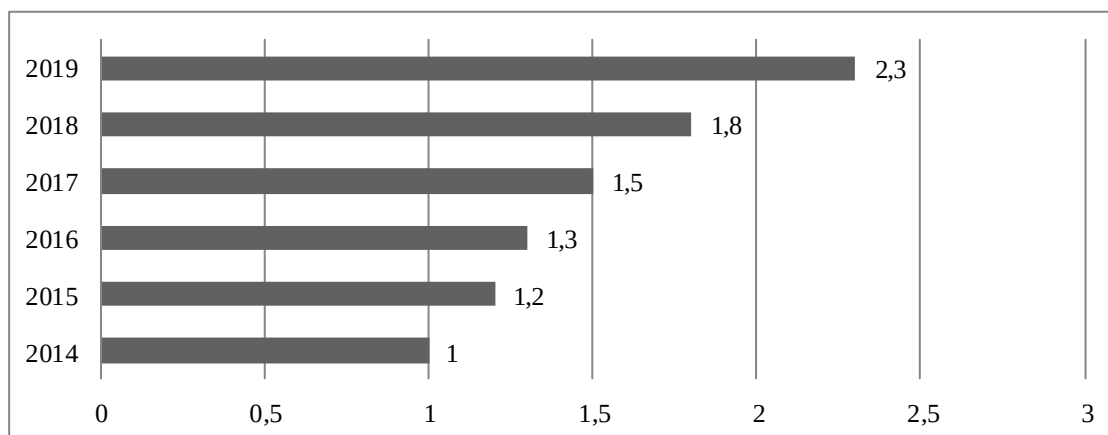

Рисунок 2 – Затраты государственного бюджета Республики Казахстан на социальную помощь и социальное обеспечение за 2014-2019 годы, трлн. тенге (составлен авторами на основе статистических данных)[4].

При этом с сентября 2019 года изменены правила назначения и выплаты государственной адресной социальной помощи (АСП). По состоянию на август 2019 года адресной социальной помощью охвачено 1,8 млн. казахстанцев. Наибольшее количество получателей пособия проживает в Туркестанской области (498,7 тыс. чел.), Алматинской области (225,4 тыс. чел.) и в г. Шымкент (216,3 тыс. чел.). Порядка 42% получателей пособия — городские жители, 58% — сельчане. На 1 августа 2019 года АСП выплачено на сумму 103 млрд тенге. Средний размер выплаты на одну семью составил 86 тыс. тенге в месяц[4].

Важно отметить тот факт, что реализация социальных программ осуществляется благодаря улучшению ориентации бюджетного планирования на результат. Приоритеты «модели социально-экономического развития страны» согласованы правительством и выдвинуты Министерством национальной экономики, и должным образом отражены в ежегодном стратегическом плане каждого министерства.

На основе макроэкономического прогноза разработан прогноз бюджетных параметров и Национального фонда Республики Казахстан на 2020-2022 годы. В проекте республиканского бюджета на 2020-2022 годы расходы социальной сферы на 2020 год запланированы в объеме 5691,5 млрд. тенге с ростом на 303,3 млрд. тенге, или 44,7% от общего объема расходов (2021 г. – 6084,6 млрд. тенге, 2022 г. – 6461,3 млрд. тенге).

Значительную долю расходов социального сектора составляют социальные выплаты, на что в трехлетнем периоде предусмотрено 10,7 трлн. тенге, из них в 2020 году – 3,3 трлн. тенге. Расходы бюджета направлены на выплату пенсий с опережением уровня инфляции на 2% и пособий с индексацией пропорционально уровню инфляции[5].

В целях создания эффективной системы мер социальной защиты лиц с инвалидностью разработан План мероприятий по обеспечению прав и улучшения качества жизни инвалидов. В трехлетнем бюджете на его реализацию запланировано 58,2 млрд. тенге, из них на 2020 год – 18,9 млрд. тенге.

Приоритетными направлениями государственных расходов определены:

- 1) социальная модернизация и повышение качества государственных услуг;
- 2) модернизация и диверсификация экономики;
- 3) качественное обновление инфраструктуры жизнеобеспечения.

Для усиления экономических стимулов местных исполнительных органов, расширения их финансовой самостоятельности и ответственности в решении вопросов социально-экономического развития регионов, при формировании проекта бюджета осуществлена передача на местный уровень поступлений корпоративного подоходного налога от субъектов малого и среднего предпринимательства[5].

Заключение. Вложения в социальную сферу, осуществляемые в течение продолжительного времени, могут служить хорошим фундаментом для осуществления задач социального государства. Основная роль бюджета состоит в том, что он ежегодно мобилизует и концентрирует денежные накопления предприятий, организаций и населения в централизованном государственном фонде для финансирования национального хозяйства, социально-культурных мероприятий, укрепления обороноспособности страны, на содержание органов государственной власти и образования резервов[6].

Таким образом, в современных условиях развития значение государственного бюджета возрастает с необходимостью реализации задач социальной модернизации казахстанского общества.

Для рационализации бюджетных расходов необходимо проведение работ по следующим направлениям:

- Оптимизация имиджевых расходов;
- Сокращение числа государственных заданий с переводом их на конкурентные механизмы государственных закупок и оптимизацией расходов;
- Переориентация неэффективных расходов на приоритетные направления.

Список использованной литературы:

- 1 Тыныштыкбаев А. Д., Абдимомынова А. Ш. Социальная политика Республики Казахстан: теоретический аспект. Молодой ученый. -2017. - №3. - С. 404-406.
- 2 Леонов, И.В. Социальное государство как предмет теоретико-правового исследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / И.В. Леонов; МГИМО. – М., 2006. – 28 с.
- 3 Сигарев, А.В. Социальное государство как конституционно-правовая проблема. Государственная власть и местное самоуправление. –2009. –№12. –С. 10-12.
- 4 Отчет Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [Электронный ресурс]. URL: <http://stat.gov.kz/>
- 5 Закон Республики Казахстан «О республиканском бюджете на 2020 – 2022 годы» [Электронный ресурс]. URL: [www.akorda.kz > legal_acts](http://www.akorda.kz/legal_acts)
- 6 Ищанова, Р.К. Устойчивость государственного бюджета как прочность финансовой основы государства. Вестник КРСУ. -2018. Том 18. -№11. - С. 44-48.

ӘЛЕУМЕТТІК МЕМЛЕКЕТ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТТІН ШЫҒЫСТАРЫН БАСҚАРУ

Е.И.Ладаненко^{*1}, М.К.Айекенова², Т.С.Мусина³

¹А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Қостанай қ., Қазақстан

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

³І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

e-mail: elenladan08@rambler.ru

Түйін. Мақала әлеуметтік мемлекет жағдайында Қазақстан Республикасының мемлекеттік бюджетінің шығыстарын басқару мәселелеріне арналған. Әлеуметтік мемлекеттің теориялық аспектілері қарастырылды, әлеуметтік бағдарламаларды іске асыруда және азаматтарды әлеуметтік қамсыздандыруда мемлекеттік бюджеттің рөлі анықталды. Әлеуметтік көмек пен әлеуметтік қамсыздандыруға бағытталған Қазақстан Республикасының бюджеттік шығындары мен мемлекеттік бюджет қаражатының көрсеткіштеріне талдау жүргізілді, республика бойынша атаулы әлеуметтік көмекпен қамтылған адамдар санының көрсеткіштері келтірілген. Әлеуметтік бағдарламаларды іске асыру бюджеттік жоспарлаудың нәтижеге бағытталуын жақсарту арқылы жүзеге асырылатыны анықталды. 2020-2022 жылдарға арналған республикалық бюджет жобасына сәйкес әлеуметтік жаңғырту және мемлекеттік қызметтердің сапасын арттыру, экономиканы жаңғырту және әртараптандыру, өмір сүруді қамтамасыз ету инфрақұрылымын сапалы жаңарту сияқты мемлекеттік шығыстардың басым бағыттары қаралды. Бюджеттік шығыстарды ұтымды ету үшін имидждік шығыстарды оңтайландыру, оларды мемлекеттік сатып алудың бәсекелестік тетіктеріне ауыстыра отырып және шығыстарды оңтайландыра отырып, мемлекеттік тапсырмалар санын қысқарту, тиімсіз шығыстарды басым бағыттарға қайта бағдарлау ұсынылды.

Түйінді сөздер: шығындарды басқару, мемлекеттік бюджет, әлеуметтік мемлекет, әлеуметтік қамсыздандыру, бюджеттік шығындар, атаулы әлеуметтік көмек.

MANAGEMENT BY CHARGES OF THE STATE BUDGET IN THE CONDITIONS OF THE SOCIAL STATE

Ye.I.Ladanenko^{*1}, M.K.Aiekenova², T.S.Musina³

¹Kostanay State University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan

²Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

³Zhetysu State University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

e-mail: elenladan08@rambler.ru

Summary. The article is sanctified to the management questions by the charges of the state budget of Republic of Kazakhstan in the conditions of the social state. The theoretical aspects of the social state are considered, the role of the state budget is certain in realization of the social programs and public welfare of citizens. The analysis of indexes of budgetary expenses of Republic of Kazakhstan and facilities of the state budget, sent to the social help and public welfare, is conducted, indexes over of amount are brought man, overcame by an address social help on a republic. It is educed, that realization of the social programs comes true due to the improvement of orientation of the budgetary planning on a result. Priority directions of the government spending are considered according to a republican budget statement on 2020-2022, such as social modernisation and upgrading of state services, modernisation and diversification of economy, quality updating of infrastructure of life-support. For rationalization of budgetary charges optimization of imaginary charges, reduction of number of state tasks, offers with translation of them on the competition mechanisms of the public purchasing and optimization of charges, orientation of uneffective charges on priority directions

Key words: management by charges, the state budget, social state, public welfare, budgetary expenses, address social help.

МРНТИ 06.73.55

УДК 336.71

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИСЛАМСКИХ ФИНАНСОВ В МИРОВОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ

Г.Ш.Калиакпарова¹, Е.Е.Гриднева², С.Б.Сауранбай³

^{1,2}Академия «Кайнар», г. Алматы, Казахстан

³Академия Almaty Management University, г. Алматы, Казахстан

e-mail: GK_2003@rambler.ru

Аннотация. Все больший интерес в финансовой сфере приобретают исламские финансовые институты, которые способствуют быстрому развитию экономики исламских государств.

Стабильное развитие экономики исламских государств приводит к демографическому росту, который, в свою очередь, приводит к расширению спроса на исламские финансовые продукты. Отличительными положительными чертами, характеризующими развитие исламских банков, являются: стабильный уровень сбережений; в некоторых исламских странах наблюдается наличие избыточного уровня сбережений денежных средств, что, в свою очередь, приводит к созданию значительных потоков инвестиционного капитала.

Финансовая деятельность, основанная на принципах шариата интересна к изучению своим быстрым темпом роста банковских активов, преимуществами надежности, банковскими гарантиями, предоставляемыми исламским банкингом.

Авторами статьи ставится задача изучения тенденций развития исламской банковской системы в мировом масштабе, определить ее положительные тенденции развития, а также, возможные проблемы с ее развитием в других странах. В статье рассмотрены отличительные черты исламских и традиционных банков, рассмотрены действие двух исламских банков в Казахстане.

Ключевые слова: Исламский банк, банковская система, исламские финансы, тенденции развития, мировое сообщество.

Введение. На современном этапе активное внедрение исламского банкинга наблюдается в мусульманских странах. Тем не менее, с целью расширения клиентской базы деятельность исламских банков наблюдается уже и в ряде светских государств. При этом, наблюдается ряд противоречий и проблем, связанных с внедрением исламских банков, которые прежде всего, связаны с рисками для обеих сторон. Это связано с неопределённым статусом исламских банков в законодательной базе светских государств, так как каждая из систем имеет свои нормативы, принципы и методы осуществления финансовых операций. Следует отметить, что в светских странах система кредитования в корне отличается от исламских правил. Так, например, для исламских банков понятия «кредит» не существует, кредит, как понятие ростовщичества, считается великим грехом.

Тема исследования интересна своей многогранностью. Исламское финансирование включает в себя деятельность исламских банков, исламских финансовых институтов, которые не являются банками (жилищно-строительные кооперативы, частные инвестиционные и венчурные фонды и т.д.), страхование (такафул), рынок капитала, брокерские конторы, инвестиционные банки, скрининговые, торговые и клиринговые системы. В целом это огромная финансовая система со своими законами и принципами.

Материал и методы исследования. Исследования развития исламского банковского сектора показали, что он пережил огромный рост, который превзошёл темпы роста обычных банков почти во всех странах [1].

Исламский банкинг представляет собой достаточно сложный и прибыльный вид деятельности. Исламский банк весьма тщательно следит за деньгами, выступая в качестве партнёра во всех проектах своего финансирования. Исламский финансовый бизнес направлен в первую очередь на развитие инвестиционной деятельности, когда капитал вкладывается только в реальное производство или активы. При выполнении исследования в качестве исследовательского инструментария выступали общенаучные методы: анализ, детализация, сравнение, обобщение, аналогия, системный и логические подходы.

Результаты и их обсуждение. Прибылью банков и их вкладчиков в исламской банковской системе являются вложения денежных средств в разного рода проекты. Для немусульманских государств не совсем понятно, когда вклады потребителей банковских услуг обычно вносятся под проценты на определённый срок, при этом они, как правило, гарантированы и ответственность по ним несёт банк. В исламской банковской системе деньги вкладываются без фиксированного процента и гарантии возврата депозита, но за то ты получаешь другие услуги по определённым льготам.

Исламские банки не обладают мобильностью в развитии маркетинга услуг в отличие от той банковской системы, которую привыкли получать в немусульманских странах. Слабая мобильность исламских банков обусловлена тем, что не каждая из финансовых услуг может быть предложена из-за действия шариатских запретов на определённые операции, содержащие рибу, гарар или мейсир, а также необходимости длительного согласования нового продукта с шариатским советом. В рамках текущего законодательства определены основные продукты, базирующиеся на принципах мушараки, мударабы и мурабахи, их главной целью является привлечение и размещение инвестиций в исламские банки.

В случае мушараки участники сделки, включая и банк, инвестируют денежные средства в проект и соразмерно распределяют прибыли или убытки. В практике нерелигиозных государств мушарака схожа с арендой с последующим выкупом жилья.

Схожий механизм у мударабы, однако, инвестором выступает банк, остальные участники вкладывают иные ресурсы (это может быть умственный труд, ноу-хау, услуги либо управление проектом), соответственно, финансовый убыток может понести только банк. Такой инструмент, как мудараба не применяется в немусульманском финансировании, хотя сам по себе своеобразен: лицо, имеющее свободные денежные средства, может инвестировать их лицу (мударibu), которое имеет определённый опыт и возможности для их эффективного использования.

Мурабаха - традиционное финансирование посредством структурирования торговых сделок, в рамках которых банк и клиент заранее обговаривают экономическую производную сделки, включая вопросы, связанные с себестоимостью товара, расходами и величиной торговой наценки. Мурабаха с точки зрения рисков для светских государств схож с потребительскими кредитами, когда маржа банка заложена в торговой наценке, товар продаётся в рассрочку без процентов. Также можно рассматривать иджару - эквивалент лизинга в исламских финансовых компаниях, но только с позиции лизинговых компаний. Банкам в рамках текущего законодательства заниматься исламским лизингом невыгодно, так как прибыль, полученная в результате лизинговой деятельности, облагается налогом на добавленную стоимость. В результате этот налог

на добавленную стоимость «перекладывается на плечи» конечного клиента, что в свою очередь повышает риски исполнения обязательств со стороны клиента [2].

Таблица 1

Основные различия исламских и традиционных банков

Характеристика	Исламские банки	Традиционные банки
Гарантированные выплаты по депозитам до востребования	Есть	Есть
Ставка процентов по депозитам	Не определена, не гарантирована для инвестиционных депозитов	Определена и гарантирована
Цель получения ссуды	Ссуда выдаётся только для инвестиционных целей	Выдача ссуды не обусловлена инвестиционными вложениями
Механизм определения ставки процента по депозитам	Определяется прибыльностью банка, доходностью инвестиций	Не зависит от прибыльности банка
Участие вкладчиков в прибылях и убытках банка	Есть	Нет
Условие выдачи ссуды	Выдача кредита обусловлена оценкой финансового состояния заёмщика	Обязательным условием заключения договора с банком является существование инвестиционного актива

Примечание: [3, с. 45].

В таблице 1 показаны различия, существующие между традиционными и исламскими банками. Анализ деятельности банков показывает, что банки, которые имеют более высокую деятельность без кредитования, представляют более высокий уровень риска, чем банки, которые в основном выполняют традиционную посредническую деятельность [4]. Таким образом, основная направленность исламских банков связана с расширением границ, в первую очередь это государства с развивающейся экономикой, где ещё слабо развита банковская и финансовая системы, где есть потребность в финансах других государств. При этом, многие светские государства готовы пользоваться исламским фондированием, давая возможность исламским банкам внедрять свои инструменты в лизинговые компании, инвестиционные фонды, вообще, без какого-либо отдельного лицензирования. Население немусульманских стран все больше хочет попробовать на себе новые продукты и услуги, расценивая инвестиционный бизнес исламских банков как прогрессирующий бизнес, позволяющий снизить риски, связанные с инфляцией и потерями. В этой связи показательны результаты опроса, проведённого Советом муфтиев России, согласно которым 56% опрошенных мусульман из России и стран Содружества независимых государств выражают готовность стать клиентами исламского банка, ещё 26% подумывают об этом [5, с. 54.]. Большинство опрошенных мало что знают в деталях о сущности исламского банкинга.

Исламское финансирование набирает свои обороты: 1978 г. в Люксембурге был открыт банк Islamic Banking System (сейчас Islamic Finance Bank), 1981 г. в Швейцарии создан Dar al-Mal al-Islami (в настоящее время Faisal Private Bank), 2010 г. в Казахстане начал действовать Al Hilal Islamic Bank. Казахстан стал первой из стран содружества независимых государств, внедрившим законодательно исламское финансирование (12 февраля 2009 г. в Республике Казахстан принят закон № 133-IV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам организации и деятельности исламских банков и организации исламского финансирования») [6].

Уже в 2014 г. в таких странах, как Великобритания, Турция, страны Персидского залива, в Иране и Африке исламские банки показывают соответствие самым высоким требованиям достаточности капитала. Сейчас в одном только Лондоне действует шесть исламских банков. При этом, в 2015 г. мировое банковское сообщество насчитывает 363 исламских кредитных учреждения, из которых приблизительно 69% были полностью исламскими «автономными» банками, в то время как остальные 31% – традиционными банками, предлагающими исламские услуги через «исламские окна» [2, с. 57.]. В последние годы исламские банки усилили внешнюю экспансию, стремясь расширить сферы своего влияния в принимающих странах и вписаться в современную транснациональную банковскую структуру, став весомыми игроками на международном рынке банковских капиталов и в сфере международных инвестиционных потоков [4, с. 59.].

Международный опыт многих зарубежных стран показывает, что приток иностранного капитала посредством его государственного регулирования весьма эффективно влияет на экономику государства. Так, Республика Казахстан весьма активно привлекает иностранные инвестиции в экономику страны. В зоре экономики Казахстана мы наблюдаем прогрессирующий рост двух исламских банков (рис. 1):

Такие крупные западные банки как Goldman Sachs, Citibank, Deutsche Bank, BNP Paribas, JP Morgan Chase, расширяя сферу своей деятельности на принципах исламского права, имеют подразделения, предлагающие клиентам исламские финансовые услуги (так называемые «исламские окна»), что связано с их желанием охватить финансовыми услугами новые сегменты рынка. В настоящее время сумма активов в «исламских окнах» традиционных коммерческих банков даже превышает совокупную сумму активов в полностью исламских банках [7, с. 113].

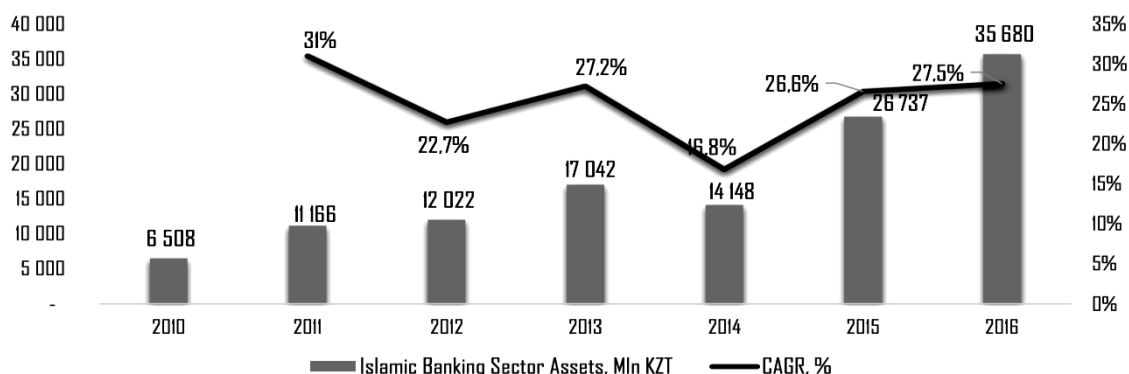

Рисунок 1- Активы исламского банкинга [11]

Примечание: в активы 2016 года включены активы как АО «Исламский Банк «Al Hilal», так и активы реорганизованного 13 июля 2016 года АО «Заман-Банк» в исламский банк

Во многих странах исламское финансирование рассматривается как один из альтернативных источников фондирования экономики страны с целью её роста. Так как исламское финансирование одинаково доступно для людей всех вероисповеданий, предполагается что спрос на финансовые продукты исламских банков постоянно будет увеличиваться по мере распространения информации о деятельности этих банков. Особый приоритет, конечно, отдаётся мусульманскому населению. Так рынок Европейского экономического союза составляет 192,3 млн. человек, из них 63,1 млн. человек – мусульмане [8, с. 166].

По оценке Совета исламских банков и финансовых учреждений, (CIBAFI), исламские «окна» управляют почти \$200 млрд. [9, с. 22]. На кредитных рынках банковской системы индустриально развитых стран могут возникнуть трудности, связанные с расширением инвестиционной деятельности и без того в широко конкурентной банковской среде. Здесь особыми конкурентными преимуществами обладают транснациональные банки. Также одной из проблем партнёрского банкинга в странах СНГ является законодательная база. Например, разрешается внедрять исламские продукты без активного участия регулятора только до определённого этапа, возможно использование только лишь малой толики преимуществ исламского финансирования без соответствующей нормативно-законодательной базы. Другими словами, предоставляется возможность начала работы, при этом важным вопросом остаётся дальнейшее развитие.

Адаптация законодательной базы стран под специфику исламского финансирования, регулирование регистрационных барьеров для исламских финансовых институтов, регулирование вопросов налогообложения даст возможность полноценного использования потенциала исламского финансирования. Другой точкой преткновения является наличие компетентных специалистов. Изначально, в каждом исламском банке, предлагающем свои инструменты, должен быть создан так называемый шариатский комитет. Создание такого комитета предполагает, что в него входят учёные, проверяющие деятельность исламского банка в соответствии с нормами шариата.

На современном этапе в этой области работают всего 20 учёных международного класса, при этом каждый из них числится в более 30 шариатских комитетах компаний из разных стран мира. Таким образом, мы наблюдаем острую нехватку специалистов-учёных в области исламского финансового права, важно подготовить специалистов в этом направлении. Аналогично стоит вопрос и о подготовке специалистов среднего и низшего звена [10, с. 23].

Развитие исламских финансов на мировом уровне связано с тем, что традиционные банки стали предлагать путём открытия «исламских окон» продукты исламского банкинга, а также наблюдается тенденция их трансформации в исламские, что приводит к всевозрастающей конкуренции на рынке банковских услуг. Отсюда, хотелось бы сделать вывод, что исламским финансовым институтам предстоит ещё много работы, чтобы в соответствии с идеями шариата поднять экономику и сократить размеры бедности.

С учётом новых мировых требований возникает острая необходимость развития и разработки новых форм и моделей создания эффективной финансовой и банковской системы, связанных с реальным производственным процессом. При этом главная роль отводится исламским финансовым инструментам, позволяющим локализовать существующие риски и быть одними из альтернативных источников фондирования экономики, содействующими ее дальнейшему росту и диверсификации. Транспарентность, справедливость, честность, доверие, определение процентной ставки – это основные принципы между участниками сделки в исламском финансировании.

Заключение. Правительством Республики Казахстан полностью поддерживаются вопросы развития и стимулирования исламского финансирования в Казахстане. Казахстан получил одну из наивысших наград в мировом сообществе - международную премию за мировое лидерство в области исламского финансирования в рамках GIFA. Основными достижениями Казахстана является повышение инвестиционной привлекательности на мировом рынке. В 2018 году Казахстан занял 28 место (из 190 стран мира), улучшив ре-

зультат для управления бизнесом на 8 пунктов с 2017 года. Казахстан вошел в число лидеров по числу принятых реформы для улучшения регулирования бизнеса.

Приоритетными секторами для финансирования в Казахстане остаются торговля, строительство, горнодобывающая и нефтяная промышленность, сельское хозяйство, связь и транспорт [7, с. 164.].

Предполагается расширение сферы услуг в перспективе, произойдет это в связи с ростом урбанизации. В настоящее время доля городского населения в Казахстане составляет около 55%, что, по международным стандартам, является относительно низким показателем. Увеличение Урбанизация в долгосрочной перспективе увеличит вклад в сектор обслуживания в экономике и создание новых услуг, рост количества рабочих мест.

Развитие исламского финансирования в Казахстане способствует установлению экономических связей с зарубежными странами, открывает доступ к новым рынкам, создавая дополнительные возможности для инвестиций и поднимает имидж Казахстана по всему миру.

Список использованной литературы:

1 Bushra Naqvi, S.K.A. Rizvib, Hina Ahmed Uqailia, S.M. Chaudhry. What enables Islamic banks to contribute in global financial reintermediation? // Naqvi, B., Pacific-Basin Finance Journal <https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2017.12.001>. (Дата обращения 22.08.2019).

2 В исламских финансах деньги – не продукт – Бехнам Гурбан-заде, Сбербанк // https://aqparat.info/news/2017/02/21/8453034-v_islamskih_finansah_dengi_ne_produkt_be.html. (дата обращения 22.09.2019).

3 Журавлев А. Ю. Концептуальные начала исламской экономики. Исламские финансы в современном мире: экономические и правовые аспекты / Под ред. Р. И. Беккина. - М.: Умма, 2004. – 287 с.

4 Антропов В.В. Исламские банки в мировой финансовой системе // Деньги и кредит. – 2017. - № 7. – С.57-64.

5 Исламские финансы: Казахстан: Макроэкономические показатели. Обзор экономики Казахстана. – Алматы, 2017. – 67 с.

6 Республика Казахстан. Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам организации и деятельности исламских банков и организации исламского финансирования» № 133-IV от 12 февраля 2009 года. <https://pavlodar.com/zakon/?all=all&dok=04283> (дата обращения 15.01.2020).

7 Исламские финансово-кредитные институты в экономике зарубежных стран / Р. И. Беккин, Р. Р. Вахитов, Г. Т. Гафурова и др. / Под ред. В. Г. Тимирясова. - Казань: Издательство «Познание» Института экономики, управления и права, 2011. -375 с.

8 Гриднева Е., Калиакпарова Г., Гусева О. Исламские финансы: возможности для экономики Казахстана // Вестник Университета «Туран». – 2018. - № 2. – С. 160-165.

9 Исламские окна в Сбербанке // Ас-салам: духовно-просветительская газета.–2018. -№ 5 (546).-1 марта (Джума дуль-Ахир 1439 г.)

10 Исламские финансы: Казахстан: Макроэкономические показатели. Обзор экономики Казахстана. – Алматы, 2017. – 67 с.

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК БАНК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИСЛАМДЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУДЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Г.Ш. Калиакпарова¹, Е.Е Гриднева², С.Б.Сауранбай³

^{1,2} Қайнар академиясы, Алматы, Қазақстан

³ Алматы Менеджмент Университетінің академиясы, Алматы, Қазақстан

e-mail: GK_2003@rambler.ru

Түйін. Ислам мемлекеттерінің экономикасының жедел дамуына ықпал ететін исламдық қаржы институттары қаржы секторына қызығушылықты арттыруда.

Ислам мемлекеттерінің экономикасының тұрақты дамуы демографиялық өсуге алып келеді, бұл өз кезегінде исламдық қаржылық өнімдерге сұраныстың артуына алып келеді. Ислам банкілерінің дамуын сипаттайтын оң белгілер: жинақтаудың тұрақты деңгейі болып табылады; кейбір ислам елдерінде қолма-қол ақшаны үнемдеудің шамадан тыс деңгейі байқалады, бұл өз кезегінде инвестициялық капиталдың едәуір ағындарының құрылуына әкеледі.

Шариғат қағидаларына негізделген қаржылық қызмет, банктік активтердің жылдам өсу қарқынын, исламдық банкінг ұсынатын сенімділіктің артықшылықтарын, банктік кепілдемелерді зерттеуге қызықты болып табылады.

Мақала авторлары исламдық банктік жүйенің ғаламдық масштабтағы даму үрдістерін зерттеу, оның оң даму үрдістерін, сондай-ақ басқа елдердегі оның дамуындағы мүмкін проблемаларды анықтау міндеттерін қойды. Мақалада исламдық және дәстүрлі банкілердің ерекшелігі, Қазақстандағы екі ислам банкінің әрекеті қарастырылған.

Түйінді сөздер: Ислам банкі, банк жүйесі, исламдық қаржыландыру, даму тенденциялары, әлемдік қауымдастық.

THE TRENDS IN ISLAMIC FINANCE IN THE WORLD BANKING SYSTEM

G.Sh. Kaliakparova¹, Y.E. Gridneva², S.B. Sauranbay³

^{1,2}Kainar Academy, Almaty, Kazakhstan

³Academy of Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: GK_2003@rambler.ru

Summary. Islamic financial institutions, which contribute to the rapid development of the economy of Islamic states, are gaining more and more interest in the financial sector.

The stable development of the economy of Islamic states leads to demographic growth, which, in turn, leads to an increase in demand for Islamic financial products. Distinctive positive features that characterize the development of Islamic banks are a stable level of savings; in some Islamic countries, there is an excessive level of cash savings, which, in turn, leads to the creation of significant flows of investment capital.

Sharia-based financial activities are interesting in exploring for their fast growth rate of banking assets, the benefits of reliability, bank guarantees provided by Islamic banking.

The task of studying the development trends of the Islamic banking system on a global scale, to determine its positive development trends, as well as possible problems with its development in other countries are set by the authors of the article. In article the distinctive features of Islamic and traditional banks, the action of two Islamic banks in Kazakhstan are considered.

Key words: Islamic bank, banking system, Islamic finance, development trends, world community.

МРНТИ 06.81.30

УДК 336.6

ФИНАНСОВЫЕ АСПЕКТЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

А.А. Кайгородцев¹, И.В. Бордияну²

¹Восточно-Казахстанский государственный университет
им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

²Казахстанско-Американский свободный университет,
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

e-mail: bordiyanuilona@mail.ru

Аннотация. В статье рассматриваются финансовые вопросы функционирования малого и среднего бизнеса в Казахстане. На пути развития бизнеса предприниматели сталкиваются с такими финансовыми барьерами, как высокий уровень процентных ставок за пользование кредитом, проблемы с залогом, неудовлетворительные сроки кредитования, бюрократизм. Государство использует различные инструменты финансовой поддержки малого и среднего бизнеса: кредитование для обеспечения оборотными средствами с использованием факторинга; финансирование франчайзинговых сделок; кредитование через микрофинансовые организации; ускорение процесса получения кредитов; субсидирование ставок вознаграждения по кредитам; автоматизация процесса получения гарантий по кредитам. Размеры финансовой поддержки неравномерно распределены по регионам, отраслям и организационно-правовым формам субъектов малого предпринимательства. К положительным моментам можно отнести преимущественное финансирование субъектов малого предпринимательства в производственной сфере, к отрицательным – незначительный объем финансирования крестьянских (фермерских) хозяйств.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, финансирование субъектов предпринимательства, государственная поддержка предпринимательства.

Введение. Серьезной проблемой, сдерживающей развитие малого и среднего бизнеса (МСБ) в Казахстане является недофинансирование субъектов МСБ. В связи с этим целью настоящей статьи является исследование финансового механизма функционирования малого и среднего бизнеса и определение путей его совершенствования.

Методы. В процессе исследования использовались системный подход, методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, логико-экономического и экономико-статистического анализа.

Результаты и обсуждение. Согласно оценке Фонда «Даму», потребности субъектов МСБ в долгосрочном финансировании составляет 118 млрд. долл. США [1]. Часть этой потребности удовлетворяется за счет кредитования, доступного на рынке. При этом не более 15% кредитов банков второго уровня (БВУ) направляется на приобретение основных средств.

В результате реализации программ Фонда «Даму» по льготному финансированию субъектов МСБ ставки по кредитам МСБ стабильно снижаются, однако, по мнению большинства представителей МСБ, процентные ставки коммерческих банков по-прежнему высокие, что препятствует привлечению финансирования и, как следствие, развитию бизнеса.

В свою очередь, представители банковской сферы отмечают, что несовершенные методы корпоративного управления и отсутствие прозрачности в компаниях МСБ приводят к увеличению рисков кредито-

ров, в результате чего ужесточаются требования БВУ к залогам при кредитовании МСБ: в 94 % случаев от предпринимателей требуют предоставления залога, в то время, как в Польше этот показатель составляет 63 % [1].

Поэтому хозяйствующие субъекты МСБ в значительной степени финансируются из собственных накоплений предпринимателей и только на четверть за счет банковских кредитов. При этом в портфеле БВУ доля кредитов, выдаваемых субъектам МСБ, ежегодно снижается.

Для увеличения количества субъектов малого предпринимательства необходимо оказывать финансовую поддержку начинающим молодым предпринимателям, предоставляя им кредит на открытие бизнеса. Однако финансовые институты не заинтересованы в развитии программ подобного кредитования, так как неясно, насколько успешной окажется реализация бизнес-идеи начинающего предпринимателя. В связи с тем, что вероятность невозврата денежных средств достаточно высока, банки, если и предлагают кредит на открытие бизнеса, то требуют обязательного залогового обеспечения или поручительства.

Финансовую поддержку субъектам малого предпринимательства оказывают различные структуры: государственные корпорации, банки второго уровня, инвестиционные фонды, венчурные фонды, микрокредитные организации, частные инвесторы и т.п.

При этом субъектам МСП доступны различные виды кредитования, а именно: кредит на открытие бизнеса; кредиты на развитие бизнеса; проектное финансирование; кредитная линия; овердрафт; мезонинный кредит и др. [2].

По состоянию на 01.01.2019 г. размер совокупного ссудного портфеля БВУ по кредитам, выданным субъектам МСБ составил 2364 млрд. тенге. При этом наибольшее количество кредитов было выдано в городах Алматы (1219,7 млрд. тенге или 51,6%) и Нур-Султан (386,2 млрд. тенге или 16,3%).

Вместе с тем предприниматели сталкиваются с определенными финансовыми барьерами на пути развития бизнеса. Так, на основе результатов исследования НПП «Атамекен» «Деловой климат 2016» (таблица 1) можно сделать вывод о том, что наиболее серьезной проблемой для субъектов МСБ также является высокий уровень процентных ставок за пользование кредитом. На это указали 38% опрошенных субъектов малого и 43% субъектов среднего бизнеса.

Проблема залога является актуальной для каждого пятого представителя малого бизнеса и для каждого четвертого представителя среднего предпринимательства. Сроки, на которые выдаются кредиты, не удовлетворяют 12% малых и 17% средних предпринимателей. На большое количество ограничений при получении кредита указали 12% субъектов малого и 14% субъектов среднего бизнеса, а на бюрократизм при оформлении кредита – по 12% представителей малого и среднего предпринимательства. С фактами коррупции при получении кредита сталкивались 4% малых и 5% средних предпринимателей [3].

Таблица 1
Проблемы предприятий МСБ РК при получении кредитов

Наименование проблемы	% от числа опрошенных	
	Малый бизнес	Средний бизнес
Высокие процентные ставки	38	43
Проблемы с залогом	21	25
Сроки кредитования	12	17
Большое количество ограничений	12	14
Бюрократия	12	12
Коррупция при получении кредита	4	5

Примечание – составлено на основе [3].

Несмотря на указанные проблемы получения банковских кредитов, они являются наиболее популярным источником внешнего финансирования субъектов частного предпринимательства – 63% участников опроса обращались в БВУ за получением кредитов.

Прочие финансовые инструменты (гранты, частные инвестиции, зарубежные инвестиции) практически недоступны для казахстанских предпринимателей – большинство участников исследования указали на крайнюю сложность их получения. При этом наименее популярным способом внешнего финансирования являются зарубежные инвестиции [3].

Результаты исследований НПП РК «Атамекен» свидетельствуют о том, что основными проблемами при получении субъектами МСП государственных инвестиций, грантов и субсидий являются:

- большое количество ограничений (на эту проблему указали 23% субъектов малого и 31% субъектов среднего бизнеса);
- отсутствие прозрачности в процессе рассмотрения заявок – 19 и 18% соответственно;
- длительные сроки рассмотрения заявок – 16 и 17%;
- бюрократия – 15 и 14 % [4].

На основании вышеизложенного, можно сделать вывод о недостаточном уровне развития финансовой инфраструктуры поддержки МСП. Данный фактор существенно затрудняет развитие в Казахстане малого и среднего предпринимательства.

Государственная программа «Дорожная карта бизнеса 2020» предусматривает использование АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» различных инструментов поддержки отечественного малого и среднего бизнеса: а) кредитование для обеспечения оборотными средствами с использованием факторинга; б) финансирование франчайзинговых сделок; в) кредитование хозяйствующих субъектов МСБ через микрофинансовые организации; г) ускорение процесса получения кредитов в БВУ по технологии «Даму-Блиц»; д) субсидирование ставок вознаграждения по кредитам БВУ (в том числе до 10% по кредитам на инвестиционные цели, до 7% по кредитам на пополнение оборотных средств); е) автоматизация процесса получения гарантий по кредитам и др.

С 2007 г. АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» является оператором программ обусловленного размещения средств в банках второго уровня и лизинговых организациях для последующего кредитования частного бизнеса, в том числе малого и среднего [5].

По состоянию на 1 января 2019 г. Фонд «Даму» осуществлял финансирование предпринимателей в рамках 31 программы обусловленного размещения средств, в том числе:

- программ массового охвата субъектов малого и среднего предпринимательства (СМСП), не предусматривающих каких-либо территориальных и отраслевых ограничений: а) три транша Стабилизационной программы; б) финансирование СМСП за счет займов Азиатского банка развития; в) финансирование СМСП за счет займов Европейского банка реконструкции и развития и др.;
- региональных программ содействия снижению региональных диспропорций в финансировании СМСП: а) Даму – Регионы; б) точечные программы финансирования в областях и др.;
- секторальных программ содействия диверсификации сектора МСП: а) Даму – Өндіріс; б) финансирование лизинговых сделок; в) поддержка ИСП обрабатывающей промышленности и др.;
- социальных программ.

По состоянию на 1 января 2019 г. по программам обусловленного размещения средств программ обусловленного размещения средств было профинансировано 46456 субъектов МСП на общую сумму 1943,9 млрд. тенге; создано 79 тысяч рабочих мест.

Наибольшее количество субъектов МСП получили финансирование в Туркестанской (22,4%), Алматинской (12,5%) и Жамбылской (11,5%) областях.

Наибольшие суммы финансовых ресурсов получили предприниматели городов Алматы (161%) и Нур-Султан (8,5%), Карагандинской (9,6%), Костанайской (7,5%), Туркестанской (7,4%), Восточно-Казахстанской (7,3%) и Павлодарской (7,2%) областей.

Из таблицы 2 видно, что наибольшие суммы финансирования получили хозяйствующие субъекты в организационно-правовых формах ТОО (1560 млрд. тенге или 80,2%) и индивидуальные предприниматели (300 млрд. тенге или 15,4%).

При этом, в расчете на 1 заемщика суммы финансирования были распределены следующим образом:

- акционерное общество – 676,7 млн. тенге;
- ТОО – 184,8 млн. тенге;
- крестьянское (фермерское) хозяйство – 34,1 млн. тенге;
- ИП – 16,1 млн. тенге.

Таблица 2

Объемы финансирования субъектов МСП Казахстан в разрезе организационно-правовых форм на 01.01. 2019 г.

Наименование организационно-правовой формы СМСП	Количество заемщиков, ед.	Доля, %	Сумма финансирования, млн. тенге	Доля, %
Акционерные общества	77	0,2	52103	2,7
ТОО	8442	18,2	1560018	80,2
Крестьянские (фермерские) хозяйства	487	1,1	16603	0,9
Индивидуальные предприниматели	18609	40,1	299979	15,4
Прочие	18841	40,2	15223	0,8
Итого	46456	100,0	1943926	100,0

Примечание – составлено по данным [5].

Из таблицы 3 видно, что наибольшее количество заемщиков занимаются торговлей (48,4%), а наибольшие суммы финансирования получили промышленные (42,9%) и торговые (30,3%) предприниматели.

Таблица 3

Объемы финансирования субъектов МСП Казахстан в отраслевом разрезе на 01.01. 2019 г.

Наименование организационно-правовой формы СМСП	Количество заемщиков, ед.	Доля, %	Сумма финансирования, млн. тенге	Доля, %
Промышленность	6565	14,1	834635	42,9
Торговля	22473	48,4	588242	30,3
Сельское хозяйство	7318	15,8	77152	4,0
Транспорт и складирование	1877	4,0	85376	4,4
Строительство	891	1,9	67719	3,5
Прочие услуги	7332	15,8	290802	15,0
Итого	46456	100,0	1943926	100,0

Примечание – составлено по данным [5].

При этом, в расчете на 1 заемщика суммы финансирования были распределены следующим образом:

- промышленность – 127,1 млн. тенге;
- строительство – 76,0 млн. тенге;
- транспорт и складирование – 45,5 млн. тенге;
- прочие услуги – 39,7 млн. тенге;
- торговля – 26,2 млн. тенге;
- сельское хозяйство – 10,5 млн. тенге.

Среди финансовых институтов лидирующие позиции занимают:

1. По объему выданных кредитов :
 - АО «Народный Банк Казахстана»;
 - АО «Банк ЦентрКредит»;
 - АО «Цесна-Банк».
2. По количеству профинансированных заемщиков:
 - АО «Народный Банк Казахстана»;
 - ТОО МФО «КМФ»;
 - АО «Банк ЦентрКредит».

В 2018 г. более 22 тысяч предпринимателей получили поддержку по программам Фонда «Даму» на общую сумму 536,8 млрд. тенге. Фонд выдал около 2000 гарантий по кредитам на общую сумму 65 млрд. тенге.

В рамках Государственной программы продуктивной занятости и массового предпринимательства на 2017-2021 годы «Еңбек» по итогам 2018 г. с момента начала реализации данной программы было профинансировано 1764 заемщика на общую сумму 19,3 млрд. тенге.

Одним из инструментов финансовой поддержки предпринимателей в рамках Государственной программы «Дорожная карта бизнеса-2020» *субсидирование ставки вознаграждения* – частичное расходов заемщиков по кредиту (лизингу) на безвозмездной и безвозвратной основе.

За 9 лет реализации Государственной программы «Дорожная карта бизнеса 2020» было произведено субсидирование ставки вознаграждения по 12634 проектам СМСП на сумму кредитов 2362 млрд. тенге. Предпринимателям были выплачены субсидии в размере 230,2 млрд. тенге.

В 2018 г. субсидирование ставки вознаграждения получили 1470 проектов субъектов малого предпринимательства на сумму кредитов 172,2 млрд. тенге.

По состоянию на 1 января 2019 г. в рамках реализации Государственной программы «Дорожная карта бизнеса 2020» было заключено 4853 договора гарантии по кредитам субъектов малого предпринимательства на сумму кредитов 178,6 млрд. тенге. При этом общая сумма гарантий по кредитам составила 73,4 млрд. тенге.

Наибольшее количество гарантий было предоставлено в Актобинской (388 проектов) и Восточно-Казахстанской (359 проектов) областях, а также в г. Нур-Султан (349 проектов).

В разрезе организационно-правовых форм 57% гарантий были предоставлены по проектам ИП, 40% – по проектам ТОО.

В отраслевом разрезе ведущие позиции занимают проекты предпринимателей, занятых в обрабатывающей промышленности (1520 проектов на сумму 69,5 млрд. тенге) и в торговле (942 проекта на сумму 20,4 млрд. тенге).

В 2018 г. гарантии по кредитам на общую сумму 48,7 млрд. тенге получил 1191 СМСП, сумма гарантий составила 18,9 млрд. тенге. [5].

Результаты проведенного А.С. Нурмаганбетовым опроса 116 предпринимателей свидетельствуют о том, что 10 % респондентов дали высокую оценку финансовой поддержки МСБ, 49% опрошенных оценили уровень финансовой поддержки как удовлетворительный, 12% – как не удовлетворительный.

На вопрос «Брали бы вы кредит на создание и развитие бизнеса при отсутствии государственной поддержки?» были получены следующие ответы:

- да – 25,4% респондентов;
- скорее да, чем нет – 25,4%;
- скорее нет, чем да – 20,2%;
- нет – 21,1% затрудняюсь ответить – 7,9% [6].

Таким образом, более половины опрошенных готово взять кредит на развитие бизнеса даже при отсутствии государственных программ финансовой поддержки предпринимательства. Это свидетельствует о недостаточной эффективности таких программ.

Заключение. На основе результатов проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

1. Основными финансовыми барьерами в развитии предпринимательства в Казахстане являются: высокие налоговые ставки и ограниченный доступ к внешнему финансированию (кредиты, лизинг и др.).

При получении кредитов субъекты МСП сталкиваются с такими проблемами, как отсутствие залогового имущества, неудовлетворительные сроки кредитования, большое количество ограничений, бюрократизм и коррупция.

Основными проблемами при получении государственных инвестиций, грантов, субсидий являются: большое количество ограничений; отсутствие прозрачности; длительные сроки рассмотрения заявок; бюрократизм; невыгодные условия субсидирования; отсутствие информации.

2. Для совершенствования финансового механизма малого предпринимательства необходимо устранить перечисленные выше проблемы и провести оптимизацию системы финансовой поддержки субъектов МСБ, предусматривающую:

- в региональном разрезе: равномерное выделение финансовых ресурсов субъектам МСБ по территории республики;
- в отраслевом разрезе: приоритетное финансирование хозяйствующих субъектов промышленности и сферы услуг;
- в разрезе организационно-правовых форм: увеличение удельного веса крестьянских (фермерских) хозяйств в общем объеме кредитов, грантов и других форм финансирования субъектов малого предпринимательства.

Список использованной литературы:

- 1 Отчет о состоянии развития малого и среднего предпринимательства в Казахстане и его регионах / АО «Фонд развития предпринимательства «Даму». – Алматы, 2016. – Выпуск 8. – 133 с.
- 2 Франчук Д.И., Шолпанбаева К.Ж. Современные приемы и методы кредитования субъектов малого и среднего бизнеса // «Развитие науки молодежи – основа формирования интеллектуальной нации»: сб. матер. Респуб. науч.-практ. конф. студентов и молодых ученых. – Усть-Каменогорск: Изд-во «Берел» ВКГУ им. С. Аманжолова, 2017. – С. 123-127.
- 3 Деловой климат 2016 / НПП «Атамекен». [Электронный ресурс] // URL: <https://atameken.kz/uploads/content/files/Деловой%20климат%20за%202016%20год.pdf> (дата обращения 11.01.2020).
- 4 Отчет о развитии малого и среднего предпринимательства в Казахстане за 2018 год в разрезе регионов / НПП РК «Атамекен». – Нур-Султан, 2019. – 224 с.
- 5 Бурибаева Г., Сарсекеев Ф., Керимбеков А., Амреев Т. Отчет о состоянии и развитии малого предпринимательства в Казахстане и его регионах. – Алматы, 2019. Выпуск № 11. – 124 с.
- 6 Нурмаганбетов А.С. Субъекты и инструменты государственной поддержки малого и среднего бизнеса: институциональный подход: дисс... д-ра по профилю. – Астана, 2018. – 344 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСІНІҢ ҚЫЗМЕТ ЕТУІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

А.А. Кайгородцев¹, И.В. Бордияну²

¹С. Аманжолов ат. Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Өскемен қ., Қазақстан

²Қазақстан-Американдық еркін университеті, Өскемен қ., Қазақстан
e-mail: bordianuilonu@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстандағы шағын және орта бизнестің қызмет етуінің қаржылық мәселелері қарастырылады. Бизнесті дамыту жолында кәсіпкерлер несиені пайдаланғаны үшін пайыздық ставкалардың жоғары деңгейі, кепілмен байланысты мәселелер, несиелеудің қанағаттанарлықсыз мерзімдері, бюрократизм сияқты қаржылық кедергілерге тап болады. Мемлекет шағын және орта бизнесті қаржылық қолдаудың түрлі құралдарын пайдаланады: факторингті пайдалана отырып айналым қаражатымен қамтамасыз ету үшін несиелеу; франчайзингтік мәмілелерді қаржыландыру; микроқаржы ұйымдары арқылы несиелеу; несиелер алу процесін жеделдету; несиелер бойынша сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау; несиелер бойынша кепілдік алу процесін автоматтандыру. Қаржылық қолдау мөлшері өңірлер, салалар және шағын кәсіпкерлік субъектілерінің ұйымдық-құқықтық нысандары бойынша біркелкі

бөлінбеген. Оң сәттерге өндірістік саладағы шағын кәсіпкерлік субъектілерін басым қаржыландыруды, теріс сәттерге шаруа (фермер) қожалықтарын қаржыландырудың болмашы көлемін жатқызуға болады.

Түйінді сөздер: шағын және орта бизнес, кәсіпкерлік субъектілерін қаржыландыру, кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау.

FINANCIAL ASPECTS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS OPERATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

A. A. Kaigorodtsev¹, I. V. Bordiyanu²

¹S. Amanzholov East Kazakhstan state University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

²Kazakh-American free University, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

e-mail: bordiyanuilona@mail.ru

Summary. The article deals with financial issues of small and medium-sized businesses in Kazakhstan on the way of business development. On the way of business development, entrepreneurs face financial barriers such as high interest rates for using credit, problems with collateral, unsatisfactory loan terms, and bureaucracy. The state uses various instruments of financial support for small and medium-sized businesses: lending to provide working capital using factoring; financing of franchise transactions; lending through microfinance organizations; speeding up the process of obtaining loans; subsidizing interest rates on loans; automating the process of obtaining guarantees on loans. The amount of financial support is unevenly distributed across regions, industries, and organizational and legal forms of small businesses. The positive aspects include preferential financing of small businesses in the production sector, and the negative ones include a small amount of financing for peasant (farm) farms.

Key words: small and medium-sized businesses, financing of business entities, state support for entrepreneurship.

МРНТИ 06.35.35

УДК 330.332.0

ЭКСПРЕСС – ОЦЕНКА И ПЛАНИРОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИИ НА ОСНОВЕ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ОТ АКТИВОВ

М.В. Петровская¹, Л.С. Васильева², Б.О. Туребекова³, С.С. Сапарбаева⁴

^{1,2}Российский университет дружбы народов, Москва, Российская Федерация

^{3,4}Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г. Астана, Казахстан

e-mail: petrovskaya-mv@rudn.ru

Аннотация. В статье изложена методология формирования модели деятельности компании, включающая механизмы проведения экспресс-анализа и контроля конкретных аспектов управления финансами компании, позволяющая оценить влияние выбора политики финансирования на эффективность и уровень риска деятельности.

Ключевые слова: денежный поток от активов, текущие инвестиции, коэффициент налоговой нагрузки, цена долгосрочных источников финансирования, рентабельность, темп экономического роста.

Введение. В рыночных условиях функционирование компании существенно зависит от способностей менеджеров анализировать и планировать значение факторов, воздействующих на прибыль, полученной от операционной деятельности, достаточности ее для финансирования инвестиционной деятельности и осуществления выплат акционерам и кредиторам. Учет динамики таких факторов и связей между ними позволяет определять качество финансовой политики в области управления операционной деятельностью, текущими инвестициями, кредитной и дивидендной политикой и использовать результаты анализа при разработке планов, удовлетворяющих конкретным требованиям к уровню эффективности, платежеспособности, финансовой устойчивости компании, учитывающих изменения в среде функционирования.

Методы. В ходе исследования применены системный подход, сочетание исторического и логического подходов. Теоретико-методологической основой послужили труды отечественных и зарубежных ученых по проблематике экспресс-оценки и планирования эффективности деятельности компаний на основе анализа денежных потоков от активов.

Результаты и обсуждения. Результаты деятельности компании во многом зависят от эффективности процесса движения денежных средств во времени. Денежные потоки от активов возникают в процессе операционной и инвестиционной деятельности. С одной стороны, они отражают изменения, связанные с ресурсами и источниками их финансирования, с другой стороны отражают размер средств, направленных на расчеты с акционерами и кредиторами. Размеры денежных потоков от активов можно определить на основе финансовой отчетности компании над двух равенств. Первое выражает денежный поток от активов как разницу между операционным денежным потоком, отражающим изменения, связанные с ресурсами и источниками их финансирования и суммой денежным потоков в основные средства и оборотные активы в этот же период. Второе равенство отражает величину денежного потока от активов как сумму чистой прибыли в и процентов к уплате за тот же период [1].

Каждая составляющая денежного потока от активов имеет свои особенности, которые необходимо учитывать при проведении анализа.

Операционный денежный поток возникает в процессе производства и сбыта продукции, его размер зависит от прибыли до уплаты процентов и налогов, амортизации. Если значение операционного денежного потока отрицательное, у компании нет средств не только для выплаты налогов, но и нормального функционирования в будущем, финансовое положение компании критическое. При неотрицательном значении операционного денежного потока необходимо проверить достаточно ли поступлений от операционной деятельности для покрытия ежедневных денежных расходов для бесперебойного выполнения плана производства сравнив его с минимально допустимым объемом операционного денежного потока. Его значение устанавливается менеджерами с учетом отраслевой особенности компании, производственного процесса и соответствующего ему допустимого уровня риска операционной деятельности. При выполнении названного условия компания имеет возможность осуществлять реинвестиции в основные и оборотные средства, не превышая допустимого уровня риска операционной деятельности.

Денежный поток в основные средства соответствует ежегодным чистым инвестициям в основные средства, размер которых равен сумме прироста стоимости основных средств и амортизации. Если его значение отрицательное, то в анализируемом периоде было списано больше основных средств, чем приобретено, и уровень обновления основных средств снизился. Основными причинами снижения могут быть: снижение объемов производства, ликвидация непрофильных и не используемых основных средств, ликвидации компании и т.п. Размер денежного потока, связанного с инвестициями в оборотные активы, определяется на основе предположения, что инвестиции в оборотные активы будут изменяться, как и текущие обязательства, поэтому их объем равен приросту чистого оборотного актива. Если его значение отрицательное, то компания все собственные средства вложила во внеоборотные активы, а финансирование текущей деятельности осуществлялось за счет заемных средств, финансовое состояние в этом период критическое [2].

При неотрицательном значении денежного потока, связанного с инвестициями в оборотные активы следует проверить достаточно ли было собственных оборотных средств для финансирования оборотных активов. В этом случае целесообразно учитывать требования банка, предоставляющего кредиты компании. В случае если величина собственных оборотных средств для финансирования оборотных активов ниже уровня, рекомендуемого банком, то финансовое положение компании считается не удовлетворительным, а ее операционная деятельность существенно зависит от кредиторов банков и их решений по выдаче новых кредитов, учитывая повышенный риск невыполнения компанией взятых обязательств.

Денежные потоки в основные средства и оборотные активы соответствуют текущим инвестициям за период. Превышение текущих инвестиций над денежными потоками от операционной деятельности приводит к отрицательному значению денежного потока от активов, что свидетельствует о низком уровне управления операционной и финансовой деятельностью. Компания в рассматриваемом периоде использовала больше денежных средств путем займов или продажи акций, а, следовательно, меньше выплатила кредиторам и акционерам, что негативно влияет на кредитную историю и инвестиционную привлекательность компании. Поэтому необходимо проанализировать динамику составляющих денежных потоков от активов, направленных на выплаты акционерам и кредиторам компании.

Так как чистая прибыль идет на выплату дивидендов и обязательных платежей, то денежный поток от активов представляет сумму дивидендов, связанных с привлечением собственных средств, и обязательных платежей из чистой прибыли, которые были выплачены в рассматриваемом году, а также прироста нераспределенной прибыли, соответствующий абсолютному изменению собственных средств за счет результатов деятельности за рассматриваемый год и финансовых издержек, связанных с привлечением заемных средств, которые были учтены в этом же году. Таким образом, совокупные финансовые издержки компании можно представить, как сумму выплачиваемых дивидендов и финансовых издержек, связанных с привлечением заемных средств. В свою очередь прирост нераспределенной прибыли соответствует абсолютному изменению собственных средств за счет результатов деятельности и может быть рассчитан как разница ее величины на начало и конец периода.

$$ДП_{акт} = ЧП_{Pt} + ПР_{Pynt} = ДВоб_{t} + \Delta НРП_{Pt} + ПР_{Pynt} \quad (1)$$

$$\text{или } ДП_{акт} = \Delta НРП_{Pt} + (ДВоб_{t} + ПР_{Pynt}),$$

$$ФИ_{It} = ДВоб_{t} + ПР_{Pynt},$$

где $ДВоб_{t}$ – дивиденды, связанные с привлечением собственных средств, и обязательные платежи из чистой прибыли, выплаченные в t -й год,

$ПР_{Pynt}$ – финансовые издержки, связанные с привлечением заемных средств, которые были учтены в t -й год,

$ФИ_{It}$ – совокупные финансовые издержки, выплаченные в t -й год, что приводит к уменьшению чистой прибыли, остающейся в распоряжении компании, в t -й год,

$\Delta НРП_{Pt}$ – прирост нераспределенной прибыли, соответствующий абсолютному изменению собственных средств за счет результатов деятельности в t -й год:

Величина капитализированной прибыли может быть меньше нуля, это означает что деятельность компании в данный период убыточная. В противном случае у компании есть возможности для роста экономического потенциала в следующий год за счет капитализированной прибыли.

Значения абсолютных факторов, характеризующих денежные потоки от активов, должны быть использованы для комплексной оценки эффективности компании и формирования целевых установок на перспективу с учетом цели деятельности и изменений факторов среды функционирования.

В рыночных условиях основная цель деятельности компании – повышение темпов экономического роста и благосостояния собственников и работников компании, а также снижение риска финансово – хозяйственной деятельности, формируется из совокупности частных критериев основных аспектов управления. Поэтому для оценки эффективности компании следует использовать критерии, которые раскрывают сущность частных целей функционирования и достаточно просто определяются на основе рассмотренных выше соотношений и связей между ними. Например, если целью оценки является способность компании выполнять свои текущие обязательства, то основной критерий – коэффициент текущей ликвидности, тесно связанный с коэффициентом обеспеченности оборотных активов собственными средствами. Если значения этих показателей не менее рекомендуемых, то структура баланса удовлетворительная, а компания платежеспособная, риск предоставления кредитных ресурсов низкий.

При планировании в качестве рекомендуемых значений можно использовать требования кредиторов к платежеспособности компании, как правило, отличающихся от нормативных значений. Это позволит определить целевые значения показателей платежеспособности.

Для оценки уровня риска платежеспособности необходимо использовать шкалу риска. Интервалы изменения коэффициента текущей ликвидности и уровня риска устанавливаются менеджерами самостоятельно, исходя из их знаний, опыта и интуиции [3].

Анализ с помощью такой шкалы позволяет судить о платежных способностях компании, определить уровень фактического риска платежеспособности компании, с помощью алгоритма:

$$У_{фр} = (K_{тек\text{л}к\text{л}макс} - K_{тек\text{л}к\text{л}ф}) \times [(Y_{р\text{к}макс} - Y_{р\text{к}мин}) : (K_{тек\text{л}к\text{л}макс} - K_{тек\text{л}к\text{л}ф})] + Y_{р\text{к}мин} \quad (2)$$

Где $K_{тек\text{л}к\text{л}макс}$, $K_{тек\text{л}к\text{л}мин}$ – максимальное и минимальное значение коэффициента текущей ликвидности в k -й группе шкалы,

$K_{тек\text{л}к\text{л}ф}$ – фактическое значение коэффициента текущей ликвидности для компании, которое попадает в k -ю группу шкалы,

$Y_{р\text{к}макс}$, $Y_{р\text{к}мин}$ – максимальный и минимальный уровень риска k -ой группы шкалы.

Очевидно, что необходимым условием текущей платежеспособности и целесообразности инвестиций в оборотные активы является увеличение темпа роста собственных оборотных средств, обеспечивающее выполнение требований к структуре баланса на удовлетворительность и не превышающего допустимого уровня риска текущей ликвидности.

Если же целью оценки является уровень эффективности операционной деятельности, то основным критерий оценки – доля операционного денежного потока в выручке. Увеличение показателя рентабельности продаж по прибыли до вычета процентов, налогов и амортизации свидетельствует о повышении эффективности управления операционной деятельностью, а рост показателя коэффициента налоговой нагрузки о снижении качества проводимой налоговой политики. Очевидно, что превышение уровня рентабельности продаж над налоговой нагрузкой будет положительно влиять на эффективность операционной деятельности, и наоборот.

Расчетные значения показателей необходимо сопоставлять со среднеотраслевыми значениями. Если рентабельность продаж не меньше среднеотраслевого значения, то управление доходами и расходами, возникающими в операционной деятельности, способствует эффективности операционной деятельности, и наоборот. В противном случае это свидетельствует о значительных расхождениях в оценке доходов и расходов в финансовом учете и налоговом учете.

Для снижения уровня риска операционной деятельности следует устанавливать минимальную допустимую долю операционного денежного потока в выручке, которая в дальнейшем будет являться инструментом контроля правильности учета доходов и расходов, связанных с операционной деятельностью, начислением налогов.

Необходимыми условиями эффективности операционной деятельности являются превышение операционного денежного потока в рассматриваемом периоде над его минимально допустимым уровнем. При выполнении условий компания имеет возможность наращивать темпы экономического роста за счет реинвестиций в основные и оборотные средства, не превышая допустимого уровня риска операционной деятельности, размер которого устанавливается менеджерами компании на основе использования шкалы риска операционной деятельности.

Если цель анализа оценка факторов, влияющих на экономическую рентабельность компании, то основным критерием является доля денежного потока от активов в стоимость ресурсов.

Рост рентабельности активов по чистой прибыли свидетельствует о повышении эффективности управления активами, а рост доли финансовых издержек по привлечению заемных источников финансирования активов – о увеличении финансовых издержек по привлечению платных источников финансирования, которые негативно могут повлиять на платежеспособность в долгосрочной перспективе и финансовую устойчивость. С ростом деловой активности финансирование ресурсов растет, а следом и потребность в привлечении платных заемных средств. Поэтому необходимо чтобы темпы роста экономической рентабельности значительно превышали темп роста финансовых издержек по привлечению заемных средств.

Если цель анализа оценка факторов, влияющих на темп экономического роста компании, то основным критерием оценки является доля денежного потока от активов в чистой прибыли.

Рост доли денежного потока от активов в чистой прибыли положительно влияет на темп экономического роста, в то время, как повышение доли финансовых издержек за использование заемных и собствен-

ных средств в чистой прибыли уменьшает экономический рост. Поэтому необходимый темп экономического роста компании за счет остающейся в распоряжении чистой прибыли возможен за счет увеличения темпов роста анализируемых показателей.

Взаимосвязи между показателями, характеризующими качество денежных потоков от активов являются инструментами анализа и контроля, с помощью которых можно выявить слабые места в управлении конкретными аспектами деятельности компании и наметить обоснованные мероприятия по их устранению.

Например, цель анализа - оценка влияния эффективности операционной деятельности, налоговой политики и интенсивности ресурсов на долю денежного потока от активов в ресурсах. Воспользуемся следующей факторной моделью.

$$Ддпак = Ддпоп \times (Роп - Кнал) \times Как, (3)$$

где Ддпак – доля денежного потока от активов в активах (результативный фактор У),

Ддпоп – доля денежного потока от активов в денежном потоке от операционной деятельности (первый воздействующий фактор У1), рост показателя положительно влияет на результативный фактор,

Роп – рентабельность операционной деятельности (второй воздействующий фактор У2), характеризующий ее эффективность, рост положительно влияет на результативный фактор,

Кнал – коэффициент налоговой нагрузки (третий воздействующий фактор У3), рост показателя отрицательно влияет на результативный фактор, используемый при анализе проводимой налоговой политики,

Как – коэффициент оборачиваемости активов (четвертый воздействующий фактор У4), рост показателя в динамике свидетельствует об интенсивности использования денежных средств, вложенных в ресурсы.

Используя методы детерминированного факторного анализа можно оценить влияние каждого воздействующего фактора на результативный. Это позволит выявить факторы, на которые необходимо обратить особое внимание при планировании деятельности на следующие периоды. При составлении планов следует учитывать среднеотраслевые значения показателей, при необходимости использовать соответствующие правила управления у наиболее успешных предприятий отрасли.

Аналогично можно оценить влияние качества структуры источников финансирования на изменение доли денежного потока от активов в стоимости активов, используя мультипликативную зависимость доли денежного потока от активов в активах от денежного потока от активов в чистой прибыли (У1), рентабельности долгосрочных источников финансирования по чистой прибыли (У2) и доли долгосрочных источников финансирования в валюте. Рост значений этих факторов, по отношению к предшествующему периоду, свидетельствует о повышении управления финансовыми издержками по привлечению долгосрочных источников финансирования (У1), эффективности управления долгосрочными источниками финансирования (У2), уровня финансовой устойчивости предприятия (У3). Если представить первый фактор как сумму коэффициента реинвестирования и доли финансовых издержек в чистой прибыли, модель будет расширена до 5 факторов.

Результаты факторного анализа этой модели позволяют выявить качество управления долгосрочными источниками финансирования, своевременно выявить причины негативных изменений и наметить конкретные мероприятия по их устранению.

Функционирование компании во времени можно описать различными показателями и взаимосвязями между ними. Для выявления закономерностей в изменениях воздействующих факторов на результативные факторы целесообразно выявлять степень их реагирования при изменении активов на один процент. Степень реагирования каждой составляющей денежного потока от активов в рассматриваемом периоде рассчитывается соотношением темпа прироста каждой составляющей денежного потока от активов к темпу прироста активов в этом же периоде.

Значения коэффициентов реагирования позволяет выявить тренд изменения воздействующих факторов и учесть его при установлении целевых установок воздействующих факторов на перспективу, исходя из цели развития компании и состояния среды функционирования среднеотраслевых значений.

Задавая целевые значения относительных показателей, стоящих в правой части моделей, можно определить, плановые размеры денежных потоков от активов, прогнозируемую потребность в источниках на финансирование ресурсов и т.п. Например, используя целевые установки дивидендной политики, по управлению финансовыми издержками, эффективности долгосрочных источников финансирования и финансовой устойчивости, плановое значение денежного потока от активов, которое получит компания при планируемой стоимости имущества, можно определить используя описанную выше пятифакторную модель.

Если возникает потребность определения стоимости ресурсов при выполнении соответствующих целевых установок и получения необходимой чистой прибыли после выплаты плановых финансовых издержек по заемным средствам, эта же модель может быть преобразована и использована для факторного анализа.

Заключение. Методологические основы изложенного механизма анализа и планирования деятельности компании на основе использования денежных потоков от активов позволяют провести экспресс анализ финансового положения компании, определить степень влияния основных аспектов политики финансирования ресурсов на уровень эффективности и финансового риска.

Список использованной литературы:

1 Руденко Л.Г., Зайцева Н.А., Джанджуганова Е.А., Петровская М.В., Лариончикова В.Н. (2015). Conceptual Foundations of Management of Infrastructure of Support for Small Entrepreneurship // Asian Social Science. -2015-Vol. 11. No. 10, -С.220-228

2 Петровская М.В., Ларионова А.А., Зайцева Н.А., Бондарчук Н.Г., Григорьева Е.М. Methodical approaches to determine the level of risk associated with the formation of the capital structure in conditions of unsteady economy // International Journal Of Environmental & Science Education. -2016.-Vol. 11, No.11. -С. 4005-4014

3 Джеймс Ван Хорн Основы финансового менеджмента: учебно-практическое пособие / Джеймс Ван Хорн, Джон Вахович (мл.). – 12-е изд. – М.: Вильямс. 2008. -326 с.

АКТИВТЕРДЕҢ ТҮСКЕН АҚША АҒЫМДАРЫ НЕГІЗІНДЕ КОМПАНИЯ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТИІМДІЛІГІН ЖЕДЕЛ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ЖОСПАРЛАУ

М.В. Петровская¹, Л.С. Васильева², Б.О. Түребекова³, С.С. Сапарбаева⁴

^{1,2}Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу, Ресей Федерациясы

^{3,4}Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

e-mail: petrovskaya-mv@rudn.ru

Түйін. Мақалада компания қызметінің моделін қалыптастыру әдістемесі, оның ішінде қаржылық саясатты таңдау тиімділікпен тәуекел деңгейіне қалай әсер ететінін бағалауға мүмкіндік беретін, компанияның қаржылық менеджментінің нақты аспектілерін жедел талдау және бақылау тетіктері көрсетілген.

Түйінді сөздер: активтерден ақша ағындары, ағымдағы инвестициялар, салық жүктемесінің қатынасы, ұзақ мерзімді қаржыландыру уәдесінің бағасы, кірістілік, экономикалық өсу қарқыны.

EXPRESS - EVALUATION AND PLANNING OF COMPANY'S ACTIVITY EFFICIENCY ON THE BASIS OF MONEY FLOWS FROM ASSETS

M.V. Petrovskaya¹, L.S. Vasilieva², B.O. Turebekova³, S.S. Saparbayeva⁴

^{1,2}RUDN University, Moscow, Russian Federation

^{3,4}L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

e-mail: petrovskaya-mv@rudn.ru

Summary. The article sets out a methodology for the formation of a company's activity model, including mechanisms for express analysis and control of specific aspects of the company's financial management, which allows assessing how the choice of financing policy affects the effectiveness and level of activity risk.

Key words: cash flow from assets, current investments, tax burden ratio, price of long-term sources of financing, profitability, economic growth rate.

МРНТИ 06.73.07

УДК 336.01/02; 339.7.01

КРИПТОВАЛЮТАНЫҢ ҚАРЖЫ САЛАСЫНДАҒЫ ОРНЫ ЖӘНЕ БОЛАШАҒЫ

А.О. Сыздықова*, Г.Ж. Азретбергенова, Б.Б. Бимендеев, Г.Ж. Байбосынова

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

e-mail: gulaj@mail.ru

Аңдатпа. Криптовалюта - қолма-қол ақшаға балама айырбастау құралы ретінде жұмыс істеуге арналған, транзакцияларды қамтамасыз ету үшін криптографияны қолданатын сандық актив, виртуалды элемент. Осы модельге негізделген алғашқы криптовалюта биткоин және басқа да криптовалюталар экономикалық жүйеде күннен күнге танымалдылығы мен маңыздылығы арттыруда. Болашақта криптовалюта және әсіресе биткоинның қолданылуы және жұмыс істеуі артады деген болжам бар. Сонымен қатар, криптовалюта нарығының қалай реттелетіні және елдер үшін құқықтық өлшемнің қандай болатыны қаржы әлемін қызықтыратын мәселе. Бұл тұрғыда криптовалюта жүйесінің академиялық баалануы маңызды. Мәселенің маңыздылығына сүйене отырып, осы зерттеуде криптоақша жүйесі тұжырымдамалық негізде зерттелді. Зерттеудің түпкі мақсаты танымалдылығы күрт өскен криптовалюталар туралы жақсы түсінуге ықпал етіп, маңыздылығы айқындалады.

Түйінді сөздер: криптовалюта, биткоин, таратылған бухгалтерлік технология, криптовалюталардың болашағы

Кіріспе. Криптовалюталар - бұл соңғы жылдардағы компьютерлік технологиялардың дамуымен пайда болды. Жаңа қаржы құралы болып табылатын криптовалюталар бұрынғы қаржы құралдарынан ерекшеленеді. Криптовалюталардың айрықша белгілері - Орталық банк басқара алмайды, олар орталықсыздандырылған жүйеде жұмыс жасайды. Яғни үшінші тараптар мен ұйымдардың қатыспай-ақ транзакцияларды жасай алады, ақшаны шоттан шотқа парольдер арқылы аударуға болады, транзакциялар жылдам, шығыны төмен және ақпарат құпия болып табылады. Криптовалюталардың сауда-саттық көлемі басқа қаржы құралдарымен салыстырғанда шектеулі болғанымен, технологиялық моделі жасады [1].

Криптовалюта - қауіпсіздік үшін криптология ғылымын қолданатын және математика негізінде шифрланған сандық және виртуалды валюта. Шындығында, бұл виртуалды ақша дебеттік карталар, виртуалды карталар немесе виртуалды ортада жасалған әрбір транзакцияларда пайдаланылады. Ақша іс жүзінде, банктердің есебінен физикалық түрде шықпай ақ басқа банктің есебіне аударылады [2].

Зерттеу нысаны – қазіргі кезде әлемде әр түрлі көзқарасқа ие болып жатқан жаңа қаржылық құрал болып табылатын криптовалюталар. Зерттеу мақсаты - криптовалютаның қаржы секторындағы алатын орнын көрсету, криптовалютаның жалпы артықшылықтары мен кемшіліктері бағалау, криптовалютаның

болашағы туралы оң және теріс пікірлерді талқылау.

Зерттеу тәсілдері. Зерттеу барысында қойылған мақсатқа жету үшін жинақтау және талдау тәсілдері қолданылды. Қазіргі кездегі шетелдерде жарияланған криптовалютаға қатысты мақалалар мен маусымдық жарияланымдар талқыланды. Ресми статистикалық мәліметтер жинақталып, криптовалютаның әлемдік қаржы секторындағы орны мен маңызына талдау жүргізілді. Шетелдік ғалымдардың еңбектеріне және де Халықаралық ұйымдардың есептеріне сүйеніп, криптовалютаның кемшіліктері мен артықшылықтары негізінде қорытынды жасалды.

Нәтижелер мен талқылау. Криптовалюталардың пайда болуы биткоин жүйесін хабарлаудан басталады. 2008 жылдың қазан айында Сатоши Накамото өзінің веб-сайтында metzdowd.com деп аталатын криптографиялық электрондық пошта тобында Bitcoin жүйесін сипаттайтын мақаласында, Nakamoto 2009 ж. 3 қаңтарында Интернеттегі жалпы пайдаланушылар сегментіне жүйені ашты [3] және алғашқы биткоин өндірісі іске асырды. Криптовалюта - бұл қаржы құралы, оның саны мен әртүрлілігі биткоин пайда болғаннан бері ақпараттық технологиялардың дамуымен тез өсуде. 2020 жылғы Coinmarketcap мәліметтеріне сәйкес, крипто монеталардың 5065 түрі бар [4]. Ең көп таралған криптовалюталар - Bitcoin, Ethereum, Bitcoin Cash, Bitcoin Gold, Litecoin және EOS болып табылады.

Bitcoin (BTC). Алғаш рет биткоин терминіне 2008 жылы Сатоши Накамото «криптовалютаға арналған цифрлық қолтаңбалар тізбегі» анықтамасын берді [3]. **Криптовалютаның қаржы секторындағы орны.** Қаржылық тұрғыдан алғанда, криптовалюталар - бұл нақты де-факто ақша функциялары бар активтер, мысалы, айырбастау құралы, құндылық өлшемі, кейінге қалдырылған төлем стандарты және қандай-да бір құндылықтар дүкені. Криптовалюта әсіресе биткоин қаржы нарықтарына қатты әсер етеді, өйткені олар өте аз комиссиялармен тәулік бойы сатылатын операцияның жылдамдығы сияқты артықшылықтарға ие. Сондықтан қаржы секторында классикалық қаржы құралдарын қолданатын компаниялар өздерінің іскерлік стилін өзгертуге мәжбүр болды [4]. 2019 жылғы 26 қаңтардағы жағдай бойынша нарықтардағы ең үлкен көлемі бар криптовалюталардың бағасы, көлемі және капитализациясы төмендегі кестеде келтірілген.

Кесте 1-де криптовалюталардың ағымдағы құны, нарықтық көлемі және капитализациясы көрсетілген. Бірінші орында – биткоин валютасы орын алады. Биткоин - нарықтағы ең басым валюта болып табылады және 2020 жылғы 26 қаңтарда оның құны 8 384,74 \$ құрап, ал оның нарықтық көлемі 152 млрд \$ көлемінде. Биткоинды пайдаланудағы, қолданылатын валюталар АҚШ доллары, жапон иенасы. Доллардың әлемде резервтік ақша ретінде қолданылуы көрсеткендей, биткоинда йенды қолданылуы, осы елдердің аумағындағы технологияның дамуы мен олардың ауқымдылығын көрсетеді. Биткоин өте жас болса да оның бағасы тез өсуде. Ол 2015 жылы 36%, ал 2017 жылы 1320% деңгейінде бағаланды. Алайда, 2018 жылы ол 72% -ға төмендеп, 2019 жылы қайтадан 250% деңгейінде бағаланды. Биткоинның өзі криптовалюта нарығының 66,1% -ын құрайды.

Криптовалюта орталық органға тәуелді болмайтындықтан, бағаның құбылуы криптовалюталардың ұсынысы мен сұранысына сәйкес анықталады. Ұсыныс шектеулі болғандықтан, бағадағы ауытқулар сұранысқа негізделген. Бұл құбылмалылық бағытын зерттегенде, биткоин инвестициялау құралы ретінде нарықта қарқынды дамуда[5].

Кесте 1

Криптовалюталардың ағымдағы құны және капитализациясы (\$)

	Атауы	Капитализациясы (Market Cap)	Бағасы (Price)	Көлемі (Volume (24h))	Айналымдағы саны (Circulating Supply)
1	 Bitcoin	152 453 611 474	8 384,74	18 792 770 049	18 182 275 BTC
2	 Ethereum	17 700 609 701	161,75	8 059 932 662	109 432 984 ETH
3	 XRP	9 697 636 981	0,222036	1 369 712 855	43 675 903 665 XRP *
4	 Bitcoin Cash	5 757 693 297	315,61	2 056 659 502	18 242 975 BCH
5	 Bitcoin SV	4 825 903 132	264,83	1 718 149 332	18 222 577 BSV
6	 Tether	4 646 397 048	1,00	25 316 794 216	4 642 367 414 USDT *
7	 Litecoin	3 458 669 840	54,09	2 935 856 139	63 938 611 LTC
8	 EOS	3 385 768 022	3,56	2 031 481 693	950 271 160 EOS *
9	 Binance Coin	2 665 240 983	17,14	200 934 277	155 536 713 BNB *
10	 Stellar	1 156 317 464	0,057647	308 225 677	20 058 701 941 XLM *

Дереккөз: <https://coinmarketcap.com/> : 26.01.2020

Криптовалюталардың артықшылықтары мен кемшіліктері. Криптовалюталарды шектеулі мөлшерде техникалық түрде өндірілгендіктен, артық ұсынудан туындайтын инфляциялық әсер ету қарқыны орталық банк ақшаларымен салыстырғанда едәуір төмен. Бұл виртуалды ақша жүйесі мемлекеттердің үкіметтерінен бағымсыз болғандықтан, жоғары инфляциядан туындаған ресми ақша жүйелерінің құлдырауы,

криптовалюта әсер етпейді. Виртуалды валюта P2P жүйесімен ешқандай делдалсыз жасалатындықтан, аударым құны аз және екі тараптың еріктілігі сақталады. Сондай-ақ, оны бір жерден екінші жерге ауыстыру жад карталары арқылы тасымалданғандықтан, қауіпсіз және оңай. Биткоин банктік және қоғамдық аудитті қажет етпейді, пайдаланушыларының құпиялылығына негізделген. Криптовалюта әмияндары салықтар, өндіріп алулар сияқты қауіп-қатерлерден қорғалған, өйткені олар бүркеншік атпен ашылады және шот туралы ақпаратты (құзырлы органдармен қоса) қолжетімсіз [6].

Кесте 2

Крипто-ақшаның артықшылықтары мен кемшіліктері

Артықшылықтары	Кемшіліктері
Инфляцияның төмен қаупі	Бақылау мүмкін емес
Төмен құлау қаупі	жоғалту оңай
Қарапайым және қауіпсіз	Сатып алу және сату қиын, яғни өтімділігі төмен
Тасымалдау оңай	Ақпараттың болмауы және белгісіздік
Төлеу еркіндігі (төлем кез келген уақытта жүзеге асырылады)	Егер төлемдер жүргізілсе, бас тарту немесе қайтаруды талап ету мүмкін емес.
Бейтараптылық (үкімет немесе банктер бақыламайды)	Бұл қауіпсіздік пен бақылау тұрғысынан өзінің пайдаланушыларына үлкен жауапкершілік жүктейді.
Анонимді (лақап атымен жасырылған және үшінші тараптар анықтай алмайды)	Хакер шабуылында парольді жою және есептік жазбаны тоқтату жоқ.
Дереккөз: авторлар құрастырған	

Кемшіліктері: Криптовалюта жүйесі арқылы өз активтерін мемлекеттік бақылаудан қорғауға арналған заңсыз ұйымдардың болуы, жоғалған жағдайда қолданылатын құзыретті органның болмауы, айырбастаудың қиын болуы, өйткені көбінде жоғары білімі бар адамдар мен дамыған елдер арасында қабылдау оның кемшіліктері ретінде анықталады. Сондай-ақ, биткоин сияқты криптовалюта жасаушылар мен сатып алушылар белгісіз болып қалатындықтан, қылмыстық ұйымдар өздерінің экономикалық қызметін осы жүйе арқылы жүзеге асырады деген күдік пікірталас тудырады [7].

Кесте 2-де криптовалютаның көптеген артықшылықтарынан басқа, оның кемшіліктері де бар. Мысалы, салық төлеушілер мен салықтық процедураларға қарсы депозит ұстаушыларға пайда әкелетін криптоакша шоттарының кез-келген қолдау мен кейінгі қызметтерге пайдасы болмай қалу қаупі орын алады, өйткені пароль ұрланған кезде және хакерлер шоттарды тартып алған кезде оларды іздеу мүмкіндігі болмайды. Осы артықшылықтар мен кемшіліктерден басқа, криптовалюталардың болашақта қалай әрекет ететіні белгісіз болғандықтан үнемі белгісіздік пен сенімсіздік қатар жүреді.

Криптовалюталардың болашағына қатысты көзқарастар. Криптоакша ретінде анықталған жүйе электронды түрде жасалған қолма-қол ақша тәрізді төлем құралдарының жүйесінен тұрады. Дәстүрлі ақша теориясы мен тәжірибесін алмастырады деп күтілетін бұл жүйе қолданыстағы ақша мен төлем құралдарына балама жасау нәтижесінде пайда болған жүйеге назар аударуды қажет етеді [8].

Оң көзқарастар. Криптовалютаның ақпаратының артуы негізінде оған әлемде қызығушылық артты. Биткоин, ақшаның эволюциялық үдерісі ретінде қарастырылып, даму үстінде. Жеке тұлғалар жеке аккаунттарымен әлеуметтік желілерде технологиялық жаңалықтардың мүмкіндіктерінен пайда табудың жолдарын қарастырады. Криптовалюталарға деген адамдардың қызығушылығы, экономиканың негізгі қағидаларына негізделген [9].

Орталық банктің ақша жүйесінде валютаның құрамына кірмеселе, биткоиннің алмастыру деңгейі өсуде. Биткоин виртуалды ақша жүйесі мүмкіндіктері интернет пен компьютерлік технологиялардағы Software бағдарламасы қамтамасыз етеді. 2008 жылғы әлемдік қаржы дағдарысы кезінде биткоинге көңіл аударғандар саны өте аз болды. 2008 жылы 1 биткоин шамамен 1 АҚШ центін (тиын) құраса, оның құны 2018 жылы 20.000 АҚШ доллары ретінде өте жоғары мәнге жетті. Болашақта биткоин бағасының қандай болатыны белгісіз. Алайда, жалпы пікірлер бұл доллар, еуро және алтын бағамдарының деңгейіне сәйкес келеді деседі. Криптовалюталар жарамды болып қалатындықтан, балама төлем әдістері пайда болып, дамыған, күшті әрі қауіпсіз виртуалды валютаға айналғандықтан, олар болашақта банк және ақша жүйелерін қайта қарауға себеп болады [9].

Криптовалюталар әкелген ең үлкен жаңалықтардың бірі – таратылған леджер технологиясы (Distributed Ledger Technology). Қаржы жүйесі тұтас цифрлық жазбалар ретінде қарастырылады. Несиелер, облигациялар және туынды қаржы құралдары сияқты қаржылық активтердің көпшілігі бүгінде тек электронды түрде қол жетімді. Банктерде жеке шоттардың жазбалары құрылды және банктердің резервтік шоттары орталық банкте болуы үшін жүйеленген жүйе құрылды. Заманауи технологиялар, дәстүрлі банк жүйесін ығыстырып, леджер технологиясының банк жүйесінде үлкен өзгерістер жасауда. Қазіргі таңда көптеген қаржылық ұйымдар блокчейн технологияларын инвестициялар салуда.

Криптовалюталар қолданыстағы модельдерге немесе жүйелерге қауіп төндірудің орнына жаңа бизнес модельдерін жасауды жалғастыруда. Bitcoin жүйесі Circle25 (әлеуметтік төлемдер), Abra (қаржылық қол жетімділік) және BitPesa (тұлғаралық төлем) ашық және ғаламдық төлем қызметтері үшін бизнес-модельдерді құруға мүмкіндік береді [9].

Теріс көзқарастар. Кез-келген жүйеде сияқты, криптовалюта жүйесі көптеген артықшылықтар мен кемшіліктерге ие. Биткоиннен басталған криптовалюта жүйесінің 10 жылдан астам тарихы болса да, жүйенің болашағы туралы кейбір белгісіздіктер бар.

Криптовалюталар банктермен, Visa және Mastercard және т.б. несиелік карталар үшін қауіптің деңгейі даулы мәселе болып табылады. Мәміле көлемінің өсуіне байланысты биткоин желісінің өсуі бақылауды қиындатады. Кriptoакша жүйесі мен сандық инвестициялау құралдарын қолданатын жеке тұлғалар мен мекемелер хакерлердің шабуылы мен жалған әрекеттің мақсаты болады. Нәтижесінде, пайдаланушылар сандық транзакцияларға өте мұқият болулары керек, мұнда заңды қадағалау және қауіпсіздік қиынырақ, ал қауіпсіздік шаралары барған сайын маңызды бола түсуде [9].

Кесте 3

Биткоинге қатысты алаяқтық оқиғалар мөлшері

Оқиға атауы	Мекеме/Өнім түрі	Ұрлық мөлшері	Күні (айы/жылы)
Mt.Gotx	Своп орталығы	500.000.000	01/2014
Bitfinex	Takas Merkezi	70. 000.000	08/2016
Linode	Веб-хостинг	27.000.000	03/2012
Bitstamp	Своп орталығы	11. 000.000	01/2015
Bitstamp	Своп орталығы	11.000.000	01/2016
Bter	Своп орталығы	4. 000.000	02/2015
Picostocks	Своп орталығы	3.500.000	11/2013
Inputs.io	Әмиян	2.400.000	11/2013
Mintpal	Своп орталығы	2.100.000	12/2014
Kipcoin	Своп орталығы	1.700.000	02/2015
Дереккөз: Newbium, 2016 https://coins.newbium.com/post/655-the-10-biggest-bitcoin-hacks-in-history			

Блокчейн технологиясы «Сенімді машина» (Trust Machine) ретінде белгілі болғанымен, ұрлық оқиғалары орын алғандықтан, әсіресе Bitcoin клирингтік орталықтарында, халықтың бұл мәселеге көзқарастарын тербетті. АҚШ-тың ішкі қауіпсіздік бөлімінің зерттеуде биткоин пайда болуымен кейбір транзакциялар хакерлердің шабуылына ұшыраған деп көрсетті.

Бүгінде криптоакшалардың танымалдылығы артқанымен, әлемдегі қаржылық операциялардың көлемін бағалау кезінде ескеруге болатын қаржылық операциялардың көлемі шектеулі валюта болып табылады. Bitcoin қарқынды кеңеюін жалғастырған жағдайда, бұл blockchain технологиясының қазіргі жағдайымен өсіп келе жатқан қажеттіліктерді қанағаттандыра алатын техникалық инфрақұрылымы бар ма деген маңызды сұрақ пайда болады. Сұраныстың артуы кезінде соншалықты үлкен және шашыраңқы жүйеде қалыптасқан алгоритмдерге секундына мыңдаған транзакцияны орындауды қажет ететін болады.

Қорытынды. Әлемде криптовалюталар 2009 жылы биткоиннің пайда болуымен танымал болып, қазірде қолданыста. Биткоин - виртуалды ортадағы ең танымал криптовалюталардың бірі. Қазіргі таңда криптовалютаның 5000-нан астам түрлері бар. Криптовалюталарды қолдану аясы қаржы нарығында жаңа, олардың заңды мәртебесі жоқ және заңсыз операцияларда қолданылу қауіпіне қарамастан, оларды пайдалану әлемде қарқынды дамуда. Себебі, криптоакшалар баламалы төлем құралы ретінде өте жылдам, арзан және аз тәуекелді виртуалды ақша. Келешекте виртуалды валюталарды трансфер құралы ретінде ғана емес, инвестициялық құрал және валюта ретінде қолданыста болады деген көзқарастар бар.

Әлемдегі қазіргі қолданыстағы криптовалюталар нарығының дамуы қарқындылығынан, Қазақстанда криптовалюталар мен биткоинге қатысты халықтың сауаттылығы мен ақшалардың қолданылу деңгейі өте төмен. Қазақстандық инвесторлар мен пайдаланушылар виртуалды валюталардан қолданудан заңды тұрғыдан белгіленмегендіктен, «құрбан» болудан қорқады. Біртіндеп қолданылатын виртуалды валюта болашақта Қазақстанда кеңінен таралуы мүмкін. Зерттеу аясында ұсыныстар:

- Виртуалды ақшаны пайдаланушылар «құрбан» болмауы үшін мемлекет тарапынан блокчейн технологиясына қатысты заң базасын жасау және пайдаланушыларға оң әсер ететін құқықтық негіз құруы керек.

- Виртуалды ақша технологиясы бойынша отандық зерттеулер мен әзірлемелерді (ҒЗТҚЖ) ұсыну рқылы мүмкіндіктер мен тәуекелдерді бағалау қажет.

- Виртуалды валютаны пайдалану деңгейінің өсу қарқынын ескеріп, Қазақстан мемлекеттік деңгейде криптовалюталарды пайдалану инфрақұрылымы мен қажетті саясатты жасауы қажет.

- Әлемдегі криптовалюталардың нарықтарындағы кейбір мемлекеттер виртуалды валюталарды тауар ретінде қабылдайды, ал виртуалды валюта операцияларына салық салынады. Сондықтан, виртуалды ақшаны пайдалану жүйесін, Қазақстанның салық салу саясатына негіздеп, қажет болған жағдайда оны іске асыруы керек.

- Әлемде виртуалды ақшаны пайдалануды бақылау және бақылау белсенді деңгейде, сондықтан да Қазақстан да осы бағытта қадамдар жасауы қажет.

- Еліміздегі Цифрлы Қазақстан жүйесімен жұмыс жасауға бет бұрғанда қаржы жүйесі әлемдік нарықтан шет қалмауы тиіс.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Goldfeder, S. (2016). *Bitcoin and cryptocurrency technologies: a comprehensive introduction*. Princeton University Press
- 2 Deepika, P., & Kaur, E. R. (2017). Cryptocurrency: trends, perspectives, and challenges. *International Journal of Trends in Research and Development*, 4, 4-6
- 3 Nakamoto, S., (2008). A peer-to-peer electronic cash system. *Bitcoin*.—URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
- 4 Coinmarketcap (2020). All Cryptocurrencies <https://coinmarketcap.com/all/views/all/> Қол жеткізу күні: 26.01.2020
- 5 Li, X., & Wang, C. A. (2017). The technology and economic determinants of cryptocurrency exchange rates: The case of Bitcoin. *Decision Support Systems*, 95, 49-60
- 6 Vujičić, D., Jagodić, D., & Randić, S. (2018, March). Blockchain technology, bitcoin, and Ethereum: A brief overview. In *2018 17th international symposium infoteh-jahorina (infoteh)* (pp. 1-6). IEEE
- 7 Joy, A. I. (2018). The Future of Crypto-Currency in the Absence of Regulation, Social and Legal Impact. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 4(1).
- 8 Manaa, M., Chimienti, M. T., Adachi, M. M., Athanassiou, P., Balteanu, I., Calza, A., ... & Laot, M. (2019). Crypto-Assets: Implications for financial stability, monetary policy, and payments and market infrastructures
- 9 Jonker, N. (2019). What drives the adoption of crypto-payments by online retailers?. *Electronic Commerce Research and Applications*, 35, 100848

ВАЖНОСТЬ И БУДУЩЕЕ КРИПТОВАЛЮТЫ В ФИНАНСОВОЙ СФЕРЕ

А.О. Сыздыкова*, Г.Ж. Азретбергенова, Б.Б. Бимендиев, Г.Ж. Байбосынова

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г.Туркестан, Казахстан

e-mail: gulaj@mail.ru

Резюме. Криптовалюта - это цифровой актив, виртуальный элемент, который использует криптографию для защиты своих транзакций и предназначен для использования в качестве альтернативного инструмента обмена наличными. Биткойн, первая криптовалюта и другие криптовалюты, основанные на этой модели, все больше набирают вес в экономической системе. Прогнозируется, что в будущем использование и функционирование криптовалют, особенно Биткойн, увеличатся. Кроме того, ожидается, как будут продолжаться криптовалюты и каковы будут юридические аспекты для стран. В этом контексте важна академическая оценка системы криптовалюты. Исходя из этой важности проблемы, в этом исследовании система криптовалюты была концептуально оценена. Другими словами, конечная цель этого исследования способствует лучшему пониманию криптовалюты, популярность которой растет.

Ключевые слова: криптовалюта, биткойн, технология распределенной бухгалтерской книги, будущее криптовалют

THE PLACE AND FUTURE OF CRYPTOCURRENCY IN THE FINANCIAL SECTOR

A.O. Syzdykova*, G.Zh. Azretbergenova B.B. Bimendiyev, G.Zh. Baybosinova

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

e-mail: gulaj@mail.ru

Summary. Cryptocurrency is a digital asset, a virtual element, that uses cryptography to secure its transactions, designed to work as an alternative exchange tool for cash. Bitcoin, the first cryptocurrency and other cryptocurrencies based on this model, are increasingly gaining weight in the economic system. It is predicted that the usage and functioning of cryptocurrencies and especially Bitcoin will increase in the future. In addition, it is anticipated how the cryptocurrencies will continue and what the legal dimensions will be for the countries. In this context, the academic evaluation of the cryptocurrency system is important. Based on this importance of the issue, in this study, the crypto money system was conceptually evaluated. In other words, the ultimate goal of this study contributes to a better understanding of cryptocurrency that is growing in popularity.

Key words: cryptocurrency, bitcoin, distributed ledger technology, the future of cryptocurrencies

МРНТИ 06.73.15

УДК 351.72

ФИСКАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ

Р.К. Серкебаева*¹, Г.Ж. Торгаева²

¹ АО «Финансовая академия», г.Нур-Султан, Казахстан

² Университет «Туран-Астана», г.Нур-Султан, Казахстан

e-mail: serkebayeva.roza@gmail.com

Аннотация. Бюджет государства является важным звеном, который охватывает все области и сферы экономического и социального развития. Поэтому важным аспектом в государственной финансовой политике является эффективное распределение бюджетных средств. При этом предполагается, что эффективному распределению финансовых ресурсов обязательно должно предшествовать грамотное их планирование и прогнозирование, включающим проведение серьезной аналитической работы по выявлению резер-

вов роста поступления в бюджет и использование практики развитых стран в построении и проведении бюджетной политики.

В период падения доходов и экономической нестабильности актуальным является вопрос обеспечения финансовыми ресурсами развития экономики и выполнение государством взятых на себя социальных функций. Социальная и экономическая политика, проводимая ранее, несмотря на огромные выделяемые средства, оказалась менее эффективной, поэтому сегодня поставлена задача по совершенствованию бюджетного прогнозирования и росту привлечения инвестиций в экономику и усиления контрольных функций государства на основе применения методов фискального управления путем изменения величины доходов и/или расходов государственного бюджета.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная программа, планирование, расходы, фискальная политика

Введение. В условиях ограниченных государственных доходов, санкций и жесткой экономии бюджетных средств ужесточаются требования к расходованию средств на основе эффективного управления бюджетного процесса, ориентированного на результат (БОР). Первоначально, до применения БОР, в республике управление финансами рассматривалось как инструмент контроля над бюджетными расходами.

Сегодня, пересмотрены две важнейшие характеристики: объект управления и критерий управленческой эффективности. Объектом управления стали структура совокупных расходов ведомства, а за критерий управленческой эффективности взяты полнота обоснования заявок и освоение денег. Последний, логически трансформируется в показатель - достижение конечного результата в рамках конкретной бюджетной программы. Критериями выбора показателей результативности выступают: уместность использования показателя к целям и задачам деятельности или сферы услуг; четкая формулировка показателя; простота для понимания и использования как внутренними, так и внешними пользователями; сопоставимость; возможность проверки; эффективность затрат; прозрачность, статистическая обоснованность; своевременность и регулярность, которые должны находить отражение в бюджетных программах.

К бюджетным программам (подпрограммам) развития относятся расходы бюджета, направленные на осуществление бюджетных инвестиций. Остальные расходы бюджета относятся к текущим бюджетным программам (подпрограммам).

Ориентированность на результат, обеспечение качественных технико-экономических обоснований и использование методов проектного управления для максимальной результативности проектов и программ развития позволяют государственным органам повысить свою эффективность. Эффективное расходование бюджетных средств является условием для формирования устойчивой налогооблагаемой базы инвестируемых программ, которое должно привести к стабильному поступлению доходов в бюджет.

Ключевыми задачами фискальной политики становятся укрепление устойчивости налоговых поступлений государственных финансов для поддержания дальнейшего роста экономики и постепенное снижение зависимости бюджета от нефтяных доходов.

Расходы, как правило, показывают направление и цели бюджетных ассигнований и выполняют функции политического, социального и экономического регулирования. Они всегда носят целевой и, как правило, безвозвратный характер. Значительные средства в Казахстане направляются на реализацию государственной антикризисной программы, на поддержку развития малого и среднего бизнеса, на поддержку агропромышленного комплекса и банковского сектора, списание долгов по кредитам малообеспеченных граждан. Все эти факторы, в купе с политикой правительства на снижение социальной напряженности в обществе, актуализирует задачу строго целевого расходования и планирования государственных финансов.

Фискальные правила в части расходов направлены на их ограничение, закрепляя, как правило, их абсолютное значение или их долю в ВВП. Например, дефицит бюджета Казахстана увеличен в 2019 году до 2,1% ВВП против 1,5% ВВП в 2018 году. Дефицит бюджета в 2020 году предлагается определить на уровне 2,1% к ВВП с последующим снижением в 2021 году до 1,5% к ВВП и в 2022 году до 1,0% к ВВП[1].

Основную долю в налоговых поступлениях в 2018 году составили внутренние налоги на товары, работы и услуги: 36,7%, или 2,9 трлн тг, годовой рост — 22%. На втором месте подоходный налог с суммой в 2,5 трлн тг (доля — 32%). Налоги на международную торговлю и внешние операции составили 1,4 трлн тг — 18% от общего объема налоговых поступлений[2].

Основной проблемой остается диспропорция в социальном и экономическом развитии регионов. По валовому региональному продукту (ВРП) лидирует город Алматы (более 20%), в аутсайдерах находится Северо-Казахстанская область (2%). Вилка на душу населения ВРП в Атырауской области и в Южно-Казахстанской области, различается в пользу первой в несколько раз[3].

В местных бюджетах преобладают социальный налог, индивидуальный подоходный налог, налоги на собственность (на имущество, землю, на транспортные средства). Вторым источником поступлений являются трансферты из республиканского бюджета - около 14% поступлений. В бюджетах субвенционных областей, Северо-Казахстанская и Кызылординская области, данный источник занимает до 50%. Это связано с узкой налоговой базой, представленной маломощными хозяйствующими субъектами, фискальный потенциал которых невелик.

Диспропорции сохраняются и в благополучном Алматинском регионе: доходный потенциал г.Алматы оставляет около 25% всего государственного бюджета, в то время как расходы бюджета города - 7% от расходов госбюджета, что означает мобилизацию в республиканский бюджет 2/3 собираемых по го-

роду поступлений[4]. В противоположность, Алматинская область, имея налоговый потенциал в 2,6% от общегосударственного, производит свыше 4% расходов от итога государственного бюджета, то есть 50% формирует бюджет за счет субвенций. Следовательно, остается проблема перераспределения поступлений через республиканский бюджет посредством механизма бюджетных изъятий и субвенций, то есть требуется пересмотр данного механизма на объективных и более справедливых условиях.

В связи с таким неравномерным экономическим развитием регионов бюджетные программы, их планирование и выполнение требуют эффективного использования ресурсов территорий.

Методы. Использовались принципы и приемы статистических методов исследования (сравнение, группировка, выборка, обобщение). Исследование проводилось на базе статистических материалов министерств индустрии и инфраструктурного развития, финансов, национальной экономики, нормативно-правовых актов РК.

Результаты и обсуждение. Как экономическая категория бюджетные отношения являются составной частью финансовых отношений. В связи с необходимостью реализации экономической сущности бюджета, государственный бюджет выполняет следующие основные макроэкономические функции: распределительная, контрольная. Распределительная функция бюджета проявляется непосредственно через формирование и использование централизованных фондов денежных средств по уровням органов власти государственного и местного управления. Основу контрольной функции составляет движение бюджетных ресурсов, отражаемое в соответствующих показателях бюджетных поступлений и расходных назначений.

Изменение структуры государственных обязательств и активная бюджетная инвестиционная политика требуют более высокой отдачи налоговой системы. Казахстанские экономисты пришли к пониманию, что максимальный уровень налоговой нагрузки не должен превышать 30,7% налоговых поступлений для фискальной функции и 25,8% ВВП для производственной функции [5].

Управление финансами в государственном учреждении определяется на основе трех показателей: качества планирования бюджета; исполнения бюджета; контроля над исполнением бюджета.

Качество планирования. Бюджетный процесс осуществляется на основе единой бюджетной классификации, которая обеспечивает сопоставимость показателей бюджетов всех уровней бюджетной системы и включает: классификацию поступлений бюджета; функциональную классификацию расходов бюджета; экономическую классификацию расходов бюджета - при планировании и организации учета расходов каждого бюджетного учреждения.

Исполнение бюджета. Оценка эффективности исполнения бюджета определяется на основе индикаторов. Например, финансовый индикатор «Доля расходов республиканского бюджета на выполнение программных мероприятий по министерству (ведомству) в общей сумме расходов» позволило оценить масштаб применения министерством индустрии и инфраструктурного развития методов программно-целевого бюджетирования с проведением границ ответственности работников за поставленные цели и контроля над расходованием средств. В результате доля казахстанского содержания в 2018 году в строительстве по республике составила 77 %, в том числе в дорожном строительстве – 95%, в инженерно-коммуникационных сетях и сооружениях – 86%, объектах промышленности и сельского хозяйства – 71% [6].

Мультипликативный эффект для экономики страны от реализации бюджетных программы имеет место, когда подряды и субподряды выполняются отечественными производителями, что позволяет стимулировать экономику регионов через рост налоговой базы и снижение социальной напряженности.

Формами государственной финансовой поддержки выступают: субсидии со стороны государства; государственно - частное партнерство и концессионные соглашения; предоставление льготных кредитов; государственные гарантии инвесторам по возврату их инвестиций и беспрепятственной реализации соглашений по разделу продукции в добывающей сфере.

Инвестиционной субсидией является вид бюджетной субсидии, предоставляемой в качестве инвестиционной преференции на безвозмездной и безвозвратной основе резиденту на контракт в сумме не менее 5 000 000 МРП, установленного законом о республиканском бюджете на дату подачи заявки и реализацию инвестиционного приоритетного проекта [7]. Инвестиционная субсидия предоставляется путем возмещения до тридцати процентов стоимости строительно-монтажных работ и приобретения оборудования без учета налога на добавленную стоимость и акцизов, предусмотренных рабочей программой инвестиционного контракта.

Гарантия - это способ управления рисками. Минимизация рисков выражается в стабильном выполнении контрактных условий по внешним займам. По схеме финансирования, гарантия мало чем отличается от принятых решений по субсидированию на административном уровне. Но существует одно отличие: субсидирование входит в государственный бюджет, а гарантия выдается в зависимости от целей кредитования. По схеме финансирования, гарантия мало чем отличается от принятых решений по субсидированию на административном уровне. Правда, существует одно отличие: субсидирование входит в государственный бюджет, а гарантия выдается в зависимости от целей кредитования. В бюджетной программе, например, по реконструкции автодорог, основной целью будет ремонт дороги, здесь есть государственная гарантия, а побочная инфраструктура - автозаправочные, предприятия общественного питания – это риски предпринимателей.

Положительную тенденцию сохраняют использование потенциала механизма государственно - частного партнерства. На настоящий момент имеется 372 проекта ГЧП без возмещения и с частичным возмещением из бюджета. Общая сумма привлеченных частных инвестиций составляет 951 млрд тенге. На 1 мая 2019 года общее число проектов ГЧП по Казахстану составило 1285 на сумму 2,9 трлн тенге при за-

ключенных 548 договорах на сумму 1,5 трлн тенге[8].

С целью снижения нагрузки на бюджет, например, МИИР в рамках отраслевой программы "Ак булак" финансирование проектов водоснабжения будет осуществляться по модели государственно-частного партнерства. Для инвесторов предусматривают такие конкретные обязательства, как: доведение уровня доступа к централизованному водоснабжению и водоотведению до 100 %; рост надежности систем водоснабжения и водоотведения; охват индивидуальными приборами учета воды для населения – 100 %; повышение качества услуг водоснабжения и водоотведения через повышение уровня нормативно-очищенной воды до 100 %; снижение уровня нормативных потерь до 15 %; 100 % обеспечение коммерческого учета воды. При этом водоканалы не будут переходить в частную собственность инвестора [6].

Таким образом, государственные функции частично передаются в конкурентную среду. Тем не менее, государство по-прежнему играет значительную роль на рынках, так доля валовой добавочной стоимости в ВВП составляла 18,3%. Участие государства в финансировании ведет к жесткому отбору, и должны соответствовать приоритетным направлениям финансирования.

Рычагами контроля определены следующие меры:

1) Лимиты по расходам администраторов бюджетных программ. Их применение показали: рост финансовой дисциплины при подготовке бюджетных заявок; результативность расходов, поскольку государственные органы самостоятельно распределяют средства в пределах доведенных лимитов исходя из достижения наибольшего результата.

2) Укрупнение бюджетных программ на достижение одного результата. Это означает новый формат стратегического плана. Например, внедряются механизмы перераспределения бюджетных средств между инвестиционными проектами в пользу проектов с опережающим освоением выделенных средств. Вид и способ финансирования проектов определяются на начальной стадии. Это позволяет не расходовать средства государственного бюджета на окупаемые проекты, а использовать другие виды государственной поддержки.

В целях не распыления бюджетных средств на выполнение социально значимых программ, как «НҮРЛЫ ЖЕР», «НҮРЛЫ ЖОЛ» по разным министерствам и ведомствам поставлена задача их объединения в одну единую программу с одним бюджетным администратором.

Таким образом, как особая область стоимостного распределения государственный бюджет выполняет специфическое общественное назначение – служит удовлетворению общегосударственных потребностей. Бюджетная политика, как часть фискальной политики, не может быть эффективной, если четко не определены основные ее направления на ближайший период и перспективу, не сформулированы главные цели и первоочередные задачи. Так, министерство национальной экономики занимается прогнозированием параметров бюджета и Национального фонда на трехлетний период в рамках формирования Прогноза социально-экономического развития на пятилетний период на основе строго соблюдения фискальных правил, установленных бюджетной политикой. При этом обоснованность выдвигаемых мер и предстоящих решений должна подкрепляться соответствующими расчетами, позволяющими определить не только общую стоимость затрат государства в связи с принимаемыми решениями, но и отдаленные финансовые последствия. Результативность бюджетной политики во многом зависит также от соблюдения двух условий: политической стабильности в стране и уровня профессионализма работников бюджетно-налоговой сферы.

В период высокой конкуренции на фоне снижения мировых цен на нефть и снижения налоговых поступлений в Фонд, финансирование государственных программ проводится в условиях экономии бюджетных средств и принятия фискальных ограничений. Изменены принципы и подходы по формированию и использованию средств Национального фонда от консервативного распределения сберегательного портфеля активов (80% в облигациях на 20% в акциях) к сбалансированному распределению (60% облигаций, 30% акций, 5% альтернативные инструменты и 5% золота[9]).

В базу расходов местного бюджета включены затраты постоянного характера, ранее финансируемых за счет целевых текущих трансфертов из республиканского бюджета. В плане перевод работающих по патенту на упрощенное декларирование доходов. Параллельно с передачей дополнительных бюджетных средств местным исполнительным органам проводятся мероприятия по сбалансированию системы органов государственного аудита и финансового контроля с учетом их эффективного взаимодействия.

Заключение. Набор инструментов фискальной политики включает государственные субсидии, манипулирование различными видами налогов путем изменения их ставок. К инструментам фискальной политики относятся также трансфертные платежи и другие виды государственных расходов. Следовательно, для выполнения фискального ограничения правительству необходимо приложить усилия для улучшения баланса путем повышения доходной части и/или снижения расходной части государственного бюджета.

Расширение финансовой самостоятельности и ответственности местных органов управления позволит на местах самостоятельно определять приоритеты расходования средств на развитие социальной и инженерной инфраструктуры с учетом специфики территориального развития и снизить объемы выделяемых регионам целевых трансфертов на развитие. Расходы бюджетных средств должны приводить к занятости и их возврату в доход государства.

Следовательно, расходная часть бюджета будет эффективна, если будет строиться на принципах экономичности, продуктивности, и перспективности. Экономичность предполагает минимизацию стоимости ресурсов при высоком качестве исполнения программ. Продуктивность отражает получение максимально полезного результата для экономики или отдельной сферы управления с использованием выделен-

ных ресурсов с учетом количества, качества и сроков. Перспективность – соответствие произведенных расходов целям и задачам, поставленным на обозначенный ожидаемый период.

Список использованной литературы:

- 1 Ж.Мамышев Правительство планирует небольшое ускорение роста ВВП <https://kursiv.kz/news/ekonomika/2019-08> ((дата обращения: 3/09/ 2019)
- 2 За 2018 год доходы госбюджета снизились на 6,6% <https://www.zakon.kz> (дата обращения: 3/09/ 2019)
- 3 А.Ибраева Рейтинг регионов Казахстана по версии Kursiv Research. <https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2018-05> (дата обращения: 3/09/ 2019)
- 4 А.Дилдабекова Механизм управления финансами местных бюджетов http://www.rusnauka.com/15_EISN_2017/Economics/1_224829.doc.htm(дата обращения: 15/06/ 2019)
- 5 А.Есентугелов Стратегия процветания страны в условиях меняющегося мира. Уроки мирового кризиса и модернизация казахстанской экономики. Алматы: 2011, -400с.;
- 6 Аналитический отчет МИИР http://miid.gov.kz/ru?theme_version=mirm
- 7 Изменения в Правила предоставления инвестиционной субсидии и новая редакция Перечня приоритетных видов деятельности для реализации инвестиционных проектов. <https://online.zakon.kz/Document/>
- 8 Д. Покидаев В Казахстане планируют снизить валютные риски инвесторов по проектам ГЧП <https://kursiv.kz/news/vlast-i-biznes/2019-05>(дата обращения: 19/09/2019).
- 9 Важные изменения в законодательстве. Итоги недели <https://www.zakon.kz/4964759>(дата обращения: 19/09/2019).

ФИСКАЛДЫК САЯСАТ БЮДЖЕТ ҚАРАЖЫН ТИІМДІ АЙДАЛАНУДЫҢ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Р.К.Серкебаева*¹, Г.Ж.Торгаева²

¹ «Қаржы академиясы» АҚ Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

² Тұран-Астана университеті Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан

e-mail: serkebayeva.roza@gmail.com

Аннотация. Мемлекет бюджеті барлық салалар мен экономикалық және әлеуметтік дамудың салаларын қамтитын маңызды буын болып табылады. Сондықтан мемлекеттік қаржы саясатының маңызды аспекті бюджет қаражатын тиімді бөлу болып табылады. Бұл ретте қаржы ресурстарын тиімді бөлуді жүзеге асырар алдында бюджетке түсетін кірістердің өсу резервтерін анықтау және дамыған елдердің бюджеттік саясатты құруы мен жүргізу тәжірибесін қолдану бойынша байыпты сараптамалық жұмыстар жүргізуді қамтитын, оларды жоспарлау мен болжаудан тұруы керек деп саналады.

Табыстардың құлдырауы және экономикалық тұрақсыздық кезеңінде экономиканың дамуы мен мемлекеттің өз мойнына алған әлеуметтік функцияларды орындауы қаржылық ресурстармен қамтамасыз ету мәселесі өзекті болып табылады. Бөлінген қаражаттың көптігіне қарамастан бұрын жүргізілген әлеуметтік және экономикалық саясат тиімді болмады, сондықтан бүгінгі күннің міндеті кірістердің мөлшерін және/немесе мемлекеттік бюджеттің шығыстарын өзгерту жолымен фискалдық басқару әдістерін қолдану негізінде бюджеттік болжауды жетілдіру мен экономикаға инвестициялардың тартылуын арттыру және мемлекеттің бақылау функцияларын күшейту болып табылады

Түйінді сөздер: бюджет, бюджеттік бағдарлама, жоспарлау, шығындар, салық саясаты

FISCAL POLICY AS A FACTOR OF EFFICIENCY OF USE OF BUDGETARY FUNDS

R.K. Serkebayeva*¹, G.Zh Torgayeva²

¹ JSC "Financial Academy Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

² University of Turan-Astana Nur-Sultan, Republic of Kazakhstan

e-mail: serkebayeva.roza@gmail.com

Summary. The state budget is an important link that covers all areas and spheres of economic and social development. Therefore, an important aspect in state financial policy is the efficient distribution of budget funds. At the same time, it is believed that the efficient allocation of financial resources must be preceded by their competent planning and forecasting, including serious analytical work to identify reserves for growth in budget revenues and the use of developed countries' practices in building and implementing budgetary policies.

In a period of falling incomes and economic instability, the issue of providing financial resources for the development of the economy and the fulfillment of social functions by the state is relevant. The social and economic policy pursued earlier, despite the enormous allocated funds, turned out to be less effective, so today the task is to improve budget forecasting and increase investment attraction in the economy and strengthen the state's control functions through the application of fiscal management methods by changing the amount of income and / or state budget expenditures.

Key words: budget, budget program, planning, expenses, fiscal policy

МРНТИ 06.35.51
УДК 336.027

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ ПОДХОД К РАЗРАБОТКЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ КОММЕРЧЕСКОГО БАНКА КАЗАХСТАНА

С.О. Танатова¹, С.Д. Тажибаяв^{*2}

¹ Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан

² Таразский инновационно-гуманитарный университет, г. Тараз, Казахстан

e-mail: stazhibayev@mail.ru

Аннотация. В работе рассмотрены основные подходы к разработке информационной стратегии коммерческих банков Казахстана. Раскрыты процессы реформирования кредитно-финансовой сферы в Казахстане, которые обусловили появление различных финансовых инструментов. Определены основные направления информационной стратегии коммерческих банков Казахстана. Схематически приведен механизм согласования корпоративной и информационной стратегий. В статье представлена система отображения изменения объема продаж и объема прибыли по циклам рассмотрения, которая позволяет выявить одинаковые тенденции в развитии разных финансовых продуктов. Авторами даны направления создания информационной стратегии на примере АО «ЦентрКредит Банк». В заключении исследования представлены основные факторы для определения выбранной стратегии в соответствии имеющемуся потенциалу.

Ключевые слова: Коммерческий банк, информационная стратегия, финансово-кредитная система, корпоративная стратегия, банковский продукт.

Введение. Информационная стратегия коммерческого банка играет важную роль в современных условиях развития экономики Казахстана.

Информационная стратегия банковской деятельности обеспечивает интеграцию процесса взаимодействия управления банка и его инновационных подразделений. Актуальность исследования информационной стратегии коммерческого банка не вызывает сомнений, т.к. большой поток информации, обрабатываемый банковской системой обеспечивает направления банковских продуктов и финансовых услуг.

Реализация информационной стратегии банка сложная задача. Эта область определения концептуальных основ информационного обеспечения финансово-кредитной деятельности коммерческого банка. Следовательно, реализация банковских продуктов и продажа финансовых услуг полностью зависят от инновационной составляющей организационной структуры банка, которая является основанием для формирования ресурсной базы информационной деятельности банка.

Методы исследования. В работе применены общеизвестные аналитические, экономико-математические методы на основе прикладных исследований в области логического и системного подхода по раскрытию разработки информационной стратегии процесса реформирования финансово-кредитного механизма коммерческих банков.

Результаты и обсуждения. В научной литературе обсуждаются вопросы информационной стратегии коммерческих банков. Циклы планирования инновационной стратегии позволяют систематизировать уровни управления стратегических задач коммерческого банка и разработать его информационную стратегию. Для достижения поставленных ориентиров в информационной стратегии банков второго уровня необходимы: планирование текущего управления, контроль за осуществлением утвержденных мероприятий, прогнозирование и принятие управленческих решений. Это решит вопросы определения состояния банка, пути контроля деятельности и определить перспективы и способы использования информационной стратегии на практике

Процесс реформирования кредитно-финансовой сферы в Казахстане обусловил появление различных финансовых инструментов. В связи с этим на уровне коммерческих банков заявлены новые ориентиры в развитии высоких технологий, основанных на информационно-аналитическом обеспечении инновационных процессов. Одним из важнейших направлений деятельности коммерческих банков становится информационное развитие.

Выбор направлений информационной стратегии принимается в результате проведения целого комплекса фундаментальных мероприятий. Реальные цели банка - рассмотрение различных типов стратегий и выбор вариантов корпоративных направлений и перспектив, которые получают развитие только после глубокого анализа информации, имеющейся в распоряжении банка. Формализация любой стратегии и применение методов планирования являются целесообразными, если решения, принятые «на местах», согласуются с общим планом развития финансово-кредитной организации, ее структурных подразделений, включая инновационное.

Процесс корпоративного планирования оказывает непосредственное влияние на все структурные подразделения банка без исключения. Его влияние на инновационное подразделение выражается в планировании ресурсов, выборе предлагаемых проектов, а также в разработке механизма принятия оперативных решений на всех организационных уровнях, хотя внутри инновационного подразделения планирование осуществляется лишь от проекта к проекту независимо от их вклада в общий проектный портфель.

Отбор проектов должен осуществляться, исходя из принципа отдачи или эффективного использо-

вания выделенных под проект ресурсов, но, на наш взгляд, такой вывод не совсем точен. Лишь теоретически все проекты независимы, и ограниченность ресурсов не позволяет осуществить разработку всего предполагаемого портфеля одновременно.

Характеристики и параметры портфеля электронных проектов банка АО «ЦентрКредит Банк», как и портфеля финансовых ресурсов, в большинстве случаев формируются следующими способами:

- реализация информационных разработок банка с целью максимизации эффективности отдачи от вложений и минимизации издержек с учетом фактора случайности;
- ориентация банка на определенный сегмент рынка даже при их низкой перспективности и эффективности.

Главное - процесс планирования и реализации мероприятий информационного подразделения банка должен быть увязан с возможностями финансовой организации при формулировании корпоративной стратегии (см. рис. 1). Эту интеграцию обеспечивает информационная стратегия через интерактивное взаимодействие между руководством банка и инновационным подразделением. В этом случае нивелируются недостатки вертикальной организации, когда навязывание принципов сверху означает изначальную ограниченность инновационного «кругозора», а информационный поток «снизу вверх» ограничивает развитие банка.

При реализации корпоративной стратегии в долгосрочных планах развития банка второго уровня не только предусматривается общий объем прибыли на заданный период времени, но и приводится подробная структура доходов от реализации банковских продуктов и продажи финансовых услуг. На наш взгляд, предлагаемый продукт на рынке имеет ограниченное время существования, которое связано с рядом факторов, как общего, так и специфического характера. Вклад каждого из продуктов в перспективе будет снижаться, обеспечивая тем самым возникновение разрыва между планируемым объемом прибыли и фактическими поступлениями. Данный разрыв необходимо компенсировать поступлениями от новых финансовых продуктов и услуг или других нововведений банка, появление которых полностью зависит от инновационной составляющей организационной структуры банка. Так называемый «анализ разрыва» [1] показывает важность исполняемой инновационным подразделением функции в реализации корпоративной стратегии, а также является основанием для формирования ресурсной базы информационной деятельности банка.

При анализе разрыва необходимо исследовать продолжительность жизненного цикла продукта. Следует отметить, что любой товар, услуги или продукт, в частности и финансового характера, имеет свои индивидуальные и специфические характеристики, определяющие наличие и продолжительность каждой стадии цикла.

Графическое отображение изменения объема продаж и объема прибыли по циклам рассмотрения (см. рис. 2) позволяет выявить одинаковые тенденции в развитии разных финансовых продуктов. Изначально небольшой объем продаж услуг обуславливается неизвестностью продукта на рынке, когда он реализуется только ограниченному числу потребителей. Относительно высокая цена на данном этапе включает и расходы на разработку, и выход на рынок, и покрытие имеющихся расходов на момент, пока рост объемов не позволит достичь требуемого показателя доходности.

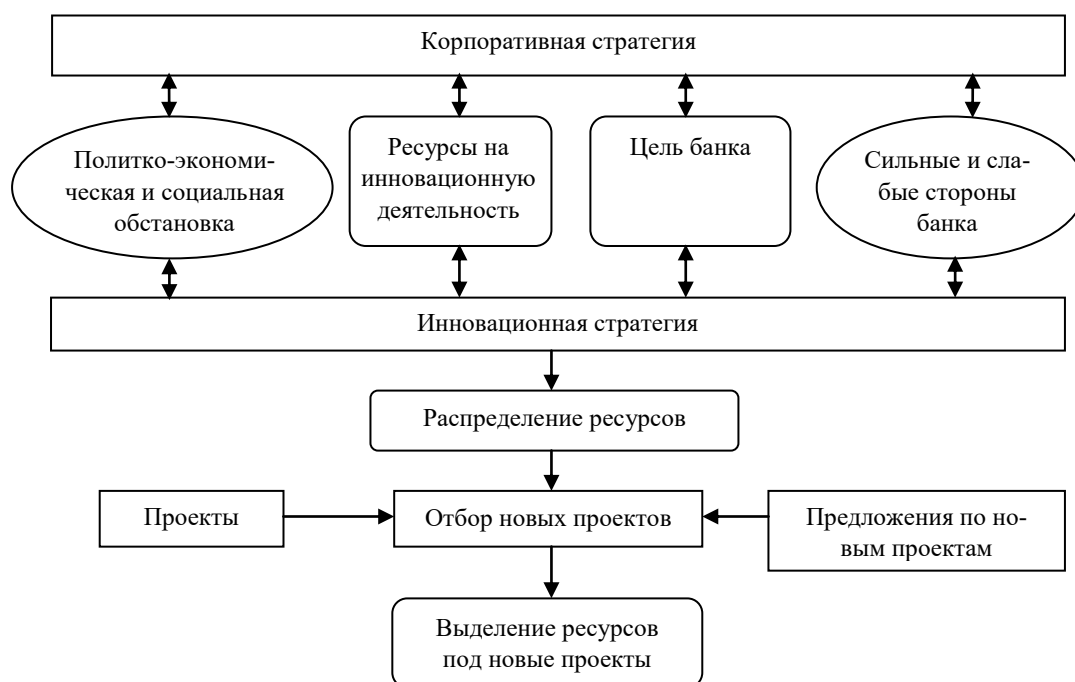

Рисунок 1 - Механизм согласования корпоративной и информационной стратегий

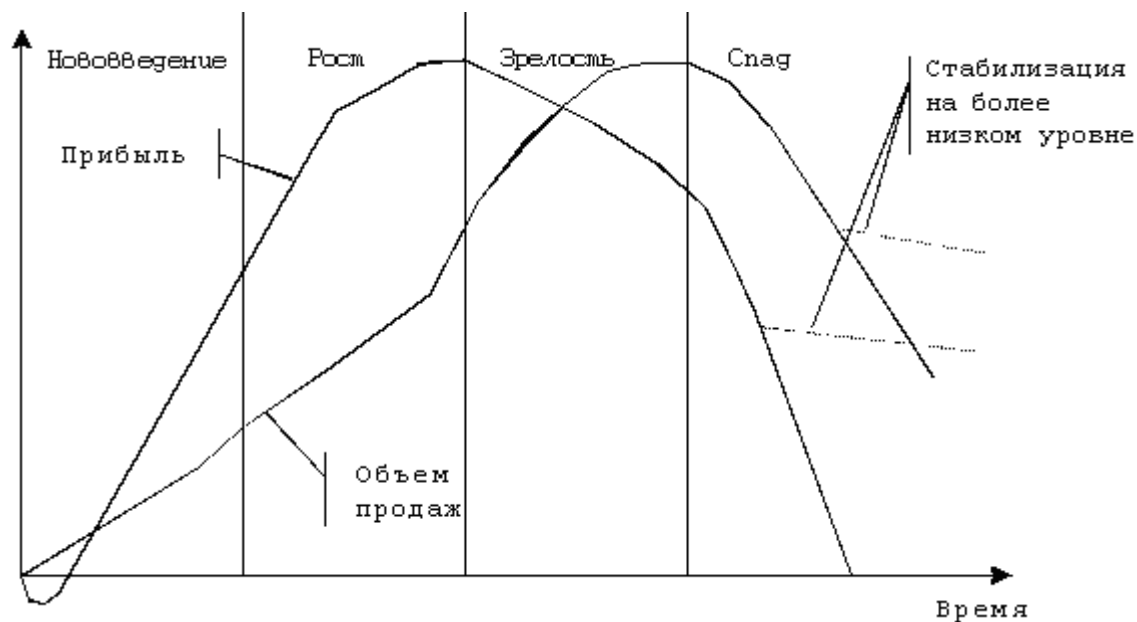

Рисунок 2 - Динамика изменения объема прибыли и объема продаж в жизненном цикле типичного банковского продукта

Убыток на начальном затратном этапе внедрения продукта постепенно вытесняется прибылью за счет появления первых продаж, вследствие чего на данном этапе темпы роста прибыли в большинстве случаев несколько опережают темпы роста продаж. Изменение затратной части при включении дополнительных расходов, скажем, на инновационные разработки не влияет на форму кривой, но удлиняет период бесприбыльности.

Как известно, что далеко не все продукты замещаются абсолютно новыми, потому как финансовый рынок имеет свои специфические требования и законы, однако в любом случае при достижении завершающей стадии на конкурентный вызов должно следовать применение новых технологических решений для сохранения доли рынка. В результате рынок стабилизируется на достаточном уровне цен и сбалансированном объеме предложения.

Вышеизложенное позволяет сделать ряд выводов, использование которых необходимо при создании информационной стратегии АО «ЦентрКредит Банк»:

- поведение объема прибыли и объема продаж строго согласовано, но неодинаково;
- прохождение всех стадий жизненного цикла продуктом обеспечивается только его коммерческой успешностью;

- эффективность стадий инновации и роста определяется реальной новизной реализуемого продукта, тогда как остаток жизненного цикла зависит от поведения банка на рынке.

При формулировании информационной стратегии АО «ЦентрКредит Банка» необходимо при современных условиях развития рассматривать следующие исходные составляющие:

- выделение ресурсов на осуществление инновационной деятельности;
- анализ среды;
- сопоставление возможностей банка;
- определение текущих целей.

Все эти составляющие одинаково важны при определении дальнейшего пути развития коммерческого банка, несмотря на их взаимную зависимость и неоднозначное влияние на уровень реализации.

Распределение электронных ресурсов зависит от специфических характеристик банка АО «ЦентрКредит Банк» и происходит в трех направлениях:

- 1) рассмотрение долгосрочных, среднесрочных и краткосрочных видов деятельности;
- 2) выбор между новыми и уже существующими продуктами;
- 3) выбор между новыми и уже существующими технологическими принципами и решениями [2].

На наш взгляд, следует отметить, что выбор пути развития обозначает направление расходования средств, выделенных на осуществление информационной деятельности. Целесообразно осуществить анализ расходования средств на разработку и внедрение инноваций в предыдущие периоды. Несмотря на то, что ранее, предположительно, не осуществлялся полный контроль над расходованием средств, большая точность показателей не играет роли, так как для выявления тенденции дисбаланса расходования средств важен именно порядок показателей. Кроме того, устранение явного преобладания финансирования, к примеру,

краткосрочных проектов позволит обратить внимание на наличие проектов в информационном портфеле банка АО «ЦентрКредит Банк».

Вследствие выделения средств на информационную деятельность решается ряд важных вопросов:

- разработка расходной части бюджета информационной деятельности;
- определение альтернативных путей финансирования информационной деятельности;
- выявление взаимосвязи между выделенными суммами и эффективностью отдачи от разработки и

внедрения инноваций соответствующих секторов.

Необходимость анализа среды для формирования информационной стратегии важна тем, что коммерческому банку предоставляется возможность четко определить свое положение, выявить возможные угрозы и разработать контрмеры, определить появляющиеся возможности и найти способы их использования.

При формулировании информационной стратегии АО «ЦентрКредит Банк» на основе данных SWOT-анализа необходимо помнить, что внешние возможности и угрозы могут трансформироваться друг в друга, внезапно проявляясь полной противоположностью. Так как неиспользованные возможности превращаются в угрозу при условии, что ими воспользуется конкурент, в то же время устраненная угроза дает преимущество перед конкурентами, если последние не смогут ее преодолеть.

Сравнение текущего и будущего потенциала при ранжировании составляющих профиль факторов может указать на недостатки и недоработки в настоящий момент времени и в будущем [3]. Отсюда следует, что различия в профилях помогут определить, какие изменения следует учесть при формулировании информационной стратегии для приведения имеющегося потенциала в соответствие с прогностическими оценками.

Для определения соответствия выбранной стратегии имеющемуся потенциалу следует рассмотреть следующие факторы:

- пропорции между исследованиями и разработками;
- взаимодействие между подразделениями;
- жизненный цикл;
- процент затрат на инновационную деятельность;
- технологичность.

Возникающие новые возможности обусловили необходимость разработки новых финансовых продуктов или серьезной модификации старых для повышения их привлекательности. Вследствие этого произошло перераспределение приоритетов в развитии инфраструктуры и производственных возможностей банков. От расширения мощностей акцент переместился к их совершенствованию и увеличению разнообразия продуктового ряда, что повысило важность функционирования информационного подразделения банка.

В случае если какие-либо требующие более или менее оперативного реагирования события происходят в промежутках между циклами планирования и пересмотра принципов инновационной стратегии, возникает стратегическая задача, рассмотрение которой необходимо проводить на системном уровне. Так, международная практика предлагает свести эти функции в систему управления стратегическими задачами коммерческого банка.

Заключение. Определены соответствующие факторы выбора стратегии развития коммерческого банка. Информационная деятельность позволяет разработать расходную часть бюджета информационной деятельности и определить альтернативные пути финансирования информационной деятельности, а также выявить взаимосвязи между выделенными суммами и эффективностью отдачи от разработки и внедрения инноваций соответствующих секторов коммерческого банка. Информационная стратегия банка позволит предоставить возможность четко определить свое положение, выявить возможные угрозы и разработать меры контроля, определить появляющиеся возможности и найти способы их использования.

Список использованной литературы:

1. Анрошук Г.А. Стимулирование инновационной деятельности в Украине: финансово-кредитный механизм // Проблемы науки. - 2015. - №3. - с.22-27.
2. Клейнер Г.Б. Моделирование механизмов принятия решений на предприятии. // Экономика и математические методы. - М.: 2015, №3.-с.21-29.
3. А.Д. Сапарбаев, А.Т. Макулова. Экономико-математические методы и модели. - Алматы: «Бастау», 2011. - с.188.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ СТРАТЕГИЯСЫН ӨЗІРЛЕУ ҮШІН ТҰЖЫРЫМДАМАЛЫҚ ТӘСІЛ

С.О. Танатова¹, С.Д. Тәжібаев²

¹М.Х. Дулати атындағы Тараз мемлекеттік университеті, Тараз, Қазақстан

²Тараз инновациялық-гуманитарлық университеті, Тараз, Қазақстан

e-mail: stazhibaev@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстандағы коммерциялық банктердің ақпараттық стратегиясын дамытудың негізгі тәсілдері қарастырылған. Әр түрлі қаржы құралдарының пайда болуына әкеліп соқтырған Қазақстандағы несие-қаржы секторын реформалау процестері ашылған. Коммерциялық банктердің ақпараттық стратегиясының негізгі бағыттары анықталған. Корпоративтік және ақпараттық стратегияларды үйлестірудің схемалық механизмі келтірілген. Мақалада әртүрлі қаржылық

өнімдердің даму тенденцияларын анықтауға мүмкіндік беретін шолу цикліндегі сатылымдар мен кірістердегі өзгерістерді көрсету жүйесі берілген.

Түйінді сөздер: Коммерциялық банк, ақпараттық стратегия, қаржы-несие жүйесі, корпоративтік стратегия, банктік өнім.

CONCEPTUAL APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF THE INFORMATION STRATEGY OF THE COMMERCIAL BANK OF KAZAKHSTAN

S.O. Tanatova¹, S.D. Tazhibayev²

¹Taraz State University named after M.Kh. Dulati, Taraz, Kazakhstan,

²Taraz University of Innovation and Humanities, Taraz, Kazakhstan

e-mail: stazhibayev@mail.ru

Summary. The paper considers the main approaches to the development of the information strategy of commercial banks in Kazakhstan. The processes of reforming the credit and financial sector in Kazakhstan, which led to the emergence of various financial instruments, are disclosed. The main directions of the information strategy of commercial banks of Kazakhstan are determined. The mechanism of coordination of corporate and information strategies is schematically shown. The article presents a system for displaying changes in sales and profit over the review cycles, which allows us to identify the same trends in the development of different financial products.

Key words: Commercial Bank, information strategy, financial and credit system, corporate strategy, banking product.

МРНТИ 06.73.15

УДК 336.648.8

ФИНАНСИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

А.Д. Устемиров*, С.С. Арыстанбаева, А.О. Базарбаев

АО «Универсиет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

e-mail: aset.ustemiroy@narhoz.kz

Аннотация. Развитие малого и среднего бизнеса является основой экономики любой страны. Опыт развитых стран свидетельствует о том, что формирование и развитие малого и среднего предпринимательства создает благоприятные условия для оздоровления экономики: формируется и развивается конкурентная среда; преодолевается отраслевой и региональный монополизм; происходит насыщение рынка товарами и услугами; осуществляется демонаполизация экономики; внедряются достижения научно-технического прогресса; создаются рабочие места.

В апреле 2014 из Национального фонда на оживление сектора МСБ было выделено 100 млрд тенге. Это не первый проект по развитию предпринимательства, но, пожалуй, самый масштабный. Выделение 100 млрд. тенге из Национального фонда было адекватной и своевременной мерой. Мы сейчас видим, какие валютные колебания происходят на мировых рынках.

Ресурсы, которые выдавали в апреле, пользуются большим спросом, во-первых, потому, что это тенговая ликвидность, и во-вторых, потому, что кризис – это хорошая возможность для многих компаний вырасти. Вливание отразилось, прежде всего, на изменении доли выпуска продукции малого и среднего бизнеса и налогов. За полгода, по сравнению с прошлым годом, доля налогов МСБ увеличилась на 10%.

Ключевые слова: Малый и средний бизнес (МСБ), финансирование, поддержка предпринимателя, государственная политика, Фонд «Даму».

Введение. Под государственной поддержкой частного предпринимательства понимается комплекс государственных мер по стимулированию развития частного предпринимательства, созданию благоприятных правовых, экономических условий для реализации предпринимательской инициативы в Республике Казахстан [1].

В соответствии с направлениями развития экономики государства и спецификой развития экономики региона, местные исполнительные органы разрабатывают региональные программы поддержки и развития малого предпринимательства, которые являются основной частью программы экономического развития страны [2].

14 апреля 2014 года на заседании Правительства Республики Казахстан был принят план совместных действий с Национальным банком по оказанию поддержки малому и среднему бизнесу. Банки второго уровня в конце апреля 2014 года в полном объеме получили все 100 млрд. тенге выделенные из Национального фонда Республики Казахстан для последующего кредитования субъектов малого и среднего предпринимательства в сфере обрабатывающей промышленности и приступили к их освоению [3].

Методы исследования. Данная статья основывается на методах теоретического анализа и классификации в рамках системного подхода. В частности, использовались законодательные акты Республики Казахстан, информация государственных и негосударственных структур, осуществляющих стимулирование и поддержку МСБ, а также данные Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан. Таким образом, для представленного исследования авторы использовали обзорную информацию, анализ институциональной среды и актуальные статистические данные (статистический анализ), на

основании которых сформирована, посредством метода индукции, оценка качества институциональной среды функционирования МСБ в РК.

Результаты и обсуждение. В начале мая 2014 года сумма заявок от предпринимателей составил порядка 111 млрд. тенге. Из них 44 млрд. тенге – проекты, направленные на производство пищевых продуктов. Среди других заявок предпринимателей – производство текстильных изделий, офисной и студийной мебели, стекла и изделий из стекла, химической и металлургической промышленности и другие [4].

АО «Фонд развития предпринимательства «Даму» подписал кредитные соглашения с 13 банками второго уровня о размещении 100 млрд. тенге.

Таблица 1
Размещение 100 млрд. тенге по коммерческим банкам РК

№п/п	Наименование банка	Рейтинг S&P	Активы	NPL %	Ссудный портфель к кредитам	Объем денежных средств, млрд. тенге
1.	АО «Казкоммерцбанк»	B/CCC+	4 282 912 015	31,7	100%	20
2.	АО «Народный банк Казахстана»	BB+	2 809 986 129	17	64%	20
3.	ДБ АО «Сбербанк»	BB	1 200 349 353	2	70%	6
4.	АО «Банк ЦентрКредит»	B	1 044 010 728	18	88%	8
5.	АО «Цеснабанк»	B	1 009 597 727	4	75%	20
6.	АО «АТФ Банк»	B-/CCC	974 722 947	43	80%	7
7.	АО «Евразийский банк»	B+	642 353 234	9	71%	3
8.	АО «Темірбанк»	B-	309 594 648	42	89%	7
9.	АО «Нурбанк»	B-	265 125 045	30	75%	2
10.	АО «Bank RBK»	B-	235 071 311	3	63%	2
11.	АО «Цеснабанк»	B	198 061 749	1	88%	1
12.	АО «AsiaCredit Bank»	B-	103 930 539	4	72%	2
13.	АО «Казинвестбанк»	B-	93 646 604	15	80%	2
Итого:			13 169 362 029			100

Примечание: составлена на основе источника www.baiterek.gov.kz

Наибольшие объемы, как видно из таблицы, у АО «Казкоммерцбанк», АО «Народный банк Казахстана» и АО «Цеснабанк». Как среднее звено среди коммерческих банков АО «Банк ЦентрКредит» выделено 8 млрд. тенге, АО «АТФ Банк» - 7 млрд. тенге, АО «Темірбанк» - 7 млрд. тенге и ДБ АО «Сбербанк» - 6 млрд. тенге [5].

Коммерческие банки в течение шести месяцев должны будут освоить эти средства для целевой группы и в рамках этого плана по использованию средств основными направлениями заключаются в следующем:

- 50 млрд. тенге выделяются на финансирование новых проектов малого и среднего бизнеса, из которых 25 млрд. тенге на производство пищевых продуктов;
- 50 млрд. тенге направляется на рефинансирование ранее выданных кредитов субъектов малого и среднего бизнеса в обрабатывающей промышленности.

Конечная ставка вознаграждения по кредитам, выданным за счет средств, составляет для заемщика 6%, деньги предоставляются на срок не более 10 лет. Данные условия являются почти беспроцентными, таких доступных финансовых ресурсов ранее никогда малому и среднему бизнесу не предоставлялось. Это представлено в таблице-2, на каких условиях профинансирован МСБ в обрабатывающей промышленности.

Из таблицы – 2 видно, что номинальная ставка 6% - практически нулевая реальная процентная ставка, потому что среднегодовой уровень инфляции в Казахстане составляет от 6-7%, а значит, за срок 10 лет практически предприниматель сможет окупать полученные кредитные ресурсы только за счет того, что происходит постепенный ежегодный рост цен. По сведениям главы правления холдинга, в рамках освоения данного транша из Национального фонда было профинансировано 437 проектов, в том числе 23 проекта по созданию новых предприятий и более 4,5 тысячи новых рабочих мест, рефинансирование в рамках освоения этого транша получили 144 заемщика на общую сумму 27 млрд.тенге [6].

Спрос превысил предложение на 23,5 млрд. тенге по 98 заявкам предпринимателей. Те предприятия, которые не успели оформить документы и получить финансирование, могут рассчитывать на льготный кредит, когда деньги будут возвращаться в банки второго уровня за счет погашения уже выданных займов. Комментируя отраслевой разрез предоставления средств транша, предприятия сферы пищевой промышленности, которая лидирует в отраслевом разрезе предоставления средств, получили по новым проектам 25,5

млрд. тенге. Если включать сюда и объемы средств, который направлен на предприятия пищевой промышленности составляет свыше 38 млрд.тенге.

Таблица 2
Общие условия финансирования МСБ

Целевое назначение	Номинальная ставка вознаграждения
Рефинансирование действующих займов, не участвующих в программах финансовой поддержки предпринимателей (Программы «Дорожная карта бизнеса 2020», «Даму Өндіріс», Программы оздоровления Министерства финансов РК и АО «НУХ «КазАгро»)	не более 6% годовых
Приобретение новых, создание и модернизация основных средств, при этом приоритет финансирования у проектов Конечных заемщиков, реализуемых в отрасли экономики, соответствующей разделу 10 (Производство продуктов питания) и классу 11.06. и 11.07. раздела 11 (Производство напитков) секции С (Обрабатывающая промышленность)	Сумма займа
Отрасль финансирования	до 1 850 000 000 тенге
Проекты обрабатывающей промышленности	Срок займа
	120 месяцев
	Льготный период по погашению вознаграждения
	до 18 месяцев

Примечание: составлена на основе источника www.damu.kz

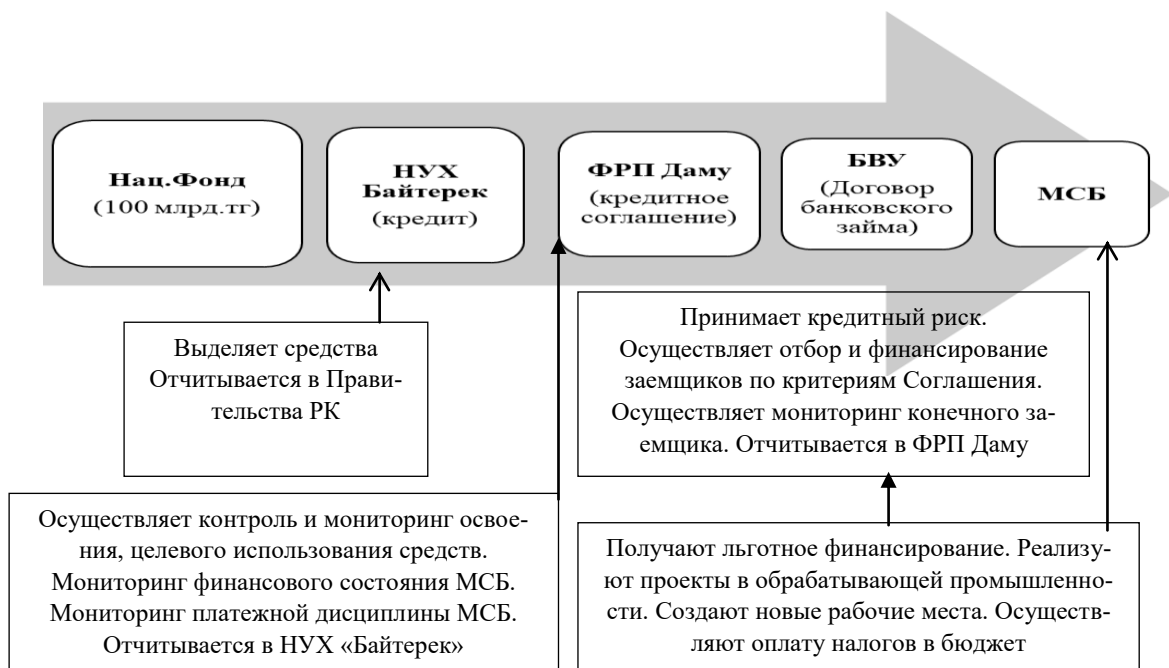

Рисунок 1 – Общий механизм реализации программы

Общий механизм реализации программы по Казахстану работает следующим образом. Выделенные денежные средства направляются НУХ «Байтерек» и выделяется средства. Далее ФРП «Даму» заключает с БВУ кредитное соглашение, а БВУ в качестве финансового агента принимая кредитный риск осуществляет отбор и финансирует заемщиков по критериям кредитного соглашения. Схема финансирования предоставлена в рисунке -1. Согласно рисунку-1 видно, что НУХ «Байтерек» мониторит финансовое состояние и платежную дисциплину МСБ. МСБ получая льготное финансирование реализует проекты, создают новые рабочие места и осуществляет оплату налогов в бюджет.

Также была разработана программа «Дорожная карта бизнеса 2020» для реализации Послания Президента РК народу Казахстана «Новое десятилетие – Новый экономический подъем – Новые возможности

Казахстана». Цель программы является обеспечение устойчивого и сбалансированного роста регионального предпринимательства в несырьевых секторах экономики, а также сохранение действующих и создание новых постоянных рабочих мест.

Таблица 3
Статистические данные 2017 года в региональном разрезе

Области и города	Физ. лицам кол-во ед.	Физ. лицам сумма тыс. тенге	Юр. лицам кол-во ед.	Юр. лицам сумма тыс. тенге	Кол-во предприятий всего единиц	Количество предприятий инновационные единицы	Объем произведенной инновационной продукции млн. тт	Чис-ть занятых человек	Прибыль (убыток) до налог-я тыс. тенге	Количество организаций (предприятий) осуществляющих НИОКР
Акмолинская	63	273 419	14	219 259	1 325	90	13 217,2	69 938	-87 809 064	11
Актюбинская	90	325 971	110	517 373	1 236	86	1 838,8	71 065	-88 877 834	14
Алматынская	647	952 156	4	65 100	1 643	114	15 699,2	84 711	-141 993 685	11
Атырауская	1 649	643 605	1	30 000	1 276	102	7 806,1	70 847	-1 090 596	10
Западно-Казахстанская	166	331 144	8	38 400	857	35	3 316,7	46 054	171 548 631	7
Жамбылская	144	367 382	1	20 529	852	90	23 163,7	40 494	-38 020 613	11
Карагандинская	604	728 598	9	98 422	2 340	216	18 442,5	116 275	-8 984 771	32
Костанайская	802	521 196	27	259 463	1 502	218	47 282,6	73 458	-67 821 971	14
Кызылординская	277	700 762	11	88 414	846	99	6 930,3	38 149	-21 828 306	8
Мангистауская	3	1 300			1 027	41	1 234,6	56 218	-191 783 639	5
Южно-Казахстанская	5 408	7 793 213	148	7 673 977	2 315	160	61 465,6	115 529	34 816 144	19
Павлодарская	646	436 618	3	14 200	1 354	65	1 838,3	67 323	13 770 787	9
Северо-Казахстанская	304	621 577	27	397 318	1 047	111	11 753,8	56 057	-61 601 355	4
Восточно-Казахстанская	3 891	3 677 902	22	153 470	2 091	240	13 420,9	96 310	-3 767 701	30
г. Астана	163	715 447	18	621 475	4 103	541	111 239,6	177 524	269 914 943	53
г. Алматы	101 340	25 353 632	82	2 862 741	7 970	377	38 876,9	425 172	-1 126 861 779	152

Примечание: составлена автором на основе источника [www.stat.gov.kz](http://stat.gov.kz)

По состоянию на 01 октября 2017г. банками второго уровня согласно условиям плана, в том числе за счет револьверных выдач, одобрено 843 проекта субъектов МСБ на общую сумму 158 959 млн. тенге, из которых профинансировано 832 проекта на сумму 157 441 млн. тенге (в том числе за счет возвратных средств). Кроме этого, на рассмотрении БВУ находятся дополнительно 17 проектов на сумму 2 095 млн. тенге [7].

По данным таблицы-3 можно сказать, что Y – объем произведенной инновационной продукции в млн.тг, а все остальные показатели – X1,X2,X3...X9. Так же использованы 16 наблюдений. Из них 14 – область, 2 города Республики Казахстан. Используя эти данные в GRETL, для сравнения сделаны аналогичных 10 моделей и получил следующую сводную таблицу 4, которая поможет найти значимую модель и даст сравнить с аналогичными моделями для альтернатива [8].

Тест Чуо для структурных изменений показал, что в нулевой гипотезе нет структурных изменений, т.е. тестовая статистика $F(4,6) = 0,31987$, а р-значение = $P(F(4,6) > 0,31987) = 0,855216$.

Тест на нормальное распределение ошибок показал, что в нулевой гипотезе ошибки распределены по нормальному закону и тестовая статистика Хи-квадрат(2) = 1,91635, а р-значение = 0,383592.

Из таблицы 4 видно, что выделенные полужирными начертаниями модель 7 подходит как значимый (использован метод наименьших квадратов (МНК). Рисунок 3).

Таблица 4
Сводная таблица по моделям для альтернативы

Модель №	R - квадрат	F -Критерий Фишера	Стат. ошибка модели	P- значение
1	0,968878	17,29545	8718,325	0,002942
2	0,998110	1320,485	4935,582	1,44e-13
3	0,748999	7,460118	17507,47	0,004727
4	0,901581	16,48907	11555,93	0,000269
5	0,876543	21,56789	12345,98	0,005478
6	0,845143	9,823632	14495,38	0,001912
7	0,806710	10,43393	15363,51	0,001358
8	0,839999	14,43737	13614,97	0,000236
9	0,938350	27,39686	41,81851	0,000034
10	0,749282	7,471349	17497,61	0,004702

Примечание: составлена автором в GRETL на основе таблицы-3.

По данным таблицы - 4 видно, что модель 7 подходит для тестирования. И так же Тест Вайта (White) на гетероскедастичность показал, что в нулевой гипотезе гетероскедастичность отсутствует и тестовая статистика $LM = 6,21599$, а p -значение = $P(\text{Хи-квадрат}(8) > 6,21599) = 0,623052$. Исходя из теста Вайта (White) можно сделать вывод, что p -значение для статистики теста меньше уровней значимости и свидетельствует о наличии гетероскедастичности. Это можно увидеть в рисунке 3.

МОДЕЛЬ 7: МНК, ИСПОЛЬЗОВАНЫ НАБЛЮДЕНИЯ 1-16 ($N = 15$)
ИСКЛЮЧЕНО ПРОПУЩЕННЫХ ИЛИ НЕПОЛНЫХ НАБЛЮДЕНИЙ: 1
ЗАВИСИМАЯ ПЕРЕМЕННАЯ: V7

	КОЭФФИЦИЕНТ	СТ. ОШИБКА	T-СТАТИСТИКА	P-ЗНАЧЕНИЕ	
CONST	-18318,9	8799,29	-2,082	0,0640	*
V2	-0,00623777	0,00334565	-1,864	0,0918	*
V4	0,00851893	0,00361735	2,355	0,0403	**
V5	27,2529	5,83705	4,669	0,0009	***
V9	2,39486E-05	4,30599E-05	0,5562	0,5903	
СРЕДНЕЕ ЗАВ. ПЕРЕМЕН	25064,15	СТ. ОТКЛ. ЗАВ. ПЕРЕМЕН	29533,96		
СУММА КВ. ОСТАТКОВ	2,36E+09	СТ. ОШИБКА МОДЕЛИ	15363,51		
R-КВАДРАТ	0,806710	ИСПР. R-КВАДРАТ	0,729394		
F(4, 10)	10,43393	P-ЗНАЧЕНИЕ (F)	0,001358		
ЛОГ. ПРАВДОПОДОБИЕ	-162,8393	КРИТ. АКАИКЕ	335,6787		
КРИТ. ШВАРЦА	339,2189	КРИТ. ХЕННАНА-КУИННА	335,6410		
ИСКЛЮЧАЯ КОНСТАНТУ, НАИБОЛЬШЕЕ P-ЗНАЧЕНИЕ ПОЛУЧЕНО ДЛЯ ПЕРЕМЕННОЙ 9 (V9)					
Рисунок 3 – Модель 7. Метод наименьших квадратов (МНК)					

При увеличении объема произведенной инновационной продукции будет наблюдаться увеличение количества субъектов МСБ.

$$v7 = -1,83e+04 - 0,00624 \cdot v2 + 0,00852 \cdot v4 + 27,3 \cdot v5 + 2,39e-05 \cdot v9$$

(8,80e+03) (0,00335) (0,00362) (5,84) (4,31e-05)

$n = 15$, R – квадрат = 0,807 (в скобках указаны стандартные ошибки)

R -квадрат показывает долю вариации зависимой переменной под воздействием изучаемых факторов, т.е. 80% вариации учтено в модели и обусловлено влиянием включенных факторов, 20% приходится на другие факторы.

P -значение – это вероятность ошибки при отклонении нулевой гипотезы, в данной модели ошибка отклонения 0,001358, по данному критерию модель является значимой.

F - критерия составляет 10,43393. Так как f фактическое $> f$ табличное (4,45 при 5%-ном уровне значимости), то уравнение регрессии признается статистически значимым (связь доказана).

T -значение при уровне значимости $\alpha = 0,05$ составляет 2,1. Поэтому нулевая гипотеза отклоняется.

Заключение. Подводя итог можно сделать вывод: если создать соответствующие условия, обеспечивающие комплексную поддержку малого и среднего бизнеса на общегосударственном и региональном уровнях, и возможности для его относительного безрискового финансирования/кредитования, извлечения нормальной нормы прибыли и денежные средства инвесторов неизбежно устремятся в малый и средний бизнес. Соответствуя тем самым не только становлению и развитию последнего, но и повышению на этой основе эффективности экономики в целом.

Список использованных источников:

- 1 Кодекс республики казахстан от 29 октября 2015 года №375-у «предпринимательский кодекс республики казахстан».
- 2 Кусаинов м.а. Государственная политика развития малого и среднего бизнеса в рк/ министерство экономики развития и торговли рк, 2015.
- 3 Кулбатыров Н.Н., Асенова А.Е. О некоторых особенностях развития инновационного предпринимательства в казахстане/ социально-экономическое развитие государств евразии, 2014.
- 4 Жунисова Л.Р. развитие и поддержка малого бизнеса в РК/ вестник казну, 2012.

- 5 Официальный сайт ао «национальный управляющий холдинг «Байтерек» / www.baiterek.gov.kz.
- 6 Официальный сайт ао «фонд развития предпринимательства «даму» / www.damu.kz.
- 7 Официальный сайт комитета по статистике / www.stat.gov.kz.
- 8 Программный пакет gretl.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУДЫ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ

А.Д. Устемиров*, С.С. Арыстанбаева, А.О. Базарбаев

«Нархоз Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: aset.ustemirov@narхоз.kz

Түйін. Шағын және орта бизнесті дамыту ол кез келген мемлекет экономикасының негізі. Дамыған мемлекеттердің тәжірибесі көрсеткендей, шағын және орта бизнесқұру және одан ары дамыту, экономиканың оңтайлануына қолайлы шарт болып табылады.

Қазақстанның Ұлттық қорынан 2014 жылғы шағын және орта бизнесті дамыту мақсатында 100 млрд.теңге бөлінген болатын. Кәсіпкерлікті дамудағы алғашқы жоба емес, бірақ жобалардың ішінде ең ірілердің бірі болып саналады.

Осы бөлінген қаражаттың қаншасы жұмсалды? Қайда жұмсалды? Пайдасы болды ма? – деген сұрақтар туындайды. Осылайша, зерттелініп отырған жұмыстың негізгі мақсаты туындайды: Ұлттық қордан бөлінген 100 млрд.теңге жалпы ішкі өнімге әсер етті ме? Зерттей келе, жарты жылдық қорытындының нәтижесі бойынша шағын және орта бизнес өнімдерін шығару үлесі мен салықтар көбейген. Былтырғы жылмен салыстырғанда шағын және орта бизнестен түскен салық үлесі 10% ұлғайған.

Түйінді сөздер: Шағын және орта бизнес (ШОБ), қаржыландыру, кәсіпкерлерді қолдау, мемлекеттік саясат, «Даму» Қоры.

FINANCING THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN KAZAKHSTAN

A.D. Ustemirov*, S.S. Arystanbaeva, A.O. Bazarbaev

Narхоз University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: aset130186@mail.ru

Summary. The development of small and medium-sized businesses is the basis of any state economy. The experience of developed countries shows that small and medium business development and further development are favorable conditions for economic optimization.

KZT 100 bln was allocated from the National Fund for Development of small and medium business in 2014. It is not the first project in business development, but one of the largest projects.

How much of these funds have been spent? Where did it go? Did it work? The question arises. Thus, the main purpose of the study is: Does the 100 billion tenge allocated from the National Fund affect the Gross Domestic Product? By the results of the semi-annual report, the share of small and medium-sized businesses and taxes increased. Compared to last year, the share of small and business business taxes increased by 10%.

Key words: Small and medium business (SME), financing, entrepreneurial support, public policy, Damu Foundation.

МРНТИ 06.73.55

УДК 336.719

БАНК ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЖҮЙЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛДЕРГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ШАРАЛАРЫ

А.Д. Челекбай¹, Н.А. Альмерекоев² *

«Қайнар» Академиясы, Алматы, Қазақстан

²Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

e-mail: almerekoy@mail.ru

Түйін. Қазақстандық банктердің несие портфелінде жұмыс істемейтін қарыздардың едәуір болуы және құнсызданған активтердің болуы тәуекелдерге қарсы тұру шараларын қолдануға мүмкіндік бермейді. Көптеген банктердің тиімсіз қызметі тәуекелді операцияларға қарсы резервтер (провизиялар) қалыптастыруға мүмкіндік бермейді. Активтердің нақты сапасын анықтау көбінесе халықаралық аудитторларды тарта отырып активтердің сапасын бағалауға байланысты. Активтерді аудиттеу банк секторының ашықтығын қамтамасыз етеді. Тәуелсіз тексеруші органдардың құрылуы макропруденциалдық саясат арқылы несиелік тәуекелдерді шектейді.

Түйінді сөздер: жұмыс істемейтін қарыздар, құнсызданған активтер, қайта құрылымдау, активтердің сапасын бағалау (AQR), репо операциялары.

Кіріспе. Банк секторы активтерінің сапасы банк секторының қаржылық тұрақтылығын бағалаудың жалпыға танылған әлемдік көрсеткіші болып табылады. Көрсеткіш банктердің капиталға қажеттілігін анықтауға, несие қоржынының сапасына баға беруге, кредит беру тәжірибесін бағалауға мүмкіндік береді.

Қазақстан банктерінің несие портфелінде жұмыс істемейтін кредиттердің едәуір болуы белгілі бір шамада қаржы нарығының жай-күйіне әсер етеді және оның қатысушыларының қызметіне әсер етеді. ҚР Ұлттық Банкінің деректері бойынша жұмыс істемейтін кредиттердің мөлшері банк активтерінің 7% - дан астамын құрайды.

Банк секторында жұмыс істемейтін кредиттерден басқа, мысалы, қайта құрылымдалған кредиттер мен басқаларды жатқызуға болатын тағы да құнсызданған кредиттер бар. Fitch халықаралық рейтинг агенттігінің бағалауы бойынша қазақстандық банктердегі жұмыс істемейтін кредиттердің мөлшері құнсызданған кредиттердің көлемінен айтарлықтай жоғары. Құнсызданған кредиттердің көрсеткіші жұмыс істемейтін кредиттердің деңгейінен 9,3% - ға артық. Сондықтан Банк активтері сапасының нақты жай-күйі қаржылық есептілікте көрсетілген ережеден едәуір нашар болуы мүмкін. Жұмыс істемейтін және құнсызданған активтердің елеулі көлемі Қазақстанның банк секторы қызмет көрсетілмейтін кредиттердің жоғары үлесі бар әлсіз буын болып қала беретінін куәландырады.

Банктерде сапасыз активтердің пайда болуы сапасыз кепілзаттан несие алған дәрменсіз қарыз алушыларға несие берумен байланысты: болашақта ақша мен мүліктен, еншілес компаниялардың сақтандыру полисінен, жеке тұлғалардың кепілдіктерінен, банк акционерлерінің бизнесіне қайтарымсыз несие беруден және т.б. Кейбір қарыздар бойынша банктер оларды қайта құрылымдауға және қайтару уақытын неғұрлым кеш мерзімге ауыстыруға тырысады, бұл несие мекемесі активтерінің құнсыздануына әкеп соғады.

Әдістері. Зерттеу барысында дедукция әдістері, логикалық-экономикалық талдау қолданылды, олар Қазақстанның банктік қызметіндегі кредиттік тәуекелді азайту мақсатында екінші деңгейдегі банктердің кредиттік портфелін бағалауға мүмкіндік береді, тәуекелдерді басқару әдістері мен құралдары зерттелді.

Нәтижелер мен талқылаулар. Қазақстандық нарықты кредиттеудің ерекшелігі клиенттермен кредиттік операцияларды жүргізудің аса тәуекелділігі болып табылады. Бұл бизнес үшін қолайсыз ортамен (сыбайлас жемқорлықтың салыстырмалы жоғары деңгейі, менеджменттің төмен деңгейі және т.б.), шаруашылық жүргізуші субъектілердің көпшілігінде өтімді кепіл мүлкінің болмауымен немесе банктің дұрыс бағаламауымен түсіндіріледі.

Кредиттік портфельдің жиынтық тәуекелі жеке қарыздың сапасын бағалауды ескере отырып айқындалады. Әрбір кредиттік портфельге оның сапасын жиынтық нақты бағалау негізінде рейтинг беріледі. Портфельге кіретін несиелер келесі ықтимал рейтингтердің бірін алады [1]:

- I-жоғары сапалы несиелер;
- II-жақсы сапалы кредиттер;
- III-күмәнді кредиттер;
- IV-жоғалған несиелер.

Халықаралық тәжірибеге сәйкес несие сапасы кредиттік портфельдің көрсеткіштерін анықтау үшін рейтингтік бағаны пайдалануға мүмкіндік береді (1-кесте) [1].

1-кесте

Кредиттік портфельдің сапа көрсеткішінің мәні, %

Сапаны бағалау	Көрсеткіштің мәні, %
1 - күшті	≤ 5
2 - қанағаттанарлық	≤ 30
3 - орта	≤ 30
4 - сыни	≤ 50
5 - қанағаттанарлықсыз	> 50

Банк резервтерінің едәуір мөлшері кредиттік саясатты табысты жүзеге асыруға және кредиттік тәуекелдерден қорғауға мүмкіндік береді. Әлемдік тәжірибеде несие қоржынының көлемі 5% – ды, Қазақстанда-50% - ға дейін несие бойынша шығындарды жабуға арналған резервтердің арақатынасы көрсеткішінің мәні құрайды.

Кредиттік портфельді тиімді басқару кредиттердің сапасын жүйелі талдауды және олардың банктің саясатына сәйкестігін, қарыз алушы туралы уақтылы егжей-тегжейлі ақпаратты және несие алу жөніндегі рәсімдерді қатаң қамтамасыз етуді көздейді. Кредиттерді нашар қадағалау банктің сенімділігі мәселесін тудыруы мүмкін және созылмалы әлсіз несие портфеліне әкеп соқтырады.

Несие тәуекелін төмендетудің ең көп таралған әдісі-қарыз алушының несие қабілеттілігін бағалау. Қарыз алушының несие қабілеттілігін алдын ала болжау және бағалау ең басында онымен күресуге және шығындарды көтеруге қарағанда әлдеқайда тиімді. Банктердің тәжірибесінде несие алушының балдық

бағалауына негізделген әдіс кеңінен қолданылады. Қарыз алушының бағалауы жүргізілетін критерий әр банк үшін қатаң жеке, практикалық тәжірибеге негізделеді және мерзімді түрде қайта қаралады [2].

Кредиттік тәуекелді азайту әдістерінің бірі-кредиттің қамтамасыз етілуі. Қамтамасыз ету банк активтерін сақтауға кепілдік беру үшін қажет, өйткені олар едәуір мөлшерде қарыз қаражатынан тұрады. Белгілі бір нысанда қолданылатын кредиттік қамтамасыз етудің маңызды түрлеріне мыналар жатады: кепілгерліктер, кепілдіктер, кепіл, жылжымалы мүлікті қамтамасыз ету ретінде беру, талаптар мен шоттарды қайта беру, жылжымайтын мүлікке салынатын құқықтар [3].

Сандық лимитті белгілеу кредиттік тәуекелді жоққа шығармайды, тек жағымсыз ықтимал салдардың шамасын азайтады. Несие операцияларын лимиттеу кезінде әдетте мынадай лимиттер топтары қолданылады:

- қарыз алушыларға, контрагенттерге және эмитенттерге, сондай-ақ банк сатып алатын бағалы қағаздарға лимиттер;
- елдік және салалық лимиттер;
- несие беру туралы шешім қабылдау бойынша лауазымды тұлғалар мен органдар өкілеттіктерінің лимиттері.

Әлемдік практика бір үлкен кредит беру кезіндегі тәуекел әртүрлі қарыз алушыларға сол сомаға бірнеше шағын кредит беру кезіндегі тәуекелге қарағанда жоғары екендігін көрсетеді. Бір қарыз алушыға арналған тәуекел мөлшері ҚР Ұлттық Банкінің пруденциалдық нормативтеріне сәйкес есептеледі және ерекше қатынастармен байланысты емес тұлғалар үшін меншікті капиталдың 25% - нан аспайды, ал банкпен байланысты тұлғалар үшін 10% - дан аспайды.

Несие сақтандыру жауапкершілікті сақтандыруға жатады, несие өтемеу тәуекелдерін ерікті сақтандыруға және қарыз алушылардың кредитті өтемеу жауапкершілігін ерікті сақтандыруға бөлінеді. Бірінші жағдайда сақтанушы қарыз алушы болады, ал кредит берген банк алдында оның жауапкершілігі сақтандыру объектісі болып табылады. Екінші жағдайда сақтанушы-банк, ал сақтандыру объектісі-барлық немесе өзге де жекелеген қарыз алушылардың кредитті және оны пайдаланғаны үшін проценттерді уақтылы және толық өтеу үшін банк алдындағы жауапкершілігі. Сақтандыру шарты (әдетте сақтандыру компаниясы, банк және қарыз алушы арасындағы үш жақты шарт) қандай мақсаттарға берілетінін және, демек, кредит сақтандыратынын, клиенттің банкке ақша қайтаруының жүйелілігін дәл көздеуі тиіс. Сақтандыру шарты, әдетте, қарыз алушының белгіленген мерзімде өтемеген кредит сомасының және ол бойынша пайыздардың 50-ден 90% - ға дейін өтеуін көздейді. Банк берген барлық кредиттерді өтемеу тәуекелін сақтандыру кезінде шарт бір жылға жасалады.

Қарсы іс – қимыл шаралары анықталмаған тәуекелдердің, сондай-ақ күтпеген тәуекелдердің теріс салдарларын жабу үшін кредит беру (провизия) бойынша шығындарды жабуға арналған резервтер құрылады. ҚР Ұлттық Банкі несие қоржынын жіктеуді әзірледі, оған сәйкес банктер несие бойынша резервтерге ақша аударуы тиіс. Бұл сыныптамына мынадай санаттарды қамтиды: қарыз алушының қаржылық жағдайы, кредитті қамтамасыз ету, Борышқа қызмет көрсету. Алайда көптеген банктердің тиімсіз қызметі қажетті мөлшерде провизияларды қалыптастыруға мүмкіндік бермейді. Тәуекел портфелі қажетті көлемде салыстырылуы тиіс. Бұл үшін Қазақстан банктерінің провизиялар құру, проблемалық қарыздарды кейіннен тазалау және есептен шығару мақсатында жеткілікті капитал қоры болуы тиіс [4].

Қазақстанда репо операциялары АҚШ-тың мемлекеттік бағалы қағаздарын сатып алу үшін кеңінен қолданылады.

Әлемдік қаржы нарықтарында репо операциялары (своп) тәуекелдерді басқарудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Репо нарығы-басқа қаржы нарықтарының сыйымдылығын, өтімділігін және тұрақтылығын арттырудың түйінді тетігі ретінде әрекет ететін неғұрлым серпінді дамушы сегменттердің бірі. Ақша нарықтарына қатысты репо операциялары ақша нарықтарының неғұрлым тәуекелді (қамтамасыз етілмеген) дәстүрлі құралдарын алмастырады, бағалы қағаздармен кредит беру нарықтарының қалыптасуына және тиімді жұмыс істеуіне (ақша активтерін қамтамасыз етуге), банкаралық кредит беру және қысқа мерзімді несие-қарыз операциялары нарықтарының тұтастай дамуына ықпал етеді. Репо кірістілігі бағалы қағаздарды сату және қайта сатып алу бағасының айырмасына байланысты. Кері сатып алу бағасы бастапқы сату бағасының және қарыз алушы төлейтін кейбір пайыздың сомасы болып табылады.

Ұлттық банк 2019 жылғы қыркүйекте базалық ставканы 0,25 пайыздық тармаққа, яғни 9,25% - ға дейін арттыру, бұл теңгелік активтердің тартымдылығының өсуіне ықпал етуге және инфляция деңгейінің тәуекелін азайтуға тиіс. Алайда базалық ставканың өсуі банктер үшін қарыз алудың қымбаттауын тудырады және берілетін кредиттер мен тартылатын депозиттер бойынша ставкаларды арттырады. Базалық ставканың төмендеуі, содан кейін өсуі қаржы нарығының пайыздық ставкаларына әлсіз реттеуші әсер етеді. Демек, екінші деңгейдегі банктер пайыздық тәуекелді басқаруға аса назар аударуы қажет, өйткені оны елемей активтердің, пассивтердің және капиталдың кірістері мен құнына теріс әсер етуі мүмкін.

Инфляция жағдайында пайыздық ставканы болжау мүмкін емес, сондықтан банкте тәуекелдерді басқару активтер портфелінің мерзімі бойынша теңгерілмеуге шоғырлануы тиіс. Пайданы пайыздық мөл-

шерлемелердің өзгеруінің теріс әсерінен қорғау үшін банк басшылығы таза пайыздық маржаның (ТПМ) белгіленген деңгейінде ұстап тұруға ұмтылуы тиіс[5]:

$$ЧПМ(D_{II} - P_{II}) : P_A$$

мұнда, D_{II} - кредиттер мен инвестициялар бойынша проценттік кіріс;

P_{II} - депозиттер мен кредиттер бойынша пайыздық шығыс;

P_A - кіріс әкелетін барлық активтердің құны.

Егер міндеттемелер бойынша пайыздық мөлшерлемелер кредиттер мен бағалы қағаздар бойынша кірістен жылдам өссе, ТПМ мәні пайда үшін теріс салдармен қысқартатын болады. Егер пайыздық мөлшерлемелер төмендесе және несие және бағалы қағаздар бойынша табыстың қарыз алынған қаражат бойынша пайыздық шығындардың қысқаруымен салыстырғанда неғұрлым жылдам азаюын туындатса, банктің ТПМ да қысқарады. Бұл жағдайда банк пайыздық кірістермен салыстырғанда қарыз алу шығындарының айтарлықтай өсу тәуекелін төмендетудің ықтимал жолдарын іздестіруі тиіс.

Пайыздық тәуекелдің ең дәл бағасы негізінен шетелдік банкирлер пайдаланатын ГЭП-талдау негізінде оны жүзеге асыру болып табылады. Бұл әдіс дисбалансты басқару деп аталады.

ГЭП банктің осы кезеңдегі пайыздық ставкалардың өзгеруіне сезімтал активтері мен пассивтері (міндеттемелері) арасындағы алшақтықты білдіреді. ГЭП үш түрі болуы мүмкін:

- оң ГЭП, банктің пассивіне қарағанда осы мерзімде активтері артық болғанда;

- теріс ГЭП, банктің активтеріне қарағанда осы мерзімде пассивтері көп болғанда;

- нөлдік ГЭП, бұл мерзімнің активтері мен пассивтері арасындағы алшақтық жоқ болған кезде.

Банк пайыздық ставкалардың өзгеруінің теріс әсерінен (маңызды емес, ол өссе немесе азайса) сақтандырылуы мүмкін, егер әрбір уақыт мезеті үшін тепе-теңдік орындалса:

$$X_{xi} = Y_{yi}$$

мұнда, X_{xi} - қайта бағалауға ұшыраған банк активтерінің құны (пайыздық ставкалардың өзгеруіне сезімтал);

Y_{yi} - қайта бағалауға ұшыраған банк пассивтерінің құны (пайыздық ставкалардың өзгеруіне сезімтал).

Бұл жағдайда активтерден қайтарым сол бағытта өзгереді және міндеттемелер бойынша шығындар сияқты пропорцияда өлшенеді. Ұшыраған активтердің көлемі ұшырайтын пассивтердің сомасына тең болмаған жағдайда, пайыздық ставкалардың өзгеруіне сезімтал активтер мен пассивтердің арасында теңгерімсіздік (D) пайда болады:

$$D = X_{xi} - Y_{yi}$$

Егер пайыздық ставкалардың өзгеруіне сезімтал әрбір жоспарлы кезеңдегі активтер (күн, апта, ай және т.б.) өзгерістерге сезімтал пассивтердің пайыздық ставкаларының көлемінен асып кетсе, банктің оң сальдосы (теңгерімсіздігі) болады.

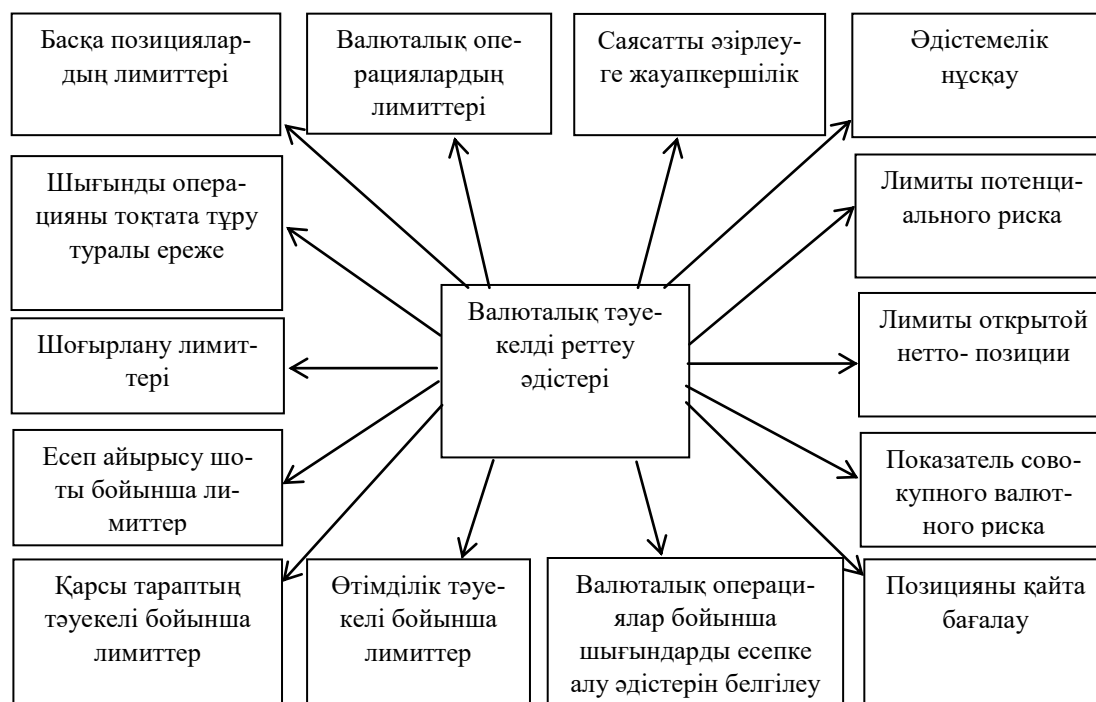
Пайыздық ставкалардың өзгеруіне сезімтал пассивтер мөлшері бойынша ұқсас сападағы активтерден асып кеткен кезде қарама-қарсы жағдай туындайды. Бұл кезде банк теріс сальдоға (теңгерімсіздік) ие болады.

Банк өзгерістерге сезімтал активтер мен пассивтердің пайыздық ставкаларының көлемі тең болған кезде ғана пайыздық ставкалардың тәуекелінен салыстырмалы түрде қорғалған. Бұл жағдайда активтер бойынша пайыздық түсімдер мен қаржыландыру шығындары бірдей пропорцияда өзгереді, яғни банктің теңгерімсіздігі нөлге тең болады және пайыздық ставкалардың өзгеру бағытына қарамастан оның ТПМ тұрақты болады.

Қазақстанның коммерциялық банктері валюталық тәуекелдерге де бейім. Валюталық тәуекел сыртқы сауда, кредиттік, валюталық операцияларды, қор және валюта биржаларында операцияларды жүргізу кезінде ұлттық валютаға қатысты шетел валютасының бағамы өзгерген кезде туындайды. Сондықтан валюталық тәуекелдер Қазақстанның коммерциялық банктерінде шетел валютасымен жасалатын барлық операцияларда бар. Тәуекелді реттеу әрбір валюталық операция бойынша тәуекелді барынша азайту әдістері мен тәсілдерін қолдануға байланысты (1-сурет).

Валюталық тәуекелдердің әсері теріс және оң нәтижелерге әкелуі мүмкін. Сондықтан банктің валюталық тәуекелдерді реттеу жөніндегі қызметі тәуекелдің алдын алуға және төмендетуге, сондай-ақ оны табыс алудың тиімді құралы ретінде пайдалануға бағытталуы тиіс.

Қазақстанның банк қызметіндегі жүйелік тәуекелдердің төмендеуі макропруденциалдық саясатты қабылдауды ғана емес, банктердің (АҚР) активтерінің сапасын бағалауды жүзеге асыруды талап етеді. Активтердің сапасын бағалаудың ашықтығы мен объективтілігін қамтамасыз ету үшін осы жұмысты жүргізу бойынша үлкен тәжірибесі бар Еуропалық орталық банктің бағдарламалық әдіснамасын қолданған жөн. Активтердің сапасын бағалау процесінде кейбір банктерді қосымша капиталдандыру қажеттілігі анықталады. Мемлекеттік қолдау жұмыс істеп тұрған акционерлердің қорландыруға қатысқан жағдайда ғана жүйе құраушы және өміршең банктерге ғана берілуі тиіс.

1 сурет - Валюталық тәуекелді реттеу әдістері (авторлар әзірлеген)

Айта кету керек, әлемдік қаржы дағдарысына дейін (2008-2009 жж.) Қазақстанда қаржылық қадағалау агенттігі (ҚҚА) жұмыс істеді. Өкінішке орай, ҚР ҰБ де, ҚҚА де әлемдік экономикадағы дағдарыс құбылыстарына тиісті назар аудармаған. Олар әлемдік дағдарыс Қазақстан экономикасына әсер етпейді деп мәлімдеген. ҚҚА дағдарыстық жағдайдың пайда болу белгілерін шетелдік инвесторлар өз активтерін қазақстандық нарықтан шығара бастағанынан және коммерциялық банктер өтімділік тапшылығына тап болғанынан байқады. ҚҚА 2008 жылғы 1 маусымдағы деректері бойынша Қазақстанның банк жүйесінде несие портфелінің күмәнді кредиттері 55,1% - ды, үмітсіз кредиттер 2,5% - ды құрады. Мерзімі өткен төлемдермен берілген несие сомасы банктік қарыздың жалпы сомасының 9,9% құрады, және ол осы күнге дейін жалғасуда [6].

Қорытынды. Банк қызметінде кредит беру тәуекелдерін шектеу және жүйелік тәуекелдерді азайту қаржы секторын реттеудің тәуелсіз органы - қаржы нарықтарын реттеу және дамыту жөніндегі агенттікті құруды талап етеді. Агенттіктің міндеттеріне тәуекелдерді төмендету және дағдарысқа қарсы шараларды іске асыру үшін макропруденциалдық саясат шараларын, сондай-ақ жүйелік маңызы бар банктерді мемлекеттік қолдауды реттеу жөніндегі шараларды қабылдауға байланысты мәселелер жатады.

Осы қадағалау органы банктік емес несиелік ұйымдарды реттеудің сараланған жүйесі кіруі керек, өйткені бұл несиелік ұйымдар азаматтардың қарыз алуын арттырады, қарыз алушылардың мүдделерін бұзады және т.б.

Агенттік микрокредиттер ережесін, несиелік бюроға ақпарат ұсыну міндеттемесін, ақшаны жылыстатуға қарсы талаптарды сақтауды қамтитын белгілі бір қызмет түріне тәуекелдерге қойылатын талаптарды енгізуі керек.

Сондықтан, қаржы нарығын реттеу мен дамытудың жаңа агенттігі тек Қазақстанның ғана емес, сонымен қатар әлемдік қаржы нарығының мәселелерін жақсы білетін жоғары білікті кадрлармен қамтамасыз етілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Мартыненко Н.Н. и другие. Банковские операции. М.; Юрист, 2014, с. 590.
- 2 Банковское дело. Под ред. Жукова Е.Ф. и Эрнашвили Н.Д. М.; ЮНИТИ, 2008, с. 654.
- 3 Банковский менеджмент. Под ред. Лаврушина О.И. М.; КНОРУС, 2011, с. 553.
- 4 Челекбай А.Д. Риск-менеджмент в денежно-кредитной и инвестиционной деятельности: теория, мировой опыт и практика Казахстана. Алматы, Экономика, 2007. с. 311.
- 5 Шелекбай Ә.Д., Әлмереков Н.А. Банк ісіндегі тәуекел-менеджмент. Алматы, Экономика, 2007, 205 б.
- 6 Омарбаева А.К. Международная мобильность финансового капитала. Алматы, Экономика, 2010, с. 159.

СИСТЕМНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ РИСКАМ

А.Д. Челекбай¹, Н.А. Альмерек^{2*}

¹Академия «Кайнар», г. Алматы, Казахстан

²Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, г.Алматы, Казахстан

e-mail: almerekov@mail.ru

Резюме. Значительное присутствие в ссудном портфеле банков Казахстана неработающих кредитов и наличие обесцененных активов не дают возможности использовать меры противодействия риском. Неэффективная деятельность многих банков не позволяют сформировать резервы (проvisions) против рискованных операции. Определение реального состояния активов во многом зависит от оценки их качества с привлечением международных аудиторов. Ревизия активов обеспечит прозрачность банковского сектора. Создание независимого надзорного органа ограничит риски кредитования путём проведения макропруденциальной политики.

Ключевые слова: неработающие кредиты, обесцененные активы, реструктуризация, оценка качества активов (AQR), операции репо.

SYSTEMIC PROBLEMS IN BANKING ACTIVITIES AND RISK RESPONSE MEASURES

A.D. Chelekbay¹, N.A. Almerkov² *

¹«Kainar» Academy, Almaty, Kazakhstan

²Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

e-mail: almerekov@mail.ru

Summary. The significant presence of non-performing loans in the loan portfolio of Kazakhstan banks and the presence of impaired assets make it impossible to use countermeasures against risks. The inefficient activities of many banks do not allow the formation of reserves (provisions) against risky operations. The determination of the real quality of assets largely depends on the assessment of the quality of assets with the involvement of international auditors. An audit of assets will ensure transparency in the banking sector. Establishment of an independent supervisor will limit lending risks through macroprudential policies.

Key words: non-performing loans, impaired assets, restructuring, asset quality assessment (AQR), repo transactions.

МРНТИ 06.73.

УДК 336.14(574.42)

НЕПРОИЗВОДСТВЕННАЯ СФЕРА КАК НАПРАВЛЕНИЕ РАСХОДОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ БЮДЖЕТА ВОСТОЧНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Н.К.Шайханова^{1*}, А.М. Жапарова², Л.И. Белоусова³, Ж.Н.Ерниязова⁴

^{1,2,3}Восточно-Казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

⁴Кызылординский Государственный университет им. Коркыт Ата,
г.Кызылорда, Казахстан

e-mail: nurgul.shaykhanova@mail.ru

Аннотация. Процесс реформирования экономики Казахстана характеризуется глубокими качественными изменениями во всех отраслях общественной деятельности. Возрастает влияние непроизводственной сферы на развитие экономики, так как при современном уровне научно-технического прогресса усиливается воздействие социальных факторов. Кроме того, происходит постепенный переход от «материального» общества к информационному, поэтому в ближайшие годы мировое лидерство в хозяйственной, социальной и других областях будет принадлежать странам с преимущественным развитием интеллектуального капитала, который в большей степени создается и функционирует в непроизводственной сфере. В этой связи в перспективе потребуются огромные затраты на развитие предприятий и отраслей именно непроизводственной сферы.

Ключевые слова. Региональные финансы, местный бюджет, непроизводственная сфера, бюджетные ресурсы, расходы на социальную сферу, расходы бюджета.

Введение. Непроизводственная сфера на современном этапе развивается более высокими темпами, нежели производственная.

Уровень и темпы роста социально-экономического развития страны во многом зависит от особенностей состава и структуры национальной экономики. Поэтому современный уровень развития национальной экономики, особенности ее отраслевой и территориальной структуры, эффективность функционирования отдельных ее сфер и отраслей, степень вовлеченности в мировые интеграционные процессы формируют прогрессивную национальную систему и отраслевую структуру экономики.

Республика Казахстан с 1993 г. Перешла на методологию ООН «система национальных счетов» с учетом специфики национальной экономики. Согласно методологии в зависимости от цели, функции объекта производства продукции и оказании услуг, а также источников финансирования национальная система экономики классифицируется по двум типам: секторам и отраслям экономики. При этом отрасли экономики подразделяются на производящие товары и производящие услуги.

Методы исследования - исследование проведено с использованием описательного метода, сравнительного анализа и обобщения. Источниками исследования послужили научные статьи по проблемам формирования местных бюджетов и законодательства РК в области бюджетных отношений, отчетные данные по бюджету ВКО.

Результаты и обсуждение. целью развития непроизводственной сферы является непосредственное удовлетворение потребностей человека. Но и материальное производство имеет своей целью удовлетворение человеческих потребностей. Однако такое удовлетворение не осуществляется непосредственно. Оно имеет несколько ступеней и стадий, разнесенных во времени и пространстве. Непроизводственная же сфера функционирует в условиях совпадения производства и потребления. Ее особенность состоит в том, что она не просто часть общественного производства, но элемент, непосредственно формирующий социально-экономические условия. Именно в непроизводственной сфере, ее пропорциональности и уровне развития имеет отражение качество жизни населения, степень его благосостояния и жизнеустройства. В 2003 г. В соответствии с терминологией международной классификации институциональных единиц (хозяйствующих субъектов) рыночной экономики, принятой в системе национальных счетов ООН, агентство Республики Казахстан по статистике разработало и утвердило общий классификатор видов экономической деятельности (окэд) ГК РК 03-2003. Согласно ОКЭД ГК РК к отраслям экономики производящие услуги (непроизводственной сфере) относятся:

- торговля, ремонт автомобилей, бытовых изделий и предметов личного пользования;
- гостиницы и рестораны;
- транспорт и связь;
- финансовая деятельность;
- операции с недвижимым имуществом, аренда и предоставление услуг потребителям;
- государственное управление;
- образование;
- здравоохранение и предоставление социальных услуг;
- предоставление коммунальных, социальных и персональных услуг;
- деятельность домашних хозяйств, нанимающих домашнюю прислугу и производящих товары и услуги для собственного потребления;
- экстерриториальные организации.

Социально-экономические функции всех уровней территориальной системы, в конечном счете, заключаются в создании условий, обеспечивающих воспроизводство и рациональное использование региональных финансовых ресурсов, поддержание равновесия экономической, природной и социальной систем. При этом роль бюджетных ресурсов в поддержании и обеспечении сферы социально-значимых услуг региона и в целом государства велика.

Состав и структура поступлений и расходования средств на местном уровне зависят от факторов, определяющих степень социально-экономического развития административно-территориальной единицы: наличия производственных объектов, природных ресурсов, объектов социальной и бытовой инфраструктуры, статуса единицы, плотности населения, природно-климатических условий и т.д. [1]

Порядок формирования и использования бюджетных ресурсов в Республике Казахстан регламентируется Бюджетным Кодексом РК. [2]

Для определения порядка распределения и характера направления использования бюджетных ресурсов Восточного Казахстана проанализируем бюджет Восточно-Казахстанской области за периоды с 2016 г. по 2018 г. [3,4,5]

Расходы бюджета Восточно-Казахстанской области представлены в таблице № 1.

Как видно из таблицы №1 расходы бюджета Восточно-Казахстанской области анализируемые периоды составили в 2016 г. - 302205 млн.тг, в 2017 г. - 332872,6 млн.тг., в 2018 г. - 322940,5 млн.тг. При этом следует отметить, что доля непроизводственных расходов, такие как государственные услуги общего характера, оборона, образование, здравоохранение, социальная помощь и социальное обеспечение, культура, спорт, туризм и информационное пространство опережающими темпами растут расходы на образование, социальное обслуживание, здравоохранение, жилищно-коммунальное хозяйство которые в совокупности занимают значительную долю в расходах местного бюджета. Так, в 2016 г. доля непроизводственных расходов составила - 81,4%, в 2017 г. - 77,6%, в 2018 г. - 77,8% соответственно.

Также следует отметить, что львиную долю в непроизводственных расходах занимают расходы на образование, здравоохранение, социальная помощь и социальное обеспечение и жилищно-коммунальное хозяйство.

Расходы областного бюджета Восточно-Казахстанской области по вышеуказанным статьям расходов в общих непроизводственных расходах представлены в таблице №2

Таблица № 1 – Расходы бюджета Восточно-Казахстанской области за 2016-2018гг.

млн.тг.

Наименование статей бюджета Восточно-Казахстанской области	2016г.	2017г.	2018г.
Всего расходов бюджета, в том числе расходы на непроизводственную сферу:	302205	332872,6	322940,5
Государственные услуги общего характера	14010,2	14678,3	16628,7
Оборона	773,4	991,4	1556,3
Общественный порядок, безопасность, правовая, судебная, уголовно-исполнительная деятельность	10246,9	14827,9	12229,8
Образование	95891	106129,9	110620,2
Здравоохранение	53059,1	39198,3	11508,9
Социальная помощь и социальное обеспечение	16824,8	18104,6	17963,7
Жилищно-коммунальное хозяйство	40069,4	45777,2	54141,6
Культура, спорт, туризм и информационное пространство	15124,7	18739,6	26873,6
Всего расходов на непроизводственную сферу	245999,5	258447,2	251522,8
Доля непроизводственных расходов в общих расходах бюджета области, %	81,4	77,6	77,8

Примечание: составлено автором

Таблице №2 Расходы бюджета Восточно-Казахстанской области по отдельным статьям

Наименование статей бюджета Восточно-Казахстанской области	2016г.		2017г.		2018г.	
	Сумма (млн.тг.)	Доля (%)	Сумма (млн.тг.)	Доля (%)	Сумма (млн.тг.)	Доля (%)
Всего расходов на непроизводственную сферу	245999,5	81,4	258447,2	77,6	251522,8	77,8
Образование	95891	38,9	106129,9	41,1	110620,2	43,9
Здравоохранение	53059,1	21,6	39198,3	15,2	11508,9	4,5
Социальная помощь и социальное обеспечение	16824,8	6,8	18104,6	7,0	17963,7	7,1
Жилищно-коммунальное хозяйство	40069,4	16,2	45777,2	17,7	54141,6	21,5
Всего расходов по указанным статьям в непроизводственных расходах бюджета	205844,3	83,7	209210	81	194234,4	77,2

Примечание: составлено автором

Как видно из таблицы № 2 расходы на образование, здравоохранение, социальная помощь и социальное обеспечение и жилищно-коммунальное хозяйство составили в 2016г.-83,7%, в 2017г.-81%, в 2018г.-77,2%. При этом больший удельный вес в расходах по указанным статьям занимает образование, который растет в последние годы опережающими темпами. Доля расходов на образование составила в 2016г.-38,9%, в 2017г.-41,1% и в 2018г.-43,9%. Следующим по удельному весу в расходах местного бюджета занимает здравоохранение, доля расходов, которых составляет в 2016г.-21,6%, в 2017г.-15,2%, в 2018г.-4,5%. При этом следует отметить, что отмечается уменьшение расходов на здравоохранение с 2016г. по 2018г., в 2016г. расходы составили 53059,1млн.тг. (21,6%), в 2017г.-39198,3млн.тг. (15,2%), в 2018г.- 11508,9млн.тг.(4,5%).

Удельный вес расходов по образованию, здравоохранению, социальной помощи и социальному обеспечению и жилищно-коммунальному хозяйству графически представлены на графике № 1

Как видно из графика № 1 за последние годы расходы на образование увеличиваются, и сумма расходов растет как в абсолютном, так и в относительном выражении. Расходы местного бюджета по статье «социальную помощь и социальное обеспечение» растут умеренными темпами, и доля расходов на эту сферу в общем расходе на непроизводственную сферу составили в 2016г.-6,8%, в 2017г.-7,0%, и в 2018г.-7,1%. Достаточно объемно средства из местного бюджета стали выделяться, в последние годы, на жилищно-коммунальное хозяйство. Так, расходы на жилищно-коммунальное хозяйство составили в 2016г.-40069,4млн.тг.(16,2%), в 2017г.-45777,2млн.тг.(17,7%), а в 2018г.- 54141,6млн.тг. (21,5%).

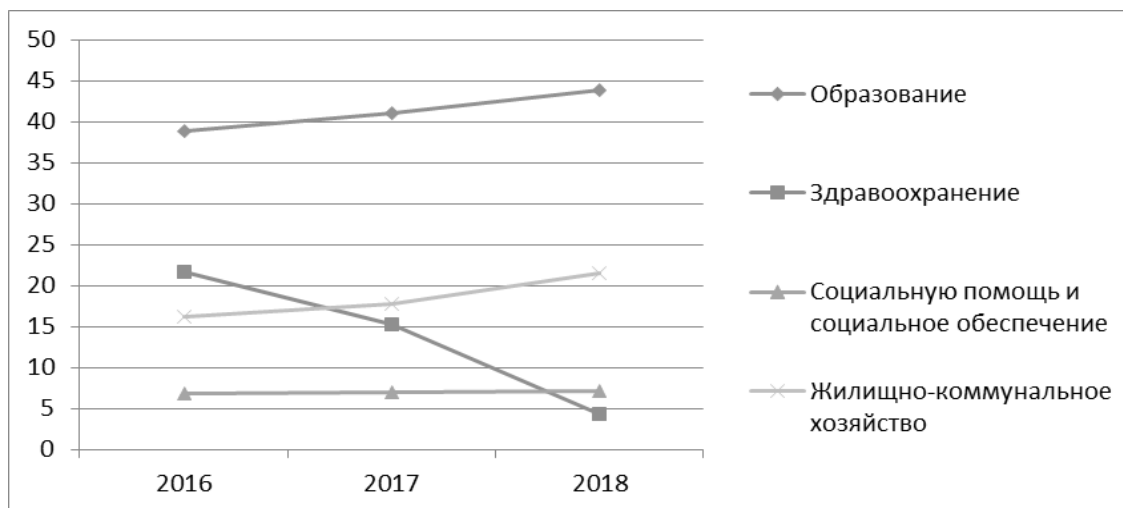

График № 1 Удельный вес расходов по отдельным статьям в бюджете ВКО

В расходах бюджета Восточного Казахстана затраты на обеспечение непроизводственной сферы, в 2016г.- 245999,5млн.тг., в 2017г. - 258447,2млн.тг., 2018г.- 251522,8млн.тг. Долевое соотношение расходов на непроизводственную сферу в общих расходах областного бюджета Восточно-Казахстанской области в динамике последних лет показан на графике №. 2

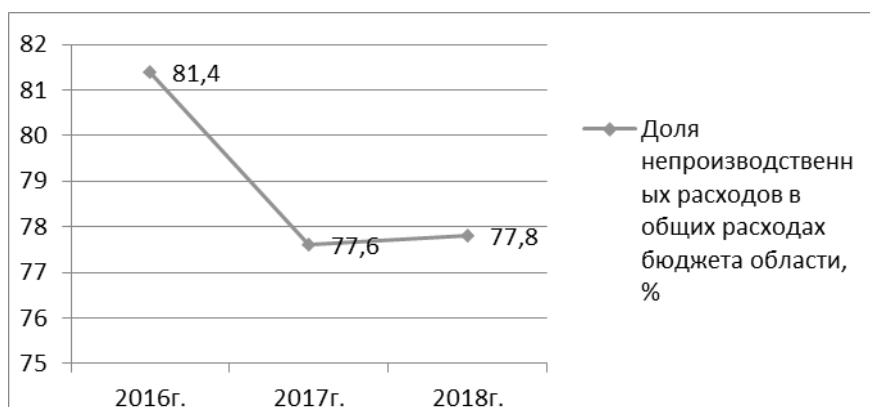

График № 2 Долевое соотношение расходов на непроизводственную сферу в общих расходах бюджета Восточно-Казахстанской области

Как видно из графика №2 затраты бюджета Восточно-Казахстанской области на непроизводственную сферу в общих расходах составили в 2016г.-81,4%, в 2017г.-77,6% и в 2018г.-77,8%. Хотя расходы растут в абсолютном выражении, в долевом соотношении имеется тенденция к снижению. Связано это с тем, что в последние годы наблюдается рост расходов в общих расходах на сельское хозяйство до 24236,2млн.тг. в 2018г., на транспорт и коммуникации с 12509,3 в 2016г. до 29501,4млн.тг. в 2018г., трансфертов в нижестоящие бюджеты до 5377,7 в 2018г., что снижает долю расходов местного бюджета на непроизводственную сферу региона.

Заключение. Таким образом, система непроизводственных организаций и учреждений превратилась сегодня в одну из крупнейших сфер деятельности, которая играет важную роль в экономическом, политическом и культурном развитии региона.

Глубокое и непосредственное взаимопроникновение экономических производственных и непроизводственных структур, требует достижения соответствия между потребностью экономики региона в науке, образовании, а также работниках определенного профессионально-квалификационного уровня и звеньями системы. В свою очередь, и непроизводственная сфера, как единая система нуждается в тесной взаимосвязи различных ее структур, как и имевших место, так и зарождающихся.

Список литературы:

- 1 Финансы региона: учебное пособие /Шайханова н. Алматы: издательство «эверо», 2015.- 256с.
- 2 Бюджетный кодекс республики казахстан от 4 декабря 2008 года № 95-iv (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.01.2019 г.)
- 3 <http://econvko.gov.kz/отчет об исполнении бюджета восточно-казахстанской области за 2016 год>. Управление экономики и бюджетного планирования по восточно-казахстанской области
- 4 <http://econvko.gov.kz/отчет об исполнении бюджета восточно-казахстанской области за 2017 год>. Управление экономики и бюджетного планирования по восточно-казахстанской области
- 5 <http://econvko.gov.kz/отчет об исполнении бюджета восточно-казахстанской области за 2018 год>. Управление экономики и бюджетного планирования по восточно-казахстанской области

ӨНДІРІСТІК ЕМЕС САЛА ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ БЮДЖЕТІНІҢ БЮДЖЕТТІК ҚАРАЖАТЫН ЖҰМСАУДЫҢ БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ

Н.К.Шайханова^{1*}, А.М. Жапарова², Л.И. Белоусова³, Ж.Н.Ерниязова⁴
^{1,2,3}С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті,

Өскемен қ., Қазақстан

⁴Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда, Қазақстан
e-mail:nurgul.shaykhanova@mail.ru

Аңдатпа. Қазақстан экономикасын реформалау процесі қоғамдық қызметтің барлық салаларындағы терең сапалы өзгерістермен сипатталады. Өндірістік емес саланың экономиканың дамуына әсері артады, өйткені ғылыми-техникалық прогрестің қазіргі заманғы деңгейінде әлеуметтік факторлардың әсері күшейе түсуде. Бұдан басқа, «материалдық» қоғамнан ақпараттық қоғамға біртіндеп көшу жүріп жатыр, сондықтан алдағы жылдары шаруашылық, әлеуметтік және басқа да салалардағы әлемдік көшбасшылық зияткерлік капиталдың басым дамуы бар елдерге тиесілі болады, ал ол көбінесе өндірістік емес салада құрылады және жұмыс жасайды. Осыған байланысты болашақта өндірістік емес аясындағы кәсіпорындар мен салаларды дамытуға үлкен шығындар кететін болады.

Түйінді сөздер. Өңірлік қаржы, жергілікті бюджет, өндірістік емес сала, бюджеттік ресурстар, әлеуметтік салаға арналған шығыстар, бюджет шығыстары.

NON-PRODUCTIVE SPHERE AS A DIRECTION OF SPENDING BUDGET FUNDS OF THE BUDGET OF THE EAST KAZAKHSTAN REGION

N. K. Shaikhanova^{1*}, A. M. Zhaparova², L. I. Belousova³, Zh.N.Erniyazova⁴
^{1,2,3}East Kazakhstan State University. S. Amanzholov, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan
⁴Kyzylorda State University named after Korkyt Ata, Kyzylorda, Kazakhstan
e-mail:nurgul.shaykhanova@mail.ru

Summary. The process of reforming the economy of Kazakhstan is characterized by deep qualitative changes in all sectors of public activity. The influence of the non-productive sphere on the development of the economy is increasing, as at the current level of scientific and technological progress, the impact of social factors increases. In addition, there is a gradual transition from the "material" society to the information, so in the coming years, the world leadership in economic, social and other areas will belong to countries with the predominant development of intellectual capital, which is largely created and operates in the non-productive sphere. In this regard, in the future, huge costs will be required for the development of enterprises and industries in the non-productive sphere.

Key word. Regional Finance, local budget, non-productive sphere, budget resources, social expenditures, budget expenditures.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- Г.И. Абдикеримова** - к.э.н., доцент кафедры «Экономика», Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
- Е.Т.Абилкасимов** – докторант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави, г.Туркестан, Казахстан
- Г.И.Абаева** - к.э.н., доцент кафедры, Костанайский государственный университет им.А.Байтурсынова, г.Костанай, Казахстан
- Г.Ж. Азретбергенова** – к.э.н., доцент, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави, г.Туркестан, Казахстан
- А.Д. Аймагамбетова** – к.э.н., доцент, Кызылординский Государственный университет им. Коркыт Ата, г.Кызылорда, Казахстан
- М.К.Айкенова** - старший преподаватель, Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- Г.Ж.Айтбаева** – к.ф.н., Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай, г.Алматы, Казахстан
- А.Акзамбеккызы** – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Э. А.Актуреева** – м.э.н., Казахский Автомобильно-Дорожный Институт им.Л.Б.Гончарова, Алматы, Казахстан
- Г.С.Алишарова** – к.э.н., доцент кафедры, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- Л.Т. Алишамбаева** – м.э.н., Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан
- К.Алайдаркызы** – к.э.н., доцент, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- Ш.Т. Алмагамбетова** - к.э.н., ассоц.профессор, Казахский Автомобильно-Дорожный Институт им.Л.Б.Гончарова, Алматы, Казахстан
- Н.А. Альмерекоев** - д.э.н., профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, г.Алматы, Казахстан
- А.З. Арыстанбаева** – ст.препод., Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
- С.С. Арыстанбаева** – д.э.н., АО «Универсиет Нархоз», г. Алматы, Казахстан
- А.М. Атчабарова** – к.э.н., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- З.Ахметова** – PhD, ал-Фараби Казахский национальный университет, г. Алматы, Казахстан
- Д.Ж.Ахмеджанова** – ст.препод., магистр, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай, г.Алматы, Казахстан
- Ж.Элайдар** – к.э.н., доцент, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- Г.К.Байжаскынова** – к.э.н., доцент, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан
- А.О. Базарбаев** – к.э.н., АО «Универсиет Нархоз», г. Алматы, Казахстан
- Г.К.Баймуратова** - ст. преподаватель, Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- С. Баймуханова** - к.э.н., И.О. профессора, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
- Н.Т.Байкадамов** – к.э.н., Костанайского социально-технического университета имени академика З.Алдамжар, г. Костанай, Казахстан
- Г.Ж.Байбосынова** – к.э.н., доцент, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави, г.Туркестан, Казахстан
- Н.Т.Батырова** – к.э.н., доцент, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, Туркестан, Казахстан
- М. Т. Баетова** - доц. кафедры «Финансов и учета», Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан
- С.К.Байдыбекова** - к. э. н., ассоциированный профессор кафедры учета и финансов, Университет Жетысуского государственного университета имени И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан
- Б.Д. Бекназаров** – докторант, Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
- К.Ж. Бертасева** - д.э.н., проф., Алматинская академия Экономики и Статистики
- Н.Н. Бескемпиров** – докторант, «Университет Нархоз», г.Алматы, Казахстан

Е. Бесекей – PhD доктор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай, г. Алматы, Казахстан

Л.И. Белоусова - ст.препод., Восточно-Казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Т.Ж. Бекбасарова - магистр права, Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан

Ж.А. Бекпаева – докторант, ОУ «Алматы Менеджмент Университет», г. Алматы, Казахстан.

Б.Б. Бимендеев – докторант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г. Туркестан, Казахстан

А.М. Билдемиров – магистрант, Казахская академия труда и социальных отношений, Алматы, Казахстан

И.В. Бордияну - доктор PhD, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

С. Болатқызы – к.э.н., Алматинский Технологический Университет, г. Алматы, Казахстан

А.Ж. Бралимов - проф., Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

Л.С. Васильева – к.т.н., проф., Российский университет дружбы народов, Москва, Российская Федерация

Е.Е. Гриднева - к.э.н., профессор, Академия «Кайнар», г. Алматы, Казахстан

Д. Данладид-бвай – магистрант, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Г.А. Джамбаева – ст.научный сотрудник, Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

С.К. Джумамбаев - к.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

А.К. Джаксыбекова – докторант, Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

У.К. Джакшиева – доцент, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

А. Досмбек - докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Г.М. Дуйсен - проф., Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

Ж.К. Дюсебаева – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

К.Ж. Елишибекова – ст.препод., Университет «Туран», Алматы, Казахстан

А.К. Ержанов - д.э.н., профессор, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

Ж.Н. Ерниязова – к.э.н., Кызылординский Государственный университет им. Коркыт Ата, г. Кызылорда, Казахстан

Д.Н. Еспаева – магистрант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Е.Н. Жайлаубаев - магистр, ст. Преподаватель, Казахский университет технологии и бизнеса, г. Нур-Султан, Казахстан

А. А. Жантаева – PhD, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

А.О. Жазыпарова – к.э.н., ассоц.проф., Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

А.М. Жапарова – м.э.н., Восточно-Казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

М.Х. Жубанова - к.ф.н., Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай, г. Алматы, Казахстан

К.М. Жумаксанова - к.э.н., ассоц.проф., Казахский Автомобильно-Дорожный Институт им. Л.Б.Гончарова, Алматы, Казахстан

Б.Б. Жунусбекова – к.э.н., доцент, Алматинская Академия Экономики и Статистики, г. Алматы, Казахстан

С.Т. Зиядин - , д.э.н., профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

С.А. Илашева – к.э.н., Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауезова, Шымкент, Казахстан

Г.Ж. Исмаил – докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Г.С. Каипова - к.э.н., ассоц.проф., Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан

Р.Ж. Калгулова - к.э.н., профессор, Казахский Автомобильно-Дорожный Институт им.Л.Б.Гончарова, Алматы, Казахстан

Г.К. Кайырбаева – м.э.н., ст. препод., Костанайского социально-технического университета имени академика З.Алдамжар, г. Костанай, Казахстан

А.К. Кабдыбай – к.э.н., доцент кафедры, Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова

Г.Ш. Калиакпарова - PhD, доцент, Академия «Кайнар», г. Алматы, Казахстан

А.А. Кайгородцев - д.э.н., профессор, Восточно-Казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан

Ж.К. Капсултанова – докторант, Костанайский государственный университет им.А.Байтурсынова, г.Костанай, Казахстан

- З.С. Кенжебаева** - к.э.н., доцент, Университет НАРХОЗ, Алматы, Казахстан
Кенжебаева Г.Б. – ст.препод., м.э.н., Евразийский технологический университет, г.Алматы, Казахстан
Келесбаев Д.Н. - PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, Туркестан, Казахстан
Н. Кенесбаев – м.э.н., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
Койшыбаева М.О. – ст.препод., Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Козут О.Ю. – ст.препод., м.э.н., Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
А.А. Корженулова - к.э.н., профессор, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
Х.Б. Қожабайев – докторант, «Кентауский трансформаторный завод», Кентау, Казахстан
Г.Т. Қунафина - к.э.н., доцент кафедры «Экономика», Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
Е.И.Ладаненко - к.э.н., заведующий кафедрой «Бухгалтерский учет и управление», Костанайский государственный университет им.А.Байтурсынова, г.Костанай, Казахстан
Ж.К. Малғараева – д.э.н., проф., Университет Нархоз, Алматы, Казахстан
К.С. Мадиева - к.э.н., профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганды, Казахстан
Г.Р.Момбекова – PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А.Ясави, Туркестан, Казахстан
Г.К.Молдашев - д. с.-х.н., профессор, Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан
Б.С.Мырзалиев – д.э.н., проф., Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави
Т.С.Мусина - магистр, старший преподаватель, Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г.Талдыкорган, Казахстан
З.С.Мухамбетова - к.э.н., доцент кафедры «Экономика», Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
Л.К. Мусипова - магистр учета и аудита, ст.препод., Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганды, Казахстан
К.С.Мустафаев - к.э.н., ассоц. Профессор, Казахский университет технологии и бизнеса, г.Нур-Султан, Казахстан
В.Л. Назарова – д.э.н., профессор, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
А.И.Ныйканбаева - старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганды, Казахстан
И.С.Нуржанова - магистр, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганды, Казахстан
Г.К. Нурғалиева – доцент, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
А.Е.Нурғалиева – магистрант, Жетысуский государственный университет им. Жансугурова г. Талдыкорган, Казахстан
А.З.Нурпейсова - докторант, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Семей, Казахстан
А.С.Нургожаев – докторант, Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан
А.Н.Омаркожаева - к.э.н., доцент, Казахский университет технологии и бизнеса, г.Нур-Султан, Казахстан
М.Б.Онбаева – докторант, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмета Ясави
Ж.З.Оралбаева – доцент, Казахский национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан
М.В. Петровская - к.э.н., доцент, Российский университет дружбы народов, Москва, Российская Федерация
С.Ж. Пралиева - к.э.н., Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан
И.С. Полежаева - к.э.н., доцент кафедры «Экономика», Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
Д. Пишембаева - докторант, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г. Семей, Казахстан
Р.А. Рахимжанова - к.э.н., ст.препод., Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова, Караганды, Казахстан
С.Б. Сауранбай - PhD, доцент, Академия Almaty Management University, г. Алматы, Казахстан
М.Д.Сайымова - PhD, ассоц.проф., Университет «Туран-Астана», г. Нур-Султан, Казахстан
А.П.Садуллаева – докторант, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан
Ш.Г. Саркамбаева - PhD, ассоциированный профессор, Международный университет информационных технологий, г. Алматы, Казахстан.

- Б.К.Сагинуова** - к.э.н., доцент кафедры «Экономика», Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина, г. Нур-Султан, Казахстан
- С.С. Сапарбаева** – к.э.н., доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г. Астана, Казахстан
- Р.К.Серкебаева** - к.э.н., доцент ВАК, АО «Финансовая академия», г.Нур-Султан, Казахстан
- И.В. Селезнева** - д.э.н., профессор, Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан
- Ф.Сейдахметова** – д.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- М.И.Сигарев** - д.э.н., профессор, Казахский научно-исследовательский институт экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан
- Н.Т. Смагулова** – д.э.н., проф., Казахская академия труда и социальных отношений, Алматы, Казахстан
- М.Р. Смыкова** – к.э.н., доцент, Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан
- Л.И.Сорокина** - к.э.н., доцент Школы бизнеса и предпринимательства, С Восточно-Казахстанский государственный технический университет им. Д.Серикбаева, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- А.О. Сыдыкова** - PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, г.Туркестан, Казахстан
- Б.Б. Султанова** – к.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
- К.Т.Тайгашинова** - д.э.н., профессор ААЭС, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- А.Тасболатова** – магистр, Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга имени Ш.Есенова, г. Актау, Казахстан
- Г.А. Таспенова** – к.э.н., доцент, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан
- Г.С. Тайкулакова** – к.э.н., Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан
- С.О. Танатова** - Старший преподаватель, доктор PhD, Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати, г. Тараз, Казахстан
- С.Д. Тажигбаев** – д.э.н., проф., Таразский инновационно-гуманитарный университет, г. Тараз, Казахстан
- Талапбаева Г.Е.** – к.э.н., Кызылординский государственный университет им. Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан
- Г.Ж. Торгаева** - ст.препод., Университет «Туран-Астана», г.Нур-Султан, Казахстан
- У.А.Торекулова** - доц. кафедры «Менеджмента и бизнеса», Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан
- Б.О.Туребекова** – к.э.н., Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г. Астана, Казахстан
- А.С. Тулеметова** – к.э.н., профессор, Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
- С.М. Туралина** – к.э.н., Международный университет SilkWay, Шымкент, Казахстан
- Е. Ундерис** - Финансовый директор, ТОО «ТабысАудитКонсалтинг», г. Караганды, Казахстан
- А.К. Усабаев** - докторант, Казахский Национальный университет имени Аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
- Д.К. Усабаев** – докторант, Университет «НАРХОЗ», г. Алматы, Казахстан
- А.Д. Устемиров** – докторант, АО «Универсиет Нархоз», г. Алматы, Казахстан
- О.Ж. Устенова** – к.э.н., доцент, Университета Нархоз, г. Алматы, Казахстан
- Г.Т.Хасенова** - магистр, ст.препод., Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганды, Казахстан
- А.Д. Челекбай** - д.э.н., профессор, Академия «Кайнар», г. Алматы, Казахстан
- Н.К.Шайханова** – к.э.н., доцент, Восточно-Казахстанский государственный университет им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- А.К. Шайхутдинова** - к.э.н., Университет «Туран», г. Алматы, Казахстан
- И.И. Шевченко** – м.э.н., ст.препод., Южно-Казахстанский государственный университет им.М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан
- Н. С. Шманова** - гл.бухг., ТОО «Агробиоветсервис», Алматы, Қазақстан
- И.В. Ярдякова** - PhD доктор, ассоц. Профессор, Казахский университет технологии и бизнеса, г.Нур-Султан, Казахстан

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ журнала «Статистика, учет и аудит»

В журнале публикуются оригинальные статьи по научным направлениям статистики, учета и аудита, микро и макроэкономические вопросы международной и отечественной экономики, информатики и педагогики на казахском, русском и английском языках, также публикуются рецензии, хроники научной жизни и др.

Обязательными условиями для публикации являются:

1. Авторы обязаны предъявлять повышенные требования к изложению и языку статьи
2. Название статьи должно строго соответствовать ее содержанию. Текст статьи должен включать следующие разделы: **введение, методы, результаты и обсуждение, заключение.**

Все статьи, поступившие в редакцию, рассматриваются по направлениям статей членами редколлегии журнала. При необходимости статья может быть возвращена автору на доработку. Редакция оставляет за собой право внесения в текст редакторских изменений, не искажающих смысла статьи.

3. **ГРНТИ** - Государственный рубрикатор научно-технической информации (Рубрикатор ГРНТИ-АО НЦ НТИ рекомендован использовать как **МРНТИ**) представляет собой универсальную иерархическую классификацию областей знания, принятую для систематизации всего потока научно-технической информации. На основе Рубрикатора построена система локальных (отраслевых, тематических, проблемных) рубрикаторов в органах научно-технической информации.

4. **Аннотация** публикуемой статьи на языке статьи. **Аннотация должна включать** характеристику основной темы, проблемы научной статьи, цели работы и ее результаты. В аннотации указывают, что нового несет в себе данная статья в сравнении с другими, родственными по тематике и целевому назначению. Рекомендуемый средний **объем аннотации** 100-150 слов.

5. **Резюме (түйін, summary):** на двух не на языках статьи (казахском, русском и английском) языках. Например, **резюме и summary** на русском и английском языках (если статья написана на казахском) должны состоять из Ф.И.О. автора(авторов), названия статьи, полного названия учреждения, которое представляет автор(авторы) с указанием города и страны, электронного адреса одного из (корреспондирующего) авторов и перевода **түйін** (или же краткого изложения, состоящего из основных результатов исследования, которое должно отвечать требованиям информативности, содержательности и качества перевода). Перевод **ключевых слов** (түйін сөздер – keywords) просим повторить после каждого резюме.

6. **Ключевые слова (түйін сөздер – key words)** – приводятся после аннотации и двух резюме. **Ключевые слова** должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов (**түйін сөздер – key words**) в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке. Небрежное или неправильное составление списка приведет к тому, что по этим запросам на сайт будут приходить посторонние посетители, не заинтересованные в вашей работе.

7. **Список литературы** должен состоять не более чем из 20 наименований, и оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках (без цитирования [12], при цитировании или пересказе авторского текста [12, с. 29]). Нумерация ссылок в статье производится по порядковому номеру источника в пристатейном списке литературы. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье: источников законодательных, нормативно-правовых актов-ссылки на них делать в тексте сразу же после них, а источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указывать дату обращения к ресурсу.

Список литературы предоставляется на языке оригинала. Для каждой статьи необходимо наличие полной библиографической информации на английском языке, включая название статьи, список авторов и их аффилиаций (**место работы, для авторских сведений ученую степень и занимаемую должность**). Также необходимо наличие полного пристатейного списка литературы в латинской транскрипции (если цитируемый источник не имеет оригинального названия на английском, то рекомендуется использование транслитерации вместо перевода).

8. **Наличие 2 (двух) рецензий** (внутренняя и внешняя) не членов редколлегии журнала, заверенные печатью учреждения, где они работают.

9. Не допускается подача ранее опубликованных или одновременно направленных в другие журналы статей.

10. Ответственность за содержание статей несут авторы.

11. К статье прилагаются заполненная форма для наукометрической базы РИНЦ

ФОРМА

для размещения сборника статей в Научной электронной библиотеке (eLibrary.ru) и включения сборника статей в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)

1. Сведения об авторе (авторах):

- фамилия, имя, отчество автора (авторов) полностью;
- место работы автора (авторов) (должность, ученая степень и организация);
- контактные номера телефонов автора (авторов)

12. Редакция оставляет за собой право редакторской правки.

Технические требования

1. Общий объем статьи, включая аннотацию, приложения, примечания, литературу, таблицы и рисунки не должен превышать 8 страниц. Исключение составляют заказные и обзорные статьи, подготовленные по предложению редакции.

2. Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии шрифтом гарнитуры TimesNewRoman:

Схематический пример оформления статьи №1 МРНТИ (кегель-14пт)

УДК(кегель-14пт)

По центру приводятся:

о **Название статьи**(кегель-14пт, Поля:сверху-2 см, слева-3 см., справа-1,5 см. Шрифт полужирный, межстрочный интервал – одинарный.)

о **Фамилии и инициалы авторов** – курсивом, кегль-12пт, шрифт полужирный (напр.: *И.В.Иванов, С.П.Крылов*)

о Полное название учреждения (курсивом, кегль-12пт), которое представляет автор (с указанием города и страны) и электронный адрес корреспондирующего автора. Если авторы из разных учреждений, то соответствие между автором и учреждением устанавливается надстрочными индексами, например:

И.В.Иванов¹, С.П.Крылов²

¹Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан.

e-mail:ivanov@mail.ru

о **Аннотация.**

о **Ключевые слова.**

о **Текст статьи:** Поля: сверху, снизу - 2 см., слева -3 см., справа -1,5 см. Шрифт TimesNewRoman. Кегль-14 пт. Абзацный отступ-1,25 см., межстрочный интервал – одинарный).

о **Список литературы.**

о **После списка литературы приводится:** см. выше п.5 Правил для авторов

• в тексте ссылки на литературные источники помечаются соответствующей порядковой цифрой в квадратных скобках после цитаты (ссылки):[5]. Используемая литература с учетом новейших публикаций, указываемая в ссылках, дается в конце статьи пронумерованной и в порядке упоминания *по авторам, ссылки на законодательные и нормативные источники только по тексту.*

3. Таблицы и рисунки с названиями должны быть пронумерованы по порядку (если их несколько). Нумерация таблицы (Таблица 1.) должна быть расположена сверху слева выше названия таблицы через абзацный отступ.

4. Рисунки, фотографии должны быть четкими и контрастными, иметь разрешение не менее 300 dpi, подрисовочные надписи к ним должны быть расположены ниже рисунка по центру. Цветные рисунки, диаграммы **не допускаются.**

5. На рисунках должен быть минимум буквенных и цифровых обозначений, обязательно объясненных в статье или подрисовочных подписях (**Рисунки и таблицы закрепить!!!**).

6. Необъясненные сокращения слов, имен, названий, кроме общепринятых, не допускаются. Аббревиатуры расшифровываются после первого появления в тексте, например: Организация по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР).

7. Упомянутые в статьях единицы измерения должны соответствовать Международной системе единиц СИ.

8. Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Education (каждая формула - один объект).

9. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статей. Материалы статьи не возвращаются.

10. Список литературы см. п. 7 Правил-выше.

11. **Все материалы:** статья, сканированные копии 2-х рецензий, форма РИНЦ, справка антиплагиат **выслать в одной архивированной папке** (отдельно не принимается) **на следующие электронные адреса:**

anvarbekdaurenbekov@mail.ru, naz.izdat2011@mail.ru,

12. Контакты редакции: г. Алматы, ул. Жандосова, 59, каб. Издательский центр

Телефоны: 8 727 309-58-20 (каб. 102).

Дауренбеков Анварбек Коймаганбетович – гл. редактор

Айтжанова Назгуль Мухаметжановна

С бумажной версией журнала можно ознакомиться в Национальной библиотеке РК и в читальном зале библиотеки Академии.

Электронной версией журнала можно ознакомиться на сайте:

<http://sua.aesa.kz/>, <http://www.aesa.kz/nauka/nauchnye-izdaniya/>

Журнал имеет рубрики по Экономике и менеджменту, Финансам, Учету и аудиту, Статистике, Информатике и общественным наукам.

Редакция допускает публикацию рекламного характера, касающуюся деятельности Академии и собственно журнала.

Вы также можете на нашем сайте ознакомиться электронной версией последних номеров и архивом прошлых номеров, начиная с 2011 года.

В конце всех номеров журнала и в данных об авторах статей Вы можете найти контактные электронные адреса и информацию об авторах.

ХРОНИКА ВАЖНЕЙШИХ СОБЫТИЙ В АЭСА

25 МАЯ 2020 ГОДА ИСПОЛНИЛОСЬ

75 ЛЕТ

ГЛАВНОМУ РЕДАКТОРУ ЖУРНАЛА

«СТАТИСТИКА, УЧЕТ И АУДИТ»

АЛМАТИНСКОЙ АКАДЕМИИ ЭКОНОМИКИ И СТАТИСТИКИ

ДАУРЕНБЕКОВУ

АНВАРБЕКУ

КОЙМАГАНБЕТОВИЧУ,

КАВАЛЕРУ ОРДЕНА «КУРМЕТ» И ДРУГИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ НАГРАД,

ВETERАНУ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СТАТИСТИКИ

РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН,

ОДИН ИЗ ОСНОВАТЕЛЕЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СТАТИСТИКИ

НЕЗАВИСИМОГО КАЗАХСТАНА,

КАНДИДАТУ ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРУ КАФЕДРЫ

«УЧЕТ, АУДИТ И СТАТИСТИКА»

Дауренбеков А.К. начинал свою трудовую деятельность в 1966 году специалистом в Государственном комитете ценообразования. Острая нехватка в профессиональных кадрах того времени в области статистики, ценообразовании и экономики в целом заставила молодого опытного специалиста сменить свою практическую деятельность на преподавательскую для подготовки высококвалифицированных экономистов по статистике в стенах Алматинского института народного хозяйства.

Работая с 1979 года по 1991 годы в должности ассистента, старшего преподавателя, заместителем декана факультетов он активно занимался наукой, поступил в целевую аспирантуру, защитил кандидатскую диссертацию и в 1979 г. Был удостоен ученого звания доцента ВАК СССР по статистике.

Профессор Дауренбеков А.К. является одним из основателей становления и развития статистики независимого, суверенного Казахстана. Именно с его именем связано формирование статистической службы в новой столице Казахстана — в Астане и целом в стране. Будучи начальником управления, заместителем председателя госкомстата РК (национального агентства по статистике) с 1991 года Анварбек Коймаганбетович вложил не мало усилий в передислокации вверенного ему государственного ведомства. В 1997 г. он возглавлял управление статистики г. Астаны.

Его вклад и преданность к своей профессии не остались без внимания и достойно был награжден государственными наградами: орденом «Курмет», медалями «Астана», «10 лет Независимости Республики Казахстан», «100 лет КТЖ», нагрудными знаками: «Первая национальная сельскохозяйственная перепись», «Статистика үздігі» (Отличник статистики Республики Казахстан) и отмечен благодарственными письмами ПРООН, Всемирного банка, Всемирной Организации Здравоохранения, становления Государственной статистики в Республике Казахстан.

Профессор Дауренбеков А.К. по сей день активно занимается научно-педагогической деятельностью. Под его руководством стали дипломированными специалистами в области статистики, экономики и учетной науки сотни молодых бакалавров и магистров науки, которые активно трудятся в выбранной ими профессии. Им изданы десятки базовых учебников и учебных пособий, рекомендованных МОН РК по подготовке кадров в вузах страны для рыночной экономики и опубликованы свыше ста пятидесяти актуальных научных публикации по проблемам современной учетно-статистической науки в международных и отечественных журналах с высоким импакт-фактором и цитируемости.

Коллектив Алматинской академии экономики и статистики сердечно поздравляет юбиляра с прекрасным жизненным рубежом и желает ему крепкого здоровья, семейного счастья, благополучия и творческих успехов!